

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

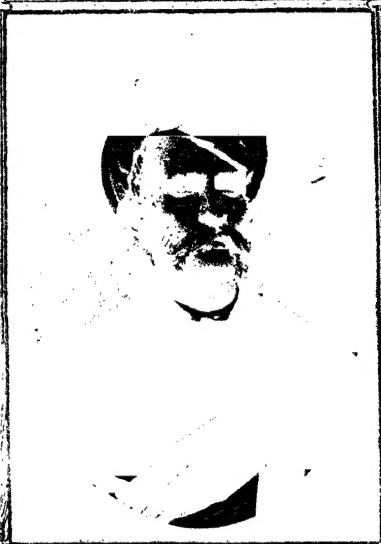
[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૬૮૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મુંબઈના ખરિદાઓ

વિષય ૭૨૩૪ ગામું

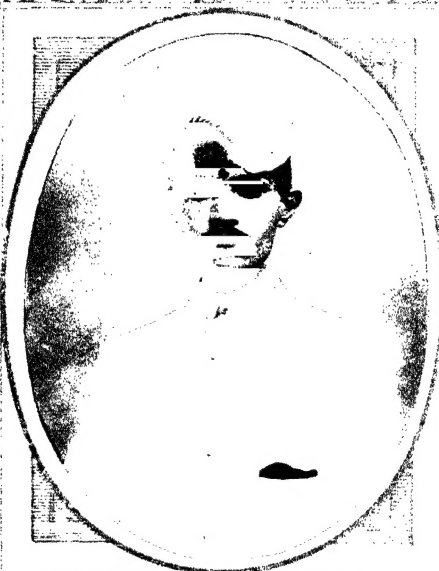
Kavi Sundarji Punjabhai,
Author of Rairang, Virvat and Sundar Sangit.

આ અંથના પ્રેરક:—
કવિ સુંદરજી પુંજભાઈ,

રાજરંગ, વીરવટ અને સુંદરસંગીત વિગેરેના કર્તા.

Kavi Vallabhji Sundarji Punjabhai.
 Author of Citizens of Bombay, Citizens of Ahmedabad, and
 Editor " Vanchan. "

કવિ વલ્લભજી સુંદરજી પુંજભાઈ,

મુંબઈના મહાશયો અને રાજનગરનાં રત્નોના કર્તા, તથા
 વાંચન આસિકતા તંત્રી.

વલ્લભવિલાસ ત્રંચમાળા-મણ્ડકો બીજો.

મુંબઈના સ્વર્ગસ્થ તથા હૈયાત અખ્યાત સ્ત્રીપુરૂષોનાં ટુંક વૃત્તાંતોનો સચિત્ર સંગ્રહ.

મુંબઈના મહાશયો.

દોહસો છબીઓ તથા લગભગ તેટલાંજ વૃત્તાંતો.

પ્રયોજક અને પ્રકાશક,

વલ્લભચંદ્ર સુંદરચંદ્ર પુંબભાઈ,

રાજનગરનાં રત્નોના કર્તા તથા વાંચન માસિકના અધિપતિ.

નિવાસ-રાજકોટ, કાઠીયાવાડ.

कीर्तिर्यस्य स जीवति. कीर्तिं केरां केरां पाशां नहि पडे. Fame is imperishable.

યશ ઉજવળ જનજોહનો, ધન્ય તેનો અવતાર; સુંદરસહુ ચાહ્યું જશે, યશ અચળ રહેનાર.
ઝુલે ગળ નિજ આંગણે, ઉભા અશ્વ અપાર; સુંદરસહુ ચાહ્યું જશે, યશ અચળ રહેનાર.
કવિ સુંદરચંદ્ર પુંબભાઈ.

સંવત ૧૯૭૬. ❀ આશુતિ પહેલી. ❀ સને ૧૯૨૦.

ત્રંચસ્વામિત્વના સર્વ હક્ક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

કિશ્મત રૂપિયા ૬૨.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૮૬૮૫

જૈન કોમના એક જાણીતા અગ્રણી

અને

ભવિષ્યમાં સારી આશા આપનાર

એવા

નરસભ શેઠ રતનચંદ તલકચંદ માસ્તર જે.પી.ને

પ્રેમપૂર્વક અર્પણ.

કર્તા.

દેશ, સમાજ, જ્ઞાપ્ય અને સાહિત્યની ઉન્નતિ અનેતાન માધ્યમ માસિક.

જાન્યુઆરી ૧૯૬૮

અધિપતિ અને માસિક વજ્રમજી મુંદરજી પુજાભાઈ.

મુંબઈના મહાશય અને રાજનગરના રત્નાના કર્તા.

આપિક સવાજમ કપિયા વ્રજ, પંડેશના કપિયા જ્ઞાન, પાંડેજી માફ.

તમારે દર મહિને રસિક અને બોધક વાર્તાઓ વાંચવી હોય, હિંદી તથા ગુજરાતી વાણીની ઉત્તમ પ્રસાદી આપવી હોય, અનુકરણીય ચરિત્રો વાંચવા હોય, શ્રમિત મગજને આનંદ આપવા વિનોદ મેળવવો હોય અને તમારાં ઘરને સ્વર્ગ બનાવવું હોય

તમારે આ માસિક વજ્રમજી મુંદરજી પુજાભાઈને આપવું જોઈએ.

Author
Health in the beginning

પુસ્તક સર કર્યું તે વખતની તનદુરસ્તી.

Author
Health at the end.

પુસ્તક પુરું કર્યું તે વખતની તનદુરસ્તી.

અંતકારનું નિવેદન.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતાં થતી લાગણીઓ.

પૂરતો પરિશ્રમ લીધા પછી અને ધન તથા મનની સાથે તનનો પણ લોગ આપ્યા પછી અઢાર માસની લાંબી મુદતે આ “મુંબઈના મહાશયો”નું પુસ્તક પ્રસિદ્ધિમાં મુકતાં મને હર્ષ પણ થાય છે, અને શોક પણ થાય છે.

હર્ષ થવાનું કારણ.

શોક થવાનાં કારણો ઘણાં છે, જેનું વર્ણન આગળ આપવામાં આવશે. હર્ષ થવાનું કારણ માત્ર એકજ છે અને તે એ કે આવું મહાભારત કામ કે જે મારા જેવી સ્થિતિ અને સંજોગવાળા કોઈ પણ માણસથી તો શું? પરંતુ પૂરતાં સાધનવાળા માણસથી પણ પાર પડવું મુશ્કેલ તે એકલે હાથે અને વગર સાધને પુરું કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો છું.

આ જાતનું કામ માથે લઈને પુરું કોણ કરી શકે ?

આવું કામ માથે લેનાર માણસને શહેરનાં સ્વર્ગસ્થ તથા હૈયાત તમામ નામાંકિત નરનારીઓના પૂરતો પરિચય હોવો જોઈએ, કામ સારું થતો માટે ધરનું છાપખાનું હોવું જોઈએ, સહાયતામાં બે પાંચ માણસો હોવાં જોઈએ, પૂરતી લાગવગ તથા ઓળખાણ પિછાણ હોવી જોઈએ અને આ જાતનાં સાહિત્યનો લાંબા વખતનો અનુભવ તથા બીજું પણ બહોળું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. એમાંના એક પણ સાધનની ન્યૂનતા હોય તો આવું કામ માથે લેવાની પહેલાં તો કોઈ માણસ હિંમતજ ધરી શકે નહિ, અગર હિંમત ધરીને કે આંખે વીંચીને વગર વિચાર કર્યે શરૂઆત કરે તો તે કામ પુરું તો નજ કરી શકે એ અનુભવસિદ્ધ વાત છે. અલબત્ત આ વાત વાંચનારના માનવામાં આવવી મુશ્કેલ છે; કારણ કે આવાં પુસ્તકોના કર્તાઓના રોઢણાં હું જ્યારે વાંચતો ત્યારે મને પણ એમ થતું કે “આમાં તે શું ઘાડ મારવાની છે?” પણ એ જાતનું કામ હાથમાં લીધા પછી માલુમ પડ્યું કે ઉક્ત અંતકારની ફરીયાદ તદ્દન ખરી છે અને આવું કામ હાથમાં લઈને પુરું કરવું એ કંઈ જેવી તેવી વાત નથી.

મને થયેલું શુક્રશાન.

હવે ઉપર બતાવ્યાં તેમાંનાં લગભગ તમામ સાધનો વગરનો હું હોવાથી આ કામ પુરું કરતાં મને અણધાર્યો ઘણો ખર્ચ થવા ઉપરાંત હાડમારી પણ ઘણી લોખવવી પડી છે, અને માનસિક તથા શારિરિક શ્રમની તો કંઈ સીમાજ નથી. આ બાબતના પ્રત્યક્ષ પુરાવામાં કામ શરૂ કર્યું તે વખતની તથા પુરું કર્યું તે વખતની મારી બન્ને છબીઓ અત્રે આપેલ છે, તે જોવાથી વાંચનારની ખત્રી થઈ જશે.

આ જાતનું પુસ્તક લખવાનું મને ક્યાંથી મુઝયું ?

મહારી ન્હાની વયમાં અલ્લાસ દરમ્યાન Representative Men of the Bombay Presidency અને Representative Men of the Central India. ઇત્યાદિ આ જાતનાં અંગ્રેજી પુસ્તકો મારા જેવામાં આવતાં તેવી જાતનાં પુસ્તકો ગુજરાતીમાં છે કે નહિ ?

તેની મેં તપાસ કરી. તપાસના પરિણામે મહાજનમંડળ, ગુર્જર અગ્રેસરોની ચિત્રાવળી, ચરિત્રમાળા, સચિત્ર સાક્ષરમાળા, ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો, કવિચરિત્ર અને Jai-bhai's Portrait Gallery of Western India ઇત્યાદિ કેટલાંક પુસ્તકો મારા જોવામાં આવ્યાં, પરંતુ શ્રમ લીધે હોય તો એ કરતાં વિશેષ આકર્ષક અને ઉપયોગી પુસ્તકો તૈયાર કરી શકાય એમ મને લાગ્યું. વિશેષમાં એવી જાતનું એક પુસ્તક તૈયાર કરવાનો (કચ્છ, ગુજરાત અને કાઠીયાવાડનું રાજ્ય મંડળ.) મારા પિતાશ્રીનો પણ ઘણો વખત થયાં વિચાર હતો, પરંતુ મને તો એવી ઇચ્છા થઈ કે એ જાતનું માત્ર એકજ પુસ્તક નહિ કરતાં હિંદનાં બધાં ભોટાં શહેરોનાં આગેવાન નરનારીઓનાં સચિત્ર વૃત્તાંતોનું શહેર દીઠ એકએક જુદું પુસ્તક તૈયાર કરી એ જાતનાં પુસ્તકોની એક હારમાળા ઉત્પન્ન કરવી, અને ગુજરાતી ભાષાની એ જાતનાં સાહિત્યની ખામી પૂરી પાડવી. આવા વિચારથી અને મુખ્ય કરીને મારા પિતાજીની પ્રેરણાથી સને ૧૯૧૭ માં પ્રથમ મેં અમદાવાદ શહેરનાં અગ્રેસર નરનારીઓનાં વૃત્તાંતોનું “ રાજ નગરનાં રત્નો ” નામનું પુસ્તક તૈયાર કરવાની શરૂઆત કરી અને ઇશ્વર કૃપાથી સને ૧૯૧૮ માં તે પુરું પણ કર્યું, જે કે આગળ જણાવેલાં સાધનોના અભાવે તથા એ મ્હારો પહેલોજ પ્રયત્ન હોવાથી હું એ પુસ્તકને સંપૂર્ણ ઉપયોગી તથા આકર્ષક તો કરી શક્યો નહિ, પરંતુ પ્રથમનો પ્રયાસ જોતાં તે એણું પ્રશંસાપાત્ર તો નહોતુંજ, એવો સર્વનો અભિપ્રાય બંધાયો, અને એની ખીજ આવૃત્તિ અથવા એ જાતનું ખીજું પુસ્તક હું વધારે સાડું કરી શકું એવી ઘણા ગૃહસ્થોએ મને ખાત્રી આપી, તથા મને પોતાને પણ એમ લાગ્યું. સુબંધના અગ્રેસર નરનારીઓનાં વૃત્તાંતોનું તેવું એક પુસ્તક તૈયાર કરવા ઘણા ગૃહસ્થોએ મને ઉત્તેજિત કર્યો. જેના પરિણામે સને ૧૯૧૮ ના સપ્ટેમ્બરની પહેલી તારીખે સુબંધ આવી આ “ સુબંધના મહાશયો ”નું પુસ્તક તૈયાર કરવાની મેં શરૂઆત કરી.

આ પુસ્તકની શરૂઆતથી આખર સુધીની હકીકત.

શરૂઆતમાં મ્હારો એવો વિચાર હતો કે અમદાવાદનાં પુસ્તકની માફક આ પુસ્તકમાં પણ જેનાં જેનાં વૃત્તાંતો જેમ જેમ આવતાં જાય તેમ તેમ છપાવતા જવું, અને એ છપાવેલું કામ ખીજાઓને બતાવીને તેમના વૃત્તાંતો મેળવતા જવું, પરંતુ ત્રણેક માસની મહેનત અને પચાસેક વૃત્તાંતોના સંગ્રહ પછી આ પુસ્તક પ્રેસમાં મુકવાની હું તૈયારી કરતો હતો, તેવામાં કેટલાક ગૃહસ્થોએ મને સલાહ આપી અને મને પોતાને પણ વિચાર થયો કે એવી રીતે જેમ આવે તેમ વૃત્તાંતો છાપવા કરતાં જુદા જુદા ધંધાદારીઓના જુદા જુદા વિભાગ પાડ્યા હોય તો પુસ્તક વધારે સાડું થાય. આથી તેમ કરવાનો નિર્ણય કરી ૧) ધર્મીયો. ૨) વિદેહી ગૃહસ્થો. ૩) સર નાઇટ્સ. ૪) મીલ એજન્ટ્સ. ૫) સુપ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓ. ૬) સુલેહના અમલદારો-જે. પી. ગૃહસ્થો. ૭) શ્રીમતો, વેપારીઓ તથા કારિગરો. ૮) ધારાશાસ્ત્રીઓ. ૯) વૈદ્ય ડૉક્ટરો અને ૧૦) પત્રકારો. એમ ૬૬ વિભાગ નક્કી કર્યા.

આ પ્રમાણે વિભાગ પાડવાથી પુસ્તક સાડું થયું છે, અને ધાર્થી પ્રમાણે દરેક વિભાગના પ્રતિષ્ઠિત અગ્રેસરોએ મારા કામમાં મને સહાયતા કરી હોત-વિશેષ નહિ તો પોતાના

વૃત્તાંતો અને છબીઓ સરળતાથી આપ્યાં હોત તો પુસ્તક તદ્દન સંપૂર્ણ થાત, પરંતુ કેટલાક ગૃહસ્થોએ આ બાબતમાં જોઈએ તેવું લક્ષ આપ્યું નથી અને તેથી પુસ્તક સંપૂર્ણ થઈ શક્યું નથી, છતાં જે કંઈ થયું છે, તે ઓછું આકર્ષક કે ઓછું ઉપયોગી નથી.

આવાં કામમાં નહતી મુશ્કેલીઓમાંની કેટલીકના નમૂના.

હવે આ જાતનાં કાર્યમાં અંથકારને જે મુશ્કેલીઓ નડે છે, તેમાંની કેટલીકનું વર્ણન હું વાંચનારની માહિતી માટે નીચે આપું છું.

૧) આપણા પ્રતિષ્ઠિત અગ્રેસરો આવી જાતની નોંધને બહુગાં પુઠકવાનું સાધન માની બેઠેલા હોવાથી (અને એમની એવી માન્યતાને માટે ઘણું અંશે જવાબદાર આપણા ઉછરતા લેખકોજ છે; કારણ કે આવી નોંધમાં ઉજવણ બાબતજ આવવી જોઈએ એવું એમના મનમાં ઠસાવનાર તેઓજ છે.) ઘણાખરા ગૃહસ્થો તો પોતાની કારકીર્દિના માત્ર ઉજવણ ભાગનીજ નોંધ કરાવે છે. સંપૂર્ણ નોંધ કોઈ પણ ગૃહસ્થ કરાવતા નથી, અને સંપૂર્ણ નોંધ વિનાનું વૃત્તાંત તે ખટરસ લોજન જેવું સ્વાદિષ્ટ નહિ બનતાં માત્ર એકલા મિષ્ટાન જેવું બનવાથી અફરિકા અથવા ઓછું પ્રિય થાય છે.

૨) ચરિત્રો લખવાનો રિવાજ નહિ હોવાથી કોઈ પણ ગૃહસ્થ પોતાની કારકીર્દિની નોંધ રાખતા નથી, બલકે શું નોંધ રાખવી જોઈએ તેની ગમ પણ ભાગ્યેજ હોય છે, અને તેથી આવા પ્રકારની માગણી થાય છે ત્યારે ઇચ્છા હોવા છતાં નોંધ તૈયાર કરવાં અને અંથકારને તે મળતાં ઘણો લાંબો વખત વીતી જાય છે, જે દરમ્યાન ફેરા ખાઈને અંથકારનાં પગનાં પગરખાં ઘસાઈ જાય છે, અને કેટલાકના સંબંધમાં તો એવું બને છે કે અંતે લાચાર થઈ તેમને જતા કરવા પડે છે, અથવા તો ઇચ્છા હોવા છતાં નહિ બની શકવાથી કેટલાક ગૃહસ્થો તરફથીજ અંથકારને અનેક ફેરા ખવરાવ્યા પછી ના પાડવામાં આવે છે. આમ ન બને અને નોંધ થવામાં વિલંબ ન થાય તેને માટે સરળ રસ્તો એ છે કે અંથકારે પોતેજ વૃત્તાંતના મુદ્દાઓ Points of Biography તૈયાર રાખવા અને દરેક ગૃહસ્થની પાસે તેમની પુરસદે એસી ટુંક નોંધ કરી લેવી. આ મુદ્દાઓની માહિતી પણ ઘણા લેખકોને હોતી નથી, તેથી અત્રે તે આપેલ છે:—

૧) જ્ઞાતિ, જન્મભૂમિ તથા જન્મતિથિ. ૨) વડીલો સંબંધી હકીકત. ૩) બાલ્યાવસ્થા તથા અભ્યાસની હકીકત. ૪) યુવાવસ્થા તથા ધંધાની શરૂઆત. ૫) ધંધાની શરૂઆતથી છેવટ સુધીની હકીકત. ૬) જાહેર કારકીર્દિ અને રાજદારી, ધાર્મિક તથા સામાજિક વિચારો. ૭) યથેલાં સંખ્યાવતનાં, જ્ઞાતિહિતનાં, દેશહિતનાં, સમાજહિતનાં અને એવાંજ બીજાં જાણવા જેવાં કાર્યોની નોંધ. ૮) કુટુંબ તથા સંતાનો સંબંધી હકીકત. ૯) સ્વભાવ, શારિરિક વર્ણન તથા ગુણદોષ અને ૧૦ છેવટ.

૩) અંથકાર નામધારી, આડંબરી અથવા પ્રભાવશાળી ન હોય તો કેટલાક ગૃહસ્થો તેની સાથે સારી રીતે વર્તતા નથી, તે એટલે સુધી કે તેઓ તેને મળતા નથી, તેની સાથે વાત કરતા નથી, તેમ લેખિત વિનંતિ કરવામાં આવે તો તેનો જવાબ પણ આપતા નથી.

૪) કેટલાક ગૃહસ્થો અમુક માણસનું વૃત્તાંત યા છપી આવે તો, અથવા આવી હોય તો પોતાનું વૃત્તાંત અને છપી આપવાની ચોખ્ખી ના પાડે છે. આમ કરવાનું કારણ અદેખાઈ યા અભિમાન શિવાય બીજું કંઈજ હોતું નથી. એ લોકોના અંતરમાં એટલું બધું અભિમાન ભરાયેલું હોય છે કે એવી રીતે પોતાનું વૃત્તાંત તથા છપી આપવાથી પોતાની કિમ્મત ઓછી થઈ જાય, બલકે પોઝીશન માથું જાય એમ તેઓ માને છે.

૫) વૃત્તાંત અને છપી આપવાથી અંધકારની કદર ઠરવી પડે, કંઈ નહિ તો પુસ્તકની બે પાંચ નકલો તો જરૂર રાખવી પડે. તેટલા માટે કેવળ લોભવૃત્તિથીજ કેટલાક ગૃહસ્થો આ બાબતમાં તટસ્થતા ધારણ કરે છે, અથવા તો સ્પષ્ટ ના પાડે છે.

૬) આવી જાતનું પુસ્તક તૈયાર થતાં સાધારણ રીતે વરસ બે વરસની મુદત લાગે છે. તે હરમ્યાન કેટલાક ગૃહસ્થોની કારકીર્દિમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર થાય છે. કોઈ કંઈ સંખ્યાવત્ કરે છે, કોઈ અમુક સભા કે સંસ્થાનો અગ્રેસર થાય છે, કોઈને રાવ બહાદુર, ખાન-બહાદુર કે જે. પી. નો ઇલકાબ મળે છે, તથા કોઈ ફોરપોરેશનનો સભાસદ ચુંટાય છે. હવે તે વખતે તે ગૃહસ્થ તરફથી પોતાના વૃત્તાંતમાં તેવી જાતનો ફેરફાર કરવાનો આગ્રહ કરવામાં આવે છે. આ ફેરફાર કરવામાં કેટલી મુશ્કેલી નડે તેમ છે? યા તે થઈ શકે તેમ છે કે નહિ? તે જાણવાની કે અંધકાર કહે તો સાંભળવાની પણ પરવા નહિ કરતાં ઉક્ત ગૃહસ્થ તો પોતાનોજ ઠક્કો ઘૂંટયે જાય છે. આવે વખતે અંધકારે શું કરવું? વખતો વખત છપાયેલ લખાણ તથા છપીઓ રદ કરવાં કે ઉક્ત ગૃહસ્થોને નારાજ કરવા?

આવી આવી તો અનેક મુશ્કેલીઓ આવાં કાર્યમાં અંધકારને ઠગલે અને પગલે નડે છે, જેનું વર્ણન કરતાં બહુ વિસ્તાર થઈ જાય તેથી આટલાજ નમુના અત્રે આપેલ છે. પરંતુ આ બધી મુશ્કેલીઓને બાબુએ મુકાવી દીધે તેવી મુશ્કેલી તો છાપખાનાવાળા તરફથી અંધકારને આપવામાં આવતા ત્રાસની છે. એ મુશ્કેલી એટલી બધી અવર્ણનિય અને ભયંકર છે કે એનું તો વર્ણન પણ થઈ શકે તેમ નથી, એ બાબત તો “રામબાણુ વાગ્યાં હોય તેજ જાણે” તેવી છે. હવે કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે આવી મુશ્કેલીઓવાળું કામ કરવાની શું જરૂર? પરંતુ એ સવાલ નકામો છે. કોઈ પણ સુસ્ત માણસ તો એવો સવાલ કરશેજ નહિ, કારણ કે અનુભવી માણસો તો સારી રીતે સમજે છે કે જગત અને જીવન મુશ્કેલીઓથીજ ભરેલ છે, અને દરેક માણસને કાંટામાંથી પોતાનો માર્ગ કરવાનો છે.

સરળ માર્ગ.

માત્ર સ્વર્ગસ્થ માણસો તથા સહેલાઈથી પોતાના વૃત્તાંતો આપે તેવા લાયક માણસોનાં વૃત્તાંતોનોજ સંગ્રહ કરવાથી, અને ગેરવાજબી અથવા વધારે પડતો શ્રમ આપે તેવા બહેખાંઓની પરવા તણ દેવાથી ઉપર બતાવી તેમાંની ઘણીખરી મુશ્કેલીઓ તો ઓછી થઈ જાય અને એવી રીતે તુંડમિજળ માણસોને જતા કરવાથી બીજી વખતે એમની મેળે તેઓ ઠેકાણે આવી જાય. અલબત્ત આવી રીતે થયેલ સંગ્રહની કેટલાક લાકો ટીકા કરશે તથા ખામી કાઢશે, પણ ખામી કાઢનારા તો હુકમમાંથી પોરા કાઢવામાં પણ ક્યારે પાછા પડે છે?

આ પુસ્તકમાં રહી ગયેલી ખામીઓ.

કેટલાક નામાંકિત ગૃહસ્થાનાં વૃત્તાંતો તથા કેટલાકની છાત્રીઓ આ પુસ્તકમાં હું આપી શક્યો નથી, તેમજ કેટલાકની હકીકત સંપૂર્ણ આપી શક્યો નથી, એટલુંજ નહિ, પણ ગેરસમજ અથવા ખીન માહિતીથી કેાઇની હકીકતમાં કંઈ ભૂલચૂક પણ થઈ ગઈ હશે. વળી દૃષ્ટિદોષની પણ કંઈ ભૂલો હશે, તે શિયાય છે. તના કેટલક ક્ષર્મનું છાપવાનું કામ પણ જોઇએ તેવું થયું નથી, એવી કેટલીક ખામીઓ આ પુસ્તકમાં રહી ગઈ છે, જેને માટે સુસ આહુકોની ક્ષમા માગવામાં આવે છે.

ખામીઓ છતાં ખીનહરીફ.

ઉપર બતાવી તે ખામીઓ છતાં આ પુસ્તક એક ખીનહરીફ પુસ્તક છે, અને તેનાં પુસ્તકનો કત્તા થવા માટે હું મગરૂર છું. જેઓ આ કાર્યને સંધારણ માનતા હોય તેમને કરાંચી, ઠલકત્તા કે કોઇ એવાં હિંદનાં ખીજાં મોટાં શહેરનાં આગેવાન નરનારીઓનાં વૃત્તાંતનાં પુસ્તકનું કામ હાથમાં લઈ અનુભવ મેળવતા, અને પછી આ પુસ્તક સંબંધે જે કંઈ બોલવું ઘટે તે બોલવા વિનંતિ કરું છું.

સ્નેહી સંબંધીઓનો આભાર.

ગુજરાતી પત્રના તંત્રી શ્રીયુત મણિલાઈ, કયસરે હિંદના તંત્રી ભાઈ એરચશાહ રસ્તમજી હીરજી બેહેલીન, વીસમી સદીના તંત્રી ભાઈ હાજી મહમદ અને મનોરંજન માસિકના તંત્રી ભાઈ કાશીનાથ ચ્દુનાથ મિત્ર ઇત્યાદિ મહારા સ્નેહીઓએ પોતાની પાસેના કોઈ કોઈ ખંડોકની જરૂર પડતાં મને વાપરવા આપેલા તે માટે તેમનો, તથા વીસમી સદીના તંત્રી ભાઈ હાજી મહમદ અને આર્યપ્રકાશના તંત્રી ભાઈ પરધુભાઈ ઇત્યાદિ સ્નેહીઓએ મહારા માટે લીધેલ શ્રમનો અને અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ ખારીરટર શ્રીયુત વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વેંઘે વખતોવખત મને આપેલી સારી સલાહ માટે તથા આ પુસ્તકનાં વૃત્તાંતો પ્રેસમાં મુકાયા પહેલાં તે તપાસી જવાની મહેરબાની કરવા માટે તેમનો હું આભાર માનું છું.

પરંતુ આ સર્વ કરતાં એક વ્યક્તિનો હું ખાસ આભારી છું અને એ વ્યક્તિ તે અત્રેના દેશી વૈદ્યોમાં અગ્રેસર અને આભૂષણરૂપ ગણાતા તથા મહારા પરમશુભેચ્છક અને મુરખી વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલભાઈ જટાશંકર છે. જેમની કાળજીભરી સારવારથીજ મુંબઈમાં રહી આ કામ હું પુરું કરી શક્યો છું. કેમકે કેટલોક વખત થયાં મહારી તનદુરસ્તી લથડી ગઈ છે, અને તેથી એમના જેવા કુશળ વૈદ્યરાજની સારવાર વિના મહારાથી મુંબઈમાં રહી આ કામ પુરું કરી શકાત કે નહિ એ સવાલજ છે.

લી. કર્તા.

અનુક્રમણિકા.

વિભાગ પહેલો-ધર્માચાર્યો.

ગોસ્વામિ શ્રી ગોકુળનાથજી મહારાજ. ૧૭	હસ્તુર મીનોચહેર જામારપણ ...	૩૧
નામદાર સર સુલતાન મહમ્મદશાહ. ૨૩	હસ્તુર દીનશાહ જીવણ ગરડા ...	૩૩
હસ્તુર દારાજ પેસ્તનજી સંભાળા... ૨૭	ભક્તરાજ જાદવજી મહારાજ ...	૩૭

વિભાગ બીજો-વિદેહી ગૃહસ્થો.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ ... ૪૩	શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળા ...	૧૦૯
સર દીનશા માણેકજી પીટિટ ... ૪૬	શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ ...	૧૧૨
શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટિટ. ૫૩	ન્યાયમૂર્તિ બદરૂદ્દીન તૈયબજી ...	૧૧૫
સર કાવસજી જહાંગીરજી રેડીમની. ૫૭	શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બંગાળી. ૧૧૬	
દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજજી ... ૫૯	શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ ...	૧૨૨
સર ફીરોજશાહ મેરવાનજી મહેતા. ૬૭	બાબુ પન્નાલાલ પુરણચંદ ...	૧૨૭
સર મંગળદાસ નથુભાઈ ... ૭૧	શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી ...	૧૩૧
શેઠ પ્રેમચંદ નાયચંદ ... ૭૫	રા. બા. શેઠ વસનજી ખીમજી ...	૧૩૫
શ્રીમંત જગન્નાથ શંકર શેઠ ... ૭૬	શ્રીયુત ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ. ૧૩૬	
સર આદમજી પીરભાઈ ... ૮૫	શેઠ તલચંદ માણેકચંદ ...	૧૪૫
શેઠ ઠાકરસી મુળજી ... ૮૮	રા. રા. જાવજી દાદાજી ચોધરી ...	૧૪૬
શેઠ મુળજી જેઠા ... ૯૫	રા. રા. તુકારામ જાવજી ચોધરી... ૧૫૧	
શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા. ૯૭	શેઠ જેરાજભાઈ પીરભાઈ ...	૧૫૩
શેઠ નવરોજજી માણેકજી વાડીયા. ૧૦૧	શેઠ નૂરમહમ્મદ જેરાજભાઈ પીરભાઈ ૧૫૭	
શેઠ જેરામજી જીજીભાઈ ... ૧૦૩	શેઠ ગીરધરદાસ જેઠાભાઈ ...	૧૫૮
શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજી પારેખ... ૧૦૭	શેઠ દામોદર ગોરધનદાસ સુખડવાળા ૧૬૩	

વિભાગ ત્રીજો-સર નાઈદસ.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ ... ૧૬૮	સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમ ૧૮૫
સર દીનશા માણેકજી પીટિટ ... ૧૭૧	સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદરદાસ નાઈટ. ૧૮૬
સર કાવસજી જહાંગીરજી રેડીમની. ૧૭૨	સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ. ૧૮૯
સર દોરાબજી જમશેદજી તાતા ... ૧૭૫	સર દીનશા એલજી વાચ્છા ... ૧૯૦
સર શાપુરજી ખરજોરજી ભડચા... ૧૭૬	સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકર... ૧૯૩
સર ઇબ્રાહિમ રહિમતુલ્લા ... ૧૭૬	સર તેમુલજી બીખાજી નરીમાન. ૧૯૫
સર કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમ ખેરોનેટ. ૧૮૧	સર કાલચંદ્ર કૃષ્ણજી ભાટવડેકર. ૧૯૬

વિભાગ ચોથો-મીલ એજન્ટસ.

શેઠ મજુરાદાસ ગોકળદાસ ... ૨૦૨	શેઠ મુળારાજ ખટાઈ મકનજી ... ૨૧૦
શેઠ હંસરાજ પ્રાગજી ઠાકરસી ... ૨૦૫	શેઠ નરોત્તમદાસ મોરારજી ગોકળદાસ ૨૧૩

શેઠ ઠરીમભાઈ આદમભાઈ પીરભાઈ. ૨૧૪	શેઠ નસરવાનભાઈ નવરોજભાઈ વાડીયા. ૨૨૪
શેઠ જહાંગીરભાઈ બમનભાઈ પીટિટ. ૨૧૭	શેઠ કાવસભાઈ જહાંગીરભાઈ રેડીમની. ૨૨૭
શેઠ મહમદભાઈ ઠરીમભાઈ ઇબ્રાહિમ ૨૨૦	શેઠ હાજીયુસુફ હાજી ઇસમાલ સોબાણી ૨૨૮
શેઠ રહિમતુલ્લા કરોમભાઈ ઇબ્રાહિમ ૨૨૩	શેઠ હોરમસભાઈ માણેકભાઈ મહેતા... ૨૩૧

વિભાગ પાંચમો-સ્વર્ગસ્થ તથા હૈયાત સ્ત્રીઓ.

લેડી સાકરબાઈ દીનશા પીટિટ ... ૨૩૪	સૌ. હુમાબાઈ જહાંગીરભાઈ મહેતા. ૨૫૪
બાઈ દીનબાઈ નસરવાનભાઈ પીટિટ. ૨૩૭	સૌ. જહાજી જહાંગીરભાઈ પીટિટ ... ૨૫૭
શ્રીમતી જમનાબાઈ નગીનદાસસક્કઈ ૨૩૮	શ્રીમતી દિલશાદ બેગમ ... ૨૫૮
સૌ. અંબાલક્ષ્મી વિશ્વનાથ વૈદ્ય ... ૨૪૩	મીસ બીબાઈભાઈ અરદેશર એન્જનીયર ૨૬૧
સૌ. માણેકબાઈ કોઠારે (વૃત્તાંત નથી) ૨૪૫	ગંગાસ્વરૂપ ન્હાની બહેન ગબ્બર. ૨૬૨
માતુશ્રી કાનબાઈ કાંદાવાળાં ... ૨૪૭	ગંગાસ્વરૂપ મગન બહેન માણેકચંદ. ૨૬૫
સૌ. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ. ૨૪૯	મીસ બીબાઈ દીમીભાઈ પાલમકોટ. ૨૬૬
ગંગાસ્વરૂપ ઝવેરબાઈ ભગવાનદાસ ૨૫૩	મીસ બાઈઆઈ દીમીભાઈ પાલમકોટ. ૨૬૯

વિભાગ છઠ્ઠો-સુલેહના અમલદારો (જે. પી.)

ભુવણભાઈ જમશેદભાઈ મોદી ... ૨૭૧	શેઠ માધવદાસ ગોઠળદાસ પારતા ૨૯૫
શેઠ પુરૂષોત્તમ વિશ્રામ માવભાઈ. ૨૭૫	શેઠ છોટાલાલ કીલાચંદ ... ૨૯૭
શેઠ રતનસી મુળભાઈ ... ૨૭૭	શેઠ શાન્તિદાસ આશકરભાઈ શાહ ૩૦૧
સા. બા. શેઠ કેશવભાઈ નથુભાઈ સેલર. ૨૮૧	શેઠ મુસાબાઈ જાંઘરભાઈ ... ૩૦૪
શેઠ મનમોહનદાસ રામભાઈ વોરા. ૨૮૩	શેઠ કાસમઅલી જેરાજભાઈ... ૩૦૭
શેઠ પુરૂષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ ... ૨૮૬	શેઠ રતનચંદ તલકચંદ માસ્તર. ૩૧૦
શેઠ હોરમસભાઈ માણેકભાઈ ભીમડીવાળા ૨૮૭	શેઠ દ્વારકાદાસ ગોરધનદાસ ... ૩૧૩
શેઠ ત્રિભૂવનદાસ વરભૂવનદાસ ૨૮૯	ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાળા. ૩૧૫
શેઠ ઇશ્વરદાસ લક્ષ્મીદાસ ... ૨૯૨	શેઠ બરબોરભાઈ સોરાબભાઈ કુપર. ૩૧૬

વિભાગ સાતમો-પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો.

શેઠ રણછોડદાસ ત્રિભૂવનદાસ... ૩૨૧	શેઠ ગોરધનદાસ ગોવિંદભાઈ ભાણુભાઈ ૩૩૬
શેઠ દ્વારકાદાસ ત્રિભૂવનદાસ... ૩૨૫	શેઠ હામોદર ભગવાનદાસ માવણી "
શેઠ જમનાદાસ દ્વારકાદાસ ... ૩૨૯	શેઠ માધવભાઈ જેસંગભાઈ ... "
શેઠ વેલભાઈ લખમશી નપૂ ... "	શેઠ સુરભાઈ વલ્લભદાસ ... "
શેઠ અરદેશર શાપુરભાઈ નાજાયેરવાળા ૩૩૧	શેઠ સોરાબભાઈ ન. પહોંચખાનાવાળા ૩૪૧
શેઠ દ્વારકાદાસ જેડીસનદાસ ૩૩૪	જહાંગીરભાઈ શાપુરભાઈ તારાપુરવાળા. ૩૪૨
શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરી. ૩૩૭	પ્રો. ત્રિભૂવનદાસ ઠક્કાણુદાસ ગબ્બર ૩૪૫

વિભાગ આઠમો-ધારાશાસ્ત્રીઓ.

ન્યાયમૂર્તિ લલ્લુભાઈ આશાશમ શાહ	૩૪૮	શ્રીયુત ગોકળદાસ કહાનદાસ પારેખ	૩૬૩
„ અબ્દુલઅલી મહમદઅલી કાજી	૩૫૧	ત્રિભૂવનદાસ નરોત્તમદાસ માળવી...	”
શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી	૩૫૨	શેઠ પેસ્તનજી માણેકજી કાંગા	... ”
મી. હુસેન બદરુદ્દીન તૈયબજી	૩૫૫	શેઠ દીનશાહ ફરુદુનજી મુલ્લા	... ”
શ્રીયુત મહમદઅલી ઝીણા	... ૩૫૬	શ્રીયુત વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય	... ૩૬૫
મી. ગુલામહુસેન ર. ખેરાજ.	૩૫૮	શેઠ રૂસ્તમજી ધનજી શેઠના	... ૩૬૬
શ્રીયુત મુકુંદ રામરાવ જયકર...	૩૫૯	શેઠ જહાંગીર દીનશાહ દાવર	... ”
શ્રીયુત ભાઈશંકર ન્હાનાભાઈ...	૩૬૧	શ્રીયુત ઈન્યાલાલ મા. મુનશી	... ૩૭૧

વિભાગ નવમો-વૈદ્ય ડૉક્ટરો.

ડૉક્ટર હોરમસજી માણેકજી માસીના	૩૭૫	ડૉ. ફરામરોજ આર. પારેખ	૩૮૬
ખા. ખા. ડૉ. નસરવાનજી હો. ચોકસી	૩૭૭	ડૉ. કેપુશરૂ કેરશાસ્ત્ર દાદાચાનજી	૩૮૭
ડૉ. નસરવાનજી ફકીરજી સરવૈયર	૩૭૯	ડૉ. પ્રીરાજ સી. ભરૂચા	૩૮૭
ડૉ. નાદિરશા હો. અંબલજી સુખીયા	૩૮૧	ડૉ. પુનશી હીરજી મેસરી	૩૮૯
ડૉ. વિનાયકરાવ રામચંદ્ર ભાજેકર	૩૮૪	ડૉ. પુરૂષોત્તમદાસ તુલસીભાઈ પટેલ	૩૯૨
ડૉ. કાવસજી એલ્લજી દાદાચાનજી	૩૮૬	વૈદ્યરાજ ત્રાબકલાલ જટાશંકર	૩૯૫

વિભાગ દસમો-પત્રકારો.

શેઠ જહાંગીર બહેરામજી મર્ઝબાન	૪૦૧	શેઠ ફરીદજીશાહ જહાંગીર મર્ઝબાન	૪૧૬
શેઠ રૂસ્તમજી નસરવાનજી વાચ્છાગાંધી	૪૦૫	શ્રીયુત મણિભાઈ ધન્યારામ દેસાઈ	૪૧૭
શેઠ કેપશરૂ માણેકજી મીનેચહેરજી	૪૦૮	શેઠ બરજેરજી નવરોજજી ચાપ	...
શેઠ મહેરજીભાઈ પાલનજી માઠન	”	અખત્યાર	... ૪૧૮
શેઠ ખેમરાજ શ્રીકૃષ્ણદાસ	... ૪૧૦	શેઠ એચયશાહ રૂ. હીરજીબહેદીન	૪૨૧
શ્રીયુત કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્ર.	૪૧૧	રા. રા. પરધુભાઈ વંદાલાભાઈ શર્મા	૪૨૩
શેઠ રણછોડદાસ ભવાનભાઈ	૪૧૩	રા. રા. હાજીમહમદ અ. શિવજી	૪૨૭

મુંબઈ સખંધી કંઈક માહિતી	૪૨૬
મુંબઈના રસ્તામાં રાહદારીઓની સ્થિતિ	...	ચિત્ર	૪૩૩
જનરલ પોષ્ટ ઑફીસ, તથા સેક્રેટરીયેટ	૪૩૪
એપોલો બંદરના રસ્તાનો દેખાવ, તથા મ્યુનીસીપલ ઑફીસ અને બોરીબંદર
સ્ટેશનવાળા રસ્તાનો દેખાવ	... ચિત્ર	૪૩૫
મુંબઈના હાલના નામદાર ગવર્નર સર જ્યોર્જ હોઈડ અને તેમનાં પત્ની	૪૩૬

Goswami Shree Gokulnathji Maharaj.

શ્રીમદ્ ગોસ્વામિ શ્રીગોકુળનાથજી મહારાજ.
મુંબઈના મોટા મંદિરની ગાદીના આચાર્ય.

ॐ तत्सत् परमात्मानि नमः

मुंબઈना मહारायोः

विभाग पहलो—धर्माचार्यो.

श्रीमद् गोस्वामि श्री गोकुणनाथश्च महाराज.

मान्यो विद्वान्वदान्यः प्रकृतिमधुर वाङ्मनीतिनिष्ठः क्षमावा-
च्छेदोषाणाम भूमिर्विकसित वदन श्रीगुणज्ञः कलावित् ।
धीरः कृष्णाग्रिसेवो परहित हृदयः सेवनीयो दयावा-
नस्मत्सर्वस्वमेवं गुण जलधिरसौ दृश्यतां गोकुलेन्दुः ॥

शुद्धाद्वैतभूषण भट्ट श्रीरमानाथ शास्त्री.

मुंબईनां वैष्णव संप्रदायनां मोटां मंदिरनी गादीना हासना आचार्यश्च
जेमनी दर्शनिय छणी सामे दृष्टिगोचर थाय छे ते श्री गोकुणनाथश्च महाराज-
नेमनो जन्म संवत् १८४३ ना ०८६२वा सुद्ध १२ वासा द्वावशीना रोज
जेधपुर नल्लकना यापासेनी नामना गामभां थये हुतो. जे स्थान जेमना
पूर्वजेनु निवासस्थान हुतुं. जेमना पूर्वजे असल तो तेक्षंग देशना निवासी
हुता. तेज्यो संस्कृत भाषाभां णहु कुशण हुता अने जेमना जनावेला केटलाक
अंथे हणु सुधी विद्यमान छे. महाराजश्रीना पिताश्री दामोदरदासश्च यापा-
सेनीभां वसता हुता, तेज्यो विद्वान अने धर्मयूस्त हुता.

अन्यपण्थीज महाराजश्रीभां धीरता, उदारता अने कुशणता आदि उत्तम
गुणो दृष्टिगोचर थता हुता. जेमनी उमर सात वरसनी थर्छ जे अरसाभां
कंछ कारखसर जेमना पिताश्रीने मुंબई आववानु थतां तेज्यो सहकुटुंब
मुंબई पधारैला हुता. मुंબईना वैष्णवो जेमना पधारवाशी जहु प्रसन्न थया
हुता अने थोडा वयत रोकवा दामोदरदासश्चने विनंति करतां तेज्यो रोकया हुता.

આ વખતે મુંબઈના મોટાં મંદિરની ગાદીના આચાર્ય શ્રીમદ્ ગોસ્વામિ શ્રી જીવજી મહારાજ સ્વર્ગવાસી થયેલા હોવાથી તેમની ગાદી ખાલી પડી હતી, અને ભારતમાર્તંડ પંડિત શ્રી ગદ્દલાલજી, શેઠ ચતુર્ભુજ મોરારજી જે. પી. શેઠ ત્રિભુવનદાસ વરજીવનદાસ જે. પી. તથા શેઠ દ્વારકાદાસ ઓઘવજી જે. પી. એ ચાર ગૃહસ્થો મંદિરના ટ્રસ્ટી તરીકે કામ કરતા હતા. કેઇ લાયક ગોસ્વામિ બાળક મળી આવે તો તેને આ ગાદી પર બેસાડવાનો એ સર્વનો વિચાર હતો, દરમિયાન શ્રી ગોકુળનાથજી મહારાજની વિદ્વતા તથા સુશિલ સ્વભાવની પ્રશંસા તેમના સાંભળવામાં આવતાં શ્રીમાન ગદ્દલાલજીએ મહારાજશ્રીના પિતાજીને એ બાબત વિનંતિ કરી, અને તેમણે મંજુરી આપવાથી સંવત ૧૯૫૨ ના વૈશાક સુદ બીજને દિવસે શ્રી ગોકુળનાથજી મહારાજનો મુંબઈનાં મોટાં મંદિરની ગાદી પર અભિષેક કરવામાં આવ્યો.

મહારાજ શ્રીના અભિષેક પછી તુર્તજ એમના પિતાશ્રીને મદ્રાસના ભાવિક વૈષ્ણવોએ વિનંતિ કરીને મદ્રાસ પધરાવ્યા. જ્યાં તેમની સાથે ગોકુળનાથજી મહારાજ પણ પધાર્યા હતા. શ્રી ગોકુળનાથજી મહારાજના યજ્ઞોપવિત સંસ્કારની શુભ ક્રિયા મદ્રાસમાં કરવામાં આવી હતી. આ વખતે મહારાજ શ્રીનો સંસ્કૃત વિદ્યાભ્યાસ ચાલુ હતો. મહારાજશ્રીના પિતાજીની ઇચ્છા મહારાજ શ્રીને સારો અભ્યાસ કરાવવાની હોવાથી શ્રી ગોકુળથી પંડિત નંદકુમાર મિશ્રને બોલાવી સિદ્ધાન્ત કૌમુદી આદિ ગ્રંથોના અભ્યાસનો આરંભ કરાવ્યો. મહારાજ શ્રીએ એમના હાથ તળે થોડાજ વખતમાં સિદ્ધાન્ત કૌમુદી, પાતાંજલ યોગસૂત્ર, શાસ્ત્રદીપિકા તથા કાવ્ય આદિનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો અને ત્યાર પછી તેમના પિતાજીએ તેમને ન્યાયશાસ્ત્રનું શિક્ષણ આપવા માટે મિથિલા-નિવાસિ ન્યાય ધૂરંધર પંડિત શ્રી આનંદમિશ્ર નામના એક વિદ્વાનની નિમણૂક કરી.

અભ્યાસ દરમિયાન મહારાજ શ્રીને પોતાના જ્ઞાનનો ઉપદેશ દ્વારા જનસમાજને લાભ આપવાનો ઇરાદો થવાથી સંવત ૧૯૬૦ માં ભટ્ટ વલ્લભશર્મા તથા ભટ્ટ રમાનાથ શર્મા નામના બે વિદ્વાન પંડિતો કે જેઓ પ્રથમથીજ મહારાજશ્રી પાસે હતા, તેમની સાથે મળીને “સ્વધર્મ નિર્વર્ધિની” નામની એક સભાની સ્થાપના કરી અને એ સભા તરફથી દર અઠવાડીયે પોતે વ્યાખ્યાન આપવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું. પહેલું વ્યાખ્યાન શેઠ ચતુર્ભુજ મોરારજીની વાડીમાં આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યાં અનેક વિદ્વાનો તથા ભાવિક વૈષ્ણવો વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવેલા હતા, જે બધા મહારાજ શ્રીની વિદ્વતા, મધુર ભાષણ તથા વક્તવ્યની છદ્દાથી મુગ્ધ થઈ ગયા હતા. ત્યાર પછી બીજું વ્યાખ્યાન લેડી નોર્થકોટ હિંદુ એમ્ફનેજ વાળી જગ્યામાં થયું હતું. આ પ્રમાણે જુદાં

જુદાં સ્થળોએ વ્યાખ્યાન કરી મહારાજ શ્રીએ બચપણમાં જ પોતાને માટે મુંબઈની પ્રજાને ઉત્તમ અભિપ્રાય સંપાદન કરી લીધો હતો.

મહારાજ શ્રીએ ઓગણીશ વરસની વયે વિદ્યાભ્યાસનું કાર્ય પૂર્ણ કરી લીધું હતું અને સંસ્કૃત સાહિત્યના ભૂષણરૂપ સાંખ્ય તત્ત્વ કૌમુદિ લક્ષિત મિમાંસા સૂત્ર વ્યાકરણ મહાભાષ્ય, મુક્તાવલી, તત્ત્વદીપ નિબંધ તથા વેદાન્ત ચિંતામણિ આદિ કાવ્ય સાહિત્યના અનેક ગ્રંથોનું અધ્યયન તેમણે કરેલું હતું.

મહારાજ શ્રીનું પ્રથમ લગ્ન તેમની સોળ વરસની વયે કરવામાં આવ્યું હતું. જે સ્ત્રીથી તેમને એક પુત્ર રત્નની પ્રાપ્તિ થયેલી, જેમની ઉપર હાલ ૧૪ વરસની છે અને જેમનું નામ શ્રી કૃષ્ણજીવનજી છે. પ્રથમ પત્નીના સ્વર્ગવાસ પછી બીજું લગ્ન કરવામાં આવતાં એ બીજાં પત્નીથી મહારાજ શ્રીને બે પુત્ર રત્નોની પ્રાપ્તિ થયેલી છે, જેમાંના મોટા પુત્રની ઉંમર હાલ પાંચ વરસની છે, અને તેમનું નામ દિક્ષિતજી છે, ન્હાના પુત્રની ઉંમર ત્રણ વરસની છે અને તેમનું નામ શ્રી ગોપીનાથજી છે.

વિદ્યાદાનનો, સાહિત્ય ઉત્તેજનનો તથા વૈદકનો મહારાજ શ્રીને ધણો શોખ છે અને તેથી તેઓશ્રીએ પોતાની વીસ વરસની કુમળી વયે એવી ત્રણ સંસ્થાઓ સ્થાપન કરેલી, જે સંસ્થાઓનાં નામ ૧) શ્રી બાળકૃષ્ણ પાઠશાળા ૨) શ્રી બાળકૃષ્ણ પુસ્તકાલય તથા ૩) ધર્મર્થ ઔષધાલય છે. એ સંસ્થાઓ હાલ ચાલુ છે. તે શિવાય મહારાજ શ્રીને ગાયો પ્રત્યે અત્યંત લાગણી છે અને તેથી તેમણે આંહી તથા બહાર ગામ કેટલીક ગૌશાળાઓ સ્થાપન કરેલ છે.

એક વખત મહારાજ શ્રી ગોકુળ પધારેલા ત્યારે ત્યાં ગાયોની હુર્દશા જોઈને તેમને દયા આવવાથી ત્યાંના આગેવાન શહેરીઓને એકઠા કરી પોતે અગ્રેસર થઈ એક ગૌશાળા સ્થાપન કરી હતી. એવીજ રીતે મદ્રાસમાં પણ એક ગૌશાળા સ્થાપવાની તજવીજ તેમણે કરેલી, પરંતુ ત્યાંના આગેવાનોએ એ બાબત ઉત્સાહ નહિ બતાવવાથી પોતે એ કામ મુકી દીધું હતું, પણ એમનાં પ્રથમ પત્નીનો સ્વર્ગવાસ મદ્રાસમાં થવાથી તેમના સ્મારક તરીકે મહારાજ શ્રીએ ત્યાં આગળ એક અન્નક્ષેત્ર તથા એક ગૌશાળા પોતાના ખર્ચે સ્થાપન કરેલ, તે શિવાય નાસિકમાં પણ તેમણે એક પાઠશાળા, પુસ્તકાલય તથા છાત્રાલય સ્થાપેલ છે.

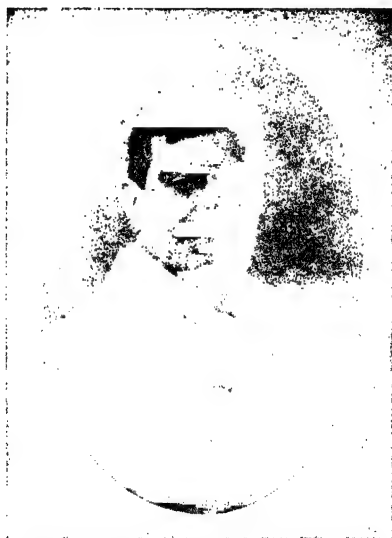
પુષ્ટિમાર્ગનાં જીવતાં પુસ્તકોને સુધરાવી પ્રસિદ્ધ કરવાના ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી મહારાજ શ્રીએ એક ફંડની સ્થાપના કરેલ છે, જેમાંથી આજ સુધીમાં ૧૫

અથો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે, તેને માટે ચાર શાસ્ત્રીઓ રાખીને “પુષ્ટિમાર્ગ સિદ્ધાન્ત કાર્યાલય” દ્વારા જીર્ણ પુસ્તકોદ્ધારનું કામ ચાલે છે.

શ્રી ગોકુળનાથજી મહારાજ સ્વભાવે શાન્ત, ઉદાર, હયાળુ, પરાપકારી, સાદા અને નિરભિમાની છે, યુવાન અવસ્થા, ઉત્તમ પદવી અને સારી સત્તા હોવા છતાં એમના જેવી સાદાઈ અને નિરભિમાનપણું કોઈ બતાવી શકે એ અસંભવિત નહિ તો હુલ્લભ તો છેજ. પોતે ધીર અને એકાન્તપ્રિય હોવાથી કંકાશ પ્રત્યે એમને અણુગમે છે. અને તેથી પોતાની જાતિમાં જુના વખતથી ચાલતા આવેલા કેટલાક અગડાઓને પોતે પોતાના અમૂલ્ય સમયનો લોગ આપીને દૂર કર્યા છે. એમની વાણી મધુર અને આચરણ ઉત્તમ હોવાથી ગમે તેવા વિરુદ્ધ વિચારનો માણસ પણ એમને મળ્યા પછી એમની પ્રસન્ન મુખમુદ્રાનાં દર્શન કરીને તથા એમની મધુર વાણી સાંભળીને એમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવા તૈયાર થઈ જાય છે. મહારાજશ્રીની ઉંમર હજી પાંત્રીસ વરસની યુવાન છે. પરંતુ તેમના વિચારો ઠરેલા અને વૃદ્ધ પુરૂષના જેવા છે. કેટલાક ગૃહસ્થો કે જેઓ સામાન્ય ધર્મ અવહારથી પણ અચૂત થઈ ગયા હતા તેઓ પણ મહારાજ શ્રીના પરિચય અને ઉપદેશથી સ્વધર્મનિષ્ઠ અને નીતિનિષ્ઠ થયા છે. એમની લાયકાત એટલી બધી છે કે જુના વિચારના તેમજ મુધારાવાળા સર્વે એમના પ્રત્યે સારી લાગણી રાખે છે અને જરૂરપડયે એમની સલાહ લે છે. ટુંકમાં આધુનિક સમયે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના આચાર્યોમાં એમની એકી મળવી મુશ્કેલ છે.

પરમ હયાળુ પરમાત્મા મહારાજ શ્રીને દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરવા સાથે સર્વદા સુખ શાન્તિમાં રાખે અને એમની વિદ્વતા તથા નિરભિમાનપણું વૈશ્વ સંપ્રદાયનો ઉદય કરવામાં ફતેહમંદ નિવડે એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

H. H. The Agakhan.

નામદાર સર મુલતાન મહમદશાહ આગાખાન.
ખોખાઓના ધર્મગુરૂ અને એક આગેવાન રાજદ્વારી પુરૂષ.

નામદાર સર સુલતાન મહમદશાહ, હાલના આગાખાન.

જે. પી. કે. સી. આઇ. ઈ. જી. સી. આઇ. ઈ. જી. સી. એસ આઇ. ઇત્યાદિ.

ખોળ કોમના મુકુટમણિ, ખોળ કોમમાં કેળવણી તથા સુધારા વધારા દાખલ કરનાર અને એક ધર્માચાર્ય હોવા છતાં એક અગ્રેસર રાજદારી નર તરીકે પોતાનું જીવન ગાળનાર હાલના નામદાર આગાખાન સર સુલતાન મહમદશાહનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૭૭ ના નવેમ્બરની બીજી તારીખે કરાચી મુકામે થયો હતો. એમના વડવાઓ અસલના વખતમાં રાજકર્તા હતા, અને ઇજ્જતના મુલકમાં તેમની રાજધાની હતી, તે પછી તેઓ પરસીયામાં જઈ વસ્યા હતા. એમના વડવાઓનો ઇતિહાસ ઘણો લાંબો અને કહાણી કિસ્સા જેવો છે, જે સ્થળ સંકોચને લીધે અત્રે આપી શકાય તેમ નથી.

હાલના નામદાર આગાખાનના વડવાઓમાંથી હિંદુસ્થાનમાં પહેલ વહેલા આવી વસનાર આગા શાહ હસનઅલી હતા, જેઓ સને ૧૮૪૫ માં મુંબઈ આવેલા હતા અને મજગામ મધ્યે રહ્યા હતા, જે બંગલો હતું પણ મોજુદ છે અને તે હાલના નામદાર આગાખાનના તાબામાંજ છે. આગા શાહ હસનઅલી તે હાલના નામદાર આગાખાનના પિતામહ (બાપના બાપ) થાય, તેમણે નામદાર અંગ્રેજ સરકારને કેટલીક લડાઈઓમાં સારી મદદ કરેલી હતી અને તેથી તેમને સરકાર તરફથી “હીઝ હાઈનેસ”નો ઘણોજ માનવંતો ઇલ્કાબ આપવામાં આવેલો હતો. જે ઇલ્કાબ એમના વંશમાં હતું પણ ચાલુ છે. હિંદુસ્થાનમાં આ ઇલ્કાબ રાજવંશીઓને હોય છે. તેઓ ઘોડાની સરતના બારે શોખીન હતા અને તેથી ઘણાજ સરસ ઘોડાઓ, અને યુરોપીયન તથા અમેરીકન તાલીમખાળે પોતાને ત્યાં રાખતા અને તેની પાછળ ગંભીર ખર્ચ કરતા, તેમના ઘોડાઓએ સરતના મેદાનમાં સારી ક્રોતેહ મેળવેલી અને ઘણાં રૈસકપ જીતેલા. મુંબઈમાં તેઓ હાજર હોય ત્યારે દર શનીવારે તેઓ દરબાર ભરતા, જે વખતે ખોળ કોમના તમામ ગૃહસ્થો તેમને નમન કરવા હાજર થતા. તેઓ સને ૧૮૮૧ ના એપ્રિલ માસમાં ચોરાસી વરસની લાંબી જીંદગી ભોગવી પોતાની પાછળ ત્રણ પુત્રો સુકી શુજરી ગયા હતા, જેમાંના વડા પુત્ર આગા અલીશાહ તેમની ગાદી પર બીજા આગાખાન તરીકે બિરાજેલા, પરંતુ તેઓ પણ ટુંક વખત પછી એટલે કે પોતાના પિતાના અવસાન પછી ચાર વરસે સને ૧૮૮૫ માં ચોપન વરસની ઉંમરે પોતાની પાછળ એક પુત્ર તે હાલના નામદાર આગાખાનને સુકી શુજરી ગયા હતા, તેઓ પોતાની હૈયાતી સુધી મોહમેડન નેશનલ એસોસીએશનના પ્રમુખ

હતા, તેઓ વાઘનો શિકાર કરવાનો ભારે શોખ ધરાવતા અને સાંભળવા મુજબ માંચડામાં નહિ રહેતાં ખુટ્ટી જમીન પર ઉભા રહી ગોળીથી વાઘનો શિકાર કરતા, તેઓ એક અઝા નિશાનખાજ હતા, અને ભાગ્યેજ પોતાની ગોળીની નેમ ચુકતા. નામદાર આગા અલીશાહના અવસાન વખતે હાલના નામદાર આગાખાન સર સુલતાન મહમદશાહની ઉંમર માત્ર નવ વરસની હોવાથી તેઓ પોતાનાં માતૃશ્રી લેડી અલીશાહની દેખરેખ હેઠળ ઉછરીને મોટા થયા હતા. તેમણે પોતાના પુત્રને ફારસી તથા અરબી ભાષાનું શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત એક અંગ્રેજ શિક્ષકને રોકી અંગ્રેજી શિક્ષણ પણ આપેલું હતું.

નામદાર આગાખાનને બચપણથીજ કેળવણી તરફ આહવાન હોવાથી તેમણે ઉપરની ભાષાઓમાં સારી કુશળતા મેળવેલી અને શેક્સપીયર, મિલ્ટન, મેકોલે, સ્કોટ, શેલી અને સાઉથી આદિ મહાન યૂરોપીયન અંધકારોના ગ્રંથોનો અભ્યાસ સારી રીતે કરેલો છે, અભ્યાસ અને વાંચનમાં લક્ષ આપવાની સાથે પોતાના જુદાં જુદાં શહેરોમાં વસતા મુરીદો તરફ પણ તેમણે લક્ષ આપેલું તેમજ રમત ગમતનો પણ શોખ ધરાવતા.

નામદાર આગાખાન કેળવણીના બહુ આહુક છે અને ખોળ કોમમાં કેળવણીનો સારો ફેલાવો તેમણે કરેલો છે. સને ૧૮૬૩ ના મુંબઈના હિંદુ મુસલમાનના ભયંકર હુલ્લડ વખતે ખોળ કોમને હુલ્લડથી અલગ રહેવા નામદાર આગાખાને સખત ફરમાન કરેલું અને એમનું એ ફરમાન ખોળ કોમ તરફથી માનવામાં આવેલું. આ ફરમાન કરીને નામદાર આગાખાને ખોળ કોમ ઉપર ભારે ઉપકાર કરેલો છે, કારણ કે એમણે જો હુલ્લડમાં ભાગ લેવાની મના ન કરી હોત તો કેટલાક માણસો ભાગ લેત અને તેના પરિણામે સંખ્યાબંધ માણસો માર્યા જાત. તે પછી સને ૧૮૬૭ ના ભયંકર દુકાળ વખતે પણ નામદાર આગાખાને દુકાળથી પીડાતા ગરીબ ખોળઓને સારી મદદ કરી હતી. મુંબઈમાં મજગામ ખાતેના તેમના ખંગલા આગળ એક મોટી છાવણી નાખવામાં આવી હતી, જ્યાં તેમના ખરચે હજારો માણસોને દરરોજ જમાડવામાં આવતાં અને જેઓ એવી રીતે જમવાને નાખુશ હોય તેમને ખાનગી રીતે કાચું અનાજ ઘેર પુરું પાડવામાં આવતું. તેવીજ ગોઠવણ તેમણે પુનામાં પણ કરેલી. તેમજ કચ્છ તથા કાઠીયાવાડ ખાતેના ગરીબ ખોળઓને પણ મદદ મોકલાવેલી, વિશેષમાં તેમના તરફથી દુકાળીયાંઓને રાજી મળે એવા હેતુથી ખાંધકામ શરૂ કરવામાં આવેલું. આવી રીતે ખોળ કોમને મદદ કરીને દુકાળના દુઃખમાંથી ઘણાં માણસોને તેમણે રાહત આપેલી.

વળી એજ અરસામાં મુંબઈમાં સખત મરકી ફાટી નિકળેલી અને તેનું જોર પ્રતિ દિવસ વધવાજ લાગ્યું, તેથી તેને અટકાવવા માટે સરકારે જાણીતા

પ્રોફેસર હાફકીનને મુંબઈ મોકલ્યો, તેણે મુંબઈ આવી મરકી અટકાવવાની રસી તૈયાર કરી, પણ લોકો જોમને લીધે તેનો લાભ લેતા નહોતા; એટલુંજ નહિ પણ પ્રજાના મોટા ભાગે એ રસીની વિરૂદ્ધમાં જળરો પોકાર ઉઠાવ્યો અને તેથી લોકો એ રસીને મરકી અટકાવનારી દવા નહિ પણ મોત લાવનારી દવા તરીકેજ માનવા લાગ્યા. માંડવીનો લત્તો આવી જાતના રોગમાં સહુથી વહેલો સપડાય છે અને ઝાઝાં મરણ પણ ત્યાંજ થાય છે, તે મુજબ એ વખતે પણ બન્યું અને એ લત્તામાં જોજ કોમની સારી વસ્તી હોવાથી એ કોમમાં પણ ઘણાં મરણ થવા લાગ્યાં. જો તેઓ રસી મુકાવે તો મરણ પ્રમાણુ ઓછું થઈ જાય એવું વિચારી નામદાર આગાખાને રસી મુકાવવાનું પોતાના મુરીદોને ફરમાન કર્યું અને નામદાર આગાખાને પોતે પણ રસી મુકાવી અને તુર્તજ એમનું અનુકરણ શરૂ થયું. આથી ઘણાં માણસો મરકીમાં સપડાતાં બચ્યાં. જોજ કોમનું અનુકરણ બીજી કેમોએ પણ કર્યું અને એ રીતે નામદાર આગાખાને જોજ કોમમાં નહિ પણ મુંબઈની તમામ વસ્તીમાં એક ઉત્તમ દાખલો બેસાડ્યો. એમની આ કિમતી સેવાનો પ્રોફેસર હાફકીને મોટો આભાર માનેલો.

નામદાર આગાખાન ઉમરમાં આવતાંજ વિલાયતની મુસાફરીએ ગયેલા અને ત્યાં તેઓ સાફ માન પામેલા, નામદાર મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીયા તરફથી ખાનગી મુલાકાત, વીંડસર કેસલમાં તેમની સાથે એક દિવસ ગુજરવાનું અને તેમની સાથે ખાણું લેવાનું બારે માન મેળવવા તેઓ ભાગ્યશાળી થયા હતા, તે ઉપરાંત તે વેળાના વડા વજીર લોર્ડ સેક્સબરી, હિંદી પ્રધાન બેયોર્ન હેમીલ્ટન, નામદાર શહેનશાહ સમ્રાટ એડવર્ડ અને ઈંગ્લાંડના અન્ય ઉમરાવોએ નામદાર આગાખાનને સારો આવકાર આપેલો; એટલુંજ નહિ પણ હુલ્લડ, મરકી અને દુકાળને વખતે તેમણે બળવેલી સેવાની કદર કરી નામદાર મહારાણીજીએ તેમને તે વખતે કે. સી. આઈ. ઈ. નો માનવંત ખેતાખ અર્પણ કરેલો, વીસ વરસની અંદરની ઉમરમાં નામદાર આગાખાનની કારકીર્દિ આટલી ઉજવળ હતી. થોડા વરસ પછી નામદાર આગાખાન બીજી વખત યૂરોપની મુસાફરીએ ગયેલા, ત્યારે તેમને જર્મનીના રાજકર્તા આલમમશહૂર ક્યસર વિલીયમની મુલાકાત થયેલી. વળી આ મુસાફરી દરમ્યાન નામદાર આગાખાન ક્રાન્સ ગયેલા અને સને ૧૯૦૧ નું પારીસનું ભવ્ય પ્રદર્શન તેમણે જોયેલું. ઉપરાંત તેઓ ઈરાન ગયેલા અને ત્યાંના નામદાર શાહના પરાણા દાખલ થોડા વખત રહેલા, તે પછી હિંદુસ્તાન આવીને પાછા તુર્તજ તેઓ નામદાર શહેનશાહ એડવર્ડના રાજ્યાભિષેક વખતે ત્રીજી વખત

ઈંગ્લંડ ગયેલા અને એ વખતે પણ તેમને ભારે માન મળેલું, તેઓ ત્યાંની સારી સારી સોસાયટીમાં ભેગાઈ ગયેલા અને મોટા મોટા અમીર ઉમરાવો તરફથી પણ તેમને માન આપવામાં આવેલું, આ વખતે તેમણે આમની સભાની પણ મુલાકાત લીધેલી. રાજ્યાભિષેકની ખુશાલીમાં નામદાર શહેનશાહ એડવર્ડ તરફથી તેમને જી. સી. આઈ. ઇ. નો ઘણોજ માનવંતો ઇલકાબ આપવામાં આવેલો હતો. આ પછી તેઓ હિંદુસ્તાન પાછા ફરેલા હતા અને તે પછી તુર્તજ તેમને વડી ધારાસભાના વધારાના સભાસદ નિમવામાં આવ્યા હતા. તેમના આ હોદ્દા દરમ્યાન ૧૨૦૦) રૂપિયાથી ઓછી આવકવાળા ઉપર ઈન્કમેટેક્સ નહિ નાખવાની, કેળવણીનો જેમ અને તેમ વધારે ફેલાવો કરવાની, અને લશ્કરી ખર્ચમાં કાપકૂપ કરવાની સૂચના તે નામદારે કરેલી હતી.

નામદાર આગાખાનનું રાજકિય જ્ઞાન ખડું ઉચ્ચ પ્રતિનું છે, તેઓ જુદા જુદા દેશોમાં ચાલતા રાજ્ય ધોરણનું અધ્યયન કરી હિંદુસ્તાનના રાજ્ય ખંધારણને માટે નિયમો બાંધી રાજકિય પુરૂષો આગળ ઉત્તમ પ્રકારે વખતો વખત રજુ કરે છે, અને એમના વિચારો માન્ય પણ થાય છે. એમનું એ વિષયનું છેલ્લું અંગ્રેજી પુસ્તક ઈન્ડિયા ઇન ટ્રાન્ઝેશન એક ઉત્તમ રાજ્યવહારના સૂત્ર સમાન છે.

નામદાર આગાખાન કેળવણીના હિમાયતી છે અને પોતાની કોમમાં કેળવણી વધારવા માટે તેઓ સારો પ્રયાસ કરે છે, મુસલમાનોની એકની એક અલીગઢ કોલેજને તથા મુસ્લીમ યુનીવર્સિટીને તેમણે કિમતી મદદ કરેલી છે, ઉપરાંત ખોળા બાઈઓની સામાજિક સ્થિતિ સુધારવા તરફ તથા ખોળાઓમાં સ્ત્રી કેળવણી વધારવા તરફ તેઓ લાગણી ધરાવે છે.

નામદાર આગાખાન ઘણીજ સારી આવક ધરાવે છે, અને તેની સાથે તેઓ તેવીજ સખાવત પણ કરે છે, દર વરસે લાખો રૂપિયા તેઓ ખોળા કોમનાં ગરીબ ગરબાંઓમાં છૂટે હાથે આપી દીએ છે. હાલ કેટલોક વખત થયાં નામદાર આગાખાન આફ્રીકા તથા યૂરોપ તરફ છે, લડાઈ દરમ્યાન પણ તેઓ એ તરફજ હતા અને લડાઈમાં તેમણે નામદાર સરકારને ભારે મદદ કરેલી છે.

શમ્સ-ઉલ-ઓદમા દસ્તૂરજી દારાબજી

પેસ્તનજી સંજાણા. બી. એ. જે. પી.

શમ્સ-ઉલ-ઓદમા દસ્તૂરજી દારાબજી પેસ્તનજી સંજાણા તે મહુમ શમ્સ-ઉલ-ઓદમા દસ્તૂરજી પેસ્તનજી બેરામજી સંજાણા (એમ. એ. પી. એચ. ડી.) ના બીજા પુત્ર થાય, તેમનો જન્મ સને ૧૮૫૭ ના નવેમ્બરની ૧૮ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો, તેમના વડિલો ઘણા વખતથી વાડીયાજી ના આતસમહેરામના તથા મુંબઈની પારસી કોમના વડા દસ્તૂરનો હોદ્દો ધરાવે છે, તે મુજબ દસ્તૂરજીના પિતા દારાબજી પણ વડા દસ્તૂર હતા.

દસ્તૂરજી દારાબજીએ શરૂઆતનું અંગ્રેજી શિક્ષણ એડ્વૈસ્ટન તથા પ્રોપ્રાયેટરી હાઈસ્કૂલમાં લીધું હતું અને તે પછી તેઓ વધારે અભ્યાસને માટે એડ્વૈસ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા હતા. જ્યાંથી તેમણે સને ૧૮૮૦ માં બી. એ. ની પરિક્ષા પસાર કરી હતી. તે પછી તુર્તજ તેઓ સર જમશેદજી જીજીભાઈ ઝંઢ મદરેસામાં દાખલ થયા હતા, ત્યાં ચાર વરસ રહી તેમણે અવસ્તા અને પહેલવી ભાષાનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો, તેઓ પરિક્ષામાં પહેલે નંબરે પાસ થયા હતા અને તેથી તેમને સને ૧૮૮૫ ના બન્યુઆરીમાં મદરેસા તરફથી સ્વ. શેઠ ફરદુનજી પારેખના નામનો ૫૦૦) રૂપિયાનો સોનાનો ગ્રાંટ અને સર જમશેદજી જીજીભાઈના નામથી પાંચ વરસ સુધી અપાતી રૂ. ૬૦૦) ની સ્કોલરશીપ મળી હતી. એ સ્કોલરશીપ મળવાથી તેમને નીચેની ત્રણ ભાષાની ત્રણ પરિક્ષાઓ પાસ કરવાની હતી. જે તેમણે ક્રતેહમંદીથી પસાર કરી હતી.

પહેલી જર્મન ભાષાની પરિક્ષા તેમણે સને ૧૮૮૫ માં પસાર કરી હતી, જે પરિક્ષાના પુસ્તકનું નામ Wilhelm meister's wanderjahre હતું અને તેના પરિક્ષક રેવરંડ ફ્રાંઝ ઈ. ઉસ્ટેરી એસ. જે. હતા. બીજી ફ્રેંચ ભાષાની પરિક્ષા તેમણે સને ૧૮૮૭ માં પસાર કરી હતી, જે પરિક્ષાના પુસ્તકનું નામ Darm-esteter's ormazd et abriman હતું અને તેના પરિક્ષક રેવરંડ ફ્રાંઝ આદોલ્ફ હતા. ત્રીજી સંસ્કૃત ભાષાની પરિક્ષા તેમણે સને ૧૮૮૬ માં પસાર કરી હતી, જે પરિક્ષાના પુસ્તકનું નામ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા હતું અને તેના પરિક્ષક શાસ્ત્રી એ. એ. આથવલે હતા.

દસ્તૂરજીની વિદ્યતાથી સને ૧૮૮૭ માં તેમને મુંબઈ યુનીવર્સિટીના ફેલો તથા ફારસી ભાષાના પરિક્ષક નિમવામાં આવ્યા હતા, તેમજ તે પછીના

વરસે તેઓ જર્મન ઓરીએન્ટલ સોસાયટીના એક સભાસદ ચુંટાયા હતા, ઉપરાંત એ વરસે ના. સરકાર તરફથી તેમને જસ્ટીસ ઓફ ધિ પીસનો ખેતાબ મળ્યો હતો. સને ૧૮૮૬ માં તેઓ સર જમશેદજી મદરેસાના એમ. એ. ના વર્ગમાં જર્મન તથા પહેલવી ભાષાના શિક્ષક નિમાયા હતા, તેમજ સને ૧૮૯૨ માં તેઓ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીના મેમ્બર ચુંટાયા હતા, અને ૧૮૯૪ માં તેઓ વાડીયાજીના આતસખહેરામના નાયબ દસ્તૂર નિમાયા હતા, જે જગ્યા પર તેઓ એમના પિતાજીના મરણ પર્વત રહ્યા હતા અને તે પછી સને ૧૮૯૮ ના ડીસેમ્બરમાં તેઓ એમના પિતાજીની જગ્યાએ સદરહુ આતસ ખહેરામના વડા દસ્તૂર નિમાયા હતા, જે હોદ્દા પર તેઓ હાલ પણ છે.

સને ૧૮૮૬ માં તેઓ સર જમશેદજી મદરેસાના પહેલવી તથા ફારસી ભાષાના પ્રાચીન સાહિત્યના પ્રોફેસર તથા પ્રિન્સીપાલ નિમાયા હતા. અને તેજ વરસમાં તેમને સરકાર તરફથી શમ્સ-ઉલ-ઓદ્દમાનો ખેતાબ આપવામાં આવ્યો હતો. બે વરસ પછી તેઓ પારસી મેટ્રીમોનીયલ કોર્ટના એક ડેલીગેટ નિમાયા હતા.

દસ્તૂર દારાબજીએ આ બધી જગ્યાઓ માનવંત રીતે સંભાળી હતી, ઉપરાંત તેમણે સ્વ. શેઠ ખરશેદજી રસ્તમજી કામાની સાથે જોડાઈને મુંબઈની યુનિવર્સિટીની પરિક્ષાઓમાં અવસ્તા તથા પહેલવી ભાષાઓને પણ સેકન્ડ લેંગ્વેજ તરીકે દાખલ કરાવી હતી. દસ્તૂરજીએ પોતાનાં ધર્મનાં કેટલાંક ઉપયોગી પુસ્તકો પણ રચેલાં છે.

જે પુસ્તકોથી સાબિત થાય છે કે દસ્તૂરજીને અસલી ઇરાની સાહિત્યનું તથા જુદી જુદી ભાષાઓનું સાફ જ્ઞાન છે. પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા ઉપરાંત દસ્તૂરજીએ જુદા જુદા વિષયો પર આજ સુધીમાં ઘણાં ભાષણો પણ આપેલાં છે.

સને ૧૯૦૪ માં નામદાર સરકારે તેમને આંનરરી માજિસ્ટ્રેટનો હોદ્દો આપેલો, પરંતુ આંનરરી માજિસ્ટ્રેટને જે વખતે કોર્ટમાં જવું જોઈએ તે વખતે દસ્તૂરજીને મદરેસામાં જવું પડતું, તેથી ઉપકાર સાથે તેમણે એ હોદ્દાને માટે ના પાડી હતી. સને ૧૯૦૮ થી એમણે પોતાના પિતાજીએ અધુરું મુકેલ પહેલવી લીનકર્ડનું કામ પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટીઓની ફરમાશથી હાથમાં લીધેલું અને ૧૯૧૭ સુધીમાં તેનાં દસથી સોળ સુધીનાં વોલ્યુમ તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરેલાં, હાલમાં તેઓ એ પુસ્તકનું સત્તરમું વોલ્યુમ તૈયાર કરે છે.

દસ્તૂરજી જરતોસ્તી ધર્મના એક જળરા અધ્યાસી અને જુદી જુદી ભાષા જાણનારા એક બહોળ વિદ્વાન છે, તેઓ પારસીઓ પરધર્મીમાં વટલાય તેના સખત વિરોધી છે, અને જરતોસ્તી ધર્મના ચૂસ્ત આહુક છે. હાલ એમની ઉંમર ૬૨ વરસની છે.

Shams-Ul-Olma Dasturji Darabji Pestanji Sanjana, J. P.

શમ્સ-ઉલ-ઓલમા દસ્તુરજી દારાબજી પેસ્તાનજી સંજાના, જે. પી.
પારસી ક્રામના એક વડા ધર્મગુરુ.

Dastoor Minocheher Jamaspji.

દસ્તૂર મીનાચાંદર જામાસ્પજી.

પારસી પ્રામના એક વગ્ર દસ્તૂર.

દસ્તૂરજી મીનોચેડેર જામાસ્પજી.

દસ્તૂરજી મીનોચેડેરજી મુંબઈની પારસી કોમના ત્રણ વડા દસ્તૂરોમાંના એક છે, તેઓ જામાસ્પ આશાના મથકુર ખાનદાનથી ઉતરી આવેલા છે, એમના પિતા મહુમ ડો. જામાસ્પજી મીનોચેડેરજી (એમ. એ. પી. એચ. ડી. ડી. સી. એલ.) મુંબઈમાં એક લોકપ્રિય દસ્તૂર તરીકે સારી પ્રખ્યાતી મેળવી ગયા છે, તેના દસ્તૂર મીનોચેડેરજી સૌથી ન્હાના બેટા થાય છે. દસ્તૂર મીનોચેડેરજીના વડિલ ભાઈઓ પણ દસ્તૂર તરીકે સારી પ્રખ્યાતિ મેળવી ગયા છે.

દસ્તૂર મીનોચેડેરજીનો જન્મ પારસી (યઝ્દેજ્દરી) સને ૧૨૪૦ ના બીજા માસની બારમી તારીખે સને ૧૮૭૦ ના નવેમ્બરની બીજી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. અગીયાર વરસની ઉંમરે એરવડ થઈ એમણે ધર્મશુદ્ધિ પદવી મેળવી હતી, અને સને ૧૮૯૭ માં એટલે કે પોતાની સત્તાવીસ વરસની વયે પ્રોપ્રાયેટરી હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી વિશેષ અભ્યાસ માટે તેઓ એલ્ફ્રીસ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા હતા, પણ તે પછી તુર્તજ એમના પિતા શુજરી જવાથી તેમની જગ્યાએ તેમના પુત્રને દસ્તૂર નિમવામાં આવ્યા, અને તેમની જગ્યાએ મીનોચેડેરજીને નાયબ દસ્તૂર નિમવામાં આવવાથી તેમને પોતાનો અભ્યાસ છોડી દેવો પડ્યો હતો.

દસ્તૂર મીનોચેડેરજીને ન્હાની વયથીજ પોતાના ધર્મના અભ્યાસ તરફ સારી લાગણી હતી, અને એ લાગણીને લઈને તેમણે પોતાના ધર્મ સંબંધી પુસ્તકોનો વખાણવા લાયક અભ્યાસ આજ સુધીમાં કરી ધર્મના એક અકંગ અભ્યાસી તરીકે, એક સારા લેખક તરીકે અને એક બાહોશ ભાષણ કર્તા તરીકેની નામના મેળવેલી છે. મુઘાં ફીરોઝ મદરેસામાં પૂરાતન ઝંડ અને પહેલવી ભાષાઓનો અભ્યાસ તેમણે પાંચ વરસ સુધી કરેલો અને સને ૧૯૦૧ માં છેવટનું સર્ટિફિકેટ તેમણે મેળવેલું. આ અભ્યાસ દરમ્યાન મથકુર મદરેસા તરફથી “ નસાથી ફર રહેવા માટેનાં ફરમાંનો ” એ નામના વિષય પર નિબંધ માગવામાં આવેલા, જેમાં લખાઈ આવેલા નિબંધોમાં દસ્તૂર મીનોચેડેરજીનો નિબંધ સૌથી સરસ નિવડવાથી તેમને મદરેસા તરફથી શેઠ પાલનજી હોરમસજી કાપડીયા વાળું “ મીડીઆઈ પ્રાઈઝ ” મળેલું.

સને ૧૯૦૧ ના ફેબ્રુઆરીની દસમી તારીખના મુઘાં ફીરોઝ મદરેસાના ધનામના મેલાવડામાં તેમણે “ એક જરતોસ્તીએ પોતાની મુરાદો બર લાવવા માટે શું શું ઉપાયો લેવા બોધે ? ” એ બાબત ઉપર એક ભાષણ-વાર્તા આપેલું જે ભાષણ મોટી મિજલસ સન્મુખ મુકવા લાયક છે એવો અભિપ્રાય મહુમ શેઠ ખરશેદજી ફસ્તમજી કામાએ એ વખતે આપેલો-સને ૧૮૯૬ ના સપ્ટેમ્બરની ત્રીજી તારીખે મુઘાં ફીરોઝ મદરેસાનું ફંડ વધારવાની એક કમિટી

નિમાયેલી તેના તેઓ પણ એક મેમ્બર નિમાયેલા, તે પછી થોડાજ વખતે અંભુમનના આતસ બહેરામની કારોબાર મંડળીના પણ એક મેમ્બર તરીકે તેમને નિમવામાં આવેલા. નાયબ દસ્તૂરનો હોદ્દો તેમને મળ્યા પછી તેમણે પહેલું એક બહેર બાપણુ સને ૧૯૦૧ ના માર્ચ મહિનાની ૨૧ મી તારીખના રોજ એક મોટા મેળાવડા સમક્ષ અંભુમનના આતસ બહેરામની જગ્યામાં આપેલું અને તે પછી આજ સુધીમાં તેમણે ઘણાં બહેર બાપણુ આપેલાં છે. ડોક્ટર સ્પીગર મેમોરીયલ વોલ્યુમ, દસ્તૂર હોસંગલ મેમોરીયલ વોલ્યુમ, અને સર જમશેદજી મદરેસા જ્યુગિલી મેમોરીયલ વોલ્યુમ વિગેરે પુસ્તકોમાં ઘણા અવસ્તાના અભ્યાસીઓના લેખો છે, તેમાં દસ્તૂર મીનોચેહેરજીનાં લખાણુ પણ છે. પરંતુ એમની કારકીર્દિને વિશેષ એમ આપે એવું કાર્ય તે સુપ્રસિદ્ધ ફારસી કવિ ફીરહોસીના રચેલ શાહનામાનો ગુજરાતી તરજુમો છે, આ વિકટ અને ખરચાણુ કામ માથે લેવાની કોઈ અભ્યાસીની હિમત નહોતી ચાલતી, પરંતુ દસ્તૂર મીનોચેહેરજીએ તે માથે ઉઠાવીને તે પુસ્તકના ગુજરાતી તરજુમાનું કામ ચાર મોટા ભાગમાં સંપૂર્ણ કરેલું છે, આ પુસ્તકનો પહેલો ભાગ સને ૧૯૧૧ માં અને ચોથો ભાગ સને ૧૯૧૫ માં છપાઈ એ કામ પૂરું થઈ ગયેલ છે. ઈ. સ. ૧૯૧૬ ના જાન્યુઆરીમાં તેઓ મુસાફરીએ નિકળેલા અને ઉદવાડા, બીલીમોરા, નવસારી, ભરૂચ, વડોદરા, અમદાવાદ, કરાંચી, સમ્મર, લાહોર, અમૃતસર, દિલ્લી, જેપુર, અજમેર અને નારગોલ ઇત્યાદિ શહેરોમાં ફરી ત્યાં બાપણુ કરેલાં અને શાહનામાનું વાંચન કરેલું. આ એમનાં બાપણુ અને વાંચનથી દરેક શહેરના જરતોસ્તીઓનું એમના તરફ ધ્યાન ખેંચાયેલું અને તેમનો સારો સત્કાર થવા સાથે તેમનાં બાપણુ તથા વાંચને લોકોની પ્રશંસા મેળવેલી.

ઈ. સ. ૧૯૧૬ ના જુનની ૨૩ મી તારીખે એમના વડા ભાઈ કે જેઓ એક વડા દસ્તૂર હતા તે ગુજરી જવાથી તેમની ખાલી પડેલી ગાદી પર તા. ૨૮ મી જુનને દિવસે અંભુમનની આતસ બહેરામની કમિટી તરફથી મીનોચેહેરજીને વડા દસ્તૂર તરીકે નિમી એમની લાયકાતની કદર કરવામાં આવી હતી, એમની આ નિમણૂક જાણીતાં શ્રીમંત કુટુંબો તરફથી, ઘણીક દરેમેહરે તરફથી, તેમજ બહેર વર્તમાનપત્રો તરફથી વધાવી લેવામાં આવી હતી અને એ જગ્યાને માટે તેઓ સર્વ રીતે લાયક છે એમ બહેર કરવામાં આવ્યું હતું. લાનોલી, લાહોર તથા એડન આદિ શહેરોની અંભુમનો તરફથી પણ પ્રશંસા પત્રો તથા વડા દસ્તૂર તરીકેની શાહો તેમના પર મોકલવામાં આવી હતી.

દસ્તૂર મીનોચેહેરજી ગાદી પર આવ્યા પછી પોતાના માનવંત વડિલોનાં રૂડાં પગલે આલવાની કોશિષ કરી રહ્યા છે, અને પોતાની કોમને લગતા સહજવા સ્થલોમાં આગળ પડતો ભાગ લીએ છે. હાલમાં તેઓ જરતોસ્તી ધર્મને લગતી અગત્યની બાબતો ઉપર એક પુસ્તક લખવામાં રોકાયેલા છે.

દસ્તૂરના દીનશાહ જીવનના ગરડા.

મુંબઈની પારસી કોમની વસ્તી સુમારે પચાસ હજારની કહેવાય છે, તેમાંથી પાંચ હજાર માણસનું એક ટોળું જુદું પડી ગયું છે, આ ટોળું કદમી ટોળું કહેવાય છે, તે ટોળાંના દીનશાહજી વડા દસ્તૂર છે.

દસ્તૂર દીનશાહજીનો જન્મ પારસી સને ૧૨૨૩ એટલે કે ઈ. સ. ૧૮૫૩ માં સુરત સુકામે થયો હતો, તેમનાં માતાપિતા સુરતમાંજ રહેતાં અને તેમની આર્થિક સ્થિતિ ગરીબ હતી, પરંતુ દીનશાહજીના એક માસા ફરદુનજી પેસતનજી એદીના મુંબઈમાં રહેતા હતા અને તેઓ એ પૈસે સુખી હતા, તેઓ મુંબઈના કદમી ટોળાંના અથોરનાન હતા તેમને કંઈ ફરજ નહિ હોવાથી તેઓ દીનશાહજીની ઉંમર ૧૪ વરસની થઈ ત્યારે તેમને પોતાને ત્યાં મુંબઈ લાવ્યા અને લાણવી ગણાવી, પાળી પોષી મોટા કરી મોઝેદનું કામ શિખવ્યું. એ કામમાં દીનશાહજી પાવરધા થઈ જવાથી કદમી ટોળાંનાં આતશ ખેરામમાં તેમને બોએદેનાર નિમવામાં આવ્યા.

તે પછી થોડા વખતે એમના બાઈ શાપુરજી કે જેઓ ચોપાટી ખાતેની વાચ્છાગાંધીની અગીયારીના વડા પંથકી હતા, તેઓ શુઝરી જવાથી એમની જગ્યાએ એ અગીયારીના પંથકી તરીકે દીનશાહજીને નિમવામાં આવ્યા. આ જગ્યા પર તેઓ ચાળીસ વરસ જેટલી લાંબી મુદત સુધી રહ્યા અને તે દરમ્યાન પોતાના યજમાનોની આહતા તેમણે મેળવી.

ઘણો લાંબો વખત થયાં કદમી અંબુમનના વડા દસ્તૂરની જગ્યા કોઈ લાયક માણસ નહિ મળવાથી ખાલી પડેલી હતી, અને તેજ પ્રમાણે દાદીશેઠનાં આતસખેરામના દસ્તૂરની જગ્યા પણ ખાલી હતી. દસ્તૂર દીનશાહજી પોતાના કામમાં મહેતગાર હોવા સાથે કદમી અથોરનાનોમાં આગળ પડતો ફરજને ભોગવતા હોવાથી દાદીશેઠના આતસખેરામના ટ્રસ્ટીઓએ અંદર અંદરમાં ઠરાવ કરી સને ૧૬૧૧ માં મજકુર આતસ ખેરામના વડા દસ્તૂર તરીકે તેમની નિમણૂક કરી રિવાજ મુજબ દસ્તૂરની શાલ ઓઢાડી. તે હાલ પર તેમણે સાફ કામ કરવાથી કદમી ટોળાંના આગેવાન ગૃહસ્થોએ પોતાની કોમના આગેવાન શેઠીઆઓ ઉપર એક બહેર સલા લેવાનો પત્ર લખી મોકલ્યો, જેના પરિણામે સને ૧૬૧૩ ના એપ્રિલ મહિનામાં સલા બોલાવવામાં આવી, અને એ સભાના ઠરાવથી સભાના સુરખી શેઠ નવરોજી ગામડીયાના હાથે દીનશાહજીને

કદમી ટોળાંના વડા દસ્તૂરની શાલ ઓઢાડવામાં આવી. તે વખતથી દસ્તૂર દીનશાહજી કદમી ટોળાંના વડા દસ્તૂર નિમાયા છે. આ પ્રસંગે કોમના બીજા પણુ ઘણા બાળીતા ગૃહસ્થો તરફથી દસ્તૂરજીને શાલો લેટ કરવામાં આવી હતી, અને એમને મળેલા હોદ્દાને માટે મુબારકબાદી આપવામાં આવી હતી.

દસ્તૂર દીનશાહજી જુના વિચારના હોવા સાથે જરથોસ્તી ધર્મ તરફ સારી લાગણી રાખનારા અને એ ધર્મને લગતી પવિત્ર ક્રિયામાં કુશળ હોવાથી કોમની સારી ચાહના તેમણે મેળવેલી છે.

દસ્તૂર દીનશાહજીને સંતતિમાં ચાર દીકરા અને બે દીકરીઓ છે, એમના ચાર પુત્રોમાંના ત્રણ મુંબઈ યુનીવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ (બી. એ.) છે. એમના વડા પુત્ર મી. નસરવાનજી બી. એ. એલ. એલ. બી. છે અને તેઓ મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં ડેપુટી રજિસ્ટ્રારના હોદ્દા પર છે ઉપરાંત તેઓ મુંબઈના પારસીઓનાં લગ્નનાં રજિસ્ટ્રારનો હોદ્દો પણ ધરાવે છે, બીજો દિકરો સરકારી નોકરીમાં છે, ત્રીજો દિકરો તાતા સન્સનો પેદીમાં છે, અને ચોથો, સહુથી નાનો દિકરો દસ્તૂરજીની સાથે જોડાયેલ છે.

Dastoor Dinshah Jivanji Garda.

દસ્તૂર દીનશાહ જીવનજી ગરડા.

કદમી ટોળાંના વડા દસ્તૂર.

Bhakatraj Jadavji Maharaj.

ભક્તરાજ જાદવજી મહારાજ.
નરનારાયણના મંદિરવાળા.

ભક્તરાજ ભદ્રવજી મહારાજ.

મુંબઈના નરનારાયણના મંદિરવાળા.

લોકો એમ કહે છે કે હળાહળ કળાળુગ આવ્યો છે, માણસોની રહેણી કરણી અધમ થઈ ગઈ છે અને અધૂરામાં પૂરું એવા મનુષ્યોને ઉપદેશ આપી સુમાર્ગે ચડાવે એવા સંત પુરૂષો પણ ક્યાંઈ જોવામાં આવતા નથી. આ વાતમાં કેટલું સત્ય છે ? તે તો સહુ સહુની માન્યતા પર આધાર રાખે છે, પરંતુ અમારે જે જણાવવાનું છે તે એજ છે કે ‘બહુ રત્ના વસુંધરા’ મતલબ કે આ દુનિયામાં થોડા કે ઘણા પ્રમાણમાં બધી જાતની ચીજો, બધી જાતની વિદ્યા અને બધી જાતનાં માણસો વિદ્યમાન છે. અલગત વખતના પ્રમાણમાં વધારે ઘટાડો હોય છે તે એવી રીતે કે અમુક ચીજની મોસમ હોય છે ત્યારે તે ચીજ વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે, અને મોસમ નથી હોતી ત્યારે તેજ ચીજ જોવામાં પણ નથી આવતી, પરંતુ કોઈ માણસને એ ચીજની અત્યંત અગત્ય હોય અને તે મેળવવા માટે બનતી તજવીજ કરે તો અવશ્ય તે ચીજ તેને પ્રાપ્ત થયા શિવાય રહેતી નથી. જેવી રીતે ચીજનું છે તેવીજ રીતે સંત પુરૂષોનું પણ છે. હાલમાં સંત પુરૂષોની મોસમ નહિ હોવાથી ખરા સંતનાં દર્શન દુર્લભ છે એ વાત નિર્વિવાદ છે, પરંતુ આતુરતા હોય, ખરું દિલ દોષ અને પૂરો પ્રયત્ન હોય તો દુનિયા જન દુર્લભ માને છે તે સંતનાં દર્શન અને સમાગમની પ્રાપ્તિ થયા શિવાય રહેતી નથી.

દુનિયા અત્યારે જેવા પુરૂષનાં દર્શન દુર્લભ માને છે, તેવો એક પુરૂષ મુંબઈ જેવા પ્રવૃત્તિમય શહેરના મધ્ય ભાગમાં અત્યારે ગિરાજમાન છે. હીરા જેવી અમૂલ્ય વસ્તુ કોલસાની ખાણમાંથી કે રેતીના ઉબજડ રણમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, એ વાત તો સહુ કોઈ સારી રીતે જાણે છે, તેવીજ રીતે સંત પુરૂષો પણ આપણે ન ધારીએ તેવી જગ્યાએથી મળી આવે છે.

જે સંત પુરૂષ મુંબઈના મધ્ય ભાગમાં ગિરાજવાનું ઉપર કહેલું છે તે અન્ય કોઈ નહિ પણ નરનારાયણ અને માધવ બાગની જગ્યામાં હમેશાં લોકોની નજરે પડતા અને ઉપદેશ રૂપી અમૂલ્ય અમૃતનું લોકોને પાન કરાવતા ભદ્રવજી મહારાજ છે.

ભદ્રવજી મહારાજના જીવનની હકીકત આખા પડેલાં એટલું જણાવવાની ખાસ જરૂર છે. કે ભદ્રવજી મહારાજ પોતે એક હીરા જેવા હોવા છતાં બિલકુલ પ્રકાશમાં આવવા માંગતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ એમની કિમત કદર કરનારા ઝવેરીઓને પણ પોતાને પ્રકાશમાં સુગ્રાની ચોખ્ખી ના પાડે છે. માન ચાંદની ભૂખના આ વખતમાં આવી નિરાશિમાન વૃત્તિ રાખવા માટે ભદ્રવજી મહારાજને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો થોડાજ છે,

પરંતુ લોકોની આતુરતા એમનું વૃત્તાંત જાણવા માટે હવે બહુ વધી ગઈ છે, અને તેથી તે પૂર્ણ થવાની ખાત્રી જરૂર છે, એવું જણાતાં અમે આ પુસ્તકમાં તેમનું વૃત્તાંત ઠાળવ કરેલ છે. એમના વૃત્તાંતની કટલીકહકીકત કેશવ આત્મારામ નામના એક અજ્ઞાત ગૃહસ્થે પોરબંદરના ક્યુરેટર જયકૃષ્ણભાઈ તથા મેયો કોલેજના પ્રોફેસર નવનીતરામ હ. પંડ્યા વચ્ચે ચાલેલ પત્ર વ્યવહાર પરથી તૈયાર કરી અમારા તરફ મોકલાવેલ તેમાં યોગ્ય સુધારો વધારો કરી અત્રે છાપેલ છે.

પંડિત શ્રી બદવજી મહારાજ જ્ઞાતે પુષ્કરણા બ્રાહ્મણ છે, એમનો જન્મ સુદામાપુરી જેવા પવિત્ર અને યાત્રાના સ્થળમાં ખ્રિ. સ. ૧૮૪૮ સંવત્ર ૧૯૦૪ માં થયો હતો, એમના પિતાનું નામ કેશવજી અને માતાનું નામ પ્રેમકુંવર હતું. કેશવજી મહારાજને સંતાનો થતાં ખરાં, પરંતુ એકે સંતાન જીવતું રહેતું નહિ. તેથી એ દંપતિએ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીને માગ્યું કે હે ! પ્રભુ જો તું અમારા પર કૃપા કરીને અમને એક દીર્ઘાયુ પુત્ર આપીશ તો અમે સંતોષ માનશું અને એ પુત્રને તારો સેવક બનાવશું. આત્મ અંતરની આ પ્રાર્થના દયાળુ પ્રભુએ સાંભળી અને પુત્ર પ્રાપ્તિ થયા પછી કેશવજી મહારાજ તથા તેમનાં પત્નીએ પણ પોતાનું વચન પાળ્યું. પોતાના પુત્ર પર ભક્તિના સંસ્કારો બંધે એ બાબત પર આ દંપતિએ પૂર્ણ લક્ષ આપ્યું અને તેમને એ પ્રયત્ન ફળિભૂત પણ થયો. બાળક બદવની રહેણી કરણીમાં પ્રભુ ભક્તિનું દૃશ્ય દેખાયું, પરંતુ તેને જિલ્લેલું જોવાને એ દંપતિ ભાગ્યશાળી થાય તે પહેલાં તેઓ આ સંસારનો ત્યાગ કરી ગયાં.

બદવજી મહારાજની બાલ્યાવસ્થાનાં લગભગ પંદર વરસો પોરબંદરમાં પસાર થયાં હતાં અને તેમણે પોતાના અભ્યાસની શરૂઆત પણ પોરબંદરમાં જ કરેલી હતી, પરંતુ માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ થવાથી તેમના કાકા ન્હાનાલાલ કે જેઓ મુંબઈમાં હતા તેઓ પંદર વરસની ઉંમરના પોતાના ભત્રીજાને મુંબઈ લાવેલા હતા, ત્યારથી આજ સુધી બદવજી મહારાજનો નિવાસ મુંબઈમાં છે.

બદવજી મહારાજનો શાળાનો અભ્યાસ કંઈ નોંધ લેવા લાયક નથી, પરંતુ અત્યારનું તેમનું જ્ઞાન એક બાહ્યશ પંડિતને પણ ટક્કર મારે તેવું છે, ગુજરાતી, સંસ્કૃત, મરાઠી અને હિંદી ભાષાઓ જાણવા ઉપરાંત અંગ્રેજી ભાષામાં પણ તેઓ સારી પ્રવિણતા ધરાવે છે અને વિના સંકોચે અંગ્રેજી લખી વાંચી તથા બોલી શકે છે.

બદવજી મહારાજના કાકા ન્હાનાલાલની ઈચ્છા તેમને સંસારની ઉપાધિમાં પડેલી તેઓ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરતા થાય એવું જોવાની હોવાથી તેઓ તેમને એ રસ્તે દોરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા; પરંતુ કુદરતથીજ ભક્ત જન્મેલ બદવજી મહારાજને એ વાત રૂચી નહિ, તેઓ ઘેરથી ભાગી જઈને ઈશ્વર સ્મરણમાં પોતાનો વખત વ્યતિત કરવા લાગ્યા, આથી એમના કાકાને ઘણો

ચડતો અને વખતે વખતે તેઓ જાદવજી મહારાજને તિરસ્કાર તથા ઠપકાનાં વચ્ચેનાં પણ સંભળાવતા. જાદવજી મહારાજને આ રસ્તેથી બીજે રસ્તે વાળવા માટે તેમણે ગોદીમાં તેમને મજુરો પર દેખરેખ રાખનાર સુપરવાઈઝરની નોકરી અપાવી, પરંતુ ત્યાં આગળ પણ નોકરી કરવાને બદલે તાબાના મજુરોને ઈશ્વર ભજન કરવાનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા અને મજુરોને એવી રીતે લલચાવ્યા કે જો તમે જેટલો વખત મજુરી કરો છો તેટલો વખત શાન્ત બેસીને ઈશ્વરનું ભજન કરો તો હું તમને વગર મહેનત કર્યે તમારી રોજી પુરી પાડું. આ વાત મજુરોએ કબૂલ કરી એટલે ગોદીનું બધું કામ અટકી પડ્યું. આથી ગોદીના ઉપરી સાહેબે તથા વેપારીઓએ જાદવજી મહારાજના કાકા કે જેઓ પણ ગોદીમાંજ નોકર હતા તેમને આ વાત જાહેર કરી અને આવા માણસને આવી જગ્યા આપવા માટે ઠપકો આપ્યો.

પોતે ધારેલ રસ્તે જાદવજી મહારાજનું વર્તન તેમના કાકા ફેરવી શકતા નહિ, તેથી તેઓ નાસીપાસ અને દિલગીર થયા અને હવે જાદવજી મહારાજને કેવી રીતે સુધારવા તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

આ વખતે સ્વ. પંડિત ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી કે જેઓ એક કુશળ ડાકટર તથા હિંદની પ્રાચીન વસ્તુઓની શોધખોળ કરવાના શોખીન તરીકે તથા વનસ્પતિ શાસ્ત્રના પ્રવિણ પુરૂષ તરીકે મુંબઈ ઇલાકામાં સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે, તેઓ મુંબઈમાં વાલકેશ્વર રહેતા હતા, તેઓ પણ પોરબંદરના ડોવાથી ન્હાનાલાલને તેમની સાથે સારી ઓળખાણ ડોવાથી ન્હાનાલાલ તેમની પાસે ગયા અને બધી હકીકત નિવેદન કરી પોતાના ભત્રીજાને સુધારવા વિનંતિ કરી. ડો. ભગવાનલાલે એ વાત કબુલ કરી અને જાદવજી મહારાજને પોતાને બંગલે બોલાવ્યા. ડો. ભગવાનલાલે જાદવજી મહારાજને આ લત સુકી ઇર્ધ ધંધે લાગવા સૂચના કરી જેના જવાબમાં એકજ ભાષણ કરી જાદવજી મહારાજે તેમને પોતાનો ચમત્કાર બતાવી દીધો. ભક્તિબળ પાસે વિદ્વતાનું બળ ટકી શક્યું નહિ અને જાદવજી મહારાજને તાબે કરવા જતાં ડો. ભગવાનલાલ ઉલટા એમને તાબે થઈ ગયા. જાદવજી મહારાજના ભાષણથી ડો. ભગવાનલાલ તથા એમને ત્યાં બેઠેલા અન્ય ગૃહસ્થો સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને ડો. ભગવાનલાલે તો જાદવજી મહારાજને બીજે રસ્તે વાળવાની વાત બાજુ સુકી ઇર્ધને જે રસ્તે તેઓ વળેલા હતા તેજ રસ્તે તેમને મદદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમણે જાદવજી મહારાજને કહ્યું કે “બસ હવે આજથી તમે મારે બંગલેજ રહેજો અને તમારા ઉપદેશનું પાન આવનાર માણસને કરાવજો.” તે દિવસથી ડો. ભગવાનલાલને બંગલે જાદવજી મહારાજનાં ભાષણ ચાલુ થયાં અને તે સાંભળવા માટે શ્રીમંતો તથા સાધારણ માણસો ટોળે વળીને આવવા

લાગ્યાં. કહેવાની જરૂર નથી કે એમના કાકા આથી બહુજ કચવાયા અને જાહેર મહારાજ પર ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો. પરંતુ જાહેર મહારાજે એ ગાળોના વરસાદને પણ પ્રભુની કૃપાનોજ વરસાદ માન્યો. એ વખતથી જાહેર મહારાજ ડૉ. ભગવાનલાલને ત્યાંજ રહેવા લાગ્યા.

મુંબઈ સરકારે “ગેઝેટીયર” નાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરેલાં છે, તેમાં પાંડવ ગુફાના પ્રાચીન શિલાલેખોનો અંગ્રેજીમાં તરજુમો કરવા માટે ડૉ. ભગવાનલાલને નિમેશ. આ કામને માટે ઈ. સ. ૧૮૮૩ માં ડૉ. ભગવાનલાલ, ડૉ. જેમ્સ બર્નેસ, મુંબઈના કસ્ટમ કલેક્ટર, પોરબંદરના ક્યુરેટર શ્રીયુત જયકૃષ્ણ ઇંદ્રજી, રા. રા. રતીરામ દુર્ગારામ અને ગેઝેટીયરના સંપાદક મી. જે. એમ. કેમ્પબેલ તથા હિંદના તેમજ યુરોપના અન્ય કેટલાક વિદ્વાનોનો કાફલો પાંડવ ગુફા જવા નિકળેલો તે વખતે ડૉ. ભગવાનલાલે જાહેર મહારાજને પણ પોતાની સાથે લીધેલા, દિવસના ભાગમાં બીજા ગૃહસ્થો જ્યારે કામકાજમાં શોકાતા ત્યારે જાહેર મહારાજ એકાન્તમાં બેસી ઇશ્વર સ્મરણમાં પોતાનો વખત વ્યતિત કરતા, અને રાત્રે બધા પરવારી તેમની આસપાસ ટોળું વળી ઉપદેશ સાંભળવા બેસી જતા. એ રસાલામાંનો એક ગૃહસ્થ જણાવે છે કે “જાહેર મહારાજનો બોધ સાંભળવામાં અમે બધા એવા લીન બની જતા કે ગુફામાંની આકૃતિઓ અને અમારા વચ્ચે કાંઈ તફાવત રહેતો નહિ.” આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થવી એ દૈવ કૃપા શિવાય કેવળ દુર્લભજ છે.

જાહેર મહારાજની અદ્ભૂત શક્તિ જોઈને તેમનાં ભાષણો, તેમની છબી, તથા તેમનું ટુંક વૃત્તાંત “રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી” તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા માસિકમાં પ્રેકલવાનો તે વખતે પ્રયત્ન થયેલો, પરંતુ જાહેર મહારાજે એ વાતનો ઇન્કાર કરેલો હતો, આ શિવાય બીજા પણ ઘણા પ્રસંગોએ જુદા જુદા ગૃહસ્થોએ આવી ઇચ્છા બતાવેલી પરંતુ કોઈની એ માગણીનો આજ સુધીમાં જાહેર મહારાજે સ્વીકાર કર્યાનું જણવામાં નથી.

હિંદુસ્તાનમાંથી દારૂની બહી દૂર કરવા માટે પાર્લામેન્ટમાં લડત ચલાવનાર મહંમ મી. ડબલ્યુ. એસ. કેનને પણ તેમના એ કામમાં જાહેર મહારાજે ઘણી મદદ કરી હતી. એમનાં ભાષણો અને એમની પ્રબળ વૃક્તત્વ શક્તિની અસર એટલી બધી સચોટ થઈ હતી કે હલકા વર્ગના સંખ્યાબંધ લોકોએ દારૂ નહિ પીવાના સોગંધ લીધા હતા. આથી પીકાવાળાઓને ભારે નુકશાન થતાં તેમણે જાહેર મહારાજને ભાષણો કરતાં અટકાવવા માટે ગજુદેવીમાં થોડા વખતને માટે નજર કેદ રખાવ્યા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૯૭ થી જાહેર મહારાજે બીજાં બધાં કામો છોડી દઈ હાથમાં માળા પકડી ફક્ત ઇશ્વરનું ભજન કરવાનો તથા કરાવવાનો પ્રયત્ન

શરૂ કરેલ છે. તેમના ઉત્તમ ઉપદેશના પ્રતાપે હિંદુઓમાં ધાર્મિક વૃત્તિનો વધારો થાય એમ ધારી મુંબઈની બે પ્રખ્યાત જગ્યાઓ (માધવ ખાગ તથા નરનારાયણનું મંદિર) તેમના માલિકો તરફથી છૂટથી વાપરવા માટે જાહેર મહારાજને સોંપવામાં આવેલ છે. આ બે મંદિરો પૈકી માધવ ખાગના મંદિર માં સાંજે એક વખત અને નરનારાયણના મંદિરમાં સવારે તથા રાતે એવી રીતે બે વખત મળી કુલ દિવસમાં ત્રણ વખત મંડળો મળે છે. અને ઈશ્વર ભજન કરે છે, તે ત્રણે વખતે જાહેર મહારાજ પોતે વ્યાખ્યાન આપે છે, આ બાબતનું લંબાણ વર્ણન આગળ આપવામાં આવશે.

મુંબઈમાં જાહેર મહારાજના મંડળમાં લગભગ દોઢથી બેઢબર માણસો છે. જેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ સારી. એટલે કે લગભગ પાંચસોની હશે તે શિવાય ભાવનગર, જુનાગઢ, જામનગર, પોરબંદર, કચ્છ, માંડવી, વીસનગર તથા ભેધપુર વિગેરે શહેરોમાં પણ તેમનાં મંડળો છે.

પંડિત શ્રી જાહેર મહારાજને કીર્તિ કે પૈસાની દરકાર નહિ હોવાથી તેમણે પોતાનો મત કે જુદો સંપ્રદાય સ્થાપેલ નથી, તેમજ પોતે ગુરૂ કે આચાર્યનું પદ પણ ધારણ કર્યું નથી, અગર જો એ રસ્તે માન અને ધન મેળવવાનું તેમણે ધાર્યું હોત તો એક ધર્માચાર્યના જેટલું માન અને લાખો રૂપિયા તેઓ મેળવી શક્યા હોત, પરંતુ માન અને ધનને લાત મારી તેમણે લોકોનું હિત કેમ થાય ? એ વિચારમાંજ પોતાના વખતનો વ્યય કરેલો છે, લોકોને રૂચતી રીતે નિસ્વાર્થ વૃત્તિ રાખી તેમને ઈશ્વરભજન તરફ વાળવા લોકોમાં પ્રભુ ભક્તિનો પ્રચાર થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા અને કોઈ પણ માણસ આવીને પોતાની શંકાનું સમોધાન વિના સંકોચે કરી શકે એ તરફ જાહેર મહારાજે સાફ લક્ષ આપેલું છે. એમના સિદ્ધાંતોમાં અમુક દેવ પ્રત્યે અંધ શ્રદ્ધા રાખવાનો દુરાગ્રહ નહિ હોવાથી લોકોને એમના સિદ્ધાંત સાકર જેવા મીઠા લાગે છે અને મિષ્ટાનના કોળીયા માફક જલદી ગળે ઉતરી જાય છે.

પંડિત શ્રી જાહેર મહારાજના જીવન સમયે આટલું લખ્યા પછી હવે તેમના મંડળમાં હમેશા શું થાય છે ? તે લખું છું.

દરરોજ સવારના આઠેક વાગ્યાના સુમારથી મંડળનાં માણસો આવવાં શરૂ થાય છે, તેઓ પ્રથમ નરનારાયણનાં દર્શન કરી પછી મંડળને ખેસવાની જગ્યા કે જે દેવળની બાજુએ એક મોટી પરશાળ છે ત્યાં જઈને બેસે છે અને ત્યાં પડેલા માળાના ઢગલામાંથી એક માળા લઈ પોતાના ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવા મંડી જાય છે. આ પરશાળમાં વચે એક બારીક પડદો નાખીને સ્ત્રી પુરૂષોને માટે જુદા ભાગ કરેલા હોય છે, તેમાં સ્ત્રીના ભાગમાં સ્ત્રી અને પુરૂષના ભાગમાં પુરૂષ જઈને બેસે છે, અને ઉપર કહ્યું તેમ માળા લઈ પોતાના

ધૃત્તદેવનું સ્મરણ કરે છે, આ સ્મરણ છેક નવ વાગ્યા સુધી ચાલે તે અરસામાં પરશાળ માણસોથી લગભગ ચીકાર ભરાઈ જાય છે, તે પછી જાદવજી મહારાજના ચી. ભાઈ હરિદાસ હાથમાં મૃદંગ લઈ મંડળને ભજન કરાવે છે, અને એ ક્રિયા અરધોક કલાક ચાલ્યા બાદ પંડિત શ્રી જાદવજી મહારાજની જ્ઞાન્ત, ભક્તિમાન અને પ્રભાવશાળી મૂર્તિ લોકોની આંખ આગળ ખડી થાય છે. જાદવજી મહારાજ પણ આવીને શરૂઆતમાં ભજન કરાવે છે. આ મંડળમાં જે લોક કરાવવામાં આવે છે તેમાં “શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમઃ” અને “રામરામ, રામરામ” એ બે વચનો મુખ્ય છે. લેગાં મળેલાં મંડળનાં માણસો એકાદ ચિત્તથી જે વખતે આ ધૂન મચાવે છે, તે વખત ગમે તેવો માણસ હોય તો પણ બે ઘડીને માટે લૌકિક ઉપાધિઓ વિસરી જાય છે અને ચાલતી ધૂનમાં લીન થઈ જાય છે.

આ ધૂન લગભગ બે કલાક ચાલે છે, તેમાં એક કલાક તો એવી ભેદક રીતે ચાલે છે કે કાલબાદેવી જેવા રસ્તા ઉપર અને મુંબઈ જેવા શહેરમાં આપણે જોએ એ પણ ભુલી જવાય છે, અને આખું વાતાવરણ બદલી જઈને ઈશ્વરના નામવાળું, શાન્ત અને મન ઉપર ભક્તિની સચોટ છાપ પાડનારું બની જાય છે, ખાસ કરીને આ ધૂનની વધારે અસર ચી. હરિદાસના મૃદંગથી અને તે કરતાં પણ વધારે અસર જાદવજી મહારાજની પ્રતાપી મૂર્તિના આગમનથી થાય છે. જાદવજી મહારાજ જ્યારે ધૂન મચાવરાવે છે ત્યારે હું નથી ધારતો કે ત્યાં બેઠેલા કોઈ પણ માણસનું મન એ ધૂનમાં તદ્દલીન થયા વગર રહેતું હોય. જાદવજી મહારાજ પોતે આવ્યા પછી થોડો વખત આ પ્રમાણે ભજન કરાવે છે અને પછી સમયને અનુસરતું વ્યાખ્યાન-ભાષણ આપે છે, એમનાં એ ભાષણો બોધક અને ખાસ ધ્યાનમાં લીધા જેવાં છે. આવાં ભાષણો તેઓ શ્રી ઘણાં વરસ થયાં કરે છે, જેમાંનાં કેટલાંક શ્રીયુત અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયારે નોંધી લઈ સ્વર્ગનું વિમાન, સ્વર્ગનો ખજાનો, સ્વર્ગની સીડી, સ્વર્ગની કુચી ઈત્યાદિ સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાં પ્રસિદ્ધ કરી ગુજરાતને એક મોટી ખોટ જતી અટકાવી છે.

ખધાં માણસોને સવારનો વખત અનુકૂળ ન આવે તે માટે અને ઈશ્વર ભજન જેમ વધારે થાય તેમ વધારે સાડું એવા આશયથી મંડળ ત્રણ વખત મળે છે, અને તેમાં ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે ઈશ્વર ભજન તથા વ્યાખ્યાન થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણ વખત પુરૂષોનું મંડળ મળવા ઉપરાંત સાંજના ચાર પાંચ બજ્યાના અરસામાં સ્ત્રીઓનું મંડળ પણ મળે છે, અને તેઓ પણ ઈશ્વર ભજન, ગાયન તથા વ્યાખ્યાન આદિ કરે છે.

વિભાગ બીજો-વિદેહી ગૃહસ્થો.

૨૪. સર જમશેદજી જીજીભાઈ.

પહેલા હિંદી બેરોનેટ.

પારસી કોમના કોહિનૂર અને પારસી કોમને સદાને માટે મગરૂર બનાવનાર સર જમશેદજી જીજીભાઈનો જન્મ સને ૧૭૮૩ ના જુલાઈની ૧૫ મી તારીખે સંવત ૧૮૩૬ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો, એક પુસ્તકમાં એમનો જન્મ નવસારી પાસેના મલ્લેશ્વર ગામમાં થયાનું પણ લખેલું છે.

સર જમશેદજીના પિતાનું નામ જીજીભાઈ અને માતાનું નામ જીવણબાઈ હતું, તેમનું કુટુંબ વાછાની અટકથી ઓળખાતું. તેમની આર્થિક સ્થિતિ સારી નહોતી. સર જમશેદજીને સોળ વરસની નાની વયના મુકીને એ કંપની એકજ વરસમાં સ્વર્ગવાસી થયાં હતાં. આટલી ઉંમર સુધી અને તે પછીનાં કેટલાંક વરસો સુધી સર જમશેદજીને વિદ્યા એ શી વસ્તુ છે ? તેની ખબર નહોતી. મતલબ કે તેઓ બિલકુલ બણ્યા નહોતા.

જ્ઞાની વયમાં માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ થવાથી પોતાના પોપણુનો બોલો પોતાને શિરે આવી પડ્યો અને તેથી તેઓ મુંબઈમાંજ ફરામજી નામના એક ખાટલી વેચનારને ત્યાં નોકર રહ્યા. ત્યાં રહ્યા પછી કુરસદના વખતે તેમણે બણવા માંડ્યું અને લખવા વાંચવા જેટલું શુજરાતી જ્ઞાન મેળવ્યું. તે પછી અંગ્રેજી બણવાની ઈચ્છા થતાં તેનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, પણ તેમાં તેઓ આગળ વધી શક્યા નહિ. તેમની હુશિયારીથી પ્રસન્ન થઈ તેમના શેઠ ફરામજીએ તેમને પોતાની આવાંબાઈ નામની પુત્રી પરણાવી અને ધરજમાઈ કરી તેમને પોતાને ત્યાં રાખ્યા. ફરામજી શેઠની સાથે ખાટલીના વેપારમાં સર જમશેદજી સામેલ થવાથી તેમનું ખાટલીવાળા નામ પડ્યું, જે નામથી તેઓ તથા તેમના વંશજો હાલ પણ ઓળખાય છે.

ફરામજી શેઠની સાથે થોડો વખત ખાટલીનો વેપાર કર્યા પછી સર જમશેદજી પોતાના મસીઆઈ ભાઈ મેરવાનજી માણેકજી તબાકના હાથ નીચે એક મહેતા તરીકે નોકર રહ્યા હતા, જેમની સાથે સને ૧૭૯૬ માં તેઓ પહેલી ચીનની સફર કરી આવ્યા હતા. ત્યાંથી આવીને તેમણે પોતાના કેટલાક મિત્રો સાથે જોડાઈ પરદેશ સાથે વેપાર કરવો શરૂ કર્યો હતો. એ વેપારમાં સર જમશેદજીની દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી કંપનીને ઘણો લાભ થયો હતો. વેપારના

અંગે સર જમશેદજીએ ચીનની પાંચ સફરો કરી હતી, જેમાં બીજી સફર વખતે તેમના વહાણને (કે જે ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીનું હતું) ફ્રેંચ લોકોના વહાણ સાથે દરિયામાં ઝપાઝપી થઈ હતી, પરંતુ કંપનીનું વહાણ વિજયવંત નિવડવાથી સર જમશેદજી તથા તેમનો માલ સલામત મુંબઈ પહોંચ્યાં હતાં. ઈશ્વર કૃપાથી આ વખતે તેઓ બચી ગયા પરંતુ ચોથી વખતની સફરમાં તેમનું વહાણ ફ્રેંચ લોકોના હાથમાં ગયું અને સર જમશેદજીનો બધો માલ જવા ઉપરાંત તેમને પોતાને પણ કેદ કરીને કેપ ઓફ ગુડ હોપ લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં કેટલીક વિટંબણા લોગવ્યા પછી અંગ્રેજ એલચીની સિક્કારસથી તેમને કલકત્તા જવાની રજા મળી, જ્યાંથી તેઓ મુંબઈ આવ્યા.

આ આકૃતથી જમશેદજી શેઠ ડગ્યા નહિ, પરંતુ તેમણે તે પોતાનો વેપાર અને સફર જેમનાં તેમ ચાલુ રાખ્યાં. એમનાં એ સાહસ અને દૃઢતાનું ઈશ્વરે તેમને સાફ કૃપા આપ્યું અને તેઓ વેપારમાં પુરકળ ધન કમાયા, ચીનની ચોથી સફરમાં પોતે હેરાન થયેલા હોવા છતાં તેમણે ચીનની પાંચમી સફર કરી અને સને ૧૮૦૭ માં પાંચમી સફરથી પાછા ફર્યા પછી તેમણે મુંબઈમાં કાયમ રહેવાનું નક્કી કર્યું. ભાગ્યદેવીની કૃપાથી તેમનો વેપાર ઘણો આબાદ થતો ગયો અને જે જમશેદજી શેઠ પાસે કાંઈ પણ પૈસો નહોતો તે જ જમશેદજી શેઠ પોતાની જીંદગીમાં સાત કરોડ રૂપિયા મેળવ્યા.

ઈશ્વરે પોતાને આપેલ દ્રવ્યનો સર જમશેદજીએ ઉપયોગ પણ ઘણોજ સારો કરેલો છે, સખાવતનાં એવાં અને એટલાં બધાં ઉપયોગી કામો તેમણે કરેલાં છે કે તેમનું નામ આ જગતમાં અમર થઈ ગયું છે. તેમણે કરેલાં અનેક લોકોપયોગી કાર્યોનો લાભ લોકો આજે પણ લે છે અને તેમને યાદ કરી અનેક આશિર્વાદ આપે છે. પરોપકારનાં કાર્યોમાં બહાર રીતે સર જમશેદજીએ ત્રેવીસ લાખ રૂપિયા વાપરેલા છે, અને કહેવાય છે કે લગભગ તેટલીજ રકમ તેમણે ખાનગી સખાવતોમાં વાપરી છે. ધન્ય છે તેમની આવી ઉદાર વૃત્તિને.

સને ૧૮૨૨ માં પોતાના વડા પુત્રનાં લગ્ન થયાં તેની ખુશાલીમાં સર જમશેદજીએ કરજને માટે કેદમાં પડેલા કેટલાક માણસોનાં કરજ ચુકાવી તેમને કેદમાંથી મુક્ત કરાવ્યા. આ એમની પહેલી સખાવત હતી અને તે દિવસથી લોકોમાં એક પરોપકારી નર તરીકે તેમનું નામ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું. આ પછી સર જમશેદજીએ પરોપકારમાં પૈસા આપવાનું શરૂ કરીને જીંદગી પર્યંત તે કામ બરી રાખ્યું હતું. એમના હસ્તે અનેક પરોપકારનાં કાર્યો થયેલાં છે, જેની વિગતવાર નોંધ અત્રે આપી શકાય તેમ નથી, પરંતુ મુખ્ય મુખ્યની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) લગભગ ૩૫. અઢી લાખના ખર્ચે તેમજ મુંબઈમાં પોતાના નામથી “ જમશેદજી જીજીભાઈ હોસ્પીટલ ” બંધાવેલ છે, તેમજ તેને લગતું એક સુવાવડખાનું પણ સ્થાપેલ છે. ૨) ૩૫. દોઢ લાખના ખર્ચે મુંબઈમાં પોતાના નામની ધર્મશાળા બંધાવી. ૩) ૩૫. દોઢ લાખના ખર્ચે માહીમનો પુલ બંધાવ્યો. ૪) ૩૫. પચીસ હજારના ખર્ચે માહીમનો રસ્તો બંધાવ્યો. ૫) લગભગ બે લાખ રૂપિયા પુનામાં મીડું પાણી પુરું પાડવા માટે આપ્યા. ૬) ૩૫. પોણા લાખના ખર્ચે પારસીઓના તહેવારના જમણવારો માટે અલાઈબાગ બંધાવ્યો. ૭) ૩૫. ત્રીસહજાર સુરત-સેયદપુરામાં આગ લાગી ત્યારે હેરાન થયેલાં માણસોને મદદ કરવા આપ્યા. ૮) ૩૫. પોણા લાખ મુંબઈની પાંજરા-પોળમાં આપ્યા. ૯) ૩૫. ત્રીસહજાર શેઠ મોતીશાની યાદગીરી રાખવા આપ્યા. ૧૦) લગભગ ૩૫. પચાસ હજાર કેટલાંક દુઃખી કુટુંબોને મદદ કરવામાં આપ્યા. ૧૧) ૩૫. પંદર હજારના ખર્ચે મુંબઈ તથા તેની આસપાસ કુવા અવેડા બંધાવ્યા. ૧૨) લગભગ ૩૫. પચાસ હજારના ખર્ચે પુનામાં અગીઆરી બંધાવી. ૧૩) ૩૫. વીસ હજારના ખર્ચે ખંડાળામાં ધર્મશાળા બંધાવી. ૧૪) ૩૫. સત્તર હજાર નવસારીના પારસીઓ પર ગાયકવાડ સરકારે વેરો નાખેલો તે કાઢી નાખવા માટે આપ્યા. ૧૫) લગભગ ૩૫. પચીસ હજારના ખર્ચે ભાયખળાના રસ્તા પર ટાંકી બંધાવી. ૧૬) લગભગ સાડાચાર લાખ ૩૫. ના ખર્ચે ગરીબ જ્ઞાતિબંધુઓને ફેળવણી આપવા માટે “ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ” સ્થાપ્યું. ૧૭) એક લાખ રૂપિયાના ખર્ચે આર્ટ્સ કોલેજ સ્થાપી. ૧૮) ૩૫. પોણા લાખને ખર્ચે નવસારીમાં હોસ્પીટલ બંધાવી. ૧૯) સવાલાખ રૂપિયા સુરતના ગરીબ પારસીઓના શુજરાન સાડે આપ્યા. ૨૦) લગભગ પોણાબે લાખ રૂપિયા મુંબઈ તથા શુજરાતમાં પારસીની કેટલીક ક્રિયાઓ કરવામાં આપ્યા. ૨૧) લગભગ બે લાખ રૂપિયા પરચુરણ વાપર્યા જેમાં નાદાર દેવાદારોનો છુટકારો, પાટણની પાંજરાપોળને મદદ, આતસ બહેરામની જગ્યા, પારસી પંચાયતને, નવસારીના અનાથોને, ગણદેવીના પારસીઓને, નવસારીના ગરીબ પારસીઓના શુજરાન માટે, આરલા પરલા તથા બરથાના પુલ, વાંદરાનું તળાવ, આંટ મેડિકલ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને, યુરોપીયન પેન્શરો તથા તેમની વિધવાઓને, એલ્ફીસ્ટન કોલેજના પ્રોફેસરોને, અને બીજાં અનેક કામમાં આપેલી મદદનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ બધી સખાવતોને માટે સર જમશેદજીને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો થોડો છે.

એમનાં પરોપકારી કાર્યોથી પ્રસન્ન થઈ મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરીયાએ સને ૧૮૪૨ ના માર્ચ મહિનાની ૧૦ મી તારીખે તેમને સરનાઈટનો ધ્વજોજ્જ્વાળ માન-

વંતો ઇલ્કાબ આપેલો હતો. જે ઇલ્કાબ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થનાર તેઓ પહેલાજ હતા, તેમની અગાઉ કોઈને પણ આવો ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો નહોતો. તેમને આ ઇલ્કાબ મળ્યો ત્યારે ફેશી પ્રજાએ તથા યૂરોપીયન લોકોએ પણ તેમને માનપત્રો આપેલાં હતાં. સર નાઈટનો ઇલ્કાબ જમશેદજી શેઠને આપ્યા પછી થોડાજ વખતે એટલે કે ૧૮૪૩ ના ડીસેમ્બરની ૧૫ મી તારીખે વળી પણ મહારાણી વિક્ટોરીયા તરફથી તેમને એક હીરાજડિત ચાંદ આપવામાં આવ્યો હતો. વિશેષમાં આ પ્રતાપી અને પરોપકારી નર રત્નની યાદી કાયમ રાખવા માટે સને ૧૮૫૮ માં મુંબઈની પ્રજા તરફથી તેમનું એક પુતળું વિલાયતથી તૈયાર કરાવીને ટાઉન હોલમાં મુકવામાં આવ્યું છે.

બ્રિટિશ રાજનો એવો ધારો છે કે અમુક માણસને આપવામાં આવેલ ઇલ્કાબ તેની હૈયાતી સુધીજ તે માણસ ભોગવી શકે છે, અવસાન પછી તેના વંશ વારસો એ ઇલ્કાબ ભોગવી શકતા નથી. સર જમશેદજી જેવા મહાન નર રત્નના ઇલ્કાબની પણ આ દશા થાય તે સાફ નહિ. એવા વિચારથી નામદાર મહારાણીજીએ સર જમશેદજીને બેરોનેટનો ઘણોજ મોટો ઇલ્કાબ સને ૧૮૫૮માં એનાયત કર્યો, જે ઇલ્કાબ સર જમશેદજીના વંશમાં ચાલુ છે.

કાળચક્રની વિચિત્ર ગતિ પ્રમાણે સર જમશેદજીના વંશનો કોઈ બેરોનેટ ગરીબ થઈ જાય અને પોતાની પદવી પ્રમાણે વૈભવ રાખવા અશક્ત બની જાય, તો સર જમશેદજીની કીર્તિ ઝાંખી પડે. એ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં કદી ન થાય તે માટે સર જમશેદજીએ પચીસ લાખ રૂપિયાની રકમ ચાર ટકાના વ્યાજે સરકારમાં મુકેલી છે, તેમાંથી દર વરસે એક લાખ રૂપિયા સરકાર એ બેરોનેટને આપે છે તેમજ મજગામનો મહેલ પણ બેરોનેટને મળે તથા જે પુરૂષ બેરોનેટ થાય તે “સર જમશેદજી જીજીભાઈ” ના નામથી ઓળખાય એવું બીલ કલકત્તાની ધારાસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યું છે, હાલમાં આ બેરોનેટની પદવી ઉપર પાંચમા સર જમશેદજી જીજીભાઈ બિરાજે છે.

બેરોનેટની ઉત્તમ પદવી માત્ર દોઢ વરસ ભોગવીને સર જમશેદજી જીજીભાઈ સને ૧૮૫૯ ના એપ્રિલની ૧૫ મી તારીખે પોણુંસો વરસની ઉંમરે આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગમાં સિધાવી ગયા હતા. એમના અવસાનના દુઃખદાયક સમાચાર ગામેગામ ફેરી વળતાં સર્વ સ્થળે શોક છવાઈ ગયો હતો. મુંબઈની તમામ બેંકો, કારખાનાંઓ, તથા બજારો એમના મૃત્યુના શોકમાં બંધ રાખીને મુંબઈની પ્રજાએ એ પરોપકારી પુરૂષને માન આપેલું હતું.

Late Sir Jamsedji Jijibhai, First Indian Baronet.

સ્વ. સર જમશેદજી જીજીભાઈ.

હિંદના પહેલા બેરોનેટ.

Late Sir Dinshaw Manekji Petit, Second Indian Baronet.

સ્વ. સર દીનશા માણેકજી પીટિટ, બે. પી.
 દિલ્હના બીબ્લ બેરોનેટ અને મુંબઈના માત્ર ઉદ્યોગના પિતા.

સ્વ. સર દીનશા માણેકજી પીટિટ. જે. પી.

હિંદના બીજા બેરોનેટ.

મુંબઈના મીલ ઉદ્યોગને ખીલવનાર સ્વ. સર દીનશા માણેકજીની પીટિટ નો જન્મ સને ૧૮૨૩ ના જુનની ૩૦ મી તારીખે સંવત ૧૮૭૬ માં મુંબઈ સુકામેથયો હતો, એમના પિતાનું નામ માણેકજી અને માતાનું નામ હમાબાઈ હતું.

સર દીનશાના વડિલો મૂળ સુરતના વતની હતા, જ્યાંથી તેમના દાદા સને ૧૭૮૫ માં પ્રથમ મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. સર દીનશાના પિતા માણેકજી શેઠ પ્રથમ દલાલીનો ધંધો કરતા, પરંતુ પાછળથી તેઓ સ્વતંત્ર વેપારમાં પડ્યા હતા. તેમને દીનશાજી અને નસરવાનજી નામે બે પુત્રો હતા.

પારસી કોમમાં જેવા પરોપકારી અને પ્રતાપી પહેલા સર જમશેદજી જીજીભાઈ થઈ ગયા છે, તેમની જોડીના સર દીનશાજી પણ છે એમ કહેવામાં કોઈ પણ જાતની અતિશયોક્તિ નથી.

નવ વરસની ઉંમરે અભ્યાસની શરૂઆત કરીને સત્તર વરસની ઉંમર સુધીમાં તેમણે જરૂર જોયું શુજરાતી, અંગ્રેજી તથા વેપારી શિક્ષણ મેળવેલું હતું. તે પછી તેઓ ડીરમ રીચમંડની કંપનીમાં પંદર રૂપિયાના પગારથી નોકર રહ્યા હતા, જે કંપનીમાં એમના પિતા મેનેજીંગ કલાર્ક હતા. સર દીનશાજી પણ થોડા વખતમાં પોતાનાં બુદ્ધિબળથી એજ કંપનીમાં રૂપિયાસોની જગ્યા મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા, તેની સાથે કંપની તરફથી તેમને સ્વતંત્ર વેપાર કરવાની પણ છૂટ આપવામાં આવી હતી. આગળ જતાં એ કંપનીના ભાગીદાર મી. રીચમંડે એક જુદી પેઢી પોતાના નામથી સ્થાપન કરી અને સર દીનશાજીને તેણે પોતાની એ નવી પેઢીના વ્યવસ્થાપક બનાવ્યા, જે જગ્યા સર દીનશાજીએ હીપાવી અને ઈશ્વર કૃપાથી તેના કામમાં તેમને યશ મળ્યો. સને ૧૮૫૨ માં મી. રીચમંડ ધંધાથી ફારગત થયા અને તેના ઈસ્ટાંડના એજન્ટ મેસર્સ રેની અને કલોવરે મુંબઈમાં પોતાની પેઢી ખોલી તેના મેનેજર તરીકે સર દીનશાને નિમ્યા અને તેમના પિતા માણેકજી શેઠને પોતાની કંપનીના દલાલ બનાવ્યા.

સ્વ. રા. બા. રણછોડલાલ છોટાલાલ જેમ શુજરાતના મીલ ઉદ્યોગના પિતા કહેવાય છે, તેવીજ રીતે સર દીનશાને મુંબઈના મીલ ઉદ્યોગના પિતા કહેવામાં આવે તો તે કાંઈ ખોટું નથી. સર દીનશાજીએ મીલ ઉદ્યોગ તરફ લક્ષ દોડાવ્યું તે પહેલા કાવસજી નાનાભાઈ દાવરની એક મીલ મુંબઈમાં

હતી, પણ એ મીલમાં ફક્ત કાંતવાનું કામજ થતું. સને ૧૮૫૫ માં સર દીનશાએ પોતાના પિતાને એક મીલ સ્થાપવાની સૂચના કરી અને “ ચોરીએન્ટલ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ ” નામની મીલ ચાલુ કરવામાં આવી. આ મીલનું કામ એટલું બધું ફતેહમંદીથી ચાલ્યું કે શહેરના બીજા પૈસાપાત્ર લોકો પણ એ ધંધો કરવા લલચાયા, તેથી સર દીનશાએ સને ૧૮૬૦ માં પોતાના નાના ભાઈ નસરવાનજી તથા મેરવાનજી ફરામજી પાંડેનામના ગૃહસ્થ સાથે જોડાઈને “ માણેકજી પીટિટ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ ” નામની બીજી મીલ ચાલુ કરવાની તજવીજ કરી. મીલઉદ્યોગ ઘણાજ નફાકારક હોવાથી સર દીનશાના લાગતા વળગતા ઘણા ગૃહસ્થોએ આ મીલમાં પોતાનો ભાગ રાખવા ઇચ્છા બતાવી અને તેથી એ મીલના એક એક હજાર રૂપિયાની કિંમતના ૨૫૦૦ શેર કાઢવામાં આવ્યા. આ મીલને પણ સર દીનશાજીએ પોતાની બાહોશી અને કાર્ય કુશળતાથી સારા પાયા પર લાવી મુકી. એ મીલોમાં ફતેહ, આબરૂ અને પુષ્કળ પૈસો મળવાથી સર દીનશાજીએ ઉદ્યોગમાં આગળ વધતા ગયા અને તેમના અવસાન સુધીમાં છ મીલોના તેઓ એજન્ટ બન્યા.

આ છ મીલોની એજન્ટીના પ્રતાપે સર દીનશાજીને લાખો રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થઈ, અને લગભગ દશથી બાર હજાર માણસોને તેમની મીલોમાંથી રોજ મળવા લાગી. સાંભળવા મુજબ આ મીલોમાંથીજ સર દીનશાજીને વાર્ષિક રૂપિયા પ્રાંચ લાખની આવક થતી હતી, તે ઉપરાંત તેમની બીજી આવક તો જુદી.

મીલ ઉદ્યોગની સાથે બીજા ઉદ્યોગની પણ સર દીનશાજીએ સ્થાપના કરી હતી, તેમની “ માણેકજી પીટિટ મીલ ” માં તેઓ કાપડ બનાવવા ઉપરાંત ટુવાલ, રૂમાલ, ગંજીકાક, મોન્ડાં, ડુમાસ, દોરા ઇત્યાદિ બધું બનાવતા, જે હજી પણ ઘણું કરીને બનાવવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત તેમણે માહીમમાં એક રંગવાનું કારખાનું સ્થાપેલું જ્યાં વિલાયતની હરિકાઈ કરી શકે તેવા દરેક રંગ રંગવામાં આવે છે.

આ બધી ઉદ્યોગની ઉપાધિ સાથે સર દીનશાજી જાહેરમાં તથા જ્ઞાતિની સંસ્થાઓમાં પણ સારો ભાગ લેતા હતા. તેઓ મુંબઈ બેંકના તથા બોમ્બે ક્લાયર ઇન્ડ્યુસ્ટ્રી કંપનીના ડીરેક્ટર હતા. સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી પંચાયત ફંડના ટ્રસ્ટી હતા. સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટના, સાસૂન મિકેનિક ઇન્સ્ટીટ્યુટના અને રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીના આગેવાન મેમ્બર હતા, અને મુંબઈ યુનીવર્સિટીના ફેલો તરીકે પણ ચુંટાયેલા હતા. ઈ. સ. ૧૮૮૬ માં તેમની લાયકાતની કહર કરીને તેમને મુંબઈના શેરીફનો માનવંત હોદ્દો સરકારે આપેલો હતો, એટલુંજ નહિ પણ

એજ વરસમાં તેમને લેજસ્લેટિવ કાઉન્સીલના મેમ્બર તરીકે પણ ચુંટવામાં આવ્યા હતા. નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો ખિતાબ આપવા ઉપરાંત નામદાર મહારાણીએ પોતાની જ્યુબિલીના પ્રસંગે તેમને સર નાઇટનો ખિતાબ આપેલો હતો, તે ઉપરાંત સને ૧૮૬૦ માં તેમને બેરોનેટની ઘણીજ માનવંત પદવી આપવામાં આવી હતી. સર જમશેદજી જીજીભાઈ પછી લગભગ પચાસ વરસે બેરોનેટનું માનવંત પદ મેળવવાને બાવ્યશાળી થનાર સર દીનશાજી હતા.

સર દીનશાજીની સખાવતો પણ ઘણીજ જાણવા લાયક છે, તેમના જીવનમાં તેમના હસ્તે લગભગ ત્રેવીસ લાખ રૂપિયા પરોપકારનાં કાર્યોમાં ખર્ચવામાં આવેલા. જેમાંનાં મુખ્ય કાર્યોની નોંધ નીચે મમાલુ છે. ૧) સને ૧૮૫૬ માં એમના પિતા ગુજરી ગયા ત્યારે એમના પુન્યાર્થે પચીસ હજાર રૂ. વાપરેલા. ૨) સને ૧૮૬૧ માં રૂ. ત્રીસહજાર ખર્ચીને પુનામાં પાણીના ચાર મોટા ડોજ બંધાવેલા ૩) સને ૧૮૭૧ માં રૂ. ૧૫૦૦૦ અહમદનગરના લોકોને પાણીની સગવડતા કરી આપવામાં વાપરેલા. ૪) એજ વરસમાં વલસાડ તથા તારા-પુરમાં એક એક ધર્માદા દવાખાનું ખોલેલું. ૫) રત્નાગીરીમાં રૂ. સત્તર હજારના ખર્ચે એક ધર્માદા દવાખાનું ખોલેલું. ૬) સને ૧૮૬૩ માં એમનાં પત્ની સાકરબાઈના નામનું જનવરોનું દવાખાનું સ્થાપવા રૂ. પચાસ હજાર આપેલા. ૭) સને ૧૮૬૫ માં ત્રણ લાખનું એક મકાન સરકારને સોંપેલું. જે મકાનમાં “ વિક્ટોરીયા જ્યુબિલી ટેકનીકલ કોલેજ ” ચાલુ કરવામાં આવેલી. ૮) સને ૧૮૮૭ માં તેમને સરનાઈટનો ઈલ્કાબ મળ્યો તેના સ્મરણાર્થે રૂ. સવા લાખ સ્ત્રીઓને માટે પાઠશાળા સ્થાપવા આપેલા. ૯) એજ વરસમાં રૂ. એક લાખ બચકર રોગીઓને માટે એક આશ્રમ સ્થાપવા આપેલા. ૧૦) સને ૧૮૬૪ ના શેરમૈનિયામાં ખુવાર થયેલા ઘણા ગૃહસ્થોને તેમણે એ વખતે મદદ કરી તેમની આખરૂ જાળવેલી, એટલુંજ નહિ પણ તદ્દન ખુવાર થઈ ગયેલા કેટલાક આશામીઓને તેમણે વર્ષાસન બાંધી આપેલાં. આ શિવાય ન્હાનાં મોટાં અનેક સખાવતનાં કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં જેની વિગતવાર નોંધ મળવી મુશ્કેલ છે.

સર દીનશાજીને સંતતિમાં ત્રણ પુત્રો હતા, જેમાંના વડા પુત્ર તો ન્હાની વયમાંજ ગુજરી ગયા હતા, બીજા પુત્ર ફરામજી તેમની પછી બેરોનેટની ગાદી પર આવનાર હતા, ત્રીજા પુત્ર સને ૧૮૬૫ માં તેઓ ૪૫ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થવાથી, બેરોનેટનું પદ તેમના પુત્રને આપવામાં આવેલું, જેઓ હાલ બીજા સર દીનશાજી માલુકજી પીટિટ તરીકે બેરોનેટની ગાદી પર બિરાજે છે. શેઠ ફરામજી સને ૧૮૮૭ માં દુનિયાના પ્રવાસે ગયેલા ત્યાંથી પાટ

આવ્યા પછી પોતાના પ્રવાસનાં વર્ણનનાં બે પુસ્તકો તેમણે લખેલાં જે લોકોમાં મફત વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં. સર દીનશાજીના બીજા પુત્ર બમનજી કરીને હતા તેઓ પણ એક લાયક અને બાહોશ ગૃહસ્થ હતા, ઈશ્વર કૃપાથી તેમણે સારું આયુષ્ય લોગવેલું અને પરોપકારનાં પણ કેટલાંક કાર્યો કરેલાં, એમને જહાંગીરજી, પ્રીરોજશાહ તથા ધનજીભાઈ નામના ત્રણ પુત્રો થયેલા જેઓ હયાત છે, અને મુંબઈના પ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થોમાં તેમની ગણના થાય છે.

સર દીનશા પીટિટ સને ૧૯૦૧ ના જીન મહિનાની ૫ મી તારીખે ૭૮ વરસની ઉંમરે પોતાની પાછળ બહોળું કુટુંબ, અનૂપમ આબરૂ અને પુરતી જહોજલાલી મુકીને સ્વર્ગવાસી થયા હતા, એમના અવસાનને શોક મુંબઈ તથા બીજાં શહેરોમાં પણ પાળવામાં આવ્યો હતો; એટલુંજ નહિ પણ તેમની ચાદ લોકોના જીવનમાં હમેશને માટે કાયમ રહે તે માટે મુંબઈની પ્રજા તરફથી તેમનું એક પુતળું બનાવીને બોરીબંદર સ્ટેશન પાસેના ચોકમાં મુકવામાં આવેલ છે.

સ્વ. શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટિટ જે. પી.

મુંબઈના મીલ ઉદ્યોગના સ્થાપક સંભાવતે બહાદુર સ્વ. સર દીનશા માણેકજી પીટિટ બેરોનેટના શેઠ નસરવાનજી નાના ભાઈ થાય. એમનો જન્મ સને ૧૮૨૭ ના માર્ચ મહિનાની દસમી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

મુંબઈની તે વખતની સારી ગણાતી શાળામાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લઈને તેઓ પોતાના પિતાના હાથ નીચે ડીરમ રીયમંડની કંપનીમાં ટુંકા પગારથી નોકર રહેલા હતા, આ પેઢીની નોકરી દરમ્યાન ધંધાનો સારો અનુભવ તેમણે મેળવી લીધો જે આગળ જતાં એમને ઘણો ઉપયોગી થઈ પડ્યો.

અમેરિકાની લડાઈના પ્રતાપે ડૂના ભાવ એકદમ ચડી ગયા તે તકનો નસરવાનજી શેઠે લાભ લીધો અને અન્ય ગૃહસ્થો તથા તેમના વડિલ ભાઈની માફક તેમણે પણ સારો પૈસો પેદા કર્યો, વિશેષમાં લડાઈ ખંધ પડતાં જેમ મુખર્મીથી કેટલાક પાયમાલ થઈ ગયા તેવી સ્થિતિ શેઠ નસરવાનજીની થઈ નહિ, કારણકે આગમચેતીથી સમજી જઈને તેઓ સંતોષ રાખી બેસી ગયા હતા. મીલ ઉદ્યોગમાં તેમનો મુખ્ય હાથ હતો, અને તેમના વડિલ ભાઈ સર દીનશા પીટિટે સ્થાપેલી પીટિટ મીલ્સમાં તેઓ પણ બેઠાયેલા હતા. સને ૧૮૭૪ થી પોતાના જીવનના અંત પર્યંત તેઓ ઓરીએન્ટલ મીલના એજન્ટ અને ચેરમેન હોવા ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક કંપનીઓના ડિરેક્ટર હતા, સરકાર તરફથી તેમને જે. પી. નો ખિતાબ આપવા ઉપરાંત પોર્ટલેન્ડના એક મેમ્બર તરીકે પણ તેમને નિમેલા હતા, તેઓ બહારમાં સારો ભાગ લેતા અને કેટલાંક સાર્વજનિક ખાતાંની વ્યવસ્થામાં તેમનો હાથ હતો.

આવી રીતે વેપારઉદ્યોગ અને સાર્વજનિક કાર્યોમાં ભાગ લેવાની સાથે પરોપકારનાં કાર્યો કરવા તરફ પણ તેઓ સાફ લક્ષ આપતા, એમના જીવનમાં એમણે પરોપકાર અર્થે લગભગ પંદર લાખ રૂપિયા જેવડી ગંજાવર રકમ આપેલી હતી અને સંભાવતનાં ઘણાં પ્રથંસાપાત્ર કાર્યો કરેલાં હતાં.

શ્રીમાન નસરવાનજી શેઠને સંતતિમાં જમશેદજી નામના એક પુત્ર હતા, જેમનો જન્મ સને ૧૮૫૬ ના જાન્યુઆરીની ૨૪ મી તારીખે થયો હતો, તેઓ એક શ્રીમંતના પુત્ર હોવા છતાં કુદરતી રીતેજ કેળવણી અને સાહિત્ય તરફ તેમને અતિશય લાગણી હતી, કેળવણી પ્રત્યેની લાગણીને લીધે તેઓ કેળવણીની સંસ્થાઓને, લાઈબ્રેરીઓને, શાળાઓને, અને વિદ્યાર્થીઓને ઘણીજ સારી મદદ આપતા. તેમણે પોતાની હૈયાતીમાં જે. એન. પીટિટ કોલાબા લાઈબ્રેરી, જે. એન. પીટિટ અંકલેશ્વર લાઈબ્રેરી અને ભરૂચમાં જમશેદજી નસરવાનજી પારમી કન્યાશાળા સ્થાપવા ઉપરાંત કેળવણીને ઉત્તેજન આપવા માટે કેટલીક

સ્કોલરશીપ સ્થાપેલી હતી, જેમાંની મુખ્ય સ્કોલરશીપ મુંબઈ યુનીવર્સિટીમાં અપાતી ઝંઢ ભાષાની છે. આવી રીતે વિદ્યા કેળવણીને ઉત્તેજન આપવા ઉપરાંત તેમણે કેટલાંક પુસ્તકો પણ રચેલાં છે, જેમાંના મુખ્ય મુખ્યનું નામ ૧) મારી મજેહ અને બીજી કવિતાઓ. ૨) વંદીદાદતું ગુજરાતી ભાષાંતર. ૩) શેખ શાહીના ગુલીસ્તાનનું ગુજરાતી ભાષાંતર અને ૪) કહેવત સંગ્રહ વિગેરે છે.

આ સાહિત્ય પ્રેમી અને ઉદાર તથા પરોપકારી ગૃહસ્થ તેત્રીસ વરસની જુવાન વયે ગુજરી જવાથી એમનાં માતાપિતાનાં હૃદય ચીરાઈ ગયાં અને કહેવાય છે કે શેઠ જમશેદજીના અવસાન પછી એમના પિતા શેઠ નસરવાનજી એ ધંધા રોજગારમાંથી ચિત્ત ખેંચી લીધું; એટલુંજ નહિ પણ જાહેરમાં પણ બહુ ઓછો ભાગ લેતા, તેમણે તથા તેમનાં સખીદીલનાં પત્ની દીનબાઈએ પોતાના એકના એક પુત્રની પાછળ વ્યર્થ આંસુ સારી દિલગીર થવાને બદલે આ જગતમાં તેનું નામ અમર રહે અને પરલોકમાં પણ તેના આત્માને શાન્તિ મળે એવા ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી તેમના પુન્ય અર્થે તથા તેમની યાદગીરી અર્થે કેટલાંક પરોપકારનાં સંગીન કાર્યો કર્યા અને લાખો રૂપિયા તેમાં ખર્ચી નાખ્યા, તેમણે કરેલાં કાર્યોમાંનાં મુખ્ય મુખ્યની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) રૂપિયા દસ લાખના અર્થે જમશેદજી નસરવાનજી પારસી ઓફીસનેજ સ્થાપ્યું, જે જાતની સંસ્થા સાંભળવા મુજબ હિંદુસ્થાનમાં એ પહેલીજ સ્થપાઈ, આ ઓફીસનેજમાં લગભગ બસો બાળકોનું ભરણ પોષણ, કપડાં લત્તાં તથા તેમને કેળવણી આપવાનું કામ થાય છે. ૨) જમશેદજી નસરવાનજી પીટિટ ઈન્સ્ટીટ્યુટ. આ મુંબઈની એક સારામાં સારી અને મોટી લાઈબ્રેરી છે. ૩) જમશેદજી નસરવાનજી પીટિટ ગીરગામ લાઈબ્રેરી. ૪) જમશેદજી નસરવાનજી બહારકોટ ઈમ્પ્રુવમેન્ટ લાઈબ્રેરી. ૫) જમશેદજી નસરવાનજી પીટિટ કસરતશાળા. ૬) જમશેદજી નસરવાનજી પીટિટ ખેતવાડી ચેરીટેબલ હવાખાનું. ૭) સાદરા હોસપીટલમાં જ. ન. પીટિટના નામથી સ્ત્રીઓ માટે વાર્ડ. ૮) પુનાના ડેવીડ સાસ્ત્રુન અનાથાશ્રમમાં જ. ન. પીટિટના નામનો વોર્ડ. ૯) જહાંગીર્ડીમાં જ. ન. પીટિટ પારસી સેનેટોરીયમ. ૧૦) ઇંદોરમાં જ. ન. પીટિટ. છોકરા તથા છોકરીઓને માટે નિશાળ.

શેઠ જમશેદજીના અવસાન પછી ત્રણ વરસે એટલે કે સને ૧૮૬૧ ના નવેમ્બરની ૨૧ મી તેમના પિતા શેઠ નસરવાનજી પણ પોતાની પાછળ એક પુત્રી અને દીનબાઈ નામનાં પોતાનાં પત્નીને મુકી ૬૪ વરસની વયે ગુજરી ગયા, એમનાં પત્ની દીનબાઈ પણ એમના જેવાંજ પરમાર્થી, દયાળુ અને સખાવતે બહાદુર નિવડયાં, એમનું વૃત્તાંત આ પુસ્તકના સ્ત્રી વિભાગમાં વાંચનારના જોવામાં આવશે.

Late Sheth Nasarvanji Manekji Petit, J. P.

સ્વ. શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટિટ, જે. પી.
એક પરોપકારી ગૃહસ્થ.

Late Sir Cavasji Jehangir, C. S. I.

સ્વ. સર કાવસજી જહાંગીરજી, સી. એસ. આઈ.
પારસી કોમના એક આગેવાન ગૃહસ્થ.

સ્વ. સર કાવસજી જહાંગીર. નાઈટ.

જે. પી. સી. એસ. આઈ.

મુંબઈના એક અગ્રેસર પારસી ગૃહસ્થ અને પરોપકારી શહેરી સર કાવસજી જહાંગીરનો જન્મ સને ૧૮૨૪ ના મે મહિનાની ૨૪ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

શેઠ કાવસજીના વડિલો મૂળ નવસારીના વતની હતા. જ્યાંથી તેઓ અઢારમી સદીમાં મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. ચીન સાથે વેપારની પહેલ કરનારા ગૃહસ્થોમાં તેઓ પણ હતા.

શ્રીમાન કાવસજી શેઠ એ સમયને અનુકૂળ અભ્યાસ કરેલો અને પંદર વરસની ન્હાની વયે તેઓ મેસર્સ ડ'કન ગીળની કંપનીમાં નોકર રહેલા, ત્યાં થોડો વખત નોકરી કર્યા પછી મેસર્સ કાંડવેલ પારસનની કંપનીમાં અને તે પછી મેસર્સ ગ્રેની કંપનીમાં નોકર રહેલા હતા. આવી રીતે જુદી જુદી કંપનીઓમાં દસ વરસ સુધી નોકરી કર્યા પછી તેઓ બે યૂરોપીયન પેઢીઓના ગેરંટી પ્રોકર નિભાયા હતા. તે પછી તેમણે ચીન સાથે વેપાર શરૂ કરેલો અને તેમાં તેમણે સારો પૈસો મેળવેલો.

શેઠ કાવસજીની લાયકાતથી સરકારે તેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપેલો, અને તે પછી થોડો વખતે તેઓ કનઝરવન્સીના મેમ્બર નિભાયેલા; એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૮૬૦ માં મુંબઈમાં જ્યારે પહેલ વહેલો ઇન્કમટેક્સ દાખલ કરવામાં આવ્યો ત્યારે સરકારે તેમને તે ખાતાના એક કમીશનર નિમેલા, તે પછી તેમની વિશેષ લાયકાતથી તેમને લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના એક મેમ્બર નિમવામાં આવેલા પરંતુ તે હોદ્દાનો ચાર્જ તેઓ સંભાળે તે પહેલાં તેમને લકવો થવાથી જાહેર કામકાજમાં ભાગ લેવાનું તેમને બંધ કરવું પડ્યું હતું. આ સ્થિતિમાં પણ તેઓ પોતાના ધંધાના કામકાજ તરફ લક્ષ રાખતા હતા.

સને ૧૮૭૧ માં તેમને સી. એસ. આઈ. નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો અને તે પછી થોડાજ વખતમાં-સને ૧૮૭૨ માં તેમને સર નાઈટનું ઘણું માનવંત પદ બક્ષવામાં આવ્યું હતું.

સર કાવસજીની જાહેર સખાવતોની શરૂઆત પહેલ વહેલી ૨૦૦) પાઉંડ એટલે કે લગભગ ત્રીસ હજાર રૂપિયાથી થયેલી, જે રકમ તેમણે નામદાર પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ લયંકર માંદગીમાંથી સાળ થયા તેની ખુશાલીમાં ઇંગ્લાંડની લંડનશ્રીવર

હોસપીટલમાં આપી હતી, તે પછી તેમની સખાવતનો ઝરો તેમની જીંદગીના અંત સુધી ચાલુ રહ્યો અને એમના શુભ હસ્તે સખાવતનાં કાર્યોમાં લગભગ ચૌદ લાખ રૂપિયા વપરાયેલા, એમના હસ્તે થયેલાં સખાવતનાં મુખ્ય મુખ્ય કાર્યોની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) મુરતમાં સર કાવસજી જહાંગીર હોસ્પીટલ. ૨) મુંબઈમાં સર કાવસજી જહાંગીર યુનીવર્સિટી હોલ. ૩) પુનામાં-એન્જનીયરીંગ કોલેજ. ૪) ધિ સ્ટ્રેન્જરસ હોમ ફ્રેન્ડ સોસાયટી. ૫) સર કાવસજી જહાંગીર આંખની હોસપીટલ. ૬) એલ્પ્રીસ્ટન કોલેજનું મકાન. ૭) સિંધ હૈદરાબાદમાં ગાંડાની હોસપીટલ અને બગીચો ઇત્યાદિ લોકોપયોગી તથા કેળવણીનો વધારો કરનારી સંસ્થાઓ બંધાવેલી, તેમજ બીજી પણ કેટલીક સંસ્થાઓ તથા દવાશાળાઓને તેમણે સારી મદદ કરેલી. આ શિવાય ગરીબ ગુરખાંઓને મદદ કરવામાં અને છૂપી સખાવતોમાં પણ તેમણે સારી રકમ વાપરેલી.

સર કાવસજી સને ૧૮૭૮ ના જુલાઈ મહિનામાં ૫૪ વરસની ઉંમરે સ્વર્ગવાસી થયા હતા, તેમને પોતાને સંતતિમાં પુત્ર નહિ હોવાથી તેમણે પોતાના વડા બાઈ હીરજી જહાંગીરના વડા પુત્ર જહાંગીરજીને દત્તક લીધા હતા.

સ્વ. દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજી.

એમ. પી. એલ. ડી. ઇત્યાદિ.

સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજીના પવિત્ર નામથી આ દેશમાં ભાગ્યેજ કોઈ અબોધ્યું હશે, એ હિંદુદિતેચ્છુ નરસને હિંદના ભલાને માટે પોતાના જીવનના અંત સુધી જે પ્રયત્નો કરેલા છે, જે લડત ચલાવી છે અને જે મર્મભેદક ભાષણો કરેલાં છે તે હિંદુસ્થાનમાં જન્મેલ દરેક સ્ત્રી પુરૂષે અવશ્ય વાંચવાની જરૂર છે, હિંદુસ્થાનની તેત્રીસ કરોડની વસ્તીમાંથી એકી સાથે દાદાભાઈ જેવા સોજ પુરૂષો હિંદના ભલાને માટે કમર કસી બહાર પડે તો હિંદુસ્થાનને સ્વરાજ્ય મળવું કે હિંદુસ્થાનનો ઉદય થવો એ કાંઈ મુશિબત ભરેલું નથી.

દેશભક્ત દાદાભાઈનો જન્મ સંવત ૧૮૨૧ના અષ્ટોમ્બરની ૪ થી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો, તેમના પિતાનું નામ નવરોજી અને માતાનું નામ માણિકબાઈ હતું. એમની ઉંમર ચાર વરસની થઈ ત્યારે એમના પિતા ગુજરી જવાથી એમનાં માતૃશ્રી માણિકબાઈએ તેમને ઉછેરીને મોટા કરેલા હતા; એટલુંજ નહિ પણ તેમને યોગ્ય શિક્ષણ મળે તેવી તજવીજ પણ એ બાઈએ કરેલી હતી. ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યા પછી દાદાભાઈ એલ્ફ્રીસ્ટીન ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે દાખલ થયા જ્યાં તેમણે પોતાની વીસ વરસની ઉંમર થતાં સુધી અભ્યાસ કર્યો. અભ્યાસ દરમ્યાન દાદાભાઈ અર્થશાસ્ત્ર, પદાર્થ વિજ્ઞાન અને ગણિતમાં એક્કા ગણાતા અને ઘણાં ધનામો તથા સ્કૉલરશીપો તેમણે મેળવેલાં હતાં. આ વિષયોની એમની કુશળતાનું પરિણામ એમની મોટી ઉંમરે પ્રજાને લાભકારક નિવડ્યું છે, સને ૧૮૭૩થી હિંદનો પેપાર, ખેતી, આવક અને કર વિગેરે ઉપયોગી બાબતોના આંકડાઓ તેઓ તૈયાર કરતા અને હિંદના હિતની લડતમાં એ આંકડા એમને બહુ ઉપયોગી થતા, તેમજ સત્તાવાળાઓ તથા પ્રજાના મન પર પણ એ આંકડાઓની અસર થતી.

વીસ વરસની ઉંમરે એમણે અભ્યાસ મુક્યા પછી સર અર્સકિન પેરી કે જેઓ એક જડજ હોવા ઉપરાંત મુંબઈની ગોર્ડ ઓફ એજ્યુકેશનના પ્રમુખ હતા, તેમણે બારિસ્ટર થવા માટે વિલાયત જવાની દાદાભાઈને સલાહ આપી, પણ વિલાયત જનારા વટલીને ખ્રિસ્તી થઈ જાય છે એવી એ વખતની માન્યતાને લીધે દાદાભાઈએ વિલાયત જવા ના પાડી.

સને ૧૮૪૭માં તેઓ શિક્ષક તરીકે નોકર રહ્યા, અને વિદ્યાર્થીઓની સારી પ્રીતિ મેળવી, તેમજ ઉપરી અધિકારીઓને પણ સંતોષ આપ્યો. સને ૧૮૫૧માં તેમને ગણિતના પ્રોફેસર નિમવામાં આવ્યા. હિંદુસ્થાનમાં પહેલ વહેલા દેશી પ્રોફેસર થવાનું માન મેળવનાર તેઓજ હતા, મતલબ કે તેમના પહેલાં કોઈપણ દેશી માણસને

પ્રોફેસરની જગ્યા આપવામાં આવી નહોતી. આ ઓધો માનવંત હોવા સાથે દાદાભાઈ તે ઓધાને માટે સર્વ રીતે લાયક હતા, છતાં તેઓ એ જગ્યા પર લાંબો વખત રહ્યા નહિ. સને ૧૮૫૫-૫૬ માં એમણે એ જગ્યાનું રાજીનામું આપ્યું અને કામા કંપની નામની લંડનમાં નવી સ્થપાયેલી એક મોટી પારસી પેઢીના ભાગદાર નિભાઈ તેઓ ઇંગ્લાંડ ગયા.

અભ્યાસ પછી દસ વરસ દાદાભાઈ મુંબઈ રહ્યા, એ અરસામાં તેમણે બહાર દિલ્લાલમાં સારો ભાગ લીધેલો અને લોકહિતમાં કેટલાંક કામો કરેલાં. સ્ટુડન્ટસ લીટરરી એન્ડ સાયન્ટીફિક સોસાયટી, જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી, બોમ્બે એસાસીએશન, ફરામશી ઇન્સ્ટીટ્યુટ, ઇરાની ફંડ, પારસી જીમનેસીયમ, વિધવા પુનલગ્ન સભા, અને વિક્ટોરીયા આલ્બર્ટ મ્યુઝીયમ ઇત્યાદિ સંસ્થાઓની સ્થાપનામાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો. બુદ્ધી બુદ્ધી સભાઓમાં તેમણે વિવિધ વિષયો પર ભાષણો કરેલાં અને વર્તમાનપત્રોમાં લેખ પણ લખેલા; એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૮૫૮ માં એમણે રાસ્ત ગોક્તાર-સત્ય પ્રકાશ નામનું અઠવાડીક પત્ર પણ સ્થાપેલું અને એ વરસ સુધી તેઓ તેના તંત્રી રહેલા એ પત્રમાં સંસાર સુધારાના અને રાજકિય વિષયના લેખો સારી રીતે ચર્ચાતા હતા. આ ઉપરાંત એ દસ વરસના અરસામાં દાદાભાઈએ ખાસ મહત્વનું જે કાર્ય કરેલું છે, તે કન્યા કેળવણીની સ્થાપનાનું છે.

સને ૧૮૫૫ માં દાદાભાઈ વિલાયત ગયા ત્યાં તેમને હિંદના હિતેચ્છુ મી. પ્રાઈટ, મી. ફ્રાંસેટ અને મી. ઝેસ્ટન જેવા મહાન અંગ્રેજ રાજદ્વારીઓનો સમાગમ થયો અને તેથી તેમની દૃષ્ટિ વિશેષ વિશાળ થઈ. પાતાના ધંધામાં ધ્યાન આપવાની સાથે દેશહિતના કામમાં પણ તેમણે ધ્યાન આપવા માંડ્યું, અને પ્રથમ સીવીલ સરવિસનો પ્રશ્ન હાથમાં લીધો, અને એમની લડતના પરિણામે સીવીલ સરવિસમાં પેસંદગીથી નોકરો નિમાતા હતા તેને બદલે ખુદ્દી રીતે પરિક્ષામાં ઉંચે નખરે આવનારને એ નોકરીનો લાભ આપવાનું નક્કી થયું. તે પછી તેમણે ઇંગ્લાંડ અને હિંદુસ્થાનમાં સીવિલ સરવિસની પરિક્ષા સાથે સાથે થાય એ બાબત હાથમાં લીધી અને ૩૮ વરસની લાંબી લડત પછી એ ઠરાવ બહુમતે સને ૧૮૬૩ માં તેઓ પસાર કરાવી શક્યા.

દાદાભાઈ વિલાયત ગયા ત્યારે થોડા વખતના ત્યાંના નિવાસ પછી તેમના બાણવામાં આવ્યું કે હિંદુસ્થાનના લોકો તથા હિંદુસ્થાનના રાજવહીવટ સંબંધે અંગ્રેજ પ્રજામાં ઘણું અજ્ઞાન પ્રસરેલું છે; અને જ્યાં સુધી એ અજ્ઞાન એમનામાં છે, તેમજ જ્યાં સુધી રાજકર્તા તરીકે હિંદ પ્રત્યે તેમની શી શી જવાબદારીઓ છે? તે તેમના સમજાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હિંદુસ્થાનને કાંઈ લાભ થાય નહિ, આથી એ સંબંધે ત્યાંની પ્રજાને માહિતગાર કરવા માટે તેમણે સ્વ. વ્યોમેશચંદ્ર બોનરજીની મદદથી લંડનમાં “ઈન્ડિયન સોસાયટી” નામની સંસ્થા સ્થાપી,

તે પછી તેમણે “ઇસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિએશન” કાઢી, એમાં આગેવાન હિંદવાસીઓ અને હિંદના અન્ય શુભેચ્છકો પણ સલામત થયા, અને રાજવંશીઓ પાસેથી સારી આર્થિક સહાયતા મેળવીને દાદાભાઈએ એ સંસ્થાની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ પણ સુધારી દીધી. આ સલામતે હિંદના અનેક મહાન રાજદ્વારી પ્રશ્નો સંબંધે આગળ વધેલા વિચારો ફેલાવેલા છે.

ઈ. સ. ૧૮૬૨માં એમણે કામાની પેઢીથી છુટા થઈ પોતાની સ્વતંત્ર પેઢી સ્થાપેલી. ચાર વરસ પછી એટલે કે અને ૧૮૬૬માં એમની એ પેઢી લાગી પડી, પરંતુ પોતાના બધા લેણદારો આગળ વિના સંકોચે એમણે પોતાનો બધો હિસાબ રજુ કરવાથી તેઓ દાદાભાઈની સાથે ઉદારતાથી વત્યા. ઇંગ્લાંડની બેંકનો ગવર્નર જે એમનો લેણદાર હતો તેણે એમના પર કાગળ લખીને એમની વખાણવા લાયક આત્મનિષ્ઠા તથા પ્રમાણિકપણને માટે એમને શાબાશી આપી. કેટલાક મિત્રો પાસેથી ઉછીતાં નાણાં મેળવીને તથા કેટલાક લેણદારોની ઉદારતાને લીધે એ સુશિખતમાંથી તેઓ મુક્ત થયા અને ઈ. સ. ૧૮૬૮માં સ્વદેશ પાછા આવ્યા. તે પહેલાં સને ૧૮૬૬માં પણ તેઓ હિંદુસ્થાન આવી ગયેલા હતા.

ઇંગ્લાંડમાં રહીને દાદાભાઈએ હિંદની જે સેવા કરી હતી. તેની આ વખતે એટલી બધી કદર થઈ કે મુંબઈમાં એમને જાહેર આવકાર આપવા માટે દરેક વર્ગના પ્રતિનિધિઓનો એક ગંજવર મેલાવડો સ્વ. સર ફ્રીરોજશાહ મહેતાની લલામણથી એકઠો થયો અને એક મોટી સલા ભરી તેમને માનપત્ર તથા રૂપિયાની થેલી ભેટ આપ્યાં, ભેટમાં મળેલા રૂપિયાનો ઉપયોગ દાદાભાઈએ લોકહિતનાં કાર્યોમાંજ કર્યો.

થોડો વખત દેશમાં રહ્યા પછી દાદાભાઈ “પાલમિન્ટરી સિલેક્ટ કમિટી” આગળ જીભાની આપવા વિલાયત ગયા હતા, એ કમિટી આગળ ૧) હિંદ દેશ ઘણો ગરીબ છે, અને ૨) દેશ ઉપર કરનો બોજો ભારે છે. એ બે અગત્યની બાબતો સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરેલો, એ વિષય ઉપર દાદાભાઈએ ખાસ અભ્યાસ કરેલો અને એમના જીવનમાં એજ વિષય ઉપર અનેક લાષણો તથા લેખો એમણે લખેલા. કમિટી આગળ હિંદુસ્થાનની ગરીબાઈ સંબંધે જીભાની આપતાં જ્યારે એમણે જણાવ્યું કે હિંદના વતનીની સરેરાસ આવક માત્ર વીસ રૂપિયા છે, ત્યારે કમિટીના સલાસદોએ એમની વાતને હસી કાઢી અને કેટલાક અમલદારો તો તેઓ જીહું બોલે છે એમ ધારી તેમના પર ગુસ્સે પણ થયા, પરંતુ દાદાભાઈ તેથી ડગ્યા નહિ અને સને ૧૮૭૩માં પૂરાવા સાથે દાખલા દલિલોથી આંકડા આપીને એમણે હિંદની ગરીબાઈ નામની એક ન્હાની ચોપડી બહાર પાડી, સાત વરસ પછી એ ચોપડીની નવી આવૃત્તિ હિંદની હાલતના નામથી બહાર પાડી. એ લેખ એમણે ઘણીજ કુશળતાથી લખેલો છે. દાદાભાઈએ એ કમિટીનું ધ્યાન હિંદના રાજ્યવહીવટની નીચેની ખામીઓ તરફ દોર્યું હતું.

૧) રાજવહીવટનો ઉઠાઉ ખર્ચ. ૨) ઈંગ્લાંડ તરફ ધસઝાઈ જતું હિંદનું અઢળક દ્રવ્ય, અને ગવર્નમેન્ટની મોટી નોકરીઓ આપવામાં હિંદના વતનીઓ તરફ ચલાવવામાં આવતી ગેરવાજબી વર્તણુક.

સને ૧૮૭૪-૭૫ માં દાદાભાઈ વડોદરા રાજ્યના પ્રધાન નિમાયાથી તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા અને મળેલ હોદ્દાનો ચાર્જ તેમણે સંભાળી લીધો. એ વખતે વડોદરાનું રાજ્ય ખટપટથી ભરપૂર હોવા છતાં તેમણે પોતાની કુશલતાથી રાજમાં ચાલતું અંધેર તથા ફાજદારી અને મહેસુલી ખાતાનો સડો દુર કરીને રાજમાં સુધારો વધારો કરવાની બનતી તજવીજ કરેલી, પરંતુ તે વખતના ત્યાંના રેમીડેન્ટ તેમની વિરુદ્ધ હોવાથી એ હોદ્દાનું રાજીનામું આપી તેઓ મુંબઈ આવ્યા, અને મ્યુનીસીપાલિટીના સભાસદ ચુંટાયા. મ્યુનીસીપાલિટીના મળેલા હોદ્દા દરમ્યાન તેમણે પાણીના સખંધમાં એક મોટી ભૂલ બતાવીને કોરપોરેશનને પચાસ લાખ રૂપિયાના ખર્ચના ખાડામાં પડતી બચાવી લીધી હતી, જેને માટે મ્યુનીસીપાલિટીએ તેમનો ખાસ આભાર માન્યો હતો.

સને ૧૮૭૬ માં તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીના હોદ્દાનું રાજીનામું આપી વિલાયત ગયા અને ત્યાં કેટલોક વખત રોકાયા પછી સને ૧૮૮૨ માં તેઓ સ્વદેશ પાછા આવ્યા અને મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીમાં પાછા નિમાઈ સને ૧૮૮૫ સુધી બહુ ઉપયોગી કામ કર્યું. આ વખતે મુંબઈના ગવર્નર લોર્ડ રેએ એમને મુંબઈની ધારાસભાના એક વધારાના સભાસદ પણ નિમેલા, પરંતુ એ જગ્યા પર લાંબો વખત નહિ રહેતાં પાલિમેન્ટના સભાસદ થવાની ઉમેદથી એમણે વિલાયત જવાનો વિચાર કર્યો, પણ ત્યાં જતાં પહેલાં સને ૧૮૮૫ માં પહેલી ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસ મુંબઈમાં સ્થાપન થઈ તેને ફતેહ આપવામાં તેમણે પુરતો શ્રમ લીધો અને તે પછી સને ૧૮૮૬ માં તેઓ ઈંગ્લાંડ ગયા, ત્યાં તેમણે પાલિમેન્ટમાં બેસવાની ઉમેદવારી કરી, પરંતુ એમણે પોતે તથા એમના અન્ય સ્નેહીઓએ અથાગ મહેનત કરવા છતાં એમની ઈચ્છા પાર પડી નહિ. આ પ્રમાણે નાઉમેદ થવા છતાં તેઓ નાહિંમત થયા નહિ, પરંતુ ત્યાંની પ્રજામાં હિંદુસ્થાન સખંધી ચર્ચા બહુ બેસભેર ચલાવી, દરમ્યાન કલકત્તામાં બીજી ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસ મળવાની હતી તેના તેઓ પ્રમુખ ચુંટાયાથી સ્વદેશ આવ્યા. એ કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે તેમણે જે ભાષણ આપેલું તેથી બધા વિદ્વાનો અને રાજદારીઓ ચકિત થઈ ગયેલા.

કલકત્તાની કોંગ્રેસમાંથી પરવારી દાદાભાઈ મુંબઈ આવ્યા અને ‘ઈન્ડિયન સર્વિસ’ નામે એક પત્ર કાઢ્યું, તેમજ એ વખતે મુંબઈમાં ‘પબ્લીક સર્વિસ કમીશન’ બેઠેલું તેમાં તેમણે બુબાની આપેલી તે પછી પાલિમેન્ટની નવી ચુંટણી થવાની હોવાથી વિલાયતના મિત્રોએ તેમને ત્યાં આવવા લખ્યું અને તેથી દાદાભાઈ વિલાયત ગયા.

ત્યાં ગયા પછી તેમણે 'ઈન્ડિયા' પત્ર કાઢ્યું. સને ૧૮૯૨ના જુન મહિનામાં પાર્લામેન્ટની નવી ચુંટણી થઈ તે વખતે દાદાભાઈ શ્રીન્સબરી પ્રગણા તરફથી ઉમેદવાર તરીકે બહાર પડ્યા અને સામા જખરા હરીફાઈ હોવા છતાં તેઓ ફતેહમંદ થયા.

સને ૧૮૯૨ના જુલાઈની ૭ મી તારીખના રોજ મહાત્મા દાદાભાઈ ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટ જેવી જગા વિખ્યાત મહાન સભાના એક સભાસદ થવાનું મહાન પદ પામ્યા. પાર્લામેન્ટના પહેલા દેશી સભાસદ તેઓજ હતા. દાદાભાઈની આ ચુંટણીથી હિંદની પ્રબલ ઘણીજ ખુશી થઈ અને દાદાભાઈને મુબારકબાદી આપવા સાથે શ્રીન્સબરીના લોકો ઉપર પણ મુબારકબાદી તથા ઉપકારના તાર મોકલ્યા.

પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થયા પછી પાર્લામેન્ટના સભાસદોને હિંદને લગતા વિષયોમાં રસ લેતા કરવા માટે એમણે બહુ પ્રયત્નો કરેલા, અને હિંદના હિતેચ્છુ સર વીલીયમ વેડરબર્ન તથા મધ્યનિષેધક સમાજના આગેવાન સ્વ. મી. કેઈનની મદદથી "ઈન્ડિયન પાર્લામેન્ટરી કમિટી" સ્થાપેલી. એ કમિટીએ હિંદની સારી સેવા બજાવેલી.

સને ૧૮૯૨માં દાદાભાઈ પાર્લામેન્ટના મેમ્બર ચુંટાયા પછી બીજે વરસે ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસની નવમી બેઠક લાહોરમાં મળવાની હતી તેના તેમને પ્રમુખ નિમ્ત્રાથી તેઓ સ્વદેશ પાછા આવ્યા. એ વખતે એમની ઉંમર ૬૮ વરસ જેટલી વૃદ્ધ હતી અને એમના એકના એક જીવાન પુત્ર તુર્તમાંજ ગુજરી ગયા હતા છતાં હિંદના મહાન ઉત્સવના પ્રસંગે તેઓ પોતાનું અંગત દુઃખ વિસરી ગયા હતા. લાહોરની કોંગ્રેસના પ્રમુખસ્થાનેથી પણ તેમણે સાફ ભાષણ આપ્યું હતું. લાહોરથી મુંબઈ જઈ ત્યાં થોડા દિવસ રહી તેઓ ઇંગ્લાંડ ગયા હતા.

દાદાભાઈની પાર્લામેન્ટની ટુંક કારકીર્દિનું સૌથી વધારે ઉપયોગી ફળ એ આવ્યું કે સને ૧૮૯૬માં હિંદના ખર્ચની તપાસ કરાવવા માટે એક કમીશન (વેલબી કમીશન) નિમવામાં આવ્યું. આ કમીશનમાં દાદાભાઈ, સર વીલીયમ વેડરબર્ન અને મી. કેઈન એ ત્રણ મેમ્બરો હતા. કમીશનમાં એમણે આપેલી જીબાની હરેક દેશાભિમાની તથા રાજદ્વારી પુરૂષે ખાસ જાણવા જેવી છે.

ઈ. સ. ૧૮૯૫માં પાર્લામેન્ટની પાછી નવી ચુંટણી થઈ, આ વખત પણ દાદાભાઈએ ઉમેદવારી કરી, પરંતુ તેઓ નિષ્ફળ ગયા, એમની હારથી આખો દેશ અત્યંત દિલગીર થયો, પરંતુ તેઓ પોતે દિલગીર થયા નહોતા.

ઈ. સ. ૧૮૮૭થી દાદાભાઈએ ઇંગ્લાંડમાંજ વાસ કર્યો હતો અને પોતાના દેશના કલ્યાણ માટે પરદેશને તેમણે પોતાનું ઘર કર્યું હતું. સને ૧૮૯૬માં તેમણે લશ્કર તથા નૌકા સૈન્યમાં દાખલ થવાની પરિક્ષાઓમાં હિંદીઓને બેસવા દેવામાં નથી આવતા તે બાબત ચળવળ કરી હતી, જે કે એનું પરિણામ કાંઈજ ન આવ્યું. છતાં એ ઉપરથી દાદાભાઈ એટલું પુરવાર કરી શક્યા કે જે નિયમોના આધારે એ

ખાતાંની પરિક્ષાઓનું કામ ચાલે છે તે નિયમો ૧૮૫૮ તથા ૧૮૮૭ના ઠંઢેરાની વિરૂદ્ધના છે. સને ૧૮૯૮માં એમણે સર હેનરી ફાઉલરની “સોનાના ચલણ બાબત વિચાર કરવા મળેલી કમિટી” આગળ બે વિદ્વતા પૂર્ણ લેખો રજૂ કરેલા. સને ૧૯૦૧માં એમણે “હિંદની ગરીબાઈ અને અંગ્રેજ પ્રબળને ન છાજતો હિંદનો રાજ વહીવટ” એ નામનું સુપ્રસિદ્ધ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું. આ પુસ્તક દરેક અંગ્રેજ બાણનારે વાંચવા જેવું છે, એ પુસ્તકમાં હિંદના મહાન રાજકીય સવાલો વિષે વિદ્વતા ભર્યું લખાણ છે, એ પુસ્તકમાં એમણે એક વાત વારંવાર આગ્રહથી રજૂ કરી છે તે એ છે કે હિંદની ગરીબાઈ જે દિન પ્રતિદિન વધતી જાય છે તેનું કારણ દર વર્સે હિંદુસ્થાનમાંથી જુદી જુદી રીતે ૪૫ કરોડ રૂપિયા ઘસડાઈ જાય છે તે છે, આ શિવાય બીજી પણ ઘણી બાબતો છે.

સને ૧૯૦૫માં તેમણે આમસ્ટરડામની કોંગ્રેસ સમક્ષ હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે એક ભાષણ કરેલું તેમાં હિંદમાં ચાલતા અંગ્રેજ રાજવહીવટની પદ્ધતિ વિરૂદ્ધ એક દરાવ રજૂ કરીને એમણે અલૌકિક અસર ઉપજાવેલી, એમનું દેશ સંવાતું છેલ્લું કાર્ય સને ૧૯૦૬માં કલકત્તા મુકામે મળેલી બાબીલાગી કન્વીન્ટ નેશનલ કોંગ્રેસના ત્રીજાવાર તેઓ પ્રમુખ નિમાયા તે વખતે જે ભાષણ કર્યું તે છે. આ ભાષણ ખાસ મનન કરવા જેવું છે.

જીવનનાં થોડાં અવશેષ વરસો ગાળવા માટે દાદાભાઈ સ્વદેશમાં આવી વસેલા, અને મુંબઈ નજીક વેસાવામાં તેમણે નિવાસ રાખેલો. દરિયાની છાંયેથી ભીંજતું એ એકાન્ત અને પવિત્ર સ્થાન કે જ્યાં ભીષ્મ પિતા જેવા દાદાભાઈ રહેતા તે સ્થળને યુવકોએ યાત્રાનું સ્થાન બનાવ્યું હતું, અને સેંકડો મનુષ્યો એમનાં દર્શન અર્થે જતા. દાદાભાઈએ લોકોના જીવનમાં પોતાને માટે એટલું બધું માન ઉત્પન્ન કરેલું કે એમને લોકો “હિંદના દાદા” કહેતા; એટલુંજ નહિ પણ એમની સાથે ભાષણ તો શું પણ એમને નજરે જોયા પણ નહિ હોવા છતાં લાખો માણસો એમના નામ માત્રથી મુગ્ધ થઈ જતા, અને હજી પણ કાયમને માટે એમનું નામ માન પૂર્વક યાદ રહેશે. દેશભકત દાદાભાઈ પ્રત્યે લોકોની લાગણી એટલી બધી વધી ગઈ હતી કે એમની જન્મ તિથી કેટલાંક વરસો થયાં એક જાહેર તહેવારની માફક ઉજવવામાં આવતી હતી; એમના અવસાન અગાઉ થોડાજ વખતે તેમને મુંબઈની યુનીવર્સિટીએ એલ્. એલ. ડી. ની અતિ માનવંત પદવી આપી હતી.

હિંદનો આ સાચો સપૂત સને ૧૯૧૭ના જુનની ૩૦ મી તારીખે ૯૩ વરસ જેટલી વૃદ્ધ વયે ગુજરી જતાં દરેક હિંદવાસીના અંતરમાં ફાળ પડી હતી અને આખા દેશમાં હાહાકાર વરતાઈ રહ્યો હતો. પરમાત્મા એ દેશભકત નર રત્નના અમર આત્માને સ્વર્ગમાં શાન્તિ આપો અને હિંદુસ્થાનમાં એવા અનેક દાદાભાઈ ઉત્પન્ન થાઓ એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Late Mr. Dadabhai Navroji, M. P., LL.D.

સ્વ. દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજી,
લિન્કન દાદા.

Late Sir Phirozshah Mervanji Mehta.

સ્વ. સર ફીરોઝશાહ મેરવાનજી મહેતા.
દિનંદના એક મહાન ગુનેગાર.

સ્વ. સર શ્રીરાજશાહ મેરવાનજી મહેતા.

જે. પી. સી. આઈ. ઇ. કે. સી. આઈ. ઇ. એમ. એ. ખાર-એટ-લો.

મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીના સિંહની પદવી પામેલા સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત અને એક બાહોશ ધારાશાસ્ત્રી સર શ્રીરાજશાહ મહેતાનો જન્મ સને ૧૮૪૫ના આગષ્ટ માસની ચોથી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો, એમના પિતા મેરવાનજી એક વેપારી હતા અને તેઓ કામા કંપનીના ભાગદાર હતા.

સર શ્રીરાજશાહે એડ્વોકેટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ કરેલો અને સને ૧૮૬૧માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી ૧૮૬૪માં તેમણે બી. એ.ની પરિક્ષા પસાર કરેલી, તે પછી છ મહિના જેટલી ટૂંક મુદતમાં એમ. એ. ની પરિક્ષા માન સાથે તેમણે પસાર કરેલી, તે પછી તુર્તજ તેમને એડ્વોકેટન કોલેજના ફેલો નિમવામાં આવેલા. પારસી કોમમાં પહેલા એમ. એ. થનાર તેઓજ હતા. એ વખતના એડ્વોકેટન કોલેજના પ્રિન્સીપાલ એલેક્ઝાન્ડર આન્ટે સર શ્રીરાજશાહને માટે ઉંચા અભિપ્રાય બાંધેલો અને તેમની સલાહ તથા ખાસ આગ્રહથી સને ૧૮૬૫માં સર શ્રીરાજશાહ બારિસ્ટર થવા માટે ઇંગ્લાંડ ગયા. ત્યાં ત્રણ વરસ રહી કાયદાનો અભ્યાસ કરી બારિસ્ટરની પરિક્ષા તેમણે પસાર કરી અને સને ૧૮૬૮માં તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા, જેવી રીતે પારસી કોમમાં પહેલાં એમ. એ. થવાનું માન તેમણે મેળવ્યું હતું. તેવીજ રીતે પારસી કોમમાં પહેલાં બારિસ્ટર થવાનું માન તેમણેજ મેળવ્યું.

લંડનના નિવાસ દરમ્યાન સર શ્રીરાજશાહને હિંદના વૃદ્ધ દાદાનો સમાગમ થયો અને તેમણે તેમને પોતાના ગુરૂ તરીકે સ્વીકાર્યા. તેમણે દાદાભાઈ તથા બાળુ બ્યોમેશચંદ્ર બોનરજીની સાથે સામેલ થઈને લંડનમાં લીટરરી સોસાયટી સ્થાપવામાં ઘણી મદદ કરેલી.

સ્વદેશ પાછા ફર્યા પછી સર શ્રીરાજશાહે બારિસ્ટર તરીકે ધંધો શરૂ કર્યો અને એમની કુશળતા તથા બુદ્ધિ ચાતુર્યથી તેઓ વખણાઈ ગયા, કેટલાક કેસમાં તેમણે એટલી બધી હુશિયારી બતાવી કે થોડાજ વખતમાં તેઓ મુંબઈના એક પ્રથમ પંક્તિના ધારાશાસ્ત્રી તરીકે પંકાઈ ગયા. પારસીઓની અગીયારીના હુલ્લડનો કેસ, સુરતનો રાયટ કેસ તેમજ ખંભાતવાળા મી. વીલસનના કેસમાં ભારે કુશળતા બતાવવાથી સર શ્રીરાજશાહની બારિસ્ટર તરીકે સારી નામના નિકળી, અને તેથી કાઠીયાવાડનાં દેશી રાજ્યોના હુકમ સંબંધી અપીલો ઘડવાનું કામ પણ તેમને મળવા લાગ્યું, જે કામમાં તેમણે સારી આબરૂ તથા પુષ્કળ પૈસો મેળવ્યો. પોતાના ધંધામાં

પ્રતિદિન તેઓ આગળ વધતાજ ગયા તેથી સને ૧૮૬૩માં બુનાગઢ રોડે તેમને પોતાના રાજ્યના ન્યુડીસીયલ કાઉન્સીલર નિમ્બા, જે હોદ્દો તેમણે બે વરસ સુધી ભોગવ્યો, તે હરમ્યાન તેમણે એ રાજ્યના ન્યાયખાતામાં ઘણું સુધારો કર્યો. અને પ્રભાસ પાટણના હિંદુ મુસલમાનના હુલ્લડના કેસમાં એક જડજ તરીકે તેમણે પોતાની યોગ્યતા બતાવી આપી. ન્યાયખાતામાં તેમણે કરેલા સુધારાથી પ્રસન્ન થઈ એ રાજ્યે એમની વિદાય વખતે એમને પાંચ હજાર રૂપિયાની એક રકાબી ધનમ તરીકે આપેલી.

સર ફીરોજશાહ મહેતાએ સને ૧૮૬૮ માં હિંદના દાદા સ્વદેશ પાછા ફર્યા તેના સત્કાર કરવા માટે જખરી હિલચાલ કરેલી, અને તેમને માટે એક ઉધરાણું કરી મોટી રકમ એકત્ર કરેલી, જે માનપત્રની સાથે દેશભક્ત દાદાભાઈને ભેટ કરવામાં આવી હતી. સર ફીરોજશાહે કરેલા આ પ્રયત્નથી તેઓ લોકોમાં વખણાઈ જવા સાથે શહેરના આગેવાન ગૃહસ્થોમાં પણ સારી રીતે જાણીતા થઈ ગયા. જાહેરમાં પ્રસિદ્ધ થવાનો તેમનો એ પહેલો પ્રસંગ હતો, બીજો પ્રસંગ બે વરસ પછી બન્યો જે મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીની તવારીખમાં એક અગત્યનો બનાવ હતો અને જેમાં સર ફીરોજશાહે પોતાની બાહોશી અને વિદ્વતા બતાવી મોટી નામના મેળવી હતી.

સને ૧૮૭૧માં મ્યુનીસીપલ કમીશનર તરીકે પ્રખ્યાત મી. આર્થર ક્રાફ્ટ (જેના નામ પર મુંબઈની મોટામાં મોટી ક્રાફ્ટ મારકીટ છે.) હતો, તેનો વિચાર મુંબઈને બીજી પારીસ બનાવી દેવાનો હતો, તેણે મુંબઈ શહેરને એટલું બધું સુધારી દીધું હતું કે એ કામ કરતાં જરાપણ પાછું વાળીને બેયું નહોતું. શીલ્કનાં નાણાં ખલાસ થઈ જવા ઉપરાંત કરજ થઈ જાય એવો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો હતો. એ વખતે મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીનો વહીવટ જે. પી. એના હાથમાં હતો. તેમણે ચેતાવવા છતાં મ્યુનીસીપાલિટીની આર્થિક સ્થિતિ તરફ મી. ક્રાફ્ટે કંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ, અને નવાં નવાં બાંધકામ તથા સુધારા ચાલુ રાખીને મ્યુનીસીપાલિટીને માથે કરજનો બોજો વધારતોજ ગયો. એની આ જહાંગીરી અને ખરચાળ રીતથી અકબાઈ શર ફીરોજશાહે તેની સામે યોગ્ય પગલાં ભરવા લોકોને જાગૃત કર્યા, તેમજ એ વાત સરકારમાં પણ જાહેર કરી. જેના પરિણામે મી. ક્રાફ્ટને એ હોદ્દાનું રાજીનામું આપવું પડ્યું અને મુંબઈની પ્રજા કરજના બોજા તળે ચગદાતી બચી ગઈ, સર ફીરોજશાહ એટલુંજ કરીને બેસી રહ્યા નહિ, પણ તેમણે એક જાહેરસભા સમક્ષ મ્યુનીસીપલ સુધારાની એક યોજના ઘડી વાંચી સંભળાવી. જે યોજના લક્ષમાં લઈ સને ૧૮૭૨માં સરકારે નવો મ્યુનીસીપલ એક્ટ ઘડ્યો, અને સર ફીરોજશાહ તે પછી પહેલવહેલા મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખ નિમાયા, એ હોદ્દા હરમ્યાન તેમણે સારું કામ કરવાથી બીજે વરસે પણ તેમને

પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા. આવી રીતે લાગટ જે વરસ સુધી એકજ ગૃહસ્થને કોરપોરેશનના પ્રમુખનું માન ભાગ્યેજ મળે છે. મ્યુનીસીપાલિટીની જેવી સેવા સર ફીરોજશાહે બજાવી હતી તેવી સેવા બીજા થોડાજ ગૃહસ્થોએ બજાવી હશે.

હિંદની રાજદ્વારી હિલચાલમાં પણ સર ફીરોજશાહે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. તેમણે પોતાના મિત્ર સ્વ. જસ્ટીસ બદરુદ્દીન તૈયબજી તથા સ્વ. જસ્ટીસ કાશીનાથ તેલંગ સાથે બેઠાઈને આમ્ને પ્રેસીડનસી એસોસીએશન નામે સભા ઉભી કરી હતી, અને પ્રખ્યાત ઇલિબર્ટ બીલ વખતે પણ મોભા ભરેલો ભાગ લીધો હતો.

સને ૧૮૮૬ માં મુંબઈના ગવર્નર લોર્ડ રેએ સર ફીરોજશાહેને લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના સભાસદ નિમ્મા, જે હોદ્દા દરમ્યાન તેમણે પ્રજાની તથા સરકારની સારી સેવા બજાવેલી, અને સને ૧૮૮૮ નો મ્યુનીસીપલ એક્ટ ઘડવામાં સરકારને મદદ કરેલી. સર ફીરોજશાહ મહંતા ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસના ચુસ્ત દિમાયતી હતા અને પાંચમી નેશનલ કોંગ્રેસની સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખ નિમાવા ઉપરાંત સને ૧૮૯૦ માં કલકત્તા મુકામે મળેલી છઠ્ઠી કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે તેમને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. એ પ્રમુખસ્થાનેથી તેમણે આંપલું ભાષણ એટલું ગહન અને વિદ્વતા ભરેલું હતું કે તે વેળાએ હાજર રહેલા મી. કેન અને મી. સ્વેન જેવા પાર્લામેન્ટના સભાસદો પણ એ સાંભળીને ચકિત થઈ ગયા હતા અને તેમણે એ ભાષણનાં ઘણાં વખાણ કર્યા હતા, તે પછી તેઓ ૧૮૯૬ માં પુના મુકામે ભરાયેલી ચોથી પ્રોવિન્સીયલ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ નિમાયા હતા.

સને ૧૮૯૩ માં સર ફીરોજશાહેને મુંબઈના તે વખતના ગવર્નર પોતાના તરફથી લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલમાં નિમવાની માંગણી કરી, પરંતુ તે તેમણે સ્વીકારી નહિ, અને એજ વરસે પ્રજા તરફથી તેમને ચુંટવામાં આવ્યા હતા, જે હોદ્દા પર તેઓ એક કરતાં વધારે વખત ચુંટાયા હતા, ત્યાં તેમણે બજાવેલી સેવાથી પ્રજા તેમના પર ફીદા થઈ ગઈ હતી અને ઘણે ઠેકાણેથી તેમને જાહેર માન મળ્યું હતું, કલકત્તાની પ્રજાએ તેમને મોટી સભા ભરી માન આપેલું અને તેવીજ રીતે મુંબઈની પ્રજાએ પણ તેમને ભારે માન આપેલું હતું.

સને ૧૮૯૫ પછી તેઓ વડી ધારાસભાના મેમ્બર નિમાયેલા, પણ નાદુસ્ત તબિયતના કારણથી ત્યાં થોડો વખત રહી પોતાની જગ્યાએ સ્વ. દેશભક્ત ગોખલેને આગળ પાડી પોતે મુંબઈ પાછા ફરેલા, અને મુંબઈની મ્યુનીસીપલ કોરપોરેશન તરફથી મુંબઈની ધારાસભાના મેમ્બર નિમાયેલા, એ હોદ્દા પર કોરપોરેશન તરફથી તેઓ પોતાના મરણ પર્યંત રહેલા હતા.

સને ૧૯૦૩ માં લોર્ડ કર્ઝને હિંદની યુનીવર્સિટીઓને માટે નવા કાયદો કરેલો તે કાયદાની અયોગ્યતા બાબત સર ફીરોજશાહે તે વખતે વ્યાજબી વાંધા ઉઠાવેલો હતો.

સને ૧૯૦૬-૭ નાં વરસ કોંગ્રેસને માટે ભયંકર હતાં, ઉદ્ધમ પક્ષ તોફાની થવા માંડેલાં અને એ તોફાનની શરૂઆત ૧૯૦૬ ની કલકત્તાની કોંગ્રેસથી થયેલી, પરંતુ એ વખત તો સર શ્રીરાજશાહ, દાદાભાઈ, સર શંકર નાયર, તથા મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી વિગેરેની મહેનતથી કોંગ્રેસનું કામ પાર ઉતરેલું, પરંતુ ૧૯૦૭ ની મુરતની એક વખતે તોફાને ભયંકર રૂપ પકડ્યું અને કોંગ્રેસ ભાંગી. આ બનાવને બીજે દિવસે સર શ્રીરાજશાહે કોન્વેન્શન-કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિઓની મંડળીની યોજના તૈયાર કરી અને આસરે સાથી સવાસો આગળ પડતા અહરથો તેમાં જોડાયા અને તે યોજનાના નિયમ પ્રમાણે ઉદ્ધમ પક્ષના અહરથો તેમાં આવતા બંધ થયા. તે પછી એ નવા નિયમ પ્રમાણે ૧૯૧૪ સુધી કોંગ્રેસ મળી હતી.

સર શ્રીરાજશાહની લાયકાતથી સને ૧૮૯૫ માં નામદાર સરકારે તેમને સી. આઈ. ઇ. નો ઇન્કાબ આપેલો, અને તે પછી તેમને જે. પી. કે. સી. આઈ. ઇ. તથા સર નાઇટ જેવા માનવંત ઇન્કાબો આપી તેમની યોગ્ય કદર કરવામાં આવેલી. તેઓ મુંબઈ યુનીવર્સિટીના ફેલો નિમાયલા અને એમના મરણની અગાઉ થોડા વખતે એમને યુનીવર્સિટીના વાઇસ ચાન્સેલર નિમવામાં આવેલા; એટલુંજ નહિ પણ તેમને એલ. એલ. ડી. ની અતિ માનવંત પદવી પણ આપવામાં આવેલી, પરંતુ એ ડીગ્રી બહાર રીતે આપવા માટે કોનવોકેશન-સભા ભરાય તે પહેલાં તેમનું મરણ થયું હતું.

આ મહાન દેશભક્ત અને રાજદ્વારી આગેવાનનું મરણ સને ૧૯૧૫ માં એમની સીત્તેર વરસની વયે થયું હતું, મુંબઈમાં છેલ્લી કોંગ્રેસ મળી તેના મંડપ બંધાતો હતો, અને જે મંડપમાં તેઓ એક વક્તા તથા કાર્યવાહક તરીકે આગળ પડતો ભાગ લેવાના હતા તેજ મંડપમાં એમનું સ્મારક ઉભું કરવા અને એમના જેવા દેશભક્તના અવસાનથી દેશને ગયલી ખોટ સંબંધી ઠરાવો કરવા સભા મળી, આશરે છ હજાર સ્ત્રી પુરૂષોએ એ સભામાં હાજરી આપેલી હતી, મુંબઈના તે વખતના ગવર્નર લોર્ડ વિલીંગડન પ્રમુખસ્થાને હતા અને હિંદના તે વખતના વાઇસરોય લોર્ડ હાર્ડીંગે સીમલાથી તાર કરી એમના સ્મારક પ્રત્યે સહાનુભૂતિ બતાવી હતી અને તેમાં સારી રકમ ભરી હતી.

સર શ્રીરાજશાહ મુંબઈની મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનના પિતા ગણાતા હતા, કારણ કે એ કોર્પોરેશન સ્થાપવામાં તેમનો હાથ હતો અને પાતાના અવસાન સુધી તેઓ તેના આગેવાન હતા. એમના શોકજનક અવસાનની નોંધ લેતાં કોર્પોરેશને ઠરાવ કરેલો કે કોર્પોરેશનના પ્રમુખની એમની પુરશી એમના માનમાં એક વરસ સુધી ખાલીજ રાખવી અને તેના પર કાળું કપડું ઢાંકી રાખવું.

સ્વ. સર મંગળદાસ નથુભાઈ નાઈટ, સી. એસ. આઈ.

પહેલા ગુજરાતી સર નાઈટ.

સ્વ. સર મંગળદાસ ન્યાતે કંપોળ વાણિયા, એમનો જન્મ મુંબઈમાં સને ૧૮૩૨ ના અક્ટોબરની ૧૫ મી તારીખે સંવત ૧૮૮૮ માં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કાઠીયાવાડમાં આવેલ દીવ ટાપુના ધોધલા ગામના વતની હતા જ્યાંથી નર મંગળદાસના દાદાના દાદા આજથી આસરે દોઢસો વરસ ઉપર મુંબઈમાં આવી વસ્યા હતા, જે વખતે સરકારને મુંબઈ બંદર મળ્યા પચાસેક વરસ થયાં હતાં, મુંબઈની આબાદી સાથે આ કુટુંબની પણ આબાદી થતી ગઈ, અને મંગળદાસના દાદા રામદાસ મનોરદાસ મુંબઈના એક નામાંકિત શેઠ ગણાયલા, મુંબઈનું સુપ્રસિદ્ધ વાલકેપ્પર મહાદેવનું દેવાલય પણ સર મંગળદાસના પિતાએ બંધાવેલું છે, તેનું કાંઈક કામ અપૂર્ણ રહેલું તે સર મંગળદાસે પુરું કરાવેલ.

સર મંગળદાસે ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ કર્યા પછી મેઈન વોરીંગની સ્કૂલમાં થોડા વરસ અંગ્રેજી અભ્યાસ કરેલો, પરંતુ કેટલાંક કારણોથી તેમને નિશાળ છોડવાની ફરજ પડતાં એક સારા શિક્ષકને રોકી તેમણે પોતાનો અંગ્રેજી અભ્યાસ પૂરો કરેલો. એમના પિતા શેઠ નથુભાઈ રામદાસ એમને અગીયાર વરસની નાની વયના મુકીને ગુજરી ગયેલા, અઠાર વરસની ઉંમર થતાં સર મંગળદાસે પોતાની મિલ્કત ટ્રસ્ટીઓ પાસેથી સંભાળી લીધી અને હુશિયારીથી તેનો વહીવટ કરી પોતાની જીંદગીમાં તેમાં ઘણોજ વધારો કરેલો.

સર મંગળદાસે જાહેર હિલચાલોમાં નાની વયથી ભાગ લેવો શરૂ કરેલો અને પોતાના જીવનમાં જાહેર પ્રજાની સારી સેવા તેમણે બજાવેલી, તેની સાથે રાજકિય હિલચાલોમાં તથા જ્ઞાતિહિતના કાર્યોમાં પણ પ્રશંસા પાત્ર ભાગ લીધેલો.

જાહેર હિલચાલમાં પ્રથમ તો ન્હાની વયમાં તેમણે હોળીના તહેવારો પર થતું બિલ્ડસ વર્તન અટકાવવા સરકારને અરજ કરેલી, જે પછી સને ૧૮૫૯ માં તેઓ જે. પી. નિમાયા તેની રૂએ મુંબઈની મ્યુનીસીપાલ્ટીમાં તેમણે એક સલાસદ તરીકે ભાગ લઈ લોકોની સેવા બજાવેલી, તેમજ ઈન્કમટેક્સના પણ તેઓ એક કમીશનર નિભાવેલા. વળી સને ૧૮૬૩ માં રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીના તેમને મેમ્બર નિમવામાં આવેલા અને ૧૮૬૬ માં તેમને ગવર્નરની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના મેમ્બર નિમવામાં આવેલા જ્યાં આગળતેમણે ઘણીજ બાહોશી બતાવવાથી લાગલાગટ ત્રણ વખત તેમને એ જગ્યા માટે ચુંટવામાં આવેલા અને સને ૧૮૭૪ માં જ્યારે એ જગ્યાનું તુરસ્ત તબીયતને લીધે તેમણે રાજીનામું આપ્યું ત્યારે સરકારે પત્ર લખી તેમના કામ માટે સંતોષ બતાવેલો. ઉપરાંત દેરીઓના હક્ક અને હિત જાળવનારી “એન્ડ્રે એસોસીએશન” નબળી હાલતમાં હતી તેને પરિશ્રમ લઈ સને ૧૮૬૭ માં ફરી સજીવન કીધેલી.

ઉપર પ્રમાણે જાહેર હિલચાલોમાં ભાગ લઈ પ્રજાનું હિત કરવાની સાથે પોતાની જાતિની હિલચાલમાં ભાગ લઈ જાતિનું પણ સાફ હિત તેમણે કરેલું; જાતિનું કામ બરોબર નથી ચાલતું એવું તેમને જણાતાં તેમણે જાતિના બંધારણમાં ફેરફાર કરવાની તજવીજ કરી અને લોકોને એવી સમજણ આપી કે જાતિના શેઠ વંશપરંપરાને માટે હોયો ન જોઈએ પણ જ્યારે જ્યારે જે માણસ જાતિને પસંદ પડે અને જાતિહિતના કામમાં સારો ભાગ લે તે માણસને જાતિની શેઠાઈ આપવી જોઈએ તે પછી તેમણે તે વખતના જાતિના વંશપરંપરાના શેઠની સામે એક ભારે ખરચનો કેસ માંડી “ન્યાતની મિલકતની વ્યવસ્થા જાતિના મોટા ભાગની ઇચ્છા પ્રમાણે થવી જોઈએ” એવું માનિત કરાવેલું. જાતિહિતની તેમની હિલચાલથી સને ૧૮૭૯ માં એમની જાતિના મોટા ભાગે એક જાહેર સભા ભરી તેમને પોતાના શેઠ કરાવેલા. જાહેર પ્રજાની સારી લાગણી અને જાતિનું માન ધરાવવા સાથે સર મંગળ દાસે સરકારની પણ સારી પ્રીતિ મેળવેલી, સને ૧૮૫૯ માં નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપેલો જે ઇલ્કાબ એ વખતે બહુ થોડા ગૃહસ્થાને આપવામાં આવતો, સને ૧૮૭૨ માં તેમને સી. એસ. આઈ. નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવેલો અને સને ૧૮૭૫ માં નામદાર મહારાણીએ તેમને સર નાઈટનો ઘણોજ માનવંતો ઇલ્કાબ આપી તેમની લાયકાતની કદર કરવા સાથે તેમનું માન વધારેલું, સને ૧૮૭૭ માં પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ હિંદુસ્થાનમાં આવેલા ત્યારે તેમણે પણ સર મંગળ દાસને એક રૂપાનો ચાંદ આપેલો; એટલુંજ નહિ પણ એમના પુત્રોનાં લગ્નમાં પોતે હાજરી આપી તેમના પ્રત્યેની પોતાની લાગણી બતાવેલી.

સર મંગળદાસનું નામ લોકોમાં અમર રહ્યું છે, અને રહેશે તેનાં ઉપર બતાવેલાં કારણો હોવા ઉપરાંત બીજું એક અગ્રગ કારણ છે, અને તે કારણ તે તેમની લાગેની સખાવત છે, મર મંગળદાસ કેળવણીનો ફેલાવો કરવાને બહુ આતુર હતા અને પોતાની સખાવતનો મોટો ભાગ તેમણે તે રસ્તે આપેલો છે, એમનાં સખાવતનાં કાર્યોમાંના કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) ડા. સાડા ત્રણ લાખ મુંબઈ યુનીવર્સિટીને એમના વીલની રૂએ મળેલા છે, આ રકમની સ્કોલરશીપ સ્થાપવામાં આવેલ છે અને તે “સર મંગળદાસ ન્યુભાઈ સ્કોલરશીપ” ના નામથી અપાય છે. ૨) ડા. પોણા લાખનેખરચે કલ્યાણીમાં તેમણે પોતાનાં પત્ની રૂક્માણીબાઈના નામથી એક દવાખાનું ખોલેલ છે. ૩) ડા. પંદર હજારના ખરચે “સર મંગળદાસ ન્યુભાઈ કન્યાશાળા” સ્થાપેલ છે. ૪) ડા. વીસ હજાર દાવેલીંગ સ્કોલરશીપ સ્થાપવા યુનીવર્સિટીને આપેલા. ૫) ડા. પચાસ હજાર બુદ્ધાં બુદ્ધાં કેળવણીના ફંડમાં આપેલા. ૬) ડા. દસ હજાર વાલકે-પ્રવરનું દેવળ જે એમના પિતાએ બંધાવવું શરૂ કરેલું તે અપૂર્ણ રહેવાથી પુરું કરાવવા આપેલા. ૭) ડા. એક લાખ વર્તમાનપત્રોને આપેલા. આ આ શિવાય બીજાં પણ ઘણાં કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં.

સર મંગળદાસ સને ૧૮૯૦ ના માર્ચ મહિનામાં ૫૮ વરશની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

Late Sir Mangaldass Nathoobhai, C. S. I.

સ્વ. સર મંગલદાસ નથુભાઈ, સી. ઍસ. આઈ.

પહેલા ગુજરાતી સર નામદ.

Late Sheth Premchand Roychand.

સ્વ. શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ.
શેર સદાનો રાજ.

સ્વ. શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ.

ગરીબ માતા પિતાને ઘેર જન્મ લઈ આપ બળથી આગળ વધનાર, છેક નિર્ધન સ્થિતિમાંથી જાત મહેનતે કરોડપતિ થનાર, શેર સફ્ટના ધંધામાં ફક્ત હિંદુસ્થાનમાંજ નહિ પણ લગભગ આખી દુનિયામાં નામના મેળવનાર અને શેર સફ્ટના રાજાનું પદ પામનાર, આખા હિંદને એક ચક્રવે ગણવનાર, અને ઇશ્વરે પોતાને આપેલ દ્રવ્ય તથા મોટાઈનો ખનતો સફડપયોગ કરી આ જગતમાં પોતાનું નામ અમર કરી જનાર સ્વ. શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ નાને દશાઓસવાળ શ્રાવક વાણિયા હતા, એમનો જન્મ સને ૧૮૩૧ના માર્ચ મહિનામાં સંવત ૧૮૮૭માં સુરત મુકામે થયો હતો.

પ્રેમચંદ શેઠે એટલી બધી નામના મેળવી હતી કે માત્ર તેમનું મોહું જોવા ખાતર કેટલાક માણસો તેમના નોકરને લાંચ આપી તેમનાં દર્શન કરતા હતા, એટલુંજ નહિ પણ સાંભળવા મુજબ છેક વિલાયતથી એક ગૃહસ્થ માત્ર તેમને જોવા ખાતરજ આંહી સુધી આવેલો હતો. “રેપ્રેઝન્ટેટિવ મેન ઓફ ધિ બોમ્બે પ્રેસીડન્સી” નામના પુસ્તકમાં પ્રેમચંદ શેઠનું જીવન વૃત્તાંત છપાયું છે, તેમાં લખેલું છે કે:-

So eager were the people to interview Mr. Premchand, that they went so far as to offer bribes of Rs. 300 or 400 to his porter, to see him for a few moments only

પ્રેમચંદ શેઠના પિતા રાયચંદ દીપચંદ સુરતમાં વેપાર કરતા અને સાથે દલાલીનો ધંધો પણ કરતા, પરંતુ ત્યાં તેમને ધંધામાં અનુકૂળતા નહિ આવવાથી તેઓ મુંબઈ આવ્યા અને ન્હાની વયના પ્રેમચંદ શેઠને પણ પાતાની સાથે લાવ્યા, મુંબઈમાં આવીને તેમણે રતનચંદ લાલા નામના એક દલાલની સાથે ધંધો કરેલા શરૂ કર્યો. પ્રેમચંદ શેઠે થોડો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી અભ્યાસ કર્યો અને અને પછી સોળ વરસની વયે તેઓ ધંધામાં જોડાઈ ગયા. રતનચંદ લાલાને બેંકોની સાથે કામ પડતું હતું, પરંતુ તેમને અંગ્રેજી જ્ઞાન નહિ હોવાથી કેટલીક મુશ્કેલીઓ પડતી, તેથી અંગ્રેજી જાણનાર પ્રેમચંદને તેઓ પાતાની સાથે બેંકોમાં તેડી જવા લાવ્યા. આ પ્રમાણે ન્હાની વયથીજ પ્રેમચંદ શેઠનું વ્યાપારી ભાગ્ય ઘડવા લાગ્યું.

પાતાની ચંચળતાથી પ્રેમચંદ શેઠ થોડાજ વખતમાં બેંકોના મેનેજરો તથા વેપારીઓના પરિચયમાં આવી તેમના પ્રીતિપાત્ર થઈ પડ્યા, અને તેથી તેમણે સ્વતંત્ર દલાલીનો ધંધો શરૂ કર્યો, એમણે સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યા પછી થોડા વખતે રતનચંદ લાલા ગુજરી જવાથી તેમનું સર્વ કામકાજ પણ પ્રેમચંદ શેઠને મળવા

માંડયું. પ્રેમચંદ શેઠ પોતાના પિતાની સાથે ધમધોકાર ધધો કરવા માંડ્યા અને તેમને ફતેહ ઉપર ફતેહ મળવા લાગી, ધીમે ધીમે તેઓ શેરની ઉથલપાથલમાં, સદ્દામાં અને ૩ તથા અડીણના વેપારમાં આગળ વધતા ગયા અને યુરોપીયન વેપારીઓમાં તેમની લાગવગ તથા માન મરતો વધી પડ્યો, આ અરસામાં અમેરિકામાં મોટી લડાઈ જાગી, તેથી રૂના ભાવ એકદમ ચડી ગયા. આ વખતે પ્રેમચંદ શેઠની પાસે હામ, હામ અને હામ ત્રણે વાનાં હોવાથી રૂના વેપારમાં તેઓ યાહોમ આગળ વધ્યા અને આગા હિંદુસ્થાનમાં પોતાનાં માણસો મોકલી રૂબરૂની ચૂરોપ મોકલવા માંડ્યા, તેમાં તેમને અનલહ નફો થયો. આ અરસામાં લોકોમાં શેર સદ્દાના પવન જોસથી ફેલાયો. એક પછી એક નવી કંપનીઓ નિકળવા માંડી, અને પ્રેમચંદ શેઠે દરેક કંપનીના શેરો સાથે સદ્દાની ચળવળ વધારવા માંડી. નાણાં બજારમાં, વેપારીઓમાં, અમલદારોમાં અને મુંબઈ ઉપરાંત બહારના ગામોમાં પણ શેર મેનિયા ફેલાયો. શેઠ પ્રેમચંદની ધારણા પ્રમાણે નાણાંની ઉથલપાથલ એવી તો સરસ થવા માંડી કે તેઓ જોતજોતામાં કરોડપતિ બની ગયા. દરેક માણસો એમનીજ આંખે જોવા લાગ્યા અને “આજ તો આ ભાવ છે, પણ કાલે પ્રેમચંદ શેઠ કરે તે ખરા” એમ બોલાવા માંડ્યું. મુંબઈ ઇલાકો નહિ પણ કલકત્તા, મદ્રાસ અને વિલાયત પણ ચક્રોળે ચડ્યાં. આ અરસામાં વળી એક બેનો મુંબઈનો દરિયો પુરવા ખાડાના શેરોને નામે પણ અનેક કંપનીઓ ઉભી થઈ અને સને ૧૮૬૩માં કાલાખાથી વાલકેશ્વર સુધીનો દરિયો પુરવાને માટે કંપની કાઢવાની સરકારે પ્રેમચંદ શેઠને પરવાનગી આપી. આ કામને માટે જે અનેક કંપનીઓ નિકળી તેમાં “ધિ બ્રોમ્બે રેકલેમેશન” નામની દસ દસ હજારના શેરવાળી એક કંપની પ્રેમચંદ શેઠની સૂચનાથી પણ કાઢવામાં આવી, તેના શેરના પહેલા હફતાના પાંચ હજાર રૂપિયા ભરાંતાંની સાથેજ શેરના ભાવ અસાધારણ ચડી થયા અને સરકારને માટે રાખેલા શેર જાહેર લીલાંઉથી વેચતાં પાંચ હજારના શેરના છત્રીસ હજાર ઉપજ્યા, આ બનાવથી અનેક માણસો નવી કંપનીઓ કાઢી તેના શેરના ભાવ વધારી આપવા પ્રેમચંદ શેઠને વિનવવા લાગ્યા. પ્રેમચંદ શેઠનો એ વખતે એવો પ્રભાવ હતો કે તેમની માત્ર મીઠી નજરજ માણસને લક્ષ્યાધિપતિ બનાવવાને માટે બસ હતી. આ વખતે પ્રેમચંદ શેઠની લક્ષ્મી સાતથી નવ કરોડની કહેવાતી અને હિંદુસ્થાન નહિ પણ યુરોપના બજારોમાંય તેઓ એક મોટા વેપારી અને ઉસ્તાદ દલાલ તરીકે ઓળખાતા. લગભગ પાંત્રીસથી ચાળીસ વરસ સુધી મુંબઈનાં નાણાં બજાર ઉપર પ્રેમચંદ શેઠે અનૂપમ કાબૂ ધરાવ્યો હતો.

“ચડે તે પડે” એ કહેવત મુજબ શેર અને સદ્દાતું બજાર જે પ્રેમચંદ શેઠના શબ્દ ઉપર નાચતું હતું તે આખરે પડ્યું, શેર લેખતા ખર્ચ થઈ ગયા અને

લોકો એકદમ શેરનાં કાગળીયાં વેચવા બહાર પડ્યા, તેથી ભાવ સપાટાબંધ ગગડી ગયા અને લોકો તવાઈને પાયમાલ થઈ ગયા, શેરના ભાવ ગગડતા જોઈ પ્રેમચંદ શેઠે રૂના ધંધા તરફ લક્ષ્ય પહોંચાડ્યું, અને ચડતા ભાવે ખરીદ કરી વિલાયત મોકલવા માંડ્યું, પરંતુ “પડતા પર પાટુ” ની માફક અમેરિકાની લડાઈ એકદમ આચિંતી બંધ પડવાથી રૂના ભાવ પણ ગગડીને અરંધે આવી ઉભા. અમેરિકાની લડાઈ હજુ લંબાશે અને રૂના ભાવ વધતા જશે એવી ગણતરીથી પ્રેમચંદ શેઠે ઈલાકાના રૂનો તમામ પાક અગાઉથી ખરીદી લીધેલો હોવાથી ભાવ એકદમ ઓછી જવાના પ્રતાપે તેઓ મોટી ખોટમાં આવી પડ્યા અને સને ૧૮૮૬ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં તેમનું નાદારી કોર્ટમાં નામ નોંધાયું. લેણદેણની તેમની તપસીલ તપાસતાં બે કરોડનું દેવું અને દસ લાખનું લેણું જાહેર થયું. જે સાંભળીને તેમની દોલતનો અડસટો કરનારા હેબતાઈ ગયા. માગનારા વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયા અને નાદારી પાછી ખેંચી લીધી. પ્રેમચંદ શેઠે ફરીને ધંધો કરવાની પરવાનગી મેળવી અને પાછા સારી રીતે ધંધો કરવા લાગ્યા. દા.વાર તેમણે લીલી સુકી જોઈ, ઘણીવાર દોલત એકઠી કરી અને ઘણીવાર લક્ષ્મી પાતાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેમને તણને ચાલી ગઈ, પરંતુ પ્રેમચંદ શેઠ હમેશાં એક સરખા ઉદ્યોગી અને આનદી રહ્યા હતા ચડતીના વખતમાં તેઓ છકી ગયા નહોતા તેમ પડતીમાં નાસીપાસ થઈ ગયા નહોતા, કરોડોનો વેપાર અને કરોડોની ખોટ છતાં અને કેટલીવાર નાદારીમાં નામ નોંધાવ્યા છતાં એકે વાર તેઓ નાદાર થયા નહોતા. જ્યારે બીજી વાર નાદારીમાં તેમનું નામ નોંધાયું ત્યારે નાદારી કોર્ટના તે વખતના કમીશનર જસ્ટીસ મી. બેલીએ ભર કોર્ટમાં કહ્યું કે “શું પ્રેમચંદ નાદાર થશે? કદી નહિ, જેણે ખરી આફત વેળા પાતાની આંટ સાચવી છે તે સહેજે દેણાં માટે નાદાર નહિ થાય, માટે માગનારાઓએ જમે તેમ ફડચો કરવાજ જોઈયે” જડજનાં આ વચનોથી પ્રેમચંદ શેઠનું મન પર એટલી બધી અસર થઈ કે ભર કોર્ટમાં તેમની આંખોમાંથી અશ્રુ નિકળી પડ્યાં અને માગનારા તો અકિતજ થઈ ગયા.

વેપારમાં અને નાણાંની ઉદ્યોગપાથલમાં નામના મેળવવાની સાથે પરોપકારનાં કાર્યોમાં પૈસા ખર્ચવામાં પણ પ્રેમચંદ શેઠે સારી ઉદારતા બતાવેલી છે, અને તેમણે ખર્ચેલ લાખો રૂપિયા લોકોને વરસા સુધી તેમની યાદી આપ્યા કરશે. ઈશ્વરે પાતાને આપેલ લક્ષ્મીને તેમણે સારો ઉપયોગ કરી પાતાના જીવનમાં લગભગ સાડ લાખ રૂપિયાની ગંજવર રકમ સંજાવતમાં વાપરેલી છે, કેળવણીને ઉત્તેજન આપવામાં, નિશાળો અને કન્યાશાળાઓ સ્થાપવામાં, લાઈબ્રેરીઓ ખોલવામાં, ગરીબ માણસોને મદદ કરવામાં, મુસાફરોને માટે ઠેક ઠેકાણે ધર્મશાળાઓ તથા નવાણો બંધાવવામાં, અને એવાં બીજાં અનેક કાર્યોમાં પૈસા આપી પ્રેમચંદ શેઠે ઈશ્વરે પાતાને આપેલ

સુભાગી સમયનો પ્રશંસાપાત્ર ઉપયોગ કરેલો છે. “લક્ષ્મી આજ છે અને કાલ નથી” એ હકીકત ધ્યાનમાં લઈ શ્રીમંતોએ પોતાને મળેલ તકનો પ્રેમચંદ શેઠની માફક સફળઉપયોગ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

અમદાવાદની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનીંગ કોલેજ, ભરૂચની રાયચંદ દીપચંદ લાઈબ્રેરી, સુરતની રાયચંદ દીપચંદ કન્યાશાળા, મુંબઈનો પોતાના માતૃશ્રીના નામ પાછળ બંધાવેલો સુપ્રસિદ્ધ રાજબાઈ ટાવર, સુરતની ધર્મશાળા, મુંબઈ તથા કલકત્તાની યુનીવર્સીટીઓને આપેલ ગંગતવર રકમો અને એવાંજ બીજાં અનેક કાર્યો પ્રેમચંદ શેઠના કીર્તિસ્થંભ છે.

પ્રેમચંદ શેઠના હસ્તે સંભાવતનાં અનેક કાર્યો થયેલાં તેમાં નીચેનાં કાર્યો ખાસ નોંધ લેવાં જેવાં છે. ૧) સવા છ લાખ રૂપિયા મુંબઈની યુનીવર્સીટીને ૨) સવા ચાર લાખ રૂપિયા કલકત્તાની યુનીવર્સીટીને ૩) પાંચ લાખ રૂપિયા મુંબઈમાં પોતાના નામની વીશી-બોર્ડીંગ ૪) એંસી હજાર રૂપિયા અમદાવાદની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનીંગ કોલેજને. ૫) પાંચઠ હજાર રૂપિયા સુરતમાં ધરમશાળા. ૬) સાઠ હજાર રૂપિયા ફ્રીયર ફલેચર કન્યાશાળામાં ૬) પચાસ હજાર રૂપિયા સ્કોટીશ એર્ફનેજ ૮) ગ્રાળીશ હજાર રૂપિયા બીરનારની તળાટીમાં ધર્મશાળા ૯) પાંત્રીસ હજાર રૂપિયા ભરૂચની રાયચંદ દીપચંદ લાઈબ્રેરીમાં ૧૦) વીસ હજાર રૂપિયા સુરત રાયચંદ દીપચંદ કન્યાશાળામાં ૧૧) વીસ હજાર રૂપિયા ગુજરાત વર્નાક્યુલર સાસાયટીને ૧૨) વીસ હજાર રૂપિયા આણંદમાં ધર્મશાળા ૧૩) દસ હજાર રૂપિયા એલેક્ઝાન્ડ્રા કન્યાશાળામાં.

આ શિવાય જે. એન. પીટિટ ઈન્સ્ટીટ્યુશનમાં, રાયલ એશિયાટિક સાસાયટીમાં ધિ નેટિવ જનરલ લાઈબ્રેરીમાં અને તારંગાની ધર્મશાળામાં આરી રકમો તેમણે આપેલી. ગુજરાત કાઠિયાવાડનાં ૭૬ ગામોમાં ધર્મશાળાઓ, કુવાઓ તથા તળાવોના જીર્ણોદ્ધારમાં લગભગ છ લાખ રૂપિયા આપેલા, જેન દેરાસરોના જીર્ણોદ્ધારમાં આઠથી દસ લાખ રૂપિયા આપેલા અને એ શિવાય પણ ન્હાનાં ન્હાનાં સંભાવતનાં ઘણાં કાર્યો તેમણે કરેલાં. આરા વખતમાં તેઓ દર મહિને આઠ હજાર રૂપિયા ખેરાતમાં વાપરતા અને પાછળથી દર મહિને ત્રણ હજાર રૂપિયા વાપરતા. ધન્ય છે! એમની ઉદારતાને.

આ પ્રભાવશાળી અને ભાગ્યશાળી પુરૂષ સને ૧૯૦૬ના એગસ્ટ માસની ૩૧ મી તારીખને શુક્રવારના રોજ સવંત ૧૯૬૨માં ૭૬ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા. એમના મરણની દિલગીરી બતાવવા મુંબઈનાં કેટલાંક બજારોમાં હડતાળ પાડવામાં આવી હતી, અને શેર સદાના તેઓ રાજા હોવાથી શેર બજારમાં તેમનું પુતળું ચુકવામાં આપેલ છે.

સ્વ. નામદાર જગન્નાથ શંકરશેઠ જે. પી.

ઝોગણીસમી સદીમાં મુંબઈ શહેર એક સાધારણ શહેર હતું, આજના જેવું વૈલવશાળી, આબાદ કે વેપાર રાજગારમાં બનેલું નહોતું. એની આજની આબાદ અને બુલંદ સ્થિતિ તે અનેક મહાપુરૂષોના અથાગ શ્રમ અને ઉદારતાનું પરિણામ છે. મુંબઈ શહેરને ખીલવવામાં જે મદગૃહસ્થોએ શરૂઆતમાં શ્રમ લીધો છે, તેમાં સ્વ. નામદાર નાનાશંકરનું નામ એક અગ્રસ્થાને મુકી શકાય તેમ છે, એ મહાપુરૂષે મુંબઈની ખીલવણીમાં જે શ્રમ લીધો છે, જે બુદ્ધિબળ વાપરેલું છે અને દ્રવ્યનો જે ભોગ આપેલ છે, તેને માટે મુંબઈની પ્રગતિએ એ નરરત્નનો હંમેશાં માટે આભાર માનવાનો છે.

નામદાર જગન્નાથ ન્યાતે દેવજ ગ્રામીણ હતા, એમનો જન્મ સન ૧૮૦૩ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૦ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો, એમના જીવનચરિત્રનું એક પુસ્તક મરાઠી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે, તેમાં એમનો જન્મ ઇતિહાસિક રીતે થયાનું લખેલ છે.

નામદાર જગન્નાથના વડિલો થાણા જિલ્લાના ગામ ભિમડી કડ્યાણની આસપાસના એક ન્હાના ગામડાના મૂળ વતની હતી. ત્યાંથી તેઓ મુંબઈમાં અંગ્રેજી અમલ શરૂ થયો એ અરસામાં મુંબઈ આવી વસેલા હતા અને મુંબઈમાં શરૂઆતી પેઢી ખાલેલી હતી. મુંબઈમાં પહેલવહેલા આવી વસનાર નાનાશંકરના દાદા બાબુલ શેઠ હતા. નાનાશંકરના પિતા શંકરશેઠે પણ આબાવતનાં કેટલાંક કાર્યો કરેલાં હતાં.

શ્રીમાન જગન્નાથ શેઠનું અગ્રપણનું નામ નાના હતું અને તેથી લલિપ્યમાં પણ તેઓ નાનાશંકરના નામથી ઓળખાયેલા હતા, એટલુંજ નહિ પણ આજે પણ એમનું જગન્નાથ નામ જાણનારા તો બહુ થોડાંજ માણસો હશે. બાકી સર્વ એમને નાનાશંકરના નામથીજ ઓળખી શકે છે.

નાનાશંકરે મરાઠી અભ્યાસ કરેલો અને તે પછી સંસ્કૃત અભ્યાસ કરેલો; એટલુંજ નહિ પણ તે સમયે અંગ્રેજી અભ્યાસ બહુ પ્રચલિત નહિ હોવા છતાં અંગ્રેજી ભણવાની પણ તેમની ઇચ્છા થઈ. એ વખતે આજના જેવી હાઈસ્કૂલો યા કોલેજો મુંબઈમાં હતી નહિ, પરંતુ મેઈનવોરીંગ અને ડો. ગર્જે નામના બે યૂરોપીયન ગૃહસ્થોની ખાનગી નિશાળો હતી, એ બેઉ ગૃહસ્થો સવાર સાંજ નાનાશંકરને શિખવવા માટે આવતા અને એમના હાથ નીચે નાનાશંકરે અંગ્રેજી કેળવણી લીધેલી.

નાનાશંકરનાં માતૃશ્રી એમની ન્હાની વય હતી ત્યારેજ ગુજરી ગયેલાં અને એમની અઢાર વરસની વયે એમના પિતાજી પણ ગુજરી ગયા, તેથી એમની બહોળી

મિલકત તથા ધંધાની વ્યવસ્થાનો સર્વ બોજો નાનાશંકરને શિરે આવી પડયો. આ વખતે પોતાની શું મિલકત છે કે શું લેણદેણ છે ? એની પણ તેમને જોઈએ તેવી માહેતી નહોતી છતાં તેમણે એ સર્વ બોજો પોતાને શિરે ઉપાડી લીધો અને પોતાની હુશિયારીથી તેનો ઉત્તમ વહીવટ કરી આવક ઉપજ તથા મિલકતમાં સારો વધારો કર્યો.

શ્રીમાન નાનાશંકરે અનેક રસ્તે લોક સેવા કરેલી છે, અને સર્વ દિશાનો તેમનો પ્રયત્ન પ્રશંસાપાત્ર નિવડ્યો છે, એમણે લીધેલ શ્રમનું સવિસ્તર વર્ણન આપી શકાય તેટલી જગ્યા અત્રે નથી, તેથી હુંકમાંજ જણાવવું પડે છે.

એમણે પ્રથમ તો વિદ્યાવૃદ્ધિ તરફ લક્ષ પહોંચાડ્યું અને એ દિશામાં પ્રયત્ન કરવો શરૂ કર્યો; કારણ કે તેઓ સમજતા હતા કે સર્વ મુંબઈનું મૂળ કેળવણી છે. આથી સને ૧૮૨૨માં તે વખતના ગવર્નર એડ્વિસ્ટન સાહેબની મદદથી તેમણે “ બોમ્બે નેટિવ સ્કૂલ બુક એન્ડ સ્કૂલ સોસાયટી ” નામની સંસ્થા સ્થાપન કરી, અને તે દ્વારા પ્રથમ તો એન્ટેશિય શિક્ષણ આપવું શરૂ કર્યું. સને ૧૮૨૪માં એ સંસ્થાનું નામ ફેરવીને “ બોમ્બે નેટિવ એજ્યુકેશન સોસાયટી ” નામ રાખવામાં આવ્યું. તે પછી સને ૧૮૨૭ માં એડ્વિસ્ટન સાહેબ વિદાય થવાના હતા તેની યાદી રાખવા માટે સર્વ આગેવાન શહેરીઓની સલામતી અને તેમાં ફંડ એકઠું કરતાં ૪૪૩૬૦૧) રૂપિયા ભરાયા અને દર વરસે વીસ હજાર રૂપિયા સરકારે આપવા કબુલ્યા. એ ફંડનું નામ એડ્વિસ્ટન ફંડ રાખવામાં આવ્યું. અને એ ફંડ વડે અંગ્રેજી શાળા ખોલવાનો સહુએ વિચાર કર્યો અને બોમ્બે નેટિવ એજ્યુકેશન સોસાયટીને તેની સાથે જોડી એ સંસ્થાનું નામ “ એડ્વિસ્ટન ઈન્સ્ટીટ્યુટ ” રાખવામાં આવ્યું. આ સંસ્થા તેજ હાલની એડ્વિસ્ટન કોલેજ. કહેવાની જરૂર નથી કે આ બધું કરવામાં શ્રીમાન નાનાશંકરે અથાગ શ્રમ લીધો હતો, અને હજારો રૂપિયાની મદદ આપેલી હતી.

કેળવણીની ઉપરોક્ત સંસ્થા શિવાય સને ૧૮૪૫ માં દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજી ઇત્યાદિની મહેનતથી એવી એક બીજી સંસ્થા પણ ઉત્પન્ન થયેલી હતી અને તે સંસ્થાનું નામ “ સ્ટુડન્ટસ લીટરરી અને સાયન્ટીફિક સોસાયટી ” હતું. આ સંસ્થાને પણ નાનાશંકરે સારી મદદ કરેલી હતી અને એ સંસ્થા મારફત સને ૧૮૪૮ માં તેમણે પોતાના વાડામાં એક કન્યાશાળા ખોલી હતી, જે પહેલી હિંદુ કન્યાશાળા હતી. આ કન્યાશાળા ચલાવવામાં તેમને બહુ અડચણ પડી હતી, કોઈ પોતાની કન્યાઓને ભણવા મોકલતું નહિ, કારણ કે એ વખતે સ્ત્રી કેળવણીનો ખિલકુલ પ્રચાર નહતો, પરંતુ નાનાશંકરે પ્રથમ પોતાનીજ કન્યાઓને ત્યાં મોકલીને હાથભેા એસાડયો હતો. આ કન્યાશાળા હાલ પણ મોજુદ છે અને હવે તે સારી

રીતે ચાલે છે. એ પછી સને ૧૮૫૭ માં નાનાશંકરે “ ધિ જગન્નાથ શંકરશેઠ ફર્સ્ટ ગ્રેડ એંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલ ” નામની શાળા સ્થાપન કરી હતી.

આ રીતે સ્વ. શેઠ નાનાશંકરે મુંબઈમાં કેળવણીનાં બીજાં શૈક્ષણિક અને વિદ્યા વૃદ્ધિનો પ્રશંસાપાત્ર પ્રયાસ કર્યો, જેનું પરિણામ કેવું સાફ આવ્યું છે, તે સર્વ કોઈને વિદિત છે. એમના એ પ્રયાસને માટે વિશેષ કંઈ પણ લખવા કરતાં સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત દાદાભાઈનું નીચેનું એકજ વાક્ય ટાંકવું બસ છે:—

We natives owe much debt to Mr. Jagannath Shankersheth who was among the first that first sowed the seeds of Education and watched and nursed it to its present healthy growth.

આવી રીતે વિદ્યાવૃદ્ધિનાં કાર્યોમાં શ્રમ લેવાની સાથે રાજકીય તથા સામાજિક ચળવળોમાં પણ નાનાશંકરે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો હતો, અને સને ૧૮૩૬ માં એમના શ્રમથીજ દેશીઓને પ્રથમ ગ્રાંડ જ્યુરીમાં બેસવાનો હક્ક પ્રાપ્ત થયો હતો, તેમજ જે. પી. નો ઇલ્કાબ જે પ્રથમ યૂરોપીઓનેજ અપાતો હતો તે ઇલ્કાબ દેશીઓને પણ મળે એવી તજવીજ કરવામાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો અને સને ૧૮૩૫ માં તેમનો એ પ્રયાસ ફળિભૂત થયો હતો, પ્રથમ બાર દેશી ગૃહસ્થોને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવેલો જેમાં તેઓ પણ હતા, આ ઇલ્કાબ મળવાથી એ ઇલ્કાબની રૂએ પેટી સેક્સન્સમાં બેસવાનો હક્ક પણ તેમને મળ્યો હતો. ઉપરાંત તેઓ મ્યુનિસિપાલિટીમાં પણ દાખલ થઈ શક્યા હતા. ધિ બોરબે એસોસિ-એશનની સ્થાપનામાં પણ તેઓ આગેવાન હતા, અને રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની શાખા મુંબઈમાં સ્થાપન થઈ તેના પણ તેઓ સભાસદ હતા; એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૮૬૫માં સોસાયટીને ડ્રા. પાંચ હજારની મદદ તેમણે આપી હતી, તે ઉપરાંત મુંબઈનું સુપ્રસિદ્ધ વિક્ટોરીયા આલ્બર્ટ મ્યુઝીયમ-રાણીબાગ સ્થાપવામાં પણ તેઓ એક અગ્રેસર હતા, વળી ગ્રેટ ઇન્ડિયન પેનીનસુલા રેલ્વે (જી. આઈ. પી.) ની સ્થાપનામાં તેઓ આગેવાન હતા અને તે કંપનીના એક ડિરેક્ટર હતા. આવી રીતે અનેક રાજકીય તથા સામાજિક કાર્યોમાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો.

શ્રીમાન નાનાશંકરે પરોપકારનાં કાર્યોમાં પણ સારો પૈસો વાપરેલો છે, અને કેટલીક લોકોપયોગી સંસ્થાઓ તેમણે સંસ્થાઓ તેમણે સ્થાપેલ છે, જેમાંનાં મુખ્ય મુખ્યની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) તાડદેવ નજી દવાખાનું; ૨) ભુલેશ્વર આગળ શ્રી રામચંદ્રજીનું દેવાલય ૩) ઘોડબંદરમાં અમૃતેશ્વર ૪) માથેરાનમાં શ્રી શંકર ૫) શહાપુરમાં શ્રી શંકર ૬) તાડદેવ, ભુલેશ્વર, વાલકેશ્વર, સોનાપુર, ઘોડબંદર,

વજ્રેશ્વરી તથા શહાપુર વિગેરે સ્થળોએ ધર્મશાળાઓ ૭) કેટલીક જગ્યાએ સાર્વજનિક સડકો ૮) પુના સ્ટેશન નજીક ત્રણ હજાર રૂપિયાના ખર્ચે ટાવર ૯) ઠેકાણે ઠેકાણે કુવા તથા અવેડાઓ ૧૦) માથેરાનમાં હેરીસન સ્ટ્રીંગ ૧૧ પુનામાં શંકરનું દેવળ. ઇત્યાદિ અનેક ઠેકાણે સાર્વજનિક ધર્મશાળાઓ, કુવાહવાડાઓ, રસ્તાઓ તથા દેવાલયો તેમજ દવાખાનાં વિગેરે તેમણે સ્થાપેલ, એમના પિતાએ પાંચ તાડદેવ ખાતે ભવાનીશંકરનું પ્રખ્યાત દેવળ પોતાનાં પત્નીના સ્મારણાર્થે બંધાવેલ છે.

આવી રીતે વિદ્યાવૃદ્ધિનાં, રાજક્રિય તથા સામાજિક હિલચાલોનાં અને પરોપકારનાં કાર્યો કરવા ઉપરાંત સ્વ. નાનાશંકરે મુંબઈની શ્મશાન ભૂમિના સંબંધમાં લોકોની એક સેવા બજાવેલ છે, તે એ કે મુંબઈનું શ્મશાન-સોનાપુર હાલ છે ત્યાંથી ખસેડીને ઘણે દૂર લઈ જવાની ચળવળ સને ૧૮૬૩માં થયેલી, જો એ પ્રમાણે થાય તો લોકોની હાડમારી કેટલી બધી વધી જાય તેનો વાંચનારે જાણ કરવાનો છે, આ બાબતમાં એ વખતે પ્રજા બહુ ઉશ્કેરાઈ ગયેલી, તેથી નાનાશંકરે અમલદારોને સમજાવી શ્મશાનભૂમિ ત્યાંજ કાયમ રખાવેલી, એમની આ સેવાથી લોકો આજે પણ મુંબઈની શ્મશાન ભૂમિને “નાનાશંકરની વાડી”ના નામથી ઓળખે છે. અને ત્યાં તેમનું આરસનું અર્ધાંગ પુતળું મુકવામાં આવ્યું છે.

શ્રીમાન જગન્નાથ શંકરશેઠ મુંબઈના એક મહાપુરૂષ થઈ ગયા છે એમ કહેવામાં જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી, તેમની લાગવગ તથા માનપાન દેશી તેમજ યૂરોપીયન ગૃહસ્થો અને અમલદારોમાં અનૂપમ હતું, અને એમના જેવા મહાપુરૂષો મુંબઈમાં ઘણા થોડાજ થયેલા છે. જી. આઈ. પી. રેલ્વેના ડીરેક્ટર તરીકે તેમણે સાફ કામ કરવાથી બેરીબંદરના સ્ટેશનમાં તેમનું બસ્ટ મુકવામાં આવેલ છે, તેમને સોનાનો પાસ, પહેલા વર્ગમાં મફત મુસાફરી કરવાની છૂટ તથા સ્ટેશન પર તેમને માટે ગાડી પાંચ મિનિટ રાહ જીએ એટલું બધું માન તેમને મળેલું. સર નાઈટનો ઘણોજ માનવંત ઇલકાબ પણ તેમને આપવાનું નક્કી થયેલું, પરંતુ તે જાહેર કરવામાં આવે તે અગાઉ તેઓ ગુજરી ગયા હતા. તેઓ સને ૧૮૬૫માં ૬૨ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા, એમની યાદી કાયમ રાખવા મુંબઈના ટાઉન હોલમાં તેમનું એક ભવ્ય પુતળું મુકવામાં આવેલ છે, તેમજ પુના, સતારા તથા મુંબઈમાં બીજી જગ્યાએ પણ તેવાં પુતળાં મુકાયેલાં છે.

Late Sheth Jagannath Shankarsheth, J. P.

સ્વ. નામદાર જગન્નાથ શંકરશેઠ, જી. પી.
મુંબઈના એક મહાન શહેરો.

Late Sheth Adamji Pirbhai, J. P.

સ્વ. શેઠ આદમજી પીરભાઈ, જે. પી.

વોલરા કામના એક દાનવીર ગૃહસ્થ.

સ્વ. શેઠ આદમજી પીરભાઈ.

જે. પી. રફી-ઉ-દ્દીન. વિગેરે.

સ્વ. શેઠ આદમજી પીરભાઈ નાતે વોહરા, એમનો જન્મ સને ૧૮૪૬ સંવત ૧૬૦૨ માં કાઠીયાવાડમાં આવેલ ધોરાજી ગામમાં થયો હતો.

એમના પિતાની સ્થિતિ આધારણ હોવાથી તેઓ શેઠ આદમજીને પ્રાથમિક કેળવણીનું શિક્ષણ આપી શક્યા હતા, જરૂર જોગો અભ્યાસ કર્યા પછી આદમજી શેઠ પોતાના માબાપની સાથે ધંધાઈ મુંબઈ આવ્યા અને સત્તર વરસની ન્હાની વયે પોતે ધંધાની શરૂઆત કરી. શરૂઆતમાં તેમણે મહા મહેનતે એકાદ બે ન્હાના ન્હાના સરકારી કંટ્રાક્ટ મેળવ્યા, અને એ કામમાં તેમણે ઓફીસરોને સારા સંતોષ આપવાથી સરકારી ખાતામાં તેઓ વખણાઈ ગયા, આથી તેમને સાડું કામ મળવા માંડ્યું. સને ૧૮૬૭ થી એટલે કે એકવીસ વરસ જેટલી ન્હાની વયથી “બોમ્બે આર્મીનલ” ના મહત્વના કંટ્રાક્ટ તેમને મળવા માંડ્યા જે લાંબો વખત સુધી ચાલુ રહ્યા હતા.

સને ૧૮૭૦ માં તેમને લશ્કરની છાવણી મારેના તંબુઓ પુરા પાડવાનો કંટ્રાક્ટ આપવામાં આવ્યો, તે વખતે જબલપુર અને ફતેહગઢ એ બેજ શહેરોમાં એ ધંધો હતો, મુંબઈમાં તંબુઓ બનાવવાનું કામ જાણનાર બાહોશ માણસો નહિ હોવાથી આદમજી શેઠને એ કંટ્રાક્ટમાં નુકશાન ખમવું પડ્યું હતું, તે પછી તેમણે એ કામ તરફ સાડું લક્ષ્ય પહોંચાડ્યું અને તંબુઓ બનાવવાના કામમાં સારી નામના મેળવી. એક વખત તો તેમને નુકશાન થયું પણ પછી તેઓ સાડું કામ કરવા માંડ્યા અને તેમના તંબુઓની ચારે તરફથી માગણી થવા માંડી. સને ૧૮૮૪ ના ઇજાજતના ઘેરા વખતે, સને ૧૮૭૯ ની અફગાનીસ્તાનની લડાઈ વેળા, અને તે શિવાય બીજા કેટલાક એવા પ્રસંગોએ આદમજી શેઠે પુરા પાડેલા તંબુઓએ ઘણીજ સારી પ્રશંસા મેળવી હતી.

સને ૧૮૭૮ ના ડીસેમ્બરમાં મુંબઈના તે વખતના ગવર્નર સર રીચર્ડ ટેમ્પલને Maltese Carts ની બહુ જરૂર પડી અને તેને માટે તેમણે તોપની ગાડીઓ બનાવનારા કારખાનાના માલિકો પાસે માગણી કરી, જવાબમાં કારખાનાના માલિકે જણાવ્યું કે તેઓ દર મહિને માત્ર ચાળીસથી પચાસ ગાડીઓ બનાવી શકશે, પરંતુ ગાડીઓની તાકીદે જરૂર હોવાથી આદમજી શેઠ પાસે પણ માગણી કરવામાં આવી અને આ સાહસિક ઉદ્યોગી નરે માત્ર વીસ દિવસની દુક મુદતમાં ૫૦૦ ગાડીઓ અને તે પછીના તેટલા દિવસમાં બીજી ૪૦૦ ગાડીઓ પૂરી પાડવાનું બીડું ઝડપ્યું અને તે પ્રમાણે પૂરી પણ પાડી,

પોતાના તંબુના કારખાનાંને વધારે ઉપયોગી બનાવવા તેમણે સાથે સાથે ઘોડાઓ માટે જોઈતાં જીનો અને એવોજ બીજો સામાન તથા લશ્કરને માટે ખૂટ બનાવવાનું પણ શરૂ કરી કંતાનના ઉદ્યોગની સાથે ચામડાંનો ઉદ્યોગ પણ ચાલુ કર્યો. કેટલીક લડાઈઓ વેળા લશ્કરનાં માણસોને તેમના તરફથી પૂરા પાડવામાં આવેલ ખૂટનાં લશ્કરનાં માણસો તથા ઑશીસરોએ સારાં વળાણ કરેલાં હતાં. તેમણે દરેક ખાતાના અધિકારીઓ તરફથી પોતાને સોંપાયેલ કામમાં સંતોષ આપવાથી ઑશીસરોએ તેમને માટે સરકારમાં વખતો વખત સાડાં લાખાણ કરેલું જેના બદલામાં ઘણી વખત સરકાર તરફથી તેમનો આભાર માનવામાં આવેલો.

શેઠ આદમજી પીરભાઈ ગરીબ સ્થિતિમાંથી જાત મહેનત વડે આગળ વધ્યા હતા અને કરોડો રૂપિયા તેમણે મેળવેલા હતા, તેની સાથે સંખાવતનાં કેટલાંક પ્રશાસનાત્મક કાર્યો કરીને મળેલ પૈસાનો તેમણે સહઉપયોગ પણ કર્યો હતો, લગભગ પચીસ લાખ રૂપિયા જેવડી ગંજવર રકમ તેમણે પરોપકારનાં કાર્યોમાં વાપરેલી હતી, એમ કહેવાય છે. સંખાવતનાં કાર્યો તેઓ એવી છૂપી રીતે કરતા કે લાંબા વખતેજ તે લોકોના જાણવામાં આવતાં, તેમના હસ્તે થયેલ મુખ્ય કાર્યોની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) સને ૧૮૮૬ ના અરસામાં તેઓ કરબલાની જાત્રાએ ગયેલા ત્યારે ત્યાં આગળ જાત્રાજીઓને અનાજ પાણીની અડચણ, જનમાલની સલામતીની ધાસ્તી અને સંખત તાપથી શરીરનું રક્ષણ કરવા માટે વિસામની અછત વિગેરે અડચણો જોવાથી તેમનું હૃદય પિગળી ગયું અને તે અડચણો દૂર કરવાનો વિચાર કરી દર વરસે એ કામ માટે રૂ. પાંચ હજાર આપવા માંડ્યા અને ત્યાં પોતાનાં માણસો રાખી આવનાર જાત્રાજીઓને પડતી તમામ અડચણો દૂર કરવાનો બંદોબસ્ત કર્યો. ૨) સને ૧૮૮૩ ના અરસામાં તેઓ મક્કા ગયેલા ત્યારે ત્યાં આગળ પણ એવીજ સ્થિતિ જોઈને ત્યાં પણ સારો બંદોબસ્ત કરેલો. ૩) કેળવણીને માટે પોતાની જ્ઞાતિનાં બાળકોને અડચણ પડતી જોઈ કેળવણીનો ફેલાવો કરવા માટે સને ૧૮૮૧ માં કાઠીયાવાડનાં જુદાં જુદાં ૨૭ ગામોમાં તેમણે નિશાળો તથા કન્યાશાળાઓ બંધાવેલી. ૪) સને ૧૮૮૬ માં રૂ. સવા લાખને ખર્ચે તેમણે મુંબઈમાં ચર્નીરોડના સ્ટેશન સામે પોતાની કોમના ઉપયોગ માટે એક આલીશાન સેનેટોરીયમ બંધાવેલું જેનો લાલ ઘણાં કુટુંબો લે છે. આ સેનેટોરીયમમાં એક ધર્મદા દવાખાનું પણ તેમણે સ્થાપેલ છે, વિશેષમાં સેનેટોરીયમનો અમુક ભાગ પોતાની જ્ઞાતિના નિરાધાર છોકરાઓના ઓફિસ માટે રોકેલો, જ્યાં તેમને રહેવાનો, ખાવા પીવાનો અને અભ્યાસ વિગેરેનો તમામ બંદોબસ્ત કરવામાં આવેલો છે, આ ઓફિસજનો લાલ સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીઓએ લીધેલો છે, અને તેમાંના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ હાલ ઉચ્ચ સ્થિતિ ભોગવે છે; આ ઓફિસના

વિદ્યાર્થીઓ પાછળ આદમજી શેઠે લગભગ છ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ કરેલો ૫) સને ૧૮૬૬-૬૭-૬૮ ના પ્લેગ વખતે પણ આદમજી શેઠે પોતાના જ્ઞાતિભાઈઓને ઘણી મદદ કરેલી, હજારો ગરીબ અને દરદી માણસો સ્વદેશ જવા માટે પૈસા વગર અટકી રહેલા તેમને ગાડી ભાડાંની, વાટ ખર્ચાની તેમજ બીજી એવી મદદ કરવા ઉપરાંત પોતાના ચર્નીશોડના સેન્ટોરીયમમાં દરદીઓને માટે ગોઠવણ કરી દવા, દારૂ અને ડાક્ટરો તથા ખાવાપીવાની અને તેમના સંબંધીઓને પણ તમામ સગવડ કરી આપવાની તજવીજ કરેલી, આ બધાં કામમાં ગંજવર રકમનો ભોગ તેમણે આપેલો ૬) ૧૮૬૭માં બુરાનપુરમાં ભયંકર આગ લાગવાથી તેમની કોમનાં અનેક કુટુંબો પાચમાલ થઈ ગયેલાં તેમને તેમણે ચારી મદદ પહોંચાડેલી ૭) સને ૧૮૬૪માં કુકસી-ખરવાણી નામના ગામમાં ભયંકર આગ લાગવાથી વોહરા કોમનાં ૫૦૦ કુટુંબો પાચમાલ થઈ ગયેલાં તેમને પૂરતી મદદ કરવા ઉપરાંત તેમનાં મકાનો પણ ફરીથી બંધાવી આપેલાં ૮) પોતાની જન્મભૂમિ ધોરાજીમાં એક લાખ રૂપિયા ઉપરાંતની રકમ ખર્ચી મારકીટ, ધર્મશાળાઓ અને સંપ્રદાયસ્થાન સ્થાપેલાં ૯) સને ૧૮૭૭, ૧૮૮૩, ૧૮૮૮, ૧૮૯૧ અને ૧૮૯૭ના ભયંકર દુકાળો વખતે તેમણે પોતાનાં માણસોને પૈસા, અનાજ અને કાપડનાં જથ્થો આપી દુકાળવાળા ભાગોમાં મદદ માટે મોકલેલા અને હજારો કુટુંબોને મદદ આપેલી. ૧૦) ખાનદેશ જીલ્લાના માલેગામમાં આવેલાં મુસલમાનોને એક માજીસ્ટ્રેટે નજીવા કારણસર કેદ કરેલાં, તેમને છોડાવવા સ્વ. બદરૂદ્દીન તૈયબજી અને એવાજ બીજા કેટલાક પ્રસિદ્ધ બારીસ્ટર તથા સોલી-સીટર રોકી રૂ. તેત્રીસ હજારનો ખર્ચ કરી તે બધાને છોડાવેલા. ૧૧) ચીમિનના ભયંકર દુકાળ વખતે પણ પોતાના જ્ઞાતિભાઈઓને તેમણે મદદ મોકલાવેલી. આ શિવાય ન્હાનાં મોટાં અનેક સંભાવતનાં કાર્યો તેમણે કરેલાં.

શેઠ આદમજી પીરભાઈ જેમ એક મહાન વેપારી, કારિગર, કંટાકટર અને પરોપકારી પુરૂષ હતા તેમ તેઓ સરકારમાં તથા જ્ઞાતિમાં માનીતા પણ હતા, તેમની કોમમાં જે. પી. થનાર તેઓ પહેલાજ હતા, સને ૧૮૬૮માં તેમને નામદાર સરકાર તરફથી મુંબઈના શેરીફનું માનવંત પદ આપવામાં આવેલું તે વખતે તેમને માનપત્ર આપવા માટે મુંબઈના શહેરીઓની એક ગંજવર સભા સર દીનશા પીટિટના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી હતી, તેમજ તે શિવાય બીજાં પણ ઘણાં માનપત્રો એ વખતે તેમને મળેલાં. એટલુંજ નહિ પણ દાઉદી વોહરા કોમના વડા મુલ્લાજી તરફથી તેમને રફી-ઉદ્દીન-ધર્મરક્ષકનું પદ પણ આપવામાં આવેલું. આ પ્રતાપી અને ભાવ્યશાળી પુરૂષ સને ૧૯૧૩માં પોતાની પાછળ છ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ મુકી સ્વર્ગવાસી થયેલા, એમના પુત્રોમાંના પાંચ પુત્રો હાલ હયાત છે.

સ્વ. શેઠ ઠાકરસી મુળજી.

સ્વ. શેઠ ઠાકરસી મુળજી ભાટિયા જ્ઞાતિમાં એક પ્રતાપી પુરૂષ થઈ ગયા છે, મુંબઈ શહેરનો વેપાર નવો જામનો હતો તે અરસામાં મુંબઈ ખાતે પોતાનો રાજગાર જમાવીને તેનાં ઉંડાં મૂળ ઘાટ્યાં, અને જનસમાજનું કસ્યાણુ થાય એવાં કાર્યોમાં પરોપકાર વૃત્તિથી આગેવાની કરી.

આર્થિક તેમજ પરમાર્થિક ઉન્નતિનાં એમણે વાવેલાં વૃક્ષને એમના પુત્રો તથા પૌત્રોએ નવપલ્લવ કરીને તેની સુવાસ આમેર ફેલાવી અને તેને લીધે સ્વ. શેઠ ઠાકરસી મુળજીનું કુટુંબ ઉદ્ભાગ અને પરોપકારને માટે મુંબઈ શહેરનાં પ્રથમ પંક્તિનાં કુટુંબોમાં આજે પોતાની ગણના કરાવે છે.

ભાટિયા જ્ઞાતિ લાંબો વખત થયાં વેપારમાં જોડાયેલી છે અને ભાટિયાઓ ફક્ત હિંદમાં નહિ પણ દૂરના દેશાવરો સાથે પણ વેપાર ખેડતા આવ્યા છે, એ ખાબતના ટ્રેકમાં એક પૂરાવો એવો જોડે છે કે પંદરમાં સૈકાની આખરે પોર્ટુગીઝ કબ્તાન વાસ્કો-ડી-ગામાનો કાફેલો ભુલો પડીને દક્ષિણ આફ્રીકાના બંદરોમાં રોકાયો હતો, તેને હિંદના દક્ષિણ કિનારાનો માર્ગ દેખાડનારૂં વહાણ ભાટિયા વેપારીનું જ હતું. ટુંકમાં ચાંચિયા લોકોનો જે વખતે ઉપદ્રવ હતો તેવા ભયપ્રદ સમયે પણ ભાટિયાઓ પોતાના શુદ્ધ આચાર વિચારને ચુસ્ત રીતે સાચવી રાખીને ફતેહમંદ રીતે પરદેશો સાથે વેપાર ખેડતા હતા.

શેઠ ઠાકરસી મુળજીના વડિલો મૂળથીજ પરદેશની સાથે વેપાર ખેડતા સંવત ૧૮૪૦ માં એમના પિતામહ શેઠ આડત દયાળે મસ્કત બંદર સાથે વેપારની શરૂઆત કરેલી. જે વખત તેમનાં વહાણો ચાંચિયાઓના સપાટામાં આવી ગયેલાં, પરંતુ તેમણે તથા તેમના સાહસિક પુત્રોએ હિમ્મત છોડી નહોતી અને વેપારને વળગી રહ્યા હતા, તેજ મુજબ ચરિત્રનાયકના પિતા મુળજી શેઠે એજ વેપારને રૂઢી રીતે ખીલાવ્યો હતો, અને સંવત ૧૮૮૧ માં નિવૃત્ત થઈ પોતાના વતનમાં આવી રહ્યા હતા, તેજ સમયથી ઠાકરસી શેઠે મુંબઈમાં વ્યાપારાર્થે પ્રવેશ કરેલો.

શેઠ ઠાકરસીનો જન્મ સંવત ૧૮૬૩ માં વરવાળા મુકામે થયો હતો, ગામડી મહેતાની નિશાળે તેમણે જુની રૂઢી મુજબ મળતી કેળવણી લીધેલી હતી, અને વયમાં આવતાં પોતાના વડિલોના ચાલતા વેપારમાં તેઓ જોડાયા હતા. સને ૧૮૮૧ માં એક વહાણમાં ત્રણ હજાર કેરીની માલ ભરી દ્વારકા બંદરથી તેઓ પ્રથમ મુંબઈ આવ્યા હતા, એ વેપારમાં તેમને એક હજાર કેરીની ખોટ જવાથી સારી કમાણી ન થાય ત્યાં સુધી સ્વદેશ જઈ વડિલોને મોકલું નહિ બતાવતાં મુંબઈમાંજ

રહેવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો અને પ્રભુનું નામ લઈ કોઈ બળવાન ચોઘડીયામાં મંગળદાસ મારકીટમાં પરચુરણ કાપડ વેચવાની એક દુકાન ખોલી અને જાતમહેનત તથા પ્રમાણિકપણથી તે દુકાનને સારી રીતે જમાવી. તે પછી તેમણે આરબ વેપારીઓને કમીશનથી માલ અપાવવા માંડ્યો અને તે પછી કેટલીક અંગ્રેજ પેઢીઓની દલાલીનું કામ શરૂ કર્યું.

સંવત ૧૬૦૬માં મેસર્સ પિટર્સ કંપાનીની કુંપનીની દલાલીનું કામ તેમના હાથમાં આવ્યું. એ ખાતું એવું તો જામી ગયું કે તેને પહોંચી વળવા માટે તેઓ શેઠ માણેકજી નમ્રવાનજી પીટિટની સાથે ભાગમાં જોડાયા. એ કંપનીવાળા પુષ્કળ નાણું કમાયાથી સંવત ૧૬૧૩માં પોતાનો વહીવટ બંધ કરીને સ્વદેશ ચાલ્યા ગયા, તે પછી કેટલેક વરસ સોલોમન બેરેસ નામની અંગ્રેજ પેઢીની દલાલીનું કામ હાકરસી શેઠ મેળવ્યું જે કામ સંવત ૧૬૨૮ સુધી ચાલ્યું હતું.

જેમ એક બાબુથી હાકરસી શેઠનો રાજગાર વધતો જતો હતો, તેજ પ્રમાણે ઘર આગળ પ્રભુ દ્રુપથી તેમની આડીવાડી પણ રૂડી રીતે ખીલતી હતી. સંવત્તિમાં તેમને છ પુત્રો તથા બે પુત્રીઓ થયેલાં. છ પુત્રોમાંનાં સહુથી મોટા ઘેલાભાઈ સંવત ૧૬૧૮માં અને સહુથી ન્હાના દેવીદાસ સંવત ૧૬૩૦માં અનુક્રમે ૧૮ તથા ૨૦ વરસની ઉંમરે ગુજરી ગયેલા, તેમજ બેઉ પુત્રીઓ મમીબાઈ તથા જમનાબાઈ પણ અનુક્રમે ૧૬ તથા ૧૪ વરસની ન્હાની વયે ગુજરી ગયેલી. એ બનાવ એમના ગુખી જીવનમાં બેદમય બન્યો હતો. એમના બાકી રહેલા ચાર પરાક્રમી પુત્રોએ શેઠજીની સાથે રહી તેમજ તેમની હેયાતી પછી પણ પોતાના વેપાર રાજગારને સારી રીતે વધારેલા. એ ચાર પુત્રોનાં નામ શેઠ દામોદરદાસ, શેઠ ગોવિંદજી, શેઠ પ્રાગજી અને શેઠ નારણદાસ. એ ચારે પુત્રોએ પિતાના બહેનના વહીવટનાં જુદાં જુદાં ખાતાં સંભાળી લીધેલાં હતાં, તે શિવાય હાકરસી શેઠના બે ભત્રિજાઓ શેઠ વિશ્રામ માવજી તથા શેઠ ચત્રભુજ માવજી અને એક ભાણેજ શેઠ જેરામ નારણજી પણ તે વખતે તેમના વહીવટમાં ભાગીદાર હતા. એ સર્વેએ એકમત થઈને સંવત ૧૬૨૪માં એક જબરું કામ ઉઠાવ્યું, અને તે વખતના સાહસિક ભાટિયા શેઠ મુળજી જેઠાની સાથે જોડાઈને એક નવી કાપડ મારકીટ બંધાવવાની તજવીજ કરી. આ મારકીટ શેઠ મુળજી જેઠાની કાપડ મારકીટના નામથી આજખાય છે અને હિંદુસ્તાનની પ્રથમ પંક્તિની મારકીટ છે.

મુળજી જેઠા કાપડ મારકીટ બંધાઈ એ અરસામાં કાપડની મીલો હિંદુસ્તાનમાં ઉભી કરવાનો સવાલ બેસભેર ચર્ચાતો હતો, તે સવાલને ઉપાડી લઈને શેઠ હાકરસી મુળજી તથા તેમના પુત્રોએ સંવત ૧૬૨૬માં ધિ હિંદુસ્તાન મીલ ઉભી કરી. તે પછી તેની બાબુમાં હાકરસી મુળજી મીલ સંવત ૧૬૩૪માં તૈયાર થઈ, તે બાદ સંવત ૧૬૩૬માં પેસ્ટર્ન ઇન્ડીયા મીલ અને સંવત ૧૬૩૮માં ઇન્ડીયન મીલ તૈયાર થઈ. એ રીતે નવ વરસના દુક સમયમાં ચાર મીલો એમણે ઉભી કરી; એટલુંજ

નહિ પણ ઠાકરસી મુળજીના અવસાન પછી તેમના પુત્રોએ સંવત ૧૯૪૮માં એક મીલ ખરીદ કરી. જે હાલ હોંગકોંગ મીલના નામથી ઓળખાય છે. ઠાકરસી મુળજી મીલને પાછળથી હિંદુસ્તાન મીલ સાથે જોડી દીધેલ છે, એટલે હાલ ઠાકરસી મુળજીની પેઠી ચાર મીલોનો વહીવટ ચલાવે છે.

શેઠ ઠાકરસી મુળજીનાં સંતાનોમાં બે પુત્રીઓ હતી તે તથા એમના વડિલ પુત્ર ન્હાની ઉમરે નાવારસ ગુજરી ગયા હતા, તેમજ તેમના સહુથી ન્હાના પુત્ર દેવીદાસ પણ ન્હાની ઉમરે પોતાની પાછળ જેવાંબાઈ નામનાં એક વિધવા સ્ત્રી અને રામકુંવર નામે એક પુત્રી મુકી ગુજરી ગયા હતા, બાઈ જેવાંબાઈ પણ હાલમાં ગુજરી ગયાં છે, તેમનાં પુત્રી જોડેન રામકુંવરનું લગ્ન અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ સોલ્ડીસીટર શેઠ મુંદરદાસ ધરમસી સાથે થયેલ છે.

બાકી રહેલા ચાર પુત્રોમાંના મોટા શેઠ દામોદરદાસ ન્હાનપણથીજ પિતાના રાજગારમાં જોડાઈ ગયા હતા, અને તેને ખિલવવામાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો, તેઓ મુંબઈની મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનમાં, પ્રેસીડન્સી એંસાઈરીએશન માં તથા એવીજ બીજી સંસ્થાઓમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા. હિંદી મીલમંજુરોની તનદુસ્તી બળવવાના જ્ઞાના હેડગ હિંદમાં ફેક્ટરી એક્ટ લાગુ કરાવીને હિંદી કાપડને બજારોમાં ન પોસાય તેટલું મોંઘું કરાવવાના ઇરાદાથી માંચેસ્ટર વાળાઓએ વિલાયતમાં જે ગુનેસ ઉઠાવી હતી તેને તોડી પાડવાને તેઓ તથા તેમના ન્હાના ભાઈ ગોવિંદજી મકકમ રીતે બહાર પડ્યા હતા, વળી કાપડના તાકાને લંબાઈમાં ઓછો બનાવીને કેટલીક મીલો અપ્રમાણિકપણું બતાવતી હતી, તે અટકાવવા તેમણે તકરાર ઉઠાવી હતી, અને એમની એ વખતની સૂચનાઓને અમલ પાછળથી નામદાર સરકારે વેપારી મારકાનો કાયદો પસાર કરતી વેળાએ કીધો હતો. વળી ધીમાં તેલ તથા ચરબીની લેજસેજ થતી હતી તે અટકાવવા માટે તેમણે છેક હિંદી સરકાર સુધી લડત ચલાવેલી હતી, જેના પરિણામે આગળ જતાં સરકારને એક કાયદો ઘડવાની જરૂર જણાઈ હતી, ધીની લેજસેજની આ પીડા આજે પણ મોબુદ છે. બલકે વધી ગઈ છે, અને તેને દુર કરવાને જબરો પોકાર ઉઠાવવાની જરૂર છે. વિશેષમાં મુંબઈની ગૌરક્ષક મંડળીને પગલર કરવામાં પણ એ બેઠ ભાઈઓનો જબરો હાથ હતો. શેઠ દામોદરદાસના ચરિત્રનું પુસ્તક છપાયેલ છે, તે વાંચવાથી એમના સખંધી વિશેષ હકીકત બાજુવામાં આવશે. તેઓ ઇ. સ. ૧૮૬૩ માં મુંબઈ ખાતે ગુજરી ગયા હતા, તેમનાં પરની નાથીબાઈ એક શ્રદ્ધાળુ અને સાધવી બાઈ હતાં, અનેક ધાર્મિક પુસ્તકો એમના આશ્રયથી છપાઈને મુમુક્ષુઓમાં મફત વહેંચાંતા હતાં, એમના પિતાનાં તેઓ એકના એક પુત્રી હોવાથી તેમનો વારસો તેમને મળેલો હતો, પરંતુ તેમણે તથા તેમના પતિએ ઉઠાર દિલથી એ રકમ ધર્મ કાર્યોમાં વાપરી નાંખી હતી, એ રકમમાંથી તેમણે

પોતાના પિતા શેઠ ધરમશીની યાદી રાખવા તેમનાં વતન જામ ખંભાળીયા ખાતે ધર્મવાડા નામે એક નમુનેદાર ધર્મશાળા તથા સદાવૃત સ્થાપેલ છે. તેમને સંતતિમાં બે પુત્રો થયેલા જેઓ હાલ હૈયાત છે, મોટા પુત્રનું નામ સર વિઠ્ઠલદાસ છે, અને તેમને સર્વ કંઠ સારી રીતે ઓળખે છે, વિશેષમાં એમનું વૃત્તાંત આ પુસ્તકના સરનાઈટસના વિભાગમાં જુદું છપાયેલું છે, બીજા પુત્રનું નામ માધવજી છે, જેઓ મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી અને જે. પી. તથા ઓનરરી માજીસ્ટ્રેટ છે.

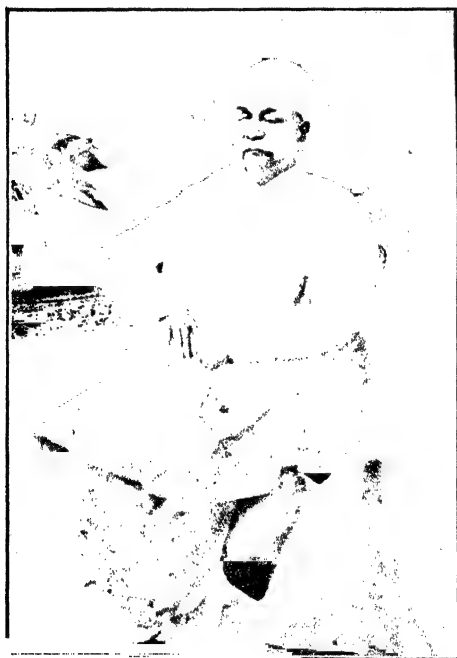
દામોદરદાસથી ન્હાના ગોવિંદજી પણ પિતાના રોજગારના એક સ્થંભ રૂપ હતા, તેમણે પોતાનો વધારાનો વખત જ્ઞાતિસેવામાં ગાળેલો અને સંવત ૧૯૪૩થી પોતાના અવસાન સુધી તેમણે હાલાઈ ભાટિયા જ્ઞાતિના શેઠનો માનવંતો હોદ્દો ભોગવ્યો હતો. મુંબઈના પહેલા ત્રાસદાયક પ્લેગ વખતે તેમણે ભાટિયા કોમને માટે એક જુદીજ હોસપીટલ ખોલેલી હતી, અને જ્ઞાતિખંધુઓને ક્વોરન્ટેનની હાડમારીથી બચાવવાના ઇલાજ કરવાની શરૂઆત કરી દીધી હતી, પરંતુ સંવત ૧૯૫૫ના ભાદરવા મહિનામાં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા. એમની પાછળ ધરમશી નામના એક પુત્ર હતા તેઓ પણ બે વરસ પછી પિતાની પાછળ ગુજરી ગયા હતા. હાલ તેમનાં સંતાનોમાં તેમની બે પુત્રીઓ જ્ઞેન મોંઘીબાઈ તથા જ્ઞેન કેસરબાઈ હૈયાત છે, તેઓ ધરની સુખી હોવાથી પોતાના પિતાની મિલકતનો મોટો ભાગ તેમણે ઉદાર દિલથી ધર્માદામાં આપી દીધેલ છે, અને પોતાના પિતાના સ્મરાણુથે ગીરગામ બેક રોડ ઉપર એક લઘ્ય મકાન “શેઠ ગોવિંદજી ઠાકરસી મુળજી સ્મારક ભાટિયા ગૃહ” બંધાવેલ છે, જેનો લાલ હાલમાં ૪૫ ભાટિયા કુટુંબો માત્ર નામનું ભાડું આપીને લે છે.

શેઠ ગોવિંદજીથી ન્હાના શેઠ પ્રાગજી સંસ્કૃત ભાષાના માહેતગાર, વિદ્યાવિલાસી અને વિદ્યોતેજક પુરૂષ હતા, તેમણે પ્રમાણુસહસ્રી તથા લગવદ્ગીતાનું પદ્યાત્મક ભાષાંતર રચીને પ્રસિદ્ધ કરેલાં હતાં, તેમની વિશેષ હકીકત આ પુસ્તકમાં એમના પુત્ર શેઠ હંસરાજ પ્રાગજીનું વૃત્તાંત છે તેમાંથી મળી શકશે, તેઓ સંવત ૧૯૪૩માં પોતાની પાછળ સંતતિમાં હંસરાજભાઈ નામના પુત્ર મુકી ગુજરી ગયા હતા. શેઠ પ્રાગજીથી ન્હાના શેઠ નારણદાસ હાલ હૈયાત છે અને એમની ઉંમર લગભગ ૬૫ વરસની છે. તેઓ શેઠ મુળજી જેઠા કાપડ, મારકીટ કે જેમાં ઠાકરસી મુળજીની પેઢીનો અરથો ભાગ છે, તેનો વહીવટ ઘણું વરસથી કરે છે, અને તેમના વહીવટ દરમ્યાન મારકીટમાં ઘણો વધારો સુધારો થયેલો છે. સંતતિમાં તેમને અન્ના સાહેબ નામના એક પુત્ર છે, જેઓ હાલ અભ્યાસ કરે છે. શેઠ ઠાકરસી મુળજીની આડીવાડી જેમ વિશાળ છે તેજ પ્રમાણે તેમના તરફથી તથા તેમના પુત્રોપાત્રો તરફથી થયેલાં પરોપકારી કાર્યોની સંખ્યા પણ વિશાળ છે. અને એ રસ્તે એ કુટુંબ તરફથી લાખો રૂપિયા વપરાયેલા છે. સર વિઠ્ઠલદાસ તથા હંસરાજ પ્રાગજી ઠાકરસીની સખાવતોની લાખો રૂપિયાની રકમો

બાદ કરતાં પણ શેઠ ઠાકરસી મુળજીની પેઢી તરફથી પ્રશાસનાત્ર સંભાવતાં કાર્યો થયેલાં છે, જેમાંના મુખ્ય મુખ્યની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

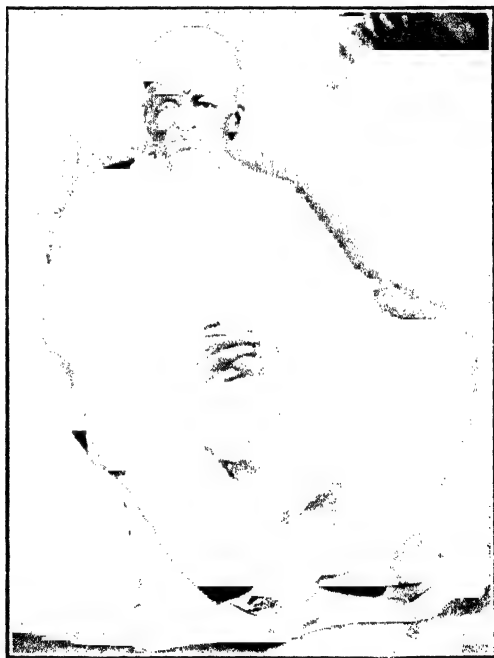
૧) શેઠ ઠાકરસી મુળજીનાં પત્ની સાકરબાઈના સ્મરણાર્થે વઢવાણ કાંપમાં ધર્મશાળા, સેનેટેરીયમ તથા હવેલીમાં ૩૧. પચાસ હજાર રૂ. શેઠ દેવીદાસ ઠાકરસી મુળજીના સ્મરણાર્થે વરવાળામાં ધર્મશાળા, સદાવૃત્ત તથા લાઈબ્રેરી સ્થાપવામાં ૩૧. પોણાલાખ ૩) ઘેલાલાઈ ઠાકરસી મુળજીના સ્મરણાર્થે બેટ શાળાધારમાં ૩૧. પાંચ હજારના ખરચે એક લાઈબ્રેરી ૪) શ્રી નાથદારામાં ગૌશાળા માટે ૩૧. પાંચ હજાર ૫) મુંબઈ હનમાન ગલીમાં શેઠ ઠાકરસી મુળજીના સ્મરણાર્થે સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટે ધર્મદા દવાખાનું સ્થાપવામાં ૩૧. પોણાલાખ ૬) વરવાળામાં ઢોરોને ઘાસ આપવા તથા અવેડો બંધાવવામાં ૩૧. દસ હજાર ૭) જુદી જુદી જગ્યાઓએ કુવા તથા વાવો બંધાવવામાં ૩૧. પાંચ હજાર ૮) ખંભાળીયા, દ્વારકાં મુંબઈ તથા બેટશાળાદ્વારની કન્યાશાળામાં પહેલે નંબરે આવનાર કન્યાને સ્કોલર શીપ આપવા માટે ૩૧. અઢી હજાર ૯) રીપન ટેકનીકલ સ્કુલમાં ૩૧. એક હજાર ૧૦) મહારાણીના જ્યુબિલી મહોત્સવના ખર્ચમાં ૩૧. એક હજાર ૧૨) મુંબઈમાં ભાટિયા ભાગીરથી તળાવ બંધાવ્યું તેમાં ૩૧. ત્રણ હજાર ૧૨) ખંભાળીયા, દ્વારકા તથા ઓખામડાંની નિશાળોમાં વિદ્યાર્થીઓને કાયમ મફત પાણી પાવા માટે ૩૧. ચાર હજાર ૧૩) શેઠ દામોદરદાસનાં પુત્રી ગંગાબાઈના સ્મરણાર્થે ગંગાસાગર નામે વાવ, અવેડો તથા ધર્મશાળા સ્થાપવામાં ૩૧. ચાર હજાર ૧૪) જમ જોધપુર તથા વડીઆના રસ્તામાં વાવ, અવેડો તથા વિસામો બંધાવવામાં ૩૧. બે હજાર ૧૫) શેઠ દામોદરદાસના સસરા શેઠ ધરમસીની યાદીમાં ખંભાળીયા મુકામે ધર્મવાડા નામે ધર્મશાળા તથા લાઈબ્રેરી સ્થાપવામાં ૩૧. પચીસ હજાર ૧૬) પોતાના મૃત્યુ પછી કુવા, તળાવ તથા ધર્મશાળાઓ બંધાવવા માટે અને વિદ્યાને તથા ગરીબ જ્ઞાતિબંધુઓને મદદ આપવા માટે શેઠ દામોદરદાસે પોતાની હૈયાતીમાં ૩. પોણા લાખ જુદા કાઢેલા ૧૭) ૩૧. પોણાબે લાખના ખરચે ગીરગામ એક રોડ પર શેઠ ગોવિંદજી ઠાકરસી મુળજી સ્મારક ભાટિયા ગ્રહ ૧૮) નાસિક પંચવટીમાં શેઠ નારણદાસનાં સ્વ. પત્ની વેલાંબાઈના સ્મરણાર્થે ધર્મદા દવાખાનું સ્થાપવામાં ૩૧. પચીસહજાર ૧૯) મુંબઈમાં ગીરગામ એકરોડ પર શેઠ નારણદાસનાં સ્વ. પત્ની કેસરબાઈ તથા કસ્તૂરબાઈના સ્મરણાર્થે ધર્મદા દવાખાનું સ્થાપવામાં ૩૧. પચીસ હજાર. ૨૦) પરચુરણ સંભાવતોમાં ૩૧. પચાસ હજાર. ઉપર પ્રમાણે કરેલી સંભાવતોને માટે શેઠ ઠાકરસી મુળજીને તથા તેમના વંશ વારસોને ધન્યવાદ ઘટે છે. શેઠ ઠાકરસી મુળજી સંવત ૧૯૪૪ના માગશર વદિ દના રોજ ૮૧ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

Late Sheth Thakarshi Mulji.

સ્વ. શેઠ ઠાકરસી મુળજી,
ભાટિયા કોમના એક મહાન અગ્રેસર.

Late Sheth Mulji Jetha.

સ્વ. શેઠ મુળજી જેઠા.

મુંબઈની સુપ્રસિદ્ધ મુળજી જેઠા કાપડ મારકીટના સ્થાપક.

સ્વ. શેઠ મુળજી જેઠા

સ્વ. શેઠ મુળજી જેઠા ન્યાતે ભાટિયા, એમનો જન્મ સંવત ૧૮૬૦માં સને ૧૮૦૪માં જામનગર મુકામે થયેલો, જન્મ સમયે એમની આર્થિક સ્થિતિ ગરીબ હતી. તેમણે સમય અનુસાર જામનગરમાં લખવા વાંચવા જેટલી ગુજરાતી કેળવણી લીધેલી, અને ગુજરાનનું સાધન પ્રાપ્ત કરવા ન્હાની વયે મુંબઈ આવેલા જ્યાં શરૂઆતમાં એક કોલતારના વેપારીને ત્યાં નાના પગારની નોકરી તેમને મળેલી, પરંતુ તેમાં તેમણે ઘણીજ ખાહોશી ખતાવવાથી ટુંક વખતમાં તેમને મુનિમની જગ્યા આપવામાં આવેલી. થોડો વખત એ નોકરીમાં ગુજરી વેપારનો અનુભવ મેળવવા સાથે થોડી મુડીનો સંગ્રહ કરી મુળજી શેઠે કોલતારની તથા તેલના વેપારની પોતાની સ્વતંત્ર દુકાન સ્થાપન કરી અને કાર્યકૃશળતા તથા વ્યાપારી કુનેહના પ્રભાવે થોડાજ વખતમાં એ દુકાનને સારા પાયા પર મુકી દીધી. આ દરમિયાન રૂના વેપારમાં પણ તેમણે ધ્યાન આપવા માંડ્યું અને ધીમે ધીમે રૂનું કામકાજ પણ શરૂ કર્યું. મુંબઈમાં પોતાના નામની પેઢી સ્થાપવા સાથે કેસીન, મલબાર, ગુજરાત, કાઠીયાવાડ, ખાનદેશ, વરાડ, મધ્યહિંદ તથા મદ્રાસ ઇલાકામાં તેની શાખાઓ ખોલી અને રૂ તથા કાપડનું કામકાજ ધમધોકાર ચાલું કર્યું, તેની સાથે પશ્ચિમના દેશે તરફ તેમના, તેલ, રૂ અને એવીજ બીજી ચીજો મોકલવાનું શરૂ કર્યું. થોડાજ વખતમાં મુળજી શેઠની આબરૂ ઘણીજ વધી પડી અને તેમની પેઢી મુંબઈની એક ઉત્તમ પેઢી ગણાવા લાગી, આબરૂની સાથે પૈસા પણ ઘણા પ્રાપ્ત થયો અને મુળજી શેઠ મુંબઈના એક પ્રથમ પંકિતના વેપારી તથા ધનવાન ગૃહસ્થ લેખાવા લાગ્યા.

આ અરસામાં તેમના પુત્ર સુંદરદાસ પણ પેઢીના કામકાજમાં જોડાયા અને તેમણે રૂની જીનીંગ ફેક્ટરીઓ તથા ગાંસડી બાંધવાના પ્રેસ તરફ લક્ષ પહોંચાડી વરાડ, ખાનદેશ અને સિંધ આદિ સ્થળો કે જ્યાં એવાં ખાતાંની અછત હોવાથી ત્યાંથી પોતાનો સારો લાભ પ્રાપ્ત થાય તેમ હતું, તે તે જગ્યાએ તેવાં ખાતાં ઉઁચી જાતનાં ચંત્રો મંગાવી ચાલું કર્યાં, જેના પ્રતાપે હાલ તેમની પેઢી કેટલીક મીલો તથા જીન વિગેરેની માલેકી ધરાવે છે.

ત્યાર પછી મુંબઈમાં એક કાપડ મારકીટની જરૂર જણાતાં સ્વ. શેઠ ડાકરસી મુળજી, સ્વ. શેઠ વિશ્રામ માવજી અને સ્વ. શેઠ જેરામ નારણજીની સાથે મળીને તેમણે એક કાપડ મારકીટની સ્થાપના કરી, જે મારકીટ આજે “મુળજી જેઠા કાપડ મારકીટ” ના નામથી ઓળખાય છે, અને હિંદુસ્તાનની પહેલા નંબરની મારકીટ લેખાય છે.

મુંબઈના મહાશયો.

વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં સંપુર્ણ લક્ષ આપવા સાથે દુઃખી દરહીઓને મદદ આપવામાં તથા સંખ્યાવતનાં બીજાં પણ કાર્યો કરવામાં ઉદારતા બતાવી મુળજી શેઠે મુશ્વરે પેતાને આપેલ લક્ષ્મીનો સદ્ઉપયોગ કરેલો હતો. હિંદનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં શહેરોમાં ધર્મશાળાઓ તથા દેવસ્થાનો સ્થાપવામાં તેમણે ઘણા પૈસા ખર્ચેલો હતો; એટલુંજ નહિ પણ સ્થાપેલ ખાતાના કાયમના નિભાવ માટે પણ ખંદોબસ્ત કરેલો છે, મુંબઈમાં એમણે બંધાવેલ મુખ્ય મંદિર શ્રી દ્વારકાનાથજીનું છે અને તે કાલ્યાદેવીને રસ્તે વિકુલવાડીના નાકાપર આવેલું છે, તેમની જન્મભૂમિ જામ નગરમાં પણ તેમણે એક ભવ્ય ધર્મશાળા બંધાવેલ છે. તેમના આવાં સંખ્યાવતનાં કાર્યો માટે તેમને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

શ્રીમાન મુળજી શેઠ જાતમહેનતથી આગળ વધેલા હતા અને છેક નિધન સ્થિતિમાંથી પેતાની અકકલ હુશિયારી તથા ભાગ્યબળે લખખોપતિ થયેલા હતા, તેથી તેમનું જીવનચરિત્ર મનન અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

આ પ્રતાપી અને ભાગ્યશાળી પુરૂષ અને ૧૮૮૯ ના ઓગસ્ટ માસની તેરમી તારીખે એટલે કે સંવત ૧૯૪૫ માં ૮૫ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા, એમના વંશમાં હાલ ચોથી પેઢીએ કરસનદાસભાઈ નામે એક ગૃહસ્થ છે.

સ્વ. શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા.

હિંદુસ્તાનમાં લોખંડનો ઉદ્યોગ ધીકતો કરનાર, એક મહાન ઉદ્યોગી નર તરીકે પોતાનું નામ અમર કરી જનાર સ્વ. શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાનો જન્મ સને ૧૮૩૬ માં નવસારી મુકામે થયો હતો.

શેઠ જમશેદજીએ શરૂઆતની કેળવણી નવસારીમાં લીધી હતી અને તે પછી સને ૧૮૫૨ માં તેમની તેર વરસની વયે તેમને મુંબઈ લાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યાં એલ્ફ્રીડન ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં તેમણે અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધું હતું.

જરૂર જોગો અભ્યાસ કર્યા બાદ તેઓ પોતાના પિતાના ધંધામાં જોડાયેલા અને એ ધંધાની કુશળતા તેમણે મેળવેલી. સને ૧૮૬૪ માં અમેરિકાની લડાઈને લીધે રૂના ભાવ વધી ગયા ત્યારે તેમણે એ ધંધા તરફ વિશેષ ધ્યાન આપ્યું અને સ્વ. શેઠ પ્રેમચંદ ચાયચંદ સાથે સામેલ થઈ સારો પૈસા મેળવેલા અને એક બંકની શાખા ખોલવા માટે તેઓ લંડન ગયેલા. સને ૧૮૬૫ માં અમેરિકાની લડાઈ ઓચિંતી બંધ પડવાથી રૂના ભાવ ગગડી ગયા અને એમાં સહુની સાથે એમને પણ નુકશાન થયું, તેથી લંડનની શાખા બંધ કરી તેઓ મુંબઈ આવ્યા.

આ પડતી પછી એબીલીનયન વોર ઉભો થયો અને બ્રિટિશ લશ્કરને તમામ સામાન પૂરો પાડવાનો તેમને કંટાળત મળ્યો. તેમાં તેમણે એ પૈસા પેઠા કર્યા. તે પછી તેમણે એ વખતે નવા શરૂ થતા મીલ ઉદ્યોગ તરફ લક્ષ આપ્યું અને એ ત્રણ ભગીદારો સાથે મળી મીલ ઉદ્યોગની શરૂઆત કરી. રૂબરૂમાં ગયેલી એક ઓઈલમીલ ખરીદ કરી અને તેને સુતર કોપડની મીલમાં ફેરવી ચાલુ કરી તેમાંથી સારો નફો મેળવ્યો. એ મીલ કેશવજી નામના એક ગૃહસ્થે સારો નફો આપી ખરીદ કરી લેવાથી જમશેદજી શેઠે બીજી મીલ ઉભી કરવાનો વિચાર કર્યો, અને મીલ સબધી ઉંચું જ્ઞાન મેળવવા તેઓ માંચેસ્ટર ગયા.

જમશેદજી શેઠ ઉદ્યોગમાં આગળ વધ્યા. તેમનાં કારખાનાં ધીકતાં થયાં અને હુન્નર ઉદ્યોગમાં તેમણે નામના મેળવી તેનાં અનેક કારણોમાં એક એ પણ કારણ છે કે તેઓ કેઇપણ ઉદ્યોગ શરૂ કરવા અગાઉ તે ઉદ્યોગમાં પુરેપુરી કુશળતા અને માહેતગારી મેળવવા માટે જાત પરદેશ જતા, ઉદ્યોગનો અનુભવ મેળવવા માટે તેમના જીવનમાં અનેક વખત તેમણે ઇંગ્લંડ, અમેરિકા, ઓસ્ટ્રેલીયા, જાપાન તથા ચીન વિગેરે દેશોની સફર કરેલી હતી, અને બહોળો અનુભવ મેળવ્યો હતો.

સને ૧૮૬૬માં જમશેદજી શેઠ મીલ ઉદ્યોગનો અનુભવ મેળવી પાછા ફર્યા અને નાગપુરને પસંદ કરી ત્યાં મીલનું બાંધકામ ચાલુ કર્યું. એ મીલ સને ૧૮૭૭ના જન્યુઆરીની પહેલી તારીખથી ચાલુ થઈ. જે દિવસે મહારાણી વિક્ટોરીયાએ કૈસરે હિંદ-*Empress of India* નો ઇલ્કાબ ધારણ કર્યો તેજ દિવસે એ મીલ ચાલુ થવાથી તેનું નામ પણ “એમ્પ્રેસ” રાખ્યું. એ મીલને શેઠ જમશેદજીએ પોતાની કુશળતાથી ઘણાજ સારા પાયા પર લાવી મુકી. મીલના મજૂરો તથા

મીલના અન્ય માણસોને લાલ ધાતુ એવી કેટલીક યોજનાઓ તેમણે કરેલી, જેનું અનુકરણ પાછળથી બીજી મીલોવાળાઓએ કરેલું. સને ૧૮૮૬ માં એક બીજી ધરમશી નામની મીલ તેમણે ખરીદ કરી અને તેને “સ્વદેશી” ના નામથી ચાલુ કરી. એ મીલ ઘણી જ ખરાબ હાલતમાં હતી અને તેને સારા પાયા પર લાવતાં જમશેદજી શેઠને ઘણી મહેનત પડેલી. મીલ ઉદ્યોગને લગતાં શાળખાતાંમાં, વણવા કાંતવાના સંસ્થાઓમાં, અને ૩ ઉગાડવાના કામમાં જમશેદજી શેઠે ઘણા મુદ્દારા કરાવેલા છે, તે પછી તેમણે સ્ટીમરનાં ભાડાં તરફ લક્ષ આપેલું, અને આંહીની કંપનીઓએ એકસરખ કરી ભાડું બહુ વધારી મુકેલું તેનો દોર તોડવા બંધાન ગયેલા અને ત્યાંની બીજી કંપની સાથે ઠરાવ કરેલા, જેના પરિણામે સ્ટીમરનાં ભાડું ઘણું ઓછું થયેલું. તે ઉપરાંત હિંદી કારખાનામાં બનતાં કાપડ પરની જકાત ઓછી કરાવવાનો પણ બનતાં. યત્ન તેમણે કરેલા અને તેને માટે તેઓ તથા શેઠ એન. એન. વારીયા છેક વિલાયત ગયેલા. ટુંકમાં મીલ ઉદ્યોગને ખિલવવામાં તેમણે અનહુદ શ્રમ લીધેલા. અંગ્રેજ તથા સ્વદેશી એ મીલો સ્થાપવા ઉપરાંત શેઠ જમશેદજીએ મુંબઈનું મુખ્યિત્વ તાજમાલ હાથે સ્થાપવામાં પણ આગેવાનીભર્યા ભાગ લીધા હતા. લોખંડમાંથી પાકાદ બનાવવાનાં, વેસ્ટર્ન ઘાટનાં ફાકટ વાડી જતાં પાણીના બળનો કારખાનામાં ઉપયોગ કરવાનો અને હુન્નર ઉદ્યોગને લગતી શોષણ કરવા માટે એક સંસ્થા સ્થાપવાનો જમશેદજી શેઠેનાં ઘણા વખત થયાં વિચાર હતા, પરંતુ કેટલીક પ્રતિકૂળતાને લીધે એ વિચાર અમલમાં મુકાતા નહોતા. છેવટે એમની છેક વૃદ્ધ વયે એ બાબતની અનુકૂળતા એમને મળી અને “સાચન્ટીફિક રિસર્ચ ઈન્સ્ટીટ્યુશન” નામની સંસ્થા હુન્નર ઉદ્યોગની શોધ કરવા માટે તેમણે સ્થાપી, તે શિવાય “તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની” તથા “તાતા હાઈડ્રો ઇલેક્ટ્રીક પાવર સપ્લાઈ કંપની” સ્થાપવાનાં તેમણે વિચાર કરી તેની તૈયારીઓ શરૂ કરેલી પરંતુ બંને કંપનીઓ ચાલુ થાય તે પહેલાં તેઓ ગુજરી ગયા હતા. એમના કુળદુપ ભંડારમાં ઉત્પન્ન થયેલ યોજનાઓ અને તેમણે કરેલી તૈયારીઓ મુજબ એમના અવસાન પછી એ બંને કંપનીઓ એમના પુત્રોએ ચાલુ કરેલ છે, અને હિંદની સર્વે કંપનીઓ કરતાં આબરૂ તથા વધારે નફા આપનારી એ કંપનીઓ છે.

શેઠ જમશેદજીએ ઉંચી કેળવણી માટે વિલાયત જવા ઇચ્છનારને મદદ કરવા માટે સને ૧૮૬૨ માં એક ફંડ સ્થાપેલ છે, જેનો લાલ ઘણાંએ લીધો છે અને હજી લે છે, એ ફંડના પ્રતાપે દેશમાં ઘણા માણસો ઉંચી કેળવણી લેવાને શક્તિવાન થયા છે. શેઠ જમશેદજી સને ૧૯૦૪ માં ૬૫ વરસની વયે જર્મનીમાં ગુજરી ગયેલા. એમની યાદી કાયમ રાખવા મુંબઈના શહેરીઓએ એમનું ધાતુનું એક ભવ્ય પુતળું બનાવી બોરીખંદર સ્ટેશન સામેના ચોકમાં મુકેલું મુકેલ છે, અને નામદાર સરકારે હાલમાં તેમને અપૂર્વ માન આપેલ છે તે એ કે જ્યાં એમનું લોખંડનું કારખાનું આવેલ છે, તે ગામ સાકચીનું નામ ફેરવીને તેનું નામ જમશેદપુર રાખેલ છે, અને કાલીમાટી કે જે જકશને થઈ ત્યાં જવાય છે, તેનું નામ ફેરવીને તાતા નગર રાખેલ છે. આવું અપૂર્વ માન હિંદમાં આજ સુધીમાં કોઈને મળેલ નથી.

Late Sheth Jamshedji Nasarvanji Tata.

સ્વ. શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા.
હિંદમાં લોખંડનો ઉદ્યોગ ધીકતો કરનાર એક ઉદ્યોગી પુરૂષ.

Late Sheth Navrojaji Manekji Vadia, C. J. E.

સ્વ. શેઠ નવરોજજી માણેકજી વાડીયા. સી. આઈ. ઈ.
એક મહાન જ્ઞાનવીર ગુરુથ.

સ્વ. શેઠ નવરોજી માણેકજી વાડીયા. સી. આઈ. ઈ.

મુખ્યસિદ્ધ જ્ઞાનવીર શેઠ નવરોજી માણેકજી વાડીયાનો જન્મ સને ૧૮૩૭ માં થયો હતો. એમના વડિલોમાં શેઠ લવજીભાઈ એક પ્રખ્યાત પુરૂષ થઈ ગયા છે, તેઓ વહાણ બાંધવાનો ધંધો કરતા અને સુરતમાં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની ગોદીમાં કામ કરતા. તેઓ ત્યાંથી સને ૧૭૩૫ માં મુંબઈ આવેલા અને રૂપિયા બાર હજારના ખર્ચે સુક્રી ગોદી બાંધી વહાણ બનાવવાનો ધંધો શરૂ કરેલો, તેમણે પોતાના વંશજોને પણ એજ ધંધો શિખડાવેલો અને તેઓ એ ધંધામાં એવા કુશળ બન્યા કે મુંબઈની ગોદી આખા હિંદુસ્તાનમાં પંકાઈ ગઈ તેની સાથે વહાણ બાંધવાનું કામ એટલું બધું વધી ગયું કે સને ૧૭૬૦માં બીજી ગોદી બાંધવી પડી.

શેઠ લવજી વાડીયાના મરણ પછી તેમના પુત્ર માણેકજી એ કામ પર નિભાયેલા તેમણે વહાણો બાંધવાના કામમાં બળવેલી એવાની કદર કરીને ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના ડીરેક્ટરોએ તેમને બાંધ તથા સર્ટિફિકેટો આપેલાં, તેમજ જાગીર તરીકે કેટલીક જમીન આપેલી, તેમણે જુનાં શહેનશાહી વહાણો સમાર્યા હતાં અને ૨૬ વહાણો નવાં બાંધ્યાં હતાં, તેના વારસાએ દોઢ સેકામાં ૩૩૫ વહાણ બાંધેલાં અને કેટલાંક દુરસ્ત કરેલાં હતાં. શેઠ માણેકજીના ભત્રીજા શેઠ જમશેદજીએ વહાણો બાંધવાના કામમાં એટલી બધી કુશળતા બતાવેલી કે નૌકાખાતાના ઉમરાવોએ યૂરોપીયનોની સલાહ કે મદદ લીધા શિવાય હિંદમાં મનવાર બાંધવાનું કામ તેમને સોંપ્યું હતું. “કોર્ન વોલીસ” નામની ૫૦ તોંપાના સરજામ વાળી મનવાર બોઈને ઉમરાવો બધા ખુશ થઈ ગયા હતા. તેવી મનવાર એ વખતે ભાગ્યેજ કોઈ બાંધી શકતું. મી. વાડીયાની બાંધેલી એક મનવાર બાટીક સમુદ્રમાં ખરકમાં દટાઈ ગઈ હતી જે લગભગ એ મહિના પછી ખરક પિગળતાં નિકળી ત્યારે તેવીજ આબાહ હતી. શેઠ જમશેદજીએ ૪૦ ખારકસો પોતાની અક્કલ હુશિયારીથી બાંધ્યાં હતાં, જે કામ માટે દરેક નૌકાપતિએ તેમનાં વખાણ કરેલાં હતાં, એટલુંજ નહિ પણ મુંબઈ સરકારની ભલામણથી એક જાગીર તેમને આપવામાં આવી હતી.

શેઠ જમશેદજીના ભાઈ શેઠ પેરુનજી યૂરોપ તથા ચીન જોડે બહોળો વેપાર ચલાવતા હતા, તેઓ દયાળુ અને પરોપકારી હતા અને તેમણે તથા તેમના પિત્રાઈ ભાઈ શેઠ નશરવાનજી માણેકજીએ ૧૭૬૦ ના દુકાળ વખતે હજારો ગરીબ માણસોને અન્નદાન આપી મદદ કરી હતી. શેઠ નશરવાનજીના પુત્ર શેઠ જહાંગીરજી ફ્રેંચનાં વેપારી વહાણો તથા મનવારોના એજન્ટ હતા અને ફ્રેંચ શહેનશાહ લુઈ ફીલીપે તેમને પોતાની છબી વાળો ચાંદ આપેલો હતો. તેમણે પોતાના ધર્મની

અગીયારીઓ તથા બીજી એવીજ કેટલીક સંસ્થાઓ બંધાવી હતી. તેમને મોટલાં બાઈ નામનાં એક પુત્રી હતાં, તેઓ શેઠ નવરોજી વાડીયાનાં માતૃશ્રી થાય.

બાઈ મોટલાંબાઈ ૨૬ વરસની ન્હાની ઉમરે રાંડયાં હતાં, તેઓ પણ પોતાના વડિલોનાં જેવાં દયાળુ તેમજ પરાપકારી હતાં અને તેમણે લગભગ પચીસ લાખ રૂપિયા ધર્માદામાં વાપર્યા હતા.

શેઠ નવરોજી વાડીયા પોતાની લગભગ ત્રીસ વરસની વયે ક્રાન્સની મુસાફરીએ ગયેલા હતા એ વખતે ફ્રેંચ સરકારે તેમને સોનાનો ચાંદ આપ્યો હતો, તેઓ પણ દિલના દિલાવર અને પરાપકારી હતા અને તેમણે પોતાનાં માતૃશ્રીની યાદીમાં ચાર લાખ રૂપિયા ધર્માદામાં આપ્યા હતા.

શેઠ નવરોજી મુંબઈ શહેરના ધનવાનોમાં એક મોટા ધનવાન હતા અને તેમની મિલ્કત લગભગ બે કરોડની કે તેથી પણ વિશેષ અંકાતી હતી. તેઓ જાહેર હિલચાલમાં કે એવી કોઈ બાબતોમાં બહુ આગળ પડતો ભાગ લેતા નહિ, પરંતુ તેઓ પરાપકારી અને અપ્રતિમ ઉદાર હિલવાળા હતા એ તો ચાકડસ.

સને ૧૯૦૨ માં તેમણે પોતાની બધી મિલ્કત ધર્માદામાં આપી દેવાની ઇચ્છા જણાવી અને તે ઉપરથી બધાનું લક્ષ તેમના તરફ ખેંચાયું. આગ, દુકાળ, પાણીની રેલ, અને ધરતીકંપ તેમજ એવા બીજા ભયંકર કુદરતી ઉપદ્રવોનો ભોગ થઈ પડેલા તેમજ ઓચિંતા સાધન રહિત થઈ ગયેલાઓને ગુજરાનનું સાધન પુરું પાડવાની તેમણે એક યોજના ઘડી, અને એ યોજના અમુક કોમ કે અમુક દેશ માટે નહિ પણ દુનિયા આખીનાં માણસ માત્રને માટે હતી. એમની મિલ્કતના ટ્રસ્ટીઓ મુંબઈ શહેરના તેમની કોમના સુપ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થો છે, અને તેમનું ધર્માદા ફંડનું મકાન પારસી બજાર સ્ટ્રીટના નાકે આવેલું છે. એ ધર્માદા ફંડમાંથી ખાસ કરીને નીચેનાં કામ કરવાનાં છે.

૧) ગરીબ પારસી છોકરાઓની નવજોત એટલે કે લગ્નક્રિયા ૨) નવાં દવાખાનાં સ્થાપવાં અને જીનાને મદદ કરવી. ૩) કુદરતી આફતોમાં સપડાયેલાંને મદદ કરવી ૪) કોઈપણ કોમની કન્યાઓનાં લગ્ન કરી આપવાં ૫) અનાથોનું પોષણ કરવું ૬) લાગણીને મદદ કરવી, અને ૭) માણસ જાતને કામમાં આવતાં પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવું. વિગેરે

શેઠ નવરોજીએ પોતાની સખાવત નાતજાત તથા દેશના ભેદ વગર આખી દુનિયાનાં પ્રાણી માત્રને માટે ખુલ્લી મુકેલ છે, અને તેને માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો થોડોજ છે, એમના જેવા દાનવીરો આખી દુનિયામાં આંગળીના ટેરવે ગણવા જેટલા ભાગ્યેજ થયા હશે. તેઓ સને ૧૯૦૬ના જુલાઈની ૨૧ મી તારીખે ૭૨ વરસની ઉમરે ગુજરી ગયા હતા.

સ્વ. શેઠ બેરામજી જીજીભાઈ સી. એસ. આઈ.

પારખી કોમના એક અગ્રેસર અને સખાવતે બહાદુર શહેરી સ્વ. શેઠ બેરામજી જીજીભાઈનો જન્મ સને ૧૮૨૨ ના જુનની ૧૬ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો, તેમણે તે વખતની મેઈનવોરીંગની સ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધું હતું અને પછી પોતાના પિતાના નામથી ચાલતી “મેસર્સ જીજીભાઈ દાદાભાઈ સન્સ એન્ડ કંપની”માં દાખલ થયા હતા. સને ૧૮૫૪ માં એ પેઢી બંધ થવાથી બેરામજી શેઠ પોતાની જુદી પેઢી સ્થાપી હતી. તેની સાથે તેઓ મેસર્સ જી. સી. કોંગ, મેસર્સ કીલીક નીક્સન અને મેસર્સ રોબીનસનની કંપની ઇત્યાદિ પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજી પેઢીઓની દલાલીનું કામ પણ કરતા હતા, ઉપરાંત તેઓ સ્વ. સર દીનશા માણેકજી ખીટ્ટ તરફથી પહેલવહેલી સ્થપાયેલી ધિ ઓરીએન્ટલ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ મીલના એક ડાયરેક્ટર પણ હતા, તેમજ રોયલ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ મીલ સ્થાપવામાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો, ઉપરાંત ધિ ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની જે મુંબઈમાં પહેલી આગના વીમાની સ્વદેશી કંપની હતી તે સ્થાપવામાં તથા મુંબઈમાં પહેલ વહેલું દેશી માલેકીનું બરફનું કારખાનું સ્થાપવાનાર પણ તેઓજ હતા, બરફના કારખાનાની શાખાઓ તેમણે અમદાવાદ, કરાંચી તથા પુનામાં પણ ખોલેલી હતી. આ શિવાય બીજી પણ કેટલીક જોઈન્ટ સ્ટોક કંપનીઓના તેઓ ડીરેક્ટર હતા.

શેઠ બેરામજી વેપાર ધંધામાં ઘણા કાબેલ હતા, અને પોતાની વ્યાપારી કુનેહથી તેમણે લાખો રૂપિયા મેળવેલા હતા; એટલુંજ નહિ પણ પોતાની દીર્ઘ દષ્ટિનો લાભ પોતાના બીજા સ્નેહીઓને આપીને તેમને પણ તેમણે ઘણો લાભ કર્યો હતો. સને ૧૮૬૪ ના શેરમેનીયા વખતે મુંબઈના વેપારીઓએ પોતાના મગજનું સમતોલપાત્રું બોઈ દીધેલું અને સર્વ કોઈ યાહોમ શેરસદામાં ઝીંપલાવતા હતા. આ પ્રસંગે શેઠ બેરામજી પોતે એ ઘેલચ્છાથી અલગ રહેલા, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના કેટલાક મિત્રોને પણ તેમણે ચેતાવેલા હતા. જેથી તેમના એ સ્નેહીઓ નુકશાનમાંથી બચી ગયા હતા.

ઉપર પ્રમાણે ઉદ્યોગ તથા વેપારની બાબતોમાં લક્ષ આપવા ઉપરાંત બહાર હિલચાલોમાં, રાજકીય બાબતોમાં, તથા કોમના હિતની બાબતોમાં પણ બેરામજી શેઠ બહુ સાફ લક્ષ આપતા. મુંબઈ યુનીવર્સિટીના એક પહેલા ફેલો, મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનના એક સભાસદ, મુંબઈની લેજસ્લેટિવ કાઉન્સિલના સભાસદ તથા બીજી પણ એવી કેટલીક બહાર સંસ્થાઓમાં તેમણે ભાગ લીધેલો હતો. સને ૧૮૬૮ માં તેમને લેજસ્લેટિવ કાઉન્સિલના એક મેમ્બર નિમવામાં આવેલા ત્યાં તેમણે લાયકાત અને કાયકુશળતા બતાવવાથી તેમને એ હોદ્દા માટે બીજી વખત ચુંટી

કાઠવામાં આવ્યા હતા. તેમના એ હોદ્દા દરમ્યાન એન ડ્યુટી એકટ, સીટી સર્વે એકટ, ટોલ શીઝ એકટ તથા કોટન ક્રોડઝ એકટ ઇત્યાદિ સ્વાલો પર તેમણે સારી ચર્ચા કરેલી. પોતાની કોમની હિલચાલોમાં પણ બેરામજી શેઠે આરો ભાગ લીધેલો અને કોમનું ઘણુંજ હિત કરેલું. કોમના ગરીબ માણસોને રાજીએ લગાડવામાં તથા તેમને જોઈતી મદદ આપવામાં તેમણે વખાણવા લાયક ભાગ લીધો હતો, ઉપરાંત સને ૧૮૭૪ના પારસી મુસલમાન હુલ્લડ વખતે સંકટમાં સપડાયેલા ગરીબ પારસીઓને મદદ કરવામાં તથા તેમને છોડાવવામાં તેમણે તથા તેમના પુત્ર નાનાભાઈએ ભારે શ્રમ લીધો હતો.

શેઠ બેરામજીએ સંખાવતનાં કાર્યોમાં પણ ઘણો પૈસો વાપરેલો છે, અને એજ કારણથી આજે લોકોમાં એમનું નામ જાણ કરીને વિશેષ યાદ કરવામાં આવે છે. થાણામાં એક હાઈસ્કૂલ, ભીમડીમાં એક નિશાળ મહેમદાવાદમાં દવખાનું અને પુના તથા અમદાવાદમાં મેડિકલ સ્કૂલો તેમણે સ્થાપેલ છે, જ્યાં અનેક વિદ્યાર્થીઓ આજે શિક્ષણ લઈ તેમનું મુબારક નામ યાદ કરી તેમને આભાર માને છે. આ ઉપરાંત સંખાવતનાં ન્હાનાં ન્હાનાં બીજાં ઘણાં કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં અને ઘણાં ફરોમાં તેમણે નાણાં ભરેલાં, પરંતુ એમની કારકીર્દિને વિશેષ ઝેબ આપે એવું એક ખાતું તેમણે પોતાના મરણની અગાઉ થોડા વખતે સ્થાપેલું એ ખાતું તે “બેરામજી જીજીભાઈ પારસી ચેરીટેબલ ઇન્સ્ટીટ્યુશન” છે. જેનું ભવ્ય મકાન કવીન્સ રોડ પર આવેલું છે. આ કામને માટે બેરામજી શેઠે લગભગ ચાર લાખ રૂપિયા આપેલા. આ ઇન્સ્ટીટ્યુશન તરફથી આજ સુધીમાં કેટલીક ગુજરાતી નિશાળો, કેટલીક અંગ્રેજી ગુજરાતી નિશાળો અને કેટલીક હાઈસ્કૂલો ખોલવામાં આવેલ છે. જ્યાં ગરીબ પારસીઓનાં બાળકોને મફત શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, હાલમાં આ ખાતાં તરફથી વેપારી કેળવણીની કોલેજ પણ ખોલવામાં આવેલ છે. જેના પ્રતાપે સંખ્યાબંધ જરતોસ્તી વિદ્યાર્થીઓ વેપારી કેળવણી લઈ ધંધે લાગી શકે છે.

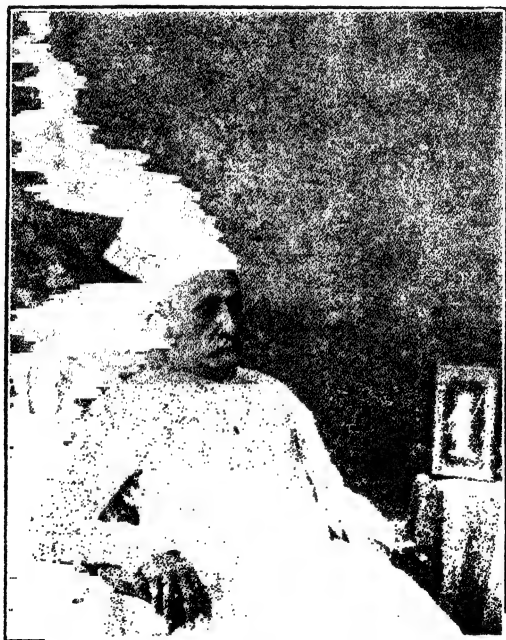
શેઠ બેરામજી પારસી કોમના એક હિતેચ્છુ, પરોપકારી, સ્વભાવે મિલનસાર સાદા અને ભારે વગવડસીલો ધરાવનારા એક ગૃહસ્થ હતા, તેમણે સને ૧૮૭૨માં પોતાની મિલકતમાંથી પચીસ લાખ રૂપિયા જુદા કાઠી તેનું એક ટ્રસ્ટડીડ કરેલું, જેની આવક એમના વડા બેટાને મળે અને એ આવક લેનારે પોતાનું નામ ફેરવીને બેરામજી જીજીભાઈ નામ રાખવું, અથવા પોતાના નામની પાછળ એ નામ લગાડવું એવી યોજના કરેલી, એ ટ્રસ્ટડીડની આવકનો ભોગવટો હાલ એમના પૌત્ર શેઠ રૂસ્તમજી બેરામજી જીજીભાઈ ભોગવે છે. શેઠ બેરામજી સને ૧૮૬૦ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૨ મી તારીખે ૬૮ વરસની વયે ગુજરી ગયા હતા.

Late Sheth Byramji Jijibhai, C. S. I.

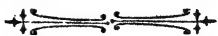
સ્વ. શેઠ બેરામજી જીજીભાઈ, સી. એસ. આઈ.
એક પરોપકારી ગૃહસ્થ.

Late Sheth Chhursedji Fardunji Parekh, J. P.

સ્વ. શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજી પારેખ, જી. પી.
એક મહાન દયાળુ અને ઉદાર ગૃહસ્થ.

સ્વ. શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજી પારેખ. જ. પી.

પારખી કોમમાં કેટલાક પ્રતાપી અને કોમને મગરૂર બનાવનારા ગૃહસ્થો થઈ ગયા છે, અને એવા ગૃહસ્થોમાં સ્વ. શેઠ ખરશેદજીનું નામ પણ મુકી શકાય છે. તેમનો જન્મ સને ૧૯૧૨ ના માર્ગની ૧૧ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો એમના પિતા ફરદુનજી એક શ્રીમંત વેપારી હતા.

શેઠ ખરશેદજીએ પોતાના અભ્યાસની શરૂઆત તે વખતની સર્જનસાઈબની સ્કૂલમાં કરેલી અને તે પછી તેઓ મી. બોસવેલની સ્કૂલમાં દાખલ થયા હતા. શેઠ ખરશેદજી સને ૧૮૩૫ ની શરૂઆતમાં પોતામા વેપારને ખિલવવા માટે ચીનની સફર ગયેલા, પણ ત્યાં તબિયત સારી નહિ રહેવાથી બે વરસની ટુંક મુદતમાં તેઓ પાછા આવેલા, અને તે પછી સને ૧૮૪૧ માં તેઓ સર જમશેદજીજીભાઈ એન્ડ સન્સની પેઢીમાં એક ભાગીયા તરીકે જોડાયેલા, જે ભાગીદારીમાં તેઓ લગભગ દસ વરસ સુધી રહેલા, તે પછી ચીન તથા યુરોપ સાથે તેમણે સ્વતંત્ર વેપાર ચલાવેલો અને એક મહાન વેપારી તરીકે ભારે નામના મેળવેલી. લીવરપુલની મેસર્સ થ્રેમ્સ કાઉવેલ નામની કંપનીએ એમના પ્રયત્નેની લાગણીને લીધે પોતાનાં એક વડાણનું નામ 'ખરશેદજી ફરદુનજી' રાખેલું. શેઠ ખરશેદજીએ પણ વિભાવ્યતામાં બે વડાણ તૈયાર કરાવેલાં, જેમાંનું એક ગ્રીનીચ મુકામે તૈયાર થયેલું તેનું નામ 'આલ્બર્ટ વીક્ટર' રાખેલું અને બીજું ડંડી મુકામે તૈયાર થયેલું તેનું નામ 'સર જમશેદજી ફ્રેમ્લીલી' રાખેલું એ બે વડાણો બંધાવવા ઉપરાંત એક વડાણ તેમણે ખરીદ પણ કરેલું.

શેઠ ખરશેદજી એક મહાન વેપારી હતા અને તેમણે કરોડો રૂપિયાનો વેપાર ખેડેલો હતો, સને ૧૮૬૨માં તેમણે રૂની લગભગ પાંચ લાખ ગાંસડીઓ વિભાવ્યત ચડાવેલી હતી, જેની કિંમત એ વખતના ભાવ પ્રમાણે લગભગ આઠ કરોડ રૂપિયા થતી હતી. એ ઉપરથી તેઓ કેવા મોટા વેપારી હતા તેનો ખ્યાલ આવી શકશે, વિશેષમાં એકજ વરસમાં તેમણે સરકારને ઇનકમટેક્સના એક લાખ રૂપિયા ભરેલા તે ઉપરથી પણ તેમના બાદશાહી વેપારનો ખ્યાલ આવી શકશે.

ઉપર પ્રમાણે જેમ તેઓ કરોડોનો વેપાર ખેડી લાખોનો નફો મેળવનાર હતા તેવીજ રીતે તેઓ લાખોના ખર્ચનાર પણ હતા અને સખાવતના કાર્યોમાં લાખો રૂપિયા તેમણે વાપરેલા હતા.

સને ૧૮૬૫માં અમેરિકાની લડાઈ ઓચિંતી બંધ પડવાથી ઘણા આશામીઓ પાઈમાલ થઈ ગયેલા તેમાં ખરશેદજી શેઠને પણ નાણાંની નુકશાની લાગેલી, છતાં પણ એમના અંતરની ઉદારતા તથા વિશાળતા જેવીને તેવી કાયમ હતી, પૈસાનું નુકસાન થવા છતાં તેમનું અંતર સંકુચિત થયું નહોતું, અને એ રિથિતિમાં પણ તેઓ પોતાનું લેણું વસુલ કરવા માટે તકાદો નહિ કરતાં નરમાસથી વર્તતા; એટલુંજ નહિ પણ આપવાને અશકત થઈ ગયેલા કેટલાક આશામીઓ પાસેનાં લેણાં તેમણે

માંડી વાળ્યાં હતાં, કહેવાય છે કે અમુક વેપારીની પાસે તેમનું રૂના કપાલાનું દસ લાખનું લેણું હતું જે તેઓ આપી શકે તેવી સ્થિતિમાં નહિ હોવાથી ખરશેદજી શેઠે એ દસ લાખનાં લેણાંની ચીફી જોત જોતામાં ફાટી નાખી હતી. ધન્ય છે એમની એવી અનુપમ ઉદારતાને !

શેઠ ખરશેદજી બહોળી મિલકત ધરાવનાર એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ હતા અને સને ૧૮૬૫માં જ્યારે એમની મિલકતનો અડસટો કરવામાં આવ્યો ત્યારે પાંત્રીસ લાખ ઉપરાંતની તેમની મિલકત અંકાયેલી. જેમાં કોલાબાની તેમની એક ફક્ત “ગ્રાંટ બિલ્ડીંગ” ની કિમ્મત અદાર લાખ રૂપિયા અંકાયેલી. તેઓ ભારે મિલકત ધરાવવાની સાથે કિમ્મતી જવાદિરની પણ માલેકી ધરાવતા અને એમના હીરા, માણેક તથા મોતીની સર્વ કોઈ પ્રશંસા કરતું. ડેસનડોપ નામનો એકજ પ્રખ્યાત હીરા કે જે એમની પાસે હતો તેની એકનીજ કિમ્મત લગભગ છ લાખ રૂપિયા હતી શેઠ ખરશેદજીનો સખાંધ સને ૧૮૫૦ થી મુંબઈની પાંજરાપોળ સાથે જોડાયેલો અને ત્યારથી પાંજરાપોળને તેમણે કિમ્મતી મદદ કરેલી. સને ૧૮૫૫ માં તેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ મળેલો અને તેજ વરસમાં તેઓ પોતાની કોમની ધારા ઘડનારી કમિટિના પણ એક મેમ્બર નિમાયેલા. તે પછી સને ૧૮૬૦ માં તેઓ પારસી પંચાયતના એક દસ્તી નિમાયેલા જે હોદ્દા પર તેઓ તેમના મરણ પર્યંત રહેલા અને પંચાયતની ભારે સેવા બજાવેલી. વળી તેજ વરસમાં પેટી સેન્સનમાં પણ તેઓ નિમાયેલા, તે પછી સને ૧૮૬૫ માં પારસી મેટ્રીમોનીયલ કોર્ટ સ્થાપન થતાં તેના પણ તેઓ એક ડેલીગેટ ચુંટાયેલા, અને સને ૧૮૭૭ માં મુંબઈના શેરીફનો માનવંત હોદ્દો મેળવવાને પણ લાગ્યશાળી થયેલા.

શેઠ ખરશેદજી ઘણાજ ઉદાર અને દયાળુ હિલના ગૃહસ્થ હતા અને લાખો રૂપિયા તેમણે સખાવતનાં કાર્યોમાં વાપરેલા હતા, તેઓ છુપી સખાવતના ભારે હિમાયતી હતા અને ખતતાં સુધી કોઈ પણ સખાવતની સાથે પોતાનું નામ નહિ. જોડતાં પોતાના લાગતા વળગતાના નામથી રકમો નોંધી આપતા. તેમની આ પદ્ધતિથી તેમની સખાવતનો કુલ આંકડો પ્રકાશમાં આવેલો નથી, પરંતુ લગભગ બાર લાખ રૂપિયા એમના હસ્તે વપરાયાનું કહેવાય છે. મદદ આપવામાં તેઓ નાત જાતનો કે બીજો કંઈ તફાવત નહિ રાખતાં ખરી જરૂરીયાત વાળાને આરી મદદ આપતા, અને ગરીબ હાલતમાં આવી પડેલા આબરુદાર માણસોને મદદ કરવાની એમની રીત બહુ ઉત્તમ હતી. તેઓ સને ૧૮૬૬ ના ઓગસ્ટની ૮ મી તારીખે ૮૫ વરસની વૃદ્ધ વયે ગુજરી ગયા હતા, એમના અવસાનનો ભારે શોક પાળવામાં આવ્યો હતો અને એમના મૃત્યુની દિલગીરીભરી નોંધ લેવા માટે પારસી પંચાયતની એક ખાસ સભા તેજ માસની ૩૦ મી તારીખે બોલાવવામાં આવી હતી, જેમાં તેમની કોમના ઘણા બહુતા ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી મહુમના સદગુણોનું વિવેચન કરેલું હતું. શેઠ ખરશેદજીના વંશમાં હાલ તેમના એક પૌત્ર નામે શેઠ ફરહુનજી અરદેશર હયાત છે, તેઓ પણ લાયક અને ઉદાર દિલના છે.

સ્વ. શેડ ગોકળદાસ તેજપાળ.

સ્વ. શેડ ગોકળદાસ તેજપાળ નાતે ભાટિયા, એમનો જન્મ સને ૧૮૨૨ ના જુન મહિનાની ૧૧ મી તારીખે-સંવત ૧૮૭૮ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કચ્છમાં આવેલા કોડારા ગામના વતની હતા, જ્યાંથી શેડ ગોકળદાસના પિતા તેજપાળ ખટાઉ સને ૧૮૦૨ માં ધંધાર્થે મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, મુંબઈમાં પ્રથમ તેઓ રૂના વેપારીને ત્યાં નોકર રહ્યા હતા, અને તે પછી તેમણે સ્વતંત્ર વેપાર શરૂ કર્યો હતો, સને ૧૮૩૨ માં તેઓ ગુજરી ગયા ત્યારે જાત મહેનતથી મેળવેલા રૂપિયા ત્રીસ હજાર મુકી ગયા હતા. પિતાના મરણ અમથે શેડ ગોકળદાસની વય માત્ર દસ વરસની હોવાથી તેઓ તેમના કાકાની દેખરેખ નીચે ઉછર્યા હતા, એમની ૧૭ વરસની વય થતાં આ એમના કાકા પણ નિર્વાંશ ગુજરી જવાથી તેમની રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ની મિલ્કત પણુ ગોકળદાસ શેડને મળી હતી.

આ પ્રમાણે મળેલી મિલ્કત વડે શેડ ગોકળદાસે ધર્મધાકાર વેપાર ચલાવ્યો, અને ભાગ્યદેવીની કૃપા તથા પોતાની આહારીથી તેમાં ઘણા વધારો કર્યો, સને ૧૮૬૦ માં અમેરિકામાં મોટી લડાઈ જગવાથી હિંદના રૂની કિંચાડમાં જરૂર પડી અને તેથી રૂના ભાવ એકદમ વધી ગયા આ વખતે રૂના અનેક વેપારીઓ લાખો રૂપિયા કમાયેલા, તેમાં ગોકળદાસ શેડે પણુ લગભગ સવા કરોડ રૂપિયા મેળવેલા. અમેરિકાની એ મોટી લડાઈ સને ૧૮૬૪ માં એકદમ બંધ પડી અને તેથી રૂના ભાવ પણુ એકદમ ગગડી ગયા, આ વખતે ઘણા વેપારીઓ પાઈમાલ થઈ ગયા, ગોકળદાસ શેડે મેળવેલ મિલ્કતનો કેટલોક ભાગ પણુ તણાઈ ગયો, છતાં એકંદરે તેમની પાસે સારી મિલ્કત રહી ગઈ.

શેડ ગોકળદાસે ઈશ્વરે પોતાને આપેલ દ્રવ્યનો સારો ઉપયોગ કરેલો છે, અને સંખ્યાવતનાં ઘણાં જાણુવા જેવાં તથા લોકોને ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં કાર્યો તેમની મિલ્કતમાંથી થયેલાં છે અને હજુ પણુ થવાનો સંભવ છે. પોતાની હૈયાતીમાં તેમણે સને ૧૮૫૮ માં પોતાના નામની બે અંગ્રેજી-ગુજરાતી નિશાળ સ્થાપરા રૂપિયા છપન હજાર બે કટકે સરકારને સોંપેલા, આ નિશાળો હાલ ચાલે છે, તે શિવાય રૂપિયા દોઢ લાખ સને ૧૮૬૭ માં પોતાના નામની એક હોસ્પીટલ સ્થાપવા સરકારને સોંપેલા, આ હોસ્પીટલ સને ૧૮૭૦માં ચાલુ કરવામાં આવેલી, જે હજુ પણુ ચાલે છે, અને મુંબઈની એક ઉત્તમ હોસ્પીટલ ગણાય છે, તે શિવાય પોતાના અવસાન વખતે તેમણે પોતાના વીલમાં નીચે પ્રમાણેની રકમો પરોપકારમાં ખર્ચવા ફરમાવેલું.

૧૭ ગરીબ હિંદુ વિદ્યાર્થીઓને મફત ખાવાપીવાની, રહેવાની, ભણવાની તથા ફતેહમંદ વિદ્યાર્થીઓને ઇનામ આપવાની યોજના માટે રૂ. છ લાખ અને

આઠ હજાર. ૨) ગોકળદાસ તેજપાળ ભાટિયા નિરાશ્રિત ફંડ સ્થાપી તેમાંથી જ્ઞાતિની વિધવાઓ તથા અનાથ બાળકોને મદદ કરવા, ગરીબ કુમારિકાઓને પરણાવવામાં ખર્ચવા, અને એવાંજ બીજાં કામોમાં વાપરવા રૂપિયા એક લાખને પંચાવન હજાર. ૩) પોતાની બે પુત્રીઓના ગુજરાન માટે રૂપિયા ચાલીસ હજાર જુદા કાઢેલા, જે રકમનું વ્યાજ તેમની હયાતી સુધી તેમને મળે અને તે પછી તે રકમ પોતે સ્થાપેલ કોઈપણ ધર્મખાતામાં આપી દેવી. ૪) રૂપિયા ૬૫૦૦૦, પોતાના વતન કોઠારામાં દેવાલયો તથા ધર્મશાળા વિગેરેમાં આપેલા. ૫) કોઠારાના તળાવના ફંડમાં રૂપિયા દસ હજાર આપેલા.

ઉપર પ્રમાણે લગભગ ૧૧ લાખ રૂપિયાની વ્યવસ્થા ધર્માદા કાર્યો માટે કરેલી, પણ પ્રજાગવજ્ઞાત વીલમાં ફરમાવેલી લગભગ નવ લાખ રૂપિયાની રકમ પડી રહી અને વધીને ૨૩ લાખ ઉપર ગઈ. તેમાંથી રૂ. ૧૧ લાખ કેળવણીના કામોમાં, રૂ. સવા ત્રણ લાખ સામાન્ય ધર્માદામાં અને પોતાની કામનાં નિરાશ્રિતોના મદદ કરવામાં, રૂ. સવા લાખ કેવળ ધાર્મિક કાર્યોમાં, રૂ. દોઢ લાખ પરચુરણ કામમાં અને રૂ. ૬૦ લાખ નિશાળો તથા બોર્ડિંગો આદિનાં મકાનો માટે કાઢેલા છે, આ મિલકતની વ્યવસ્થા દ્રષ્ટીએ કરે છે.

શેઠ ગોકળદાસનાં સંખાવની ખાતાનાં લાભ વ્યાજ સુધીમાં હજારો માણસોએ લીધેલા છે, લે છે અને ભવિષ્યમાં પણ લેશે. એમણે સ્થાપેલી એંગ્લો-વર્નાક્યુલર સ્કૂલોમાં, કન્યશાળામાં તથા હાઈસ્કૂલમાં અનેક બાળાઓ અને બાળકો વિદ્યાભ્યાસ કરે છે, હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓમાં લગભગ ચાથો ભાગ મારી છે. એમની “ગોકળદાસ તેજપાળ હોસ્પિટલ”માં અનેક દુર્બી તથા દરદીઓની સારવાર થાય છે, એમની બોર્ડિંગ સ્કૂલમાં આશરે ૪૦ વિદ્યાર્થીઓનું ભરણ પોષણ થાય છે, અને શિક્ષણ મળે છે, તેમજ ત્યાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓની લુગડાં લતાંની તથા બીજી સર્વ સગવડ ત્યાંથીજ થાય છે, અને વિદ્યાર્થી ટ્રેન્ડ્યુએટ થાય ત્યાં સુધી તેને મદદ મળે છે. સંસ્કૃત પાઠશાળામાં ન્યાય, વેદાન્ત અને જ્યોતિષનું શિક્ષણ મફત અપાય છે, નિરાશ્રિત ફંડમાંથી વિધવાઓને માસિક રૂ. ૮ અને અનાથોને માસિક રૂ. ૫ મળે છે, ઉપરાંત જ્ઞાતિની ગરીબ કુમારિકાઓને પરણાવવામાં તથા ગુજરી ગયેલાં ગરીબ માણસોની ઉત્તર ક્રિયામાં પણ યોગ્ય મદદ અપાય છે.

આ પ્રમાણે એ પરોપકારી પુરૂષની સક્રિયતાંથી અનેક માણસો મદદ મેળવે છે અને તેમનું પ્રતાપી નામ યાદ કરે છે, હિંદમાં આવા અનેક પરોપકારી પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય એવી અમારી ભાવના છે. શેઠ ગોકળદાસ સને ૧૮૬૭ ના નવેમ્બર માસની ૧૬ મી તારીખે ૪૫ વરસની ઉંમરે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

Gokaldass Tejpal.

સ્વ. શ્રી ગોકળદાસ તેજપાળ.
સુપ્રસિદ્ધ પરાપકારી ભાટિયા ગૃહસ્થ.

Late Sheth Morarji Gokaldass, C. I. E.

સ્વ. શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ, સી. આઈ. ઈ.
એક મહાન ભારતિયા મૃદુસ્થ.

સ્વ. શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ. જી. પી. સી. આઈ. ઈ.

સુપ્રસિદ્ધ ભારિયા ગૃહસ્થ શેઠ મોરારજી ગોકળદાસનો જન્મ સને ૧૮૩૪ ના અક્ટોબરની ૨૬ મી તારીખે—સંવત ૧૮૬૦ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કાઠીયાવાડમાં આવેલ પોરબંદર શહેરના વતની હતા, અને ત્યાં તેઓ વેપાર કરતા, ન્યાંથી મોરારજી શેઠના પિતા શેઠ ગોકળદાસ જીવણ સંવત ૧૮૭૪ માં મુંબઈ આવી વસેલા હતા.

મોરારજી શેઠની બાલ્યાવસ્થાનો ઘણોખરો ભાગ યાત્રાઓમાં વીતેલો હતો, તેમણે તે સમયે મળતું ગુજરાતી શિક્ષણ લીધેલું હતું, અને પાછળથી અનુકૂળતા મળતાં એક ખાનગી શિક્ષક રાખી અંગ્રેજી અભ્યાસ પણ કરેલો હતો, તેમના પિતા તેમને અગીયાર વરસની ન્હાની વયના મુકીને સને ૧૮૪૫ માં ગુજરી જવાથી મોરારજી શેઠ તેમના કાકાઓની દેખરેખ તળે ઉછરીને મોટા થયા હતા, બાળલગ્નનું એ વખતે પરિણા હોવાથી મોરારજી શેઠનું લગ્ન પણ તેમની ન્હાની વયે કરવામાં આવ્યું હતું.

મોરારજી શેઠ બચપણથીજ ઘણા ચંચળ અને બુદ્ધિશાળી હોવા સાથે વ્યાપારી કુનેહની કુદરતી બક્ષીજ તેમને મળેલી હોવાથી તેઓ ન્હાની વયમાંજ પોતાના વડિલોના ચાલતા કાપડના ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા, જે કે એ પેઢી એમના કાકાઓની હોવા છતાં તેઓ જ્યારે તેમાં દાખલ થયા ત્યારે તેમને નોકર તરીકે રાખવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેમની કુશળતાથી ધીમે ધીમે તેમને ભાગદાર બનાવવામાં આવ્યા હતા, એમની કાર્યદક્ષતાથી પેઢીના લાલમાં દીનપ્રતિદીન વૃદ્ધિ થતી જતી હતી. મોરારજી શેઠની વ્યાપારકુશળતાથી મેસર્સ ડબ્લ્યુ. એ. ગ્રાહામની કંપનીમાં તેમની સારા પગારે માગણી થયેલી, પરંતુ તે જ્યાંનો સ્વીકાર નહિ કરતાં તેમણે પોતાનો ધંધો સ્વતંત્ર રીતેજ ચાલુ રાખેલો. થોડા વખત પછી તેમની હુશિયારીથી મેસર્સ વોટસન બોગલ અને કંપનીના માલિકોએ તેમને પોતાના દલાલ નિમ્ના હતા જે કામ તેમણે કેટલાંક વરસો સુધી કર્યું હતું.

સને ૧૮૬૫ ની સાલ પછી કેટલીક મીલો તથા એંકા નખળી પડી ગઈ હતી, અને તેના શેરોના ભાવ ઘણાજ ઓછા થઈ ગયા હતા, તે તકનો લાલ લઈ મોરારજી શેઠ કેટલીક મીલોના શેર ખરીદેલા, તેમાં તેમને સારો નફો થવાથી મીલ ઉદ્યોગ તરફ તેમનું લક્ષ ખેંચાયું અને એટ ઇસ્ટર્ન નામની મીલ ખરીદી લેવા વિચાર કર્યો, પણ શેરમીનીયાના ૧૮૬૪-૬૫ ના વરસમાં તેમને નાણાં સંબંધી ધકકો લાગેલો હોવાથી તેઓ એકલા મીલ ખરીદી શકે તેમ નહોતા, તેથી પોતાના સ્નેહી સ્વ. શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળને તેમણે ભાગદાર થવા સમજાવ્યા, પરંતુ તેઓ પણ થયેલ તુકશાનથી થોંકી ગયેલા હોવાથી ના પાડી. આથી મોરારજી શેઠે

પણુ વિચાર માંડી વાળ્યો. બીજે વરસે એ મીલ સારા પાયા પર આવી ગઈ અને મોરારજી શેઠ તેના ડીરેક્ટર નિભાયા. મીલના ડીરેક્ટર નિભાવાથી મીલ ઉદ્યોગમાં તેઓ રસ લેતા થયા અને એ ઉદ્યોગ તરફ તેમનું ધ્યાન વિશેષ ખેંચાયું. તેથી સને ૧૮૭૦ માં તેમણે શેઠ ખટાઉ મકનજી વિગેરે સાથે મળીને એક જ્યુટ મીલ ખરીદ કરી અને પાછળથી તેમાં ફેરફાર કરી કાપડની મીલ બનાવી ચાલુ કરી, એ મીલને તેમણે ઘણાજ સારા પાયા પર મુકવાથી તેમાં પૈસા રોકનારને સારો લાભ થયો, તેની સાથે મોરારજી શેઠને પોતાને પણ લાભ થવાથી સને ૧૮૭૪ માં તેમણે એક બીજી મીલ ખરીદ કરી અને તે પછી સોલાપુરમાં એક ત્રીજી મીલનું બાંધકામ પણ શરૂ કર્યું.

આ ત્રણે મીલોમાંથી એક પણ મીલ મોરારજી શેઠની સ્વતંત્ર માલેકીની નહિ હોવાથી તેનો વહીવટ ઉત્તમ ચાલતો નહિ, તેથી મોરારજી શેઠે કાં તો મીલ સ્વતંત્ર રીતે રાખી લેવાનો અને કાં તો આખી દેવાનો વિચાર કર્યો. છેવટે બે ભાગીદારોને અમુક રકમ અને શેઠ ખટાઉ મકનજીને એક મીલ આખી બાકીની બે મીલો તેમણે પોતાને સ્વાધીન કરી લીધી. આમાંની પહેલી મીલનું નામ “ મોરારજી મીલ ” અને બીજીનું નામ ‘ સોલાપુર મીલ ’ છે. આ મીલોને મોરારજી શેઠે ઘણાજ સારા પાયા પર મુકેલી અને હાલ તેનો વહીવટ તેમના વારસા ચલાવે છે.

ઉદ્યોગમાં લક્ષ આપી પૈસા પ્રાપ્ત કરવાની સાથે જનસમાજના હિતનાં કેટલાક કાર્યો મોરારજી શેઠે કરેલાં હતાં. સને ૧૮૭૬-૭૭ માં સોલાપુરમાં પટેલા દુકાળ વખતે તેમણે ગરીબોને માટે એક ફંડ એકઠું કરી સોલાપુરની પોતાની મીલમાં સસ્તા અનાજની દુકાન ખોલેલી અને જથ્થાબંધ અનાજ મગાવી પડતર ભાવે અથવા એથી પણ ઓછે ભાવે આપેલું. તેમની એ સેવાના બદલામાં નામદાર સરકાર તરફથી તેમને સી. એચ. આઇ. ઇ. નો માનવંત ઇન્કાબ આપવામાં આવેલો હતો. આ શિવાય સને ૧૮૭૬-૮૦ ની અફઘાનીસ્તાનની લગઈમાં માર્યા ગયેલા સિપાઈ ઓની વિધવાઓ તથા બચ્ચાંઓના ફંડમાં પણ તેમણે સારી મદદ કરેલી, તે શિવાય સખાવતનાં બીજાં પણ કેટલાંક કાર્યો તેમના હસ્તે થયેલાં.

શેઠ મોરારજી સરકારમાં પણ સારી લાગવગ ધરાવતા હતા, અને નામદાર સરકાર તરફથી તેમને જ. પી. તથા સી. આઇ. ઇ. ના ઇન્કાબો મળવા ઉપરાંત સને ૧૮૭૮ માં તે વખતના ગવર્નરે તેમને ધારાસભાના અભાસદ નિમ્ત્રા હતા. ધારાસભાની તેમની કારકીર્દિ ઉજવળ નિવડી હતી અને કેટલાક કાયદાઓના સંબંધમાં તેમણે સારી ચર્ચા કરવાથી લોક લાગણી તેમના તરફ ખેંચાયેલી હતી, ધારાસભાના મેમ્બર નિભાવા ઉપરાંત તેઓ મુંબઈ તથા પુનાની મ્યુનીસીપાલિટીના પણ મેમ્બર નિભાયા હતા, તે શિવાય મુંબઈની યુનીવરસિટીના ફેલો, તેમજ મીલ ઓનર્સ એસોસીએશન, એમ્બર ઓફ કોમર્સ તથા બોમ્બે એસોસીએશન અને એવીજ બીજી સંસ્થાઓના તેઓ આગેવાન હતા. તેઓ સને ૧૮૮૦ ના અકટોબરની ૮ મી તારીખે ૪૬ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

સ્વ. જસ્ટીસ બદરૂદીન તૈયબજી.

હિંદના રાજદ્વારી પુરૂષોમાંના એક અગ્રેસર, પહેલા દેશી બારીસ્ટર, એક બહોલ વક્તા, મુંબઈની હાઈકોર્ટના એક પહેલા દેશી જડ્જ અને નેશનલ કોંગ્રેસના પહેલા મુસલમાન પ્રેસીડન્ટ તરીકેની નામના મેળવી જનાર સ્વ. જસ્ટીસ બદરૂદીનનો જન્મ સને ૧૮૪૪ના અકટોબરની ૮ મી તારીખે થયો હતો.

એમના પિતા તૈયબજી ખંભાતના પ્રખ્યાત વેપારી હતા અને પછીથી મુંબઈ આવી વસેલા હતા, તેમને છ પુત્રો હતા, તેમાંના પાંચમા પુત્ર મી. બદરૂદીન હતા, મુસલમાન કોમમાં જે વખતે કેળવણી બહુજ થોડી હતી તે વખતે શેઠ તૈયબજીએ પોતાના છ પુત્રોને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવા માટે વિલાયત મોકલ્યા હતા. જેમાંથી મી. કમરૂદીન એક પહેલા દેશી ડાલીગ્રીટર તરીકે અને મી. બદરૂદીન પહેલા દેશી બારીસ્ટર તરીકે બહાર પડ્યા હતા.

મી. બદરૂદીને શરૂઆતનો ઉરદુ તથા ફારસી અભ્યાસ મુંબઈની મદ્રેસામાં કર્યા પછી એટ્લીસ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે તેઓ દાખલ થયા હતા, ત્યાં થોડો અભ્યાસ કર્યા પછી અને ૧૮૬૦ના એપ્રિલ માસમાં એટલે કે પોતાની સોળ વરસની ન્હાની વયે તેઓ ઉચ્ચ કેળવણી લેવા માટે વિલાયત ગયા હતા, ત્યાં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી આગળ અભ્યાસ શરૂ કરેલો પણ તબિયત બગડવાથી અને ૧૮૬૪માં તેમને સ્વદેશ પાછું આવવું પડ્યું હતું, સ્વદેશમાં એક વરસ રહેવાથી તેમની તબિયત સુધરી ગઈ અને તેથી તેઓ પાછા અભ્યાસ માટે વિલાયત ગયા, પણ તેમની આંખો નબળી પડી ગયેલી હોવાથી યુનીવર્સિટીનો અભ્યાસ કરવાની ડાકટરોએ મના કરી તેથી કાયદાનો અભ્યાસ કરી બારીસ્ટર થવાનો તેમણે વિચાર કર્યો અને મિડલ ટેમ્પલ નામની કાયદાની શાળામાં દાખલ થયા ત્યાં અભ્યાસ કરી સને ૧૮૬૭માં બારીસ્ટરની પરિક્ષા પસાર કરી તેઓ સ્વદેશ પાછા આવ્યા અને મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં બારીસ્ટર તરીકે ધંધો શરૂ કર્યો, તેમની વક્તૃત્વ શક્તિ પ્રખર હોવાથી જ્યૂરી તથા જડ્જના મન પર તેઓ પોતાની વાતની સચોટ અસર કરી શકતા અને તેથી લગભગ ઘણા ખરા કેસમાં તેમને ફતેહ મળતી, યૂરોપીયન બારીસ્ટરોની સામે તેઓ સારી ટક્કર લેતા હતા, પોતાની હુશિયારીથી તેમણે ફ્રાંસીની સગ પામેલા એક આરોપીને ખુનના તહોમતમાંથી મુક્ત કરાવ્યો હતો.

સને ૧૮૭૬માં માનચેસ્ટરથી હિંદ આવતાં કાપડ પરની જકાત સરકારે કાઢી નાખી, જેનું પરિણામ એ આવે કે વિલાયતી માલની હરિકાઈમાં દેશી માલ કોઈ પણ રીતે

ટકી શકે નહિ, તેથી તેની વિરૂધ્ધમાં પોકાર ઉઠાવી ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટને અરજ કરવા મુંબઈના આગેવાન શહેરીઓની એક સભા ફરામજી કાવસજી હોલમાં મળી, તે વખતે મી. બદરૂદ્દીને બહેરમાં દેખાવ દીધો અને 'પોતાનું' પહેલ વહેલું અસરકારક ભાષણ આપી લોકોનાં મન જીતી લીધાં, ત્યારથી તેઓ દરેક બહેર સભામાં હાજર રહી અગ્રેસર તરીકે કામ કરવા લાગ્યા, તે પછી સને ૧૮૮૨માં તેમને મુંબઈના ગવર્નરની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના એક મેમ્બર નિમવામાં આવ્યા હતા, ત્યાં પણ તેમણે ધણું સાફ કામ કર્યું હતું.

સને ૧૮૮૪માં હિંદના હિત માટે ઇંગ્લીશ નેશનલ કોંગ્રેસની સ્થાપના થઈ ત્યારથીજ મી. બદરૂદ્દીન તેના સુસ્ત હિમાયતી હતા અને તેથી સને ૧૮૮૭માં મદ્રાસ મુકામે મળેલી ત્રીજી કોંગ્રેસના તેમને પ્રમુખ નિમવામાં આવ્યા હતા, એ પ્રમુખપદથી તેમણે એક ધણુંજ બાણવા બેગ ભાષણ આપ્યું હતું જેની પ્રશંસા રાજદ્રારી પુરૂષો તથા વર્તમાનપત્રોએ કરેલી હતી.

સને ૧૮૯૩માં આન. જસ્ટીસ કાશીનાથ તેલંગ સ્વર્ગવાસી થવાથી મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં તેમની ખાલી પડેલી જગ્યા પર મી. બદરૂદ્દીનને નિમવા સરકારે ઠરાવ કર્યો પણ પોતાની આંખો નબળી હોવાથી તે જગ્યાનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો નહિ, પરંતુ બે વરસ પછી પાછી એક બીજી જગ્યા ખાલી પડવાથી તે સ્વીકારવા સરકારે તેમને આગ્રહ કર્યો અને તે ઉપરથી તેઓ સને ૧૮૯૫માં હાઈકોર્ટના એક જડ્જ તરીકે નિમાયા હતા, જડ્જ તરીકેના પોતાના હોદ્દા દરમિયાન તેમણે સારી કુશળતા બતાવવા સાથે ન્યાયને તેઓ ચાહતા હોવાથી એક ન્યાયપ્રિય અને ખાહોશ જડ્જ તરીકે તેમણે સારી નામના મેળવેલી છે.

તેઓ સને ૧૯૦૬ના સપ્ટેમ્બર મહિનાની ૮ મી તારીખે સ્વતંત્ર ૧૯૬૨માં લગભગ છાસઠ વરસની વયે ગુજરી ગયા હતા, એમના પુત્રોમાંના હુસૈનભાઈ તથા ફેઝભાઈ નામાંકિત ધારાશાસ્ત્રીઓ છે, મી. હુસૈનભાઈ અત્રેની સ્મોલકોઝ કોર્ટના બીબ્બ જડ્જનો માનવતો હોદ્દો ધરાવે છે, મી. ફેઝભાઈ પણ મદ્રાસની સ્મોલકોઝ કોર્ટના જડ્જ હતા. પરંતુ હાલ મુંબઈમાં રહી ખારીસ્ટરનો સ્વતંત્ર ધંધો કરે છે.

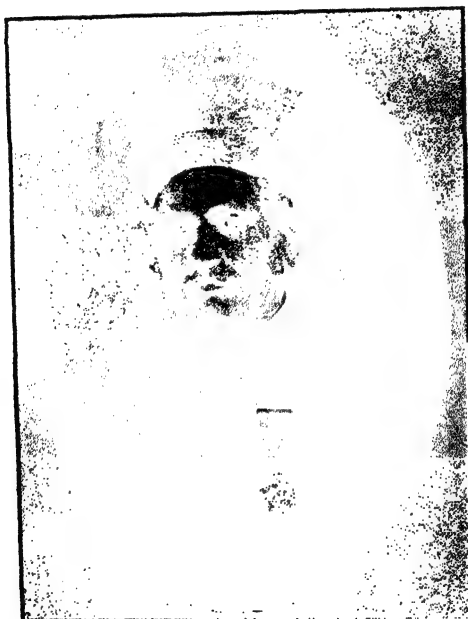
Late Justice Badrudin Tybjee.

સ્વ. જસ્ટીસ બદરુદ્દીન તૈયબજી.

હિંદના એક સાર્વજનિક અગ્રેસર.

Late Sheth Sorabji Shapurji Bengalee, J. P., C. I. E.

સ્વ. શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બંગાળી, જે. પી., સી. આર્ક. ઈ.
ગરીબના મદદગાર અને સ્ત્રીશિક્ષણની દિશાવતી.

સ્વ. શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બંગાળી.

જે. પી. સી. આઈ. ઇ. ઈત્યાદિ.

એક પત્રકાર, એક લેખક, કેળવણીના એક હિમાયતી, એક સુધારક, સ્ત્રીવૈદ્ય સ્થાપવાની પહેલ કરનાર, રાજદ્વારી બાળતોમાં સલાહ આપનાર, મજૂર વર્ગના મિત્ર અને ગરીબોના પિતા તરીકે લોકોમાં પ્રખ્યાતી પામેલા સ્વ. શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બંગાળીનો જન્મ સને ૧૮૩૧ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૫ મી તારીખે મુખર્ધમાં થયો હતો. એમના વડિલો મૂળ કલકત્તાના વતની હોવાથી તેઓ બંગાળીના નામથી ઓળખાતા. શેઠ સોરાબજીના પિતા તેમની એક વરસની ન્હાની વય હતી ત્યારે ગુજરી જવાથી તેમને તેમના માતૃશ્રી ગાઈ બીબાજીએ ઉછેરીને મોટા કર્યા હતા.

છ વરસની વયે શેઠ સોરાબજીએ ગુજરાતી અભ્યાસ શરૂ કરેલો હતો અને ગુજરાતી અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે એન્ડ્રીયન સ્કૂલમાં જોડાયા હતા. એમના અંગ્રેજી શિક્ષકોમાં એક નવરોજજી ફરદુનજી સી. આઈ. ઇ. પણ હતા કે જેમની સાથે આગળ જતાં મિત્રાચારીથી જોડાઈને બન્ને ગૃહસ્થોએ કેટલાંક જાહેર કાર્યો કર્યા હતા.

પંદર વરસની વયે શેઠ સોરાબજી સ્ત્રીલોન બેંકમાં પંદર રૂપિયાના પગારથી નોકર રહેલા હતા, એ બેંકનો વડો સાહેબ મી. ટર્નર તેમના પર સારી પ્રીતિ રાખતો અને જ્યારે થોડા વખત પછી તે બીજી નવી ખુલેલી કમરગ્રીયલ બેંકના એજન્ટ તરીકે નિમાયો ત્યારે શેઠ સોરાબજીને પણ તે પોતાની સાથે લઈ ગયો અને તેમનો પગાર વધારીને વીસ રૂપિયા કરી આપ્યા. આ બેંકની નોકરીમાં તેઓ સને ૧૮૪૫ માં દાખલ થયા હતા, ત્યાં તેમના દાખલ થવા પછી તેમનો માયાજી સાહેબ ટર્નર ગુજરી ગયો, અને તેથી તેઓ અમુક અંશે આધાર વિનાના થઈ પડ્યા, તો પણ ખત રાખી તેમણે પોતાનું કામ જતરી રાખ્યું અને ધીમે ધીમે તેઓ સારી પાયરી પર ચડ્યા, પરંતુ ઉંમર વધવાની સાથે મહેરજાઓ પણ વધવા લાગી અને તેથી તેમણે પહેલા દેશી સોલીસીટર થવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ એ વેળાના અંગ્રેજ સોલીસીટરોએ એક દેશીને એવી રીતે આગળ વધતો અટકાવવાના ઇરાદાથી તેમને પોતાની પેઢીમાં આર્ટિકલ કલાર્ક તરીકે દાખલ કરવાનીજ સાફ ના પાડી. તેવામાં સને ૧૮૫૩ માં મરકન્ટાઇલ નામે નવી બેંક સ્થાપન થઈ ત્યાં શેઠ સોરાબજીને આરા પગારની નોકરી મળવાથી સંતોષ માની સોલીસીટર થવાનો વિચાર તેમણે માંડી વાળ્યો, એ બેંકની બે વરસની નોકરીમાં તેમણે સારી ચપલતા બતાવવાથી તેમને કેપ્ટુરી એકાઉન્ટન્ટનો ભાર અને જોખમી હોદ્દો આપવામાં આવ્યો. જેવો હોદ્દો મેળવવાને ભાગ્યશાળી થનાર દેશી તરીકે તેઓ પહેલાજ હતા,

આ જગ્યા પર પણ તેમણે સાડાં કામ કરવાથી તેમને એથી પણ ભારે હોદ્દો આપવાની યેઠના વડાએ ઇચ્છા બતાવી, પરંતુ એક દેશીની આવી રીતે ચડતી જોઈ યૂરોપીયન નોકરો ઘોંઘાટ કરવા લાગ્યા તેથી એ વાત એટલેથી અટકી ગઈ. અંગ્રેજોની આવી વર્તણૂકથી નારાજ થઈને શેઠ સોરાબજીએ સને ૧૮૫૮માં પોતાનાં હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું અને તેઓ મંચેરજી કુરામજી કામા નામના ગૃહસ્થના મદદનીશ તરીકે માસિક ૫૦૦ રૂપિયાના પગારથી જોડાયા, એ કંપનીમાં તેઓ છ વરસ સુધી રહ્યા. તે પછી મી. કામા એકાન્તવાસી થવાથી શેઠ સોરાબજી વરજીવનદાસ માધવદાસ તથા ભગવાનદાસ માધવદાસની સાથે જોડાયા, જ્યાં તેઓ જીવનના અંત સુધી રહ્યા હતા.

શેઠ સોરાબજી એક ઉત્સાહી લેખક હતા, અને તેથી પોતાની આર્થિક સ્થિતિ અનુકૂળ થયા પછી તેમણે જાહેર પત્રોમાં લેખો લખવા શરૂ કર્યા હતા, એટલુંજ નહિ, પણ સને ૧૮૪૯માં તેમણે જગતમિત્ર નામે ગુજરાતી માસિક કાઢવું શરૂ કર્યું હતું, જે તેમણે બે વરસ સુધી ચલાવ્યું હતું, વળી એજ અરસામાં તેમણે બે વરસ સુધી મુંબઈ સમાચારના અધિપતિ તરીકે પણ કામ કર્યું હતું.

સને ૧૮૫૧માં તેમણે સમાચારના અધિપતિનું પદ છોડીને જગતપ્રેમી નામે એક બીજું માસિક શરૂ કર્યું હતું. એ માસિક ત્રણ વરસ સુધી પૂર ફતેહમંદીથી ચાલ્યું હતું અને તેનાથી સોરાબજી શેઠને સારી નામના મળી હતી. સને ૧૮૫૭માં તેમણે સર જમશેદજી જીજીભાઈ ટ્રાન્સએક્શન ફંડ તરફથી માગવામાં આવેલ એક ઇનામી નિબંધ લખી ૫૦૦ રૂપિયાનું ઇનામ મેળવ્યું હતું, તે ઉપરાંત રાસ્ત ગોક્તાર પત્રની માલેકીમાં પણ તેમણે ભાગ રાખેલો અને અમુક વખત સુધી એ પત્રના અધિપતિ તરીકે કામ બજાવેલું.

સને ૧૮૬૩માં તેઓ યૂરોપની મુસાફરીએ ગયેલા, ત્યાંથી પાછા આવીને તેમણે ત્યાંના ૩ તથા લોખંડના ઉદ્યોગનું બ્યાન અત્રેના વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ કર્યું હતું, તેમજ તેઓ પાછા આવ્યા ત્યારે તે વખતે ચાલતા શેરમેનિયામાં નહિ અપલાવવા પ્રબળે ચેતાવી હતી. સને ૧૮૬૫ માં મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીનો વહીવટ જે. પી. એના હાથમાં હતો, શેઠ સોરાબજી પણ એક જે. પી. હોવાથી તેઓ પણ મ્યુનીસીપાલિટીના મેમ્બર હતા અને તેમણે પ્રબળી સેવા બજાવી હતી. એ વખતે મ્યુનીસીપલ કમીશનર તરીકે પ્રખ્યાત આથર કાર્ફડ હતો, તેણે મુંબઈને એકદમ સુધારી પારીસ બનાવી દેવાની ઇચ્છાથી મ્યુનીસીપાલિટીની આર્થિક સ્થિતિ લક્ષમાં રાખ્યા વગર ઉઠાઉ ખર્ચ કરવા માંડ્યું, આ વખતે મ્યુનીસીપાલિટીના બીજા મેમ્બરો બેસી રહ્યા, પણ શેઠ સોરાબજી, સ્વ. નવરોજજી ફરદુનજી તથા સ્વ. ડો. બ્લેન્ડી વિગેરેએ મી. કાર્ફડના ઉઠાઉ વહીવટની સામે બાથ બીડી તેના પરિણામે સરકારે એ બાબતની તપાસ કરવા એક કમિટી નિમી, એ કમિટીના સભાસદોમાં દેશી ગૃહસ્થ તરીકે એકલા સોરાબજી શેઠ હતા, બાકીના બધા યૂરો-

પીયનો હતા. આ કમિટીમાં શેઠ સોરાબજીએ મી० કાર્ફર્ડના અધેર વહીવટની વાત એવી સરસ રીતે રજુ કરી કે કમિટીમાં તેના કેટલાક મિત્રો હોવા છતાં સર્વનો અભિપ્રાય તેની વિરૂધ્ધ ગયો, તેથી મી० કાર્ફર્ડને એકદમ પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપવું પડ્યું. શેઠ સોરાબજીના આ પ્રયત્નથી પ્રજા તેમના પર ખુશી થઈ અને સરકારે પણ સને ૧૮૭૨ નો નવો મ્યુનીસીપલ એક્ટ ઘડતી વખતે એમની સૂચનાઓનો સ્વીકાર કર્યો.

સને ૧૮૭૬ માં તેમને મુંબઈની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના મેમ્બરનો માનવંત હોવા આપવામાં આવ્યો હતો. આ હોદ્દા દરમ્યાન તેમણે જે મહત્વનું કામ કર્યું તે એ હતું કે મીલોમાં બાળકોને ૧૨ થી ૧૩ કલાક સુધી કામ કરાવતા અને નહાનાં બચ્ચાંને પણ મીલના કામમાં જોડતા તે અટકાવવાનું હતું. આ બાબતને લગતો ખરડો તેમણે મુંબઈની ધારાસભામાં રજુ કર્યો, પણ ત્યાં તે પસંદ નહિ થવાથી શેઠ સોરાબજીએ એ ખરડાની નકલો વિલાયતના મંજુરોના હિમાયતી ગૃહસ્થો પર તથા પાર્લામેન્ટના મેમ્બરો પર મોકલી. આના પરિણામે સને ૧૮૮૧ માં ફેક્ટરી એક્ટ ઘડવામાં આવ્યો. એ કાયદાની રૂએ હિંદુસ્થાનમાં કોઈપણ કારખાનામાં સાત વરસથી ઓછી ઉમરનાં બાળકને કામે લગાડવાની મના થઈ અને ૭ થી ૧૨ વરસની ઉમરનાં બાળક પાંસથી ૬ કલાકથી વધારે વખત કામ નહિ લેવાનું નક્કી થયું. સને ૧૮૮૨ માં તેમણે એજ્યુકેશન કમીશન સમક્ષ જુબાની આપી દાખલા દલીલોથી સાબિત કરી આખું હતું કે હજુ આ દેશમાં કેળવણી વિષે ઘણું કરવાનું બાકી છે. સને ૧૮૮૩ સ્ત્રીઓને માટે સ્ત્રી ડોક્ટરોની જરૂર સંબંધે જે હિલચાલ થયેલી તેમાં પણ તેમણે ઘણોજ આગળ પડતો ભાગ લીધેલો. સને ૧૮૮૭ માં તેમણે વિલાયતી કાપડ પરની જકાત કાઢી નાખવાની વિરૂધ્ધ વોઈસરોયને એક મજબૂત લલામણુવાળો પત્ર લખ્યો હતો. આ શિવાય બીજાં પણ ઘણાં જાહેર કાર્યોમાં તેમણે ભાગ લીધો હતો.

જાહેર પ્રજાની સેવા કરવાની સાથે શેઠ સોરાબજીએ પોતાની કોમની પણ સારી સેવા બજાવી હતી, અને તેઓ પારસી મેટ્રીમોનીયલ કોર્ટના એક સભાસદ હતા. તેઓ સ્ત્રી કેળવણીના ભારે હિમાયતી હતા અને તેથી સ્ટુડન્ટસ લી રરી એન્ડ સાયન્ટીફીક સોસાયટીના એક આગેવાન સભાસદ થયા હતા, એટલુંજ નહિ પણ તેમણે લગભગ રૂ. ૬૭૦૦૦) હજારના ખર્ચે એક કન્યાશાળા સ્થાપી હતી, જે હજુ પણ ચાલે છે. તેઓ સને ૧૮૬૩ માં લગભગ ૬૨ વરસની વયે ગુજરી ગયા હતા. એમની યાદી કાયમ રાખવા માટે મુંબઈની પ્રજાએ એમનું એક પુતળું બનાવીને સને ૧૯૦૦ માં ખુલ્લું મુકેલ છે.

સ્વ. શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ. જી. પી.

મુંબઈનો સુપ્રસિદ્ધ માધવબાગ બંધાવનાર, અને જીંદગી પર્યંત મુંબઈની હિંદુ વસ્તીના હિતની હિલચાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર શેઠ વરજીવનદાસ નાતે કપાળ વાણિયા હતા, એમનો જન્મ સંવત ૧૮૭૩ ના માહા સુદ દસમ, સને ૧૮૧૭ ના બન્યુઆરીની ૨૮ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમનું કુટુંબ અને સર મંગળદાસનું કુટુંબ એકજ છે. શેઠ વરજીવનદાસના વડાઓ કાઠીયાવાડના દીવબંદરના ઘોઘલા ગામના મૂળ વતની હતા, જ્યાંથી શેઠ વરજીવનદાસની પાંચમી પેઢીએ થયેલા શેઠ રૂપજી ધનજી સંવત ૧૭૪૮ માં પ્રથમ મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, રૂપજી ધનજીના પુત્ર મેનોરદાસ ઘણા પ્રખ્યાત અને પ્રતાપી પુરૂષ હતા, તેમને મુંબઈની પ્રજા તરફથી નગરશેઠની પદવી મળેલી, તેમને પાંચ પુત્રો હતા તેમાંના એક પુત્ર રણછોડદાસને માધવદાસ નામે પુત્ર થયેલા. જેઓ વેપારી વર્ગમાં તથા સરકાર દરબારમાં સારૂ માન ધરાવતા હોવાથી સંવત ૧૮૬૩ માં ન્યારે તેઓ ગુજરી ગયા ત્યારે તે વખતના મુંબઈના ગવર્નરે તેમના કુટુંબ પર એક દિલાસાપત્ર મોકલાવેલો, તેમજ તેમના પુત્રોને પાતાની પાસે બોલાવી શાલ પાશાક આપેલાં. શેઠ માધવદાસને પણ પાંચ પુત્રો હતા તેમાં વરજીવનદાસ સહુથી ન્હાના હતા.

શેઠ વરજીવનદાસે ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યા પછી બોમ્બેલની તથા રેજીમેન્ટલ સ્કૂલમાં અંગ્રેજી કેળવણી લીધેલી, એતે તે પછી પાતાના વડિલોના ચાલતા ધંધામાં તેઓ જોડાઈ ગયેલા, તેમના પાંચ ભાઈઓમાં નરોત્તમદાસની સાથે તેમને વિશેષ પ્રીતિ હતી અને તેથી ઘણા વખત સુધી તેઓ બન્ને ભાઈઓએ સાથે રહી રોજ ગાર ચલાવેલો, સને ૧૮૬૪ પછી વરજીવનદાસ શેઠે મહુમ સારાબજી શાપુરજી બંગાળીની સાથે ભાગમાં ડબલ્યુ. એ. ગ્રાહામની કંપનીના ગેરંટી-પ્રોકરનું કામ સ્વીકારેલું, એ કામમાં કંપનીને તેમણે સંતોષ આપવાથી સને ૧૮૬૩માં સારાબજી શેઠના અવસાન પછી કંપનીએ એ કામ વરજીવનદાસ શેઠને એકલાનેજ સોંપેલું.

સને ૧૮૬૪ના શરમેનિયામાં મુંબઈના ઘણા ગૃહસ્થોએ લાલચથી લલચાઈને ઝુકાવેલું અને પરિણામે પાયમાલ થઈ ગયેલા, તે વખતે વરજીવનદાસ શેઠ મન દઢ રાખી તેનાથી દૂર રહેલા, જેના પરિણામમાં બીજી કંપનીઓ તથા પેઢીઓ ભાંગી પડી ન્યારે એમની પેઢીને કંઈ આંચ આવી નહોતી.

ધંધામાં ધ્યાન આપી પાતાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાની સાથે ઇશ્વરકૃપાથી મળેલ દ્રવ્ય પરોપકારના કાર્યોમાં વાપરવામાં, બહાર હિલચાલમાં તથા જ્ઞાતિની હિલચાલમાં પણ વરજીવનદાસ શેઠે પ્રશંસાપાત્ર ભાગ લીધેલો. બાંહે નેટિવ

ડીરેપેન્સરીના એક ટ્રસ્ટી તથા ડીરેક્ટર, સ્વ. જગન્નાથ શંકરશેઠના ધર્મદા દવાખાના ના એક ટ્રસ્ટી અને પાછળથી ટ્રસ્ટીઓની બોર્ડના ચેરમન તરીકે કામ કરીને તેમણે પ્રજાની સેવા બળવેલ છે, તેમજ સને ૧૮૭૩ થી ૧૮૭૮ સુધી અને તે પહેલાં પણ મ્યુનીસીપાલિટીમાં બિરાજીને તેમણે પ્રજાની સેવા કરેલી, સને ૧૮૬૩ના મુંબઈના હિંદુ મુસલમાનના હુલ્લડ વખતે તેમણે બન્ને પક્ષના આગેવાનોને પોતાને ત્યાં બોલાવી સમાધાન કરાવવા બનતો પ્રયત્ન કરેલો. સને ૧૮૮૧ તથા ૧૮૬૧ના વસ્તીપત્રક વખતે પણ તેમણે લોકોને સમજાવી ખરી હકીકત લખાવવા અને સરકાર તથા પ્રજાને એ કામ સરળ થઈ પડે તેવા પ્રયત્નો કરવા તજવીજ કરેલી. સને ૧૮૮૬ માં બાગલઅના તથા સને ૧૮૬૨માં સમતિવચના કાયદા ઘડાવવા કેટલાક મુદ્દારોકોએ તજવીજ કરેલી તેની વિરૂદ્ધમાં મોટી મોટી સભાઓ માધવ બાગમાં ભરીને સરકારને લોકમત જણાવવાની અને હિંદુઓના ધર્મ તથા સંસાર સંબંધી કામોમાં સરકારે હાથ નહિ નાખવાની વિનંતિ કરી થોડી દલીલોવાળી અરજી તે વખતના હિંદુના વાઈસરોય પર મોકલાવેલી.

શેઠ વરજીવનદાસની લાયકાત તથા કુશળતાથી તેમને જાહેર પ્રજાએ, સરકારે તથા તેમની નાતે સાડું માન આપેલું, સને ૧૮૪૧ માં તેમને નામદાર સરકાર તરફથી આન્ડ જ્યુરીમાં બિરાજવાનું માન મળેલું, જે માન એ વખતે થોડાજ દેશી ગૃહસ્થાને મળતું, રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીના મેમ્બરનું માન પણ તેમને મળેલું. સને ૧૮૫૩માં નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. બનાવેલા, સને ૧૮૭૭માં સરકારે તેમને મુંબઈ મ્યુનિસિપલિટીના ફેલોની પદવી આપેલી સને ૧૮૮૦માં તેમને મુંબઈ એકના ડીરેક્ટર નિમવામાં આવેલા, વળી તેજ વરસમાં તેમને પોર્ટ ટ્રસ્ટના એક ટ્રસ્ટી નિમેલા. ઉપર પ્રમાણે સરકાર તથા પ્રજા તરફથી માન મેળવવા સાથે જ્ઞાતિ તરફથી પણ તેમને સાડું માન મળેલું, એમની કુશળતાથી એમના જ્ઞાતિબંધુઓની એમના પ્રત્યે મુળથીજ સારી લાગણી હતી, પરંતુ સને ૧૮૫૫થી તો જ્ઞાતિના મોટા ભાગે એક સલા ભરી તેમને પોતાની જ્ઞાતિના શેઠ નિમેલા.

શેઠ વરજીવનદાસના હસ્તે સખાવતનાં પણ કેટલાંક જાણવા લાયક કાર્યો થયાં છે, જેની નોંધ આ પ્રમાણે છે. ૧) રૂપિયા અઢી લાખના ખરચે મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ માધવબાગ પોતાના પિતાશ્રીની યાદી કાયમ રાખવાના શુભ હેતુથી પોતાના ભાઈ નરોત્તમદાસની સાથે મળીને સને ૧૮૭૪માં તેમણે બંધાવેલ છે. ૨) રૂપિયા પચીસ હજાર માધવબાગમાં એક સહાવૃત્ત સ્થાપવાના ફંડમાં પોતાના ભાઈ નરોત્તમદાસની સાથે મળીને તેમણે આપેલા છે, આ રકમમાં તેમનાં જીવન લક્ષ્મીબાઈ તથા તેમના ભાઈ નરોત્તમદાસનાં પુત્રી લાણીબાઈએ મળીને બીજા પચીસ હજાર ઉમેરેલા છે, એટલે એકંદરે એ રકમ પચાસ હજારની થઈ છે, જેમાંથી હંમેશાં અનાથોને સહાવૃત્ત આપવામાં આવે છે, ૩)

રૂપિયા પાંચ હજાર મુંબઈ યુનીવર્સિટીને સને ૧૮૮૨માં આપેલા છે. જેના વ્યાજની રકમ સંસ્કૃત ભાષામાં બી. એ.ની પરિક્ષામાં ઉંચે નંબરે આવનાર વિદ્યાર્થીને “વરજીવનદાસ માધવદાસ સંસ્કૃત સ્કૉલરશીપ” તરીકે આપવામાં આવે છે. જી એમના લાઇ મુળજીલાઇએ મરતી વખતે ડા. વીસ હજારની રકમ તેમને કોઈ પરોપકારના કામમાં ખર્ચવા આપેલી, એ રકમથી કાંઈ મોટું કામ થશે નહિ એવા વિચાર કરીને વરજીવનદાસ શેઠે તે રકમને એવાં કામમાં રોકી કે જે વધીને ડા. એસી હજારની થઇ, એટલે તેમણે માધવબાગ સામેની જગ્યા વેચાતી રાખીને ત્યાં એક સારી ધર્મશાળા પોતાના લાઇના નામથી બંધાવી છે, અને એ ધર્મશાળાના ખર્ચ માટે દર મહિને લગભગ ૨૦૦૭ રૂ. મળે એવી એક બીજી જગ્યા લઇ રાખેલ છે, તે ઉપરાંત એ રકમના વધારામાંથી નાસિકમાં પણ રૂ. પાંચ હજારના ખર્ચે તેમણે એક ધર્મશાળા બંધાવેલ છે. ૫૭ સને ૧૮૮૮માં એમના ન્હાના પુત્ર રણછોડ દાસ અઢાર વરસની વયે ગુજરી ગયા ત્યારે મરતી વખતે તેમણે પોતાના પિતાશ્રીને કોઈ સાડું પરોપકારનું કાર્ય કરી પોતાનું નામ અમર રાંધે તેવી તજવીજ કરવા ઇચ્છા બતાવેલી, તે ઇચ્છાને માન આપીને શેઠ વરજીવનદાસે સને ૧૮૯૧માં મુંબઈથી ચાર ગાઉ દૂર સીમ નામના ગામના સ્ટેશન નજીક પોતાની જમીન હતી તેના પર લગભગ રૂ. દોઢ લાખ ખર્ચીને એક સેનેટેરીયમ-આરોગ્યભૂવન પોતાના પુત્રના નામથી તેના સ્મારક અર્થે બંધાવેલ છે, વળી તેના નિભાવ માટે રૂ. વીસ હજાર જુદા રોકેલા છે. ૬૭ સને ૧૮૯૫માં એ આરોગ્યભૂવન નજીક રૂ. સાળ હજારના ખર્ચે એક ધર્માદા દવાખાનું તેમણે પોતાના નામથી ખોલેલ છે, અને તેના નિભાવ માટે રૂ. પચીસ હજાર જુદા મુકવા ઉપરાંત એ ઔષધાલયને લગતાં મકાનોના ભાડાંની ઉપજ પણ બક્ષીસ કરેલ છે, ૭૭ સને ૧૮૯૩માં એમના મિત્ર શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બંગાળી ગુજરી ગયા તેના ઉંઠમણમાં રૂ. એક હજાર તથા તેમના સ્મારક ફંડમાં રૂ. અઢી હજાર મળી કુલ રૂ. સાડા ત્રણ હજાર તેમણે આપેલા ૮૭ સને ૧૮૮૨માં તેમણે લારમાર્ટડ પંડિત શ્રી ગદુલાલજીના સત્કાર માટે એક ફંડ ઉભું કરેલું જેમાં રૂ. અઢાર હજાર ભરાયેલા, તેમાંથી રૂ. આઠ હજાર માન-પત્ર સાથે પંડિતજીને આપેલા અને બાકીની રકમ પંડિતજીના લાભાર્થે વાપરવા ઇલાયતી રાખી ટ્રસ્ટીઓને સોંપેલી. ૯) તેમના લાઇ નરોત્તમદાસની સાથે લગભગ આગીસ વરસ સુધી તેમણે ધંધો ચલાવ્યો તે દરમિયાન રૂ. પાંત્રીસ હજાર ખર્ચેના ભાગમાંથી જુદાં જુદાં પરોપકારનાં કાર્યોમાં અપાયેલા. ૧૦૭ સને ૧૮૮૪માં રૂ. પચીસ હજારનું એક ટ્રસ્ટ તેમણે કરેલું, જેના વ્યાજમાંથી દર ફાગણ મહિનામાં એમના મુળ પુરૂષ રૂપજી ધનજીના નામની ઉબાળી તેમની ન્યાતને અપાય છે.

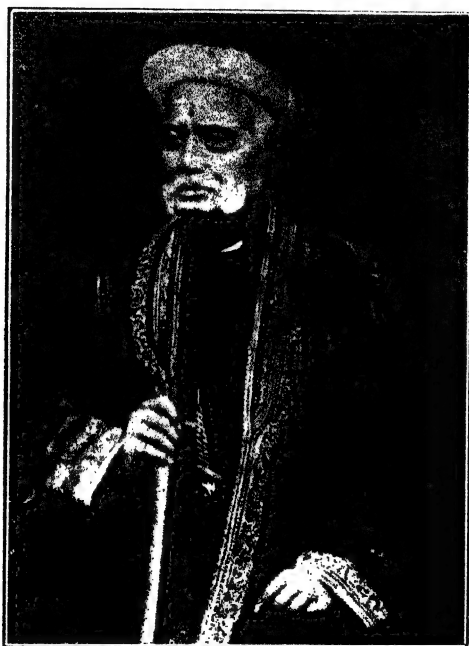
શેઠ વરજીવનદાસ સને ૧૮૯૩ માં ૭૬ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

Late Sheth Varjivandass Machavdass, J. P.

રવ. શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ, જે. પી.
મુંબઈનો સુપ્રસિદ્ધ માધવભાગ બંધાવનાર.

Late Babu Pannalal Puranchand, J. P.

સ્વ. બાબુ પન્નાલાલ પુરણચંદ, જી. પી.
સુપ્રસિદ્ધ જૈન ઝવેરી.

સ્વ. બાબુ પન્નાલાલ પુરણચંદ જે. પી.

મુખ્યસિદ્ધ જૈન ઝવેરી બાબુ પન્નાલાલ ન્યાતે વીશા શ્રીમાળી વાણિયા, એમને જન્મ સંવત ૧૮૮૫ ના કારતક વદ ૬ ના રોજ હિંદુઓનાં પવિત્ર ધામ કાશીમાં થયો હતો.

એમના પિતા મૂળ ગુજરાત પાટણના વતની હતા, પરંતુ નાની વયથીજ તેમનાં બહેન તેમને મારવાડ તરફ લઈ ગયાં હતાં, અને પોતાને સંતતિ નહિ હોવાથી પોતાના એ ન્હાનાભાઈને પોતાનાં બચ્ચાં માફક ગાળી પ્રેમથી ઉછેરેલા હતા. જ્યારે બાબુ પુરણચંદજી વયમાં આવ્યા ત્યારે બહેનની ટુંકી પુણ વડે ધંધા શરૂ કર્યો અને ધીમે ધીમે કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ જૈન ઝવેરીઓની સાથે ઓળખાણ કરી પોતાના ધંધામાં સારી રીતે આગળ વધ્યા.

શેઠ પન્નાલાલની બાલ્યાવસ્થા કલકત્તામાં વ્યતિત થયેલી હતી, અને તેમણે તે સમયની રૂઢી મુજબ નાગરી, હિંદી તથા અંગ્રેજી ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો હતો, લગભગ પંદર વરસની ઉંમરે તેઓ કલકત્તાના લાલા બળદેવદાસજી નામના ઝવેરીને ત્યાં ધંધાનો અનુભવ લેવા માટે રહેલા હતા. પોતાના નાના અને પોતાના પિતા ઝવેરી હોવા છતાં અન્ય ઝવેરીને ત્યાં તેઓ ઉમેદવાર તરીકે રહ્યા તેનું કારણ એટલુંજ કે પરાયાની તાબેદારી ન્હાની વયમાં ઉડાવવાથી માણસની શક્તિ અને બુદ્ધિનો વિકાસ થવા સાથે બીજો પણ ઘણા અનુભવ મળે છે, અને આજ કારણથી આપણા વેપારીઓ પોતાનાં સંતાનોને બીજાને ત્યાં કામ કરવા મોકલે છે. પોતાને ત્યાં બચ્ચાંને તાલીમ લેવા માટે રાખ્યું હોય તો તે કામ પર લક્ષ આપે નહિ, અને વાત્સલ્ય પ્રેમને લીધે વરિલો પણ બચ્ચાંને તાણીને કહે નહિ, જેનું પરિણામ લવિષ્યમાં બાળકના હિતમાં સાફ નજ આવે, જ્યારે પરાયાને ત્યાં ઠબકો મળવાની ધાસ્તીથી સ્વાભાવિક રીતેજ કામ કાળજી પૂર્વક કરવું પડે. આ સ્થિતિ શરૂઆતમાં મુશ્કેલ જણાય પણ લવિષ્યમાં તેનું પરિણામ સાફ આવે. પન્નાલાલજીના શેઠ બળદેવદાસજી કાર્યકુશળ અને બાહોશ ગૃહસ્થ હતા અને કલકત્તાના સેક્ટરીયેટના અમલદારોમાં સારી લાગવગ ધરાવતા, આવા ગુરૂના હાથ હેઠળ પન્નાલાલજીનું ભાવિ ઉચું ઘડાય એ નિઃશંક હતું.

પન્નાલાલજી મૂળ ગુજરાતી હોવા છતાં, તેમના જીવનની શરૂઆત, જીવંતીને લગભગ અરધો ભાગ તેમણે કલકત્તા અને એ તરફનાં બીજાં શહેરોમાં ગાળેલા હોવાથી તેઓ “બાબુ” ની સંજ્ઞાથી ઓળખાતા હતા. સંવત ૧૯૦૧ માં પાટણમાં તેમનું લગ્ન થયું જે પત્નીથી તેમને ચુનીલાલ તથા અમીચંદ

નામના બે પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. આ બે પુત્રોમાં એક પુત્ર બાબુ ચુનીલાલજી ગુજરી ગયા છે, અને ન્હાના પુત્ર અમીચંદ હૈયાત છે. સંસાર વ્યવહારમાં જોડાયાં તેમને બહુ વખત ન થયો, તેવામાં સંવત ૧૯૦૬ માં તેમના પિતા નો સ્વર્ગવાસ થવાથી વ્યવહારનો અને વ્યાપારનો સર્વ બોજો તેમના પર આવી પડ્યો, સાંસારિક જીવનમાં સ્વસ્થ થતાં વ્યાપારી જીવન ખિલવવાની તેઓ કેશિષ કરતા હતા તેટલામાં આ શોકજનક બનાવ બનવાથી એમના હૃદયને આઘાત થયો, તેમનો વ્યાપાર જોઈએ તેવો ખિલેલો નહોતો, ખિલવવા જેવું દ્રવ્યનું સાધન વારસામાં મળ્યું નહોતું, અને અધુરામાં પુરૂ સલાહકાર વડિલનો સ્વર્ગવાસ થયો વળી એજ અરસામાં એમનાં પત્ની પણ ગુજરી ગયાં તેથી પન્નાલાલજીને મન સંસાર શુન્ય અને નકામો થઈ પડ્યો. અંતરમાંથી ઉત્સાહ પણ ઉડી ગયો, પરંતુ દૈવ ઈચ્છાથી બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ ટાગોર કુટુંબના બાબુ જીતેન્દ્રમોહન ટાગોરનો તેમને સમાગમ થયો જેમણે પન્નાલાલજીને સારી સહાયતા કરી.

ચિત્ત સ્વસ્થ થયા પછી ઝવેરાતના ધંધામાં સાહસિક રીતે ઝીંપલાવવાનો પન્નાલાલજીને વિચાર થયો. તે વખતે બર્માના ઝવેરાતનો લોકોમાં ભારે મોહ હતો, કારણ કે બર્મા પ્રાંત એ વખતે તદ્દન અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં હતો, અને ત્યાંથી ઉત્તમ ઝવેરાત મળી શકતું, વેપારીઓને એ ઝવેરાત નજીવી કિંમતે મળતું, કારણ કે ત્યાં કેળવણી નહિ હોવાથી ત્યાંના જંગલી લોકોને ઝવેરાતની કંઈ કિંમત હતી નહિ, અને તેથી નજીવી લાલચથી લલચાઈ તેઓ અમૂલ્ય ઝવેરાત આપી દેતા, જેવું હાલ આફ્રીકામાં બને છે.

બાબુ પન્નાલાલજી બીજા ત્રણ ગૃહસ્થોની સાથે સંવત ૧૯૧૧-૧૨ના અરસામાં દરિયા રસ્તે બર્મા ગયા અને રંગુન, આવા વિગેરે શહેરો જોઈ “રૂબી માઇન્સ”ના ફળદ્રુપ ક્ષેત્રમાં ગયા. આ મુસાફરીમાં તેમને સારો લાભ થયો, આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો થવા સાથે અનુભવમાં પણ વધારો થયો. આ મુસાફરી દરમ્યાન બનેલ એક બનાવ નોંધ લેવા જેવો છે. એક ગામડામાં તેમણે મુકામ કરેલો ત્યાં એક જંગલી માણસે તેમની પાસે જઈ પોતાની પાસેનો માલ ખરીદવા તેમને આમંત્રણ કર્યું અને તે માલ જોવા પોતાની સાથે ઝાડીમાં આવવા કહ્યું, તે ઉપરથી બાબુ પન્નાલાલજી અને તેમના ત્રણ સોબતીઓ તેની સાથે ગયા, અને તેમની તાબુબી વચે લગલગ બે થી ત્રણ કરોડનો માલ એ જંગલી માણસના હવાલામાં તેમણે જોયો, આ માલ તેમને નજીવી કિંમતે મળતો હતો, પરંતુ કેટલાંક કારણોથી તેમણે તે લેવાનો વિચાર માંડી શક્યો. આ મુસાફરીમાં બર્માના રાજ થીબોની પણ મુલાકાત તેમને થયેલી. સાત માસ સુધી બર્મા પ્રાંતની મુસાફરી કરી તેઓ કલકત્તા પાછા ફર્યા. તે પછી તેઓ કાનપુર, લખનૌ વિગેરે શહેરોમાં ગયેલા જે વખતે સુપ્રસિદ્ધ ૧૮૫૭નો બળવો ત્યાં

ચાલુ હતો, ત્યાં થોડો વખત રહ્યા બાદ તેઓ કલકત્તા પાછા ગયા અને ત્યાં સંવત ૧૯૨૧ સુધી રહ્યા. સંવત ૧૯૨૧માં તેમણે કલકત્તા છોડ્યું અને લગભગ એક વરસ બુદ્ધાં બુદ્ધાં શહેરોની મુસાફરી કરી સંવત ૧૯૨૨માં મુંબઈ આવી રહ્યા, તે વખતથી તેમના જીવનના અંત સુધી તેઓ મુંબઈમાં જ રહેલા હતા, અને હવે તેમના વંશજો પણ મુંબઈમાં રહે છે.

કલકત્તાના વસવાટ દરમિયાન બેંધપુર તથા અલવરના મહારાજાને તેમણે સારો માલ આપી તેમની પ્રીતિ મેળવેલી, સંવત ૧૯૨૧માં કલકત્તા છોડ્યા પછી પ્રથમ તેઓ બનારસ ગયા, ત્યાંથી આગ્રા થઈ ભરતપુર ગયા અને ત્યાંના રાજ-કર્તાની મુલાકાત લઈ કેટલોક માલ આપ્યો, તે પછી અલવર, જેપુર અને બેંધપુર વિગેરે રાજ્યોમાં માલ વેચી બેંધપુર રેન્ડીડન્ટ સાથે ઓળખાણ કરી કેસરીયાજીની જગ્યાએ ગયા, તે પછી અમદાવાદ થઈ વડોદરા ગયા અને ત્યાંના મહારાજા ખંડેરાવને ડા. પાંચ લાખનો માલ આપ્યો, તે પછી તેઓ પાટણ ગયા અને પુત્રોનાં લગ્ન કર્યા.

સંવત ૧૯૨૨માં પોરબા સર માલારજીંગના વખતમાં તેઓ હૈદ્રાબાદ ગયા અને તે વખતના ત્યાંના નામદાર નિઝામ સરકારની મુલાકાત લઈ નવ લાખનો વકરો કર્યો. હૈદ્રાબાદમાં તેમની સારી કદર થઈ અને નામદાર નિઝામ સરકારનું 'પેટ્રનેજ-મુરખીપાણું તેમને મળેલું', હૈદ્રાબાદથી તેઓ મુંબઈ આવ્યા, ત્યારથી મુંબઈ સાથે તેમનો સંબંધ બેંડાયો.

બાળ પન્નાલાલજીએ સંવત ૧૯૨૫ માં બીજીવાર લગ્ન કરેલું, તેમનાં એ પત્નીનું નામ પાર્વતીબાઈ હતું, તેઓ સાત્વિક વૃત્તિનાં અને શ્રદ્ધાળુ હતાં, એમના આગમન પછી પન્નાલાલજીની આર્થિક સ્થિતિમાં સારો સુધારો થયેલો, અને તેમનાથી પન્નાલાલજીને ચાર પુત્રો તથા ત્રણ પુત્રીઓની પ્રાપ્તિ થયેલી.

મુંબઈના નિવાસ દરમિયાન બાળ પન્નાલાલજીએ જ્વાલીયર અને ઇંદોરના મહારાજા, હૈદ્રાબાદના મહુમ નિઝામ સરકાર, ત્રાવણકોરના મહારાજા, ભાવનગર, જમ્મુ-કાશ્મીર, વિજયનગર, ઉદેપુર, બુનાગઢ, આલરાપટ્ટણ, ડુંગરપુર, ભોપાળ, પતિયાળા, કચ્છ, વઢવાણ, પાલીતાણા અને નેપાળ વિગેરે રાજ્યોમાં ઝવેરાત આપી સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી, પતિયાળામાં તેમણે ૮૮૧૦૦૦) નો વકરો કરેલો, તે વખતે જે માલ પસંદગી માટે તેમણે રજુ કરેલો તેમાં નેપોલીયન બોનાપાર્ટની ડા. નવ લાખની એક નેકલેસ પણ હતી. દેશી રજવાડા શિવાય લોર્ડ રીપન, રશીયાના હાલમાં માર્યા ગયેલા ઝાર નીકોલાસ, હાલના મહાન યુદ્ધને જન્મ આપનાર જર્મનીનો કયસર વીલીયમ, ડયુક ઓફ કોનોટ, લોર્ડ લેન્સડાઉન, લોર્ડ એલ્જન વિગેરે પાશ્ચાત્ય રાજવંશીઓ તથા ઉમરાવોની સાથે પણ તેઓ પ્રસંગમાં આવેલા.

બાળુ પન્નાલાલજી સાધારણ સ્થિતિમાંથી આપબળે આગળ વધ્યા હતા અને ભાગ્યદેવીની કૃપાથી તથા પોતાની બાહોશીથી તેમણે લાખો રૂપિયા મેળવેલા હતા તેની સાથે ઇશ્વર કૃપાથી પોતાને મળેલ દ્રવ્યનો તેમણે પરોપકારમાં વ્યય પણ કર્યો હતો, કહેવાય છે કે લગભગ દસ લાખ રૂપિયા તેમણે શુભ કાર્યોમાં વાપરેલા હતા જેમાંના બે લાખ તેમની હૈયાતી સુધીમાં વાપરેલા અને આઠ લાખ પોતાના વીલમાં ફરમાવી ગયેલા. આ આઠ લાખ રૂપિયામાં ચાર લાખ રૂપિયા જૈનોને મારેજ વાપરવા તેમણે ફરમાવેલું છે.

બાળુ પન્નાલાલજી જૈન ધર્મના ચુસ્ત હિમાયતી હતા, તેઓ મુંબઈની જૈન એસોસીએશન ઑફ ઇન્ડિયાના પ્રમુખ હતા. સરકારમાં તથા દેશી રજવાડામાં તેમનું સાફ માન હતું. અને તે વખતે કિમતી ગણાતો જે. પી. નો માનવતો ઇલકાબ તેમને નામદાર સરકારે આપેલો હતો, એટલુંજ નહિ પણ ડયુક ઑફ એડીનબરોના કલકત્તાના આગમન વખતે મુંબઈના એક પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર રહેવાનું આમંત્રણ તેમને કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓ સંવત ૧૯૫૫ ના કારતક વદ ૮ ના રોજ ત્રીતર વરસની વયે મુંબઈમાં સ્વર્ગવાતી થયા હતા.

બાળુ પન્નાલાલજીના વંશમાં તેમનાં પ્રથમ પત્નીથી થયેલ બે પુત્રોમાંના ન્હાના અમીચંદલાલ અને બીજાં પત્નીથી થયેલ ચાર પુત્રો અને ત્રણ પુત્રીઓમાં ત્રણ પુત્રો તથા એક પુત્રી હાલ હૈયાત છે, એમનાં પ્રથમ પત્નીનાં પુત્રોનાં નામ અગાઉ આવી ગયાં છે, બીજાં પત્નીથી થયેલ ચાર પુત્રોમાંના હૈયાત ત્રણ પુત્રોના નામ અનુક્રમે જીવણલાલજી, ભગવાનલાલજી અને મોહનલાલજી છે. જેઓ મુંબઈમાં સારી પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે, અને આગેવાન શહેરીઓમાં તેમની ગણના થાય છે.

સ્વ. શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી જે. પી.

સુપ્રસિદ્ધ ભાટિયા મુધારક શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીનો જન્મ સંવત ૧૮૮૬ના જેઠ વદ ૧૨, સને ૧૮૭૦ના જુન મહિનામાં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

તેમણે તે સમયમાં મળતું ગુજરાતી શિક્ષણ લીધા પછી તેઓ પોતાના વડિલના ચાલુ ધંધામાં જોડાયા હતા, જે ધંધાને તેમણે પોતાની દીર્ઘદ્રષ્ટિ તથા કુનેહથી સારી રીતે ખિલાવી સારો પૈસો તથા આબરૂ મેળવેલાં હતાં. તેમની હુશિયારી તથા લાયકાતથી સને ૧૮૬૩માં તેઓ જાણીતી વોલેસ કંપનીના ગેરંટી પ્રોકર નિમાયા હતા, આ કંપનીના દલાલ તરીકે લગભગ છવટ સુધી તેમણે કામ કરેલું હતું અને કંપનીને સંતોષ આપવા સાથે પોતે પણ સારો પૈસો તથા આબરૂ અપાદન કરેલાં હતાં.

ધંધામાં સારી રીતે જાણના પછી લક્ષ્મીદાસ શેઠે લોકસેવાનાં કાર્યો તરફ લક્ષ દોડાવ્યું હતું અને પોતાના જીવનના અંત સુધીમાં ઘણાં પ્રશંસાપાત્ર કાર્યો તેમણે કરેલાં હતાં. સને ૧૮૫૫-૫૬ના અરસામાં તેઓએ જાહેરમાં ભાગ લેવો શરૂ કર્યો હતો, અને તેમનું પ્રથમ કાર્ય વેપારીઓ તથા પ્રજાને માધુ મોરાર નામના એક હુદારાની ટોળીના આગેવાનના જીવનમમાંથી બચાવવાનું હતું. આ માધુ મોરાર રૂના જથ્થા તથા કાપડ વિગેરે માલની વખારોમાં પોતાની ટોળી લઈ જઈ ધોળે દિવસે કુંટ ચલાવવાનું કામ કરતા તથા વેપારીઓને દબાવી તેમની પાસેથી જીવનમથી પૈસા કઢાવતા, તેના પટ્ટા તથા પુરાવા ઘણી મહેનતે લક્ષ્મીદાસ શેઠે મેળવી તેને પોલીસમાં પકડાવી શિક્ષા કરાવી વેપારીઓ તથા પ્રજાને ત્રાસમુક્ત કરી હતી.

સને ૧૮૫૭માં મુંબઈ સરકારે કાપડ ઉપર દસ ટકાની જકાત નાખવાથી, જથ્થાબંધ કાપડ વેચનારા અંગ્રેજ વેપારીઓએ સંપ કરી, થઈ ગયેલા સોદાના માલ ઉપર દેશી વેપારીઓ પાસેથી સેંકડે પાંચ ટકા વધારે લેવાનો વિચાર કર્યો, એ માલ એવો હતો કે જેના વગર દેશી વેપારીઓને ચાલે તેમ નહોતું. આવી રીતે દબાણમાં આવેલા વેપારીઓને મુક્ત કરવા માટે લક્ષ્મીદાસ શેઠે પોતાની અકકલનો ઉપયોગ કર્યો અને એકસંપ થઈ બેઠેલા અંગ્રેજ વેપારીઓને પડતા મુકી બારોબારથી માલ મગાવવાની તજવીજ કરી, આથી છાપરે ચડી બેઠેલા અંગ્રેજ વેપારીઓ નરમ થઈ ગયા અને તેમણે કબૂલત પ્રમાણે માલ પૂરો પાડ્યો.

સને ૧૮૫૭ના બળવાને બેસારી દેવામાં સરકારને ભારે ખર્ચ થયેલું હોવાથી તે ખર્ચનો ખાટો પુરી દેવા માટે સરકારે મુંબઈમાં ઇન્કમટેક્સ-આગ્રક વેરો નામનો નવો કર દાખલ કર્યો, અને વેપારીઓ પોતાની ખરી આવક જણાવશે નહિ એવું ધારી તેમના ચોપડા તપાસી તેમની ઉપજ નક્કી કરવાનો ઠરાવ કર્યો, આથી વેપારીઓનો ભરમ ઉઘાડો પડી જવાની ધારતી ઉભી થઈ અને વેપારી મંડળમાં ભારે

ગલરાટ ફેલાઈ રહ્યો, આ વખતે લક્ષ્મીદાસ શેઠ સરકાર તથા વેપારીઓની વચ્ચે પડી સારી સમજૂતી કરાવી અને બંને પક્ષનો વિશ્વાસ મેળવી તેઓ કહ્યે તેટલી રકમ દરેક વેપારીએ સરકારને આપવી અને સરકારે તે લેવી એવો ઠરાવ કર્યો, અને તે પ્રમાણે તેનો અમલ પણ થયો. આ પ્રમાણે તેમણે કરેલી વેપારીઓની તથા સરકારની સેવાથી બંને પક્ષ તેમના પર ખુશી થયેલ અને તેમનો આભાર માનેલો.

સને ૧૮૬૦માં તેમણે મુંબઈમાં છુટથી ચાલતા જુગારને અને જુગારી ટોળીઓને દબાવી દેવા માટે તજવીજ કરેલી અને તે કામમાં પણ તેમને વિજય મળેલો. વળી મસ્કતમાં વેપાર અર્થે જઈ વસેલા તેમના જ્ઞાતિબંધુઓ નાત બહાર થવાની ખીકે ત્યાં પોતાનાં ઘેરાં છોકરાંને લઈ જતાં અવ્યકાતાં અને એ બંધનથી તેઓ હેરાન થતા, તે બંધન સને ૧૮૭૬માં લક્ષ્મીદાસ શેઠે તેડી નાંખ્યું હતું. મુધારાના તેઓ ચુસ્ત હિમાયતી હોવા સાથે મકકમ અને હિમ્મતવાળા હોવાથી વડલલી સંપ્રદાયના આચાર્યોના અનીતિમાન કાર્યો ઉઘાડાં પાડવાના કામમાં પ્રસિદ્ધ મુધારક કરસનદાસ મુળજીને તેમણે સારી મદદ કરેલી અને સુપ્રસિદ્ધ મહારાજ લાયબ્રેલ કેસ ચાલેલો ત્યારે મહારાજનાં ભોપાળાં ખુલ્લાં કરવામાં તનમન અને ધનનો ભોગ આપી ખાસ આગળ પડતો ભોગ લીધેલો. વિધવા વિવાહના પણ તેઓ દિનાયતી હતા અને અનીતિમાન વિધવાઓના હસ્તે થતું બાળહત્યાનું બચકર પાપ અટકાવવા માટે તેમણે પંઢરપુરમાં “બાળરક્ષક ગૃહ” સ્થાપવામાં આગળ પડતો ભોગ લીધેલો.

પ્રજાની તથા વેપારીઓની તેમજ સરકારની તેમણે વખતો વખત કિમતી સેવા કરેલી હતી, તેથી જાહેર તરફથી તેમની યોગ્ય કહર થયેલી હતી. વેપારી મંડળ પર તેમણે કરેલ ઉપકારના બદલામાં સને ૧૮૮૩માં મુળજી જેડા મારકીટની બાબતમાં બંધાયેલ નવી કાયડ બબરને વેપારીઓએ “લક્ષ્મીદાસ ખીમજી કાયડ મારકીટ” એવું નામ આપી લક્ષ્મીદાસ શેઠે કરેલ ઉપકારની કહર કરી હતી, આ મારકીટ હજી એજ નામથી ચાલુ છે. નામદાર સરકાર તરફથી તેમને સને ૧૮૬૩માં જે. પી. નો ઇન્કાબ આપી તેમની કહર કરવામાં આવેલી અને પ્રબળતાએ તેમને જે વખત પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનમાં મોકલેલા, તેમની જ્ઞાતિએ પણ તેમની યોગ્ય કહર કરી ભાટિયા મહાજનના સેક્રેટરી, ટ્રેઝરર અને મેનેજર નિમેલા. લક્ષ્મીદાસ શેઠ કેળવણીના ચુસ્ત હિમાયતી હતા અને તેથી કેળવણીના ફેલાવા માટે તેમણે પઢથી દસ હજાર રૂપિયા આપેલા, તેઓ “લક્ષ્મીદાસ ખીમજી સ્પીનીંગ એન્ડ લીવીંગ મીલ”ના એજન્ટ અને મેનેજર ડીરેક્ટર હોવા ઉપરાંત ખીજી પણ કેટલીક કંપનીઓના ડીરેક્ટર તથા કેટલાએક સ્વર્ગસ્થ ગૃહસ્થોની મિલકતના ટ્રસ્ટી હતા, સુપ્રસિદ્ધ શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળના ટ્રસ્ટી તરીકે નિમ્નાઈ તેમણે સારી આબરૂ મેળવી હતી.

Late Sheth Laxmidass Khimji, J. P.

સ્વ. શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી, જે. પી.

એક દિગ્મતવાન ભારતીય સુધારક.

Late R. B. Sheth Vasanaji Khimaji, J. P.

રવ. રા. બા. શેઠ વસનજી ખીમજી, ને. પી.
ભાટીયા કોમના એક આગેવાન ગૃહસ્થ.

સ્વ. રા. બા. શેઠ વસનજી ખીમજી જી. પી.

સ્વ. શેઠ વસનજીભાઈ ન્યાતે ભાટિયા, એમનો જન્મ સંવત ૧૬૦૧ના વૈશાખ સુદ બીજ, તા. ૭ મી મે સને ૧૮૪૫ના રોજ જન્મખંભાળીયા મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા નૂરની દલાલીનો ધંધો કરતા અને સાધારણ રીતે પૈસે ટકે મુખી તથા પ્રતિષ્ઠાવાન હતા, શેઠ વસનજી ભાઈની બાલ્યાવસ્થાનાં થોડાં વરસો ખંભાળીયામાં વ્યતિત થયા બાદ તેમને મુંબઈ લાવવામાં આવ્યા, જ્યાં ગુજરાતી તથા અંગ્રેજીનો થોડો અભ્યાસ કર્યા બાદ સોળ વરસની વયે તેઓ પોતાના પિતા તથા કાકાની સાથે ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા.

પિતાના ધંધામાં તેઓ જોડાયા ખરા, પરંતુ એ ધંધામાં જીતગી ગાગવાની તેમની ઇચ્છા નહોતી, એમની ઇચ્છા અને આશાઓ મહાન હતી જે રાત દિવસ એમના અંતરમાં ઉછળ્યા કરતી, ઇશ્વરે તેમની એ ઇચ્છા પૂરી કરી. સ્વ. શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી કે જેઓ મુખ્યિદ્ધ વોલેશ કંપનીના ગેરંટી બ્રોકર હતા તેમનો વસનજી ભાઈને સમાગમ થયો અને એમના સમાગમથી સને ૧૮૬૭ માં વોલેશ કંપની સાથે વસનજી ભાઈનો સંબંધ જોડાયો. શેઠ વસનજીનો સંબંધ આ પેઢી સથે કોઈ એવા શુભ સંજોગોમાં જોડાયો કે જે એમના અવસાન પછી હજુ પણ ચાલુ છે. અને એમના બે પુત્રો તથા ભત્રિજના પુત્ર એ કંપનીનું કામકાજ કરે છે. વસનજી શેઠની બાહોશી, વેપારીઓ સાથેની લાગવગ તથા એમની વ્યાપારી કુનેહથી પ્રસન્ન થઈ વોલેશ કંપનીના માલેકોએ ઘઉં, બીજાં, રૂ તથા ઇંદોરતી લાકડાંનું પોતાનું તમામ કામકાજ વસનજી શેઠના ભરૂણ પર સોંપી દીધું હતું. મોતીના બજારના ગભરાટ વખતે પણ વોલેશ કંપનીને કેટલીક મુશ્કેલીઓમાંથી પાર ઉતારવા વસનજી શેઠે પ્રયાસ કરેલો હતો. વોલેશ કંપની હસ્તક સાલાપુરમાં ચાલતી લક્ષ્મી કોટન તથા વિષ્ણુ કોટન મીલોની આબાદી પણ વસનજી શેઠને આભારી છે. એ બન્ને મીલોમાં જોડતું તમામ રૂ વસનજી શેઠ હસ્તક ખરીદ થતું હતું, જે પ્રમાણે હાલ પણ તેમના પુત્ર શ્રીયુત મથુરાદાસભાઈ તથા કરસનદાસભાઈ તથા તેમના ભત્રીજના પુત્ર ભાઈ વિકુલદાસ કાનજી હસ્તક થાય છે.

વસનજી શેઠની કુશળતાથી વોલેશ કંપનીને સારો લાભ થાય છે, એવું તેની એક હરીફ કંપનીને જણાતાં તે કંપનીએ પોતાનું કામ કરવા વસનજી શેઠને એક પત્ર લખ્યો. આ માગણીનો જો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો વસનજી શેઠની વાર્ષિક આવક કે જે એ વખતે ત્રીસ હજાર રૂપિયા હતી તે વધીને એકદમ ત્રણ ગણી થાય તેમ હતું, પરંતુ વસનજી શેઠે એ એ માગણીનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. જે શેઠના પ્રતાપે પોતાનો ભાગ્યોદય થયો હતો તેને નહિ ત્યાગતાં ઇશ્વર પર ભરૂણે રાખી તેનું જ કામ

કરવું અને જે પોતાનું લાગ્ય બળવાન હશે તો પરમાત્મા ત્યાંજ લાલ આપશે આવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. આવેલ પત્ર લઈ તેઓ પોતાના ઉપરી સાહેબ પાસે ગયા અને તે પત્ર તેમને બતાવ્યો. પત્ર જોઈ સાહેબ દિલગીર થઈ ગયો, કારણ કે તેને એમ લાગ્યું કે હવે તે વસનજી શેઠને ગુમાવી બેસશે, પરંતુ વસનજી શેઠે તેમની દિલગીરી દૂર કરી એ પત્રનો પોતે લખેલો નકારદર્શક જવાબ બતાવ્યો, જે જોઈને સાહેબ ચકિત થઈ ગયો, તેણે વસનજી શેઠને પુછ્યું કે “ શું તમે ખરેખર આવેલ પત્રનો આ પ્રમાણે જવાબ આપવાના છો ? એટલું બધું નુકશાન તમે કેમ સહન કરશો ? અને અમારાથી તમને એવું કહેવાય પણ શી રીતે ? ” આના જવાબમાં વસનજી શેઠે કહ્યું કે “ સાહેબ, અમે પ્રારબ્ધવાદી છીએ તેથી મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કે વગર માથે આટલી આવક મને મળે તેવો સંજોગ ઉભો થયો છે, તો એટલી આવક મારા નસીબમાં લખાઈ ચુકેલી હોવી જોઈએ અને તે હું ત્યાં નહિ બાઉ તો પણ આપની કંપનીમાંજ તેટલી આવક મને મળશે.” એમના એ શબ્દો ખરા પડ્યા હતા.

વોલેશ કંપનીની મુકાદમી કરવા સાથે વસનજી શેઠે ધંધાની બાબતમાં એક બીજું પણ સાહસ કરેલું હતું, તે એ કે “ એરીએન્ટલ એઈલ એન્ડ ફ્લોર મીલ ” નામની આટાની મીલ ફર્યામાં જતાં તે તેમણે પોતાને આટાની મીલનો કંઈ અનુભવ નહિ હોવા છતાં બે લાખને સીતાંતર હજાર રૂપિયામાં ખરીદ કરી હતી, આ મીલની પાછળ લગભગ રૂ. બાર લાખનો ખર્ચ કરી પોતાની કાર્ય-કુશળતાથી વસનજી શેઠે તેને એવી આબાદ સ્થિતિમાં મુકેલી કે એ મીલનો આટો આજે ફક્ત હિંદુસ્તાનમાંજ નહિ, પણ બરમા, સીલોન, સીંગાપુર અને છેક આફ્રીકાનાં બજારોમાં ઉત્તમ પંક્તિનો ગણાય છે. આ મીલ પોતાની સ્વતંત્ર હોવા છતાં વસનજી શેઠે તેને “ વોલેશ ફ્લોર મીલ ” નામ આપી પોતાનું કૃતસપણું બતાવી આપેલ છે.

મુંબઈના વ્યાપારી મંડળમાં શેઠ વસનજી ઘણુંજ સાફ માન ધરાવતા હતા, કેલાબાના યૂરોપીયન અને દેશી વેપારીઓના મતભેદ વખતે વસનજી શેઠ વચ્ચે પડી સમાધાન કરતા, અને દેશી વેપારીઓના વાંધા વખતે પણ તેમનેજ લવાદ તરીકે ઘણીખરી વખતે પસંદ કરવામાં આવતા. કચ્છી વીસા તથા દશા વાણિયાઓની જ્ઞાતિનો મોટો ઝગડો પણ એમણેજ શાન્ત પાડ્યો હતો.

મુંબઈની પ્રથમ મરકી વખતે લોકોને સરકાર તરફથી ઘર ખાલી કરવાની ફરજ પડતાં રૈયતમાં કચવાટ ઉપજ્યો હતો, તે વખતે વસનજી શેઠે બહાર પડીને ઘેર ઘેર જાતે ફરી હલકા સરકારી નોકરો લોકો પર જે સખ્તાઈ વાપરતા હતા તે અટકાવી, દરદીઓને સારી સમજણ આપી રાજ તથા પ્રજા બંનેની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી, આ શિવાય સરકારને બીજા પણ કેટલાક પ્રસંગોએ તેમણે મદદ

કરેલી હતી, જેના બદલામાં નામદાર સરકાર તરફથી સને ૧૮૬૪ માં તેમને જે. પી. તથા રાવબહાદુરનાં ઇંદકાળો આપવામાં આવ્યા હતા, એટલુંજ નહિ પણ આનરરી માજિસ્ટ્રેટને હોદ્દો કાઢવામાં આવ્યો ત્યારથીજ તેમને તે હોદ્દા પર નિમણામાં આવ્યા હતા, જે કામ તેમણે સને ૧૯૧૧ સુધી બળવી નાદુરસ્ત તબીયતને લીધે છોડી દીધું હતું. તે ઉપરાંત મ્યુનિસીપાલિટીના એક મેમ્બર તરીકે પણ સરકારે તેમને ચુંટી કાઢેલા હતા.

જ્ઞાતિના હિતને માટે પણ તેમણે પ્રશંસાપાત્ર પ્રયાસ કરેલો છે. સને ૧૯૦૦ માં કચ્છાણુજ મોરારજી તથા લક્ષ્મીદાસ રવજી સંપત ઇન્સ્ટીટ્યૂટ પાછા કર્યા ત્યારે જુના વિચારવાળાઓએ તેમને નાત બહાર મુકવાનો વિચાર કર્યો, અને શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીએ તેમને નાતમાં જમાડી નાતમાં એકદમ મુધારો દાખલ કરવાનો વિચાર કર્યો. આ પ્રસંગ એવો હતો કે જો બન્ને વિચારવાળાઓને સમજાવવામાં ન આવે તો જ્ઞાતિમાં તડાં પડી જાય. આ વખતે વસનજી શેઠે જુના વિચારવાળાઓને સમજાવવાનું બીડું ઝડપ્યું હતું. અને તે વખતે તડાં પડતા અટકાવ્યા હતા. ભાટિયા આ વચ્ચે હરદ્વાર કમીશનનું કામકાજ પણ તેમનીજ આપ્રીસમાં તેમની દેખરેખ તળે ચાલેલું. જ્ઞાતિની મોટામાં મોટી અને છેલ્લી સેવા જે વસનજી શેઠે બજાવેલી છે તે. “શ્રી મુંબઈ ભાટિયા મહાજન” ની સ્થાપના તથા તેના પ્રમુખપદના કામકાજની છે. આ મહાજન સ્થાપવાનું કારણ એ હતું કે શેઠ નરોત્તમ મોરારજી ગોકળદાસ તથા શેઠ ગોરધનદાસ ખટાઉ મકનજી વિલાયતથી આવ્યા ત્યારે મહાજન તરફથી તેમને યોગ્ય ઇન્સાફ આપવાના અખાડા થવા માંડ્યા, તેથી કેટલાક ગૃહસ્થોએ વસનજી શેઠને આ વાત કરી. તે વખતે વસનજી શેઠે નિવૃત્ત થઈ એકાન્ત ભોગવતા હતા અને તેમની તબીયત પણ સારી નહોતી છતાં કર્તવ્ય બુદ્ધિથી તેમણે કામ હાથમાં લીધું અને નવું ભાટિયા મહાજન સ્થાપ્યું. ડોક્ટરોની મના હોવા છતાં કલાકના કલાક બેઠી તેમણે નવા મહાજનના ધારા ધોરણો તૈયાર કર્યા, તથા જુના મહાજને પડતા મુકેલા કેટલાક અગત્યના સ્વાલના ફંડ્યા ઘણી ટુંક મુદતમાં કરી નાખ્યા. એમની પ્રેરણાથી આ મહાજન હસ્તક ડા. એક લાખ કરતાં વધારે રકમનું એક ફંડ સ્થાપવામાં આવ્યું છે, જેમાં ડા. પચીસ હજાર તેમણે પોતે આપેલા છે. આ ફંડ “કળા કૌશલ્ય ફંડ” કહેવાય છે. તે ઉપરાંત સૂતિકાગ્રહ તથા સ્ત્રી કેળવણીની પણ યોજનાઓ થયેલ છે, તેમની અનેક પ્રકારની જ્ઞાતિ સેવાના સ્મરણાર્થે આ મહાજન તરફથી તેમના સ્મારકનું એક ફંડ ખોલવામાં આવ્યું છે, જેમાં નવા તથા જુના મહાજનના અગ્રેસરોએ પણ સારી રકમો ભરેલ છે,

સંખ્યાવતની બાબતમાં વસનજી શેઠનો અભિપ્રાય એવો હતો કે “હવે જુના જમાનાના રિવાજ પ્રમાણે ધર્મશાળાઓ, સદાવૃત્તો કે વાવ તળાવો બંધાવવાની

જરૂર નથી, કારણ કે લોકોને હવે તેનો વિશેષ ખપ નથી, જેટલાં છે તેટલાં પુરતાં છે.” આવો તેમનો અભિપ્રાય હોવાથી એ રસ્તે તેમણે પૈસા વાપરેલા નથી, પરંતુ સંખ્યાવતનાં બીજી રીતનાં બાણવા લાયક કાર્યો તેમણે કરેલાં છે જેની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) ભયંકર છપનીયા દુકાળ વખતે હજારો રૂપિયા પોતાના તરફથી આપવા ઉપરાંત લગભગ સવા લાખ રૂપિયા પોતાના લાગતા વળગતામાંથી એકઠા કરી ઘણાં ગામનાં દુકાળ પીડિત માણસોને અન્નવસ્ત્રની તથા ઢાંચેને ઘાસચારાની મદદ પહોંચાડી હતી. ૨) જામનગરમાં આણદાબાવાની ગાદી છે, તેના મહાંત રામપ્રસાદજીએ છપનીયા દુકાળ વખતે લોકોને સારી મદદ કરવા સાથે નિરાધાર બાળકો એકત્ર કરવાનું શરૂ કરેલું, એ વાતની લોકોમાં ખબર પડતાં લોકો મહાંતના દ્વાર આગળ બાળકોને રાતના મુકી જવા લાગ્યા આથી બાળકોની સંખ્યા બહુ વધી પડી. આ બાળકોની કંઈ ચોક્કસ વ્યવસ્થા થવા મહાંતે વસનજી શેઠની મલાહ પુછતાં વસનજી શેઠે એક અનાથાશ્રમ બાંધવાનો નિશ્ચય કર્યો અને લગભગ પચાસ હજાર રૂપિયા એકઠા કરી આશ્રમનું કામ શરૂ કરી દીધું. આજે એ અનાથાશ્રમમાં લગભગ ૧૪૦ અનાથોનું પોષણ થાય છે. આ અનાથાશ્રમને માટે તેર હજાર રૂપિયાનું એક મકાન તથા દસ હજાર રૂપિયા ખર્ચી એક હુન્નરશાળા વસનજી શેઠે બંધાવી આપેલ છે. આ આશ્રમનું નામ “જામનગર આણદાબાવા અનાથાશ્રમ” છે. ૩) ઉત્તરાવસ્થામાં હવા ફેર માટે તેઓ લાનોલી ગયેલા ત્યારે ત્યાંના ગરીબ લોકોને માટે એકે ધર્માદા દવાખાનું નહિ હોવાની તેમને ખબર પડતાં પોતાના બંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં “શ્રી વિષ્ણુ ધર્માદા દવાખાનું” તેમણે સ્થાપન કર્યું અને તેના નિભાવ અર્થે ૩. ત્રીસ હજારનું ટ્રસ્ટ કર્યું છે. ૪) વળી કેટલાક મધ્યમ સ્થિતિના લોકો હવા ફેરને માટે ત્યાં આવતા તેમને ભાડોના ખર્ચ બહુ થતો અને તેથી ઘણાખરા માણસો હવા ફેરનો વિચાર માંડી વાળતા, આ સ્થિતિ વસનજી શેઠના ખ્યાલમાં આવતાં તેમણે “શ્રી કૃષ્ણ આરોગ્ય ભુવન” નામનું એક સેનેટોરીયમ ૩. પચીસ હજારના ખર્ચે બંધાવ્યું અને દસ હજાર રૂ. તેના નિભાવ માટે જીદા કાઢ્યા. ૫) બનારસ સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજમાં ૩. દસ હજાર આપેલા. ૬) ભાટિઆ જ્ઞાતિ માટે સ્થાપેલાં કળાકાંશસ્થ ફંડમાં ૩. પચીસ હજાર આપેલા. ૭) ભાટિયા કોમના હિતાર્થે પચીસ હજારનું ટ્રસ્ટ કરેલું છે. ૮) વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા ૩. છ હજારનું ટ્રસ્ટ કરેલું છે, ૯) પશુ પક્ષીઓ પર ગુજરતું ધાતકીપાણું અટકાવવાની હિલચાલ કરવા માટે જીનાગઢવાળા લાલશંકર લક્ષ્મીદાસને તેમણે કુટુંબના નિર્વાહની ચિંતા ન રહે તેવી સગવડ કરી આપી છે. ૧૦) મુંબઈ ઇલાકામાં દુકાળને પહોંચી વળવા ૩. પચાસ હજારનું એક ટ્રસ્ટ સ્થાપેલ છે તેમજ ભુખ્યાઓને અન્ન આપવા અને ગરીબોને કેળવણી આપવાનાં પણ ટ્રસ્ટો સ્થાપેલાં છે. આ શિવાય બીજાં ન્હાનાં ન્હાનાં સંખ્યાવતનાં અનેક દૃત્યો એમના હસ્તે થયેલાં છે, જે સર્વને માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે, તેઓ તા. ૨૮ મી મે ૧૯૧૬ ના રોજ પોતાની પાછળ બે પુત્રો મુકી ૬૯ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

સ્વ. શ્રીયુત ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ.

મુપ્રસિધ્ધ “ગુજરાતી” પત્રના સ્થાપક અને તંત્રી શ્રીયુત ઇચ્છારામભાઈ ન્યાતે દશા શ્રીમાળી વાણિયા, એમનો જન્મ સને ૧૮૫૭ ના એાગષ્ટની ૨૩ મી તારીખે સુરત મુકામે થયો હતો.

એમનું મૂળ વતન સુરત, જ્યાં એમના વડિલો સારી પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા, તેમનું કુટુંબ નિમકસાર અથવા દેસાઈ નામથી ત્યાં એાગળાય છે, એ દેસાઈગીરી એમના વડવાને અકબર બાદશાહના વખતમાં મળેલી, અને તે પછી જે જે નવા બાદશાહો થતા તે નવા નવા મહોરપટા કરી આપતા. બ્રિટીશ અમલ ચાલુ થતાં એમની દેસાઈગીરીને માટે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો, પરંતુ ઇચ્છારામ ભાઈના પિતાએ છેક પ્રિવિ કાઉન્સિલ સુધી લઈ તે કાયમ રખાવેલ, આ દેસાઈગીરીનું વર્ષાસન હજુ પણ તેમને સુરતના કલેક્ટર તરફથી મળે છે.

શ્રીયુત ઇચ્છારામભાઈના પિતા સૂર્યરામે બ્રિટીશ સરકારના લશ્કરમાં લાંબો વખત સુધી નોકરી બજાવેલી હતી, તેમણે કંઈક કારણથી અઢાર વરસની ન્હાની વયે ઘરનો ત્યાગ કર્યો અને ડીસા કેમ્પમાં જઈ સિપાઈની નોકરી સ્વીકારી. તેઓ ફારસી ભાષામાં સારી પ્રવિણતા ધરાવતા. લશ્કરમાં તેઓ રસાલદાર સુધીના કે એવા કોઈ હોદ્દા સુધી ચડેલા હશે એવું એમને મળતા ૪૬) રૂપિયાના પેન્શન પરથી સમજી શકાય છે. તેમની નોંધ પરથી જણાય છે કે તેઓ પહેલી અફઘાન લડાઈ વેળા લશ્કર સાથે છેક કાબુલ સુધી ગયલા, તેમજ સૈન્ય સાથે હિંદના બીજા ભાગોમાં પણ ફરેલા, એમનો સ્વર્ગવાસ ઇચ્છારામ ભાઈની બાળવયમાં થવાથી તેમના સંબંધે વિશેષ નોંધ થઈ શકી નથી.

શ્રીયુત ઇચ્છારામભાઈએ પાંચ વરસની વયે સુરતમાં તુળજરામ મહેતાજીની નિશાળમાં અભ્યાસ શરૂ કરેલો, તે પછી કિરપારામ મહેતાજીની નિશાળમાં અભ્યાસ કરેલો, તે અને તે પછી સુરત હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરેલો, અઢાર વરસની વયે એમણે અભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો.

એમનું લગ્ન એમની દસ વરસની વયે કરવામાં આવ્યું હતું, તે પછી ત્રણ વરસે સને ૧૮૭૦ માં એમના પિતા ગુજરી ગયા હતા, એ વખતે ઇચ્છારામ ભાઈ અંગ્રેજી ત્રીજા ધોરણમાં હતા. પિતાના અવસાનથી તેઓ તેમના વડિલ ભાઈ મચ્છારામની દેખરેખ હેઠળ ભોટા થયા હતા.

સને ૧૮૭૫ માં અઢાર વરસની વયે અભ્યાસમાંથી પરવારી ઇચ્છારામ ભાઈ સરકારી નોકરીમાં નાજર તરીકે દાખલ થયા, આ નોકરી એમણે દસ મહિના કરી તે પછી ડિસ્ટ્રીક્ટ પ્લીડરની પરિક્ષામાં બેઠા, પણ નાપાસ થયા.

શ્રીયુત ઇચ્છારામ ભાઈ પણ એમના પિતાજીની માફક કંઈક કૌટુંબિક કારણોથી રીસાઈને સને ૧૮૭૬ માં મુંબઈ આવ્યા, અને ‘આર્ય મિત્ર’ નામનું પત્ર ચાર માસ સુધી ચલાવ્યું, તે પછી સાત મહિના વોલેસ નામના યૂરોપીયનને ત્યાં નોકરી કરી અને તે પછી ૧૧ મહિના મુંબઈ સમાચારમાં નોકરી કરી. તે પછી માંદા પડવાથી પાછા સુરત ગયાં. ત્યાં જઈ ‘સ્વતંત્રતા’ નામનું માસિક કાઢ્યું. આ માસિકના બીજા અંકમાં તે વખતના વાઈસરોય લૉર્ડ લીટને સ્થાપિત ‘લાઇસન્સ એક્ટ’ અંગેની એક ઘણાજ કડક લેખ હતો. આ અંક પ્રસિધ્ધ થયા પછી સુરતમાં હુલ્લડ થયું, જે કે એ હુલ્લડનાં કારણો કંઈક બીજાં હશે, પરંતુ સત્તાવાળાઓએ એ લેખને પણ એ હુલ્લડનું એક કારણ ગણ્યું અને તેને ફીતુરી ઠરાવી તેના પ્રકાશક ઇચ્છારામ ભાઈ તથા તેમના ભાગદાર મિત્ર જેવચરામ કેશવરામને સને ૧૮૭૮ ના મે માસમાં પકડીને પરેજ કર્યા, તે પછી જુન મહિનામાં બીજા છ જણાને રાજદ્રોહી માની પકડવામાં આવ્યા. એ છ જણાની વિરૂધ્ધમાં જે સાક્ષી આપવાનું ઇચ્છારામભાઈ તથા તેમના મિત્ર કબૂલ કરે તો તેમને મુક્ત કરવા જણાવ્યું, પણ તેમણે તેમ કરવા ના પાડી. આ કેસમાં ઇચ્છારામભાઈએ સ્વ. સુપ્રસિધ્ધ ધારાશાસ્ત્રી સર ફીરોજશાહને તથા મી. ગીલને પોતાના બારીસ્ટર નિમેલા, અને એ બાહોશ ધારાશાસ્ત્રીની કુશળતાથી તેઓ આ કેસમાંથી મુક્ત થયા હતા. જે કે ઇચ્છારામભાઈ મુક્ત થયા બરા, પરંતુ તે પછી તેમનું ‘સ્વતંત્રતા’ માસિક છાપવાની કોઈ છાપખાનાવાળાએ હામ ભીડી નહિ, છેવટ ‘ગુજરાત મિત્ર’ ના અધિપતિએ તે ચલાવ્યું, પણ તે લાંબો વખત ચાલ્યું નહિ. ‘સુરત રાયટ કેસ’ માંથી મુક્ત થયા પછી ઇચ્છારામભાઈ તથા તેમના મિત્રે એક અંગ્રેજી પત્ર કાઢ્યું, પરંતુ તે પણ ત્રણ ચાર મહિનાથી વધારે વખત ચાલ્યું નહિ. સુરતમાં જોઈએ તેવી અનુકૂળતા નહિ આવવાથી ઇચ્છારામભાઈ મુંબઈ આવ્યા અને સ્વ. સર મંગળદાસની સહાયથી “ગુજરાતી” પત્ર કાઢવું શરૂ કર્યું. એ વખત એવો હતો કે હિંદુ માલેકીનું કોઈ પણ સાઈં પત્ર મુંબઈમાં હતું નહિ અને એવાં એક પત્રની ખાસ જરૂર હતી, સર મંગળદાસે ચારી મદદ આપવાનું કબૂલ કરવા સાથે ખોટના જોખમદાર થવાનું પણ કબૂલ કર્યું અને તેથી સને ૧૮૮૦ ના જુનની છઠ્ઠી તારીખે “ગુજરાતી” પત્રનો જન્મ થયો. પત્રનું નામ કવિ નર્મદાશંકરે પાડી આપેલું. પત્ર શરૂઆતમાં આઠ પૈજનું કાઢવામાં આવેલું અને તે ‘કયસરે હિંદ’ અને ‘ફાટ’ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ’ માં છપાતું. પત્રનાં આહુકો વરસની આખરે ૧૪૫ હતાં અને ૨૦૦ નકલો મફત અપાતી હતી. પત્રની આવી સ્થિતિ જોઈને સ્વ. શેઠ લખમીદાસ ખીમજી તેની વહારે આવ્યા અને પોતાના ઓળખીતાઓને ભલામણ કરી તથા ચીઠ્ઠીઓ લખી આહુકો વધારવાની તજવીજ કરી પણ ૧૮૮૧ ની આખરે ૨૦૦ થી વધારે આહુકો થયાં નહિ.

આ અરસામાં વૃજેશજી મહારાજનો 'એંગ્લી કેસ' ઉપસ્થિત થયો અને તે સંબંધી લખાણ ગુજરાતી પત્રમાં આપવા માંડ્યું, તેથી ગ્રાહકોની સંખ્યા તડમાર વધવા લાગી. આની સાથે દેશી રાજ્યના અધેરની કેટલીક બાબતો ચર્ચાવી પણ શરૂ કરી અને તેથી કાઠીયાવાડમાં "ગુજરાતી" પત્રનો સારો પગ પેસારો થયો. ૧૮૮૨ માં ગ્રાહકોની સંખ્યા ૬૦૦ ની અને ૧૮૮૩ની આખરે ૧૧૫૦ જેટલી હતી.

આટલો વખત સુધી ગુજરાતી પત્ર બીજાના છાપખાનામાં છપાતું હતું અને તેને લીધે કેટલીક અડચણો વેઠવી પડતી હતી, તેથી ઇચ્છારામભાઈએ ઘરનું પ્રેસ કરવાનો વિચાર કર્યો અને સર મંગળદાસે પ્રેસ લેવા માટે ત્રણ હજાર રૂપિયા આપ્યા, તે વડે પ્રેસ લઈ સને ૧૮૮૪ ના જાન્યુઆરીથી પોતાના પ્રેસમાંથી "ગુજરાતી" કાઢવું શરૂ કર્યું. સર મંગળદાસે "ગુજરાતી" પત્રને પગલર કરવા માટે એટલા વખતમાં લગભગ તેર હજાર રૂપિયાની મદદ આપેલી હતી.

સને ૧૮૮૫ માં ઇચ્છારામભાઈએ "હિંદ અને ખ્રિસ્તીયા" નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું, એના લખાણે ખગલગાટ ઉપજાવ્યો અને ઇચ્છારામ ભાઈ પકડાવાનો ભય ઉપસ્થિત થયો; પરંતુ ઈશ્વર કૃપાથી એમને કાંઈ આંચ આવી નહિ, ઉલટો એથી ગુજરાતી પત્રને લાલ થયો; એ પુસ્તક ગુજરાતી પત્રનાં ગ્રાહકોને ભેટ આપવાનું નક્કી કરવાથી પત્રના ગ્રાહકોની સંખ્યામાં ઘણોજ વધારો થયેલો.

આ બનાવ પછી થોડાં વરસે મુંબઈના રમશાન-સોનાપુરમાં મુઠદાં બાળવા માટે ક્રિમટોરિયમ-ભૂમી દાખલ કરવાનો સોનાપુર કમિટીએ વિચાર કર્યો અને ભૂમી લાવીને ગોઠવી પણ ખરી, આ બાબતની વિરૂદ્ધમાં કેટલાક જુના વિચારના ગૃહસ્થો તથા વિદ્વાનોએ સ્વ. ભારતમાર્તંડ પંડિત ગદ્દલાલજીની સરદારી હેઠળ જખરો વાંધો ઉઠાવ્યો અને તેથી વાત રસાકસી પર ચડી. સર મંગળદાસ સોનાપુર કમિટીમાં હતા. અને તેઓ સુધરેલા વિચારના હોવાથી ભૂમીની તરફેણમાં હતા; એટલુંજ નહિ પણ એ બાબતની હિમાયત કરવામાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. શ્રીયુત ઇચ્છારામભાઈ સનાતન ધર્મના ચાહક હતા અને લોકોની એ ભૂમી વિરૂદ્ધની વલણ વાજબી હતી એવી તેઓની માન્યતા હોવાથી તેમણે ભૂમીની વિરૂદ્ધ લેખ લખવા શરૂ કર્યા. સર મંગળદાસનું વાજત્ર ગણાતું "ગુજરાતી" પત્ર કાંઈ લખે અને સર મંગળદાસ કાંઈ બોલે એ સ્થિતિ સર મંગળદાસના સંબંધમાં વિચિત્ર થઈ પડી અને તેથી તેમણે ગુજરાતી પત્રમાં ભૂમીની તરફેણનું લખાણ આજુબેઠું બેઠુંએ એવી ઇચ્છા બતાવી. આ વખતે ઇચ્છારામભાઈની સ્થિતિ સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ પડી. એક બાબુ પોતાનો આશ્રયદાતા અને બીજી બાબુ લોકોની વાજબી વલણ તથા પોતાના અંતરનો અવાજ, એ બંનેમાંથી કોને તાબે થવું? એ બાબતને

બારીકીથી વિચાર કરતાં બીજી બાબુ તેમને પસંદ પડી અને તેમણે પોતાના નિશ્ચય મુજબ ભૂકીની વિરૂધ્ધમાં સબજડ પોકાર ઉઠાવ્યો. પરિણામે એ ભૂકી સોનાપુરમાંથી ઉપડી ગઈ.

પત્રનું કામકાજ સારી રીતે થાળે પડ્યા પછી ઇચ્છારામભાઈએ ટાઈપ બનાવવાનું કારખાનું ઇ. સ. ૧૯૦૦માં કહાડયું. અને તેને બીલવવાને નાણાંની જરૂર પડતાં ઇ. સ. ૧૯૦૫માં પોતાના મિત્ર મગનલાલ ઠાકોરદાસ મોદીને ભાગીદાર બનાવ્યા. તેમની સ્થાપેલી ટાઈપ ફાઉન્ડરી 'ગુજરાતી ટાઈપ ફાઉન્ડરી' નામથી પ્રસિદ્ધ છે, અને ઇલાકાની એક ઉત્તમ ફાઉન્ડરી ગણાય છે.

ઉપયોગી ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા તરફ પણ ઇચ્છારામભાઈએ આફે લક્ષ આપ્યું અને વૈદક, વેદાન્ત, ઇતિહાસ, નાટક, નોવેલ, કાવ્ય ઇત્યાદિ વિવિધ વિષયોના ૧૨૦ ગ્રંથો એમની હેયાતી ભુધીમાં એમણે પ્રસિદ્ધ કરેલા, જેમાંના કેટલાક પોતે રચેલા, કેટલાક બીજાઓ પાસે લખાવેલા અને કેટલાક બુના લોકોપયોગી ગ્રંથોની પુનરુત્પત્તિઓ કરાવેલી, કેટલાક ઉપયોગી સંસ્કૃત પુસ્તકોનાં ભાષાંતર પણ તેમણે કરાવેલાં ટુંકમાં ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધિવાન કરનારાઓની નામાવળિમાં ઇચ્છારામભાઈનું નામ પણ એક અગ્રસર તરીકે સુકીએ તો તે કંઈ ગેરવાજબી કહેવાય નહિ.

શ્રીયુત ઇચ્છારામભાઈની ઇચ્છા છાપખાનાં નથા ચર્તમાનપત્રોનું સંગીન જ્ઞાન લોકોને આપવાની હતી અને તેટલા માટે તેને લગતી શાખાઓ કાઢવાનો તેમનો ઇરાદો હતો, ઉપરાંત એક ગુજરાતીના હાથે દૈનિક પત્ર નિકળેલું જોવાની પણ તેમની ઇચ્છા હતી, પરંતુ એમની એ ઇચ્છા પૂરી થાય તે પહેલાં તેઓ સ્વર્ગમાં સિધાવી ગયા.

શ્રીયુત ઇચ્છારામભાઈ સ્વતંત્ર વિચારના અને જરા કડક સ્વભાવના હોવાથી એમના લેખમાં પણ એમનો એ સ્વભાવ ઉતરતો અને તેથી લોકોને વાંચવામાં રસ આવતો. તેઓ ભલભલા અમલદારો તથા ખુદ ગર્વમંદની પણ ભૂલ હોય તો તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બતાવતા અને તેથી લોકોની એમના પ્રત્યે સારી લાગણી રહેતી. સને ૧૯૧૦માં પ્રેસ એકટ હાખલ થયા પછી ઇચ્છારામભાઈ પોતાની-ચર્તમાનપત્રોની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવાઈ છે એમ માની લખવું બંધ કરેલું અને તે પછી બે વરસ એટલે કે સને ૧૯૧૨ના ડીસેમ્બરની ૫ મી તારીખે તેઓ પોતાની પાછળ પાંચ પુત્રો તથા ત્રણ પુત્રીઓ સુકી સ્વર્ગમાં સિધાવી ગયા. હવે એમનું બધું કામકાજ એમના બે બાહોશ પુત્રો મણિલાલભાઈ તથા નટવરલાલભાઈ ચલાવે છે.

Late Mr. Itchharam Suryaram Desai.

સ્વ. શ્રીયુત ઈચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ.
મુખ્યસિદ્ધ ગુજરાતી પત્રના સ્થાપક, માલેક અને તંત્રી.

Late Sheth Talakchand Marekchand, J. P.

સ્વ. શેઠ તલકચંદ મારેકચંદ, જે. પી.

જેન કામના એક આગેવાન ગૃહસ્થ.

સ્વ. શેઠ તલકચંદ માણેકચંદ. જે. પી.

સ્વ. શેઠ તલકચંદભાઈ ન્યાતે વીસા ઓસવાળ વાણિયા હતા, તેઓ સુરતના વતની હતા, જ્યાં તેમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૩ના મે મહિનાની ૧૨ મી તારીખે થયો હતો.

તેમણે પોતાનો અભ્યાસ સુરતમાં જ કરેલો હતો, અને ઉમર લાયક થતાં ધંધાર્થી તેઓ મુંબઈ આવેલા હતા, જ્યાં થોડા વખતમાં વેપારી મંડળમાં તેઓ જાણીતા થઈ પડ્યા હતા. મુંબઈમાં આવ્યા પછી થોડાજ વખતે તેમણે શેઠ શાપુરજી બરબોરજી ભટ્ટા સાથે જોડાઈને “તલકચંદ એન્ડ શાપુરજી” નામની એક પેઢી સ્થાપી હતી, અને એ બંને ગૃહસ્થોની કુશળતા તથા વ્યાપારી કુનેહથી એ પેઢીનો વહીવટ ઉત્તમ રીતે ચાલતો હતો, હજુ પણ એ પેઢી મોબુદ છે અને મુંબઈની પ્રખ્યાત તેમજ પ્રતિષ્ઠિત પેઢીઓમાંની એક ગણાય છે. એ પેઢી પૂર્વ તરફના દેશો સાથે તેમજ મુંબઈની બેંકો, મીલ માલેકો, રૂ તથા સુતરના વેપારીઓ તેમજ ખીબા વ્યાપારી મંડળો સાથે બહોળા પ્રમાણમાં કામકાજનો સંબંધ ધરાવે છે.

શેઠ તલકચંદભાઈ સ્વભાવે શાન્ત અને દયાળુ હતા, ગુપ્ત સંભાવતના તેઓ હિમાયતી હોવાથી ઘણા નિરાધાર માણસોને, વિદ્યાર્થીઓને તથા મુંગાં પ્રાણીઓની સંસ્થાઓને ગુપ્ત મદદ આપ્યા કરતા. મુંગાં પ્રાણીઓ પ્રત્યે તેમને વિશેષ લાગણી હતી અને તેથી લેડી સાકરખાઈની એવા પ્રકારની હોસ્પિટલના ઉદય કરવામાં તન અને મનથી શ્રમ લેવા ઉપરાંત ધનની પણ સહાયતા તેમણે આપેલી હતી. જૈન ધર્મના તેઓ ચુસ્ત હિમાયતી હતા અને એ ધર્મ પ્રત્યેની તેમની લાગણી ઘણી સારી હતી, જૈન ધર્મની દરેક હિલચાલમાં તેઓ હંમેશા આગળ પડતા ભાગ લેતા અને તેના હિતને માટે બનતો યત્ન કરતા. જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયા તથા જૈન પંચાયત ફંડ સ્થાપવામાં તેમણે અત્રેસર તરીકે ભાગ લીધો હતો અને કેટલોક વખત તેના તેઓ પ્રમુખ હતા. પાલીતાણા દરબાર અને જૈન કામ વચ્ચેના વાંધાનું સમાધાન કરાવવામાં તેમણે લીધેલો ભાગ જૈનોથી ભુલી શકાય તેમ નથી, એ કાર્યમાં તેમણે ઘણો શ્રમ લીધો હતો અને તેના બદલામાં તે વખતે કામ તરફથી તેમનો આભાર મનાયેલો હતો.

પોતાના ધંધામાં પણ તેઓ કુશળ હતા અને તેથી તેમના ધંધાર્થી ભાઈઓ તેમને સાડે માન આપવા સાથે વખતો વખત તેમની સલાહ લેતા, બહેરમાં તથા સરકાર દરબારમાં પણ તેઓ સાડે માન ધરાવતા હતા, અને એમના મૃત્યુ અગાઉ થોડાં વરસે નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો માનવંત ઇફ્ફાઇ આપી તેમની લાયકાતની કહર કરેલી હતી. તેઓ સને ૧૮૯૭ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૨ મી તારીખે ચોપન વરસની ઉમરે પોતાની પાછળ ત્રણ પુત્રો તથા ત્રણ પુત્રીઓ મુકી મુંબઈ મુકામે સ્વર્ગવાસી થયા હતા, એમના માનમાં શેરબજાર તથા કેટલીક બેંકો વિગેરે બંધ રાખવામાં આવ્યાં હતાં, અને લાગતાવળતાઓએ ભારે દિલગીરી બતાવી હતી.

સ્વ. જવજી દાદાજી ચોધરી. જે. પી.

પૈસા વગર, યુનીવરસિટીની ઉંચી ડીગ્રી મેળવ્યા વગર કે મોટા પુરૂષોની લાગવગ વગર આગળ વધી શકાતું નથી એવી માન્યતા ઘણા માણસોના મગજમાં જડ ઘાલી બેઠી હોય છે, પરંતુ એ માન્યતા તદ્દન ભૂલ ભરેલી છે. દુનિયામાં વખણાઈ ગયેલા માણસોમાંના મોટા ભાગને ઉપરની કોઈ પણ ખાબતની અનુકૂળતા નહિ હોવા છતાં તેઓ ફક્ત જાતમહેનત અને આત્મબળથીજ આગળ વધી દુનિયામાં પંકાઈ ગયા છે. એવા પુરૂષોમાં સ્વ. શેઠ જવજી દાદાજીની ગણના પણ થઈ શકે છે.

જવજી શેઠનું જીવન વધારે રહસ્યવાળું તો એટલા માટે છે કે તેઓ સહી કરવા કેટલું પણ ભણેલા નહિ હોવા છતાં સંસ્કૃત, મરાઠી તેમજ ગુજરાતી સાહિત્યના અનેક ઉપયોગી ગ્રંથો ઉત્તમ રીતે તેમણે પ્રસિધ્ધ કરેલા હતા, પોતે છેક નિર્ધન સ્થિતિમાં જન્મેલ હોવા છતાં જાત મહેનતથી પૈસાપાત્ર થયા હતા, બે રૂપિયાના પગારથી જીવન શરૂ કરેલું હોવા છતાં આગળ જતાં દર મહિને લગભગ ચાર હજાર રૂપિયા ફક્ત નોકરોને પગાર તરીકેજ આપવા શક્તિવાન થયા હતા, જે ધંધામાં પોતે બે રૂપિયે નોકર રહેલા હતા તેજ ધંધાની પોતે પહેલ કરનાર, તેને ખીલવનાર અને તેમાં સાડાં નામ કાઢવાને લાગ્યશાળી થયા હતા, એટલુંજ નહિ પણ એમના જન્મ વખતે એમને કોઈ જાણતું પણ નહિ હોવા છતાં એમના અવસાન વખતે સેંકડો માણસો દિલગીર થયાં હતાં, અને અંગ્રેજી, ગુજરાતી, મરાઠી તથા હિંદી વર્તમાનપત્રોએ એમના શોકજનક અવસાનની નોંધ લઈ દિલગીરી ખતાવી હતી, આવાં આવાં કારણોથી જવજી શેઠનું જીવન એક મહત્વનું ચરિત્ર ગણાય છે.

શેઠ જવજીના વડવાઓ મૂળ થાણા જિલ્લાના શાહપુર તાલુકાના વીંડે ગામના વતની હતા, જ્યાંથી જવજી શેઠના વડદાદા મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. શેઠ જવજીનો જન્મ ક્યારે થયો તેની તિથીની ચોક્કસ ખબર કોઈને નથી, પરંતુ સને ૧૮૩૬ માં મુંબઈ મુકામે એમનો જન્મ થયાનું જણાય છે,

એમની બાલ્યાવસ્થા તોફાન મસ્તીમાં અને રખડવામાં વ્યતિત થયેલી હતી, તેમનાં માતાપિતા ખીનકેળવાયેલ હોવા સાથે પૈસે ગરીબ હોવાથી જવજીને કેળવણી લેવાનો આગ્રહ કોઈએ કરેલો નહોતો, તેવીજ રીતે શેઠ જવજીમાં પણ કેળવણી પ્રત્યે કુદરતી આહુના નહોતી, આથી તેઓ અભણ રહી ગયા.

શેઠ જવજી દસ વરસની વયે માત્ર બે રૂપિયાના માસિક પગારથી અમેરિકન મિશન પ્રેસમાં ટાઈપ ઘસવાના કામ ઉપર નોકર રહ્યા, જ્યાં ધીમે ધીમે તેમનો પગાર વધીને સાત રૂપિયા થયેલો, અને એ છાપખાનામાં દસ વરસ સુધી એમણે નોકરી કરેલી, તે પછી તે પ્રેસ ટાઈપસ્ટ આફ ઇન્ડિયાવાળાએ વેચાણ રાખવાથી

જવળ શેઠ પણ ત્યાં નોકર રહ્યા, જ્યાં તેમનો પગાર વધારીને દસ રૂપિયા કરવામાં આવ્યો, ત્યાં દોઢ વરસ નોકરી કર્યા પછી તેર રૂપિયાના પગારથી તેઓ ઇંદુ પ્રકાશ પ્રેસમાં નોકર રહ્યા, અને ત્યાં પણ લગભગ તેટલોજ વખત નોકરી કર્યા પછી ઓરીએન્ટલ પ્રેસમાં ત્રીસ રૂપિયાના પગારથી ટાઇપ પાડવાના કામ ઉપર તેઓ નિભાયા. આ એમના લાગ્યોદયની પ્રથમ નિશાની.

ઓરીએન્ટલ પ્રેસની નોકરીથી ટાઇપ પાડવાનું કામ જવળ શેઠને બરોબર આવડી ગયું, અને તેથી તેમણે નોકરીની પરત્વતાવાળી ધુસરીમાંથી મુક્ત થઈ પોતાનું ઘરનું ટાઇપ બનાવવાનું કારખાનું કાઢવા વિચાર કર્યો, પરંતુ પોતાની પાસે બિલકુલ પૈસા નહિ હોવાથી તેઓ મુંબઈવા લાગ્યા. તેમના મામાની સ્થિતિ કાંઈક સારી હોવાથી તેઓ તેમની પાસે ગયા અને ધંધો કરવા માટે ઉછીના પૈસા માગ્યા. જે આપવા પ્રથમ તો તેમણે હા પાડી, પણ પછી આડમાં ઘરેણું મુકી પૈસા લઈ જવાનું કહ્યું. પોતાના મામાની આવી વિચિત્ર વર્તણૂકથી જવળ શેઠનું મન ઉદાસ થઈ ગયું અને તેઓ વીલે મોઢે મામાને ત્યાંથી ચાલતા થયા, પરંતુ એમની વાતચિત દરમિયાન એમના મામાને ત્યાં એક મારવાડી બેઠેલો તેને જવળ શેઠ પ્રત્યે લાગણી થવાથી તે પણ ઉઠીને જવળ શેઠની પાછળ ગયો અને રસ્તામાં તેમને બધી હકીકત પુછી. મારવાડીને વાતચિત દરમિયાન તેમનો વિશ્વાસ આવવા સાથે તેમના પર લાગણી ઉત્પન્ન થવાથી જવળ શેઠને બેઠતા ૭૦૦ રૂપિયા તેણે ધીર્યા, તે પૈસાથી જવળ શેઠે સને ૧૮૬૪ માં કોલભાટ વાડીમાં ટાઇપ બનાવવાનું એક ન્હાનું કારખાનું સ્થાપન કર્યું. તે પછી પાંચ વરસે અમુક સંજોગો ઉભા થતાં તેમને છાપખાનું કાઢવાની જરૂર જણાઈ અને તે મુજબ સને ૧૮૬૬ માં તેમણે એક ન્હાનું છાપખાનું કરી તેનું “ નિર્ણય સાગર ” નામ રાખ્યું. આ “ નિર્ણય સાગર ” પ્રેસ તે મુંબઈ ઇલાકાનું એક પ્રથમ પંક્તિનું છાપખાનું છે, અને એ છાપખાનાની એવી ઉત્તમ નામના તેના સ્થાપક સ્વ. શેઠ જવળની મહેનત તથા કાર્યકુશળતાને આભારી છે, વિશેષ આનંદની વાત એ છે કે એ છાપખાનું સ્થાપન થયું ત્યારથી આજ સુધીમાં તેની કીર્તિ જરા પણ ઝાંખી પડી નથી.

નિર્ણયસાગર પ્રેસ સ્થાપન કર્યા પછી સંસ્કૃત, મરાઠી તથા ગુજરાતી ભાષાના અનેક લોકોપયોગી જુના તથા નવા ગ્રંથો જવળ શેઠે વિદ્વાનો તથા શાસ્ત્રીઓ પાસે તૈયાર કરાવી પ્રસિધ્ધ કરેલા છે, જે ગ્રંથોએ પણ એમની ફાઉન્ડરી તથા છાપખાનાની માફક સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે.

શેઠ જવળ તદ્દન નિર્ધન સ્થિતિમાંથી આપબળે વધેલા હતા, અને તેઓ સ્વભાવે છેક ભોળા તથા પ્રમાણિક હતા, તેમના પ્રમાણિકપણુનો તથા નિખાલસ વૃત્તિનો એક દાખલો એવો છે કે, તેઓ “ બાળબોધ ” નામનું એક માસિક કાઢતા, તેના લેખો વિગેરેથી પ્રસન્ન થઈ વડોદરા સરકારે તેમને એક હબર

રૂપિયા ઇનામ આપ્યા, આ રૂપિયા તેમણે પોતે નહિ રાખતાં બાળબાળના લેખકને મોકલાવ્યા, લેખક મહાશય પણ એવા કે એમણે એ રૂપિયા પાછા શેડને ત્યાં ધકેલી દીધા, પરંતુ જાવજી શેડે તેમને સમજાવ્યું કે, આ ઇનામ મળેલું છે તે તેની સારી છપાઈ કે બહારની ચાખખાઈ વિગેરેને માટે નહિ, પરંતુ સારા લેખ અને સારી ભાષાને માટે મળેલું છે, અને એમ જોવાથી તમારે તે ઇનામ સ્વીકારવું જ પડશે, અંતે શેડના આગ્રહથી બાળબાળના લેખકે ઇનામનો સ્વીકાર કર્યો, પરંતુ તે બધી રકમ પોતે નહિ રાખતાં તેમાંના ૩૦૦) ત્રણસો રૂપિયા કારખાનાનાં માણસોને મિજબાની આપવામાં ખર્ચી નાખ્યા.

એમના ભોળાપણનો એક દાખલો નીચે પ્રમાણે છે:-એમના એક સ્નેહીએ એક વખત એમને વાત કરી કે “નાસિક જેવાં નાનાં શહેરમાં પણ વફતુવ સલાઓ સ્થાપન થઈ છે અને આવાં મોટાં મુંબઈ શહેરમાં એવી એક પણ સલા નથી, એ ઘણી દિલગીરીની વાત છે.” આ વાત જાવજી શેડે સાંભળી ખરી, પણ વફતુવ સલા એટલે શું? એની તેમને ખબર નહિ હોવાથી એ વખતે તો તેઓ કંઈ બોલ્યા નહિ, ફક્ત મનમાં એટલું ધ્યાન રાખ્યું કે આ જે કામને માટે કહે છે તે કાંઈ ઉપયોગી હોવું જોઈએ. તે પછી એક વખત પ્રસંગ આવતાં તેમણે પોતાના એ મિત્રને પુછ્યું કે તમે પેલું કહેતા હતા તે શું છે અને એમાં કેટલું ખર્ચ થાય? એમના મિત્રે જવાબ આપ્યો કે શરૂઆતમાં લગભગ ત્રણસો રૂપિયા ખર્ચ થાય. તે ઉપરથી જાવજી શેડે કહ્યું કે “ઠીક છે ત્યારે ત્રણસો રૂપિયા લઈ જાવ અને એક દિવસ એ સલા થવા દીઓ, જોઈએ એમાં કેવી ગરમત પડે છે.” વાંચનાર! આ એમનું કેવું ભોળાપણ? પરંતુ એટલું ખ્યાલમાં રાખવાનું છે કે આ ભોળાપણમાં હૃદયની ઉદારતાનો સમાવેશ પણ થઈ જાય છે, એમના આ ભોળાપણથી મુંબઈમાં “મહારાષ્ટ્ર વફતુવોત્તેજક” નામની સલા સ્થાપન થઈ, જે હજી પણ છે, કહેવું જોઈએ કે એમના મિત્રે એમના ભોળાપણનો લાભ નહિ લેતાં એક ઉધરાણું કરી-ત્રણસો રૂપિયા એકત્ર કર્યા જેમાં જાવજી શેડે પાસેથી માત્ર રૂપા રૂપિયા લીધા, અને સલાની ઉત્પત્તિનો બધો યશ તેમને આપ્યો.

એમના ભોળાપણનો એક બીજો દાખલો એવો છે કે:-સને ૧૮૯૨ માં સરકારે તેમને જસ્ટીસ ઓફ ધિ પીસનો ઇલ્કાબ આપ્યો, તે મળ્યા પછી તેમના ઉપરાંકત મિત્ર તેમને મળ્યા ત્યારે જાવજી શેડે તેમને કહ્યું કે “આ ઇલ્કાબનો અર્થ પણ હું સમજતો નથી, તો પછી મને તે શા માટે આપ્યો જોઈએ? સરકાર રાજારામ શાસ્ત્રી જેવાને મુકી આવી પહવી મારા જેવાને આપે છે એ તે શું કહેવાય?” આ ઉપરાંત એમના ભોળાપણના, નિખાલસપણાના અને નિરભિમાન પણાના બીજા પણ કેટલાક દાખલા છે, તેઓ સને ૧૮૯૨ ના એપ્રિલની ૫ મી તારીખે પોતાની પાછળ બે પુત્રો મુકી ૫૩ વરસની વયે શુભરી ગયા હતા.

Late Sheth Javji Dadaji Chaudhari, J. P.

સ્વ. શેઠ જાવજી દાદાજી ચૌધરી, જે. પી.
સુપ્રસિદ્ધ નિર્ણયસાગર છાપખાનાના સ્થાપક.

Late Mr. Tukaram Javii Chaudhari, J. P.

સ્વ. તુકારામ જવજી ચાવરી, જે. પી.

સ્વ. તુકારામ જીવજી ચોધરી જે. પી.

મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ 'નિર્ણયમાગર' છાપખાનાના સ્થાપક સ્વ. શેઠ જીવજી દાદાજી ચોધરીના વડા પુત્ર તુકારામનો જન્મ સને ૧૮૬૪ના એપ્રિલ મહિનાની ૯મી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો, એક બાળુ એમનો જન્મ થયો અને બીજી બાળુ સ્વ. શેઠ જીવજીના દુસરે પોતાની માલેકીની ટાઇપ ફાઉન્ડરીનો પાયો નખાયો, તેથી ભાઈ તુકારામનો જન્મ શુભ શુકનનો ગણાયો; એટલુંજ નહિ પણ એમના જન્મ પછીજ જીવજી શેઠના ભાગ્યનો ઉદય થયો એમ એમના સંબંધીઓએ માન્યું.

સ્વ. જીવજી શેઠે પોતે અભ્યાસ નહિ કરેલો; હોવાથી ધંધામાં પોતાને ઘણી મુશ્કેલીઓ નડેલી તે બાબત લક્ષમાં લઈને પોતાના પુત્રને નિશાળે બેસાડ્યો, જ્યાં તેમણે મનઠી છ ધોરણ તથા અંગ્રેજી ચાર ધોરણનો અભ્યાસ કરી જરૂર બેસું જ્ઞાન મેળવી લીધું, તે પછી એમનો વિચાર પોતાના વડિલને તેમના ધંધામાં મદદ ગાર થવાનો થવાથી તેઓ કારખાનામાં બેસ્યા.

સ્વ. જીવજી શેઠે તેમને પોતાની ફાઉન્ડરીના અધ્યક્ષ રા. રા. રાણુ રાવજી આરૂ જે. પી.ના હાથ નીચે ટાઇપ બનાવવાનું કામ શિખવા માટે રાખ્યા, જ્યાં ત્રણ વરસ સુધી નિયમિત રીતે અને કાળજી પૂર્વક કામ કરી તેમણે એ બાબતનું જ્ઞાન મેળવી લીધું જે આગળ જતાં એમને બહુ ઉપયોગી અને લાભકારક થયું.

ભાઈ તુકારામે ફાઉન્ડરીના કામમાં એટલું બધું લક્ષ આપ્યું કે તેઓ તેને લગતાં કામમાં બેઠાએ તેવા માહેતગાર થઈ ગયા, અને એમને એવી રીતે હુશિયાર થઈ ગયેલા બેઠા જીવજી શેઠે એ ખાતાનો બોલો પોતાના માથેથી ઉતારી તે ખાતાનું તમામ કામકાજ તુકારામને સોંપી દીધું.

આ પ્રમાણે વડા પુત્ર તુકારામને જેમ ફાઉન્ડરીનું કામ સોંપી દીધું તેજ પ્રમાણે તેથી ન્હાના પુત્ર વિઠોબાને છાપખાનાનું કામ સોંપી દેવાનો જીવજી શેઠનો વિચાર હતો, અને વિઠોબા પણ એક લવિષ્યસૂચક યુવક હતા. ઇશ્વરકૃપાથી જો તેઓ જીવ્યા હોત તો જરૂર છાપખાનાનું કામ સંભાળી લેત, પરંતુ સને ૧૮૯૦માં ભર જીવાન વયે તેઓ ગુજરી ગયા અને એમના અકાળ મરણથી જીવજી શેઠના અંતરને સખત આઘાત થયો. તે વખતથી જીવજી શેઠનો ઉત્સાહ નરમ પડી ગયો તેની સાથે તેમનું શરીર પણ નરમ પડી ગયું અને એ દુઃખના પરિણામેજ તેઓ એ વરસ પછી ગુજરી ગયા.

પિતા તથા બંધુના અવસાનથી આખા કારખાનાનો તમામ બોલો ભાઈ તુકારામ પર આવી પડ્યો, જે તેમણે ધીરજથી સંભાળી લીધો. ફાઉન્ડરીના કામનો અનુભવ તો તેમને હતોજ એટલે એ કામમાં કાંઈ મુશ્કેલી પડે તેમ નહોતું, પરંતુ છાપખાનાના કામમાં તેઓ પૂરતા માહેતગાર નહોતા, તેથી શરૂઆતમાં એ ખાતાના

માણસો મારફત કામ લેવું શરૂ કર્યું અને ધીમેધીમે માહેતગાર થઈ ગયા પછી બધું કામ સંભાળી લીધું.

અત્રે એક બાબતની નોંધ કરવાની ખાસ જરૂર છે, અને તે એ કે જાવજી શેઠ પોતાના કારખાનાનાં માણસો લાયક અને વિશ્વાસપાત્ર શોધેલાં હતાં, અને તેઓ માણસોની સાથે જુદાઈ કે અભિમાન નહિ રાખતા હોવાથી માણસો તેમને એક વડિલ જેવાજ ગણતા. ભાઈ તુકારામે પણ માણસોની સાથે પોતાના વડિલના જેવુંજ સાડું વર્તન રાખ્યું, જેથી માણસો પણ એમના પર પૂરી પ્રીતિ રાખતાં, એટલુંજ નહિ પણ તુકારામ શેઠ જાવજી શેઠ જેવાજ મળવાથી તેમને જાવજી શેઠની ગેરહાજરી જણાઈ નહિ.

ભાઈ તુકારામે કારખાનાની લગામ હાથમાં લીધા પછી કારખાનાની કીર્તિમાં તથા કામકાજ વિગેરેમાં ઘણો વધારો કરી “બાપ કરતાં બેટો સવાધ” જેવું કર્યું. સને ૧૯૭૨માં જાવજી શેઠ ગુજરી ગયા ત્યારે મરાઠી ટાઈપ ૨૦ જાતના હતા તે તુકારામે વધારીને ૪૦ જાતના કર્યા, ગુજરાતી ટાઈપ ૧૫ જાતના હતા તે વધારીને ૨૫ જાતના કર્યા, અંગ્રેજી ટાઈપ નહોતા તે ૬૦ જાતના કર્યા, હિબ્રુ ટાઈપ બે જાતના હતા તે પાંચ જાતના કર્યા, કેનેડી ટાઈપ એકને બદલે ૧૩ જાતના કર્યા, તે શિવાય અખંડ મરાઠી ટાઈપ તૈયાર કર્યા. સંસ્કૃત પુસ્તકો ૧૬૩ જાતનાં હતાં તે વધારીને ૪૦૦ જાતનાં કર્યા, મરાઠી તથા હિંદી પુસ્તકો ૧૫ જાતનાં હતાં તે વધારીને ૫૦ જાતનાં કર્યા, ઉપરાંત બે કેનેડી પુસ્તકો ઉમેર્યા, અને કારખાનાનાં માણસો ૨૫૦ હતાં તે વધીને ૩૭૫ થયાં. ટુંકમાં ૨૬ વરસ કારખાનું એમના હાથમાં રહ્યું એ અરસામાં તેમાં તેમણે ઘણેજ મુદ્દાએ વધારો કરી દીધો, તે ઉપરથી તેમની હુશિયારી તથા કાર્યકુશળતાનો ખ્યાલ વાંચનારને આવી શકશે.

ઉપર પ્રમાણે ધંધામાં ધ્યાન આપી તેને આબાદ કરવાની સાથે ભાઈ તુકારામે જ્ઞાતિહિતનાં તથા લોકહિતનાં પણ કેટલાક કાર્યો કર્યાં હતાં. મરાઠા પ્લેગ હોસ્પિટલ, મરાઠા એજ્યુકેશન સોસાયટી, ફર્ગ્યુસન કોલેજ અને મરાઠા એક્યુચ્છુ સભા ઇત્યાદિ સંસ્થાઓને તેમણે મદદ કરેલી હતી; એટલુંજ નહિ પણ મરાઠા પ્લેગ હોસ્પિટલનું મકાન પણ તેમણે પોતાના પિતાજીના પુન્યાર્થે તથા સ્મરણાર્થે બંધાવી આપેલ છે, ઉપરાંત તેઓ વિદ્યાર્થીઓ તથા ગરીબોને પણ વખતો વખત બનતી મદદ કરતા. તેમની લાયકાતથી નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો ઇન્કાબ પણ આપેલો હતો. તેઓ સને ૧૯૧૮માં એટલે કે હાલમાંજ ૫૪ વરસની વયે ગુજરી ગયા છે, એમના ખેદજનક અવસાનની નોંધ ઘણાં વર્તમાનપત્રોમાં લઈ તેમના મરણ માટે દિલગીરી બતાવી હતી, એમના અવસાનથી નિર્બુધસાગર છાપખાનાનો તમામ બોલો એમના ન્હાના ભાઈ પાંડુરંગ પર આવેલો છે, જે એમણે બાહોશીથી સંભાળી લીધો છે.

સ્વ. શેઠ જેરાજભાઈ પીરભાઈ. જે. પા.

સ્વ. શેઠ જેરાજભાઈ ન્યાતે ખોબા, એમનો જન્મ સને ૧૮૩૨-સંવત ૧૮૮૬માં કચ્છ ભારાપરમાં થયેલો હતો, એમના વડિલો મૂળ કચ્છના વતની હતા, જ્યાંથી જેરાજભાઈના પિતા પીરભાઈ સને ૧૮૪૨માં મુંબઈ આવેલા હતા. તે વખતે જેરાજભાઈની ઉંમર દસ વરસની હતી, અને તેમના પિતાશ્રી તેમને પણ પોતાની સાથે લાવ્યા હતા.

શેઠ પીરભાઈ કચ્છના એક મોટા વેપારી હતા અને મુંબઈમાં આવ્યા પછી તેમણે પોતાનો વેપાર સારા પાયા પર ચાલુ કર્યો હતો, એ વખતે જે કે અંગ્રેજી કેળવણીનો વિશેષ ફેલાવો નહોતો, છતાં પણ જેરાજભાઈને તેમના પિતાશ્રીએ અંગ્રેજી શિક્ષણ આપેલું હતું.

વીસ વ-સની કુમળી વયે શેઠ જેરાજભાઈ ધંધામાં જોડાયા હતા અને પોતાના પિતાશ્રીને વેપારમાં મદદગાર થઈ પડ્યા હતા, તે વખતે એમના પિતાનો વેપાર કલકત્તા, કરાંચી, કાઠીયાવાડ, ઇંગ્લાંડ, ચીન, મોરીસીયસ તથા ઝાંઝીબાર સાથે હતો. શેઠ જેરાજભાઈ વેપારમાં ઘણા કુશળ હોવાથી બધો વેપાર સંભાળી લઈને તેને તેમણે સારી રીતે ખીલાવ્યો હતો, તેઓ વેપારમાં એટલા બધા કુશળ હતા કે ઘણા જુના તથા મોટી ઉંમરના વેપારીઓ પણ એમની સલાહ પુછવા આવતા. પોતાની કુનેહથી વ્યાપારમાં તેમણે ઘણો પૈસો તથા સારી આબરૂ સંપાદન કરેલાં હતાં, એટલુંજ નહિ પણ મેળવેલા પૈસાનો તેમણે ઉપયોગ પણ ઘણાજ સારો કરેલો હતો.

કેળવણીને ઉત્તેજન આપવામાં, ગરીબ અને નિરાધારોને મદદ કરવામાં, માંદાઓની સારવારમાં, ધર્મશાળાઓ વિગેરે બંધાવવામાં તેમજ ગરીબ જ્ઞાતિબંધુઓને મદદ આપવાના કામમાં શેઠ જેરાજભાઈએ લાખો રૂપિયા ખર્ચીને પોતાના પૈસાનો સફળઉપયોગ કરવા સાથે પોતાનું નામ અમર કરેલું છે.

સખાવતનાં ન્હાનાં મોટાં ઘણાં કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં, જેમાનાં કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) સને ૧૮૬૪માં તેમણે કચ્છ ભારાપરમાં એક નિશાળ સ્થાપી હતી. ૨) મુંબઈ યુનીવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતા મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓને માટે સ્કોલરશીપ સ્થાપેલી. ૩) સને ૧૮૭૧માં ડા. પચાસ હજારના ખર્ચે એક બુજમાં તથા એક માંડળમાં એવી રીતે બે ધર્મશાળાઓ બંધાવેલી. ૪) સને ૧૮૭૩માં ગરીબ જ્ઞાતિબંધુઓને મદદ કરવાના હેતુથી પોતાના નામનું એક ટ્રસ્ટ ફંડ ડા. ત્રીસ હજાર

રોકી સ્થાપન કર્યું હતું. ૫) મુંબઈમાં ડાંગરી મુકામે એક પાણીની ટાંકી બંધાવી હતી. ૬) સને ૧૮૮૪માં પોતાના નામથી રૂ. ૧૫ હજારના ખર્ચે મુંબઈમાં ખોબા મોહોલામાં એક કન્યાશાળા સ્થાપી હતી. ૭) સને ૧૮૮૬માં વાંદરા તથા પુનામાં રૂ. નેવું હજારના ખર્ચે સેનેટેરીયમો સ્થાપેલ હતાં અને ૮) મુંબઈની સુપ્રસિદ્ધ મોહુમેડન હાઈસ્કૂલ “અબુમને ઇસ્લામ”ની સ્થાપના કરવામાં તેમણે ઘણાજ આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો, ત્રીસ હજાર રૂ. તેમાં પોતાના તરફથી આપવા ઉપરાંત પોતાની લાગવગથી લાખો રૂપિયા ભરાવી આપેલા હતા.

શેઠ જેરાજલાઈની સખાવતો જો કે બધી બાબતમાં વખાણવા લાયક છે, પરંતુ કેળવણીના ફેલાવા માટે તેમણે સહુથી વિશેષ પ્રયાસ કરેલો છે, અને સહુથી વિશેષ પૈસો તેમણે એ રસ્તે વાપરેલો છે, જે વખતે કેળવણીનો પ્રચાર બહુજ ઓછો હતો તે વખતે તેનો ફેલાવો કરવા બનતો પ્રયત્ન કરનાર અને તેને માટે પોતાની દોલતનો ઉપયોગ કરનાર કેળવણીના આહુક આ નરને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમની કામ તરફથી સને ૧૮૮૬માં તેમણે કામની બજાવેલી સેવાને માટે તથા કામ પ્રત્યેની ઉત્તમ લાગણીને માટે સલા ભરી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું, જે સભામાં શહેરના ઘણા આગેવાન સદગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી.

એક આગેવાન વેપારી, એક સુપ્રસિદ્ધ શહેરી, એક સખાવતી નર અને કામમાં કેળવણીનો ફેલાવો કરનાર જેરાજલાઈ યૂરોપીયન ગૃહસ્થો તથા નામદાર સરકારના પણ માનીતા અને વિશ્વાસપાત્ર હતા, નામદાર સરકાર તરફથી તેમની લાયકાતને માટે તેમને જે. પી. નો ખેતાબ આપવામાં આવ્યો હતો, જે બતના માનની એ વખતે ઘણી કિમ્મત હતી અને થોડા ગ્રહસ્થોજ તે મેળવાને ભાગ્ય-શાળી થતા, ઉપરાંત નામદાર સરકારે તેમને મ્યુનિસીપાલિટીના તથા પોર્ટટ્રસ્ટના મેમ્બર નિમી તેમની લાયકાતની કદર કરેલી હતી.

શેઠ જેરાજલાઈ સને ૧૮૮૭ના જુલાઈની ૧૫મી તારીખે પોર્ટટ્રસ્ટના મેમ્બર તરીકેના પોતાના હોદ્દાની રૂએ વિક્ટોરીયા ડોકનું કામ તપાસતા હતા, તેવામાં તેમનો પગ લપસવાથી પડી ગયા, અને તેના ફરદથી તેજ માસની ૨૬મી તારીખે પોતાની પાછળ નૂરમહમદ તથા કાસમઅલી નામના બે પુત્રો મુકીને ગુજરી ગયા.

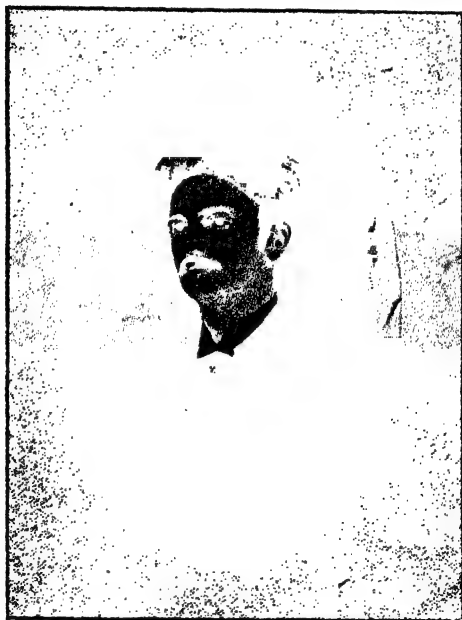
Late Sheth Jairajbhai Pirbhai, J. P.

સ્વ. શેઠ જૈરાજભાઈ પીરભાઈ, જે. પી.

ખાન ડોમના એક મહાન અગ્રેસર.

Late Mr. Noormahmad Jairaibhai Pirbhai.

સ્વ. શેઠ નૂરમહમદ જૈરાજભાઈ પીરભાઈ.

સુપ્રસિદ્ધ નરવાણના સ્થાપક.

સ્વ. શેઠ નૂરમહમદ જેરાજભાઈ પીરભાઈ.

સ્વ. શેઠ નૂરમહમદ, સ્વ. શેઠ જેરાજભાઈ પીરભાઈના વડા પુત્ર થાય તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૧૨, સને ૧૮૬૬ ના મે માસની ૨૬ મી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો. તેઓ પોતાના પિતાના જેવા ઉદાર અને કેળવણીના હિમાયતી હતા ઇશ્વર કૃપાથી જો તેમનું આયુષ્ય લાંબાયું હોત તો તેમના હસ્તે કેળવણીના ફેલાવાના તથા સંખ્યાવતનાં ઘણાં બાળક લાયક કાર્યો થાત, પરંતુ કમનસીબે એકત્રીસ વરસની ભર યુવાન વયે ફૂર કાળે તેમને ઝડપી લીધા, છતાં પણ એટલી ટુંક વયમાં તેમણે લાખો રૂપિયા સંખ્યાવતનાં કામમાં વાપરેલા છે, અને પોતાનું નામ અમર કરેલું છે.

એમના હસ્તે થયેલ સંખ્યાવતનાં કાર્યોની ટુંક નોંધ આ પ્રમાણે છે, ૧) ડા. પદરપ) ના અર્થે લેડી આકરબાઈ હોસ્પિટલમાં ધોડાઓને માટે તેમણે એક તબેલો પોતાના માતૃશ્રીને નામે અર્પાવેલો. ૨) પોતાના મૂળ વતન કચ્છ માંડવીમાં સખ્ત પ્લેગ આવેલો તે વખતે પોતાની કોમ માટે પોતાના અર્થે પ્લેગ હોસ્પિટલ બોલેલી, જેમાં તેમને લગભગ ડા. દસ હજારનો અર્થ થયેલો, તે ઉપરાંત ૩) મુંબઈમાં ડા. ૧૫૦૦૦૦) દોઢ લાખના અર્થે તેમણે પોતાના નામ પરથી “ નૂર બાગ ” નામની એક અતિ રમણિય અને ઉપયોગી જગ્યા સ્થાપન કરેલ છે, જે કાયમને માટે ઉબાળી તથા લગ્ન વિગેરેના ઉપયોગ માટે તેમની કોમને અપમાં આવે છે, અને સ્વ. શેઠ નૂરમહમદની યાદ લોકોને આપ્યા કરે છે, આ નૂરબાગ રહેશે ત્યાં મુઘી નૂરમહમદ શેઠનું નામ તેમની કોમમાંથી બુલાશે નહિ.

શેઠ નૂરમહમદ એમની કોમના પ્રખ્યાત ગૃહસ્થ સર કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમને ત્યાં પરણેલા હતા, અને એમનાં પત્ની પણ પોતાના પતિ જેવાં ઉદાર હતા, તેમણે પોતાના સ્વ. પતિએ અર્પાવેલ નૂરબાગમાં તેમના મૃત્યુ પછી દસ હજાર ડા. ઉમેરેલા હતા, તે શિવાય પ્રિન્સેસ મૈરી જીમખાનામાં ડા. વીસ હજાર ખર્ચી એક પેવીલીયન અર્પાવ્યું છે. મોસ્લેમ યુનીવર્સિટીમાં ડા. ૭૫૦૦) આપેલા હતા અને ઇ. સ. ૧૯૦૪-૫ માં નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ તરીકે હિંદુસ્થાનમાં આવેલા ત્યારે તેમની યાદગીરી માટે બ્રિટિશ મ્યુઝીયમ મુંબઈમાં સ્થાપવા માટે ડા. એક લાખ આપવાની પહેલ આ બાઈએ કરેલી હતી, તેઓ પોતાના પતિ તથા સાસરાની માફક કેળવણીનાં પણ હિમાયતી હતાં અને તેથી પૂતામાં એક કન્યાશાળા સ્થાપવા તેમણે ડા. એક લાખ આપેલા હતા, પરંતુ એ કન્યાશાળાનું કામ પૂરું થયાં પહેલાં તેઓ ગુજરી ગયાં હતાં.

શેઠ નૂરમહમદભાઈ પણ સને ૧૮૯૭ના ઓગસ્ટ માસની ૨૦મી તારીખે એકત્રીસ વરસની ભર યુવાન વયે ગુજરી ગયા હતા.

સ્વ. શેઠ ગીરધરદાસ જઠાભાઈ. જ. પી.

સ્વ. શેઠ ગીરધરદાસભાઈ ન્યાતે હાલાઈ લુહાણા. એમનો જન્મ હિંદુઓનાં પવિત્ર ધામ દ્વારકાપુરીમાં સંવત ૧૬૪૮ના શ્રાવણ સુદ બીજને બુધવારના રોજ થયો હતો.

એમના વહિવે દ્વારકામાં નગરશેઠનું ઉપનામ ધરાવતા. એમના પિતા જઠાભાઈ દેવજી દ્વારકાથી સંવત ૧૮૯૦માં ધંધાથે પ્રથમ મુંબઈ આવેલા. મુંબઈ આવીને તેમણે ગામઠી કાપડની દુકાન ખોલેલી, તેની સાથે તેઓ કમીશન એજન્ટનું કામ પણ કરતા, પરંતુ ભાવ્યદેવીની અદૃષ્ટાથી ધંધામાં તેમને ખિલકુલ લાભ થયો નહિ. ઉલટા કરજદાર થઈ ગયા અને ગુજરી ગયા ત્યારે વારસામાં ગીરધરદાસભાઈ માટે રૂપિયા ત્રણ હજારનું કરજ મુકી ગયા. આ કરજ ગીરધરદાસભાઈએ ત્રીસ વરસ ચુકાવ્યું હતું. ધન્ય છે તેમની એવી વૃત્તિને.

શ્રીયુત ગીરધરદાસભાઈની બાલ્યાવસ્થા દ્વારકામાંજ વ્યતિત થયેલી, તેમજ તેમના શરૂઆતનો ગુજરાતી ચાર ચાપડી મુધીનો અભ્યાસ પણ દ્વારકામાંજ થયેલો તે પછી તેઓ મુંબઈમાં આવેલા, અને બુદ્ધિવર્ધક સ્કૂલમાં ગુજરાતી સાત ચાપડી અને અંગ્રેજી ત્રણ ચાપડીનો અભ્યાસ તેમણે કરેલો,

ગીરધરદાસભાઈ મુંબઈ આવ્યા ત્યારે તેમના પિતાની પડતી દશા હતી અને તે પછી દિવસે દિવસે સ્થિતિ વધારે નબળી થવાથી ગીરધરદાસભાઈને અભ્યાસ બંધ કરી ધંધે લાગવાની જરૂર પડી. બાર વરસની કુમળી વયે ઘરને મદદ કરવા માટે કેળવણીનો ભોગ આપી તેઓ સ્વ. શેઠ કાળીદાસ બુઠાને ત્યાં માસિક આઠ રૂપિયાના પગારથી નોકર રહ્યા. ત્યાં આઠ માસ નોકરી કર્યા બાદ શેઠ કાળીદાસ બુઠાએ પાતાની નવી દુકાન કાળીદાસ ધરમશીના નામની ખોલીને ત્યાં ગીરધરદાસભાઈની નિમણૂક કરી જ્યાં તેમણે સાત વરસ મુધી નોકરી કરી. આ અરસામાં ગીરધરદાસભાઈએ વેપારનું જ્ઞાન સારી રીતે મેળવેલું અને કાર્યકુશળતાથી પાતાના શેઠની પણ પ્રીતિ સંપાદાન કરેલી તેથી સંવત ૧૯૩૬ના કારતક સુદ એકમથી તેમને એ પેઢીના એક ભાગીદાર બનાવવામાં આવ્યા. ગીરધરદાસભાઈ જે પેઢીમાં આઠ દસ રૂપિયાના પગારથી નોકર રહેલા તેજ પેઢીના તેઓ એક માલેક બન્યા. કાર્યકુશળ માણસને શું દુર્લભ છે ?

ધંધામાં ધ્યાન રાખવા સાથે ધાર્મિક કાર્યોમાં અને પરોપકારની બાબતમાં પણ ગીરધરદાસભાઈ સાફ લક્ષ આપતા, પરોપકારનાં ઘણાં કાર્યો તેમના હસ્તે

થયેલાં છે જેમાંના મુખ્ય મુખ્યની નોંધ આગળ આપેલી છે. ધર્મપ્રત્યે તથા ધાર્મિક સંસ્થાઓ અને શહેરો પ્રત્યે તેમને સારી લાગણી હોવાથી ત્રણ ચાર વખત તેઓ સહકુટુંબ જત્રાએ ગયેલા અને પોતાના જીવનમાં લગભગ પંદર વીસ હજારનો જત્રામાં તેમણે ખર્ચ કરેલો.

પોતાની લોહાણા જ્ઞાતિને માટે પણ ગીરધરદાસભાઈ ઘણીજ સારી લાગણી રાખતા, અને જ્ઞાતિહિતનાં કાર્યોમાં આગળ પડતો લાગ લેતા જેના પ્રતાપે તેઓ જ્ઞાતિના એક અગ્રેસર લોખાતા અને હજુ પણ જ્ઞાતિ શુભેચ્છકોમાં તેમની ગણના થાય છે. જ્ઞાતિમાં કેળવણી વધારવા માટે તેમણે કેટલીક સ્કોલરશીપ તથા બોર્ડીંગ વિગેરે સ્થાપેલ છે, જેની વિગતવાર નોંધ આગળ આપેલ છે. તે શિવાય જ્ઞાતિ બંધુઓને તેમણે વખતો વખત સારી મદદ આપેલી છે.

શ્રીયુત ગીરધરદાસભાઈ કાપડ બજારમાં સાડાં માનપાન ધરાવવા સાથે જાહેરમાં પણ તેમનું માન આડું હતું. કાપડ બજારના સેક્ટરી તરીકે તેમણે પાંચ વરસ સુધી કામ કરેલું. જાહેરની કેટલીક પેઢીઓ તથા કંપનીઓમાં તેઓ આગેવાન હતા, અને કેટલીક સંસ્થાઓ તથા કેટલાક ગૃહસ્થોના તેઓ ટ્રસ્ટી પણ હતા.

સાધારણ સ્થિતિમાંથી આપ બળે આગળ વધીને ગીરધરદાસભાઈએ સારો પૈસો તથા આબડૂ મેળવેલાં હતાં અને ઇશ્વરે તેમને આપેલ સંપત્તિને તેમણે ઉપયોગ પણ આરો કરેલો હતો. તેમની હૈયાતીમાં તેમના હસ્તે જે સંખ્યાવતનાં કાર્યો થયેલાં તેમાંનાં કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) સંવત ૧૯૫૦માં તેમણે દ્વારકામાં એક અન્નક્ષેત્ર સ્થાપેલું જ્યાં આગળ દરરોજ ત્રીસ અનાથોને અન્નહાન આપવામાં આવે છે. ૨) પોતાની જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકોની મદદ આપવાનું તેમણે ૧૯૫૦થી ચાલુ કરેલું, જે હજુ ચાલુ છે. ૩) સંવત ૧૯૬૦માં જ્ઞાતિના છોકરા છોકરીઓ માટે બે સ્કોલરશીપ તેમણે સ્થાપેલ છે. ૪) સંવત ૧૯૬૬માં ડા. આડ હજાર આપી દ્વારકામાં (સ્વજ્ઞાતિના શેઠ મુળજી પેરાજ સાથે જોડાઈ) “ગીરધરદાસ જેઠાભાઈ અને મુળજીભાઈ પેરાજ લોહાણા બોર્ડીંગ” સ્થાપેલ છે. ૫) ૧૯૫૬ના દુકાળ વખતે મુંબઈ, દ્વારકા અને ભાણુવડ વિગેરે સ્થળોએ અનાજ વિના હિરાન થતાં માણસો માટે રસોડાં ખુલ્લાં મુકાવેલાં અને પોતાનાં વતન દ્વારકાનાં ઢોરો માટે સસ્તા ભાવે ઘાસ આપવાનો બંદોબસ્ત કરેલો. ૬) ડા. પંદર હજાર જુદે જુદે વખતે કરેલી યાત્રામાં ખર્ચેલા. ૭) ડા. પંદર હજાર પોતાની માતૃશ્રીની ઉત્તર ક્રિયામાં, જ્ઞાતિ ભોજનમાં તથા કુટુંબમાં વાપરેલા.

આટલી સંખ્યાવત પોતાની હૈયાતીમાં કરવા ઉપરાંત પોતે જુજરી ગયા ત્યારે પોતાના વીલમાં પણ લગભગ ડા. સાડેક હજારની સંખ્યાવત ફરમાવી ગયા છે, જેમાંની મુખ્ય મુખ્ય રકમો આ પ્રમાણે છે.

૧) ડા. પચીસ હજારના ખર્ચે મુંબઈ, મલાડ અથવા બીજી કોઈ જરૂરી જગ્યાએ એક સેનેટોરીયમ સ્થાપવું, જેનો લાભ પ્રથમ જ્ઞાતિબંધુને આપવો. ૨) ડા. દસ હજારની રકમ એમના તરફથી દ્વારકામાં ચાલતાં અન્નક્ષેત્ર માટે જે રકમ જુદી કાઢેલ છે તેમાં ઉમેરવી અને તેના વ્યાજમાંથી ગરીબોને અનાજ આપવાનું, ગાયોને ધાત્ર આપવાનું કબૂતરોને ચણ નાખવાનું અને ઢોરોને માટે પાણીનો અવેકો ભરવાનું કામ ચાલુ રાખવું. ૩) ડા. છ હજાર જુદા કાદીને તેના વ્યાજમાંથી જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકોની મદદ, તથા દર વર્સે ઓર્ફનેજમાં ચોખાની બે ગુણે આપવી. ૪) પોતાની જ્ઞાતિના મુંબઈનો કોઈપણ યુનીવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતો વિદ્યાર્થી બીજી ભાષાની પરિક્ષામાં ઉંચે નંબરે પાસ થાય તેને ડા. પાંચ હજારનું જે વ્યાજ આવે તે આપવું. આમાં સંસ્કૃત ભણનારને પહેલી પચાદગી આપેલી છે. ૫) હાલાઈ સારસ્વત જ્ઞાતિના સંસ્કૃતમાં ઉંચે નંબરે પાસ થનાર વિદ્યાર્થીને ડા. એક હજારનું વ્યાજ આપવું. ૬) ડા. એક હજાર દ્વારકામાં પોતાના નામથી ચાલતી ઓર્ડીંગમાં આપવા. ૭) ડા. એક હજારનું વ્યાજ હાલાઈ મહાજન નિરાશ્રિત કુટુંબમાં આપે જવું. ૮) ડા. દોઢ હજારના વ્યાજમાંથી દ્વારકામાં પોતાની જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થી તથા કન્યાને એક એક સ્કોલરશીપ આપવી. આ શિવાય બીજી ઘણી પરચુરણ રકમો, દેવમંદિરોમાં, ધાર્મિક તથા કેળવણીની સંસ્થાઓમાં અને પોતાના ઘરના તથા દુકાનના નોકરોને આપવાનું લખી ગયા છે.

શ્રીમાન ગીરધરદાસભાઈ લાયકાતથી પ્રસન્ન થઈ નામદાર સરકારે ઇ. સ. ૧૯૦૮માં તેમને જે. પી. નો ઇન્કાબ આપી તેમની લાયકાતની કદર કરેલી હતી, આ ખુશાલીના પ્રસંગે મુંબઈના કાપડના વેપારીઓની મંડળી તરફથી, હાલાઈ લોહાણા જ્ઞાતિ તરફથી તથા જામનગર અને રાજકોટની જ્ઞાતિ તરફથી તેમને માનપત્રો આપવામાં આવેલાં હતાં. સરકાર તરફથી જે. પી. નો ઇન્કાબ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થવા ઉપરાંત દ્વારકાના શ્રીમાન શંકરાચાર્ય તરફથી “મુનીતિ ભસ્કર” નો ઇન્કાબ મેળવવાને પણ ગીરધરદાસભાઈ ભાગ્યશાળી થયેલા હતા.

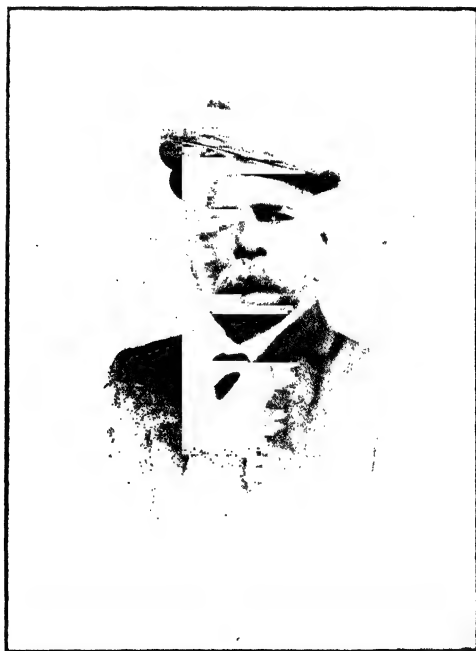
આ પરોપકારી અને ભાગ્યશાળી પુરૂષ સંવત ૧૯૬૯ ના ચૈત્ર સુદ ૩ ના રોજ મલાડ મુકામે ૫૪ વરસની વયે સંતતિમાં પોતાની પાછળ ચાર પુત્રીઓ મુકી સ્વર્ગવાસી થયા હતા, હવે એમની દુકાનનો વહીવટ એમના બે બાહોશ ભાણેજ રામભાઈ તથા હરીદાસભાઈ ચલાવે છે.

Late Sheth Girdhardass Jethabhai, J. P.

સ્વ. શેઠ ગીરધરદાસ જેઠાભાઈ, જે. પી.
લોહાણા કામના એક અગ્રેસર.

Late Sheth Damodardass Gordhandass Sukhadwala, J. P.

સ્વ. શેઠ દામોદરદાસ ગોરધનદાસ મુખડવાલા, જે. પી.
લાહોરના કોમના એક દાનવીર ગૃહસ્થ.

સ્વ. શેઠ દામોદરદાસ ગોરધનદાસ સુખડવાળા જી. પી.

સ્વ. શેઠ દામોદરદાસ ન્યાતે ઘોઘારી લોહાણા, એમનો જન્મ સંવત ૧૮૦૮ના શ્રાવણ સુદ બીજના રોજ-સને ૧૮૪૮માં જામનગર તાબાના આટકોટ ગામમાં થયેલો.

એમના પડિલો મૂળ સીમારો ગરવાળાના વતની હતા, ત્યાંથી તેઓ નીચેના કારણસર આટકોટ આવીને વસ્યા હતા. સંવત ૧૮૬૬ની લગભગમાં દારકાના વાઘેરાનું એક ધાડપાડુ ટોળું તેમના ગામમાં આવેલું, તે વખતની સત્તથવ્યવસ્થા આજના જેવી પદ્ધતિસર નહિ હોવાથી ગામનું રક્ષણ કરવાનાં પુરતાં સાધનો નહોતાં, તેથી ગામના ઘણાખરા લોકો બની શકે તેટલી ઉપયોગી મિલકત લઈને, અને કેટલાક તો પોતાનો પ્રાણ લઈને નાગ્રી છૂટ્યા, પરંતુ ગામના કેટલાક રજપૂતો અને બીજા બહાદુર માણસો ધાડપાડુઓની સામે થયા. સામા થનારામાં દામોદરદાસના પિતા ગોરધનદાસ તથા તેમના મોટાભાઈ કસ્યાણુજી તથા દામોદરદાસના કાકા માધવજી પણ હતા. તેઓ બધા બહાદુરીથી લડવા છતાં ધાડપાડુઓની સંખ્યા વિશેષ અને તેમનાં સાધનો સખળ હોવાથી તેમની જીત થઈ અને તેમણે ગામ લુંટ્યું. આ અપાઝીમીમાં દામોદરદાસના કાકા માધવજી ધાડપાડુઓને હાથે પકડાઈ ગયા. તેમના હાથ પગમાં ઘરેણાં હતાં તે નહિ નિકળવાથી ધાડપાડુઓએ તેમના હાથપગ કાપી નાખ્યા જેની વ્યાધિથી તેઓ થોડાજ કલાકમાં ગુજરી ગયા. આ બનાવથી પોતાના વતન પર કંટાળી ગોરધનદાસ તથા કસ્યાણુજીએ તેનો ત્યાગ કર્યો અને ઉપર બતાવેલ આટકોટ ગામમાં તેઓ આવી વસ્યા. કે જ્યાં આગળ શેઠ દામોદરદાસનો જન્મ થયો, આ આટકોટ છે તો નાનું ગામડું પણ ત્યાં આગળ કચ્છના લાખા કુલાણી અને ગુજરાતના મુળરાજ સોલંકી વચ્ચે મોટી લગઈ થયેલી હોવાથી તે ઇતિહાસમાં સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે.

આટકોટમાં થોડાં વરસ રહ્યા પછી દામોદરદાસના પિતા ગોરધનદાસ તથા તેમના મોટા ભાઈ કસ્યાણુજી મુંબઈ આવ્યા અને તેમણે સુખડનો વેપાર શરૂ કર્યો. સુખડ એ પારગ્રી લોકોની ધર્મક્રિયામાં એક ઘણીજ અગત્યની અને પવિત્ર વસ્તુ હોવાથી પારગ્રીની સારી ધરાકી ગોરધનદાસને હતી, અને તે વખતના ઘણા નામાંકિત પારગ્રીઓની સાથે તેમને પિછાણ હતી. તેઓ સુખડના મોટા વેપારી હોવાથી સુખડવાળાના નામથી લોકોમાં ઓળખાતા.

શેઠ દામોદરદાસે સાત વરસની વયે પોતાનો અભ્યાસ શરૂ કરેલો, અને પોતાની ચાલાકી તથા ગામડી મહેતાજીની ઉત્તમ શિક્ષણ પદ્ધતિના પ્રભાવે એક વરસમાં

લખવા વાંચવા જેટલું તથા હિસાબ કરવા જેટલું જ્ઞાન મેળવેલું, અંગ્રેજી ભણવાથી નાસ્તિક થઈ જવાય છે, એવી એમના પિતાની માન્યતા હોવાથી તેમણે પાતાના પુત્રને અંગ્રેજી ભણવા ના પાડી, પરંતુ હામોદરદાસની વૃત્તિ તિવ્ર હોવા સાથે તેમના પિતાના કેટલાક સુધરેલા સ્નેહીઓએ સલાહ આપવાથી તેમને એક્ષીસ્ટન્ટ હાઈસ્કૂલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ સોલ્ડીસીટર મી. સુગજી ભવાનીદાસ બારભાયા તથા મી. ગોકળદાસ રૂપજી મોદી તેમના સહાધ્યાયી હતા. એક વરસ હામોદરદાસે અભ્યાસ કર્યો, તે પછી એમના પિતા કે જેઓ જુના વિચારના હતા તેમને પાતાના એકના એક પુત્રને પરણાવી સંસાર મુખનો દહાવો લેવાનો વિચાર થતાથી તેમનાં લગ્ન કર્યાં. ખરેખર! આ એમની ગાંભીર ભૂલ હતી. જે ઉમરે લગ્ન જેવી જીંદગીની અગત્યની અને ગાંભીર બાબતનો બાળકને બ્યાલ પણ ન હોય, સખતપદીની પવિત્ર પ્રતિજ્ઞાઓ બોલી તો શું પણ સાંભળી કે સમજી પણ ન શકતું હોય તેવી નાની ઉમરે “બાળ લગ્ન” કરી પાતાનાં સંતાનોની જીંદગી વ્યર્થ કરવી એ અજ્ઞાન માતાપિતાની ભયંકર અને દેશને પાચમાલ કરનારી ભૂલ છે.

બાળવયમાં સ્ત્રીરૂપી જોતડું ગળામાં પડવાથી હામોદરદાસના અભ્યાસમાં ખલેલ પડવા માંડી, છતાં પણ જેમ તેમ કરીને અંગ્રેજી છઠ્ઠા ધોરણ સુધી તેમણે પાતાનો અભ્યાસ લખાવ્યો, તે પછી તેમને સ્કૂલ છોડવાની ફરજ પડી. “ફરજ પડી” એમ એટલા માટે લખ્યું છે કે એમના પિતાએ ધાર્યું કે હવે છોકરો વધારે ભણશે તો હિંદુ ધર્મ પરથી તેની શ્રદ્ધા ઉડી જશે અને તેથી તેમણે હામોદરદાસને અભ્યાસ કરતા અટકાવી પાતાના ધંધામાં સામેલ કર્યા, એ ધંધામાં પણ હામોદરદાસે સારી કુશળતા બતાવી. અને એમના પિતા ગુજરી ગયા તે પછી સાત આઠ વરસ સુધી હામોદરદાસે મુંબઈની દુકાન ચલાવી, એમની દુકાન કોટમાં બળરંગેટમાં હતી, મુંબઈના વેપારીઓ વધી જવા સાથે તેમાં કાંઈ કસ નહિ રહેવાથી હામોદરદાસે મુંબઈની દુકાન બંધ કરી અને થોડો વખત રજબર તથા હાથીદાંતનો વેપાર કર્યો, આ ધંધામાંથી તેમનું ધ્યાન રૂની દલાલી તરફ ખેંચાયું તેથી બીજા બધા ધંધા પડતા મુકી રૂની દલાલીનો ધંધો તેમણે શરૂ કર્યો, જે તેમના અંત પર્યંત ચાલુ હતો. પાતાની કુનેહ તથા લાગ્યદેવીની કૃપાથી રૂના તેઓ એક મોટા દલાલ થયા અને એ ધંધામાં તેમણે સારી આબરૂ તથા પુષ્કળ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. મુંબઈની જે પ્રખ્યાત કંપનીઓ તથા મીલોના તેઓ દલાલ હતા તેનાં નામ:—મીતમુમ્મ બુશાન કયશા લીમીટેડ, મેસર્સ બ્રેડબરી બ્રેડીની કંપની, કોલાબા લેન્ડ, ઈન્ડો ચાયના, જ્યુબિલી, કુરલા, કોરોનેશન, એક્ષીસ્ટન્ટ અને જીવરાજ બાલુ બિગેરે રિગેરે.

ઉપરની કંપનીઓ તથા મીલોના રૂના દલાલ તરીકે કામ કરી તેમને હામોદરદાસે સંતોષ આપેલો, જેના બદલામાં હજુ પણ તેમનું નામ માનપૂર્વક યાદ કરવામાં આવે છે,

ધંધામાં ધ્યાન આપી તેમાંથી પુષ્કળ પૈસા પેદા કરી એ પૈસાનો તેમણે સખા વતનાં કાર્યોમાં ઉપયોગ કરેલો હતો, એમની લગલગ બધી હોલત સખાવતનાં કાર્યોમાંજ વપરાયેલી છે. પોતાની વાર્ષિક પચાસથી સાઠ હજારની આવકમાંથી પોતાને જોઈતું જરૂરનું દ્રવ્ય રાખી બાકીનું બધું તેઓ પરોપકારમાં ખર્ચી નાખતા, પોતે એક પ્રતિષ્ઠિત અને પ્રખ્યાત ગૃહસ્થ હોવા છતાં તેમજ સારી આવકવાળા હોવા છતાં પોતાને માટે એક બંગલો તો શું પણ એક સાદું મકાન પણ એમણે બંધાવ્યું નહોતું. એમની લગલગ બધી હોલત સખાવતનાં કાર્યોમાંજ વપરાયેલ છે, લગલગ આઠ લાખ રૂપિયા જેવડી મોટી રકમ એમના હસ્તે પરોપકારનાં કાર્યોમાં વપરાયેલ છે, તેમના હસ્તે થયેલાં શુભ કાર્યોમાંનાં કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) ચાર લાખ રૂપિયાના ખર્ચે મુંબઈમાં “ ધિ પિપ્પલ ફ્રી રીડીંગરૂમ અને લાઈબ્રેરી ” તેમણે સ્થાપેલ છે. ૨) એક લાખ રૂપિયા કલકત્તાના બ્રહ્મસમાજને આપેલા. ૩) ડૉ. દસ હજાર પોતાની જ્ઞાતિનાં અનાથ બાળકો માટે “ અનાતવાળા અને મુખડવાળા એફેન્જ ” સ્થાપવામાં આપેલા. ૪) વિલાયત તેઓ ગયેલા ત્યારે ત્યાં રાજા રામમોહનરાયની કબર ખરાબ હોલતમાં હતી તે તેમણે સુધરાવેલી ૬) બેર-વૉર વખતે દેશી લશ્કરને મદદ કરવા માટે અંગ્રેજી પાંચ હાકટરો મોકલાવેલા અને તેમાં ડૉ. દસ હજાર ખર્ચ કરેલો, જેના બદલામાં બ્રિટિશ સેનાપતિ લોર્ડ રોબર્ટ્સ પત્ર લખી તેમને આભાર માનેલો. ૭) અન્યજ વર્ગને કેળવણી આપવાની તથા બીજી મદદ કરેલી. ૮) મુંબઈના પહેલા પ્લેગ વખતે લોકોને મદદ કરેલી. ૯) કોલાબા ખાતે નાઈટ સ્કૂલ સ્થાપેલી જે હજી ચાલુ છે. ૧૦) તારદેવની “ લાલાલાઈ પુસ્તક બોયલ સેમીનરી એન્ડ લાઈબ્રેરી ”ને મદદ કરેલી. ૧૧) મુંબઈ પ્રાર્થના સમાજની જગ્યામાં રાજા રામમોહનરાય આશ્રમ તથા પ્રો. લંડારકર લાઈબ્રેરી સ્થાપેલી. ૧૨) માથેરાનમાં કરસનદાસ મુળજી લાઈબ્રેરી સ્થાપેલી. ૧૩) કરાંચીના “ ધિ ન્યેશનલ કલાર્ક રીડીંગરૂમ ”ને મદદ કરેલી ૧૪) ભરૂચની લાઈબ્રેરીને મદદ કરેલી. ૧૫) અંગ્રેની ઝવેરીલાલ લાઈબ્રેરીને મદદ કરેલી. ૧૬) માથેરાન તથા મુંબઈમાં દરિયા કિનારે બાંકડા મુકાવેલા. ૧૭) અનેક ગ્રંથકારો વિદ્યાર્થીઓ, લાઈબ્રેરીઓ તથા કેળવણીની સંસ્થાઓને મદદ કરેલી, ટુંકમાં એમના હસ્તે સખાવતનાં ઘણાં કાર્યો થયેલાં, પરંતુ તેઓ જાહેરમાં પોતાનું નામ આપતા નહિ તેથી તેમની સખાવતોની સંપૂર્ણ વિગત મળી શકતી નથી.

યૂરોપ, ચીન, જાપાન અને અમેરિકાની મુસાફરી તેમણે બે વખત કરેલી, પોતે ઘણા છુટા વિચારના અને સુધારક હતા, મૂર્તિ પૂજામાં એમને શકા નહોતી, પરંતુ ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ કબૂલ કરતા અને પ્રાર્થના સમાજમાં નિયમિત જતા, વિધવા વિવાહ તથા પુનઃવિવાહના હિમાયતી હતા અને પોતાના મુશ્કેલીપણા નીચે

તેવા વિવાહો કરાવી બેઠાંબેઠાં લેટ સોગાદ આપતા, કસરતના શોખીન હતા તેથી સર દીનશા પીટિટ કસરતશાળાના સેક્રેટરીનું કામ કરતા, પોતે જાતે પણ કસરત કરતા, તરવાની કસરતના બહુજ શોખીન હતા. સ્ત્રી કેળવણી તથા મુધારા સંબંધે રાસ્ત ગોક્તારમાં લેખ આપતા. ધ્રુવસમાજ પ્રત્યે અતિશય લાગણી હતી, તેથી તેના સિદ્ધાંતો ફેલાવવા પોતાના ખર્ચે પંડિતો દેશ વિદેશ મોકલતા. સારી આવક ધરાવતા છતાં તદ્દન સાદી સ્થિતિમાં રહેતા, સ્વભાવે ઉદાર હતા, પરંતુ આંધળી સખાવત કરતા નહિ, સાધુ બાવાને બહુ મહદ આપતા નહિ, નિરાધાર કે અપંગ હોય તો મહદ કરતા, જ્ઞાતિબંધનથી વિરુદ્ધ હતા, છતાં પોતાની લુહાણા જ્ઞાતિના હિતને માટે બનતાં યત્ન કરતા અને જ્ઞાતિબંધુને જરૂરની મહદ આપતા, મુંબઈમાં ભરાયેલ પહેલી લોહાણા કોન્ફરન્સની સ્વાગત કમિટિના તેઓ પ્રમુખ નિમાયા હતા અને જીવ્યા હોત તો એકાદ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ પણ થાત.

બાળવયમાં થયેલાં લગ્નથી દામોદરદાસને એક પુત્ર તથા એક પુત્રી ઉત્પન્ન થયેલાં પરંતુ ૬ વરસની ઉંમરના થઈને પુત્ર અને ૨૫ વરસની થઈને પુત્રી ગુજરી ગઈ હતી, તેમજ તેમનાં પત્ની લાડકોરબાઈ પણ દામોદરદાસની બુવાન વય હતી ત્યારે ગુજરી ગયેલાં, તે પછી તેમણે બીજું લગ્ન કર્યું નહોતું, તેઓ ગુજરી ગયા ત્યારે સંતતિમાં પોતાનાં શુભ કાર્યો મુકી ગયા છે, એમના કુટુંબમાં હાલ એમના એક પિત્રાઈ ભાઈ-વાઘજી કલ્યાણજી હોયાત છે.

શ્રીમાન દામોદરદાસ ઘણુંજ સાડું મિત્રમંડળ ધરાવતા હતા, અને એમના ઉદય તથા એમની સખાવતોનો પ્રવાહ કેટલેક અંશે એમના મિત્રમંડળને આભારી છે તેમના મિત્રોમાં ખાસ કરીને પારંગી ગૃહસ્થો વિશેષ હતા સર દીનશાહ એદલજી વાઘજી, સોરાબજી શાપુરજી બંગાળી, ખરશેદજી રૂતમજી કામા, બેરામજી મેરવાનજી મલબારી, કેળશજી કાળરાજી, કાવસજી મેરવાનજી શરાફ અને સર નારાયણ ચંદા-વરકર જેવા મુંબઈના પ્રસિદ્ધ શહેરીઓ તેમના અંગત મિત્ર હતા અને બનતાં મુખી દામોદરદાસ દરેક કાર્યમાં પોતાના મિત્રોની સલાહ લેતા.

આ પ્રતાપી અને આપગળે આગળ વધેલ લાઝ્યશાળી પુરૂષ સન ૧૯૧૩ના નવેમ્બરની ૧૧ મી તારીખે સંવત ૧૯૭૦માં પોતાની પાછળ કંઈ પણ સંતતિ મુક્યા શિવાય પોતાની બધી મિલકત ધર્માદામાં આપીને સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

વિભાગ ત્રીજો—સર નાઇટ્સ.

સર જમશેદજી જીભાઈ બેરોનેટ. જ. પી.

પાંચમા અને હાલના બેરોનેટ.

હાલના નામદાર સર જમશેદજીનો જન્મ સને ૧૮૭૮ના માર્ચ માસની છઠ્ઠી તારીખે થયો હતો, તેમનું ન્હાનપણનું નામ શેઠ રૂસ્તમજી કાવસજી ખરશેદજી હતું, અને હાલ તેઓ નામદાર પહેલા સર જમશેદજીની ગાદી પર પાંચમાં બેરોનેટ તરીકે બિરાજે છે.

નામદાર સર જમશેદજી સને ૧૯૦૮ માં બેરોનેટની ગાદી પર આવેલા છે, અને તે વખતથી એ ગાદીને શોભાવે તેવી રીતે તેઓ વરતે છે, તેમને બેરોનેટની ગાદી મળ્યા પછી સમસ્ત પારસી કોમે એક જાહેર સભા ભરી તેમને કોમના તથા પારસી પંચાયતના વડા તરીકેનો હોદ્દો આપેલ છે, જે હોદ્દાની જોખમભરી ફરજ બજાવવા તેઓ પાતાથી બનતું કરે છે, એવી લોકવાણી છે.

કોમના એક આગેવાન તરીકેની સર જમશેદજીની કારકીર્દિ જેમ ઉજ્જવળ છે, તેવીજ રીતે એક શહેરી તરીકેની તેમની કારકીર્દિ પણ તેવીજ ઉજ્જવળ છે, પારસી કોમના વડા, પારસી પંચાયતના પ્રમુખ, સર જમશેદજી બેનીવાલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટના પ્રમુખ અને એવીજ બીજી પ્રખ્યાત પારસી સંસ્થાઓના જેમ તેઓ આગેવાન છે, તેવીજ રીતે કેટલીક જાહેર સંસ્થાઓ તથા વેપારી મંડળીઓના પણ તેઓ આગેવાન છે; એટલુંજ નહિ પણ સ્થાનિક મ્યુનીસીપાલિટીના એક સભાસદ તરીકે પણ તેઓ કેટલોક વખત થયાં નિમાયેલા છે.

સર જમશેદજી નામદાર સરકાર તરફથી પણ માનચાંદ મેળવવાને લાયકશાળી થયેલા છે, નામદાર સરકારે તેમને જે. પી.નો ઇન્કિબ, ગવર્નરની ધારાસભાના સભાસદનું માન અને સને ૧૯૧૫ની સાલને માટે મુંબઈના શેરીફનો માનવંત હોદ્દો આપી તેમની લાયકાતની યોગ્ય કદર કરેલી છે.

નામદાર સર જમશેદજી સરખા લાયક પુરૂષને પરમાત્મા દીર્ઘઆયુષ્ય અર્પણ કરે અને ભવિષ્યમાં તેમના હસ્તે તેમના પ્રતાપી વડિલોના જેવાં અનેક લોકોપયોગી કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sir Jamshedji Jijibhai, J. P., Present Baronet.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ, જે. પી.
પાંચમા અને હાલના બેરોનેટ.

Sir Dinshaw Manekji Petit, J. P., Present Baronet.

સર દીનશાહ માણેકજી પીટિય, જે. પી.
બીજા અને હાલના બેરોનેટ.

સર દીનશા માણેકજી પીટિટ, બેરોનેટ. જી. પી.

બીજા અને હાલના બેરોનેટ.

હાલના નામદાર બીજા સર દીનશા માણેકજી પીટિટ બેરોનેટનું ન્હાનપણનું નામ જીજીભાઈ ફરામજી હતું, તેઓ પહેલા સર દીનશાજીના પુત્ર ફરામજી શેઠના પુત્ર થાય, તેમના જન્મ સને ૧૮૭૩ના જુન માસની સાતમી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

મુંબઈની ફોર્ટ હાઈસ્કૂલમાં અને તે પછી એક બાહોશ અંગ્રેજી શિક્ષકના હાથ નીચે અંગ્રેજી કેળવણી લીધા બાદ શેઠ જીજીભાઈ પોતાના વડિલની ઓરી-એન્ટલ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ મીલ્સના કામકાજમાં જોડાઈ ગયા હતા, આ મીલ ઉપરાંત બીજી મીલના વહીવટમાં પણ તેમનો હાથ હતો.

એમના પિતા ફરામજી શેઠ કે જેઓ પહેલા સર દીનશાજીના અવસાન પછી બીજા બેરોનેટ તરીકે ગાદીએ આવનાર હતા, તેઓ પોતાના પિતાજીની હૈયાતી દરમ્યાનજ ગુજરી જવાથી શેઠ જીજીભાઈ બીજા બેરોનેટ તરીકે નક્કી થયા હતા, અને તેથી સને ૧૯૦૧ના જુનની પાંચમી તારીખે પહેલા સર દીનશાજી સ્વર્ગવાસી થયા પછી બેરોનેટની ગાદી તેમને મળી હતી.

બેરોનેટની ગાદી પર આવ્યા પછી સર દીનશાજીએ બહાર હિલચાલોમાં તથા પોતાની કોમને લગતા સવાલોમાં આગળ પડતો ભાગ લેવો શરૂ કરેલો, જે પ્રમાણે હાલ પણ તેઓ સર્વ હિલચાલોમાં બનતો ભાગ લીધે છે.

સર દીનશાજી, મ્યુનીસીપાલિટીના એક આગેવાન સભાસદ, ધારાસભાના મેમ્બર, મુલેહના અમલદાર, પારસી પંચાયતના એક ટસ્ટી, મુંબઈના એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ, એક મોટા મીલ માલેક, એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી અને કેટલીક બહાર તથા તેમની કોમની સંસ્થાઓના આગેવાન છે.

સર દીનશાજીનાં પત્ની પણ એક દયાવંત અને પરોપકારી બાનુ છે, તેઓ મુંબઈનાં સ્ત્રીમંડળમાં આગળ પડતો દરજ્જો ભોગવે છે, અને સખાવતની તથા બહાર હિલચાલોમાં સારો ભાગ લીધે છે.

નામદાર સર દીનશાજીને પરમાત્મા દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને તેમના હસ્તે પણ તેમના પ્રતાપી વડિલનાં જેવાં લોકહિતનાં તથા સખાવતનાં અનેક શુભ કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

સર કાવસજી જહાંગીરજી બેરોનેટ. જ. પી.

ત્રીજા પારસી બેરોનેટ.

હાલના નામદાર સર કાવસજી જહાંગીરજીનું મૂળ નામ જહાંગીરજી હતું, અને તેઓ પહેલા સર કાવસજીના વડાભાઈ હીરજી જહાંગીરના વડા પુત્ર શેઠ જીવજીના પુત્ર થાય, પરંતુ પહેલા સર કાવસજીને પુત્ર નહિ હોવાથી તેમણે જહાંગીરજીને દત્તક લીધા હતા. તેમનો જન્મ સને ૧૮૫૨માં થયો હતો. તેમણે શરૂઆતમાં પ્રોપ્રાયેટરી હાઇસ્કૂલમાં અને તે પછી એલ્ફ્રીસ્ટન કોલેજમાં કેળવણી લીધી હતી.

સર કાવસજી તથા તેમનાં પત્ની લેડી ધનબાઈએ વિલાયતની મુસાફરી અનેક વખત કરેલ છે, તેઓ પ્રથમ સને ૧૮૮૪માં વિલાયત ગયાં હતાં. સને ૧૮૯૪ની તેમની ચોથી વખતની મુસાફરી વખતે લંડનમાં તેમને સર નાઇટનો ઘણોજ માનવત ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો હતો. જે ઇલ્કાબનો આદ મહારાણી વિક્ટોરીયાના હસ્તે મેળવવા તેઓ ભાવ્યશાળી થયા હતા. ત્યાં તેમણે ઇમ્પીરીયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ નામની સંસ્થામાં “રેડીમની હાલ” બંધાવવા માટે બે લાખ રૂપિયાની બાદશાહી રકમ મદદ તરીકે આપેલી હતી, તે પછી તેમણે સને ૧૯૧૨ માં મુંબઈની સાયન્સ કોલેજમાં રૂ. આઠ લાખ આપેલા હતા અને તેમની એ સખાવતથી પ્રસન્ન થઈ નામદાર સરકારે તેમને બેરોનેટનો ઘણોજ માનવતો ઇલ્કાબ આપેલો હતો, પારસી કોમમાં સર જમશેદજી અને સર દીનશા પીટિટ પછી ત્રીજા બેરોનેટ થનાર સર કાવસજી છે.

સર કાવસજી મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી છે, અને મુંબઈમાં તેઓ સાઈ માનપાન તથા ભારે લાગવગ ધરાવે છે. તેઓ એક જસ્ટીસ ઓફ ધિ પીસ, એક મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેટર, ધારાસભાના એક વખતના સભાસદ, એક આગેવાન મીલ માલિક, પારસી પંચાયતના એક માનવત ટ્રસ્ટી અને એ ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક ન્હાની મોટી સંસ્થાઓ તથા વેપારી કંપનીઓના આગેવાન છે, વિશેષમાં હાલમાં નામદાર સરકારે તેમને સને ૧૯૧૬ની સાલને માટે મુંબઈના શેરીફનો અત્યંત માનવત હોદ્દો આપેલો છે.

સર કાવસજીનાં પત્ની લેડી ધનબાઈ પણ એક પરોપકારી અને મુંબઈનાં આગેવાન બાનુ છે, તેઓ સ્ત્રીઓને લગતી જાહેર હિલચાલોમાં આગળ પડતો ભાગ લીધે છે, તેમના પુત્ર પણ એક કેળવાયેલા અને બાહોશ શ્રદ્ધસ્થ છે, અને સને ૧૯૧૬ની સાલને માટે તેઓ મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખ નિભાયેલા છે.

Sir Kavasjee Jhangirji Eadymony, Baronet.

સર કાવસજી જહાંગીરજી એડીમની, બેરોનેટ.

Sir Dorabji Jamshedji Tata. Knight, J. P.

સર દોરાબજી જમશેદજી તાતા, નાઈટ, જે. પી.

સર હોરાબજી જમશેદજી તાતા. નાઈટ. જે. પી.

હિંદના મહાન ઉદ્યોગી પુરૂષ સ્વ. શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતાના વડા પુત્ર સર હોરાબજી તાતાનો જન્મ સને ૧૮૫૬ના ઓગસ્ટની ૨૭ મી તારીખે થયો હતો.

તેમણે અત્રેની હાઈસ્કૂલ તથા કે'બ્રીજની યુનીવર્સીટીમાં પોતાની અંગ્રેજ કેળવણી લીધેલી હતી અને તે પછી તેઓ પોતાના પિતાની પેઢીમાં જોડાઈ ગયા હતા, જે પેઢીનાં કામકાજમાં તેઓ સાફ લક્ષ આપતા અને એમના પિતા જ્યારે અમુક સંચાકામ કે હુન્નરનો અનુભવ લેવા યુરોપ અમેરિકા જતા ત્યારે પાછળથી સર હોરાબજી પેઢીનું સર્વ કામકાજ ચલાવતા.

તાતા કંપની આજે હુન્નર ઉદ્યોગમાં એક મહાન કંપની તરીકે ગણાય છે, તેનું કારણ શેઠ જમશેદજીની કુશળતાને આભારી છે, તેવીજ રીતે તેના હાલના માલેક સર હોરાબજીને પણ આભારી છે. સર હોરાબજીએ સદરહુ કંપનીને ખીલ વવામાં ઘણોજ શ્રમ લીધેલો છે, અને એમના શ્રમનું સંતોષકારક પરિણામ આવેલું છે.

પોતાના પિતાએ સ્થાપવા ધારેલ તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની તથા તાતા હાઇડ્રો ઇલેક્ટ્રીક કંપનીને વ્યવસ્થિત અને આબાદ કરવા ઉપરાંત સર હોરાબજીએ અધાવેલી પાવર સપ્લાઇ કંપની, તાતા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ બેંક, તાતા ઓઇલ મીડિસ કંપની, અમદાવાદની એડવાન્સ મીલ, ટાટા મીડિસ, ડેવીડ મીડિસ, સ્ટાન્ડર્ડ મીડિસ તાતા ઇન્ડીયન સીમેન્ટ કંપની ઇત્યાદિ અનેક નવીન ધંધાની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ કરેલ છે, અને એ સર્વ કંપનીઓને નમૂનેદાર ખાતાં બનાવેલ છે, જેના પ્રતાપે હુન્નર ઉદ્યોગ અને આર્થિક આબાદીમાં તાતા કંપની એક ઉત્તમ પેઢી ગણાય છે, વિશેષમાં હાલમાં તેમણે ત્રીસ કરોડની થાપણવાળી “ ઇન્ડીયન પ્રુડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની ” નામની નવી વીમા કંપની સ્થાપેલી છે, જેની જોડની બીજી કોઇ પણ એવી કંપની હાલ હિંદુસ્તાનમાં નથી.

સર હોરાબજી હુન્નર ઉદ્યોગમાં જેમ પ્રવિણ છે, તેવીજ રીતે તેઓ દિલના પણ દયાળુ અને ઉદાર છે, અને સખાવતનાં કાર્યોમાં લાખો રૂપિયા કાઢી આપે છે, એવી દરદોનાં મૂળની શોધખોળ માટે સરકાર તરફથી એક કોલેજ સ્થાપવાની છે તેને દર વરસે મહદ તરીકે એક લાખ રૂપિયા આપવા સર હોરાબજીએ જણાવેલું છે, તે ઉપરથીજ તેમની ઉદારતાનો ખ્યાલ આવી શકશે.

સર હોરાબજી પોતાની કામમાં, બહોરમાં, વેપારી મંડળોમાં અને સરકારમાં ભારે માન ધરાવે છે, અને નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો તથા સને ૧૯૧૨માં સર નાઇટનો ઘણોજ માનવંત ઇત્કાળ તેમને આપી તેમની યોગ્ય કદર કરેલી છે. સને ૧૯૧૫ની ઇન્ડીયન ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોન્ફરન્સના તેઓ પ્રમુખ ચુંટાયેલા હતા અને તેવીજ રીતે ઇન્ડીઅન ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કમીશનના એક સભાસદ પણ ચુંટાયેલા હતા, વિશેષમાં છેલ્લી મહાન લડાઈ વેળા તેમણે સરકારને લડાઈનાં સાધનો બનાવવાના કામમાં ભારે મદદ કરેલી છે.

સર શાપુરજી બરજેરજી ભરૂચા. નાઈટ.જે. પી.

સાધારણ સ્થિતિમાંથી આપબળે આગળ વધેલા, પારત્રી કોમના એક મહાન અગ્રેસર, સખાવતે બહાદુર ગૃહસ્થ, એક આગેવાન મીલ માલેક તથા બાહોશ નાણાં શાસ્ત્રી, અને જુના શેર બજારના સ્થાન રૂપ ગણાતા સર શાપુરજી ભરૂચાને જન્મ ભરૂચમાં થયો હતો, જન્મ સમયે તેમના પિતાની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણ હતી. પિતાની સ્થિતિ સાધારણ હોવાથી સર શાપુરજી બચપણમાં ઉચ્ચ કેળવણી લઈ શક્યા નહોતા, અને ન્હાની વયે તેમને ધંધે લાગવાની જરૂર પડી હતી. ધંધાને માટે તેઓ મુંબઈ આવેલા હતા અને તેમણે પોતાના ધંધાની શરૂઆત અને ૧૮૬૩માં કરેલી હતી, તેમણે પ્રથમ એકલાએજ ધંધાની શરૂઆત કરેલી, પરંતુ થોડા વખત પછી તેઓ સુરતના સુપ્રસિદ્ધ જૈન ગૃસ્થ શેઠ તલકચંદ માણેકચંદની સાથે જોડાયા હતા અને તલકચંદ એન્ડ શાપુરજીના નામની પેઢી ખોલી હતી, જે પેઢી મુંબઈની એક આબરૂદાર પેઢી ગણાય છે અને મુંબઈની બેંકો, મીલો, અને ૩ તથા સુતરના વેપારીઓ તેમજ બીજાં વેપારી મંડળોની સાથે બહોળા પ્રમાણમાં કામકાજનો સંબંધ ધરાવવાને માટે સુવિખ્યાત છે.

સને ૧૮૬૯થી સર શાપુરજીએ મીલ ઉદ્યોગની શરૂઆત કરેલી અને એ ઉદ્યોગમાં ધીમે ધીમે આગળ વધી તેમણે મારી નામના તથા પુષ્કળ પૈસા મેળવેલા. તેઓ એક મહાન વેપારી, મીલ માલેક, બાહોશ નાણાંશાસ્ત્રી, અને શેર બજારના પ્રમુખ તરીકે સારી રીતે પ્રખ્યાત છે. એક નાણાંશાસ્ત્રી તરીકેની તેમની કુશળતાથી સને ૧૮૯૩માં સરકારે નિમેલ હર્શલ કમિટીએ બીજા નાણાંશાસ્ત્રીઓની સાથે તેમને પણ અભિપ્રાય માગેલો હતો.

એક ધંધાદારી તરીકેની સર શાપુરજીની કારકીર્દિ જેમ ઉજ્જવળ છે, તેવીજ રીતે તેમની જાહેર કારકીર્દિ પણ વખાણવા લાયક છે. તેઓ પોતાની કોમમાં, જાહેર પ્રજામાં અને સરકારમાં સાફ માન ધરાવે છે અને તેથી નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ, સને ૧૯૧૧ની સાલને માટે મુંબઈના શેરીફનો હોદ્દો, અને સને ૧૯૧૨ માં સર નાઈટનો માનવંત ઇલ્કાબ આપી તેમની લાયકાતની કદર કરેલ છે.

સર શાપુરજીએ યૂરોપની મુસાફરી પણ કરેલી છે, અને એ મુસાફરી દરમ્યાન તેઓ ઇંગ્લાંડ ગયેલા ત્યારે માજી હિંદી વજીર લોર્ડ મોરલીની મુલાકાતનું માન તેમને મળ્યું હતું. સર શાપુરજીની કારકીર્દિમાં જે કંઈ ખાસ જાણવા જેવું છે તે તેમનું ઉદાર અંતઃકરણ છે; અને અંતરની એમની ઉદારતાને લીધેજ સર્વ કોઈના મનમાં તેમને માટે સાફ માન રહે છે, સખાવતનાં કાર્યોમાં તેઓ તડકાબંધ હબરે બલકે લાખો રૂપિયા આપી દીધે છે, અને આજ સુધીમાં એવી રીતે લાખો રૂપિયા તેમણે આપેલા છે, તેઓ જીવદયાના ભારે હિમાયતી અને ગરીબોના ખરા મદદગાર છે.

Sir Shapurji Burjorji Bharucha, Kt., J. P.

સર શાપુરજી બરજોરજી ભરૂચા, નાઈટ, જે. પી.

મુંબઈના એક આગેવાન મીત્રમાલેક અને પરાપકારી શહેરી.

Sir Ibrahim Rahimtulla, Kt., J. P., C. I. E.

સર ઈબ્રાહિમ રહિમતુલ્લા, નાઈટ, જં. પી., સી. આઈ. ઇ.
ખેડાના શામના એક મદાન અગ્રેસર અને મુંબઈની એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલના સભાસદ.

સર ઇબ્રાહિમ રહિમતુલા નાઈટ.

જે. પી. સી. આઈ. ઇ. ઇત્યાદિ.

સર ઇબ્રાહિમ રહિમતુલાનો જન્મ સને ૧૮૬૨ના મે મહિનામાં મુંબઈ મુકામે થયો હતો, એમના પિતા એક શ્રીમંત વેપારી હતા, અને અંગ્રેજ કેળવણી પ્રત્યે તેમને સારી લાગણી હતી, તેથી પોતાના ત્રણ પુત્રોને તેમણે અંગ્રેજ શિક્ષણ આપેલું હતું. સર ઇબ્રાહિમના પિતા જે વધારે વખત જીવ્યા હોત તો સર ઇબ્રાહિમ ઉચ્ચ કેળવણી મેળવી શકત અને ભવિષ્યમાં એક બાહોશ ધારાશાસ્ત્રી નિવડત, પરંતુ તેમની ન્હાની વય હતી ત્યારેજ એમના પિતા ગુજરી જવાથી એમને પોતાનો અભ્યાસ બંધ કરી પોતાના મોટા ભાઈ મહમદલાઈની સાથે ધંધામાં જોડાવું પડ્યું હતું.

ધંધામાં સર ઇબ્રાહિમે સાડે લક્ષ આપેલું હતું અને રહિમતુલા કાદરભાઈ એન્ડ કંપની નામની તેમની પેઢીને સારા પાયા પર મુકવામાં તેમણે શ્રમ લીધો હતો, ધંધો કરવાની સાથે કેળવણીના હોવાથી જાહેર હિલચાલમાં પણ તેઓ લક્ષ આપતા અને તેથી સને ૧૮૮૨માં તેઓ માંડવી વિભાગ તરફથી મ્યુનીસીપાલિટીના એક સભાસદ તરીકે ચુંટાયા હતા, તે વખતથી મ્યુનીસીપાલિટીના એક આગેવાન તરીકે ઘણાં વરસો સુધી તેમણે કામકાજ કરેલું છે, અને ૧૮૯૫માં તેઓ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના મેમ્બર ચુંટાયા હતા અને સને ૧૮૯૮માં બીજી વખત એ કમિટીના મેમ્બર ચુંટાવા ઉપરાંત તેઓ તેના પ્રમુખ પણ નિમાયા હતા, મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના પહેલા મુસલમાન પ્રમુખ તરીકેનું માન સર ઇબ્રાહિમ ખાત્રી ગયા છે. મુંબઈમાં પહેલો સખત પ્લેગ ફાટી નિકળ્યો તેની લોકોને તેમજ સત્તાવાળાઓને ચેતવણી આપનાર તેઓજ હતા, અને પ્લેગ શરૂ થયા પછી પ્લેગ કમિટી તરફથી લોકોને તેમણે બનતી મદદ કરેલી હતી. તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીની જોઈન્ટ સ્કૂલ્સ કમિટીના એક મેમ્બર તરીકે પણ ચુંટાયા હતા, ટુંકમાં મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીના એક આગેવાન સભાસદ તરીકે સર ઇબ્રાહિમે ઘણાં વરસ કામ કરેલું છે.

સને ૧૮૯૬માં તેઓ પોતાની લાયકાતથી મુંબઈની લેજસ્લેટિવ કાઉન્સીલના એક મેમ્બર ચુંટાયેલા અને તે પછી ઇમ્પીરીયલ કાઉન્સીલ તથા એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલના મેમ્બર ચુંટાયેલા છે. હાલ તેઓ મુંબઈની એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલમાં બિરાજે છે અને લોકોની બનતી સેવા કરે છે, તેમની સર્વ સેવાઓમાં મુંબઈ ઇલાકાની તેમણે પ્રાથમિક કેળવણીના સંબંધમાં છેલ્લી બળવેડી સેવા ખાસ નોંધ લેવા જોઈ છે, કહેવાની જરૂર નથી કે લોર્ડ વિલીંગડનની વિદાયગીરી વખતે મુંબઈમાં

પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત દાખલ કરવા માટે જે ઑટ-મદદ માગેલી હતી, તે કરતાં પણ વધારે ઑટ એ કામને માટે સર ઇબ્રાહિમ મેળવી આપેલી છે, જેને માટે તેમને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

સર ઇબ્રાહિમની લાયકાતથી અને તેમણે કરેલી પ્રજાની સેવાથી પ્રજાનો તેમના પ્રત્યે સારો પ્રેમ છે, તેવીજ રીતે તેમની જ્ઞાતિમાં પણ તેમને માટે સારી લાગણી છે. વિશેષમાં નામદાર સરકારે પણ તેમને કેટલાક ઇન્કાબો આપીને તેમની યોગ્ય કદર કરેલી છે. તેમને પ્રથમ સને ૧૮૯૪માં જે. પી. નો ઇન્કાબ આપવામાં આવ્યો હતો અને પછીથી શ્રી. આઈ. ઈ. નો તથા સર નાઇટનો ઘણાજ માનવંતા ઇન્કાબ તેમને આપવામાં આવેલ છે.

સર ઇબ્રાહિમ એક આગેવાન વેપારી, એક શ્રીમાન શહેરી તેમની કામમાં તેમજ સરકારમાં અને જાહેર પ્રજામાં માનપાત ધરવનાર ગૃહસ્થ, અને મુંબઈની એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલના એક મોભાદાર સભાસદ છે, ઉપરાંત તેઓ નવા શેર બજારના સ્થાપનાર તથા તેના પ્રમુખ તરીકે પણ સુવિખ્યાત છે. તેઓ શ્રેષ્ઠ વખત પહેલાં સુરત મુકામે મળેલી એલ ઇન્ડિયા મોડુમેન્ટ એજ્યુકેશનલ કોનફરન્સના પ્રમુખ ચુંટાયા હતા.

સર કરીમભાઈ ઈબ્રાહિમ બેરોનેટ. જે. પી.

આપબળે આગળ વધેલા અને સખાવતે બહાદુર ગણાતા ખેન કોમના એક મહાન અગ્રેસર અને મુંબઈના એક પ્રથમ પકિતના વેપારી તથા મીલ માલેક સર કરીમભાઈનો જન્મ સને ૧૮૪૦માં માંડવી મુકામે થયેલો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કચ્છમાં આવેલ ભૂજના વતની હતા અને પાછળથી માંડવી વેપારનું મોટું મથક થતાં તેઓ માંડવી જઈ વસ્યા હતા. સર કરીમભાઈના પિતા શેઠ ઈબ્રાહિમ એક વેપારી હતા અને જાંઝીબાર તથા મુંબઈ સાથે તેઓ વેપાર ચલાવતા; તેઓ વેપારને માટે સને ૧૮૪૩માં મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, જે વખતે તેમના ત્રણ પુત્રોમાંથી સહુથી ન્હાના કરીમભાઈની ઉમર ત્રણ વરસની હતી, અને ત્યારે તેઓ ગુજરી ગયા ત્યારે સર કરીમભાઈની ઉમર સાગ વરસની હતી.

સર કરીમભાઈએ ધંધાની શરૂઆત સાગ વરસની ઉમરે કરેલી અને પ્રથમ પાતાના પિતાના નામથી હોંગકોંગ અને સાંગાઈમાં પેઢીઓ ખોલેલી, તેમાં ફતેહ મળવાથી પાછળથી કલકત્તામાં તેમણે પાતાના નામની પેઢી ખોલેલી, તે પછી સને ૧૮૬૫માં તેમણે જાપાનમાં પેઢી ખોલેલી અને ઠેકાણે ઠેકાણે તેની શાખાઓ સ્થાપેલી. ભાગ્યદેવીની કૃપાથી વેપારમાં સારો લાભ થવાથી તેમણે મુંબઈમાં એક મીલ પણ ઉભી કરેલી અને તેમાંથી સારો નફો મેળવ્યા પછી તે વેચી નાખી, તે પછી તેમણે ન્યુ પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મીલ્સ કંપની લીમીટેડની એજન્સી રાખી, અને તે પછી સને ૧૮૮૮માં તેમણે 'કરીમભાઈ મીલ્સ' નામની પોતાની મીલ સ્થાપી, જે આજે પણ એમના તાબામાં છે. ધીમે ધીમે મીલ ઉદ્યોગમાં તેઓ ઘણાજ આગળ વધેલા છે અને કામકાજનો ખોજે ઉપાડી લે તેવા બાહોશ પુત્રો તેમને હોવાથી એક પછી બીજી મીલ સ્થાપવાનું તેમણે ચાલુ રાખેલું, જેના પ્રતાપે હાલ તેઓ લગલગ નવ મીલોની માલેકી ધરાવે છે, અને તેમની મીલો ઇલાકાની ઉત્તમ મીલો ગણાય છે.

સર કરીમભાઈએ ઉદ્યોગમાંથી લાખો રૂપિયા મેળવેલા છે, અને આજે કરોડ પતિમાં તેમની ગણના થાય છે, ટુંકમાં પોતાની જાતે તેમણે ઘણાજ પૈસા મેળવેલા છે, અને તેવીજ રીતે મળેલ પૈસાનો સખાવતનાં કાર્યોમાં તેમણે સફળપયોગ પણ કરેલો છે, એમના તરફથી આજ સુધીમાં લગલગ પંદરથી વીસ લાખ રૂપિયા સખાવતનાં કાર્યોમાં વપરાયેલા છે. એમના હસ્તે થયેલ સખાવતનાં કાર્યોમાંનાં કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) રૂપિયા પોણાપાંચ લાખ સાઈન્સ કોલેજને. ૨) રૂ. ત્રણ લાખ નામદાર શહેનશાહ, જ્યોર્જ પાંચમા પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ તરીકે સને ૧૯૦૪-૫માં હિંદુસ્તાન

માં આવેલા ત્યારે તેમની ચાલીમાં બ્રિટિશ સ્થુલીયમ સ્થાપવાનું નક્કી થયેલું તેમાં આવેલા. ૩૭ પોતાની કોમના અનાથો માટે ઓફીસ સ્થાપવા રૂપિયા એક લાખ આવેલા. ૪૭ પોતાના વતન કચ્છમાંડવીમાં તેમણે પોતાના નામથી એક કન્યાશાળા સ્થાપેલ છે. ૫૭ પોતાના પિતાના નામથી એક લઘુ મુસાફરખાનું બંધાવેલ છે. ૬૭ મુંબઈની અબ્દુમને ઇસ્લામ પણ મોટે ભાગે એમની સંભાવતને આભારી છે. આ શિવાય બીજાં પણ ઘણાં કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં છે.

સર કરીમભાઈ એમની કોમના એક મહાન અગ્રેસર લેખાય છે, અને વખતોવખત એમની કોમે એમને માનપત્રો વિગેરે આપી થોડા કદર કરેલી છે, તેવીજ રીતે મુંબઈની પ્રજાએ પણ તેમને માન આપેલ છે, એટલુંજ નહિ પણ નામદાર સરકારે પણ સને ૧૮૮૩માં જે. પી. નો અને તે પછી સર નાઈટનો અને તે પછી બેરોનેટનો ઘણોજ માનવંતો ઇલકાબ તેમને આપેલ છે.

સર કરીમભાઈની મિલકત, સંભાવત તથા ધંધાને લગતી બાબતો જેમ નોંધ લેવા લાયક છે, તેમજ સંતાનોની બાબત પણ નોંધ લેવા લાયક છે. ઇશ્વર કૃપાથી બીજી બધી બાબતોની માફક એ બાબતમાં પણ તેઓ પૂરેપૂરા લાગ્યશાળી છે. તેમને છ પુત્રો થયેલા તેમાંના એક ગુજરી ગયા છે, બે ન્હાના છે અને ત્રણ પુત્રો, શેઠ મહમદભાઈ, સર ફાઝલભાઈ અને શેઠ રહિમનુલ્લા એટલા બધા પ્રખ્યાત અને આગળ પડતા છે કે એમની જાણબાણ આપવાની બિલકુલ જરૂર નથી, છતાં એમના સંબંધે જેમને વિશેષ જાણવું હોય તેમણે આ પુસ્તકમાં એમનાં જુદાં વૃત્તાંતો છપાવેલાં છે તે વાંચવાં.

Sir Curimbhai Ibrahim Baronet, J. P.

સર કરીમભાઈ ઈબ્રાહિમ, બેરોનેટ, જે. પી.

ગ્રામ્ય ડેમના એક મહાન અગ્રેસર.

Sir Fazulbhai Curimbhai Ibrahim, Kt., J. P.

સર ફાઝલભાઈ ફરીમભાઈ ઈબ્રાહિમ. નાકટ, જે. પી.

ખાન ડોમના એક મહાન વ્યવસાય અને હિંદના એક વ્યાપારી રાજદારી.

સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ નાઈટ. બે. પી.

ખોબા કોમના એક મહાન અગ્રેસર, હિંદના એક આગેવાન રાજદ્વારી અને મુંબઈના એક અગ્રસર શહેરી સર ફાઝલભાઈનો જન્મ સને ૧૮૭૨માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

મુંબઈની હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધા પછી તેઓ પોતાના પિતાના નામથી ચાલતી પેઢીમાં જોડાઈ ગયેલા અને એ પેઢીને ખિલવવા તરફ એટલું બહુ લક્ષ આપેલું કે ટુંક વખતમાં એક પછી એક નવી મીલો એમની પેઢી તરફથી સ્થપાતી ગઈ છે અને ખીલ્લું પણ કેટલાક કામકાજ તેમના તરફથી ચાલુ થયેલ છે. ટુંકમાં શેઠ કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમની પેઢીના સર ફાઝલભાઈ આત્મા જેવા છે.

એક વેપારી તરીકેની સર ફાઝલભાઈની કારકીર્દિ જેવી ઉજ્જવળ છે. તેવીજ બલકે તેથી પણ વિશેષ ઉજ્જવળ તેમની બહાર કારકીર્દિ છે, મુંબઈની વેપારી ચેમ્બરના, મીલ માલિકોની મંડળીના, મ્યુનીસીપાલિટીના, પોર્ટ ટ્રસ્ટના અને એવાંજ ખીલ્લું વેપારી તથા બહાર મંડળોના એઓ એક અગ્રેસર હોવા ઉપરાંત તેના પ્રમુખ ના માનવંત હોદ્દા મેળવવાને પણ તેઓ ભાગ્યશાળી થયેલા છે, ઉપરાંત મુંબઈની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલના એક સભાસદ તરીકે પણ તેઓ ચુંટાયેલા અને ત્યાં આફ કામ કરવાથી વડી ધારાસભાના મેમ્બર તરીકે તેમની ચુંટણી થયેલી, જે હોદ્દો હાલ પણ તેઓ ભોગવે છે, અને ધારાસભાના એક આગેવાન સભાસદ લેખાય છે, ઉપરાંત એક આગેવાન રાજદ્વારી તરીકે પણ તેમની ગણના થાય છે. રાજદ્વારી પક્ષે તેઓ મોડરેટ મંડળના હિમાયતી છે.

સર ફાઝલભાઈની લાયકાત અને કુશળતાથી મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી અને ખોબા કોમના એક મહાન અગ્રેસર તરીકે તેમની ગણના થાય છે, ઉપરાંત નામદાર સરકાર તરફથી બે. પી. તથા સરનાઇટના માનવંત ઇલકાબ મેળવવાને પણ તેઓ ભાગ્યશાળી થયેલા છે; એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૯૧૭ માં મળેલી આઠમી વૈધક કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકે પણ તેમની લાયકાતથી તેમની ચુંટણી થયેલી હતી, ઉપરાંત વ્યાપાર તથા ઉદ્યોગમાં તેઓ કુશળ હોવાથી હિંદી સરકાર તરફથી નિમાયલા “ રાયલ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કમીશન ” ના એક સભાસદ તરીકે પણ તેઓ ચુંટાયા હતા.

સર ફાઝલભાઈ સ્વભાવે શાન્ત, હસમુખા, મિલનસાર અને સાધારણ માણસો પ્રત્યે પણ સારી લાગણી રાખનારા હયાળુ ગૃહસ્થ છે. એમની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઉજ્જવળતા ભરી છે, અને ભવિષ્યની કારકીર્દિ એથી પણ ઉજ્જવળ નિવડવાનો સંભવ છે.

સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદરદાસ નાઈટ.

ભાટિયા કોમના એક મહાન અગ્રેસર અને એ કોમના એકના એક સર નાઈટ શેઠ વિઠ્ઠલદાસનો જન્મ સંવત ૧૬૩૦ ના માગસર સુદ ૧ ને સોમવારે સને ૧૮૭૩ ના ડીસેમ્બરની પહેલી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

સને ૧૮૯૧ માં ૧૭ વરસની ઉંમરે મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી તેઓ કોલેજમાં જોડાયા હતા, અને કોલેજમાં અભ્યાસ વધારવાની સાથે પોતાના પિતાની સાથે પોતાના વડિલ ઠાકરસી મુળજીના નામથી ચાલતી પેઢીમાં જોડાઈને ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવું પણ તેમણે શરૂ કર્યું હતું. તેઓ એવી રીતે અભ્યાસ તથા ધંધામાં જોડાયા પછી થોડાજ વખતે એમના પિતા ગુજરી જવાથી એમને પોતાનો અભ્યાસ મુકી દેવો પડ્યો હતો, અને ધંધામાં ધ્યાન આપવાની જરૂર પડી હતી.

સર વિઠ્ઠલદાસ ન્હાની વયથી પોતાના વડિલની પેઢીમાં જોડાયા હતા, છતાં તેઓ બાહોશ અને ચંચળ હોવા સાથે કાર્યકુશળ અને દિર્ઘ દષ્ટિવાળા હોવાથી પેઢીના સર્વ કામકાજની માહિતી તેમણે ટુંક વખતમાં મેળવી લીધી હતી, અને પોતાની કુનેહથી પેઢીને તેમણે અત્યારે ઘણાજ સારા પાયા પર મુકેલ છે, તેઓ હાલ એ પેઢીના એક સ્થંભ રૂપ છે. શેઠ ઠાકરસી મુળજીની પેઢી ચાર મીલોની એજન્સી અને સુપ્રસિદ્ધ મુળજી જેઠા કાપડ મારકીટમાં અરધો ભાગ ધરાવે છે, તે ઉપરાંત સર વિઠ્ઠલદાસ ખીજી પણ કેટલીક મીલો, બેંકો, કંપનીઓ તથા વેપારી પેઢીઓના આગેવાન છે. તેઓ દેશી વેપારી એમ્બરના તથા મીલ માલિકોની મંડળીના પણ એક આગેવાન સભાસદ છે, અને એ બંને ખાતાંઓના પ્રમુખ પણ નિમાઈ ચુકેલા છે.

સર વિઠ્ઠલદાસની વ્યાપારી કારકીર્દિની માફક તેમની જાહેર કારકીર્દિ પણ ઉજ્જવળ છે, અને મ્યુનીસીપાલિટી તથા મુંબઈની ધારાસભાના સભાસદ નિમાઈને તેમણે બનતી લોક સેવા બજાવેલ છે, જાહેર પ્રજામાં તથા તેમની જ્ઞાતિમાં તેમનું માન પાન સાડું છે અને નામદાર સરકારે પણ તેમને સર નાઈટ જેવો ઘણાજ માનવંત ઇલ્કાળ આપી તેમની લાયકાતની યોગ્ય કદર કરેલ છે.

સર વિઠ્ઠલદાસ જે કે ગર્ભશ્રીમંત છે, છતાં તેમણે જાત મહેનત તથા બુદ્ધિબળથી પોતાને મળેલ મિલકતમાં સારો વધારો કરેલ છે, અને ઇશ્વર કૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યનો સખાવતનાં કાર્યોમાં સારો ઉપયોગ કરેલ છે, કેળવણીનો ફેલાવો કરવાના તેઓ ચુસ્ત હિમાયતી હોવાથી એ રસ્તે તેમણે સહુથી વધારે પૈસા આપેલ છે. એમની સખાવતનો કુલ આંકડો લાખો રૂપિયાનો છે. હાલમાં તેઓ પોતાનાં પત્ની સાથે જાપાન, યુરોપ તથા અમેરિકાની મુસાફરીએ ગયેલા છે.

Sir Vithaldass Damodardass Thakarshi, Kt.

સર વિકૃલદાસ દામોદરદાસ ઠાકરસી, નાઈટ.

ભાટિયા ડ્રામના એક મહાન અગ્રેસર.

Sir Jagmohandass Varijivandass, Kt.

સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ, નાઈટ.

કેપેળ જ્ઞાનિના શેઠ.

સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ નાઈટ.

મુંબઈની કપોળ જ્ઞાતિના શેઠ, અને એ જ્ઞાતિના એકના એક સરનાઈટ શેઠ જગમોહનદાસનો જન્મ સંવત ૧૯૨૬ ના કારતક સુદ ૮ ના રોજ મુંબઈમાં થયો હતો. ન્હાની વયે ગુજરાતી કેળવણી લીધા પછી મેટ્રિક સુધી અંગ્રેજી અભ્યાસ કરીને સર જગમોહનદાસ અઢાર વરસની કુમળી વયે પોતાના પિતાના નામથી ચાલતી પેઢીમાં ધંધાર્થે જોડાઈ ગયા હતા.

શેઠ જગમોહનદાસના વડિલોમાં ઘણા પુરૂષો પ્રખ્યાત અને પ્રતાપી થઈ ગયેલા છે, તેમના પિતા શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ પણ મુંબઈના એક મહાન શહેરી થઈ ગયા છે, અને એમના નામથી ભાગ્યેજ કોઈ અજાણ્યું હશે. એમના સખંધી વિશેષ હકીકત જાણવી હોય તેમણે આ પુસ્તકમાં એમનું જીવન વૃત્તાંત છપાવેલું છે તે વાંચવું. સર જગમોહનદાસના વડા ભાઈ ત્રિજીવનદાસ પણ મુંબઈ ના એક પ્રખ્યાત અને આગેવાન શહેરી છે.

સર જગમોહનદાસ જે કે ઇશ્વરકૃપાથી ગર્ભશ્રીમંત છે, તો પણ તેમણે પોતાનાં બુદ્ધિબળથી પોતાની મિલકતમાં સારો વધારો કરેલો છે, અને ઇશ્વર કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યનો સખાવતનાં કાર્યોમાં પણ ખનતો ઉપયોગ કરેલો છે, અને હજી કરે છે એમના હસ્તે સખાવતનાં જે કાર્યો થયેલ છે તેની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) ડા. સવા બે લાખ વ્યાપારી કેળવણીને માટે મુંબઈની યુનીવર્સીટીને ૨) પોતાના વડિલ બંધુ સાથે મળીને પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે કપોળ ઓર્ડિંગ સ્કૂલ સ્થાપવામાં ડા. પચીસ હજાર. આ સ્કૂલ વધીને અત્યારે લગભગ ત્રણ ગણી થયેલ છે, ૩) તેજ મુજબ પોતાના પિતાના નામની એક દવાશાળા બાંધવામાં ડા. વીસ હજાર અને તેના નિભાવ માટે ડા. પચીસ હજાર અને ૪) સંવત ૧૯૬૮ ના ભયંકર દુકાળ વખતે મુંબઈના તથા બહાર ગામના તેમના ગરીબ જ્ઞાતિબંધુઓના સંકટ નિવારણુ અર્થે લગભગ ડા. ચાર હજાર.

સર જગમોહનદાસ તેમની કોમમાં જેમ સાડું માન ધરાવે છે, તેવીજ રીતે સરકાર તરફથી પણ સને ૧૯૧૨ માં સર નાઈટનું માન મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયેલા છે, વળી સને ૧૯૦૦ થી ૧૯૦૬ સુધી તેઓ ભુલેશ્વર વોર્ડ તરફથી મ્યુનીસીપાલિટીના એક પ્રતિનિધી તરીકે ચુંટાયા હતા, આ શિવાય લેડી નોર્થકોર્ટ ઓફિસ, શેઠ નરોત્તમદાસ માધવદાસની ગાંડાની ઇસ્પીતાળ, શિવ આરોગ્યભુવન ઇત્યાદિ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ અને તેમની જ્ઞાતિની કેટલીક સંસ્થાઓના, તેમજ કેટલીક વેપારી કંપનીઓ તથા પેઢીઓના અને તેમની જ્ઞાતિના તેઓ આગેવાન છે, તેઓ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર અને દયાળુ હિલના છે.

સર દીનશા એદલજી વાચ્છા. નાઈટ જે. પી.

સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત સર દીનશા એદલજી વાચ્છાનો જન્મ સને ૧૮૪૪ના ઓગષ્ટની બીજી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. અભ્યાસની શરૂઆત તેમણે ઘણી નાની ઉંમરે કરેલી અને અગીયાર વરસની ઉંમરે ગુજરાતી અભ્યાસ પૂરો કરી અને ૧૮૫૫માં તેઓ એલ્ફ્રીડન ઈન્સ્ટીટ્યૂશનમાં દાખલ થયેલા, ત્યાં ત્રણ વરસ અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ એલ્ફ્રીડન કોલેજમાં ગયા હતા. પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારી પ્રેન્સિપલ થવાની તેમની ઘણી ઇચ્છા હતી, પરંતુ એમના પિતાને પોતાના વેપારમાં એમની જરૂર પડવાથી દીનશાજીને અભ્યાસ બંધ કરવો પડ્યો હતો.

સર દીનશાજીને એમના પિતાએ વ્યાપારી તાલીમ સારી રીતે આપવાથી તેઓ એ બાબતમાં આગળ જતાં ખિલી નિકળ્યા અને આજે તેઓ મીલ ઉદ્યોગના તથા હિંદના અન્ય સમસ્ત વ્યાપારના એક મહાન લોભિયા તરીકે તથા એક બાહોશ નાણાંશાસ્ત્રી તરીકે સારી રીતે પ્રખ્યાત છે, નાણાંશાસ્ત્રી તરીકેની તેમની કુશળતાથી સને ૧૮૬૪ના શરમેનીયા બખતે પડી ભાગેલી કેટલીક બેંકોના લીકવીડેટર તરીકે તેઓ નિભાયેલા અને લેણદારોને લાલ થાય તેવો ફરજી કરવા તેમણે બનતું કરેલું, તેવીજ રીતે બર્મા બેંક પડી ભાગી ત્યારે તેની એડવાઈઝરી બોર્ડના પ્રમુખપદેથી તેમણે લેણદારોને લાલ થાય તેવો ફરજી કરેલો, વળી એ બાબતની તેમની કુશળતાથી કરન્સી કમીશન તથા રોયલ કમીશનમાં પણ તેઓ ચુંટાયેલા, અને સરકારની અપ્રીણની રાજનીતિના સબધમાં પણ તેમણે યોગ્ય સૂચનાઓ કરેલી.

એક બાહોશ ધંધાદારી અને વ્યાપાર ઉદ્યોગ તથા નાણાંશાસ્ત્રી તરીકેની સર દીનશાજીની કારકીર્દિ જેવી ઉજ્જવળ છે, તેવીજ, એક ઉસ્તાદ લેખક, મુંબઈની મ્યુની સીપાલીટીના એક મહાન આગેવાન અને એક સુપ્રસિદ્ધ રાજદ્વારી તરીકેની સર દીનશાજીની કારકીર્દિ ઉજ્જવળ છે, લેખક તરીકે તેઓ ઘણાં વરસો થયાં બહાર પડેલા છે અને પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્રોમાં મનન કરવા યોગ્ય લેખો લખવા ઉપરાંત કેટલાંક પુસ્તકો પણ તેમણે રચેલાં છે, મુંબઈની મ્યુનીસીપાલીટીમાં ચાળીસ વરસ સુધી લોકસેવા બજાવ્યા પછી હાલમાંજ તેઓ નિવૃત્ત થયા છે. મ્યુનીસીપાલીટીની તેમની કારકીર્દિ ઘણી ઝળકતી છે, અને કોરપોરેશનની સભાઓમાં કોઈની પણ શરમ કે બીક રાખ્યા વગર સાચું અને પોતાને વાજબી લાગતું હોય તે નિરૂપણે કહી દેવા માટે તેમણે ભારે કીર્તિ મેળવેલી છે, વાજબી વાત માટે કોઈની પણ કૃપા કે અકૃપાની દરકાર રાખ્યા વગર દૃઢતાથી લડવું એ એમનો સિધ્ધાંત હતો, અને એમના એ સ્વભાવથી તેઓ મુંબઈની મ્યુનીસીપાલીટીમાં એક અગત્યના મેમ્બર થઈ પડ્યા હતા, કહેવું બેઠકે કે હાલ મુંબઈની મ્યુનીસીપાલીટીમાં પડેલી એમની ખોટ પુરાવી મુશ્કેલ છે. રાજદ્વારી પક્ષે હાલમાં સર દીનશાજી મોડરેટ પક્ષમાં છે, અને કોંગ્રેસથી તેઓ અલગ થઈ ગયા છે, છતાં હિંદુસ્થાનનું હિત એમને હૈંડે છે અને હિંદનું હિત કરવામાં તેઓ પાછી પાની નહિ કરે એ નિઃશંક છે. એક વખત તેઓ કોંગ્રેસના ચસ્ત હિમાયતી હતા અને તેના પ્રમુખનો માનવતો હોદ્દો મેળવવાને પણ ભાગ્યેશાળી થયા હતા. એમના બોધક ચરિત્રનું એક જુદું પુસ્તક થવાની ખાસ જરૂર છે.

Sir Dinshaw Edalji Wachha, Knight, J. P.

સર દીનશા એદલજી વાચ્છા, નાઈટ. જે. પી.
હિંદના એક આગેવાન રાજદારી.

Sir Narayan Ganesh Chandavarkar, Kt., J. P.

સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકર, નાકટ, જે. પી.
 દિંદના એક આગેવાન રાજદ્વારી અને સમાજસુધારક.

સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકર નાઈટ.

બી. એ. એલ. એલ. બી. જે. પી. ઇત્યાદિ.

સર નારાયણ ન્યાતે સારસ્વત પ્રાદ્યાણ, એમનો જન્મ કાનડા જીલ્લામાં આવેલ હોનાવર મુકામે સને ૧૮૫૫ના ડીસેમ્બરની બીજી તારીખે થયેલો હતો.

સર નારાયણના વડિલની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણ હતી અને તેઓ વકીલાત કરતા હતા. સર નારાયણ એમના દાદા-મામાને ત્યાં ઉછરીને મોટા થયા હતા, તેમની બાલ્યાવસ્થા તેમની જન્મભૂમિમાંજ વ્યતિત થયેલી હતી અને અભ્યાસની શરૂઆત પણ તેમણે ત્યાંજ કરેલી હતી.

સને ૧૮૬૬માં એટલે કે ચૌદ વરસની ઉંમરે સર ચંદાવરકરને મુંબઈ લાવવામાં આવ્યા હતા, અને મુંબઈ આવ્યા પછી એડ્વોકેટન કોલેજમાં તેમણે અંગ્રેજી અભ્યાસ શરૂ કર્યો હતો. અભ્યાસમાં તેઓ કુશળ હતા અને કેટલાંક ઇનામો તેમણે મેળવેલાં હતાં. સને ૧૮૭૨માં મેટ્રિકની અને સને ૧૮૭૫માં બી. એ. ની. પરિક્ષા તેમણે ઉંચે નંબરે પસાર કરી “જેમ્સટેલર” ના નામથી અપાતું ઇનામ મેળવ્યું હતું.

બી. એ. ની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી તેઓ ધંધામાં જોડાયા હતા અને શરૂઆતમાં “ઈંદુપ્રકાશ” પત્રના અધિપતિ નિમાયા હતા અને અગીયાર વરસ જેટલી લાંબી મુદત સુધી તેઓ તે હોદ્દા પર રહ્યા હતા. એમના અધિપતિપણા નીચે એ પત્રે સારી પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી.

સને ૧૮૮૦માં સર ચંદાવરકરે એલ. એલ. બી. ની પરિક્ષા ઉંચે નંબરે પસાર કરી હતી અને તે પછી હાઈકોર્ટના વકીલ તરીકેનો ધંધો તેમણે શરૂ કર્યો હતો, જેમાં તેમણે આગળ જતાં ભારે ફતોહ મેળવી હતી અને હાઈકોર્ટના જજ જેવા માનવત હોદ્દા સુધી તેઓ પહોંચ્યા હતા.

સને ૧૮૮૫માં ઇંગ્લાંડમાં પાર્લામેન્ટની ચુંટણી થવાની હતી તેથી ત્યાંના મત આપનારાઓ આ દેશના લોકોની વાજબી ફરિયાદો જાહેર કરવા માટે હરેક ઇલાકામાંથી પ્રતિનિધિઓ મોકલવામાં આવેલા, તે વખતે મુંબઈ ઇલાકા તરફથી સર ચંદાવરકરને મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને તેમણે ત્યાં જઈને સચોટ ભાષણો કરેલાં હતાં જેની ત્યાંના લોકો પર સારી અસર થઈ હતી. ત્યાંથી આવ્યા પછી તેમણે પોતાને મળેલ અનુભવ છપાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

સર ચંદાવરકરે જાહેર સભાઓમાં ભાષણો આપવાની શરૂઆત સને ૧૮૮૬થી કરેલી, અને ત્યારથી આજ સુધીમાં અનેક જાહેર ભાષણો તેમણે આપેલાં છે, અને તેઓ એક સારા વક્તા ગણાય છે. સને ૧૮૮૬માં લેડી ડફરીન ફ્રાંઝની શાખા મુંબઈમાં ખોલવા માટે તે વખતના ગવર્નર લોર્ડ રેના પ્રમુખપણા નીચે એક મોટી જાહેર સભા ભરાયેલી તે વખતે સર ચંદાવરકરે સાડાં ભાષણ આપેલું હતું. સને

૧૮૮૭માં તેઓ ગીરગામ વોર્ડ તરફથી યુનીસીપાલટીના એક મેમ્બર ચુંટાયા હતા અને સને ૧૮૯૧માં બીજી વખત પણ ચુંટાયા હતા, પરંતુ થોડા વખત પછી કામકાજના બોજને લીધે તેમણે સભાસદ તરીકેનું રાજીનામું આપ્યું હતું. તેઓ સ્વ. જસ્ટીસ તેલંગના ચાહક હતા. અને સને ૧૮૮૯માં જ્યારે જસ્ટીસ તેલંગ હાઇકોર્ટના જડ્જ નિમાયા ત્યારે તેમની જગ્યાએ સર ચંદાવરકર બોમ્બે પ્રેસીડન્સી એસોસીએશનના સેક્રેટરી નિમાયા હતા. સને ૧૮૯૬માં તેઓ પ્રોવિન્સીયલ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ નિમાયેલા અને સને ૧૮૯૭માં લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના એક સભાસદ થયેલા. રાજદ્વારી તથા કોંગ્રેસની હિલચાલમાં સર ચંદાવરકર મૂળથીજ સારો ભાગ લેતા હતા અને સને ૧૯૦૦ની સાલમાં લાહોર મુકામે મળેલી સોળમી નેશનલ કોંગ્રેસના પ્રમુખને ઘણોજ માનવંતો હોદ્દો મેળવવા તેઓ ભાગ્યશાળી થયા હતા. એજ અરસામાં સ્વ. જસ્ટીસ મહાદેવ ગોવિંદ રાનાડે રજા પર ગયેલા તેમની જગ્યાએ તેઓ હાઇ કોર્ટના જડ્જ નિમાયા હતા અને સને ૧૯૦૧માં જસ્ટીસ રાનાડેનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમની જગ્યાએ તેઓ કાયમ થયા હતા, તે પછી ૧૯૦૨માં સર લોરેન્સ જેન્કીન્સે એમને હાઇકોર્ટની એરીજનલ સાઇડપર નિમ્યા હતા. તેઓ સને ૧૯૧૩ ના માર્ચની આખર સુધી જડ્જના માનવંત હોદ્દા પર રહ્યા હતા અને તે પછી રીટાયર થયા હતા.

સને ૧૯૦૩માં તેઓ લેડી ડફરીન ફંડના વાઇસ પ્રેસીડન્ટ નિમાયા હતા અને ૧૯૧૩ સુધી એ હોદ્દા પર રહ્યા હતા. સને ૧૯૦૭ માં તેઓ મુંબઈની રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની શાખાના મેમ્બર ચુંટાયા હતા અને ૧૯૧૩ સુધી રહ્યા હતા, પાછા હાલમાં તેઓ એ સંસ્થાના મેમ્બર નિમાયેલા છે.

ઉપર લખેલી હકીકતથી સમજી શકાય છે કે સર ચંદાવરકરે એક બાહ્યાંશ વક્તા, લેખક, પત્રકાર, ધારાશાસ્ત્રી, ન્યાયમૂર્તિ, આપણી નેશનલ કોંગ્રેસના એક મોભાહાર આગેવાન અને એક રાજદ્વારી અગ્રેસર તરીકે સારી નામના મેળવી છે, આ ઉપરાંત તેઓ મુંબઈની યુનીવર્સીટીના પણ એક મહાન આગેવાન છે અને ઘણાં વરસ થયાં તેના ફેલો ચુંટાવા ઉપરાંત સને ૧૯૦૬ થી ૧૯૧૨ સુધી તેના વાઇસ ચાન્સેલરનો માનવંત હોદ્દો મેળવવાને પણ ભાગ્યશાળી થયા હતા. અને હાલ પણ તેઓ યુનીવર્સીટીના એક આગેવાન તથા સલાહકારિણી કમિટીના સભાસદ છે. વિશેષમાં તેઓ સને ૧૯૧૩ માં ઇંદોર રાજ્યના દીવાનના માનવંત હોદ્દા પર પણ નિમાયા હતા, એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૮૮૭ માં જે. પી. નો અને સને ૧૯૧૦ માં સર નાઇટનો ઘણોજ માનવંત ઇન્કાબ નામદાર સરકારે પણ તેમને આપેલ છે. સર ચંદાવરકર એક મહાન મુધારક છે, અને તેથી તેવી સંસ્થાઓમાં તેઓ આગળ પડતા ભાગ લે છે. મુંબઈની પ્રાર્થના સમાજના તેઓ આત્મા જેવા છે.

સર તેમુલજી ભીખાજી નરીમાન નાઈટ.

જે. પી., એલ. એમ., એફ. સી. પી. એસ. ઇત્યાદિ.

સર તેમુલજી ભીખાજી નરીમાનનો જન્મ સને ૧૮૪૮ ના સપ્ટેમ્બરની ત્રીજી તારીખે નવસારી મુકામે થયો હતો, એમના વડવાઓ ત્યાં આગળ પારસી કામના ધર્મગુરુ હતા, એમના પિતા શેઠ ભીખાજી પણ ધર્મગુરુ હતા, પણ પાછળ થી તેઓ વેપારમાં જોડાયા હતા અને મુંબઈમાં કાપડની દુકાન સ્થાપી હતી.

સર તેમુલજીએ પોતાના અભ્યાસની શરૂઆત સને ૧૮૫૬ માં નવસારીમાંજ કરેલી હતી, અને એ વરસ ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યા પછી અંગ્રેજી અભ્યાસ શરૂ કરેલો હતો, તેની સાથે જંદ તથા પહેલવી ભાષા શિખવી પણ શરૂ કરી હતી. સને ૧૮૬૨ માં તેમને મુંબઈ લાવવામાં આવેલા અને બાકીનો અંગ્રેજી અભ્યાસ તેમણે મુંબઈમાં પૂરો કરી સને ૧૮૬૫ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા આપેલી. એ પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી તેમના પિતાએ તેમને ડાક્ટર બનાવવાના ઇરાદાથી ટ્રાંટ મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ કરેલા, પરંતુ મુઠ્ઠાં ચીરવાના ત્રાસજનક દેખાવોથી કંટાળી તેઓ ત્યાંથી નિકળી ગયેલા અને એન્ડ્રીસ્ટન કોલેજમાં જોડાયેલા, પણ ત્યાં તોફાન મસ્તી કરવાથી તેમની સ્કોલરશીપ છીનવી લેવામાં આવી, તેથી તેમણે કોલેજ પણ છોડી દીધી અને પોતાના પિતાની કાપડની દુકાને જવા લાગ્યા, પરંતુ ત્યાં પણ તેમને માફક નહિ આવવાથી તેમના પિતાજીના સમજવવાથી સને ૧૮૬૬ માં તેઓ પાછા ટ્રાંટ મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થયા, અને ત્યાં અભ્યાસ ચાલુ કરી સને ૧૮૭૦ માં પહેલી એલ. એમ. ની પરિક્ષા પસાર કરી સ્કોલરશીપ મેળવી, તે પછી એ વરસે એલ. એમ. ની છેવટની પરિક્ષા પસાર કરી રૂપિયા ૨૫૦) નું ઇનામ મેળવ્યું. વૈદક અભ્યાસ દરમ્યાન સર તેમુલજી મીડવીફરીના વિષયમા ભારે પ્રવિણ હતા, અને એ વિષયની તેમની કુશળતા તથા ચાહુનાને લીધેજ તેઓ ભવિષ્યમાં પારસી સુવાવડખાનાના સ્થાપક થઈ શક્યા.

નહાની વયમાં સર તેમુલજીને કસરતનો પણ ભારે શોખ હતો અને એક બાંહોશ ક્રિકેટર તથા કુસ્તીબાજ તરીકે તેઓ પંકાતા હતા, તરવાના પણ તેઓ ભારે શોખીન હતા અને તરવાની મોજ મેળવવા જતાં એક વખત નવસારીમાં અને એક વખત મુંબઈમાં જીંદગીના જોખમમાં આવી પડ્યા હતા. મુંબઈમાં તરતાં ખુડી જતાં તેમને બચાવનાર સુપ્રસિદ્ધ સ્વ. શેઠ દામોદરદાસ સુખડવાળા હતા.

વૈદક પરિક્ષાઓ પસાર કર્યા પછી સર તેમુલજીએ પોતાનું સ્વતંત્ર દવાખાનું 'ખોલેકુ' હતું, જે દવાખાનું આજે પણ મોજુદ છે. એક ડાક્ટર તરીકે સર તેમુલજીએ મુંબઈમાં અને ખાસ કરીને પારસી કામમાં સારી પ્રખ્યાતિ મેળવેલી છે.

પોતાના ધંધામાં ધ્યાન આપી તેમાં આબાદી મેળવવાની સાથે સર તેમુલજીએ વૈદક સંસ્થાઓ, ધર્મદા સંસ્થાઓ તથા જાહેર સંસ્થાઓ અને હિલચાલોમાં પણ આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે અને લીએ છે. જુદી જુદી વૈદક પરિક્ષાઓના પરિક્ષક તરીકેનું માન મેળવવા ઉપરાંત વૈદક કેન્દ્રસ્સો, કમિટીઓ તથા વૈદક સંસ્થાઓના આગેવાન હોવાનું માન મેળવવાને પણ તેઓ ભાગ્યશાળી થયા છે, જે બધાનું વર્ણન કરવાની અત્રે જગ્યા નહિ હોવાથી ટુકમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે સર તેમુલજી મુંબઈના એક અગ્રેસર ડોક્ટર છે, અને સરકારમાં તેમનું સાડું માન છે. કેટલીક પરિક્ષાઓના પરિક્ષક તરીકેનું જે માન તેમણે મેળવેલું છે, તેવું માન તેમની અગાઉ કોઈ પણ હિંદીને મળ્યું નહોતું એમ કહેવાય છે. તેઓ સને ૧૯૦૪માં લંડનની ઓબસ્ટ્રિકલ સોસાયટીના ફેલો પણ ચુંટાયા હતા.

સર તેમુલજી જે સંસ્થાઓમાં આગેવાન છે તેમાં કામા તથા આલખ્લેસ હોસ્પિટલો, ગરીબ જરથોસ્તીઓના રહેઠાણની કારોબારી મંડળી, નસરવાનજી પીટિટ ઓર્ફનેજની કારોબારી મંડળી, સર કાવસજી નવસારી હાઈ સ્કૂલની કારોબારી મંડળી, નસરવાનજી જહાંગીરજી વાડીયા ચેરીટી ફંડ, નસરવનજી પીટિટ ચેરીટી ફંડ અને પીરોજબાઈ ચેરીટી ફંડ ઇત્યાદિ મુખ્ય છે.

સને ૧૮૭૮માં સર તેમુલજી ફીમેશન લોન્ગમાં દાખલ થયા હતા, ત્યારથી લોન્ગની પણ કિમતી સેવા તેમણે બજાવેલ છે, અને એ સંસ્થાના પણ તેઓ એક આગેવાન છે. વળી એમણે મુંબઈની પ્રથમ મરકી વખતે પણ મુંબઈના શહેરીઓની સારી સેવા બજાવેલી હતી. પરંતુ આ સર્વ કરતાં સર તેમુલજીની કારકીર્દીને વિશેષ ઝેળ આપે તેવું કૃત્ય તે પારસી સુવાવડખાનાની સ્થાપનાનું છે. આ સુવાવડખાનાનું તેમણે સને ૧૮૮૭માં સ્થાપેલ હતું, અને તેને આબાદ કરવામાં તેમણે પાતે, તેમનાં ધણીયાણીએ તથા તેમના પુત્રે અથાગ શ્રમ લઈ એ ખાતાંને એક નમૂનેદાર અને પારસી કોમને ઉપયોગી ખાતું બનાવેલ છે. આ ખાતાંને માટે તેમણે લીધેલ અથાગ શ્રમની કહર કરીને સને ૧૮૯૯ માં ત્યાં આગળ તેમનું પુતળું તથા તેમનાં ધણીયાણીની ઓઈલ પેઇન્ટીંગની છબી મુકવામાં આવેલ છે.

સર તેમુલજી નામદાર સરકાર તરફથી સને ૧૮૮૩માં જે. પી. નો તથા સને ૧૯૧૪ માં સર નાઈટનો ધણોજ માનવંતો ઈલ્કાબ મેળવવાને પણ ભાગ્યશાળી થયેલા છે, વળી તેઓ સને ૧૮૯૯ માં તથા પાછા સને ૧૯૧૭ માં મુંબઈની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના સભાસદ તરીકે પણ ચુંટાયેલા અને ચાલુ સાલના ફેબ્રુઆરી મહિનામાં મેડિકલ સર્વિસમાં સુધારો કરવાનું કમિશન નિમાયેલું તેમાં દેશી મેમ્બર તરીકે તેઓ એકજ હતા.

Sir Temuljee Bhikajee Nariman, Kt., J. P.

સર તેમુલજી ભીખાજી નરીમાન નાઈટ, જે. પી.
મુંબઈના એક નામાંકિત ડોક્ટર અને પારસી મુવાવડખાનાના સ્થાપક.

Sir Bhalchandra Krisnaji Bhatvdekar, Kt.

સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણજી ભાટવડેકર, નાઇટ.
મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી અને એક આદેશ પ્રકર.

સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણભાઈ ભાટવડેકર નાઈટ.

જે. પી., એલ. એમ. એન્ડ. એસ. ઇત્યાદિ.

મુંબઈમાં એક બાહોશ ડાક્ટર તરીકે નામના મેળવનાર સર ભાલચંદ્રનો જન્મ અને ૧૮૫૨ના ફેબ્રુઆરીની ૧૯મી તારીખે પનવેલ નજીક પગરૂપે ગામમાં થયો હતો.

એમના પિતા ત્યાંના એક પ્રસિદ્ધ વૈદ્ય હતા, અને તેમણે આકાશ સાહચર્ય, માધવ નિદાન, વૈદક સાર સંગ્રહ, મેઘહૂત અને સુભાષિત રતનાકર ઇત્યાદિ ગ્રંથો પણ રચેલા છે.

સર ભાલચંદ્રને ન્હાની વયે મુંબઈ લાવવામાં આવ્યા હતા અને મરાઠી અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો હતો, તે પૂરો થયા પછી અંગ્રેજી શિક્ષણ આપવું શરૂ કર્યું હતું. સને ૧૮૬૮માં એટલે કે સોળ વરસની ઉંમરે સર ભાલચંદ્રે મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી, તે પછી તેઓ વૈદક અભ્યાસને માટે ઑન્ટ મેડિકલ કોલેજમાં જોડાયા હતા, ત્યાં તેમણે ઘણીજ ખતથી અભ્યાસ કરેલો હતો અને સને ૧૮૭૩માં એટલે કે એકવીસ વરસની ઉંમરે એલ. એમ. એન્ડ એસ.ની પરિક્ષા પહેલે નંબરે પસાર કરી સોનાનો ચાંદ તથા રૂ.૨૫૦) રૂપિયાનાં પુસ્તકોનું ઇનામ મેળવ્યું હતું.

આ પરિક્ષામાં પસાર થયા પછી સને ૧૮૭૪માં તેઓ સરકારની વૈદક ખાતાંની નોકરીમાં જોડાયા હતા, અને મુંબઈમાં સર જમશેદજી જીજીભાઈ હોસ્પિટલમાં તેમને નોકરી મળી હતી, ત્યાંથી તેમની બદલી વાંદરા અને ત્યાંથી પાલણપુર થયેલી હતી, પાલણપુરમાં તેમણે ઘણું સંતોષકારક કામ કરેલું હતું અને તેનો રિપોર્ટ રોટ સેક્રેટરી પાસે જતાં તે વખતના હિંદના રોટ સેક્રેટરી લોર્ડ સેલ્સબેરીએ સર ભાલચંદ્રને માટે સારો અભિપ્રાય આપ્યો હતો. પાલણપુરમાં સર ભાલચંદ્રની તબિયત સારી નહિ રહેવાથી તેમણે પોતાની વસઘ બદલી કરાવી હતી, ત્યાં થોડો વખત તેઓ રહ્યા તે પછી વડોદરાના દીવાને તેમને વડોદરા બોલાવ્યા હતા અને ત્યાંની દેશી સાયન્સ કોલેજના તેમને પ્રિન્સીપાલ નિમ્યા હતા. તે પછી તેઓ પોતાની લાયકાત અને કુશળતાથી મહારાજના ખાસ વૈદ્ય અને ચીફ મેડિકલ ઓફીસરના હોદ્દા પર રૂપિયા એક હજારના પગારથી નિમાયા હતા. વડોદરામાં રહ્યા પછી તેમની ખ્યાતિ ગુજરાત કાઠીયાવાડમાં સારી ફેલાઈ હતી. સર ભાલચંદ્ર વડોદરામાં સને ૧૮૮૫ સુધી રહ્યા હતા અને તે પછી એક વરસની રજા લઈ તેઓ મુંબઈ આવેલા હતા અને વડોદરા પાછા જવાનો તેમનો વિચાર નહિ હોવાથી મુંબઈમાં ખાનગી દવાખાનું ખોલેલું હતું. આ દવાખાનું આજે પણ મોબુદ છે અને સર ભાલચંદ્રે

તેને પોતાની લાયકાત, કુશળતા તથા દિલસોજ વૃત્તિથી સારા પાયા પર મુકેલ છે, એક ડાક્ટર તરીકેની તેમની ખ્યાતિ અને વર્તણુક પ્રશંસાપાત્ર છે, અને સાંભળવા મુજબ પોતાના દરદીઓને માટે તેઓ સારી કાળજી રાખે છે.

પોતાના ધંધામાં ધ્યાન આપી તેમાં આભારી તથા પ્રખ્યાતિ મેળવવાની સાથે જાહેર હિલચાલોમાં પણ સર ભાલચંદ્રે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે, અને એમની વૈદક કારકીર્દિની માફક એમની જાહેર કારકીર્દિ પણ ઉજવળતા ભરી છે.

હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસના એક હિમાયતી તરીકે કોંગ્રેસનાં કામકાજમાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે, મ્યુનીસીપાલિટીના એક આગેવાન સભાસદ, તેની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સભાસદ અને તેના પ્રમુખના માનવંત હોદ્દા પર તેઓ ત્રણ વરસ સુધી બિરાજેલા છે, મુંબઈ યુનીવર્સિટીના એક ફેલો સિન્ડીક તથા ડીન તરીકે પણ તેઓ નિભાયેલા છે, અને ગવર્નરની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલના એક સભાસદ તરીકે તથા પાર્ટીસ્ટના એક મેમ્બર તરીકે પણ તેઓ ચુંટાયેલા છે, ઉપરાંત પ્રેમીડન્સી એસોસીએશન, સોનાપુર કમિટી અને કાર્લા હિંદુ સેનેટોરીયમ તથા બીજી પણ કેટલીક સાર્વજનિક તથા વૈદક સંસ્થાઓમાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે; એટલુંજ નહિ પણ નામદાર સરકાર તરફથી પણ જે. પી. અને સર નાઇટના ઘણાજ માનવંત ઇત્કાળ મેળવવાને તેઓ લાગ્યશાળી થયેલા છે.

સર ભાલચંદ્ર એક બાહોશ ડાક્ટર હોવા ઉપરાંત એક વિદ્વાન પણ છે અને મરાઠી તથા અંગ્રેજી ભાષાનું તેમનું જ્ઞાન ઘણા ઉંચા પ્રકારનું છે. તેમણે મરાઠી ભાષામાં સાર્વજનિક આરોગ્યતા, વનસ્પતિ શાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વ અને અળખા સંજીવન નામનાં પુસ્તકો રચવા ઉપરાંત અંગ્રેજી તથા મરાઠી ભાષામાં કેટલાક વૈદક નિબંધો પણ લખેલા છે.

વિભાગ ચોથો—મીલ એજન્ટસ.

શેઠ મથુરાદાસ ગોકળદાસ જે. પી.

મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી અને મહાન મીલ માલેક સુપ્રસિધ્ધ શેઠ મથુરાદાસ ગોકળદાસનો જન્મ સંવત ૧૯૨૭ માં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કચ્છ કોઠારાના વતની હતા, જ્યાંથી એમના પ્રપિતામહ શેઠ ધરમસી પ્રથમ મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, અને ધીમે ધીમે તેઓ ઉદ્યોગમાં સારી રીતે ફાવી જતાં તેમના વંશજો મીલ ઉદ્યોગમાં જોડાયા હતા, શેઠ મથુરાદાસના વડિલોમાં મીલ ઉદ્યોગની પ્રથમ શરૂઆત તેમના પિતાએ કરી હતી.

શેઠ મથુરાદાસે ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી કેળવણી મુંબઈમાં જ લીધેલી છે, અને લગભગ મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ પોતાના વડિલોના ચાલતા રૂના તથા મીલના ઉદ્યોગમાં જોડાઈ ગયેલા હતા, જે ઉદ્યોગ તેઓ હાલ પણ કરે છે.

શેઠ મથુરાદાસ જે કે ગર્ભશ્રીમંત સ્થિતિમાં જન્મેલા અને ઉછરેલા છે, છતાં પોતાના ઉદ્યોગમાં તેમણે ઘણુંજ પ્રશંસાપાત્ર લક્ષ આપેલું છે અને પોતાની બાહોશીથી તથા કાર્યકુશળતાથી પોતાના ઉદ્યોગને તેમણે એટલો બધો ખીલાવ્યો છે કે અત્યારે તેઓ મુંબઈના એક પ્રથમ પંક્તિના રૂના વેપારી તથા મીલ એજન્ટ ગણાય છે; એટલુંજ નહિ પણ મુંબઈ ઇલાકામાં વધારે મીલોની એજન્ટ્સી ધરાવનાર તેઓ છે, તેમની એજન્ટ્સી નીચે લગભગ દસ મીલો ચાલે છે, એ ઉપરાંત ખીજી મીલો તથા કંપનીઓમાં પણ તેઓ ડીરેક્ટર છે, ટુંકમાં મુંબઈ ઇલાકાના પ્રથમ પંક્તિના મીલ માલેકોમાં મથુરાદાસ શેઠનો દરજ્જો ઘણો ઉંચો છે.

મીલોના કામકાજ પર દેખરેખ રાખવાનો બોલે મથુરાદાસ શેઠ પર વધારે પડતો રહેતો હોવાથી રાજકિય, સામાજિક કે જાહેર હિલચાલમાં તેઓ ઘણુંજ ઓછું લક્ષ આપી શકે છે, પરંતુ સરતનો તેમને ભારે શોખ હોવાથી તે બાબત તરફ તેઓ સાફ લક્ષ આપે છે, અને સરતના ઘણા ઉમદા ઘોડાઓની માલેકી તેઓ ધરાવે છે. શેઠ મથુરાદાસને સંતતિમાં પાંચ પુત્રો છે, જેમાંના સહુથી મોટા પુત્રનું નામ પુરુષોત્તમદાસ છે, તેઓ અભ્યાસ પુરો કરીને પોતાના પિતાના ચાલતા ધંધામાં જોડાઈ ગયેલા છે, તેઓ એક ચિત્રકાર છે અને સુપ્રસિધ્ધ માસિક વીસમી સદીમાં એમનાં ચિત્રો આવતાં હોવાથી એ માસિકના વાંચનારાઓથી એમનું નામ અજાણ્યું નહિ હોય.

શ્રીમાન મથુરાદાસ શેઠને પરમાત્મા દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને મીલ ઉદ્યોગમાં તથા રૂના ધંધામાં જેમ તેમણે નામના મેળવી છે, તેવીજ રીતે લોકહિતનાં, સખાવતનાં તથા જાહેર કાર્યોમાં પણ તેઓ નામના મેળવી એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sheth Mathuradass Gokaldass, J. P.

શેઠ મથુરાદાસ ગોકળદાસ, જી. પી.

મુંબઈના એક આગેવાન મીસમલેક.

Sheth Hansraj Pragaji Thakarshi.

શેઠ હંસરાજ પ્રાગજી ઠાકરસી.

મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી અને લાટિયા કોમના અગ્રેસર.

શેઠ હંસરાજ પ્રાગળ ઠાકરસી.

મુંબઈની ભાટિયા જ્ઞાતિના એક મહાન અગ્રેસર અને વેપારી શેઠ ઠાકરસી મુળજીના નામાંકિત કુટુંબમાં શેઠ હંસરાજ ભાઈનો જન્મ સંવત ૧૬૩૫ના પોષ સુદી એકમના રોજ મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલોમાં આડત દયાળ નામના એક પુરૂષ થઈ ગયા, જેઓ મૂળ જામ ખંભાળીયાના વતની હતા, પરંતુ ન્હાની ઉંમરે તેમનાં માતૃશ્રી સ્વર્ગવાસી થવાથી તેઓ સંવત ૧૮૦૫માં પોતાની દસ વરસની વયે પોતાને મોશાળ વરવાળા જઈ વસ્યા હતા, તેમણે મોટા થયા બાદ કેટલોક પરચુરણ રોજગાર કરેલો અને તે પછી પોતાની આધેડ ઉંમરે સંવત ૧૮૪૦માં તેઓ મસ્કત ખંદર તરફ વેપાર અર્થે ગયેલા, એ સમયે આગબોટ વિગેરેનાં સાધનો તથા પદ્ધતિસરની રાજવ્યવસ્થા નહિ હોવાની સાથે આંચિયા લોકોનો ઉપદ્રવ હોવાથી દરિયાની મુસાફરી ઘણી લયપ્રદ ગણાતી. આવા સમયમાં પણ શેઠ આડત તથા તેમના પુત્ર મુળજીએ દરીયાનો વેપાર ખેડેલો અને તે પછી શેઠ મુળજીના પુત્ર શેઠ ઠાકરસી અઢાર વરસની વયે સંવત ૧૮૬૩માં ત્રણ હજાર કેરીનો માલ એક વહાણમાં ભરી વેપાર અર્થે મુંબઈ આવ્યા, તે વખતથી આ કુટુંબનો મુંબઈમાં પ્રવેશ થયો. શેઠ ઠાકરસીએ મુંબઈમાં આવીને કેવી રીતે રોજગારની શરૂઆત કરી તથા તેને ખિલવ્યો તે હકીકત આ પુસ્તકમાં તેમનું જીવન વૃત્તાંત છપાયેલું છે તેમાં દર્શાવેલ છે, તેમજ તેમના વંશ વારસાની હકીકત પણ તેમાં દર્શાવેલ છે, માટે એમનાં સંબંધી જેમને વધારે જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે એમનું એ વૃત્તાંત વાંચવું.

શેઠ હંસરાજના પિતા શેઠ પ્રાગળ તે ભાગ્યશાળી શેઠ ઠાકરસી મુળજીના ચાથા પુત્ર થાય, તેમનો જન્મ સંવત ૧૬૦૬ના ચૈત્ર વદ ત્રીજને દિવસે તેમના વતન વરવાળામાં થયો હતો. તેઓ ગુજરાતી, અંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરી યોગ્ય ઉંમરે પોતાના વડિલા ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા, પરંતુ સાહિત્યનો તેમને શોખ હોવાથી ધંધામાંથી વખત મેળવી તેઓ સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ તથા તેની ખિલવણી કરવામાં વખતનો ઉપયોગ કરતા. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તેમણે વ્યાકરણ, પંથ મહાકાવ્ય, ધર્મશાસ્ત્ર, જ્યોતિષ, અલંકાર તથા પિંગળનો અભ્યાસ કરેલો, અને ભગવદ્ગીતાનું હોહનમાં ભાષાન્તર કરી પ્રસિદ્ધ કરેલું, તથા જીવંત જીવંત સંસ્કૃત પુસ્તકોમાંથી સારા સારા શ્લોક તારવી કાઢીને “પ્રમાણ સહસ્રી” નામે એક ગ્રંથ તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરેલો, આ શિવાય ‘અદ્ભુતમોધારક’ નામે એક સલા તેમણે સ્થાપેલી અને ‘ભારતાર્થ પ્રકાશ’ નામે મસિક પ્રકટ કરી મહાભારત તથા વાલ્મિકી રામાયણ વિગેરેનાં ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરવાનું કામ તેમણે શરૂ કરેલું, તે શિવાય

ખગોળવિદ્યાનો શોખ થવાથી તેમણે એક મોટું દુરબીન વિલાયતથી મંગાવી પોતાના ખગલામાં ગોઠવ્યું હતું, ટુંકમાં શેઠ હંસરાજના પિતા શેઠ પ્રાગજી એક સાહિત્ય પ્રેમી અને વિદ્યાવિલાસી ગૃહસ્થ હતા. તેઓ સાડત્રીસ વરસની ન્હાની વયે સંવત ૧૮૪૩ના વૈશાક વદ ૧૪ના રોજ મુંબઈ મધ્યે સ્વર્ગવાસી થયા હતા. જો તેઓનું આયુષ્ય લંબાયું હોત તો સાહિત્યની વિશેષ સેવા તેમના હસ્તે થઈ હોત.

શેઠ હંસરાજનાં માતૃશ્રીનું નામ પ્રેમકુંવર ઉર્ફે પ્રેમાબાઈ હતું અને તેઓ શેઠ પ્રાગજીના બીજી વારનાં પત્ની હતાં, તેઓ હંસરાજભાઈને ફક્ત દસ દિવસની ન્હાની વયના મુકીને સ્વર્ગવાસી થયેલાં અને તે પછી હંસરાજ ભાઈના પિતાશ્રી એમને છ વરસની વયના મુકીને સ્વર્ગવાસી થયેલા, ટુંકમાં હંસરાજભાઈએ માતા પિતાનું મુખ બિલકુલ ભોગવ્યું નથી.

ઉપર પ્રમાણે ન્હાની વયમાં માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ થવાથી હંસરાજભાઈ પોતાના કાકા શેઠ નારણદાસને ત્યાં ઉછરી મોટા થયેલા, તેમણે અભ્યાસની શરૂઆત ન્હાની વયે કરેલી અને સને ૧૮૬૦માં ગુજરાતી અભ્યાસ પૂરે કર્યા પછી તેઓ ફોર્ટ હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે દાખલ થયેલા, ત્યાં તેમણે પાંચ વરસ અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ ન્યુ હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયેલા અને ત્યાં મેટ્રિક મુખી અભ્યાસ કરી સ્કૂલ છોડેલી.

અભ્યાસમાંથી મુક્ત થયા પછી સંવત ૧૮૫૪ના માગસર વદ ૭ના રોજ શેઠ પ્રેમજી જીવણના ભત્રીજા શેઠ જીવરાજ હરજીવનનાં પુત્રી શ્રીમતી સુહરબાઈ સાથે શેઠ હંસરાજભાઈનું લગ્ન કરવામાં આવ્યું, તે વખતથી તેઓ તેમના કાકા નારણદાસ શેઠને ત્યાંથી તેમના બીજા કાકા શેઠ ગોવિંદજીને ત્યાં જઈ રહ્યા. શેઠ ગોવિંદજીના હાથ નીચે કેળવાયાર્થી તેમના કેટલાક ગુણો શેઠ હંસરાજભાઈમાં તરૂણ વયથી કુદરતી રીતેજ ઉતરેલા છે.

લગ્ન થયા પછી હંસરાજભાઈ પોતાના વડિલોના આલતા ધંધામાં જોડાઈ ગયેલા જે ધંધો તેઓ હાલ પણ કરે છે, અને પોતાની પેઢીના બહોળા વહીવટ ઉપર હંસરાજભાઈ ખારીક ધ્યાન આપે છે, એમની પેઢીની એજન્સી નીચે ચાર મીલો ચાલે છે, જેમાં દર વરસે લગભગ પચાસ હજાર ગાંસડી રૂની જરૂર પડે છે, અને રૂની ખરીદીનો મુંબઈનો તથા બહારગામનો વહીવટ હંસરાજભાઈની દેખરેખ નીચે ચાલે છે, રૂની પરિક્ષા તથા હિસાબમાં તેઓ ઘણા કાબેજ છે, તે ઉપરાંત આપ્રીસનું તથા નાણાં સંબંધી વહીવટનું કામ પણ તેઓ કરે છે, અંટવુંજ નહિ પણ મુળજી જેઠા કાપડ મારકીટમાં એમની પેઢીનો અરધો ભાગ છે તેને લગતું કેટલુંક કામ તથા ન્યુ પીસ ગુડઝ બજારને લગતું કેટલુંક કામ પણ તેઓ કરે છે, અને પોતાના રોજગાર ઉપર દર રોજ લગભગ દસ કલાક ધ્યાન આપે છે. આ

પ્રમાણે ધંધામાં ધ્યાન આપવા ઉપરાંત ધર્મનાં, પરીપકારનાં, રમત ગમતનાં, વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવાનાં અને રાજકિય તથા જાહેર હિલચાલોને લગતાં કાર્યોમાં પણ હંસરાજભાઈ સાહેબ ધ્યાન આપે છે.

શેઠ હંસરાજભાઈ પણ તેમના પિતાશ્રીના જેવા વિદ્યાવિદ્યાગ્રી અને વિદ્યોત્તેજક છે, તેમના બંગલામાં એક સાહેબ પુસ્તકાલય છે, અને ઘણા વિદ્વાનો વખતોવખત તેમની પાસે આવે છે, વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવાનો શોખ હોવાથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓને તેમણે આજ સુધીમાં અભ્યાસને માટે મદદ આપેલી છે, અને એમના આશ્રયથી લાંબા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ અત્યારે સારી પાયરી પર છે. એમના આશ્રયથી કેળવાયેલ પુષ્કરણ જ્ઞાતિનો એક વિદ્યાર્થી હાલ સિંગાપુર મધ્યે મેડિકલ ખાતામાં સારા હોદ્દા પર છે, અને દર મહિને રૂ. ૫૦૦ પાંચસોનો પગાર મેળવે છે. એક બીજો વિદ્યાર્થી બી. એ. થઈને વડોદરા રાજ્યમાં નોકરી કરે છે, અને હાલ તે એ રાજ્યની એક અંગ્રેજી શાળાના હેડ માસ્તરના હોદ્દા પર છે, વળી એક વિદ્યાર્થીને અંગ્રેજી અભ્યાસ કરાવ્યા બાદ મીલમાં કાપડખાતામાં સારી પાયરી અપાવેલ છે, વિશેષમાં હાલ પણ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એમને ત્યાં રહી કોલેજનું શિક્ષણ લે છે, અને છૂટક છૂટક મદદ તે તેમણે અનેક વિદ્યાર્થીઓને આપેલી છે તથા હજી આપે છે. આ શિવાય કેળવણીને ઉત્તેજન આપવા માટે તેમણે પોતાના પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે એક સ્કોલરશીપ સ્થાપવા રૂપિયા દસ હજાર મુંબઈ યુનિવર્સિટીને આપેલા છે, જેના વ્યાજમાંથી બી. એ.ની પરિક્ષામાં રસાયણ શાસ્ત્રના વિષયમાં પહેલે નંબરે આવનારને સ્કોલરશીપ આપવામાં આવે છે, તે ઉપરાંત તેમના પિતાશ્રીએ રચેલ પ્રમાણ સહસ્રીનું પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓ તથા વિદ્વાનોમાં જ્ઞાનના ફેલાવા અર્થે મફત આપવા માટે તેમણે રૂપિયા ત્રીસ હજાર જુદા કાઢેલા છે, જેના વ્યાજમાંથી દર ચાથે વરસે એ પુસ્તક છપાવી યોગ્ય જનોને મફત આપવામાં આવે છે, વળી પુના સંવાસન તરફથી દરેક ગામડામાં એક સ્ત્રી શિક્ષક તથા સ્ત્રી ડોક્ટર મોકલવાની યોજના ઘડાયેલી તેના ફંડમાં પણ હંસરાજભાઈએ રૂપિયા પાંચ હજાર ભરેલા, તે શિવાય કેળવણીનો ફેલાવો થાય તેવાં બીજાં પણ કેટલાંક કાર્યોને હંસરાજભાઈએ આજ સુધીમાં સાહેબ ઉત્તેજન આપેલું છે અને હજી પણ આપ્યે જાય છે. વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવાનાં એમનાં સર્વ કાર્યોમાં સહુથી વિશેષ નોંધ લેવા લાયક અને એમની કારકીર્દિ તથા સખાવતોને વિશેષ જોઈ આપે એવું કાર્ય હાલમાં તેમણે જાહેર કરેલ આર્ટસ કોલેજની સ્થાપનાનું છે, મુંબઈની અંદર એવી જાતની એક કોલેજ સ્થાપવા માટે હંસરાજભાઈએ સવાથી દોઢ લાખ રૂપિયાની ગંજવર રકમ જાહેર કરી પોતાની ઉદારતા બતાવી આપેલ છે, અને ધીરે ધીરે પોતાને આપેલ દ્રવ્યનો સફળ ઉપયોગ કરેલો છે, જેને માટે એ સખી નરને ધન્યવાદ ઘટે છે.

કેળવણીને ઉત્તેજન આપનારાં કાર્યોમાં રકમબંધ પૈસા આપવા ઉપરાંત લોકહિતને ટેકા આપનારી અન્ય રાજદારી તથા બંકેર હિલચાલોમાં પણ શેઠ હંસરાજભાઈએ સારો ભાગ લીધેલો છે, અને હજુ પણ લે છે, તેમજ એવી બાબતોમાં તેઓ જરૂર પડે ત્યાં નાણાની સહાયતા પણ આપે છે, કલકત્તા, મદ્રાસ, બનારસ અને મુંબઈની છેલ્લી ત્રણ નેશનલ કોંગ્રેસોમાં એક ટેલીગટ તરીકે તેમણે હાજરી આપેલી, અને ૧૯૧૫ની મુંબઈની કોંગ્રેસ વખતે તેઓ સ્વાગત કમિટીમાં પણ નિમાયેલા, તે કોંગ્રેસના પ્રમુખ સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહને આવકાર આપવાના સરઘસની યોજના એમણેજ તૈયાર કરેલી. એ સરઘસ એવું તો દમામદાર બનેલું કે પોતાને મળેલ એવાં અનૂપમ માન માટે સર સિંહ પોતાના હૃદયની ઉંડી લાગણી પોતાના ભાષણમાં બતાવેલી, અને હંસરાજભાઈને ખાનગીમાં તેઓ મળેલા ત્યારે એ બાબત તેમનો આભાર માનેલો. આ શિવાય સને ૧૯૧૭ની મુંબઈની ખાસ કોંગ્રેસમાં પણ હંસરાજભાઈ સેક્રેટરી નિમાયેલા અને મતભેદને લીધે વિકટ થઈ પડેલ એ કોંગ્રેસની બેઠકને ફતેહમંદ બતાવવા બીજા ગૃહસ્થોની સાથે તેમણે પણ શ્રમ લીધેલો. કોંગ્રેસની હિલચાલ તથા બેઠકોમાં રસ પૂર્વક ભાગ લેવા ઉપરાંત સર્વન્ટસ એન્ડ ઇન્ડિયા સોસાયટી તરફ પણ હંસરાજભાઈ સહાનુમૂતિ ધરાવે છે અને એ સંસ્થાને રૂપિયા પાંચ હજારની મદદ તેમણે આપેલી છે, તેમજ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિને અર્થે પ્રયત્ન કરનારી હોમરૂલ ક્લીગમાં પણ તેઓ બેઠાયા છે અને એ બાબતે પણ તેમણે પાંચ હજાર રૂપિયાની મદદ કરેલી છે, આ શિવાય બોમ્બે પ્રેસીડન્સી એસોસીએશન, પ્રોવિન્સીયલ કોંગ્રેસ કમિટી, ઇન્ડિયન મરચન્ટસ એસોસિએશન એન્ડ બુરો, એ.રી.એન્ડ કલબ તથા હિંદી મરચન્ટસ કલબ જેવી કેટલીક સંસ્થાઓના તેઓ સભાસદ છે.

રમતગમતનો પણ હંસરાજભાઈને શોખ છે, અને તેઓ હિંદુ જીમખાનાના એક આગેવાન એમ્બર છે, લોનટેનીસનો તેમને સારો શોખ છે, અને તરવાનો પણ તેમને ઘણો શોખ હોવાથી તેઓ દરેજ બે કલાક સ્વીમીંગ બથમાં તરવા બંધ છે. વળી સંગીત, ચિત્રકળા તથા શિલ્પકળા પ્રત્યે પણ તેમની લાગણી છે. પેડર રોડ પરના એમના સુંદરવિલાસ નામના બંગલાના દીવાનખાનાની છતમાં વિષ્ણુ ભગવાનના હસ અવતારનું સીમેન્ટનું કોતરકામ જે એમણે મોટે ખર્ચે તૈયાર કરાવ્યું છે, તે શિલ્પકળાનો એક નમૂનો છે.

ધર્મધ્યાન પ્રત્યે પણ હંસરાજભાઈ સારી લાગણી રાખે છે. શ્રી નાથદ્વારાના મંદિર ખાતે તેમણે લગભગ રૂ. પંદર હજાર વાપરેલા છે, તથા સંવત ૧૯૭૭ના અધિક માસમાં પોતાને ત્યાં અષ્ટોત્તેર સત પારાયણ બેસારી તે કાર્યમાં રૂપિયા વીસ હજાર તેમણે વાપરેલા હતા. વળી પોતાનાં માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે રૂ. ત્રીસ હજાર ખર્ચી એક સદાવૃત જુનાગઢના ગીરનાર પર્વતની પથ્થરચઢીની જગ્યામાં

તેમણે સ્થાપેલ છે, અને રતલામ જ'કશન નજીક શેઠ રણછોડદાસ પ્રેમજીના ત્રસ્ટી તરીકે તેમણે એક ધર્મશાળા ખંધાવી છે, વિશેષમાં પોતાના સ્વ. કાકા ગોવિંદજી ભાઈના સ્મરણાર્થે એમનાં બે પુત્રીઓને ભાટિયા ગ્રહ સ્થાપવાની સલાહ પણ તેમણેજ આપેલી અને એ મકાનનું તમામ કામકાજ પોતાની દેખરેખ નીચે કરાવેલું; આ મકાન ગીરગામ એક રોડ પર આવેલું છે, અને તે રૂ. પોણા બે લાખને ખર્ચે તૈયાર થયેલું છે, તેને ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા સને ૧૯૧૦માં તે વખતના ગવર્નરના હસ્તે થયેલી અને ત્યારથી મધ્યમ સ્થિતિના ભાટિયા કુટુંબો એ મકાનનો લાભ લીધે છે.

આ ચરિત્રના નાયક શેઠ હંસરાજભાઈના હસ્તે સખાવતનાં પણ ઘણાં જાણવા જેવાં કાર્યો થયેલાં છે, જેમાંનાં મુખ્ય મુખ્યની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) રૂ. સવા લાખ મુંબઈમાં એક આર્ટ્સ કોલેજ સ્થાપવા માટે તેમણે જાહેર કરેલા છે, એ રકમ કદાચ ઓછી પડે તો રૂ. પચીસ હજાર બીજા આપવા તેમણે જણાવેલ છે. ૨) પોતાનાં માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે ગીરનાર પર્વત પર સદાવૃત સ્થાપવા માટે રૂપિયા ત્રીસ હજાર. ૩) પોતાના પિતાએ રચેલ પ્રમાણ સહસ્ત્રીની પુનરાવૃત્તિ માટે રૂ. ત્રીસ હજાર. ૪) રૂ. દસ હજાર મુંબઈની યુનીવર્સિટીને. શેઠ પ્રાગજી ડાકરસી સ્મારક સાયન્સ સ્કોલરશીપ ' સ્થાપવા માટે ૫) રૂ. પંદર હજાર શ્રી નાથદ્રારામાં ૬) રૂ. વીસ હજાર અષ્ટોતેર સત પારાયણમાં ૭) રૂ. પાંચ હજાર સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટીને ૮) રૂ. પાંચ હજાર પુના સેવાસદનને ૯) રૂ. પાંચ હજાર મુંબઈ હોમરૂલ લીગમાં ૧૦) રૂ. અઢી હજાર બનારસ યુનિવર્સિટીમાં ૧૧) રૂ. સાત હજાર રાજકોટના ભાટિયા વિદ્યાર્થી ભૂવનમાં ૧૨) રૂ. એક હજાર સુરતના બાલાશ્રમમાં ૧૩) રૂ. એક હજાર ભાટિયા બાળરક્ષક વિદ્યાલયમાં ૧૪) રૂ. એક હજાર સંવત ૧૯૬૯ના દુકાળ કંડમાં તથા રૂ. એક હજાર એ પ્રસંગે વઢવાણ કેમ્પમાં કેટલકેમ્પ ઉઘાડવા ૧૫) રૂ. એક હજાર સુરત આર્ટ્સ કોલેજમાં ૧૬) રૂ. એક હજાર બનારસ નેશનલ કોલેજમાં ૧૭) રૂ. એક હજાર જમનાબાઈ સકકર્ધ મેમેરીયલ કંડમાં ૧૮) રૂ. એક હજાર સુરત વનિતા વિશ્રામમાં.

આ શિવાય રૂ. ૫૦૦૦ તથા તેની નીચેની ઘણી રકમો જીદી જીદી સંસ્થાઓમાં તેમણે આપેલ છે, જેની નોંધ વિસ્તાર થવાથી અત્રે આપેલી નથી, વળી હાલમાં સંવત ૧૯૭૫ના દુકાળ પ્રસંગે તેમણે પોતાના નામ પરથી “ શેઠ હંસરાજ પ્રાગજી કેટલકેમ્પ” ખોલવા માટે રૂપિયા વીસ હજાર આપેલા છે જે સર્વ સખાવતોને માટે શેઠ હંસરાજભાઈને ધન્યવાદ ધરે છે,

શેઠ હંસરાજભાઈ જેવા પરોપકારી અને ઉજ્જવળ કારકીર્દિના ગૃહસ્થને પરમાત્મા હીર્વ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને એમના હસ્તે લવિષ્યમાં આથી પણ વિશેષ સખાવતનાં તથા લોકહિતનાં કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

શેઠ મુળરાજ ખટાઉ મકનજી. જે. પી.

મુંબઈની ભાટિયા કોમના એક અગ્રેસર, એક બાહોશ મીલ એજન્ટ અને ઉદાર શહેરી શેઠ મુળરાજનો જન્મ સને ૧૮૬૮ના ઓગષ્ટની ૨૭મી તારીખે થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કચ્છ કોડારાના વતની હતા, જ્યાંથી શેઠ ખટાઉ મકનજી પ્રથમ મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, તેઓ શરૂઆતમાં શેઠ જીવરાજ બાલુને ત્યાં નોકર રહ્યા હતા, જે નોકરી લાંબો વખત કર્યા પછી સને ૧૮૬૦ ની અમેરિકાની લડાઈ વખતે અનુકૂળતા થતાં તેઓ પોતાના મિત્રોની સાથે મીલ ઉદ્યોગમાં જોડાયા હતા, અને ધીમે ધીમે ખટાઉ મકનજી નામની પોતાની એક સ્વતંત્ર મીલ તેમણે ચાલુ કરી હતી. તેઓ પોતાની પાછળ ગોરધનદાસ તથા મૂળરાજ નામના બે પુત્રો મુકી સ્વર્ગવાસી થયેલા.

મુળરાજ શેઠે જરૂર જોગો ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ અંગ્રેજી અભ્યાસને માટે હાઈ સ્કૂલમાં દાખલ થયેલા અને મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી પોતાના વડિલના ચાલતા મીલ ઉદ્યોગમાં જોડાઈ ગયેલા, જે ધંધા તેઓ હાલ પણ ચલાવે છે, અને પોતાની કુશળતાથી એ ધંધાને તેમણે સારી રીતે ખિલાવ્યો છે, હાલ એમની એજન્સી નીચે ખટાઉ મકનજી, તથા બોમ્બે યુનાઇટેડ નામની બે મીલો હોવા ઉપરાંત તેઓ સોલાપુર મીલમાં ડીરેક્ટર છે અને કટની સીમેન્ટ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપનીમાં પણ તેમનો આશ ભાગ છે, આ સિવાય બીજી પણ કેટલીક જોઈન્ટ કંપનીઓમાં તેઓ ભાગીદાર છે. વળી કેટલીક વીમા કંપનીઓની એજન્સી પણ તેમના હાથમાં છે, ટુંકમાં મુળરાજ શેઠની એક વેપારી તરીકેની તથા મીલ એજન્ટ તરીકેની કારકીર્દિ ઉજવણ છે.

હુન્નર ઉદ્યોગમાં ધ્યાન આપી તેમાંથી પૈસો તથા આબરૂ મુળરાજ શેઠે મેળવેલ છે, અને મળેલ પૈસાનો સખાવતનાં કાર્યોમાં તેમણે સફળપયોગ પણ કરેલો છે, એમની સખાવત જો કે ઘણા વખત થયાં ચાલુ છે, પરંતુ સને ૧૯૧૬ થી તેઓ એક સખાવતે બહાદુર નર તરીકે વિશેષ પ્રસિદ્ધિમાં આવેલ છે, કારણકે એ વરસમાં એમણે એક તડાકે ત્રીસ હજાર પાઉંડ એટલે કે લગભગ સાડાચાર લાખ રૂપિયા સખાવતના કાર્યોમાં આપવા માટે જાહેર કરેલા હતા.

મુળરાજ શેઠ મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી છે, અને જાહેર પ્રજામાં, સરકારમાં તથા તેમની કોમમાં તેઓ સાડા માનપાન ધરાવે છે, તેઓ હાલમાં યુરોપ તથા અમેરિકાની મુસાફરીએ ગયેલા છે.

Sheth Mulraj Khatau, J. P.

શેઠ મુળરાજ ખટાઉ, જે. પી.

મુંબઈના એક વ્યાજવાન મીલમાલેક.

Sheth Narottam Morarji Gokaldass, J. P.

શેઠ નરોત્તમ મોરારજી ગોકળદાસ, જે. પી.

મુંબઈના એક આગેવાન મીત્રમાર્ગક.

શેઠ નરોત્તમદાસ મોરારજી ગોકળદાસ. જે. પી.

ભાટિયા કોમના એક અગ્રેસર, અને મુંબઈના બાહોશ મીલ એજન્ટ શેઠ નરોત્તમદાસનો જન્મ સને ૧૮૭૭ના એપ્રિલની બીજી તારીખે પોરબંદર મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ પોરબંદરના વતની હતા. જ્યાંથી એમના દાદા શેઠ ગોકળદાસ જીવણ સંવત ૧૮૭૪માં મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. શેઠ નરોત્તમદાસના પિતા સ્વ. શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ એક સુપ્રસિદ્ધ અને પ્રતાપી પુરૂષ થઈ ગયા છે, જેમની કારકીર્દિ પ્રખ્યાત હોવાથી અત્રે તે સંબંધે વિશેષ લખવાની જરૂર નથી.

શેઠ નરોત્તમદાસે પોતાનું અંગ્રેજી શિક્ષણ મુંબઈની ન્યુ હાઈસ્કૂલમાં લીધેલું હતું, અને તેઓના ખાનગી અંગ્રેજી શિક્ષક મુંબઈના આગેવાન શહેરી અને હિંદના રાજદ્વારી અગ્રેસર સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકર હતા. મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી શેઠ નરોત્તમદાસ પોતાના પિતાના ચાલતા મીલ ઉદ્યોગમાં જોડાઈ ગયા હતા, જે ધંધાને તેમણે પોતાની બાહોશીથી સારી રીતે ખિલાવેલો છે, અને અત્યારે એક બાહોશ મીલ એજન્ટમાં તેમની ગણના થાય છે. મોરારજી મીલ અને સોલાપુર નામની પોતાની બે મીલોનો વહીવટ કરવા ઉપરાંત બીજી મીલોમાં પણ તેઓ ડીરેક્ટર તથા ભાગીદાર છે, તે ઉપરાંત કેટલીક વેપારી કંપનીઓ તથા બેંકો વિગેરેની વ્યવસ્થામાં પણ તેઓ આગળ પડતો ભાગ લે છે.

પોતાનો ધંધો કુશળતા પૂર્વક કરવાની સાથે શેઠ નરોત્તમદાસ શહેરની બહાર હિલચાલો તથા જ્ઞાતિની હિલચાલોમાં પણ બનતો ભાગ લીધે છે, તેમની જ્ઞાતિના નવા મહાજનના તેઓ અગ્રેસર છે, અને ભાટિયા કોમની બીજી કોન્ફરન્સની સ્વાગત કમિટિના તેઓ પ્રમુખ નિમાયા હતા, તે ઉપરાંત બહાર હિલચાલોમાં મ્યુનિસિપાલીટી, મીલ એનર્સ એસોસિએશન તથા દેશી વેપારી એમ્બરના આગેવાન તરીકે તેમણે સારો ભાગ લીધેલો છે, વળી તેમની લાયકાતથી નામદાર સરકારે તેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપેલો છે, તથા સને ૧૯૧૨ની સાલને માટે મુંબઈના શેરીફ નિમેલા હતા, વળી સર નાઇટનો માનવંત ઇલ્કાબ પણ તેમને મળવાનો હતો, પરંતુ તેનો તેમણે અસ્વીકાર કરેલો.

શેઠ નરોત્તમદાસ સને ૧૯૧૩માં પહેલી વાર વિલાયતની મુસાફરીએ ગયેલા, અને હાલમાં બીજી વખત તેઓ વિલાયતની મુસાફરીએ ગયેલા છે, પહેલી મુસાફરી વખતે તેમણે હવાઈ વિમાનની સ્કેલ કરેલી જેનો ફોટો લંડન ટાઇમ્સમાં આવેલો. હવાઈ વિમાનની મુસાફરી કરનાર દેશી ગૃહસ્થ તરીકે ધાતું કરીને શેઠ નરોત્તમદાસ પહેલા છે.

શેઠ કરીમભાઈ આદમજી પીરભાઈ.

વોહરા કોમના એક મહાન અગ્રેસર અને આપળળે કરોડપતિ થયેલા સ્વ. શેઠ આદમજી પીરભાઈના ત્રીજા પુત્ર શેઠ કરીમભાઈનો જન્મ સને ૧૮૭૦ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા સ્વ. સર આદમજી પીરભાઈ એક મહાન ઉદ્યોગી પુરૂષ થઈ ગયા છે, અને મુંબઈ ઇલાકામાં ત'બૂઓ બનાવવાની પહેલ કરનાર તરીકે તેમણે ભારે પ્રખ્યાતિ મેળવેલી છે, એમના સંબંધી વિશેષ હકીકત જાણવી હોય તેમણે આ પુસ્તકમાં એમનું જીવન વૃત્તાંત છપાવેલું છે તે વાંચવું.

શેઠ કરીમભાઈ અંગ્રેજી મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી પિતાના ચાલતા કારખાનામાં પોતાના ખીજા ભાઈઓ સાથે જોડાઈ ગયેલા છે, જે કારખાનાને ખીલવવા માટે તેમણે ભારે લક્ષ આપેલ છે. હાલ એમની પેઢીની એજન્સી નીચે ત'બૂઓનું લઘુ કારખાનું, આમડાની ઉપજોગી ચીજો બનાવવાનું કારખાનું કાપડની મીલ તથા માથેરાન સ્ટીમ લાઈટ રેલ્વે વિગેરે ઘણી આબાદ સ્થિતિ પર ચાલે છે, તે ઉપરાંત માથેરાન સ્ટીમ ટ્રાન્કે તેમણે થોડો વખત થયાં ચાલુ કરેલ છે, જેથી ત્યાંની પ્રજાને અને ત્યાં જનારને ઘણી સગવડ થઈ છે, ટુંકમાં હુન્નર ઉદ્યોગનાં પોતાનાં કારખાનાંઓને તેમણે પોતાના પિતાની માફક સારી રીતે ખિલાવી ઉદ્યોગી પુરૂષ તરીકે નામના મેળવેલી છે.

વિશેષ આનંદની વાત એ છે કે શેઠ કરીમભાઈ ઉદ્યોગમાં જેમ કુશળ છે, તેવીજ રીતે સખાવતનાં કાર્યો કરવામાં પણ ઉત્સાહી છે, અને આજ સુધીમાં તેમના હસ્તે ઘણી મોટી સખાવત થયેલ છે, જેને માટે એ પરોપકારી અને દયાળુ ગૃહસ્થને ધન્યવાદ ધટે છે.

શેઠ કરીમભાઈના મોટા ભાઈ શેઠ મહમદભાઈ તથા તેમના ખીજા ભાઈઓ પણ લાયક તેમજ બાહોશ ગૃહસ્થો છે, અને તેઓ બધાની મહેનત તથા કુશળતાથી તેમનાં હાથ નીચેનાં ખાતાંઓ ઘણા સારા પાયા પર ચાલે છે.

શેઠ કરીમભાઈની કારકીર્દિમાં જે કંઈ ખાસ નોંધ લેવા જેવું છે, તે એમનું ઉદાર અને દયાળુ અંતઃકરણ તથા એમની અનૂપમ સાદાઈ છે. એમની ઉદારતા તથા સાદાઈનો ખરો ખ્યાલ એમની જાતિ મુતાકાતથી થઈ શકે તેમ છે. પરમાત્મા એમના જેવા લાયક ગૃહસ્થને હમેશાં મુખ શાન્તિમાં રાખવા સાથે દીર્ઘ આયુષ્ય અર્પણ કરે એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sheth Karimbhai Adamjee Peerbhai.

શેઠ કરીમભાઈ આદમજી પીરભાઈ.
એક આગેવાન મીલ માલિક અને ઉદાર શહેરી.

Sheth Jehangirjee Bomanjee Petit, J. P.

શેઠ જહાંગીરજી બમનજી પીટિ, બે. પી.
પીટિ ખાનદાનના દુગદીપક ગૃહસ્થ.

શેઠ જહાંગીરજી બમનજી પીટિટ. જે. પી.

મુંબઈની પારસી કોમના એક અગ્રેસર, એક આગેવાન વેપારી તથા મીલ માલેક, અને એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી શેઠ જહાંગીરજી બમનજી પીટિટનો જન્મ સુપ્રસિદ્ધ પીટિટ કુટુંબમાં સને ૧૮૭૬ માં થયો હતો.

શેઠ જહાંગીરજીના વડિલો એટલા બધા પ્રખ્યાત અને પ્રતાપી થઈ ગયા છે કે એમને સર્વ કોઈ સારી રીતે જાણે છે. એમના દાદા સર દીનશા માણેકજી પીટિટ એક મહાન દાનેશ્વરી તેમજ ઉદ્યોગી પુરૂષ હતા, તેમણે પોતાની જીંદગીમાં લગભગ તેંત્રીસ લાખ રૂપિયા સંખ્યાવતમાં વાપર્યાનું કહેવાય છે, તેઓ મુંબઈના મીલ ઉદ્યોગના પિતા ગણાય છે, અને હિંદુસ્થાનના બીજા બેરોનેટ તરીકેનું માન પણ તેઓ મેળવી ગયા છે, તેમનું જીવન વૃત્તાંત આ પુસ્તકના બીજા વિભાગમાં છપાયેલું છે, તે વાંચવાથી એમના સંબંધી વધારે હકીકત જાણવામાં આવશે.

શેઠ જહાંગીરજીના પિતા શેઠ બમનજી પણ એવાજ એક પ્રતાપી પુરૂષ થઈ ગયા છે, અને તેઓ પણ પોતાના વડિલોના અનુકરણીય પગલે ચાલી સારી નામના મેળવી ગયા છે, એક સંખ્યાવતે બહાદુર ગૃહસ્થ તરીકે, પારસી કોમના એક અગ્રેસર તરીકે અને એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી તરીકે તેમણે સારી નામના મેળવી છે, તેઓ મુંબઈ બેંકના એક ડિરેક્ટર તથા મુંબઈની લેજિસ્લેટીવ કાઉન્સીલના એક સભાસદ હતા અને બીજી જાહેર હિલચાલોમાં પણ તેમણે સારો ભાગ લીધો, વિશેષમાં તેઓ એક ઉદાર ગૃહસ્થ હતા અને તેમની જીંદગીમાં તેમણે લગભગ સાડા તેર લાખ રૂપિયા સંખ્યાવતનાં કાર્યોમાં વાપર્યાં હતા, એમનાં સંખ્યાવતનાં સર્વ કાર્યોમાં “ ધિ બમનજી દીનશા પીટિટ, પારસી જનરલ હોસ્પિટલ ” ઘણી પ્રખ્યાત છે, જે ખાતાંને માટે એ પરોપકારી ગૃહસ્થે લગભગ રૂપિયા સાડા સાત લાખ આપેલા. એક મીલ માલેક તરીકે મજૂર વર્ગના હિતને માટે તેઓ કાળજી રાખતા અને મજૂરો પાસેથી નિયમિત બાર કલાક કામ લેવાની હદ બાંધવામાં તેમણે આગેવાની લીધી હતી.

શેઠ જહાંગીરજીએ શરૂઆતની અંગ્રેજી કેળવણી સંત ઝેવીયર હાઈ સ્કૂલમાં લીધેલી અને તે પછી વધારે અભ્યાસ પણ તેમણે તેજ કોલેજમાં કરેલો, બી. એ. સુધી અભ્યાસ કરી સને ૧૮૯૬ માં તેમણે કોલેજ છોડેલી અને તે પછી ધંધાને માટે તેમણે પોતાના નામની પેઢી ખોલેલી, જે પેઢી હજુ પણ ચાલે છે, અને મુંબઈની આગેવાન વેપારી પેઢીઓમાં તેની ગણના થાય છે. આયાત નિકાશનો ધંધો સારી રીતે ચલાવવા ઉપરાંત વીમા કંપનીઓની કેટલીક એજન્સીઓ પણ આ પેઢી પાસે છે.

પોતાની સ્વતંત્ર પેઢી સ્થાપી તેને સારા પાયા પર મુક્યા પછી શેઠ જહાંગીરજી સને ૧૯૦૧માં પોતાના પિતાની પેઢીમાં જોડાયેલા અને એ પેઢીમાં તેઓ સને ૧૯૧૬ સુધી ભાગીદાર હતા. વળી સને ૧૯૧૨માં તેઓ મેસર્સ દીનશા માણેજી પીટિટ એન્ડ સન્સની પેઢીમાં જોડાયેલા અને પોતાની એ પેઢીની એજન્સી નીચે ચાલતી મીલોના વહીવટમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લીધે છે, આ પેઢીની એજન્સી નીચે પાંચ મીલો ચાલે છે જે સઘળી મીલોના વહીવટમાં જહાંગીરજી શેઠનો હાથ છે, આ પાંચ મીલોમાં મળીને લગભગ બાર હજાર માણસો કામ કરે છે. આ શિવાય ખીજી પણ કેટલીક કંપનીઓના ડીરક્ટરનો માનવંત હોદ્દો જહાંગીરજી શેઠ ધરાવે છે. આ બધી હકીકતથી સારી રીતે સમજી શકાય છે કે જહાંગીરજી શેઠની વેપારી કારકીર્દિ ઘણી ગ્રંથકતી છે.

વેપાર તથા મીલ ઉદ્યોગમાં લક્ષ આપી તેને ખીલતવાની સાથે જાહેર હિલચાલમાં પણ જહાંગીરજી શેઠ ઘણું સાફ લક્ષ આપે છે, જાહેર હિલચાલોમાં ભાગ લેવાની શરૂઆત તેમણે ન્હાની ઉંમરે કરેલી અને સમય જતાં તેમાં વધારે ને વધારે ભાગ લેવાનું તેમણે ચાલુ રાખેલું. ભયંકર છપનીયા દુકાળ વખતે તેમણે એક નવીન યોજના ઘડી બેઆનાફંડ સ્થાપેલું, જે ફંડ મારફત તેમણે લગભગ ત્રીસ હજાર રૂપિયા એકઠા કરી તેમાંથી દુકાળીયાંઓને અનાજ વિગેરેની મદદ આપેલી, તે પછી તેમણે રેટ પેયરસ એસોસીએશન, વિક્ટોરીયા મેમોરીયલ અંધશાળા, સ્ટીમ લોન્ડરી, ઝોરાસ્ટ્રીયન એસોસીએશન ઇત્યાદિ સંસ્થાઓની સ્થાપનામાં આગેવાની લીધેલી, વળી પારસીઓને માટે સસ્તા ભાડાનાં મકાનો પૂરાં પાડવાની યોજના પણ તેમણે ઘડેલી. આ બધી બાબતો એમના જાહેર જીવનની શરૂઆતમાં બનેલી, સમય જતાં તેઓ જાહેરની મહાન હિલચાલોમાં આગળ પડેલા અને તેને પ્રતાપે હાલ તેઓ સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓના અગ્રેસર છે.

મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીના મેમ્બર તરીકે તેઓ આજે લગભગ અઠાર વરસ થયાં ઉપરા ઉપર ચુંટાયા કરે છે અને મ્યુનીસીપાલિટીના એક આગેવાન તથા ઉપયોગી સલાહકાર તરીકે તેમણે સારી પ્રખ્યાતી મેળેવેલી છે, બોમ્બે પ્રેસીડન્સી એસોસીએશનના તેઓ પંદર વરસ થયાં સલાહકાર છે અને છેલ્લાં પાંચ વરસ થયાં તેઓ તેના એક સેક્રેટરી તરીકે કામ કરે છે. તે શિવાય પારસી જનરલ હોસપીટલ, વિક્ટોરીયા સ્મારક અંધશાળા, અને ઇન્ડિયન ઇકોનોમીક સોસાયટી તથા ધિ ઇમ્પીરીયલ ઇન્ડિયન સીટીઝનશીપ એસોસીએશનના તેઓ સ્થાપક તથા સેક્રેટરી છે, હોસપીટલને માટે એમણે આજ સુધીમાં લગભગ પાંચીસ લાખ રૂપિયા તથા અંધશાળાને માટે લગભગ ચાર લાખ રૂપિયા એકઠા કર્યા છે અને ખીજાં કેટલાંક જાહેર ફંડોને માટે પણ તેમણે લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા છે, જેનો કુલ

આંકડો લગભગ એક કરોડનો થાય છે. વળી જહાંગીરજી શેઠ દેશી વેપારી એમ્બર તથા મીલ એનર્સ એસોસીએશન જેવી વેપારી સંસ્થાઓના પણ એક મોલાદાર અગ્રેસર છે અને એ બંને ખાતાઓના પ્રમુખના માનવંત હોદ્દા ભોગવવાને પણ તેઓ લાચરશાળી થયેલા છે; એટલુંજ નહિ પણ પારસી પંચાયત તથા પારસી ચીફ મેટ્રોપોલીટલ કોર્ટ જેવી એમની કોમની મહાન સંસ્થાઓના પણ તેઓ સભાસદ છે. ટુંકમાં શેઠ જહાંગીરજી પોતાની લાયકાત તથા કુશળતાથી મુંબઈની ઘણી આગેવાન સંસ્થાઓમાં ઉત્તમ દરજ્જે ધરાવે છે. વળી તેમની ઔદ્યોગિક કુશળતાથી તેઓ ચાલુ વરસમાં મળેલી ઔદ્યોગિક પરિષદના પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા હતા.

એક વક્તા તરીકે પણ જહાંગીરજી શેઠ કુશળતા ધરાવે છે, અને બુદ્ધા બુદ્ધા ઘણા વિષયો પર તેમણે બુદ્ધે બુદ્ધે પ્રસંગે ભાષણો આપેલાં છે, તથા નિબંધો લખેલા છે.

ટુંકમાં એક વેપારી, એક મીલમાલિક, એક મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેટર, એક વક્તા, એક અગ્રેસર પારસી ગૃહસ્થ તથા એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી તરીકેની શેઠ જહાંગીરજીની આજ મુધીની કારકીર્દિ નોંધ લેવા લાયક છે, અને તેમની લવિષ્યની કારકીર્દિ આ કરતાં પણ વધારે ઉજવણ નિવડશે એવો સંભવ છે.

શેઠ જહાંગીરજીએ યુરોપ તથા અમેરિકા વિગેરે દેશોની મુસાફરી પણ એક કરતાં વધારે વખત કરી છે અને તે દેશોના વેપાર રાજગાર તથા રીતરિવાજોનો અનુભવ મેળવેલો છે.

શેઠ જહાંગીરજી જેવા બાહોશ અને ઉલટમંદ ગૃહસ્થને પરમાત્મા દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીએ કરે અને લવિષ્યમાં એમના હસ્તે હજી બીજા અનેક લોકહિતકારી કાર્યો થાય, તેમજ તેમની બુલંદ કારકીર્દિ હજી પણ વધારે ઉજવણ થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

શેઠ મહમદલાઈ કરીમલાઈ ઈબ્રાહિમ. જે. પી.

સર કરીમલાઈ ઈબ્રાહિમના વડા પુત્ર અને એમની બેરોનેટની ગાદીના લવિધ્યના વારસ શેઠ મહમદલાઈનો જન્મ સને ૧૮૬૭ ત્રા સપ્ટેમ્બરની ૧૧ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કચ્છના વતની હતા, જ્યાંથી શેઠ મહમદલાઈના પિતા-મહા શેઠ ઈબ્રાહિમ પખાની પ્રથમ 'વેપાર અર્થે' મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, તે વખતથી તેમના વંશજોએ મુંબઈનેજ 'પોતાનું' નિવાસ સ્થાન બનાવેલું છે.

શેઠ મહમદલાઈએ પ્રોપ્રાયેટરી હાઇસ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું અને થોડા વખત અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ પોતાના પિતાની પેઢીમાં જોડાઈ ગયેલા, જે પેઢીમાં તેઓ આજે પણ કામ કરે છે, અને મુંબઈના એક આગેવાન વેપારી તથા મીલ માલેક ગણાય છે.

પેઢીના કામમાં ધ્યાન આપવાની સાથે જાહેર હિલચાલમાં પણ મહમદલાઈ શેઠ બનતું લક્ષ આપે છે. મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીમાં તેઓ લગભગ વીસ વરસ થયાં મેમ્બર તરીકે ચુંટાતા, અને છેક હમણા સુધી તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીમાં હતા. વળી એમના પિતાજી વૃદ્ધ અવસ્થાને લીધે 'પોર્ટ ટ્રસ્ટ'માંથી નિવૃત્ત થયા ત્યારે તેમની જગ્યાએ શેઠ મહમદલાઈને તેમની લાયકાતથી સરકારે ચુંટી કાઢેલા છે, જે હોદ્દા પર તેઓ હાલ પણ છે, વળી આ વરસે ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ટ્રસ્ટમાં એક સરકારી બેઠક ખાલી થતાં તે જગ્યાએ નામદાર સરકારે શેઠ મહમદલાઈને નીમી તેમની કદર કરેલી છે, વળી નામદાર સરકારે તેમની લાયકાતથી તેમને જે. પી. નો ઇન્ડિકાબ તથા ઓનરરી માજિસ્ટ્રેટનો હોદ્દા પણ શરૂઆતથી આપેલો જે હોદ્દાનું હાલમાં શેઠ મહમદલાઈએ રાજીનામું આપેલું છે. આ બધી હકીકત ઉપરથી સારી રીતે સમજી શકાય છે કે શેઠ મહમદલાઈ સરકારના એક વિશ્વાસુ છે, આ નવાં વરસની ખુશાલીમાં પણ નામદાર સરકારે શેઠ મહમદલાઈને કયસરે હિંદનો સોનાનો ચાંદ આપેલો છે.

શેઠ મહમદલાઈ એક ગર્ભશ્રીમંત અને પૈસાપાત્ર ગૃહસ્થ હોવા છતાં સ્વભાવે ધણા શાન્ત, દયાળુ અને ઉદાર અંતઃકરણના છે, પોતાની કામને લગતી હિલચાલો તથા કામહિતકારી કાર્યોમાં પણ બનતો ભાગ લીએ છે અને પોતાના જ્ઞાતિબંધુઓ માટે સારી લાગણી રાખે છે.

શેઠ મહમદલાઈ જેવા લલા સ્વભાવના અને લાયક સહગૃહસ્થને પરમાત્મા દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે, અને તેમના હસ્તે લવિધ્યમાં લોકહિતનાં અનેક શુભ કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sheth Mahamadbhai Karimbhai Ebrahim, J. P.

શેઠ મહમદભાઈ કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમ, જે. પી.
સર કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમની ગાદીના ભવિષ્યના ઝેરોનેટ.

Sheth Rahimtulla Karimbhai Ebrahim, J. P.

શેઠ રહિમતુલ્લા કરીમભાઈ ઈબ્રાહિમ, જે. પી.
મુંબઈની મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનના સને ૧૯૧૮ ની સાલના પ્રમુખ.

શેઠ રહિમતુલા કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમ. બી. એ. જી. પી.

શેઠ રહિમતુલાભાઈનો જન્મ સને ૧૮૮૬ના મે માસની ૨૭ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. એમના પિતા સર કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમ મુંબઈના એક સુપ્રસિદ્ધ શ્રીમંત ગૃહસ્થ છે, અને ખોજ કોમમાં તેઓ ઉંચા દરજ્જે ધરાવે છે. તેમની કોમમાં બેરોનેટનો ઇન્કાબ મેળવવાને લાગ્યશાળી થનાર તેઓ એકલાજ છે. હુન્નર ઉદ્યોગમાં કરીમભાઈ ઇબ્રાહિમની કંપની આગળ પડતી છે, અને મીલ ઉદ્યોગના તેઓ એક મોટા આગેવાન લેખાય છે, શેઠ રહિમતુલાના વડાભાઈઓ શેઠ મહમદભાઈ તથા સર ફાઝલભાઈ ઘણા પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો છે, તેમના સંબંધી વિશેષ હકીકત આ પુસ્તકમાં તેમનાં છપાયેલાં વૃત્તાંતોથી જાણી શકાશે.

શેઠ રહિમતુલાએ સને ૧૯૦૩માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી હતી અને તે પછી ઉંચી કેળવણી લેવા માટે તેઓ એન્ક્રીસ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા હતા, જ્યાં ચાર વરસ અભ્યાસ કરી સને ૧૯૦૭માં તેમણે બી. એ.ની પરિક્ષા પસાર કરી હતી.

અભ્યાસમાંથી મુક્ત થયા પછી શેઠ રહિમતુલાભાઈ પોતાના પિતાના નામથી ચાલતી પેઢીમાં જોડાઈ ગયેલા છે, અને એ પેઢીને ખિલવવા તરફ તથા એ પેઢીના મુખ્ય આધારરૂપ મીલ ઉદ્યોગ તરફ તેઓ સાફ લક્ષ આપે છે.

ધંધામાં ધ્યાન આપવાની સાથે જાહેર હિલચાલમાં પણ તેઓ બનતું લક્ષ આપે છે, અને હાલ તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીના એક અગ્રેસર લેખાય છે. મ્યુનીસીપાલિટીના સલાસદ તરીકે પહેલ વહેલા તેઓ સને ૧૯૧૩માં પરેલ વોર્ડ તરફથી ચુંટાયા હતા અને તે પછી તેમની કુશળતાથી સને ૧૯૧૬માં તેઓ રોન્ડીંગ કમિટીમાં દાખલ થઈ શક્યા હતા, જ્યાંથી આગળ વધી સને ૧૯૧૮માં તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખપદના અતિ માનવંત હોદ્દા પર ચડ્યા હતા.

મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખ તરીકેની શેઠ રહિમતુલાની કારકીર્દિ ઉજ્જવળ અને વખાણને પાત્ર નિવડેલી છે, અને જ્યારે એ હોદ્દાથી તેઓ નિવૃત્ત થયા ત્યારે વર્તમાનપત્રોએ તથા મ્યુનીસીપાલિટીના મેમ્બરોએ તેમના પ્રમુખપદને માટે સંતોષ બતાવવા સાથે પોતાની ફરજ બરોબર બજાવવા માટે તેમને ધન્યવાદ આપેલો હતો.

શેઠ રહિમતુલાની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઉજ્જવળ નિવડેલી છે, અને એમની લવિષ્યની કારકીર્દિ આથી પણ વધારે ગળકતી નિવડશે એવો સંભવ છે.

શેઠ નસરવાનજી નવરોજજી વાડીયા. સી. આઈ. ઇ. જે. પી.

મુંબઈના એક આગેવાન મીલ એજન્ટ શેઠ નસરવાનજી વાડીયાનો જન્મ સને ૧૮૭૩ના મે મહિનાની ૩૦મી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા શેઠ નવરોજજી નસરવાનજી વાડીયા મીલ ઉદ્યોગના એક અનુભવી તરીકે તથા એક બાહોશ એન્જનીયર તરીકે ઘણી સારી નામના મેળવી ગયા છે, તેઓ સરકારના પૈલુ પ્રીતિપાત્ર હતા અને તેથી જે. પી. તેમજ સી. આઈ. ઇ. ના ઇલ્કાબ નામદાર સરકારે તેમને આપવા ઉપરાંત મુંબઈના ત્રણ ગવર્નરોએ તેમને પોતાના કાઉન્સિલમાં નિમંત્રણ હતા. અને મુંબઈ સરકાર તથા હિંદી સરકાર તરફથી કેટલાક ગ્રાંટીયર પ્રસંગોએ તેમની સલાહ લેવામાં આવતી. વળી તેઓ એક સખાવતે બહાદુર પુરૂષ પણ હતા અને ગુજરી ગયા ત્યારે પાંચ લાખની નાદર રકમ ગરીબ માણસોને માટે સસ્તાં ભાડાંની ચાલીઓ બાંધવા માટે ટ્રસ્ટીઓને સોંપી ગયા છે.

શેઠ નસરવાનજીએ સેન્ટ જેવીયર કોલેજમાં અંગ્રેજી કેળવણી લીધેલી અને સને ૧૮૯૦માં એટલે કે સત્તર વરસ જેટલી ન્હાની વયે મેટ્રિકની પરિક્ષા ઉંચે નંબરે પસાર કરેલી હતી, તે પછી તેઓ પિતાની પેઢીમાં જોડાઈ ગયેલા હતા. જે પેઢીને ખીલવવા તરફ તેમણે સાફ લક્ષ આપ્યું જેના પ્રતાપે હાલ એમની પેઢી એક ઉત્તમ પેઢી ગણાય છે, અને તેઓ પોતે એક બાહોશ મીલ એજન્ટ ગણાય છે, એમની પેઢીએ આજ સુધીમાં કેટલીક મીલો બાંધી આપેલ છે અને કેટલીક મીલોમાં સંચાઓ પૂરા પાડેલ છે, જેનાં નામ:-કેસન્ટ, ફાઝલભાઈ, પર્લ, લક્ષ્મી-કોટન, વિષ્ણુ કોટન અને પ્રેમીયર મીલ્સ છે, ઉપરાંત પોતાની એજન્સી નીચે ટેક્સટાઈલ, તથા સ્પ્રિંગ નામની બે મીલો તથા ધિ બોમ્બે ડાઈંગ એન્ડ મેન્યુ-ફેક્ચરીંગ કંપની લીમીટેડ નામનું રંગનું કારખાનું ચાલે છે.

શેઠ નસરવાનજી ધંધા સખંધી વિશેષ માહિતી મેળવવા માટે કેટલીક વખત વિલાયત પણ જઈ આવેલા છે, પ્રથમ તેઓ સને ૧૯૦૧માં વિલાયત ગયેલા હતા, જે વખતે તેઓ ત્યાંના ઇન્સ્ટીટ્યૂટ ઓફ મિકેનીકલ એન્જનીયરના સભાસદ નિમાયા હતા. સને ૧૯૧૬માં ત્યારે તેઓ સહકુટુંબ વિલાયત ગયા ત્યારે એમની મુસાફરી દરમ્યાન જે સ્ટીમરમાં તેઓ હતા તે સ્ટીમરને ટોરપીડોથી ઉડાડી નાખેલી, પરંતુ સુભાગ્યે તેમાંના કોઈ ઉતાડૂને ઇજા થઈ નહોતી.

શેઠ નસરવાનજી વાડીયા પોતાની લાયકાત, કુશળતા અને મીલ ઉદ્યોગની પ્રવિણતાને લીધે મુંબઈના મીલ માલિકોમાં સારો દરજ્જો ધરાવે છે, અને મીલ ઓનર્સ એસોસિએશનના તેઓ આગેવાન છે, સને ૧૯૧૧માં તેઓ તેના પ્રમુખ પણ નિમાયા હતા, વળી સને ૧૯૧૭માં ઇન્ડિયન કોટન કમિટીના એક સભાસદ તરીકે પણ તેઓને ચૂંટીને નામદાર સરકારે તેમની કુશળતાની કદર કરેલી હતી. તેઓ શહેરની ખીજી બહેર હિલચાલોમાં પણ બનતો ભાગ લીધે છે.

Sheth Nusarwanji Navrojaji Vadia, J. P., C. I. E.

શેઠ નસરવાનજી નવરોજી વાડીયા, જે. પી., સી. આઈ. ઈ.
મુંબઈના એક આગેવાન મીલમાલેક.

Mr. Cavasji Jehangirji Readymony, M. A., J. P., O. B. E.

શેઠ કાવસજી જહાંગીરજી રેડીમની, એમ. એ., જે. પી., ઈત્યાદિ .
સ્વનાસીપાલીટીના સને ૧૯૧૯ ની સાલના પ્રમુખ.

શેઠ કાવસજી જહાંગીરજી રેડીમની.

એમ. એ. જી. પી. ઇત્યાદિ.

સર કાવસજી જહાંગીરજીની ગાદીના ભવિષ્યના બેરોનેટ અને મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીના ચાલુ વરસના પ્રમુખ શેઠ કાવસજીનો જન્મ સને ૧૮૭૬માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા સર કાવસજી જહાંગીરજી મુંબઈના એક ઘણાજ નામાંકિત ગૃહસ્થ છે, અને મુંબઈ શહેરમાં જે ગણ્યા ગાંઠ્યા બેરોનેટ છે તેમાં તેઓ પણ એક છે, તેમના સળાઈ વિશેષ હકીકત બાણવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે આ પુસ્તકમાં એમનું જીવન વૃત્તાંત છપાવેલું છે, તે વાંચવું.

શેઠ કાવસજીએ પોતાનું શરૂઆતનું અંગ્રેજી શિક્ષણ મુંબઈની સેન્ટ જેવીયર હાઈસ્કૂલમાં લીધેલું અને તે પછી તેમને વિલાયત જવાનું થવાથી આગળની ઉચ્ચ કેળવણી માટે તેઓ કેમ્બ્રિજની સેન્ટ જોન કોલેજમાં દાખલ થયેલા. સને ૧૯૦૦માં બી. એ.ની અને સને ૧૯૦૫માં એમ. એ.ની ડીગ્રી તેમણે મેળવેલી.

અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તેઓ પોતાના વડિલના નામથી ચાલતી પેઢીમાં બેઠાઈ ગયા છે, જે પેઢીમાં તેઓ હાલ પણ છે, અને એ પેઢીની એજન્સી નીચે ચાલતી મીલો વિગેરેના વહીવટમાં સાફ લક્ષ આપે છે.

શેઠ કાવસજીની બહેર કારકીર્દિમાં તેમની મ્યુનીસીપલ કારકીર્દિ વધારે ઝળકતી છે, તેઓ ઘણાં વરસ થયાં મ્યુનીસીપાલિટીના એક સભાસદ ચુંટાયેલા છે, તે વખતથી આજ સુધી તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીના કામકાજમાં આગળ પડતો ભાગ લીધે છે. સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલને માટે તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના પ્રમુખ ચુંટાયેલા હતા અને હાલમાં ૧૯૧૬-૨૦ની સાલને માટે મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખ નિમાયેલા છે.

શેઠ કાવસજી બહેર હિલચાલમાં પણ બનતો ભાગ લીધે છે, અને તેમની કોમમાં તથા સરકારમાં તેઓ સાફ માનપાન ધરાવે છે, તેમની લાયકાતથી નામદાર સરકારે તેમનેજે. પી. તથા ઓડર ઓફ ધિ બ્રિટિશ એમ્પાયરના ઇન્કાબ આપેલા છે.

શેઠ હાજી યુસુફ હાજી ઇસમાઈલ સોબાણી. જે. પી.

કચ્છી મેમણ કોમના એક અગ્રેસર, એક આગેવાન શહેરી, મીલ એજન્ટ તથા વેપારી શેઠ હાજી યુસુફનો જન્મ સને ૧૮૫૬માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

જરૂર જોગો અંગ્રેજી અભ્યાસ કર્યા પછી તેઓ પોતાના મોટા ભાઈના નામથી ચાલતી હાજી મહમદ હાજી ઇસમાઈલની પેઢીમાં જોડાઈ ગયા હતા, જે પેઢી સને ૧૮૬૬માં એમના મોટાભાઈ હાજી મહમદે સ્થાપી હતી અને કટપીસની આયાતનું તથા બીજું કેટલુંક કામકાજ કરતી હતી.

સદરહુ પેઢીમાં જોડાયા પછી શેઠ હાજી યુસુફે એ પેઢીને ખીલવવા તરફ સાફ લક્ષ આપેલું, જેના પ્રતાપે એ પેઢી અત્યારે સારા પાયા પર ચાલે છે, અને તેની એજન્ટ્રી નીચે એક્ષીસ્ટન નામની એક મીલ પણ છે, જે મીલ સને ૧૯૦૩માં એ પેઢીએ ખરીદ કરેલી છે. શેઠ હાજી યુસુફ આ પેઢીમાં સને ૧૮૭૦ના બન-યુઆરીની પહેલી તારીખે એટલે કે પોતાની ચૌદ વરસની તદ્દન ન્હાની ઉંમરે જોડાયા હતા, જે વાતને આજે લગભગ પચાસ વરસ થયા છે.

પોતાની પેઢીના કામકાજમાં ધ્યાન આપી પોતાના ધંધાને સારી રીતે ખિલવવા ઉપરાંત જાહેર હિલચાલોમાં, કોમની હિલચાલોમાં તથા સંખ્યાવતનાં કાર્યોમાં પણ શેઠ હાજી યુસુફે સાફ ધ્યાન આપેલું, મ્યુનીસીપાલિટીના સભાસદ તરીકે તેમણે ઘણાં વરસ સુધી કામ કરેલું અને જાહેરની બીજી હિલચાલોમાં પણ બનતો ભાગ લીધેલો.

કેળવણી પ્રત્યે તેમની ચાહના હોવાથી સને ૧૮૮૩માં તેમણે પોતાની કોમને માટે એક કન્યાશાળા સ્થાપેલી, અને તે શિવાય મુંબઈની અંગ્રેજીને ઇસલામની સ્થાપનામાં તેમણે ડૉ. ત્રીસ હબ્બરની મદદ આપેલી, વળી પોતાના પુત્ર સીદીક મહમદની યાદગીરી માટે તેમણે એક લાઇબ્રેરી પણ સ્થાપેલી, અને સેન્ટ જેવીયર કોલેજમાં ભણતા પોતાની કોમના વિદ્યાર્થીને મદદ કરવા માટે સ્કોલરશીપ પણ સ્થાપેલ છે, આ પ્રમાણે કેળવણીને ઉત્તેજન આપનારાં કેટલાંક કાર્યો શેઠ હાજી યુસુફના હસ્તે થયેલાં છે.

શેઠ હાજી યુસુફ સરકાર દરબારમાં પણ સાફ માનપાન ધરાવે છે, અને સરકાર તરફથી જે. પી. તથા આનરરી માજિસ્ટ્રેટના ઇલ્કાબ મેળવવાને પણ ભાગ્યશાળી થયા છે.

પોતાના વેપારને ખીલવવા માટે તેમણે બે વખત વિલાયતની મુસાફરી પણ કરેલી છે. સંતતિમાં તેમને મી. ઉમર તથા મી. ઓસમાન નામના બે પુત્રો છે, જેઓ અભ્યાસમાંથી પરવારી હાલ પેઢીના કામકાજમાં જોડાઈ ગયા છે. મી. ઉમરના વિચારો રાજદ્વારી છે, અને હોમરૂલ લીગના એક અગ્રેસર તથા સેક્રેટરી તરીકેની તેમની કારકીર્દિ સુપ્રસિદ્ધ છે.

Sheth Haji Usuf Haji Ismail Sobani, J. P.

શેઠ હાજી યુસુફ હાજી ઇસ્માઈલ સોબાણી, જે. પી.

Sheth Hormusji Manekji Mehta.

શેઠ હોરમસજી માણેકજી મહેતા.

આપણે આગળ વધેલા એક બાહોશ મીલ એજન્ટ.

શેઠ હોરમસજી માણેકજી મહેતા.

મુંબઈની સુપ્રસિદ્ધ એચ. એમ. મહેતા એન્ડ કંપનીના સ્થાપક તથા માલિક શેઠ હોરમસજી માણેકજી મહેતાનો જન્મ સને ૧૮૭૧માં મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના માતા પિતાની હાલત ગરીબ હોવા છતાં તેમણે પોતાના પુત્રને સારી કેળવણી આપવા બનતી કોશિષ કરી હતી, અને હોરમસજી શેઠે ફાટ હાઈસ્કૂલ તથા એન્ડ્રીયન હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરી સને ૧૮૯૦માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી.

તે પછી પૈસા સંબંધી સ્થિતિ સારી નહિ હોવાથી આગળ અભ્યાસ નહિ વધારતાં તેઓ પંદર રૂપિયાના ટુંક પગારથી એન્જીની ટંકશાળામાં નોકર રહ્યા હતા, આ નોકરી એક વરસ કર્યા પછી તેઓ પચાસ રૂપિયાના પગારથી ચાઈના મીલ્સમાં એસીસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે નિમાયા હતા. આ નોકરી દરમ્યાન તેમને મીલન લગતાં કામકાજનો અનુભવ મેળવવાની સારી તક મળી હતી. આ નોકરી કેટલોક વખત કર્યા પછી સને ૧૮૯૪માં તેઓ ડી. આર. ઉમરીગરની કંપની કે જે મીલ સ્ટોર સપ્લાયરનું કામ કરતી હતી તેમાં જોડાયા હતા, અને જે વરસ સુધી એ કંપનીના હેડ સેક્સમેન તરીકે કામ કર્યું હતું, તે પછી તેમણે નોકરીમાંથી છુટા થઈ સ્વતંત્ર ધંધો કરવાનો વિચાર કર્યો અને સને ૧૮૯૭માં એચ. એમ. મહેતા એન્ડ કંપની નામની પોતાની પેઢી સ્થાપી અને “મીલ સ્ટોર્સ સપ્લાઈ એન્ડ ટ્રેડિંગ કંપની એન્ડ ઇન્ડીયા” નામની એક લીમીટેડ કંપની સ્થાપી. આ કંપનીને પોતાની કુશળતાથી ધીમે ધીમે વધારી હાલ ઘણા મક્કમ પાયા પર લાવી મુકી છે, અને આપબળથી એ વેપારમાં આગળ વધી એમણે સારી નામના મેળવી છે.

સને ૧૯૦૪માં તેઓ ઉદ્યોગમાં એક પગલું આગળ વધ્યા અને અમદાવાદના પ્રખ્યાત શહેરી તથા બાહોશ મીલ એજન્ટ શેઠ મંગળદાસ ગીરધરદાસ પારેખ સાથે જોડાઈ મુંબઈની વિક્ટોરીયા મીલ લાગમાં વેચાતી લીધી. આ મીલ એમણે ખરીદ કરી ત્યારે નબળી હાલતમાં હતી, પરંતુ એ બન્ને ગૃહસ્થાની ખર્ચ તથા હુશિયારીથી ધીમે ધીમે સુધરીને હાલ સારા પાયા પર આવી ગઈ છે. મીલ ઉદ્યોગમાં એક મીલના કામકાજને ઝરેડે ચડાવ્યા પછી તેમણે જ્યુબિલી નામની બીજી મીલ લાગી-દારીમાં ખરીદ કરી છે, અને તે પછી સને ૧૯૧૮માં જળલપુરની રાજ ગોકળદાસ નામની મીલની એજન્સી મેળવી છે.

શેઠ હોરમસજીએ પોતાની હુશિયારીથી પોતાના ધંધાને બહોળા વિસ્તારમાં ફેલાવેલો છે, અને ધંધા સંબંધી અનુભવ તથા સાધનો મેળવવા માટે તેઓ ચાર

વખત વિદાયત જઈ આવેલા છે, અને હાલમાં પાંચમી વખત વિદાયત ગયા છે, ઇંગ્લાંડના ઉદ્યોગનાં મુખ્ય શહેરો માંચેસ્ટર તથા ગ્લાસગોમાં શેઠ હોરમસજીએ પોતાની એચ. એમ. મહેતાની પેઢીના આડતીયા રાખેલા છે, અને અમદાવાદમાં એ પેઢીની શાખા રાખેલી છે.

મીલ ઉદ્યોગ ઉપરાંત વીમાના ઉદ્યોગ તરફ પણ હોરમસજી શેઠે પોતાની નજર દોડાવી છે અને “ જેનીથ લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની ” નામની જીંદગીના વીમાની કંપની પોતાની એજન્સી નીચે કાઢી ધીમે ધીમે તેને પગલર કરી છે, વળી હાલમાં તેમણે “ ધિ બ્રિટિશ ઇન્ડીયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ ” નામની એક બીજી વીમા કંપની પણ ચાલુ કરેલ છે.

વળી કલકત્તાના બાણીતા વેપારી મી. ટી. આર. પ્રાટ સાથે જોડાઈ એમણે મોટરનો વેપાર પણ હાથમાં લીધેલો છે અને લુઇક, સ્ટેન્ડર્ડ તથા સ્ટ્રીપલબુધ નામના બાણીતા બનાવનારાઓની મોટરોના તેઓ એજન્ટ નિભાયા છે, તે શિવાય બી. પી. નાળીયેરવાળાની કંપની, કોમ્પટનની બાણીતી ઇલેક્ટ્રિક કંપની તથા પૂના ઇલેક્ટ્રીક કંપનીના મેનેજમેન્ટમાં પણ હોરમસજી શેઠનો હાથ છે.

શેઠ હોરમસજીએ મુંબઈમાં એક નવી એક સ્થાપવાની યોજના પણ રચી રાખી છે, અને વિદાયતથી પાછા ફર્યા પછી એ જોડને હસ્તીમાં લાવવાનો એમનો ઇરાદો છે.

શેઠ હોરમસજીએ ગરીબ સ્થિતિમાંથી ધંધાની શરૂઆત કરી બીજા મહાનતથી આગળ વધ્યા છે, અને એક પ્રસિદ્ધ વેપારી તથા બાંહેધ મીલ એજન્ટ તરીકે સારી નામના મેળવી છે, ગરીબ સ્થિતિનો એમને અનુભવ હોવાથી ગરીબ માણસો પ્રત્યે તેઓ સારી લાગણી રાખે છે, અને તેમને બનતી મદદ આપે છે. એમના હસ્તે આજ સુધીમાં સારી સંખ્યાવત થઈ છે અને હવે થયા કરે છે, તેઓ સ્વભાવે નમ્ર અને મિલનસાર તથા માયાળુ છે.

શેઠ હોરમસજીને સંતતિમાં બે પુત્રીઓ અને ચાર પુત્રો છે. ચાર પુત્રોમાંના બે એમની પેઢીમાં જ જોડાયેલા છે, એક ઇંગ્લાંડમાં અભ્યાસ કરે છે અને એક અમેરિકામાં છે.

विभाग पांचमो—सुप्रसिद्ध स्त्रीओ.

स्वर्गस्थ तथा हैयात.

સ્વ. લેડી સાકરબાઈ દીનશાજી પીટિટ.

મુંબઈના મીલ ઉદ્યોગના પિતા અને એક દાનવીર શહેરી સ્વ. સર દીનશાજી માણેકજી પીટિટનાં ઘણીયાણી લેડી સાકરબાઈ પીટિટનો જન્મ સને ૧૮૨૭ના બન્યુઆરીના ૨૭મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

બરોબર એમની દસ વરસની ઉંમરે એટલે કે સને ૧૮૩૭ના ફેબ્રુઆરીની ૨૭મી તારીખે એમનાં લગ્ન સર દીનશાજી સાથે થયાં હતાં. જે કે આ લગ્ન બાળલગ્ન હતાં, છતાં પણ તે ઘણાંજ ફતેહમંદ નિવડેલાં હતાં અને અરધી સદી કરતાં પણ વધારે વખત એ દંપતિનો સંસાર મુંબઈપ આલ્યો હતો; એટલુંજ નહિ પણ પડ વરસના લાંબા ગૃહસ્થાશ્રમ પછી પણ ન્યારે લેડી સાકરબાઈ ગુજરી ગયાં ત્યારે સર દીનશાજી ઓછા દિલગીર થયા નહોતા, આ કાંઈ દંપતિનો જેવો તેવો પ્રેમ કહેવાય નહિ. હાલના કહેવાતા પ્રેમ કરતાં અંતરનો આ ખરો પ્રેમ અનેક દરજ્જે વધુ વખાણને પાત્ર છે.

લેડી સાકરબાઈએ બાલ્યાવસ્થામાં કાંઈ પણ કેળવણી લીધેલી હોય એમ જણાતું નથી, તેમજ હાલના જેવી ચિત્રકળાની, ગાવા બગવવાની ભરવા ગુથવાની કે એવીજ બીજી કોઈ પણ કેળવણી તેમણે લીધેલી નહોતી, પરંતુ દીન દુઃખીનાં આંસુ લુછી તેમને મદદ કરવાની, પરાંપકારી કાર્યોમાં લક્ષ રાખવાની, વ્યવહારિક બાબતોમાં પતિને યોગ્ય સલાહ તથા સહાયતા આપવાની, ધર્મ ઉપર આસ્થા રાખવાની અને વિશુદ્ધ અંતઃકરણ રાખવાની ઉત્તમ કેળવણી, કે જે પ્રાણી માત્રને ભૂષણ રૂપ થઈ પડે છે તેવી કેળવણી કુદરતી રીતેજ તેમને વારસામાં મળેલી હતી, અને એમનું નામ જે અમર રહ્યું છે અને હજી પણ રહેશે એ એમનીએ કેળવણીને લીધેજ.

સર દીનશાજીના હરતે સખાવતનાં ઘણાં મોટાં મોટાં કાર્યો થયેલાં છે, અને તેમાં લેડી સાકરબાઈનો હાથ હતો, તે ઉપરાંત તેઓ પોતે ખાનગી રીતે પણ કેટલાંક ગરીબ કુટુંબોને તથા અન્ય દુઃખી માણસોને મદદ આપતાં, તેઓ પોતાના પતિના જન્મ દિવસે દર વરસે મુંબઈની તથા બહારગામની અગીયારીઓમાં ધૂપ દાનીનું દાન કરતાં અને એમાં હરેક વખતે એમને ૪૦૦ ચારસો રૂપિયા ખર્ચ થતા, મુંબા પ્રાણીઓ પ્રત્યેની તેમની લાગણી ઘણી હતી અને તેથી તેમણે બનવરોને માટે રૂપિયા પચાસ હજારના ખર્ચે એક દવાખાનું બંધાવેલ છે, જે હજી એમના નામથી ચાલે છે, આ દયાળુ બાઈ સને ૧૮૬૦ના માર્ચની પંચી તારીખે લગભગ ૬૪ વરસની વયે ગુજરી ગયાં હતાં.

Late Lady Sakarbai Dinshaw Petit.

સ્વ. લેડી સાકરબાઈ દીનશા પીટિ.

Late Dinbai Nussarvanji Petit.

સ્વ. બાઈ દીનબાઈ નસરવાનજી પીટિટ.

સ્વ. દીનબાઈ નસરવાનજી પીટિટ.

મુંબઈ ઇલાકામાં દાનવીર પુરૂષો તો ઘણા થયા છે, પરંતુ ગંગલવર રકમની સંખ્યાવત કરનાર સ્ત્રીઓ હજી આંગળીને ટેરવે ચડાવવા જેટલી પણ લાગ્યેજ થયેલી છે, મુંબઈ ઇલાકામાં થયેલી દાનવીર સ્ત્રીઓમાં નીચેની સ્ત્રીઓ મુખ્ય છે. એક તો સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર શેઠ નવચંજી વાઝીયાનાં માતૃશ્રી મોટલાં બાઈ, બીજાં અમદાવાદનાં સુપ્રસિદ્ધ શેઠ હઠીસીંગના પત્ની હરકાર શેઠાણી, ત્રીજાં આ દીનબાઈ, ચોથાં બાઈ હમાબાઈ ફરામજી પીટિટ અને પાંચમાં લોહાણા કોમમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલાં સ્વ. માતૃશ્રી કાનબાઈ, જેમાંના કોઈની સંખ્યાવત પંદર લાખ રૂપિયાથી ઓછી નથી.

બાઈ દીનબાઈનો જન્મ સંન ૧૮૩૧ના જુલાઈની ૧૨ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો, એમના પિતા શેઠ જમશેદજી દાદાબાઈ એક પરોપકારી ગૃહસ્થ હતા અને એમની ઉદારતા દીનબાઈને વારસામાં મળી હતી.

બાઈ દીનબાઈનો એકનો એક પુત્ર જમશેદજી તેત્રીસ વરસની જુવાન વયે ગુજરી જવાથી એમના હૃદયને સખત આઘાત થયેલો, અધુરામાં પૂરું તે પછી થોડા વખતે એમના ધણી નસરવાનજી શેઠ પણ ગુજરી ગયા, આથી એ બાઈનું અંતર બહુ દુઃખાયું અને એ દુઃખનો દિલાસો ખોળવા માટે તેમણે અન્ય દુખીઓનાં દુખ દૂર કરવાનું કામ શરૂ કર્યું. એમનું મકાન નિરાધાર અને ગરીબોના આશ્રય સ્થાન રૂપ થઈ પડ્યું અને ત્યાંથી દરેક માગનારને મદદ મળવા માંડી, બાઈ દીનબાઈએ દુઃખી દરદીઓને છૂટે હાથે એટલી બધી મદદ આપી કે ગરીબ લોકોમાં એમનું નામ માતૃશ્રી છંપાઈ ગયું.

આ પ્રમાણે ગરીબોને મદદ આપવાની સાથે દીનબાઈએ પોતાના પતિ તથા પુત્રના સ્મરણાર્થે પણ કેટલાંક કાર્યો કરવાનો વિચાર કર્યો અને રૂપિયા સાત લાખની ગંગલવર રકમ મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીને પોતાના પતિની યાદગીરી અર્થે તેમના નામનો એક જાહેર હોલ બંધાવવા માટે આપી; એટલુંજ નહિ પણ પોતાના પુત્રના સ્મરણાર્થે પણ દવાશાળા, કન્યાશાળા, નિશાળ વિગેરે કેટલીક સાર્વજનિક સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી. મુંબઈમાં પહેલવહેલી મરકી ફાટી નિકળી તે વખતે પણ દીનબાઈએ મુંબઈની ગરીબ પ્રજાને સારી મદદ કરેલી. આ સંખ્યાવતે બહાદુર, પરોપકારી અને દયાવંત બાઈ સંન ૧૮૬૮ના સપ્ટેમ્બરની બીજી તારીખે ગુજરી ગયાં હતાં.

સ્વ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્કઈ.

મુંબઈનાં “ મુંબરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ ”નાં પ્રમુખ અને મંડળને સારી સ્થિતિમાં લાવનાર શ્રીમતી જમનાબાઈ સક્કઈનો જન્મ સંવત ૧૯૧૮ના શ્રાવણ સુદ ૧૫ને દિવસે સને ૧૮૬૨માં સુરત મુકામે થયો હતો, તેઓ ન્યાતે મોઢ વાણિયા હતાં.

જેમના પિતાનું નામ શેઠ તુલસીદાસ વ્રજદાસ અને માતાનું નામ મણિબાઈ હતું, શેઠ તુલસીદાસ એક લાખોપતિ ગૃહસ્થ હતા અને તેમના ભાઈ તાપીદાસ વ્રજદાસ એક પરોપકારી તથા શ્રીમંત ગૃહસ્થ તરીકે મુંબઈમાં સારી પ્રસિદ્ધિ મેળવી ગયા છે, તેમની પેઢી તાપીદાસ વ્રજદાસના નામથી ચાલતી.

શ્રીમતી જમના જ્ઞેન એક શ્રીમંત પિતાનાં પુત્રી હોવાથી બચપણમાં લાડ-કોડમાં ઉછરેલાં હતાં, એ વખતે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર નહોતો છતાં જમના જ્ઞેને શાળામાં જઈ મુંબરાતી શિક્ષણ લીધેલું, અને પછીથી ઘર આગળ થોડો અંગ્રેજી અભ્યાસ પણ કરેલો.

જેમનાં લગ્ન લગભગ તેર વરસની ઉંમરે સુરત નિવાસી સ્વ. નગીનદાસ ભક્તિદાસ સક્કઈ સાથે થયાં હતાં. જેમની ઉંમર જમના જ્ઞેન કરતાં બે વરસ મોટી હતી, જેમના પિતાએ અગાઉ બાબાસાઈ અને સક્કઈ રૂપિયાના ચલણ વખતે ચોકસી તરીકે કામ કરેલું હોવાથી તેમની અટક સક્કઈ પડેલી હતી. રા. નગીનદાસના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણ હતી. લગ્ન થયા પછી નગીનદાસે મુંબઈમાં પ્રીવિયસ સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો તે પછી તેઓએ મીલો વિગેરેમાં ટુંકા પગારની નોકરી કરેલી હતી અને કેટલાંક વરસ એવી નોકરી કર્યા પછી ઇનકમટેક્ષ ખાતામાં ચાળીસ રૂપિયાના પગારથી દાખલ થયા હતા, ત્યાં બાર વરસની નોકરી દરમિયાન ધીમે ધીમે તેમનો પગાર વધીને દોઢસો રૂપિયા થયો હતો. તે પછી તેઓ મુંબઈ બેંકમાં સાડા ત્રણસો રૂપિયાના પગારથી ડેપુટી શરાફ તરીકે દાખલ થયા હતા, અને પંદર વરસ પછી એજ બેંકના હેડ શરાફ તરીકે આઠસો રૂપિયાના પગારથી તેમની નિમણૂક થઈ હતી, જે હોદ્દો બે વરસ ભોગવ્યા બાદ તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

શ્રીમતી જમના જ્ઞેન બ્યારે પરણીને સાસરે ગયાં ત્યારે તેમના પતિની સ્થિતિ સાધારણ હતી, પરંતુ શ્રીમંતનાં પુત્રી જમના જ્ઞેને એ સ્થિતિમાં પણ સંતોષ માની ઉત્તમ રીતે પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવ્યો હતો. પોતાની જીંદગીમાં એમણે બાર બાળકોને જન્મ આપેલો હતો, પરંતુ ઇશ્વરની અકૃપાના ચોગે જેમાનું એક પણ બાળક ઉછરીને મોટું થયું નહોતું. પોતાનાં બાળકો નહિ ઉછરવાથી તેમણે પોતાનાં સગાં સંબંધીઓનાં બાળકોને પોતાને ત્યાં રાખી પાળીપાળી મોટાં કરેલાં હતાં.

મુંબઈમાં સને ૧૯૦૩માં ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ સ્થાપન થયું અને તેનાં પહેલાં પ્રમુખ તરીકે જમનાબાઈની નિમણૂક થઈ, તે પછી દર વરસે તેઓજ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાતાં ગયાં અને પોતાના અવસાન સુધી એ સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકેનો માનવંત હોદ્દો ભોગવ્યો હતો; એટલુંજ નહિ પણ સ્વ. પારસી કવિ શ્રીચુત બેરામજી મેરવાનજી મલબારીએ સને ૧૯૦૮માં સ્થાપેલ સેવા સદનનાં પણ તેઓ ઉપપ્રમુખ હતાં. તેમણે સ્ત્રી પુરોધાના ધર્મ, કેળવણી, નીતિ રીતિ તથા આચારવિચાર વિગેરે વિષયો પર જુદે જુદે વખતે અને જુદે જુદે સ્થળે પોતાના અવસાન સુધીમાં એકસાં ને પંદર ભાષણો આપેલાં હતાં. તેમજ સને ૧૯૦૭થી હિંદના દાદાની દરેક જયંતિના દિવસે તેઓ સ્ત્રી મંડળ તરફથી સ્ત્રીઓનું એક ઉપયુક્ત લઈ સવારના પહોરમાં વેસાવા ખાતે જઈ મહર્ષિ દાદાભાઈને અભિનંદન આપતાં હતાં.

હિંદુ સ્ત્રી મંડળ તથા સેવાસદન એ બે સંસ્થાઓમાં ભાગ લેવા ઉપરાંત વનિતા વિશ્રામ તથા જૈન મહિલા સમાજ અને એવીજ બીજી સ્ત્રીઓની સર્વ સંસ્થાઓમાં તેમણે ઉત્સાહપૂર્વક આગળ પડતો ભાગ લીધેલો હતો.

કર્મવીર મહાત્મા ગાંધીએ દક્ષિણ આફ્રીકામાં ચલાવેલ સત્યાગ્રહ વખતે પણ તેમણે ભાષણો કરી એ વખત ફંડ ઉઘરાવી સારી રકમો એકઠી કરી મોકલાવી હતી, તેમજ ત્યાંની ઇન્ડીયન વીમેન્સ એસોસીએશને સત્યાગ્રહની મદદ માટે ત્યાં ભરેલાં પ્રદર્શનમાં મદદ કરવા માટે અત્રેથી ડ્રા. એક હજારની કિંમતના નમૂનાઓ અન્ય જ્ઞેનોની સાથે મળી મોકલાવ્યા હતા.

ગુજરાત કાઠીયાવાડના દુકાળ વખતે પણ તેમણે ભાષણો આપી મુંગા પ્રાણીઓ તથા ગરીબ કુટુંબોને મદદ કરવા માટે લગભગ એકવીસ હજાર રૂપિયા એકઠા કરીયા હતા અને કેટલીક જ્ઞેનોને સાથે લઈ પંચમહાલ, ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડમાં જતે જઈ લાગત ત્રણ મહિના સુધી ગામડાંઓમાં મુસાફરી કરી ઘણાજ શ્રમ લઈ મદદ આપવાને પાત્ર ગરીબ માણસો તથા ઢોરોને ખનતી મદદ આપી હતી. આ મુસાફરીમાં તેમને થયેલ ખર્ચના બે હજાર રૂપિયા તેમણે પોતાના ઘરમાંથી આપ્યા હતા.

મુંબઈનાં સ્ત્રી મંડળને સારા પાયા પર મુકવા સાથે ભાવનગરમાં ત્યાંની કેટલીક આગેવાન જ્ઞેનોની ઇચ્છાથી તેમણે મંડળની શાખા ખોલી હતી, જેનાં શરૂઆતનાં સેક્રેટરી તરીકે સૌ. હરિસુખગૌરી વામનરામ મહેતા, સૌ. મણિલક્ષ્મી મોરારજી તન્ના અને સૌ. મોંઘીબાઈ પરમાનંદદાસ ઠક્કર નિમાયાં હતાં. શ્રીમતી જમના જ્ઞેન સને ૧૯૧૫ના જુલાઈ મહિનામાં ત્યાં ગયાં હતાં તે વખતે એક

જાહેર સભા ભરી તેમને મંડળ તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. એ વખતે તેઓએ ડા. ૧૦૭ મંડળને આપી તેનાં લાઈફ મેમ્બર તરીકે પોતાનું નામ નોંધાવ્યું હતું, અને ત્યાં સ્ત્રી શિક્ષણના વર્ગો શરૂ કરવા માટે બે વરસના ખર્ચના ડા. ત્રણસો તેમણે આપ્યા હતા.

સ્ત્રી જાતિના ઉદય માટે, તેમાં કેળવણીનો તથા જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવા માટે તેમજ દરેક રીતે સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિ કરવા માટે શ્રીમતી જમનાબહેને પ્રશંસાપાત્ર શ્રમ લીધો હતો અને એમની વિશેષ ખૂબી તો એ હતી કે ફક્ત તન અને મનથી નહિ, પરંતુ ધનથી પણ તેમણે સહાયતા કરી હતી. પોતાની સ્થિતિ બહુ શ્રીમંત નહિ હોવા છતાં તેમણે પોતાની હૈયાતીમાં હજારો રૂપિયા દાનમાં આપેલા હતા, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના મૃત્યુ વખતે બુદ્ધી બુદ્ધી સંસ્થાઓમાં દાન આપવા તેઓ સત્તર હજાર રૂપિયા ફરમાવી ગયાં છે. આ આદર્શ સેવિકા સને ૧૯૧૬ના એપ્રિલની ૮ મી તારીખે ૫૪ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયાં હતાં, એમના અમર આત્માને નિયંતા સ્વર્ગમાં શાન્તિ આપે અને એમના જેવી અનેક સન્નારીઓ હિંદમાં પ્રકટ થાય એવી શુભેચ્છા છે.

Late Mrs. Jamnabai Sakhai.

સ્વ. જામનાબાઈ સક્કઈ,
ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળના પ્રમુખ.

Late Mrs Ambalaxmi Vishwanath Vaidya.

સ્વ. અંબાલક્ષ્મી વિશ્વનાથ વૈદ્ય,
મુંબઈના પ્રસિદ્ધ બારીસ્ટર વિશ્વનાથ પ્રભુરામનાં પત્ની.

સ્વ. અંબાલક્ષ્મી વિશ્વનાથ વૈદ્ય.

મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ ખારીસ્ટર શ્રીયુત વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્યનાં પત્ની સ્વ. શ્રીમતી અંબાલક્ષ્મીનો જન્મ સને ૧૮૮૨માં મોરળીમાં થયો હતો.

એમના પિતાની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણ હતી, તેમનું નામ ભદ્રજી પોપટ ગોવિંદરામ હતું અને તેઓ કથા વાંચવાનો ધર્મ કરતા હતા.

શ્રીમતી અંબાલક્ષ્મીએ પિતાને ઘેર સાધારણ ગુજરાતી અભ્યાસ કરેલો, પરંતુ એમના પિતા પુરાણી તથા જોશી હોવાથી કથાઓ તરફ એમનું લક્ષ્ય અવ્યપણથી જ આકર્ષિત હતું, અને તેને લીધે એમની ધર્મ તરફની રુચિ તથા પુરાણિક ગ્રંથો તરફની પ્રીતિ આગળ જતાં ખીલી નિકળી હતી.

સને ૧૮૯૫માં તેર વરસની વયે એમનાં લગ્ન કરવામાં આવેલાં, અને લગ્ન પછી ચાર વરસે એટલે કે સને ૧૮૯૯માં એમને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થયેલી, જેનું નામ લક્ષ્મીનારાયણ છે, અને હાલ તે સંત ઝેવીયર કોલેજમાં ઇન્ટરનો અભ્યાસ કરે છે.

સને ૧૯૦૨માં શ્રીમતી અંબાલક્ષ્મીના સસરા શ્રીયુત પ્રભુરામ જીવનરામ વૈદ્ય સ્વર્ગવાસી થયા, અને તે વખતથી ઘરમાં બીજું કોઈ વડિલ માણસ નહિ હોવાથી ઘરનો બોલો એમના ઉપર આવી પડ્યો, આ વખતે એમની ઉંમર માત્ર વીસ વરસની જ હતી, છતાં એમણે ઘરનું તમામ કામકાજ સંભાળી લીધું, અને કુશળતાથી ઘરનું તંત્ર ચલાવ્યું.

સને ૧૯૦૫થી સ્ત્રીઓને લગતી જાહેર હિલચાલોમાં ભાગ લેવા અંબાલક્ષ્મીએ શરૂ કરેલો અને સેવાસદન તથા ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ ઇત્યાદિ સંસ્થાઓનાં સભાસદ થઈ તેમાં કામકાજ કરવા લાગ્યાં, તેમજ એકાદ બે કન્યાશાળાઓના કામકાજમાં પણ ધ્યાન આપવાનું શરૂ કર્યું.

શ્રીમતી અંબાલક્ષ્મીને ગુજરાતી સાધારણ જ્ઞાન હતું, જે અનુકૂળતા મળતાં એમણે વધાર્યું, તેની સાથે સંસ્કૃત જ્ઞાનમાં પણ વધારો કર્યો અને જરૂર જણાવાથી અંગ્રેજી જ્ઞાન પણ એમણે મેળવી લીધું.

શ્રીમતી અંબાલક્ષ્મીની રૂઝે ખરડીકિંમાં પણ બાળપણે ખાસ મોઢ લગા જેવી છે, એક તો એ કે એમની જ્ઞાતિમાં લાજ કાઢવાનો રિવાજ હતો, તેને એમણે તિલાંજલી આપેલી હતી. બીજું એ કે કોઈ પણ બ્રાહ્મણ રસોડયાના હાથની રસોડનો સ્વીકાર કરીને પેટા જાણિયાં ધનનું એમણે જરૂરજ કાર્ય હતું, એમના આ બે સુધારાનું મહત્ત્વ એમની જ્ઞાતિની પરિસ્થિત લક્ષમાં લેતાં જેનું તેનું નધી,

બલકે તેમાં તેમણે અપૂર્વ હિમ્મત બતાવી છે, અને એમના વિદ્વાન તથા સંસ્કારી પતિની શુભેચ્છાને માન આપવા માટેજ એમણે આ પગલાં ભરેલાં, જો કે એમનાં આ વર્તનથી એમનાં સ્નેહી સંબંધીઓએ શરૂઆતમાં ટીકા કરેલી, પરંતુ તે બાબત તરફ તેમણે લક્ષ આપ્યું નહોતું હવે તો એમની જ્ઞાતિમાંથી એ રિવાજ નિકળી જવા માંડ્યા છે.

શ્રીમતી અંબાલક્ષ્મીની કારકીર્દિની ત્રીજી નોંધ લેવા લાયક બાબત એ છે કે મુંબઈ જેવા સ્થળ સંકેતવાળા પ્રદેશમાં પણ પોતાને આંગણે પોતાની જ્ઞાતિના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તેઓ નિભાવતાં, એમનું ઘર એ વિદ્યાર્થીઓનું ભૂવન ગણાતું, અને જતે સાંકડ લોગવીને પણ વિદ્યાર્થીઓને સગવડ કરી આપતાં. દરેક વિદ્યાર્થી સ્કૂલ થા કેલેજમાં વખતગર હાજરી આપી શકે એવી કાળજી સંખતાં. દર વરસે પરિક્ષાઓ બલાસ થયા પછી ગામના તથા બહાર ગામના વિદ્યાર્થીઓના મેલાવડા એમને ત્યાં મળતો, અને બુઢા બુઢા વિદ્યાર્થીઓ સાથે બુઢા બુઢા વિષયગી ચર્ચા તેઓ રસપૂર્વક કરતાં.

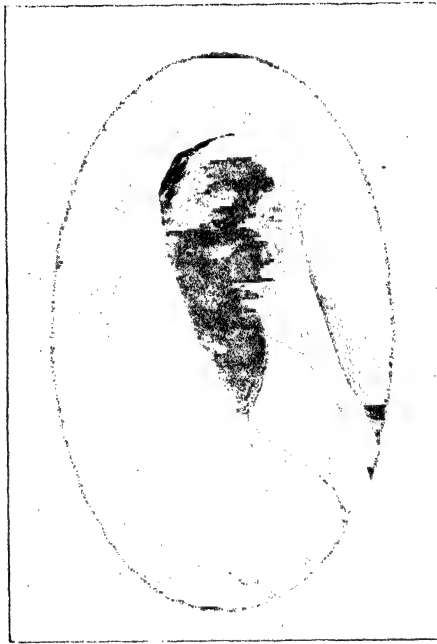
વિદ્યાર્થીઓ પરિક્ષામાં સફળ થાય તે પ્રસંગ અંબાલક્ષ્મી ઉત્સવ જેવા ગણતાં અને તે દિવસે રસોઈઆ પાસે મિષ્ટાન કરાવી વિદ્યાર્થીઓને જમાડતાં, અને ઉંચે નંબરે પાસ થનાર વિદ્યાર્થીને પોતાના પૂજ્ય સસરાના સ્મરણાર્થે સ્થાપવામાં આવેલ ઇનામ આપતાં. તેઓ સ્વભાવે ઘણાં શાન્ત, માયાળુ, સમભાવવાળાં અને પતિપરાયણ હતાં, એમના પતિની સર્વ આજ્ઞા અને ઇચ્છાને માન આપવામાં તેઓ પોતાનું મહત્વ અને નારી જન્મનું સાર્થક સમજતાં, અને પતિને પ્રભુ તુલ્ય ગણી તેમની સેવા કરતાં. તેઓ સને ૧૯૧૨ માં ત્રીસ વરસની યુવાન વયે સ્વર્ગવાસી થયાં હતાં.

Late Mis. Manekbai Kothare,

સ્વ. સૌ. માણિકબાઈ કોઠારે,
વેડીઠ ગૌરીવત્ત કવયત્તાં પ્રમુખ.

Late Kanbai Kandawalan.

સ્વ. માતૃશ્રી કાનબાઈ કાંદાવાળાં,
લોહાણા જાનિનાં એક ઉદાર અને આગેવાન આતુ.

અનેક જગ્યાએથી એમની છબીની માગણી થતી હોવા છતાં આ બાઈએ પોતાની હૃયાતીમાં પોતાનાં ફોટા પડાવેલા ન હોતા; એટલુંજ નહિ પણ પાસે રહેનારા માણસો અન્નભૂતાં પોતાની છબી પાટી ન લીંગ, તેમજ તેને માટે આશ્રય ન કરે તે માટે તેમને સખત સંજગત આપ્યા હતા. તેથી તેમના અંત સુધી તેમની છબી પાટવામાં આવી ન હોતી. હવે છેક અવસાન કાળે સુનેલી સ્થિતિમાં એમની છબી લેવામાં આવી, અને એના પરથી એક બાઇલ પેઇન્ટીંગ બરડ તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. સદરહુ બાઇલ પેઇન્ટીંગ એટું છે કે એના પરથી ફોટા બેંચવામાં આવે છે, તે બિલકુલ સારો આવા નથી, ખાસ કરીને એકદે બિલકુલ આવતાજ નથી. ધણીજ મુશિબતે, ધણા કાચ બગાડ્યા પછી, અને ધણા ફોટોગ્રાફો પાસે આ પેઇન્ટીંગ મોકલાવ્યા પછી આવેલ ફોટાનાં બ્લોક બનાવી અંતે છાપવામાં આવ્યો છે.

સ્વ. માતુશ્રી કાનબાઈ કાંદાવાળાં.

મુંબઈમાં મોટી, સાહસિક વ્યાપારી, અને દાનેશ્વરી એવી જે કેટલીક કોમો છે, તેમાં લોહાણા કોમ પણ એક અગ્રસ્થાન લોગવે છે, એ કોમમાં એવા એવા પ્રતાપી દાનેશ્વરી અને સાહસિક વ્યાપારી ગૃહસ્થો થઈ ગયા છે, અને હાલ પણ હૈયાતી લોગવે છે, કે જેમને લીધે લોહાણા કોમની કીર્તિ સૂર્યની માફક ઝળક્યા કરે છે. આ કોમમાં દાનવીર પુરૂષો તો ઘણા થઈ ગયા છે, પરંતુ સ્ત્રીઓએ પણ સારાં દાન કરેલાં છે, લોહાણા કોમની દાનવીર સ્ત્રીઓમાં સ્વ. માતુશ્રી કાનબાઈ મુખ્ય છે.

માતુશ્રી કાનબાઈનો જન્મ ક્યારે થયો? તેની ચોક્કસ તિથીની નોંધ તો ક્યાંય મળી શકે તેમ નથી, પરંતુ તેમનો જન્મ આશરે સંવત ૧૯૦૧માં થયો હોય એવો સંભવ છે, એમના પિતાનું નામ જાદવજી હરલમ ખોખરાઈ હતું.

તેમનું લગ્ન સ્વ. શેઠ પદમશી ધનજી કાંદાવાળાની સાથે થયેલું, જેમના વડિલો મૂળ તો કર્ણાટકના વતની હતા, પરંતુ તે પછી કાઠીયાવાડમાં આવી વસ્યા હતા અને તે પછી વ્યાપાર અર્થે મુંબઈમાં આવેલા હતા. મુંબઈમાં-કાંદાવાળાના વ્યાપાર તેમણે મોટા પાયા પર કરવાથી તેમની શાખ કાંદાવાળા પડેલી. કાનબાઈના પતિ શેઠ પદમશી ધનજીને કાનબાઈથી કંઈ પણ સંતાન નહિ ઉતરવાથી તેમણે કાનબાઈ તથા બીજાઓની ભલામણથી બીજું લગ્ન કરેલું, પરંતુ તેથી પણ તેમને કંઈ સંતાન નહોતી. તેઓ ૩૮ વરસની ન્હાની વયે મીઠી પેશાબના દરદથી ગુજરી ગયા હતા, અવસાન વખતે તેઓ પોતાની પાછળ લગભગ અઢી લાખ રૂપિયાની મિલકત મુકી ગયા હતા.

આ મિલકતની સારી વ્યવસ્થા થવાથી તથા સખાવતનાં કાર્યોમાં તેનો સફળ ઉપયોગ થવાથી ‘ધરમ કીયે ધન ના વટે, કેં ગયં દાસ કબીર’ એ વાક્ય મુજબ આ ધનનો વિનાશ થયો નહિ, તેમજ તેમાં ઘટાડો પણ થયો નહિ, પરંતુ ઉલટો એ ધનમાં સારો વધારો થયો. એ વધારો કેટલો બધો થયો? તેનો ખ્યાલ એટલાજ ઉપરથી આવી શકશે કે માતુશ્રી કાનબાઈએ લગભગ અગીયાર લાખ રૂપિયા તો પોતાની હૈયાતીમાંજ સખાવતનાં કાર્યોમાં વાપરેલા અને એ શિવાય અવસાન વખતે તેઓ લગભગ ચાર લાખ રૂપિયાનું ટ્રસ્ટ કરી ગયાં છે,

મુંબઈમાં મિલકતની કિસ્મત અનેક ગણી વધી ગઈ છે, એ આ ધનમાં વધારો થવાનું મુખ્ય કારણ છે. તે ઉપરાંત તેની સારી વ્યવસ્થા અને સફળ ઉપયોગ એ બીજાં બે કારણો પણ ધ્યાનમાં લીધા જેવાં છે.

માતુશ્રી કાનબાઈએ શાળાની કેળવણી બિલકુલ લીધેલી નહિ હોવા છતાં પૂર્વ સંસ્કારની પ્રબળતાના થોડે સખાવતનાં, સંતિહિતનાં, તેમજ જનહિતનાં ઘણાં પ્રશંસા

પાત્ર કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં છે, એમના હસ્તે થયેલાં શુભ કૃત્યોમાંનાં કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) એમના પતિએ મુરલીધરનું મંદિર બંધાવવાનો સંકલ્પ કરેલો, પણ તે શરૂ થયા પહેલાં તેઓ ગુજરી જવાથી કાનબાઈએ તે પુરૂં કરાવેલું. આ મંદિરને અંગે તેમણે એક અન્નક્ષેત્ર પણ સ્થાપેલ છે, જ્યાં હમેશ લગલગ એક સો સત સાધુઓને ભોજન મળે છે. ૨) અયોધ્યામાં સરયુ કિનારે લગલગ રૂપિયા વીસ હજારના ખર્ચે તેમણે એક ધર્મશાળા બંધાવેલ છે. ૩) કચ્છ અંબરમાં લગલગ સાત હજારના ખર્ચે તેમણે એક દરિયારથાન સ્થાપેલ છે. ૪) ઉચ્ચ કોમને માટે ન્યાત બતના ભેદ વગર જમણવારોના ઉપયોગ માટે તેમણે મુંબઈમાં વાડી બંધાવી આપેલ છે. ૫) રણછોડદાસ ચત્રભુજ કચ્છી લોહાણા ઓફિસ, બનાતવાળા તથા સુખડવાળા ઓફિસ અને હાલાઈ લોહાણા વિદ્યોત્તેજક મંડળ એ ત્રણે સંસ્થાઓને મકાનની અગવડ પડતી જોઈ તેમણે મકાન બંધાવી આપેલ છે, અને પહેલી બે સંસ્થાઓને (ઓફિસોને) રૂપિયા બે હજારની તથા વિદ્યોત્તેજક મંડળને રૂપિયા દસ હજારની મદદ આપેલ છે, જેનું વ્યાજ દરમહિને એ સંસ્થાઓને મળે છે. ૬) લોહાણા કન્યા ઓફિસ માટે પણ તેમણે મકાન બંધાવી આપેલ છે, અને તેના નિભાવને માટે રૂપિયા વીસ હજાર આપેલા છે. જેનું વ્યાજ દરમહિને મળ્યા કરે છે, આ શિવાય ૭) સસ્તાં ભાડાંની ચાલીઓ તેમણે બંધાવેલ છે, જ્યાં માત્ર આઠ આનાનું ભાડું લઈ ગરીબ લોહાણાઓને રહેવા દેવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત બત્રાઓમાં, ચારાસીઓમાં, ભાગવત પાસણ તથા એવાજ બીજા ધાર્મિક સમારંભોમાં, પરિક્ષા આપવા માટે આવતા સ્વજાતિના વિદ્યાર્થીઓના સત્કારમાં, મુંબઈમાં મળેલી પહેલી લોહાણા કોન્ફરન્સ વખતે સમસ્ત કોમને આ પાવામાં, દહાણાઓમાં, સખાવતના ફાળા તથા ખરડાઓમાં અને એવાજ બીજા કાર્યોમાં સ્વ. માતુશ્રી કાનબાઈએ હજારો બલકે લાખો રૂપિયા વાપરી પોતાનું નામ અમર કરેલ છે, એમનાં સખાવતનાં કાર્યોને માટે એમને ધન્યવાદ ધરે છે.

માતુશ્રી કાનબાઈ એક બીનકેળવાયેલાં, અને ઘણા જીના આચારવિચાર વાળાં બાઈ હતાં, છતાં એમનું અંતર ઉદાર તેમજ દયાળુ હતું, અને તેને લીધેજ તેમના હસ્તે વખાણવા લાયક સખાવત થઈ છે. તેઓ સંવત ૧૯૭૨માં ઇ. સ. ૧૯૧૬ના માર્ચની ૨૩ મી તારીખે લગલગ ૭૧ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયાં છે.

શ્રીમતી સૌ લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ.

મુંબઈનાં ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળનાં હાલનાં પ્રમુખ અને સ્ત્રીઓની હિલચાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર લેડી લક્ષ્મીબાઈનો જન્મ અંવત ૧૯૩૦ના ચૈત્ર સુદ બીજના રોજ મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતાનું નામ વેરા માવજી રાઘવજી, અને તેમનું કુટુંબ તેમની જ્ઞાતિમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતું, તેઓ પોતાં સ્વ. સર મંગળદાસ નથુભાઈના મુનીમ હતા.

લેડી લક્ષ્મીબાઈએ સાત વરસની ઉંમરે ગુજરાતી અભ્યાસની શરૂઆત કરેલી અને પાંચેક વર્ષ અભ્યાસ કરી ગુજરાતી ભાષાનું સાદું જ્ઞાન મેળવી બાર વરસની ઉંમરે નિશાળ છોડી હતી, તે પછી બે વરસે એટલે કે એમની ચૈત્ર વરસની વયે એમનાં લગ્ન શેડ વરજીવનદાસ માધવદાસના ન્હાના પુત્ર શેડ જગમોહનદાસની સાથે થયાં હતાં.

લેડી લક્ષ્મીબાઈ મૂળથી કેળવાયલાં હોવાથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યા પછી સ્ત્રીઓપયોગી હિલચાલોમાં ભાગ લેવો એમણે શરૂ કરેલો અને પ્રથમ ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળમાં દાખલ થયેલાં, જે મંડળનાં પેટ્રન અને પછીથી વાઈસ પ્રેસીડન્ટ તેઓ થયેલાં, અને તેનાં પ્રમુખ સ્વ. જમના જ્ઞેન સકકઈના સ્વર્ગવાસ પછી તેઓ એ મંડળનાં પ્રમુખ નિભાયેલાં છે, જે માનવંત હોદ્દો તેઓ હાલ પણ ભોગવે છે.

આ શિવાય વનિતાવિશ્રામની અત્રેની શાળાનાં તેઓ ટ્રસ્ટી છે, તથા ભગિની સમાજ અને પ્રિન્સેસ મેરી જીમખાનાનાં વાઈસ પ્રેસીડન્ટ છે, મહિલા સમાજનાં હિતચિંતક છે, અને હાલમાં નામદાર લેડી લોઈડ જ્યોર્જની આગેવાની હેઠળ સ્થપાયેલ વીમેન્સ કાઉન્સિલનાં મેમ્બર છે, ટુકમાં મુંબઈની સ્ત્રીઓપયોગી સંસ્થાઓનાં લક્ષ્મીબાઈ એક અગ્રેસર છે.

કર્મવીર મહાત્મા ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત શરૂ કરેલી, તે વખતે તેને માટે મુંબઈમાં સ્ત્રીઓએ જે હીલચાલ કરેલી, તેમાં પણ લક્ષ્મીબાઈએ ભાગ લીધેલો અને સભાઓ ભરી, ભાષણો આપી ઉધરાણું કરીને સત્યાગ્રહના કાર્યમાં બીજી જ્ઞેનો સાથે જોડાઈ મદદ કરેલી.

લેડી લક્ષ્મીબાઈએ કેટલાંક જાહેર ભાષણો પણ આપેલાં છે, જેમાં ફીજી ટાપુઓમાં હિંદી સ્ત્રીઓ પર થતા અનાચાર સંબંધી ભાષણ તથા છેલ્લી મહાન લડાઈને માટે ફંડ ઉઘરાવવા કરેલ ભાષણ (કે જેને અંગે તેમણે લગભગ પોણા બે લાખ રૂપિયા ઉઘરાવી એકઠા કરેલા) મુખ્ય છે, આ શિવાય સ્વ. જમનાબાઈ સકકઈના

સ્મણાથે' ફંડ ઉધરાવવા માટે પણ તેમણે ભાષણ કરેલ અને બીજી જાહેરો સાથે મળી શ્રમ લઈ એ ફંડ માટે લગભગ રૂપિયા ચાલીસ હજાર તેમણે એકઠા કરેલા છે.

૨૧. જમના જાહેન સક્કઈની માફક લેડી લક્ષ્મીબાઈ છેલ્લા દુકાળ પ્રસંગે ગુજરાત કાઠીયાવાડની મુસાફરીએ ગયેલાં અને ન્હાના ન્હાના ગામડાંઓની સંકટ ભરી મુસાફરી કરી દુકાળ પીડિત માણસો તથા જનવરોની સ્થિતિનો જાતે અનુભવ લઈ પોતાની પાસેના ફંડમાંથી તેમને મદદ આપેલી. એમણે લીધેલ આ પરિશ્રમની ઘટિત પ્રશંસા વર્તમાનપત્રોએ કરેલી અને તેઓ એક શ્રીમંત ગૃહસ્થનાં પત્ની હોવા છતાં ભર ઉનાળામાં તેમણે આવી તસ્દી લીધી તેને માટે તેમને ધન્યવાદ આપવામાં આવેલો. અન્ય દુકાળના પ્રસંગે એમના આ દાખલાનું અનુકરણ બીજી શ્રીમંત સ્ત્રીઓ કરશે તો દુકાળીયાંઓનાં સંકટ ઓછાં થશે એ વગર વાંધાની વાત છે.

Lady Laxmibai Jagmohandass.

લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ,
ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનાં હાલનાં પ્રમુખ.

Shrimati Zaverbai Bhagwandas.

શ્રીમતી ગંગાસ્વરૂપ ઝવેરબાઈ ભગવાનદાસ.

એક ઉદાર કપોળ યાત્રુ.

શ્રીમતી ગંગાસ્વરૂપ ઝવેરખાઈ ભગવાનદાસ.

કપોળ કોમના એક પ્રસિદ્ધ અગ્રેસર સ્વ. શેઠ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસનાં ધર્મપત્ની શ્રીમતી ઝવેરખાઈનો જન્મ સંવત ૧૯૧૯માં થયો હતો.

એમના પિતા બક્ષાખાદના વતની હતા અને તેઓ મુંબઈમાં વેપાર કરતા હતા, તેમનું નામ શેઠ ભવાનીદાસ દામોદરદાસ છાયલવાળા.

ઝવેરખાઈએ શાળાનું શિક્ષણ બહુ લીધેલું નહોતું, પરંતુ પરણ્યા પછી સ્થિતિની અનુકૂળતાને લીધે ગુજરાતી તથા સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન તેમણે મેળવેલું છે.

સંવત ૧૯૬૫માં ઝવેરખાઈના પતિ શેઠ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ સ્વર્ગવાની થતાં ઝવેરખાઈને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયું છે.

શ્રીમતી ઝવેરખાઈ બહાર દિલગાલોમાં કોઈપણ જાતનો ભાગ લેતાં હોય એવું અમારા આંભગવામાં નથી, પરંતુ એમની કારકીર્દિમાં જે કંઈ ખાસ નોંધ લેવા જેવું છે, તે એમના હસ્તે થયેલી સખાવતો છે, સખાવતનાં કેટલાંક પ્રશંસાપાત્ર કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં છે, અને તે ખાતે લગભગ ત્રણેક લાખ રૂપિયા વપરાયા છે.

સેન્ટહર્સ્ટ રોડ ઉપર આવેલ કપોળ નિવાસ, વનિતા વિશ્રામનું મકાન, તથા તેને લગતો ઝવેરખાઈ હાલ અને લાઈબ્રેરી એ એમના કીર્તિસ્થંભ છે, કપોળ નિવાસનું મકાન એમણે ૪૫ હજાર રૂપિયાના ખર્ચે બંધાવેલ છે, અને તેમાં તેમની કોમના ગરીબ તથા મધ્યમ સ્થિતિનાં માણસો માત્ર નામનું ભાડું આપી રહી શકે છે, સદરહુ સંસ્થાનો લાલ હાલમાં ત્રીતેર કુટુંબો લીએ છે, અને જગ્યાનું ભાડું સાડાત્રણથી પાંચ રૂપિયા લેવામાં આવે છે, નીચેની દુકાનોના ભાડામાંથી મ્યુનીસીપલ કર વિગેરેનો ખર્ચ બાદ જતાં વધતા પૈસામાંથી, લાઈબ્રેરીનો ખર્ચ નિભાવવામાં આવે છે. વનિતાવિશ્રામના મકાન ફંડમાં એમણે પચાસ હજાર રૂપિયા આપેલ છે. તે ઉપરાંત તેમના સ્વ. પતિની ઈચ્છાને માન આપી તેમના વીલમાં ફરમાવ્યા મુજબ દેવલાલીતથા વેસાવા એ બે જગ્યાએ તેમણે બે સેનેટોરીયમ, આરોગ્યભૂવન બંધાવેલ છે. આ સેનેટોરીયમ સને ૧૯૧૪થી ખુલ્લાં મુકવામાં આવેલ છે, અને તેનો લાભ ઉંચ વર્ણનાં હિંદુ કુટુંબો લીએ છે.

શ્રીમતી ઝવેરખાઈની આ સખાવતો બીજી શ્રીમંત ઓઓએ અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

શ્રીમતી સૌ. હમાબાઈ જહાંગીરજી મહેતા.

સંખ્યાવતે બહાદુર “ મીસ હમાબાઈ પીટિટ ”ના નામથી મુંબઈમાં ભાગ્યેજ કોઈ અબળયુ “ હશે, તેઓપહેલા સર દીનશાહના પુત્ર શેઠ કરામજીનાં પુત્રી અને હાલના સર દીનશાહનાં બહેનો થાય છે, તેઓનો જન્મ સને ૧૮૮૪માં મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના પિતા સ્વ. શેઠ કરામજી દીનશા પીટિટ એક પ્રતાપી, ઉદાર અને બાહોશ પુરૂષ હતા, અને જે તેઓ વધારે વખત જીવ્યા હોત તો સાડાં નામ કાઢત એવો સંભવ હતો પરંતુ તેઓ ભર જુવાન વયેજ ગુજરી ગયા હતા, બહેન હમાબાઈનાં માતૃશ્રી આવાંબાઈ પણ ઘણાં ઉદાર અને દયાળુ બાનુ હતાં.

શ્રીમતી હમાબાઈએ શાળાની બહુ કેળવણી લીધેલી નથી, પરંતુ તેઓ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી ભાષામાં કુશળતા ધરાવે છે, અને સારી રીતે લાગી વાંચી તથા બોલી શકે છે.

એમનાં માતૃશ્રી ગરીબ માણસો પ્રત્યે સારી લાગણી રાખનારાં હોવાથી તેઓ ગરીબ માણસોના વસવાટ વાળા લક્ષ્યાંશમાં જાતે ફરવા જતાં અને તેમની સ્થિતિનો અનુભવ મેળવવા પ્રયત્ન કરતાં, તે વખતે હમાબાઈ પણ તેમની સાથે ફરતાં હતાં, તેથી ગરીબ માણસો પ્રત્યે લાગણી રાખવાના સંસ્કારો નહાની વયથીજ એમના મન પર પડેલા.

શ્રીમતી હમાબાઈ પ્રથમ કુવારી જીવંતીની તરફેણમાં હતાં અને તેથી મોટી ઉંમર સુધી એમણે લગ્ન કરેલું નહોતું, પરંતુ ૧૯૧૬ની શરૂઆતમાં તેઓ મી. જહાંગીરજી ખરસેદજી મહેતાની સાથે લગ્નની ગાંઠથી બેઠાયેલાં છે, મી. જહાંગીરજી સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત સર શ્રીરાજશાહ મહેતાનાં બહેનના પુત્ર થાય છે.

શ્રીમતી હમાબાઈની કારકીર્દિમાં જે કંઈ ખાસ નોંધ લેવા જેવું છે, તે એમની ગંતવર રકમની સંખ્યાવતો છે, સંખ્યાવતનાં કાર્યોમાં એમના હસ્તે આજ સુધીમાં લગભગ પંદર લાખ રૂપિયા વપરાયેલ છે. એમનાં સંખ્યાવતનાં સર્વ કાર્યોમાં એમનાં માતૃશ્રીના નામથી એમણે સ્થાપેલ “ આવાંબાઈ કરામજી પીટિટ ઑફિસ ” મુખ્ય છે, જે સંસ્થામાં તેમણે લગભગ બાર લાખ રૂપિયા આપેલ છે, તે શિવાય હાલમાં તેમણે લગભગ આઠેક લાખ રૂપિયાની જમીન વિગેરે જુદું કાઢેલ છે, જેનો ઉપયોગ એમની જ્ઞાતિ માટે કરવાનો એમનો વિચાર છે, એમના હસ્તક જુદાં જુદાં ખાતાંઓ છે, જેમાંથી દર વરસે પચીસ ત્રીસ હજાર રૂપિયા સંખ્યાવતમાં વપરાય છે, પરંતુ એમની સંખ્યાવતની વિગતવાર નોંધ મળી શકી નથી.

શ્રીમતી હમાબાઈ ઘણાં હિંમતવાન અને બાહોશ બાનુ છે, શરતનો, ઘોડે-પ્રવારીનો, તથા જાનવરો પાળવાનો તેમજ મુસાફરીનો તેમને ભારે શોખ છે, મુસાફરી તો તેમણે ઘણી કરેલી છે, અને હાલ પણ તેઓ પોતાના પતિ સાથે યુરોપ, અમેરિકા તથા ચીન જાપાનની મુસાફરીએ ગયાં છે.

Shrimati Hamabai Petit.

શ્રીમતી ખડેન હમાબાઈ પીટિટ,
પારસી કોમનાં એક સખાવતે બહાદુર બાનુ.

Mrs. Jaijee Jehangirji Petit.

શ્રીમતી સૌ. જઈજી જહાંગીરજી પીટિટ,
મુંબઈનાં સમસ્ત સ્ત્રીમંડળનાં એક મોજાદાર બાનુ.

શ્રીમતી સૌ. જાઈજી જહાંગીરજી પીટિટ.

મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી, બાહોશ મીલ એજન્ટ તથા વેપારી, અને પારસી કોમના એક અગ્રેસર શેઠ જહાંગીરજી બમનજી પીટિટનાં ઘણીયાણી શ્રીમતી જોહન જાઈજીનો જન્મ સને ૧૮૭૯માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા એડીટરની જગ્યા પર નોકરી કરતા અને સંતતિમાં તેમને ત્રણ પુત્રો તથા બે પુત્રીઓ મળી પાંચ ફરજદ થયેલાં, જે મધ્યમાં હોવાત છે. જોહન જાઈજીના માતૃશ્રીનું બાનહાન ઘણું ઉંચું છે, અને તે વીકાજ મહેરજીના નામથી સુપ્રસિદ્ધ છે. આ વીકાજ અને મહેરજી બન્ને ભાઈઓ હતાં અને નિઝામ હૈદરાબાદમાં તેમનું પરિભળ હતું, તેઓ જોહન જાઈજીનાં માતૃશ્રીની ચાથી પેઢીએ થયેલાં. વીકાજ મહેરજીના વંશજોમાં બીજી પેઢીએ પેસ્તનશાહ નામે એક ગૃહસ્થ થયેલા જેઓ એટલા બધા પ્રખ્યાત અને પ્રતાપી હતા કે એમના નામના ત્રીજા પડાતા અને તે પેસ્તનશાહી સીકકાના નામે ઓળખાતા, તેમણે નિઝામ સરકારને ચાળીસ લાખ રૂપિયા ધીરેલા અને તેના બદલામાં એમને વરાડ પ્રાંત મળેલો.

જોહન જાઈજીએ ગુજરાતી કેળવણી લીધા પછી તેઓ એલેક્ઝાન્ડ્રા નેટિવ ગર્લ્સ ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે દાખલ થયેલાં અને ત્યાં અંગ્રેજી અભ્યાસ કરી સને ૧૮૯૫માં તેમણે મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી, તે પછી વધારે અભ્યાસ કરવા માટે એડ્ડીસ્ટન કોલેજમાંજ તેઓ જોડાયેલાં અને ત્યાં ઇન્ટર સુધી અભ્યાસ કરી સને ૧૮૯૭માં તેમણે કોલેજ છોડેલી, તે પછી બીજે વરસ તેમનાં લગ્ન શેઠ જહાંગીરજી બમનજી પીટિટ સાથે થયેલાં.

લગ્ન પછીની જોહન જાઈજીની કારકીર્દિ ઝળકતી છે, અને મુંબઈનાં સ્ત્રી મંડળમાં તેમણે સારી નામના મેળવેલી છે, પોતે સર્વ પ્રકારે સુખી, શ્રીમંત. અને સાધન સંપન્ન હોવા છતાં મોજશોખમાં મશગુલ નહિ રહેતાં સ્ત્રીઓના હિતની તેમજ બીજી પણ કેટલીક સાર્વજનિક હિતચાલોમાં આગળ પડતા ભાગ લીધે છે. ભગિની સમાજ. શારદા સંગીત મંડળ. ગરીબ પારસીઓને મફત અનાજ આપનારી કમીટી, તથા ફેમિન કમિટી ઇત્યાદિ સંસ્થાઓનાં પ્રમુખને માનવતો હોદ્દો ભોગવવા ઉપરાંત ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશનની સ્ત્રીઓની શાખા, પ્રિન્સેસ વિક્ટોરીયા મેરી જીમખાના, આવાંબાઈ ફરામજી પારસી ગર્લ્સ આઈન્જ તથા વીમેન્સ ગ્રેન્ડ ઓફ વોર રીલીફ ફંડનાં અગ્રેસર તરીકે તેમણે સાડાં કામ કરેલું છે, છેલ્લી સંસ્થાનાં એક પારસી સેક્રેટરી તરીકે તેમની નિમણૂક કરવામાં આવેલી હતી અને લગાઈ દરમિયાન એ શાખા તરફથી તેમણે સાડાં કામ બજાવેલું, જેના બદલામાં તેમને નામદાર સરકારે ક્યસરે હિંદનો રૂપાનો ચાંદ આપેલ છે. ઉપરની જાહેર સંસ્થાઓમાં ભાગ લેવા ઉપરાંત ફીજી ટાપુમાં ગીરમીટ સ્ત્રીઓ પર થતો બુલ્લમ બંધ કરવાની અરજી કરવા માટે મુંબઈની આગેવાન સ્ત્રીઓનું એક ડેપ્યુટેશન સને ૧૯૧૫માં હાલના વાઈસરોય સમક્ષ ગયેલું તેમાં જોહન જાઈજી પણ ગયેલાં, તે શિવાય તેમણે પોતાના પતિની સાથે યુરોપ અમેરિકાની મુસાફરી પણ કરેલી છે. જોહન જાઈજી ૨૫લાવે ઘણું શાન્ત, મિલનસાર, અને દયાળુ અંતઃકરણનાં છે.

શ્રીમતી દિલશાદ બેગમ.

શ્રીમતી દિલશાદ બેગમ પહેલા મુસલમાન સોલીસીટર તરીકેનું માન મેળવનાર સ્વ. મી. કમરૂદ્દીન તૈયબજીનાં પુત્રી થાય છે, તેમનો જન્મ મુંબઈમાં થયેલો છે.

એમની કોમની સ્ત્રીઓ ઓઝલમાં રહે છે, પરંતુ દિલશાદ બેગમના વડિલનું કુટુંબ અંગ્રેજી વિદ્યાના પ્રસ્કારવાળું હોવાથી પડદાનું સખત બંધન એ કુટુંબમાં જોવામાં આવતું નથી. જો કે લગ્ન પછી દિલશાદ બેગમને થોડો વખત સખત પડદામાં રહેવું પડ્યું હતું.

મુંબઈનાં સ્ત્રીમંડળમાં પારસી, તથા હિંદુ કોમની ઘણી સ્ત્રીઓ જાહેર હિલચાલોમાં લાગ લે છે, પરંતુ મુસલમાન કોમની તો માત્ર બેજ સ્ત્રીઓ લાગ લીધે એ બે સ્ત્રીઓમાં એક હાલના નામદાર આગાખાનનાં માતૃશ્રી લેડી અલીશાહ છે, જેઓ ઘણાં બાહોશ અને આગળ પડતાં બાનુ છે, અને બીજાં દિલશાદ બેગમ છે. આ બંને બાનુઓ વચ્ચે સારો સ્નેહ છે, અને બંને બાનુઓ મુસલમાન કોમ પ્રત્યે ઘણી લાગણી રાખવા સાથે તેમનું હિત કરવા પોતાથી બનતું કરે છે.

શ્રીમતી દિલશાદ બેગમને ઉર્દુ, ફારસી તથા અંગ્રેજી ભાષાનું સારું જ્ઞાન છે, અને મુંબઈના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો તથા બાનુઓમાં તેમની લાગવગ પણ સારી છે.

શ્રીમતી દિલશાદ બેગમે જાહેરની જે જે હિલચાલોમાં લાગ લીધેલો છે, તેમાં છેલ્લી મહાન લડાઈ પેળા વીમેન્સ પ્રેચ ઓફ વૉર એન્ડ રીલીફ ફંડનાં એક મુસલમાન સેક્રેટરી તરીકે તેમણે કરેલું કામકાજ મુખ્ય છે, તે શિવાય ગીરમીટની રૂઢી નાબુદ કરાવવા માટે સને ૧૯૧૫માં હિંદના વાઈસરોય લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ પાસે મુંબઈની આગેવાન સ્ત્રીઓનું એક ડેપ્યુટેશન ગયેલું, તેમાં તેઓ પણ ગયાં હતાં, હિંદના વાઈસરોય સમક્ષ જનાર સ્ત્રીઓનું આ પહેલું જ ડેપ્યુટેશન હતું અને તેમાં એક મુસલમાન સ્ત્રી તરીકે લાગ લેનાર દિલશાદ બેગમ પહેલાં જ હતાં, તે શિવાય હિંદી પ્રધાન મી. મોટેગ્યુ અંત્ર આવેલા ત્યારે તેમની મુલાકાત પણ દિલશાદ બેગમે લીધી હતી. દિલશાદ બેગમે લડાઈ દરમ્યાન વીમેન્સ પ્રેચ ઓફ વૉર એન્ડ રીલીફ ફંડનાં સેક્રેટરી તરીકે કરેલી સેવાની કદર કરીને નામદાર સરકારે તેમને કચસરે હિંદનો રૂપાનો ચાંદ આપેલો છે.

શ્રીમતી દિલશાદ બેગમને સંતતિમાં એક પુત્ર છે, જેનું નામ સાહેબમહા ઇસ્કંદરઅલી મીરઝા છે, તેઓ હાલ ઇંગ્લાંડની સેન્ડહર્સ્ટ કોલેજમાં છે, જે કોલેજમાં દાખલ થવાનું માન ઘણા થોડા હિંદીઓને મળેલું છે.

Dilshad Begam.

શ્રીમતી દિલશાદ બેગમ,
સ્ત્રીમંડળનાં અગ્રેસર મુસલમાન યાનુ.

Miss Bhikhaijee Limjee Palamkot.

મીસ લીખાઈજી લીમજી પાલમકોટ,
એક ઉત્તમ સંગીતવેદના અને પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકાર.

શ્રીમતી ખેન ભીખાઈજી અરદેશર એન્જનીયર.

એમ. એ. એલ. એલ. બી.

પારસી કોમમાં પહેલાં એમ. એ. એલ. એલ. બી. થવાનું માન મેળવનાર શ્રીમતી ખેન ભીખાઈજી એન્જનીયરનો જન્મ સને ૧૮૭૮માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા સ્વ. મી. અરદેશર સોરાબજી એન્જનીયર મુંબઈના પોર્ટ ટ્રસ્ટના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટના માનવંત હોદ્દા પર હતા, તેઓ હાલમાંજ ગુજરી ગયા છે, સંતતિમાં એમને બે પુત્રીઓ તથા ત્રણ પુત્રો થયેલાં, જેમાં ખેન ભીખાઈજી સહુથી મોટાં છે, ખેન ભીખાઈજીનાં ખેન પણ ગ્રેજ્યુએટ થયેલ છે, તેમના ત્રણ ભાઈમાં મોટાભાઈ સેંટ જેવીયર કોલેજમાં ગણિતના પ્રોફેસર છે, તેથી ન્હાના ભાઈ પણ સારી નોકરી પર છે, અને સહુથી ન્હાના ભાઈ ગુજરી ગયા છે.

ખેન ભીખાઈજીએ એમ્પ્રેસ હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ કરેલો અને સને ૧૮૯૭માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી, તે પછી ઉચ્ચી કેળવણી લેવા માટે તેઓ વીલસન કોલેજમાં જોડાયેલાં અને સને ૧૯૦૧માં બી. એ. ની તથા સને ૧૯૦૪માં એમ. એ.ની ડીગ્રી તેમણે લીધેલી. અભ્યાસમાં તેઓ ચાલાક હતાં અને કોલેજની સ્કોલરશીપ તેમણે મેળવેલી હતી. એમ. એ. ની ડીગ્રી લીધા પછી તેઓ ગવર્નમેન્ટ લો કોલેજમાં જોડાયાં હતાં અને કાયદાનો અભ્યાસ કરી સને ૧૯૧૦ માં એલ. એલ. બી. ની ડીગ્રી મેળવી હતી. આ શિવાય સર જમશેદજી જીજીભાઈ મદરેસામાં અભ્યાસ કરીને તેમણે અંદ, પહેલવી તથા સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન પણ મેળવેલ છે. અવસ્તા તથા પહેલવી ભાષાના એમના ઉચ્ચ જ્ઞાનને લીધે મુસ્લિમ ફીરોજ મદરેસાના એક પરિક્ષક તરીકે ત્રણ ચાર વરસ તેમને નિમવામાં આવ્યાં હતાં, તેમજ જરતોસ્ત્રી દીનનો ફેલાવો કરનારી મંડળીની યુક કમિટીના એક સલાસદ નિમવા ઉપરાંત તેના પરિક્ષક તરીકે પણ નિમવામાં આવ્યાં હતાં.

અભ્યાસમાંથી પરવાર્યા પછી ખેન ભીખાઈજી પોતાના ઘરનુંજ કામકાજ કરતાં હતાં, કાંણુ કે એમનાં માતૃશ્રી ગુજરી ગયેલાં હોવાથી ઘરનો બોજો એમને માથે હતો, પરંતુ સને ૧૯૧૩માં સેવાસદનનઃ એક આગેવાન સ્વ. શ્રીયુત દયારામ ગીદુ-મસ્લે એમને સેવાસદનનાં સેક્રેટરી તરીકે કામ કરવાનું કહેવાથી તેમણે એ હોદ્દાનો સ્વીકાર કર્યો અને આજે લગભગ સાત વરસ થયાં તેઓ તે હોદ્દો ભોગવે છે, તેમના હોદ્દા દરમ્યાન સેવાસદનની સંસ્થામાં કેટલાક સુધારા વધારા તેમણે કરેલા છે, અને સેવાસદનની ઉન્નતિ તેમજ આબાદીના જસમાં એમનો હિસ્સો પણ છે.

સેવાસદન શિવાય બોમ્બે સ્ટુડન્ટ્સ પ્રધરહૂડના કામકાજમાં પણ ખેન ભીખાઈજીએ કેટલાંક વરસ ભાગ લીધેલો, તેમજ તેમની કોમને લગતી કેટલીક સંસ્થાઓમાં પણ તેઓ આગળ પડતો ભાગ લીધે છે, વળી હાલમાં લેડી લોહડ જયોજની આગેવાની હેઠળ સ્થપાયેલ 'વીમેન્સ કોન્સીલ'ની સેન્ટલ કમિટીના એક સલાસદ તરીકે પણ તેઓ ચુંટાયેલાં છે. તે ઉપરાંત 'બોમ્બે પ્રેસીડન્સી વીમેન્સ ગ્રેજ્યુએટ યુનીયન' ની મેનેજીંગ કમિટીમાં પણ તેઓ તેની શરૂઆતથી નિમાયેલાં અને હાલમાં તેનાં વાઈસ પ્રેસીડન્ટ નિમાયેલાં છે. વળી એમના જેવાં ત્રિકાન બાનુની નામદાર બ્રિટિશ સરકારે પણ કદર કરેલી છે, અને ચાલુ નવા વરસની ખુશાલીમાં તેમને મેમ્બર ઓફ ધિ બ્રિટિશ એમ્પાયરનો ઇતિહાસ આપેલ છે.

શ્રીમતી ગંગાસ્વરૂપ નાની જ્ઞેન કલ્યાણહાસ ગજજર.

શ્રીમતી નાની જ્ઞેન ન્યાતે વૈશ્ય સુતાર, તેઓ સુપ્રસિદ્ધ 'પ્રોફેસર ગજજર'નાં ન્હાનાં જ્ઞેન થાય છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૯૨૬ના ભાદરવા સુદ ચૌદસના રોજ સુરત મુકામે થયો હતો.

એમનું નામ શિવગૌરી હોવા છતાં તેઓ નાની જ્ઞેનના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યાં છે. તેમના પિતાની સ્થિતિ સારી હોવાથી તેઓ ગુજરાતી શિક્ષણ લઈ શક્યાં હતાં, તેમનું લગ્ન નાની વયે કરવામાં આવેલું અને સત્તર વરસની કુમળી વયે તેમને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયેલું, સંતતિમાં તેમને એક પુત્ર થયેલો.

તેઓ વિધવા થયાં તે સમયે તેમના ભાઈ પ્રોફેસર ત્રિમૂવનહાસ ગજજર વડોદરા રાજમાં નોકર હતા, તેથી તેઓ ત્યાં તેમની પાસે જઈ રહ્યાં. ત્યાં થોડો વખત રહ્યા પછી તેઓ પોતાની જન્મભૂમિ સુરત ગયાં, જ્યાં તેમને ગંગાસ્વરૂપ જ્ઞેન બાજુ ગૌરીનો સહવાસ થયો, એ બાઈ પણ એમના જેવાંજ દુઃખી અને બાળ વિધવા હતાં, પરંતુ બંને બાઈઓ ખાનદાન કુટુંબની અને સંસ્કારી હોવાથી પોતાના જેવી અન્ય દુઃખી સ્ત્રીઓને રાહત મળે એવી શુભેચ્છાથી પ્રેરાઈને સંવત ૧૯૬૩માં સુરતમાં "વનિતા વિશ્રામ" નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી. આ સંસ્થા ધીમે ધીમે સારા પાયા પર આવતી ગઈ અને નાની જ્ઞેન તથા જ્ઞેન બાજુગૌરીની કુશળતા તથા મહેનતથી મુંબઈ તેમજ અમદાવાદમાં તેની શાખાઓ પણ સ્થાપન થઈ.

આ સંસ્થાને માટે ગામેગામે ફરી શ્રીમંતા તથા અન્ય ગૃહસ્થોનાં સમજાવી, ભાષણો આપી, તથા લેખો લખી નાની જ્ઞેન ફંડ ઉઘરાવે છે, અને મંગેલ ફંડના સ્ત્રીઓના હિતાર્થે ઉપયોગ કરે છે, એમના શુભ પ્રયાસથી વનિતા વિશ્રામનાં લગ્ન મકાનો મુંબઈ, અમદાવાદ તથા સુરતમાં બંધાઈ ચુક્યાં છે, અને હાલ તેમાં સંકેટો સેવિકાઓ તૈયાર થાય છે, વિધવાઓ આશ્રય મેળવે છે અને કન્યાશાળાઓ ખોલેલી હોવાથી બાળાઓ વિદ્યાદાન લીધે છે.

શ્રીમતી નાની જ્ઞેને વનિતાવિશ્રામ દ્વારા ગુજરાતી પ્રજાની, ખાસ કરીને ગુજરાતી સ્ત્રીઓની અને તેમાં પણ ખાસ કરીને વિધવાઓની સારી સેવા કરેલી છે, અને તેમને માટે લવિધ્યના સુખનાં તથા સેવાના માર્ગનાં દ્વાર ઉઘાડાં મુક્યાં છે, જેને માને તેમને ધન્યવાદ ધરે છે.

શ્રીમતી નાની જ્ઞેનના દાખલાનું અનુકરણ કરી ગુજરાતની સર્વ વિધવાઓ તથા સંધવાઓ સ્ત્રીઓના હિતની આવી સંસ્થાઓ ગામેગામ સ્થાપવા પ્રયત્ન કરશે, અને પોતાની અન્ય જ્ઞેનોની સેવા કરવાનું શિખશે તો દેશને ઘણુંજ લાભ થશે.

Nhaniben Kalyandass Gajjar.

શ્રીમતી ગંગાસ્વરૂપ ન્હાનીબહેન કલ્યાણુદાસ ગજજર.
ચિન્તાવિશ્રામના સ્થાપક અને એક વ્યવસ્થાપક.

Maganben Manekchand.

શ્રીમતી ગંગાસ્વરૂપ મગનજીદેન માણેકચંદ.
આવિકાશ્રમનાં આગેવાન.

શ્રીમતી ગંગાસ્વરૂપ મગનજીનેન માણિક્યંદ.

મુંબઈના શ્રવિકાશ્રમનાં એક આગેવાન શ્રીમતી મગનજીનેનનો જન્મ સંવત ૧૯૩૬ના માગસર વદ ૧૦ના રોજ મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના પિતા સ્વ. શેઠ માણિક્યંદ હીરાચંદ ઝવેરી જે. પી. જૈન કોમના એક અગ્રેસર પુરૂષ તરીકે સારી ખ્યાતિ મેળવી ગયા છે, વળી તેઓ એક સંખ્યાવતે બહાદુર પુરૂષ પણ હતા અને સંખ્યાવતનાં કાર્યોમાં લગભગ દસ લાખ રૂપિયા એમણે વાપર્યાનું કહેવાય છે. સંખ્યાવતનાં ઘણાં વખાણવા લાયક કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં છે, જેની નોંધ સ્થળ સંકેતને લીધે અત્રે લઈ શકાય તેમ નથી. મુંબઈમાં તારદેવ તરફ આવેલ જ્યુબિલીબાગ અને કાંદાવાડી તરફ આવેલ હીરાબાગ એ બે સંસ્થાઓ એમણેજ સ્થાપેલ છે.

સંવત ૧૯૪૮માં તેજ વરસની ઉમરે શ્રીમતી મગનજીનેનનાં લગ્ન કરવામાં આવેલાં અને છ વરસ ઘર સંસાર ચાલ્યા પછી સંવત ૧૯૫૫માં એટલે કે યોગાણીસ વરસ જેટલી તદ્દન કુમળી વયે તેઓ વિધવા થયાં હતાં. સંતતિમાં તેમને બે પુત્રીઓ થયેલી.

મગનજીનેન વિધવા થયા પછી એમના પિતાએ એમનું મન અભ્યાસ તરફ દોર્યું, અને બીજી બધી બાબતોના વિચાર બાબુએ મુકી અભ્યાસ કરવાની એમને સૂચના કરી. એક શાસ્ત્રી રાણી આપ્યો જેના હાથ નીચે મગનજીનેન અભ્યાસની શરૂઆત કરી માર્ગોપદેશિકા, વ્યાકરણ, અમરકોષ, લઘુ કૌમુદિ તથા ન્યાય દીપિકા ઇત્યાદિ સંસ્કૃત ગ્રંથોનો યથાશક્તિ અભ્યાસ કર્યો અને દીગંબર જૈન પરિક્ષાલયની ત્રણ પરિક્ષાઓ પસાર કરી.

જ્ઞાનનો એવો પ્રભાવ છે કે તેથી મનુષ્યનાં અંતર ચક્ર ઉઘડી જાય છે, અને સ્વભવિક રીતેજ સંસારની મિથ્યા માયા તરફ તેને આણુગમે ઉપજે છે, તે મુજબ મગનજીનેનનું પણ થયું અને એમનું મન વૈરાગ્ય તરફ વળ્યું. તે પછી કેટલોક વખત તેમણે પવિત્ર સ્થળોની યાત્રા તથા બુદ્ધાં બુદ્ધાં શહેરો અને પ્રદેશોની મુસાફરીમાં વ્યતિત કર્યો, અને તે પછી સંવત ૧૯૬૬ માં અમદાવાદમાં શ્રાવિકાશ્રમની સ્થાપના કરી.

સંવત ૧૯૬૭માં શ્રાવિકાશ્રમનું સ્થળ અમદાવાદથી બદલીને મુંબઈ રાખવામાં આવ્યું, અને ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળનાં પ્રમુખ સ્વ. જમનાબાઈ સક્કળના હસ્તે આશ્રમ ખુલ્લો મુકાયો. આ આશ્રમની શરૂઆતથીજ મગનજીનેન તેમાં કામકાજ કરે છે.

શ્રાવિકાશ્રમના કામકાજમાં ભાગ લેવા ઉપરાંત દિગંબર જૈન મહિલા પરિષદનાં એક સેક્રેટરી તરીકે પણ મગન જીનેન કામકાજ કરેલું, અને કોમની બીજી સંસ્થાઓમાં પણ ભાગ લે છે.

શ્રીમતી મગન જીનેનનું માનપાન એમની જૈન કોમમાં સાઈ છે, અને એમની લાયકાત, શ્રાવિકાશ્રમ દ્વારા તેમણે કરેલી સેવા તથા એમના પિતાની સંખ્યાવત ધ્યાનમાં લઈ ભારત જૈન મહા મંડળે એમને “ જૈન મહિલા રત્ન ”નો માનવંતો ચાંદ આપેલ છે.

શ્રીમતી જ્હેન લીખાઈજી લીમજી પાલમકોટ.

શ્રીમતી જ્હેન લીખાઈજીનો જન્મ સને ૧૮૬૭ના જાન્યુઆરીની ૧૨ મી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો, એમના વડિલો મોટા વેપારી હતા અને વ્યાપાર અર્થે તેઓ પાલમકોટ શહેરમાં કેટલાંક વરસો સુધી રહ્યા હતા, એક પારસી ગૃહસ્થ તરીકે પાલમકોટ જઈ વસનાર તેઓ પહેલાજ હતા. પાલમકોટમાં લાંબો વખત રહેવાથી તેમની અટક પાલમકોટ પડી હતી. જ્હેન લીખાઈજીના પિતા લીમજી ભાઈ પણ પાલમકોટમાં કેટલાંક વરસ રહેલા, તેઓ સને ૧૮૭૪માં ૪૬ વરસની ઉંમરે ગુજરી ગયેલા.

જ્હેન લીખાઈજીના દાદા સંગીતમાં પ્રવિણ હતા અને એમનાં માતૃશ્રી કેળવણીમાં, સાહિત્ય પ્રેમી તથા લેખક હતાં, તેઓ સતોષી, સહનશિળા, સત્યને આહવાર અને પરોપકારી બાનું હતાં એમને સાહિત્યનો ઘણો શોખ હોવાથી એમનું વાંચન બહોળું હતું, અને લેખનશક્તિ પણ તેમનામાં હોવાથી તેઓ ગદ્ય તથા પદ્ય લખી શકતાં, તેઓ સ્વભાવે ઘણાજ શાન્ત હતાં, અને એમનો એ ગુણ તથા બીજા પણ કેટલાક ગુણો જ્હેન લીખાઈજીમાં જોવામાં આવે છે. એમના અવસાન પછી એમનાં લખાણો તથા કવિતાઓનો સારો સંગ્રહ નિકળેલો. દાદાની સંગીત કુશળતા અને માતાની લેખન શક્તિનો વારસો જ્હેન લીખાઈજીને મળેલો છે.

જ્હેન લીખાઈજીએ અત્રેની એલેક્ઝાન્ડ્રા ગર્લ્સ ઇંગ્લીશ ઇન્સ્ટીટ્યૂશનમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું અને સને ૧૮૮૨માં મેટ્રિકની પરિક્ષા ફોર્ટ સેન્ટ રીટે પસાર કરેલી. સને ૧૮૮૭થી પોતાના અભ્યાસ દરમ્યાનજ જ્હેન લીખાઈજીએ સંગીતની તાલીમ લેવી શરૂ કરેલી, અને અભ્યાસ મુક્યા પછી પણ એ કામ ચાલુ રાખેલું, પરંતુ કેટલાંક વરસો પછી ગળાના દર્દથી તથા અવાજની નબળાઈથી ગાયનનો અભ્યાસ બંધ કરવાનો એમણે વિચાર કર્યો. આ વખતે મેડમ જ્હનશાર્ડ નામની તેમની શિક્ષકાએ તેમને સૂચના કરી કે “ If you continue your music lessons and work hard, you will be a star in future.” મતલબ કે જો તમે તમારો સંગીતનો અભ્યાસ જારી રાખશો અને તેમાં પૂરતી મહેનત લેશો તો ભવિષ્યમાં તમે એક કુશળ સંગીતવેત્તા તરીકે તારાની માફક ઝળકી નિકળશો. જ્હેન લીખાઈજીએ એ સૂચના માન્ય રાખી સંગીતનો અભ્યાસ ચાલુ રાખેલો, અને પરિણામે મેડમ જ્હનશાર્ડની ભવિષ્યવાણી ખરી નિવડી.

આ બનાવ બન્યા પછી થોડા વખતે લંડનની ટ્રિનીટી કોલેજ ઓફ મ્યુઝીકની શાખા મુંબઈમાં સ્થાપન થઈ, અને જ્હેન લીખાઈજી તેમાં જોડાયાં. તે સંસ્થાઓની પરિક્ષાઓ તેમણે પસાર કરી અને ધીમે ધીમે સંગીતની તેમની કુશળતાથી તે

સંસ્થાનાં એક સલાસદ તરીકે તેમની ચુંટણી કરવામાં આવી. પારસી કામમાંથી આ સંસ્થાનાં પહેલાં અને એકલાંજ સલાસદ થવાનું માન મેળવનાર જ્ઞેન ભીખાઈજી છે.

જ્ઞેન ભીખાઈજીના સંગીતના શિક્ષકો મીસ એમીલી હોવેલ અને પાછળથી પ્રસિદ્ધ ઇટાલીયન પ્રોફેસર જી. સ્કીન્ઝી હતાં.

સંગીતનો પૂરો અભ્યાસ કરી લીધા પછી અને તેની પરિક્ષાઓ ફતેહમંદીથી પસાર કર્યા પછી જ્ઞેન ભીખાઈજીએ સંગીતના શિક્ષક તરીકેનો ધંધો શરૂ કરેલો, જે ધંધો હાલ પણ તેઓ કરે છે, અને મુંબઈનાં આખરૂદ્ધાર પારસી કુટુંબનાં બાનુઓ તથા છોકરીઓ તેમનાં શિષ્યો છે. મુંબઈમાં સંગીતનું શિક્ષણ આપનારી યૂરોપીયન મંડળો કેટલીક છે, પરંતુ પારસી શિક્ષક તરીકે તો માણું કરીને જ્ઞેન ભીખાઈજી એકલાંજ છે.

જ્ઞેન ભીખાઈજી આજે વરસો થયાં સંગીતના શિક્ષક તરીકે કામ કરે છે, જે દરમ્યાન એકઠો શિષ્યો એમના હાથ નીચે તાલીમ લઈ ચૂકેલ છે, અને તેમાંનાં ઘણાંખરાંએ લંડનની ટિનીટી કોલેજની પરિક્ષાઓ ફતેહમંદ રીતે પસાર કરેલી છે.

જ્ઞેન ભીખાઈજી એક બીનહરીફ સંગીતવેત્તા તથા સંગીત શિક્ષક છે અને એમની કુશળતાને માટે વર્તમાનપત્રોએ તથા જાણીતા સદ્ ગૃહસ્થોએ ઘણાંજ સારા અભિપ્રાય જાહેર કરેલા છે, તેની સાથે એ વિષયોની એમની કુશળતાને માટે તેમને આદ તથા સર્ટિફિકેટો પણ મળેલાં છે.

જ્ઞેન ભીખાઈજી સંગીતની કુશળતાને માટે જેટલાં પ્રખ્યાત છે, તેટલાંજ ઉત્તમ પ્રકારનાં વાજાંત્રોની માલેદી ધરાવનાર તરીકે પણ પ્રખ્યાત છે, સને ૧૯૦૬ની શરૂઆતમાં એક જલસા થયેલો તે વખતે પ્રખ્યાત ઇટાલીયન પ્રોફેસર જી. સ્કીન્ઝીએ મિજલસમાં એમનો પીઆનો પસંદ કરેલો, આ બનાવની નોંધ લેતા અખબારે સોદાગર પત્રે લખેલું કે:—“અમે નથી ધારતા કે બંને ઘોડા દોડાવતાં બંદોખાંઓના મકાનમાં આવું કિસ્મતી અને સુંદર વાજાંત્ર હોય.” વિશેષ આનંદની વાત એ છે કે આવાં કિસ્મતી વાજાંત્રો જ્ઞેન ભીખાઈજીએ પોતાની જાત મહેનતની કમાણીથી વસાવેલ છે.

છેલ્લી મહાન લગ્ન દરમ્યાન જ્ઞેન ભીખાઈજીએ સંગીતના કેટલાક જલસા કરેલા, અને તેમાંથી પાંચ હજાર રૂપિયા પ્રાપ્ત કરી તે વાર ફૂડમાં આપી દીધેલા છે, એમની આ સેવા તથા ઉદારતાને માટે મુંબઈના હાકેમ તથા જાણીતા ઓફીસરોએ તેમનો આભાર માનેલો અને વર્તમાનપત્રોએ પણ ઘટિત પ્રશંસા કરેલી છે.

એક કુશળ સંગીતવેત્તા હોવા ઉપરાંત ભરતગુથણમાં પણ જ્ઞેન ભીખાઈજી ભારે કુશળતા ધરાવે છે, અને એમના ભરત કામને માટે કલકત્તા, નાગપુર,

ભાવનગર તથા અદ્દાબાદનાં પ્રદર્શનમાંથી તેમને ચાર સોનાના ચાંદ મળેલા છે, વળી તેઓ એક બાહોશ લેખક પણ છે અને નિર્દય નણુંદ, ઇન્સાફની આરસી, સહનશીળ સુંદરી, વિષારી વનિતા, અને અજલનો ફિરસ્તો ઇત્યાદિ પુસ્તકો તથા પરચુરણ વાતાઓ, લેખો તેમજ કાવ્યો લખેલાં છે, તેમજ એમના ભાઈ મી. સોરાબ પાલમકોટ યૂરોપ અમેરિકાની મુસાફરીએ ગયા ત્યારે એમનું “માસિક મળહ” નામનું માસિક પત્ર પણ ચલાવેલું હતું. જેનું નામ પાછળથી ‘હિંદી ગ્રાફીક’ રાખેલું.

આ ‘માસિક મળહ’ એમના મહુમ ભાઈ મી. સોરાબજીએ સને ૧૮૯૦માં સ્થાપ્યું હતું અને સને ૧૯૦૬માં મી. કાવસજી એસબરનર સાથે ભાગમાં જોડાઈને તેનું નામ ફેરવી ‘હિંદી ગ્રાફીક’ રાખેલું હતું. સને ૧૮૯૦થી ૧૯૧૦ સુધી જહેન ભીખાઈજીએ પોતાના ભાઈને આ માસિકના કામકાજમાં મદદ કરી હતી અને એવીસ વરસ દરમિયાન જ્યારે જ્યારે મી. સોરાબજી હિંદ અથવા તો યૂરોપ અમેરિકાની મુસાફરીએ ગયેલા ત્યારે મહિનાઓ સુધી જહેન ભીખાઈજીએ એ માસિક ચલાવેલું હતું.

જહેન ભીખાઈજીની એક લેખક તરીકેની તથા એક સંગીતવેત્તા તરીકેની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઘણી જગત્વી છે, એમ ઉપરની હકીકતથી કોઈને પણ જણાયા વિના રહેશે નહિ, વિશેષમાં તેમનો સ્વભાવ પણ ઘણો શાન્ત, મિલનસાર અને દયાળુ છે.

શ્રીમતી જ્હેન બાઈઆઈ લીમજી પાલમકોટ.

માસિક 'હિંદી ટ્રાડીક' પત્રનાં અધિપતિ અને માલેક જ્હેન બાઈઆઈનો જન્મ સને ૧૮૭૩માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો, એમના વડિલો મોટા વેપારી હતા અને વેપાર અર્થે તેઓ પાલમકોટ શહેરમાં કેટલાંક વરસો સુધી રહ્યા હતા, એક પારતી ગૃહસ્થ તરીકે પાલમકોટ જઈ વસનાર તેઓ પહેલાજ હાવાથી તેમની અટક પાલમકોટ પડેલી છે. જ્હેન બાઈઆઈના પિતા લીમજી શેઠ પણ પાલમકોટમાં કેટલાંક વરસ રહેલા, તેઓ સને ૧૮૭૪માં ૪૬ વરસની ઉમરે પાતાની પાછળ સોરાળશ નામના એક પુત્ર અને બીજામજી તથા બાઈઆઈ નામની બે પુત્રીઓ મુકી ગુજરી ગયા હતા, પિતાના અવસાન વખતે બાઈઆઈની ઉમર માત્ર દસ માસની હતી.

જ્હેન બાઈઆઈનાં માતૃશ્રી એક લેખક હતાં, અને તેમની એ શક્તિ તેમના દરેક ફરજદમાં ઉતરેલી છે, જ્હેન બાઈઆઈએ અંગ્રેની એમ્પ્રેસ હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું છે અને મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કરેલો છે.

અભ્યાસ દરમ્યાન ચિત્રકળામાં તેમણે સારી કુશળતા બતાવેલી, અને ચિત્રકળાનો અભ્યાસ તેમણે દસ વરસ સુધી મુંબઈની આર્ટસ્કૂલમાં કરેલો છે. હોમીની ત્રણે બ્રંડની અને શિક્ષકની પરિક્ષાઓ પસાર કર્યા પછી પાંચ વરસ પેઈન્ટીંગ ક્લાસમાં તેમણે અભ્યાસ કરેલો છે અને ચિત્રકળાનું સારું જ્ઞાન મેળવેલું છે. અભ્યાસ દરમ્યાન આર્ટસ્કૂલનાં કેટલાંક ઇનામો તેમણે મેળવેલાં, જેમાં “વોડીંગટન ફર્સ્ટ પ્રાઈઝ” મુખ્ય છે. ડીઝાઈનીંગનો અભ્યાસ પણ ચાર વરસ એમણે કરેલો છે, અને મુંબઈની આર્ટ સોસાયટીનાં પ્રદર્શનોમાં ડીઝાઈનીંગ તથા પેઈન્ટીંગ માટે તેમણે કેટલાંક ઇનામો તથા સર્ટિફિકેટો મેળવ્યાં છે.

૧૯૦૨નું અમદાવાદનું પ્રદર્શન, મુંબઈનું ૧૯૦૪નું ઇન્ટરસ્ટીયલ એન્ડ એગ્રીકલ ચરલ એકઝીબીશન, ૧૯૦૪નું મદ્રાસનું ફાઈન આર્ટ એન્ડ ઇન્ટરસ્ટીયલ એકઝીબીશન, ૧૯૦૬નું બનારસનું નેશનલ કોંગ્રેસ એકઝીબીશન, ૧૯૦૬નું બરોડા એકઝીબીશન, ૧૯૦૬નું કલકત્તા એકઝીબીશન, ૧૯૧૦નું ભરૂચ એકઝીબીશન, ૧૯૧૧નું નવસારી એકઝીબીશન ઇત્યાદિ પ્રદર્શનો તથા ફાઈન આર્ટ સોસાયટી તરફથી જ્હેન બાઈઆઈને ચિત્રકળાને માટે ચાંદ મળેલા છે. ભરતગુથણમાં પણ તેઓ કુશળતા ધરાવે છે, તેમજ પીયાનો બજાવવાનો અભ્યાસ પણ તેમણે કરેલો છે, અને લંડનની ટિનટી કોલેજ ઓફ મ્યુઝીકની ઇન્ટરમીડીયેટ સુધીની પરિક્ષા સને ૧૯૦૦માં એમણે પસાર કરેલી છે.

જ્હેન બાઈઆઈને બહાં બહાં પ્રદર્શનો તથા બુટી બુટી સારથાઓ તરફથી તેમની ચિત્રકળા તથા ભરતગુથણની કુશળતા માટે આજ સુધીમાં આઠ ચાંદ, રોકડ રકમનાં કેટલાંક ઇનામો અને લગભગ પચીસ સર્ટિફિકેટ મળેલ છે.

પરંતુ આ સર્વ કરતાં જહેન બાઈઆઈની કારકીર્દિ'ને વિશેષ જોઈ આપે તેવું કૃત્ય તે તેમના અધિપતિપદનું છે, તેઓ 'હિંદી આશીક' નામનાં એક માસિક પત્રનાં અધિપતિ છે અને પોતે એક સ્ત્રી હોવા છતાં એકલે હાથે એ માસિકનું બધું તંત્ર સારી રીતે ચલાવે છે, અધિપતિ તરીકેની એમની કુશળતાને માટે જામે જમશેદના માલીક શેઠ જહાંગીરજી બેરામજી મર્ઝબાન તથા સ્મોલ કોઝ કોર્ટના જડજ શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી જેવા સાક્ષરો તથા બીજા પણ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો અને વર્તમાનપત્રોએ ઉંચા મત દર્શાવેલ છે.

આ માસિક એમના મહુમ ભાઈ મી. સોરાળ પાલમકોટે સને ૧૮૯૦માં સ્થાપ્યું હતું, જે વખતે તેનું નામ “માસિક મગ્ગહ” હતું. તે પછી સને ૧૯૦૬માં તેનું નામ ફેરવીને ‘હિંદી આશીક’ રાખેલું. મી. સોરાળજી સને ૧૯૦૯માં સ્વર્ગવાસી થયા પછી થોડો વખત આ માસિક ચકડોળે ચડેલું, પરંતુ સને ૧૯૧૪થી બેન બાઈઆઈએ તેને સંભાળી લીધેલું અને તે વખતથી તેઓ તેને કાળજી પૂર્વક ચલાવે છે, બેન બાઈઆઈના અધિપતિપણા નીચે આ માસિક આવ્યા પછી તેમાં કેટલાંક નોંધ લેવા લાયક ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે, જેમાં ચિત્રા, અંગ્રેજી લેખો અને ફ્રેંચ લેખોનો ફેરફાર મુખ્ય છે.

બેન બાઈઆઈ માસિકનું તંત્ર ચલાવવામાં જેમ કુશળ છે, તેવીજ રીતે વક્તા તથા લેખકનાં કાર્યમાં પણ કુશળ છે, પોતાના માસિકમાં, જામે જમશેદ તથા બીજાં વર્તમાનપત્રમાં તેઓ લેખ લખે છે, એક વક્તા તરીકે તેમણે કેટલાંક ભાષણો પણ આપેલાં છે, એમનાં ભાષણોમાં આદ્યલેક્ષમાં બાગમાં આપેલું ભાષણ તથા સને ૧૯૦૭માં મુ'બઈમાં મળેલી બીજી સાહિત્ય પરિષદ સમક્ષ આપેલું “સાહિત્યની રંગભૂમિ” ના વિષયનું ભાષણ મુખ્ય છે, પરિષદ અનુમુખ આપેલું એમનું ભાષણ પરિષદના પ્રમુખ શ્રીયુત કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવને બહુજ પસંદ પડેલું અને એમના એ ભાષણની છટ્ટા તથા વિષય રચનાને માટે એમણે ઉંચા અભિપ્રાય બતાવેલો, એટલુંજ નહિ પણ બીજા વક્તાઓને વીસ વીસ મીનિટો આપવામાં આવેલી, જ્યારે બેન બાઈઆઈનો લેખ પૂરો કરવાની પ્રમુખે પરવાનગી આપેલી.

બેન બાઈઆઈ મુ'બઈના ઘણાં મંડળોમાં સલાસદ પણ છે, અને માસિકના કામકાજને બોબે ઉપડવા ઉપરાંત કેટલાંક મંડળોનાં કામકાજમાં પણ ભાગ લીધે છે. તેઓ સને ૧૯૧૩માં વિલાયતની મુસાફરી પણ કરી આવેલાં છે.

બેન બાઈઆઈના જીવનમાં એક વિશેષતા એ છે કે એમણે પોતાની આજ સુધીની જીંદગી કુવારી સ્થિતિમાં ગુજારેલી છે.

વિભાગ છઠ્ઠો—સુલેહના અમલદારો.

શમ્સ-ઉલ-ઓદમા જીવણજી જમશેદજી મોદી.

બી. એ., પીએચ. ડી., સી. આઈ. ઇ., જે. પી. ઇત્યાદિ.

શમ્સ-ઉલ-ઓદમા જીવણજી મોદીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૫૪ ના અક્ટોબરની ૨૬ મી તારીખે મુંબઈ મુકામે થયો હતો, એમના પિતા મુંબઈમાં ફાલાખા ખાતે આવેલી શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈની અગીયારીના વડા ધર્મશુદ્ધ હતા.

જીવણજી મોદીએ ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યા પછી એલ્ફ્રિસ્ટન હાઈ સ્કૂલમાં તેઓ જોડાયા હતા અને સને ૧૮૭૧ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી, તે પછી અભ્યાસ આગળ વધારી સને ૧૮૭૬ માં બી. એ. ની ડિગ્રી મેળવી હતી. તેઓ એક ધર્મશુદ્ધના પુત્ર હોવાથી તેમની ધાર્મિક કેળવણી તરફ પણ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું, અને તેઓ ગ્રેજ્યુએટ થયા તે પહેલાં તેમણે સારી ધાર્મિક કેળવણી મેળવી હતી.

જીવણજી મોદીની જાહેર જાણની શરૂઆત સને ૧૮૮૦ થી થયેલી, જે વરસમાં તેમણે “વાયુચક્રશાસ્ત્ર” નામનું પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું, સને ૧૮૮૭ માં એમની વિદ્વતાથી એઓ મુંબઈ યુનીવર્સિટીના ફેલો ચુંટાયા હતા અને બીજે વરસે યુનીવર્સિટીના પ્રતિનિધિ તરીકે તેઓ યુનીવર્સિટીમાં ગયા હતા. તેજ વરસમાં તેમણે મુંબઈના ગવર્નર સર જેમ્સ ફર્ગ્યુસનના પ્રમુખપદ નીચે ટાઉન હોલમાં મળેલી સભામાં “પારસી ધર્મના સિદ્ધાન્તો” પર ભાષણ આપ્યું હતું. સને ૧૮૮૯ માં તેમણે સ્ટોકહોમ મુકામે મળેલી આઠમી એરિએન્ટલ કોંગ્રેસમાં હાજરી આપી હતી અને કોંગ્રેસ સમક્ષ ભાષણ આપવા ઉપરાંત પારસીની એકેડેમી તથા એશિયાટિક સોસાયટી સમક્ષ પણ નિબંધો વાંચ્યા હતા. એમની વિલાયતની આ મુસાફરી દરમિયાન એમની વિદ્વતાને લીધે તેમણે સારી પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી અને સ્વીડનના રાજા તરફથી “Litteris et Artibus”ની પદવીવાળો સોનાનો ચાંદ તેમણે મેળવ્યો હતો. સને ૧૮૯૩ માં હિંદી સરકારે પણ એમને “શમ્સ-ઉલ-ઓદમા”નો ઇત્કાળ તથા સને ૧૯૧૮ માં ફ્રાંસની સરકારે “officer D, Accedemic” ની પદવી તથા સને ૧૯૨૦ માં “officer de l. Instruction Publique”ની પદવી અને સને ૧૯૧૨ માં હિંદલબર્ગની યુનીવર્સિટીએ પીએચ. ડી. ની અતિ માનવંત પદવી આપી તેમની વિદ્વતાની કદર કરેલી છે.

સને ૧૮૬૦ માં મુંબઈની એન્થ્રોપોલોજીકલ સોસાયટીના ઉપપ્રમુખ, સને ૧૯૦૦ માં તેના સેક્રેટરી અને સને ૧૯૧૪ માં તેના પ્રમુખ થવાનું માન પણ જીવણજી મોદીને મળ્યું છે તે ઉપરાંત રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની મુંબઈની શાખાના ઉપપ્રમુખ તરીકે તેઓ સને ૧૯૦૭ માં ચુંટાયા હતા અને તે વખતથી આજ સુધી દર વર્સે તેઓ તેના ઉપપ્રમુખ ચુંટાય છે.

સને ૧૮૬૦ માં જે. પી. નો તથા સને ૧૯૧૭ માં સી. આઈ. ઈ. નો ઇલ્કાબ નામદાર પ્રિટીશ સરકાર તરફથી મેળવવાને પણ જીવણજી મોદી ભાગ્યશાળી થયા છે.

સને ૧૮૬૩ માં તેઓ અત્રેની પારસી પંચાયતના સેક્રેટરી નિભાયેલા અને તે વખતથી હમણાં સુધી તેઓ એ માનવંત હોદ્દા ભોગવે છે, અને એ હોદ્દાને હીપાવવાને તેમણે પોતાથી બનતા સર્વ પ્રયત્નો કર્યા છે અને તેથી સમસ્ત પારસી કોમની પ્રીતિ તેમણે મેળવેલી છે, વળી તેજ વરસમાં પારસી ચીફ મેટ્રીમોનીયલ કોર્ટના એક ડેલીગેટ તરીકે પણ તેઓ ચુંટાયેલા હતા.

સને ૧૮૬૬ માં મુંબઈમાં પહેલી સખત મસ્જી ફાટી નિકળી તે વખતે પણ પોતાની કોમને જીવણજી મોદીએ સારી મદદ કરેલી. એમની એ વખતની સેવા લક્ષમાં લઈને સને ૧૮૬૭ માં પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટીઓએ તેમને રૂપાનું એક ફલાવર વોઝ ભેટ આપ્યું હતું. સને-૧૯૦૧ ના વરતીપત્રકના કામકાજમાં પણ તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો.

સને ૧૯૧૪ માં “ગવર્નમેન્ટ મોરલ એન્ડયુકેશન કમિટી”ના તેઓ એક મેમ્બર નિભાયા હતા અને ૧૯૧૮ માં રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની મુંબઈની શાખા તરફથી મુંબઈના તે વખતના વિદાય થતા ગવર્નર લોર્ડ વીલીંગડનના હસ્તે “ક્રેપબેલ ગોલ્ડ મેડલ”ના નામથી જોળખાતો સોનાનો ચાંદ તેમને આપવામાં આવ્યો હતો.

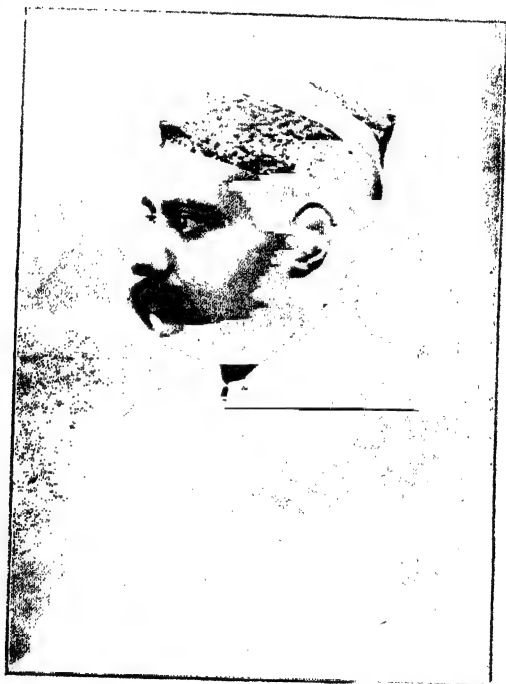
જીવણજી મોદી મુંબઈની પારસી પંચાયતના સેક્રેટરી, સમસ્ત પારસી કોમના વિશ્વાસપાત્ર ગૃહસ્થ, હિંદના તથા પરદેશના વિદ્વાનોમાં બાણીતા, સરકારના પણ પ્રીતિપાત્ર, યુનીવર્સિટી તથા રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી જેવી સંસ્થાઓના આગેવાન, અવસ્તા અને પહેલવી જેવી જુની ભાષાઓ તથા અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચ જેવી પરદેશીય ભાષાઓમાં પ્રવીણ અને વિદ્વાન ગૃહસ્થ છે. એમની ઉંમર હાલમાં ૬૬ વરસ જેટલી વૃદ્ધ છે, છતાં પારસી પંચાયતના સેક્રેટરીનું કામ તેઓ બજાવે છે અને ખીજી હિલચાલોમાં પણ બનતો ભાગ લીધે છે, એટલે આજ સુધીમાં સંખ્યાબંધ ભાષણો જુદી જુદી ભાષાઓમાં આપેલાં છે, તેમજ આશરે ચાળીસેક પુસ્તકો પણ પ્રસિદ્ધ કરેલાં છે, તેઓ ગુજરાતી સાહિત્યમાં તથા સાહિત્ય પરિષદમાં પણ સારો ભાગ લીધે છે.

Shams-ul-olma Jivanji Jamshedji Modi, J. P., C. I. E., Etc.

શમ્સ-ઉલ-ઓલમા જીવણજી જમશેદજી મોદી, જે. પી., સી. વ્યાજ. ઇ.
પારસી પંચાયતના મહેનતુ સેક્રેટરી તથા એક વિદ્વાન ગૃહસ્થ.

Sheth Purusottam Visram Mavji. J. P., M. R. A. S., Etc.

શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી, જે. પી., એમ. આર. એ. એસ. ઈ.
ભાટિયા કામના એક અગ્રેસર અને સાહિત્યરસિક તથા ઉદાર ગૃહસ્થ.

શેઠ પુરૂષોત્તમ વિશ્રામ માવજી.

જે. પી. એમ. આર. એ. એસ. ઇત્યાદિ.

આ જગતમાં શ્રી અને સરસ્વતીના સંયોગ દુર્લભ મનાય છે, પરંતુ શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈને ત્યાં એ બન્ને દેવીઓનો સંયોગ થયેલો છે, અને એને માટે એમને ખરેખર મુખારઠખાદી થટે છે.

શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈ ન્યાતે ભાટિયા ગૃહસ્થ છે, અને તેમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૮૨માં મુંબઈ સુકામે થયેલો છે. એમનું કુટુંબ અને મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ ભાટિયા ગૃહસ્થ સ્વ. શેઠ ઠાકરસી મુળજીનું કુટુંબ એકજ છે, એટલે એમના કુટુંબ સખંધી વિશેષહકીકત આ પુસ્તકના બીજા વિભાગમાં છપાયેલ સ્વ. શેઠ ઠાકરસી મુળજીના ચરિત્રમાંથી મળી શકશે. શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈના પિતામહ શેઠ માવજી અને મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ શહેરીઓ સર વિઠ્ઠલદાસ તથા શેઠ હંસરાજભાઈના પિતામહ શેઠ ઠાકરસી બન્ને સગા ભાઈઓ થાય. માવજી શેઠને સંત-તિમાં વિશ્રામ તથા ચતુર્ભુજ નામે બે પુત્રો થયેલા જેમાંના શેઠ વિશ્રામના કુળ દિપક પુત્ર પુરૂષોત્તમભાઈના પિતા ઠાકરસી મુળજીની પેઢીના એક આગેવાન કાર્યવાહક હતા, અને મુંબઈની સુપ્રસિદ્ધ મુળજી જેઠા મારકીટની સ્થાપનામાં તેમનો પણ હાથ હતો. તેઓએ વેપારમાં ઇશ્વરકૃપાથી સારો પૈસો મેળવ્યો હતો અને એ પૈસાનો સફળપયોગ પણ કર્યો હતો. પોતાના વતન દ્વારકામાં પોતાના નામનું એક સદાવૃત્ત તેમજ સ્થાપેલ છે, તથા હોસ્પીટલ માટે એક મકાન પણ બંધાવી આપેલ છે. તે ઉપરાંત ગુરગઢના રણમાં સખત વરસાદવાળા વરસે ચોમાસામાં પાણીની રેલ આવતી હોવાથી દ્વારકાની યાત્રાએ આવનાર યાત્રાળુઓને ચોમાસામાં બહુ દુરકત પડતી તે દુર કરવા માટે સંવત ૧૯૩૨ માં તેમજ સડક બંધાવી આપેલ છે, વિશેષમાં પોતાના ભાઈ ચતુર્ભુજના સ્મરણાર્થે દ્વારકામાં “શ્રી ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ” નું એક લઘુ મંદિર બંધાવેલ છે. તેઓ સંવત ૧૯૩૮ માં પોતાની પાછળ બે પુત્રીઓ તથા એકજ પુત્ર પુરૂષોત્તમભાઈને મુકીને ચોપન વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈએ જરૂર જોગો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી અભ્યાસ કરેલો અને તે પછી પોતાના વડિલોના, ચાલતા ધંધામાં તેઓ જોડાઈ ગયેલા, પરંતુ મુળથીજ એમનું લક્ષ સાહિત્ય સેવા તથા પ્રાચીન વસ્તુઓની શોધખોળ તરફ વિશેષ હતું. અને ધીમે ધીમે તેમનો એ શોખ એટલે બધે દરબજે વધી ગયો કે જુની ચીજોના સંગ્રહ પાછળ તેમજ લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ કરી અનેક ઉપયોગી તથા દુર્લભ ચીજોના સંગ્રહ પોતાને ત્યાં એકત્ર કર્યો હતો. આ સંગ્રહ ખરેખર જોવા લાયક હતો અને શોધક બુદ્ધિના વિદ્વાનો તથા વિદ્યાવિલાસી ગૃહસ્થોને એ ઉપરથી ઘણી પ્રમાણભૂત બાબતો મળી શકી છે. શાંભળ્યું છે કે શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈના ઉકત સંગ્રહમાં મહારાષ્ટ્ર નર-

કેસરી શિવાજીએ અફઘાનખાનનો વધ કરવા માટે વાપરેલો ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ “વાઘનખ” પણ હતો.

શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈને ચિત્રકળાનો પણ મૂળથીજ ઘણો શોખ હોવાથી એ કળાની ઉન્નતિને માટે પણ તેમણે પ્રસંસાપાત્ર પ્રયાસ કરેલો, અને મુંબઈ ઇલાકામાં સારી રીતે પ્રસિદ્ધિ પામેલું “લક્ષ્મી આર્ટ” છાપખાનું સ્થાપી તે દ્વારા સુવર્ણમાળા તથા એવીજ બીજી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવેલી.

ચિત્રકળા તથા પ્રાચીન વસ્તુઓની શોધખોળના શોખીન હોવા ઉપરાંત પુરૂષોત્તમભાઈ એક વિદ્વાન લેખક પણ છે, અને આસરે દસેક પુસ્તકો એમની કલમથી આજ સુધીમાં લખાયેલાં છે. હાલમાં પણ એમની લેખન પ્રવૃત્તિ ચાલુજ છે અને હિંદુસ્થાન તથા સમાલોચકમાં તેમની ચાલુ વાર્તાઓ જવામાં આવે છે, શ્રીમંત વર્ગમાં આવા નરો ઉત્પન્ન થતા હોય તો દેશની ઉન્નતિ થવી એ કાંઈ મોટી વાત નથી, ગુજરાતી ભાષા ઉપરાંત મરાઠી તથા અંગ્રેજી ભાષામાં પણ તેઓ કુશળ છે અને એ ભાષાઓમાં પણ એમણે પુસ્તકો લખ્યાં છે, મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસના તો તેઓ એક બાહોશ અભ્યાસી લેખાય છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદોમાં પણ એમણે આગળ પડતો ભાગ લીધો છે, અને મુંબઈ મુકામે મળેલી બીજી સાહિત્યપરિષદની સ્વાગત કમિટિના પ્રમુખ તરીકેનું માન પણ તેમણે મેળવેલું છે.

તેઓ ઉદાર તથા પરમાર્થી પણ છે, અને સખાવતનાં ન્હાનામોટાં, ઘણાં કાર્યોમાં એમણે પોતાના દ્રવ્યનો સફળઉપયોગ કરેલો છે, મહાબળેશ્વર ખાતે હિંદુઓ માટે એમણે બંધાવેલું સેનેટોરીયમ—આરોગ્ય ભૂવન જેવા જેવું છે. ગુજરાતના ઘણા લેખકોને પણ એમણે આજસુધીમાં સારી મદદ કરેલી છે.

શ્રીમાન પુરૂષોત્તમ ભાઈની વિદ્વત્તાથી તેઓ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની મુંબઈ શાખાના એક સભાસદ (એમ. આર. એ. એસ.) પણ ચુંટાયેલા છે, જેવું માન આંગળીને ટેરવે ચડાવવા જેટલા ગ્રહસ્થોજ લોગવે છે, વળી નામદાર સરકાર તરફથી જે. પી. નો ઇલકાબ પણ તેમને મળેલો છે.

શેઠ પુરૂષોત્તમભાઈ સ્વભાવે શાન્ત, ઉદાર અને વિદ્યાવિલાસી ગૃહસ્થ છે, એમની આજસુધીની કારકીર્દિ ઝળકતી છે, અને ભવિષ્યની કારકીર્દિ એથી પણ વિશેષ ઝળકતી નિવડે એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

શેઠ રતનશી મુળજી જી. પી.

ભાટિયા ક્રોમના વયોવૃદ્ધ અને એક મહાન અગ્રેસર ગૃહસ્થ શેઠ રતનસી મુળજીને જન્મ સંવત ૧૯૦૪ ના અષાઢ સુદ ૮ ના રોજ કચ્છ માંડવીમાં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ કચ્છના વતની, ત્યાંથી રતનસી શેઠના પિતા મુળજીભાઈ ધંધાથે મુંબઈ આવી વસેલા હતા, તેઓ રતનસી શેઠના જન્મ અગાઉ ઘણાં વરસો થયાં મુંબઈમાં આવેલા અને વહાણના નૂરની દલાલીનો ધંધો કરતા હતા, તેમની પૈસા સખંધી સ્થિતિ ગરીબ હતી.

શેઠ રતનસીનાં માતૃશ્રી એમના જન્મ પછી બે વરસે ગુજરી જવાથી રતનસી શેઠને એમના બાપની માથે ઉછેરીને મોટા કર્યા હતા. તેમની બાલ્યાવસ્થા કચ્છમાં ગુજરેલી અને આઠ દસ વરસની ઉંમરે તેઓ મુંબઈ આવેલા. મુંબઈ આવ્યા પછી તેમણે ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી બે શોપડીનો અભ્યાસ કરેલો.

એટલો અભ્યાસ કર્યા પછી પંદર વરસ જેટલી ન્હાની વયે તેઓ ધંધામાં જોડાઈ ગયેલા અને પ્રથમ એક વેપારીને ત્યાં ભાતખાઉ—પેટવડીયા નોકરી એમને મળેલી, એ નોકરી એમણે એક વરસ કરી અને તે પછી નૂરની દલાલીના ધંધા તરફ તેમણે ધ્યાન પહોંચાડ્યું, આ ધંધામાં ધીમે ધીમે તેઓ ક્ષવતા ગયા અને ઇશ્વર કૃપાથી સારો પૈસો તથા આબરૂ મેળવતા ગયા, ઘણા યૂરોપીયન ગૃહસ્થોની સાથે ભાગીદારીમાં જોડાઈ એમણે આ ધંધામાં સારી નામના મેળવેલી છે. મી. ટેનેન્ટ, મી. જોન ડબલ્યુ સ્કોટ, મી. ડેન્સો અને મી. અર્નસ્ટ, એ એમના આજ સુધીમાં થયેલા ભાગીદારોનાં નામ છે, અને કંપની હાલમાં રતનસી અર્નસ્ટના નામથી કામ કરે છે.

એક વેપારી તથા નૂરના દલાલ તરીકે રતનસી શેઠે આજ સુધીમાં સારી આબરૂ મેળવેલી છે, અને એક ભાતખાઉ નોકરની સ્થિતિમાંથી જાત મહેનત તથા બુદ્ધિબળવડે આગળ વધી તેઓ એક લખખોપતિ ગૃહસ્થ થયેલા છે, એ ઉપરથી એમની આપારી બુદ્ધિ તથા કાર્યકુશળતાનો ખ્યાલ વાંચનારને આવી શકશે.

પોતાના ધંધામાં ધ્યાન આપી તેને ખિલવવાની સાથે તેમાંથી પૈસો પ્રાપ્ત કરવા ઉપરાંત શહેરની બહાર હિલચાલોમાં, સંસ્થાઓના કામકાજમાં તથા પોતાની ભાટિયા ક્રોમની હિલચાલોમાં રતનસી શેઠે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે, અને એક બાહોશ વેપારીની સાથે એક ઉપયોગી શહેરી તથા જ્ઞાતિના એક પ્રીતિપાત્ર અને આગેવાન ગૃહસ્થ તરીકે તેઓ પુરવાર થયા છે, તેમણે પોતાની જ્ઞાતિની તથા પોતાના શહેરી બંધુઓની ઘણી ઉપયોગી સેવા આજ સુધીમાં બજાવેલી છે, જેને માટે તેમને ધન્યવાદ થતો છે.

શ્રીમાન રતનશી શેઠને સંતતિમાં ધરમશી નામે એક પુત્ર થયેલો, પરંતુ ઇશ્વરની અકૃપાના યોગે જીવન વયમાંજ તેનો સ્વર્ગવાસ થયેલો, પોતાના એકના એક પુત્રના અવસાનથી રતનસી શેઠ તથા તેમનાં પત્નીને ઘણુંજ માઠું લાગેલું. પરંતુ ઇશ્વરની ઇચ્છા આગળ આપણો કંઈ ઇલાજ નથી એવું સમજી એ બુદ્ધિશાળી હંપતિએ ઇશ્વર ભજનમાં પોતાનું મન પરોવી દીધેલું અને પોતાના પુત્રની પાછળ વ્યર્થ વિલાપ નહિ કરતાં, તેનું નામ દુનિયામાં અમર રહે, અને તેના આત્માને સ્વર્ગમાં શાન્તિ મળે એવા શુભ હેતુથી પ્રેરાઈ તેના સ્મરણાર્થે તથા પોતાના પશુ દેહના કલ્યાણ અર્થે સખાવતનાં કેટલાંક લોકોપયોગી કાર્યો કરી જન સમાજની સેવા બજાવી છે, અને ઇશ્વરે આપેલા પૈસાનો સફળપયોગ કરેલો છે.

એમની હરોળના કેટલાક ગૃહસ્થોએ જ્યારે પૈસા કમાઈને બેંકમાં મુકેલા છે, બંગલા બંધાવેલા છે, અને મોટરો દોડાવી છે, ત્યારે રતનસી શેઠ પોતાના પૈસા નો ઉપયોગ બીજાઓને માટે કરી અનેક દીન દુઃખીના આશિર્વાદ મેળવ્યા છે, અને પોતે સાદી સ્થિતિમાં ભાડાના મકાનમાં પોતાનો વખત ગુજારેલો છે. રતનસી શેઠના શુભહસ્તે સખાવતનાં ઘણાં નોંધવા જેવા અને લોકોપયોગી કાર્યો થયેલાં છે, અને એ ખાતે લાખો રૂપિયા વપરાયેલા છે, એમના હસ્તે થયેલાં કાર્યોની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) મુંબઈમાં લૅડી નોર્થકોટ હીંદુ આર્ફનેજ. ૨) મીંટ રોડ પર પોતાના પુત્રના સ્મરણાર્થે બંધાવેલો પુવારો નળ તથા અવેડો. ૩) બજારગેટમાં “રતનસી મુળજી ધર્માદા હવાખાનું” ૪) તેમજ કેટલાંજ મંગેસ સીનાઇ સ્ટ્રીટમાં પોતાના જ્ઞાતિબંધુઓ માટે સસ્તા ભાડાનો માળો. ૫) ભાટિયા નિરાશ્રિત ફંડ ૬) કેટલાં આરોગ્ય ભુવન-સેનેટોરીયમ ૭) દ્વારકાના રસ્તામાં ધર્મશાળા તથા સદાવૃત ૮) બેટ શંખોદ્ધારમાં ધર્મશાળા ૯) પોતાના વતન કચ્છ માંડવીમાં ધર્મશાળા ૧૦) કન્યાશાળા તથા ૧૧) મહાદેવજીનું મંદિર અને ૧૨) રાજકોટમાં ધર્મશાળા તથા સેનેટોરીયમ.

આ શિવાય બીજાં ન્હાનાં ન્હાનાં સખાવતનાં ઘણાં કાર્યો થયેલાં છે, અને અનેક ક્ષણ તથા ખરડાઓમાં એમણે સ્વયં પ્રસંગે પોતાથી બનતી સહાયતા આપી પોતાના દ્રવ્યનો સફળપયોગ કરેલો છે, જેને માટે એ સખી નરને ધન્યવાદ ઘટે છે.

શ્રીમાન રતનશી શેઠની ઉંમર હાલ ૭૧ વરસની વૃદ્ધ છે, અને એ ઉંમરના પ્રમાણમાં તેમનું શરીર પણ તદ્દન નબળું છે, છતાં એમનો કચ્છી જીરુસો જેવો ને તેવો સતેજ છે, અને એમનો પ્રભાવ સામા માણસને બતાવી શકે છે, તેમનો સ્વભાવ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ બેનારને ઉંચ જણાય તેવો પણ પરિચય વધતાં માનવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરે તેવો છે, નામદાર બ્રિટિશ સરકારે પણ એ લાયક નરની લાયકાતની કદર કરેલી છે. અને જે. પી તથા કેસર હિંદ જેવા માનવંતા ઇલાખ એમને આપેલા છે.

Sheth Ratanshi Mulji, J. P.

શેઠ રતનસી મુળજી, જે. પી.

ભાતિયા કોમના એક અગ્રેસર અને વયોવૃદ્ધ ગૃહસ્થ.

R. B. Keshavji Nathoobhai Sailor, J. P., M. B. E.

રા. બા. શેઠ કેશવજી નથુભાઈ સેલર, જે. પી., એમ. બી. ઈ.
લોહાણાગાંધીના એક અગ્રેસર અને મુંબઈનાં પોલીસ ખાતાના મદદગાર.

રા. બા. શેઠ કેશવજી નથુભાઈ સેલર.

જે. પી., એમ. બી. ઈ. ઇત્યાદિ.

રા. બા. શેઠ કેશવજીભાઈ ન્યાતે કચ્છી હુડાણા છે, એમને જન્મ સંવત ૧૯૦૨ માં કચ્છ પ્રદેશના મુંદરા બંદરમાં થયો હતો, એમના જન્મ સમયે એમના વડિલોની સ્થિતિ બહુજ ગરીબ હતી. એમની પાંચેક વરસની ઉંમર થઇ ત્યારે એમના પિતા એમને પોતાની સાથે લઇ ગુજરાતના સાધન માટે મુંબઈ આવ્યા હતા.

કેશવજીભાઈની આઠ વરસની ઉંમર થઇ ત્યારે એમના પિતા, અને અઢાર વરસની ઉંમર થઇ ત્યારે એમના માતૃશ્રી ગુજરી ગયાં હતાં, આથી ન્હાની વયમાંજ તેઓ નિરાધાર થઇ પડ્યા હતા.

કહેનાર પૂછનાર કોઇ નહિ હોવાથી કેશવજીભાઈની બાલ્યાવસ્થા તોફાન, મસ્તી અને રખડપટ્ટીમાં વીતી ગઇ હતી અને જોઇએ તેવો અભ્યાસ તેમનાથી થઇ શક્યો નહોતો, સ્વછંદીપણે ગમે તેવી રીતે તેઓ પોતાનો વખત ગુજારતા, પરંતુ પછી પેટની ચિંતાએ ધંધા તરફ એમનું ચિત્ત દોરાયું અને મુકાદમને ત્યાં જવું તેમણે શરૂ કર્યું, શરૂઆતમાં પેટવડીયા નોકરી મળી, અને પછી ટુંકો પગાર બાંધી આપવામાં આવ્યો પણ કામને અનુભવ થવાથી પછી લાગીદારીમાં મુકાદમનું કામકાજ કરવા માંડ્યા જેમાં ધીમે ધીમે સારી કમાણી થતી ગઇ અને પ્રભુ કૃપાથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થઇ.

રા. બા. કેશવજીભાઈએ આજ સુધીમાં ધંધામાંથી લાખો રૂપિયા મેળવ્યા છે, પણ એ ઉદાર તથા દયાળુ દિલના ગૃહસ્થે પૈસાનો વિશેષ સંપ્રદુ નહિ કરતાં જેમ જેમ પ્રાપ્તિ થતી ગઇ તેમ તેમ પરોપકારનાં કાર્યોમાં તેનો ઉપયોગ કર્યો છે, અને આજ સુધીમાં ઘણાં લોકોપયોગી કાર્યો એમણે કરેલાં છે, જેમાંનાં મુખ્ય મુખ્યની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) કચ્છ મુંદરામાં રૂપિયા દસેક હજારના ખર્ચે મહાજનવાડી, વાવ, કુવો તથા અવેડો તેમજ શ્મશાનભૂમિમાં સોળથંભી તેમણે બંધાવેલ છે, ૨) ત્યાંની પાંજરાપોળમાં રૂપિયા પાંચ હજાર તેમણે આપેલા છે, જેનાં વ્યાજની રકમમાંથી ઢોરોને પાણી પીવા માટે અવેડો ભરાય છે, અને દસ માણસોને સદાવૃત આપાય છે, તે શિવાય ત્યાં આગળ એક ઠૂપૂતરખાનું પણ તેમણે બંધાવેલ છે. ૩) મુંબઈમાં કાંઠાવાડીમાં આચાર્યજીની વાડીમાં તેમણે પોતાનાં પત્ની કેસરબાઈના નામે એક ધર્મશાળા બંધાવેલ છે, અને સાધુઓને સદાવૃત આપવાનો બંદોબસ્ત કરેલો છે. ૪) રૂપિયા પાંચ હજારના ખર્ચે મુંબઈમાં ગોદી તરફ એક કૂવારો તેમણે બંધાવેલ છે. ૫) લેડી નાર્થ-કોટ હિંદુ આર્કનેજને કાંઠાવાડીમાં પોતાનું એક મકાન તેમણે અર્પણ કર્યું છે, તેમજ સદરહુ આર્કનેજના અંગે એક છાપખાનું ચાલુ કરવા માટે શરૂઆતમાં તેમણે રૂપિયા બે હજાર આપેલા સદરહુ છાપખાનું આજે સારા પાયાપર આવી ગયું છે, અને કે. એન. સેલર પ્રેસનો નામથી તે પ્રખ્યાત છે. ૬) પ્રયાગ તથા બદરીનારાયણમાં એક એક આરડી બંધાવી તેમણે પોતાનાં ગૌરને અર્પણ કરેલ છે. ૭) મુંબઈના મોટાં મંદિરના તળાવને

જીર્ણોદ્ધાર તેમજ લગભગ રૂપિયા હોઠ હજારના ખર્ચે કરાવી આપેલ છે. ૮) મુંબઈની રણસીલાઈ દેવરાજ ધંગ્લીશ સ્કૂલને પણ તેમજ સારી મદદ કરેલ છે, એ સ્કૂલના તેઓ એક સ્થાપક તથા કાયમના પ્રમુખ છે. ૯) સને ૧૯૧૦ માં મુંબઈમાં એમની કોમની પહેલી કોનફરન્સ મળી તે વખતે તેના ફંડમાં રૂપિયા ૫૦૦) તથા હાલમાં કચ્છમાંડરીમાં પાંચમી કોનફરન્સ મળી તેના જીદાં જીદાં ફંડોમાં લગભગ રૂપિયા ૫૦૦૦)ની મદદ તેમજ આપેલ છે. ૧૦) મુંબઈમાં મજગામ તરફ કચ્છી લોહાણાઓ માટે સસ્તાં ભાડાંની ચાલ તૈયાર થાય છે તેમાં પણ તેમજ પાંચ હજાર રૂપિયા આપેલા છે. ૧૧) દારકામાં અમોટી બ્રાહ્મણની બ્રહ્મપુરીનો જીર્ણોદ્ધાર તેમજ પોતાનાં પુત્રી મીઠાંબાઈના પુન્યાર્થે કરાવી આપેલ છે. આ શિવાય સખાવતનાં ન્હાનાં ન્હાનાં બીજાં પણ ઘણાં કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં છે.

રા. બા. કેશવજીભાઈ લોહાણા કોમમાં, સરકારમાં અને મુંબઈના શ્રીમંતોમાં સારી લાગવગ ધરાવે છે, તેઓ અંબરીયા મહાજનના તથા મુંબઈની કચ્છી લોહાણા જ્ઞાતિનાં સાત વડાંના એક અગ્રેસર છે અને શેઠ આસર વીરજી મીલના એક ડીરેક્ટર છે. સામાજિક સંસ્થાઓમાં લંડી નોથકોટ હિંદુ ઓર્ફનેજની સેવા તેમજ વખાણવા જોગ કરેલ છે, અને હજી પણ તેઓ તેના એક ઓ. સેક્રેટરી તરીકે કામ કરે છે. સરકારના, ખાસ કરીને મુંબઈનાં પોલીસ ખાતાંના તેઓ એક અચ્છા મદદગાર છે, અને એ ખાતાંની સારી સેવા તેમજ કરેલી છે, જે બહલ ઘણા અગ્રેજ અમલદારોએ તથા સરકારે એમને સર્ટિફિકેટ આપેલાં છે.

સંવત ૧૯૫૩ ના અરસામાં મુંબઈમાં પહેલ વહેલી સખત મરકી ફાટી નિકળી ત્યારે તેમજ કરેલી લોકસેવાના બહલામાં રા. સા. નો ઇલ્કાબ તથા છ માસ પછી રા. બા. નો ઇલ્કાબ નામદાર સરકાર તરફથી તેમને આપવામાં આવેલો. તે પછી સંવત ૧૯૫૬ના દુકાળ વખતે મુંબઈમાં એકાંતથેલાં દુકાળીયાઓને પોતાને વતન પોંચાડવાના કામમાં તેમજ સરકાર તથા પોલીસખાતાંને મદદ કરવાથી પોલીસખાતાં તરફથી તેમને એક સોનાનું ઘડિયાળ અને સરકાર તરફથી તેમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવેલો, એટલુંજ નહિ પણ છેલ્લી મહાન લડાઈ દરમ્યાનની સખત મોંઘવારીમાં ગરીબો માટે સસ્તા અનાજની દુકાનો ખોલાવવામાં કરેલ મદદના બહલામાં એમ. બી. ઇ. નો ઇલ્કાબ નામદાર સરકારે તેમને આપેલ છે.

રા. બા. કેશવજીભાઈની ઉંમર હાલ લગભગ પોણોસો વરસની હોવા છતાં એમનું શરીર પહાડી આદમી જેવું કઠાવર, હૃદયુષ્ઠ અને મજબૂત, તથા ચહેરો જોતાંજ સામા માણસના મનપર છાપ પાડે તેવો, વાઘ જેવો પ્રતાપી છે. અક્ષરજ્ઞાન બહુ નહિ હોવા છતાં આ વીસમીસદીમાં પણ લલભલા ગૃહસ્થો તેમજ યુરોપીયન અમલદારો પણ એમના પ્રત્યે માનની નજરથી જુએ છે. તેઓ સ્વભાવે દેખાવમાં તામસી, પણ પરિચય પડ્યે લોળા, સાદા અને સરળ છે. દેવધર્મપર સારી આસ્થા રાખે છે અને મોટાં મંદિરની મુલાકાત હંમેશાં લીએ છે. જ્ઞાતિ પ્રત્યે પણ તેમને સારી લાગણી છે, અને પોતે જે સુખ તથા આબરૂ લોગવે છે તે બધા જ્ઞાતિસેવાનોજ પ્રતાપ છે એમ તેઓ માને છે. 'જ્ઞાતિની સેવા કરનાર કહી દુઃખી નહિ થાય' એમ તેઓ બાર મુઠીને જણાવે છે.

શેઠ મનમોહનદાસ રામજી વોરા. જ. પી.

શેઠ મનમોહનદાસ રામજી મુંબઈની કપોળ કોમના એક અગ્રેસર છે, તેમજ એક આગેવાન મીલ માલેક અને પ્રતિષ્ઠિત શહેરી છે. તેમનો જન્મ સને ૧૮૫૮ માં મુંબઈ-માંજ થયેલો હતો.

જરૂર જોગો ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યો પછી તેઓ “ બોમ્બે હાઈસ્કૂલ ”માં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે દાખલ થયા હતા. આ હાઈસ્કૂલ એ વખતે ઉત્તમ અંગ્રેજી શાળા ગણાતી હતી અને શહેરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોના છોકરાઓ ત્યાં ફેળવણી લેતા હતા. ન્હાની ઉંમરે ધંધામાં જોડાઈ જવાની જરૂર જણાવાથી મનમોહનદાસ શેઠ વિશેષ અભ્યાસ કરી શક્યા નહોતા, પણ પાછળથી ખાનગી અભ્યાસ કરી તેમણે અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રવિણતા મેળવી લીધી હતી.

ધંધામાં જોડાયા પછી ટુંક વખતમાંજ તેમની વેપારી તરીકેની કુશળતા જણાઈ આવી હતી. અને વખત જતાં તેઓ વધારે ને વધારે ખીલી નિકળ્યા હતા. એમની બાહોશીથી અને મીલ એજન્ટ તરીકેની એમની કુશળતાથી સને ૧૮૬૫ માં અત્રેની મીલ એનર્સ એસોસીએશનની મેનેજીંગ કમિટિના એક સભાસદ તરીકે તેમને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, તે વખતથી આજ સુધી લગભગ અવિચ્છન્નપણે સદરહુ સંસ્થા સાથે તેઓ સંબંધ ધરાવે છે, અને એ સંસ્થાના એક બાહોશ અગ્રેસરમાં તેમની ગણના થાય છે, વળી તે પછીના વરસમાં કાપડના વેપારીઓની મંડળીના પ્રમુખ તરીકે તેમને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને એ સંસ્થાની સાથે પણ હજી સુધી તેમનો સારો સંબંધ છે.

ઉપર પ્રમાણે મુંબઈનાં બે આગેવાન મંડળો સાથે સારો સંબંધ ધરાવવા ઉપરાંત મુંબઈની દેશી વેપારી ચેમ્બરના એક મહાન અગ્રેસર તરીકેની મનમોહનદાસ શેઠની કારકીર્દિ પણ તેટલીજ પ્રખ્યાત છે, અને એ ત્રણે સંસ્થાઓના અગ્રેસર તથા હિતચિંતક તરીકે તેમણે આજ સુધીમાં કામ કરી સારી નામના મેળવી છે.

કોમના એક અગ્રેસર તરીકેની મનમોહનદાસ શેઠની કારકીર્દિ પણ નોંધ લેવા જેવી છે, સને ૧૮૬૬ માં તેઓ કપોળ કોમના એનરરી સેક્રેટરી નિમાયા હતા અને એજ વરસે શેઠ વરજીવદાસ માધવદાસને સ્વર્ગવાસ થતાં તેમના કારજ પ્રસંગે આખી ન્યાત એકત્ર થાય તો સાડું એવી એમના વડિલ પુત્ર શેઠ ત્રિભૂવનદાસની ઇચ્છા થતાં કોમમાં પડેલાં તડને એકત્ર કરવામાં તેમણે આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો, આ પછી કેટલાંક વરસે તેમની કોમમાં ગામઠી અને વિલાયતી એવાં બે તડ પડેલાં તે વખતે ગામઠી પક્ષ-

વાળાઓએ તેમને પોતાના શેઠ નિમ્યા હતા. આ બંને પક્ષ પણ સંવત ૧૯૬૮ માં શેઠ દ્વારકાદાસ ત્રિભૂવનદાસ (બદવજી કમળસીવાળા)નાં માતૃશ્રીના કારજ પ્રસંગે જોડાઈ બંધ એવી દ્વારકાદાસ શેઠની ધૃષ્ટિ થવાથી તેમણે મનમોહનદાસ શેઠને મળીને આ બંને તડને એકત્ર કરવા પ્રયત્ન કરેલો અને એ બંને ગૃહસ્થો તથા બીજા આગેવાનોની સારી સમજવટથી એ વખતે પણ તડો જોડાઈ ન્યાત એકત્ર થઈ ગઈ હતી, મુંબઈની પહેલી મરકી વખતે કપોળ કોમને માટે ખાસ હોસ્પીટલ સ્થાપવામાં પણ મનમોહનદાસ શેઠે ભારે મહેનત લઈ ન્યાતની ઉપયોગી સેવા બજાવી હતી. આ બધી હકીકતપરથી મનમોહનદાસ શેઠની કોમના અગ્રેસર તરીકેની કારકીર્દિ વાંચનારના સમજવામાં આવશે.

એક બાહોશ વેપારી તથા કોમના એક અગ્રેસરની માફક એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી તરીકેની મનમોહનદાસ શેઠની પ્રખ્યાતિ પણ તેટલીજ છે, મુંબઈની મ્યુનિસીપલ કોર્પોરેશનના ભુલેશ્વરના એક પ્રતિનિધિ તરીકે તથા રેન્ડીંગ કમિટીના એક સભાસદ તરીકેની તેમની કારકીર્દિ પ્રસિદ્ધ છે; એટલુંજ નહિ પણ મુંબઈના નામદાર ગવર્નરની લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલના લોકપક્ષના એક નિડર સભાસદ તરીકેની તેમની ખ્યાતિ પણ તેટલીજ પ્રસિદ્ધ છે.

ટુંકમાં મનમોહનદાસ શેઠની એક વેપારી તરીકેની, કોમના એક અગ્રેસર તરીકેની અને એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી તરીકેની આજ સુધીની કારકીર્દિ નોંધ લેવા લાયક છે.

બીજી બાબતોની માફક સંતતિની બાબતમાં પણ મનમોહનદાસ શેઠ લાગ્યશાળી છે અને કામકાજનો બોલે ઉપાડી લીધે એવા ત્રણ પુત્રો તથા ઉમર લાયક ત્રણ પુત્રીઓના તેઓ પિતા છે, એમના પુત્રોનાં નામ અનુક્રમે નારણદાસ, કરસનદાસ તથા ભગવાનદાસ છે અને એ ત્રણે લાઈઓએ કામકાજનો બોલે ઉપાડી લઈ વૃદ્ધાવસ્થામાં મનમોહનદાસ શેઠની ચિંતા ઓછી કરેલી છે.

Sheth Manmohandass Ramji, J. P.

શેઠ મનમોહનદાસ રામજી, જે. પી.

કેમળા શ્રામના તથા દેશી વેપારી એમ્પર કલ્યાણના એક અગ્રેસર.

Sheth Purusottamdass Thakordass, J. P.

શેઠ પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ, જે. પી.

મુંબઈના ચાલ વર્ષના શેરીફ.

Sheth Hormusji Manekji Bhimdiwala, J. P.

શેઠ હોરમસજી માણેકજી ભીમડીવાળા, જી. પી.

આપણને આગળ વધેલા એક પારસી ગૃહસ્થ

Sheth Tribhuvandass Varjivandass, J. P.

શેઠ ત્રિભુવનદાસ વરજીવનદાસ, જે. પી.

કંપાણી પ્રામના ઝાંઠ મહાન અગ્રેયર.

શેઠ ત્રિભૂવનદાસ વરજીવનદાસ જ. પી.

મુંબઈની કપોળ કોમના એક મહાન અગ્રેસર તેમજ વયોવૃદ્ધ ગૃહસ્થ, અને પોતાના વડિલની માફક મુંબઈની હિંદુ વસ્તીના હિતની હિલચાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર શેઠ ત્રિભૂવનદાસનો જન્મ સને ૧૮૪૮ ના માર્ચની ૨૨ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડિલોના ઇતિહાસ તથા આખરૂની પ્રખ્યાતિ એટલાં બધાં છે કે એ સબંધે આ જગ્યાએ કંઈ વિવેચન કરવાની બિલકુલ જરૂર નથી, પરંતુ એ સબંધે વિશેષ વિગત જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે આ પુસ્તકના બીજા વિભાગમાં શેઠ ત્રિભૂવનદાસના પિતા સ્વ. શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસનું વૃત્તાંત છપાવેલ છે તે વાંચવું.

શેઠ ત્રિભૂવનદાસે આઠ વરસની વયે ગુજરાતી અભ્યાસની શરૂઆત કરી હતી અને ગુજરાતી અભ્યાસ કરી લીધા પછી અંગ્રેજી અભ્યાસને માટે તેઓ એલ્ફીસ્ટન સ્કૂલમાં જોડાયા હતા.

સને ૧૮૬૬ માં એટલે કે લગભગ એકવીસ વરસની વયે અભ્યાસમાંથી પરવારી તેઓ મેસર્સ ડબલ્યુ એન્ડ એ ગ્રાહામની પેઢીમાં ધંધાર્થે જોડાયા હતા. જ્યાં કાપડના વેચાણ ખાતામાં નવ વરસ કામ કરી પોતાના અધિકારીઓને સારો સંતોષ આપ્યો હતો. સને ૧૮૮૧ માં તેઓ પોતાના પિતાના નામથી ચાલતી પેઢીમાં જોડાયા હતા અને સને ૧૮૯૩ માં એમની કુશળતાથી પેઢીનું નામ બદલાવી “વરજીવનદાસ માધવદાસ એન્ડ સન્સ” રાખવામાં આવ્યું હતું. સને ૧૮૯૮ માં એટલે કે પોતાના પિતાના અવસાન પછી બે વરસે ત્રિભૂવનદાસ શેઠે “મેસર્સ ત્રિભૂવનદાસ વરજીવનદાસ એન્ડ કંપની” એ નામથી પોતાની જુદી પેઢી સ્થાપી હતી, જે પેઢી હાલ પણ મોજુદ છે. એક ધંધાર્થી તરીકેની શેઠ ત્રિભૂવનદાસની કારકીર્દિ નોંધ લેવા લાયક છે, લગભગ પોણેસો વરસ જેટલી ઉમર થવા છતાં, તેમજ કામકાજનો બોલે ઉપાડી લે તેવા ત્રણ પુત્રો હોવા છતાં હજી સુધી ધંધામાંથી તેઓ તદ્દન નિવૃત્ત થયા નથી.

શેઠ ત્રિભૂવનદાસની વેપારી કારકીર્દિનું વર્ણન ઉપર અપાઈ ગયું. હવે એમની બહાર કારકીર્દિના મુખ્ય ચાર વિભાગ પાડી શકાય તેમ છે. ૧) કોમના અગ્રેસર તરીકે, ૨) અન્ય કોમોની સંસ્થાઓના વહિવટ કરનાર તરીકે, ૩) એક સખાવતી ગૃહસ્થ તરીકે અને ૪) પ્રતિષ્ઠિત તથા શ્રદ્ધાળુ શહેરી તરીકે.

કોમના અગ્રેસર તરીકે મૂળથીજ તેમની ગણતરી છે, અને સને ૧૮૮૩ થી સને ૧૯૦૫ સુધી એટલે કે લગભગ બાવીસ વરસ સુધી તેા ન્યાતના શેઠનું માનવંત પદ તેમણે ભોગવેલ છે. કોમના હિતાર્થે આજ સુધીમાં એમણે ઘણાં કામ કરેલાં છે, જેમાં

એમના પિતાના અવસાન વખતે કોમમાં પડેલાં તડ એકત્ર કરવાનો ઠરેલો પ્રયત્ન મુખ્ય છે, પરંતુ એના કરતાં કોમનું અર્થ હિત તેા તેમણે કપોળ નિરાશ્રિત ફંડ તથા શેઠ વર-
જીવનદાસ માધવદાસ કપોળ બોર્ડીંગ નામની જ્ઞાતિ માટેની બે અર્થ ઉપયોગી સંસ્થાઓ
સ્થાપીને કરેલ છે. કપોળ નિરાશ્રિત ફંડ રૂપિયા દસ હજાર રોકીને સને ૧૮૮૫ માં
સ્થાપવામાં આવ્યું હતું, જે વધીને હાલ લગભગ એકત્રીસ હજારનું થયું છે, અને એ
રકમના વ્યાજમાંથી એમના ઘણા જ્ઞાતિબંધુઓને મદદ મળે છે. કપોળ બોર્ડીંગ સને
૧૮૬૭ માં રૂપિયા પચીસ હજારના અર્થે તેમના ન્હાનાભાઈ સર જગમોહનદાસની સાથે
મળીને પોતાના પિતાજીની યાદી અર્થે સ્થાપ્યું હતું, જેની કિમ્મત વધીને આજે લગ-
ભગ એંસી હજારની થયેલી છે, આ શિવાય જ્ઞાતિની બીજી પણ ઘણી હિલચાલોમાં
ત્રિભૂવનદાસ શેઠે આજ સુધીમાં ભાગ લીધેલો છે અને હજુ લે છે.

અન્ય કોમોની સંસ્થાઓ તથા ફંડોના વહીવટ કરનાર તરીકેની તેમની કારકીર્દિ
પણ નોંધ લેવા જેવી છે, હાડ વણિક જ્ઞાતિના એક ગૃહસ્થ સ્વ. નરોત્તમદાસ બાપુભાઈનાં
વીલના એક ટ્રસ્ટી તરીકે તેમણે કામ કરેલું અને એ જ્ઞાતિના ગરીબ માણસોને માટે
મરનારની પુજામાંથી હાડ નિરાશ્રિત ફંડ રચાવેલું. વળી સુખધના મોટા મંદિરના
હાલના ગાદિપતિ શ્રીમાન ગોકુળનાથજી મહારાજ સગીર ઉમરના હોવાથી મંદિરની
બહોળી મિલકતનો વહીવટ બાર વરસ સુધી તેમણે કરેલો અને તે કામ ઠરી મહારાજ-
શ્રીને તથા સર્વ વૈશ્ણવોને સંતોષ આપેલો. આ શિવાય પહેલા બેરોનેટ સર જમશેજી
જીજીભાઈ તથા લેડી આવાંબાઈ જમશેજીનાં ટ્રસ્ટોના ટ્રસ્ટી તરીકે પણ ત્રિભૂવનદાસ શેઠે
વરસો સુધી કામ કર્યું છે, એટલુંજ નહિ પણ સુખધના પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો સર દીનશા
પીટિટ, ડોક્ટર પ્લેનલી અને ઝવેરીલાલ ઉમીયાશંકર યાજ્ઞિકનાં સ્મારક ફંડો તથા ભાવ-
નગરના મહુર્મ મહારાજ તખ્તસિંહજીના સ્મારક ફંડના તથા મહારાણી વિક્ટોરીયા
ડાયમંડ જ્યુબિલી ફંડના અને સને ૧૮૬૩ ના હિંદુ મુસલમાન હુલ્લડ ફંડના એક
અગ્રેસર તરીકે ત્રિભૂવનદાસ શેઠે કામકાજ કરેલું છે. વળી પોતાની બહેર કારકીર્દિની
શરૂઆતમાં એટલે કે સને ૧૮૭૫ માં એમણે સ્વ. ભારતમાર્તંડ પંડિત શ્રી ગદ્દલાલ-
જીના હિતાર્થે એક ફંડ એકત્ર કરેલું જેમાં અઢાર હજાર રૂપિયા ભરાયેલા, તેમાંથી રૂપિયા
આઠ હજાર પંડિતજીને સલા ભરી માનપત્ર સાથે આપેલા અને દસ હજાર રૂપિયા એમના
હિતાર્થે વાપરવા માટે રાખેલા, જેનો ઉપયોગ એમના અવસાન વખતે એમણે કરેલ
સૂચના અનુસાર કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રમાણે અન્ય કોમની સંસ્થાઓ તથા ફંડોના
વહીવટ કરનાર તરીકે પણ ત્રિભૂવનદાસ શેઠે સારી પ્રસિદ્ધિ મેળવેલી છે.

એક પરોપકારી ગૃહસ્થ તરીકેની ત્રિભૂવનદાસ શેઠની પ્રખ્યાતિ પણ કંઈ ઓછી
નથી ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે અન્ય ફંડોમાંથી પરોપકારનો ઝરો ચાલુ કરવાની સાથે
પોતાના કુટુંબ તરફથી તથા ખાનગી ખાતેથી પણ તેમણે સારી સખાવત કરી છે. સુખ-
ધના સુપ્રસિદ્ધ માધવબાગ તથા તેમાં કરેલો બહોળો સુધારો વધારો, તેમજ તેની સામેની
મુળજીભાઈ માધવદાસ ધર્મશાળા, કપોળ નિરાશ્રિત ફંડ તથા વ. મા. કપોળ બોર્ડીંગ,

શિવ ખાતેનું શેઠ વરજીવનદાસ સેનેટોરીયમ, અને તેનીજ સાથેની શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ ચેરીટેબલ ડીસ્પેન્સરી વિગેરે ખાતાંઓ શેઠ ત્રિભૂવનદાસના કુળક્રુપ લેખાને આભારી છે, અને તેના વહીવટમાં હાલ પણ તેમનો મુખ્ય હાથ છે, આ શિવાય પોતાના પદરથી તેમણે કેટલીક સ્વતંત્ર સંખાવતો પણ કરી છે, જેમાં માથેરાનનું રામમંદિર તથા માણિમંદિર અને હાલમાં પોતાના સ્વર્ગવાસી થયેલા સહુથી ન્હાના પુત્ર ભાઈ ઇશ્વરદાસના સ્મરણાર્થે માધવબાગમાં સ્થાપવામાં આવેલ શ્રી ભગવદ્ધર્મ પાઠશાળા મુખ્ય છે.

ધર્મ તથા ધાર્મિક હિલચાલો પ્રત્યે લાગણી રાખનાર અને શહેરીઓના હિતની હિલચાલમાં ભાગ લેનાર તરીકેની પણ ત્રિભૂવનદાસ શેઠની પ્રખ્યાતિ સારી છે, પોતાની કારકીર્દિની શરૂઆતમાંજ ધર્મ પ્રત્યેની લાગણીથી દોરાઈ તેમણે આર્ય સુધર્મોદય સભા નામની સંસ્થા સ્થાપેલી, જેના તેઓ હાલ પ્રમુખ છે, અને હાલમાં ભુલેશ્વરનું તળાવ પૂરી નાખવા મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીએ તજવીજ કરેલી ત્યારે તે હિલચાલની વિરૂદ્ધ માધવબાગમાં એક મોટી સભા ભરી ત્રિભૂવનદાસ શેઠે તેની વિરૂદ્ધ મજબૂત અવાજ ઉઠાવેલો, જેના પરિણામે એ પુરાણું અને પવિત્ર ગણાતું તળાવ પૂરી નહિ નાખતાં તેમાંથી ગંદકી ઉત્પન્ન ન થાય તેવી તજવીજ કરવાનો ઠરાવ થયેલો છે, અને એને માટે એક બહેર ફંડ ઉઘરાવવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આ ફંડમાં જેટલાં નાણાં ભરાશે તેટલાંજ નાણાં મ્યુનીસીપાલિટી સામાં પોતાના તરફથી ઉમેરશે અને એ રકમ-માંથી તળાવ સુધારવામાં આવશે. આ શિવાય સને ૧૮૭૮ થી ૧૮૮૮ સુધી મ્યુનીસીપાલિટીમાં લોકપક્ષના એક પ્રતિનિધિ તરીકે બિરાજીને ત્રિભૂવનદાસે બનતી લોક સેવા કરેલી છે.

શેઠ ત્રિભૂવનદાસનું સરકારમાં પણ સારું માન છે, અને જે. પી. ઑનરરી માજીસ્ટ્રેટ, માથેરાનની પહેલી મ્યુનીસીપાલિટીના એક પ્રતિનિધિ તેમજ થાણામાં આવેલ શેઠ નરોત્તમદાસ માધવદાસ સ્મારક દીવાનાશાળાના એક વીઝીટર તથા મુંબઈ બેંકના એક ડિરેક્ટર તરીકે સરકારે તેમની નિમણૂંક કરીને તેમની લાયકાતની કદર કરેલી છે. રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની મુંબઈની શાખાના એક સભાસદનો હોદ્દો પણ ત્રિભૂવનદાસ શેઠે કેટલાંક વરસ ભોગવેલો છે.

શેઠ ત્રિભૂવનદાસની ઉમ્મર હાલ લગભગ પોણાસો વરસની વૃદ્ધ હોવા છતાં તેઓ શહેરની, જાતિની, પરોપકારી સંસ્થાઓની તથા પોતાના ધંધાની સર્વ હિલચાલોમાં ઘણુંજ આગળ પડતો ભાગ લીધે છે, તેમની આજ સુધીની વ્યાપારી તથા બહેર કારકીર્દિ ખરેખર નોંધ લેવા લાયક છે.

શેઠ ઇશ્વરદાસ લક્ષ્મીદાસ. જ. પી.

શ્રીયુત ઇશ્વરદાસભાઈ ન્યાને કપોળ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૮૨૬ ના પોષ વદ ૬ ના રોજ મુંબઈમાં જ થયો હતો.

તેઓ મુંબઈનાં જીનાં અને પ્રખ્યાત રૂપણ ધનજીના કુટુંબના છે, અને તેમના વડિલોમાં ઘણા પ્રખ્યાત તેમજ પ્રતાપી પુરૂષો થઈ ગયા છે, સુપ્રસિદ્ધ સર મંગળદાસ નથુભાઈ, શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ અને સર હરકીસનદાસ નરોત્તમદાસ વિગેરે મુંબઈના પ્રખ્યાત કપોળ ગૃહસ્થો અને શેઠ ઇશ્વરદાસ લક્ષ્મીદાસ એકજ પુરૂષના વંશજ છે.

શેઠ ઇશ્વરદાસભાઈએ મુંબઈની સેન્ટ જેવીયર સ્કૂલમાં અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલો અને તે પછી તેઓ ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા. સંવત ૧૮૫૦ ના અરસામાં એમણે ધંધાની શરૂઆત કરેલી અને સુતર તથા કાપડનો વેપાર શરૂ કરેલો, એ વેપારને ધીમે ધીમે તેમણે વધારેલો અને હાલમાં તે વેપાર તેઓ મોટા પાયાપર કરે છે, તેની સાથે તેઓ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ મીલ માલેઠ તથા આગેવાન વેપારી મેસર્સ ડેવીડ સાસૂનની કંપનીના ગેરંટી બ્રાઈઠ તરીકે પણ કામ કરે છે, અને તેમની કેટલીક મીલોના ડીરેક્ટરોનો હોદ્દો પણ લોગવે છે.

શ્રીયુત ઇશ્વરદાસભાઈ ગર્ભશ્રીમંત સ્થિતિમાં જન્મેલા હોવા છતાં ઉદ્યોગમાં સાડાં લક્ષ આપે છે, અને પોતાની કુશળતાથી પોતાની શ્રીમંત સ્થિતિને ટકાવી રાખવા સાથે પોતાની જહોજલાલીમાં ઉમેરો કરેલો છે.

જાહેર હિલચાલોમાં તેઓ બહુ આગળ પડતો ભાગ લેતા નથી, માત્ર દેહી નોર્થ-કોટ હિંદુ બોર્ડનેજની મેનેજીંગ કમિટીના તેઓ એક સભાસદ છે, અને તેમની કોમની અમરેલી કપોળ બોર્ડીંગના એક મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી તથા મુંબઈની કપોળ કોમના વાઈસ પ્રેસીડન્ટ છે. અમરેલી બોર્ડીંગને માટે શરૂઆતમાં મકાનની જરૂર હતી ત્યારે બોર્ડીંગના આગેવાનોએ ઇશ્વરદાસભાઈને વિનંતિ કરતાં એમણે પોતાના એક સગાતું ટ્રસ્ટ પોતાની પાસે હતું તેમાંથી રૂપિયા વીસ હજાર આપી બોર્ડીંગને માટે અમરેલીમાં મકાન બંધાવી આપ્યું હતું, તેમજ સદરહુ બોર્ડીંગમાં પોતાના તરફથી પણ બનતી મદદ આપી હતી, બીજા કાળાઓ તથા ખરડાઓમાં પણ તેઓએ વખતો વખત નાણાંની રકમો ભરેલી છે, અને હજી પણ બનતી મદદ આપ્યા કરે છે.

શેઠ ઇશ્વરદાસભાઈની લાયકાતની કદર કરીને નામદાર બ્રિટિશ સરકારે સને ૧૮૧૮ માં તેમને જ. પી. નો ઉદ્દેશ તથા બોનરરી માજીસ્ટ્રેટનો હોદ્દો આપેલ છે.

Sheth Iswardass Laxmidass, J. P.

શેઠ ઇશ્વરદાસ લક્ષ્મીદાસ, જે. પી.
મુંબઈની કપોળ કામના ઉપપ્રમુખ.

Sheth Madhavdass Gokuldass Pasta, J. P.

શેઠ માધવદાસ ગોકુળદાસ પાસ્તા, જે. પી.
ભાટિયા ટ્રામના એક અગ્રેસર અને ઉદાર શહેરી.

શેઠ માધવદાસ ગોકળદાસ પારતા જ. પી.

શેઠ માધવદાસભાઈ મુંબઈની ભાટિયા કોમના એક અગ્રેસર ગ્રહસ્થ છે તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૧૩ ના ચૈત્ર સુદ ૧૨ ના રોજ, સંવત ૧૮૫૭ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ તો કચ્છના વતની, જ્યાંથી એમનાથી પાંચમી પેઢીએ થઈ ગયેલા શેઠ મોહનજી સંવત ૧૮૫૫ માં મુંબઈ આવી વસેલા, મુંબઈમાં આવ્યા પછી તેમણે રૂનો વેપાર મોટા પાયાપર શરૂ કરેલો અને તેમાંથી સારી કમાણી કરેલી વળી તેમણે ઉદારતા પણ એટલી બધી બતાવેલી કે તેઓ પાદશાહના ઉપનામથી લોકોમાં પંકાઈ ગયેલા, તે વખતથી તેમના વંશજો પણ એ ઉપનામથી ઓળખાય છે.

શેઠ માધવદાસભાઈના પિતા શેઠ ગોકળદાસ લીલાધર એક પ્રખ્યાત, ઉદાર સારા વેપારી અને પોતાની કોમના પ્રીતિપ્રાત્ર ગ્રહસ્થ થઈ ગયા છે, તેઓ સારી જીંદગી ગુજારી ગયા છે, અને સખાવત તથા પરોપકારના વખાણવા લાયક કાર્યો કરી ગયા છે, એક મોટા વેપારી તરીકે તેમણે ભારે નામના મેળવેલી અને સને ૧૮૬૫ ના શેરમેનોયા વખતે પોતાના રૂબતા મિત્રોને મદદ કરી બચાવેલા હતા, કહેવાય છે કે બીજાઓને મદદ કરવા માટે તેમણે લગભગ અરધા કરોડ કરતાં પણ વધારે જોખમ પોતાના માથે વહોરેલું હતું, સખાવતે બહાદુર નર તરીકે પણ તેમણે તેવીજ નામના મેળવેલી અને ઘણાં પવિત્ર સ્થાનોમાં ધર્મશાળોઓ કુવા અવેકાઓ તથા એવીજ ઉપયોગી સંસ્થાઓ સ્થાપન કરેલી, વળી પોતાના પુત્રના યજ્ઞોપવિત પ્રસંગે પણ તેમણે ભારે ધામધુમ કરેલી. ઠચ્છ અને કાઠીયાવાડની સમસ્ત ભાટિયા કોમને તેમણે દસ વખત જમાડેલી અને રૂપાના વાસણનું હાથું કરી તે ખાતે રૂપિયા સાત લાખ જેવડી પાદશાહી રકમનો ખર્ચ કરેલો એમની કુલ સખાવત લાખો રૂપિયાની થયેલી. તેઓ સને ૧૮૭૩ ના ડીસેમ્બર મહિનાની ૨૫ મી તારીખે પોતાની પાછળ એકજ પુત્ર મુકીને લગભગ ૬૫ વરસની વયે ગુજરી ગયેલા.

પોતાના પિતાના સ્વર્ગવાસ વખતે શેઠ માધવદાસભાઈની ઉંમર સાળ વરસનીજ હતી, છતાં ઘરનો તથા વડિલોના ધંધાનો બધો બોજો તેમણે ઉપાડી લીધેલો હતો.

અત્રેની તે વખત સરકારી હાઈ સ્કુલમાં અંગ્રેજી સાતમા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરીને માધવદાસ ભાઈ પોતાના વડિલોના આલતા રૂના ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા તે ધંધા તેઓ હાલ પણ કરે છે. સર કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમની બધી મીલો. શેઠ અલાજી

મનજીની મીલો અને માણેકજી પીટિટની મીલો બધી મળીને નવ મીલોને ૩ પુર પાડવાનું કામ તેમણે હાથમાં લીધેલું છે, અને તેને અંગે બાર મહિને ૩ની હજારો બલકે લાખો ગાંસડી ઓની ખરીદી એમના હસ્તક થાય છે.

શ્રીમાન માધવદાસ ભાઈએ આ ધંધાથી સારો પૈસો તથા સારી આબરૂ મેળવેલી છે, તેની સાથે મીલોના માલિકોને પણ સંતોષ આપેલો છે, ઇશ્વર કૃપાથી જો કે તેઓ ગર્ભશ્રીમંત છે, છતાં પોતાની બાહોશીથી પોતાની જાહોજલાલીમાં તેમણે ઉમરો કરેલો છે, અને વારસમાં મળેલ તથા પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યનો સખાવંતના કાર્યોમાં ઉપયોગ પણ કરેલો છે, તેઓ વિદ્યા વૃદ્ધિના હિમાયતી છે, અને તેથી હાલમાંજ તેમણે પોતાના પિતાશ્રીના નામથી પોતાની જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓ માટે રૂપિઆ એક લાખ અને દસ હજારના ખર્ચે “શેઠ ગોકલદાસ લીલાધર પાસ્તા ભાટિયા ઓર્ફનેજ” નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરેલ છે, જેનો લાભ હાલમાં પચાસ વિદ્યાર્થીઓ લીધે છે, અને મજકુર સંસ્થા તરફથી તેમનો રહેવાનો, જમવાનો તથા અભ્યાસ વિગેરેનો તમામ ખર્ચ પૂરો પાડવામાં આવે છે, આગળ જતાં આ ઓર્ફનેજનો લાભ વધારે વિદ્યાર્થીઓ લઈ શકે તેવી તજવીજ કરવા માધવદાસભાઈનો ઇરાદો છે, સખાવતનાં આ સ્તુતિપાત્ર કાર્ય ઉપરાંત બીજાં પણ ન્હાનાં ન્હાનાં સખાવતનાં કેટલાંક કાર્યો માધવદાસભાઈના હસ્તે થયેલાં છે, અને ઉધરાણામાં વખતો વખત તેઓ બનતી રકમ આપ્યા કરે છે.

શેઠ માધવદાસભાઈ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર અને ઉદાર દિલના છે, તેમની લાયકાતની નામદાર બ્રિટિશ સરકારે પણ કદર કરેલ છે, અને જે. પી. તથા ઓનરરી માજિસ્ટ્રેટ જેવા હોદ્દાઓ તેમને આપેલા છે, તેઓ પોતાની કામમાં તથા શહેરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોમાં પણ સારી લાગવગ તથા માનપાન ધરાવે છે.

શેઠ છોટાલાલ કીલાચંદ. જ. પો.

શ્રીયુત છોટાલાલભાઈ ન્યાતે દશા પોરવાડ વાણીયા છે, એમને જન્મ સંવત ૧૯૩૫-સને ૧૮૭૯ માં પાટણ મુકામે થયો હતો.

અંગ્રેજ મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા બાદ છોટાલાલભાઈ વ્યાપારી લાકનમાં જોડાયા હતા, અને મેસર્સ ઇ. ડી. સાસ્ત્રુનગી કંપની તથા મેસર્સ સાંડેની કંપનીના ગુજરાતના એજન્ટ તેઓ નિભાયા હતા, જે કામમાં કંપનીને તેમણે સંતોષ આપેલો હતો. હાલ પણ તેઓ એજ કામ કરે છે. તે ઉપરાંત પોતાના પિતાશ્રી શેઠ કીલાચંદ દેવચંદની કેટલીક જીર્ણોદ્ધાર કાર્યો તથા પ્રેસિડેન્ટ કામ પણ તેઓજ સંભાળે છે. શ્રીયુત છોટાલાલભાઈ પોતાના કાર્યમાં કુશળ અને ચાલાક હોવાથી કંપનીના માલિકોની સારી પ્રસન્નતા તેમણે મેળવેલી છે, તેની સાથે પોતાની પ્રતિષ્ઠા તથા આર્થિક સ્થિતિમાં પણ સારો વધારો તેમણે કરેલો છે. પાટણના જે થોડા ગૃહસ્થો મુંબઈમાં લાગવગ તથા માનપાન ધરાવે છે, તેમાં છોટાલાલભાઈ એક મુખ્ય વ્યક્તિ છે.

કામકાજમાં પુરતું લક્ષ આપી પોતાની ઉન્નતિ કરવા સાથે જાતિહિતનાં તથા પરોપકારનાં કાર્યો કરવા તરફ પણ છોટાલાલભાઈ ઘણાં વરસો થયાં લક્ષ આપે છે, અને કેટલાંક નોંધ લેવા જેવાં કાર્યો તેમણે કરેલાં છે, જેની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) પડોદરા રાજ્યની પ્રજાના હિતને માટે “ઠડી પ્રાંત મહાજન સમા” નામની સંસ્થા સ્થાપવામાં આગેવાનીભર્યો ભાગ તેમણે લીધેલો હતો, અને એ સંસ્થા સ્થાપન થઈ ત્યારથી તેઓ તેના સેક્રેટરી તરીકે કામ કરે છે. ૨) સને ૧૯૦૫ માં પાટણમાં અતિવૃષ્ટિથી થયેલી ખરાબી પ્રસંગે ધરનાર વિનાના થઈ પડેલા પોતાના વતની ભાઈઓ માટે મુંબઈમાં એક ફંડ ખોલી લગભગ રૂ. ૧૫૦૦૦ પંદર હજારની રકમ એકત્ર કરી તેમને મદદ દાખલ મોકલી આપી હતી, જેના બદલામાં પાટણની સમસ્ત પ્રજાએ એક ખાસ સલા ભરી તેમને માનપત્ર આપી તેમનો આભાર માનેલો હતો. ૩) સને ૧૯૦૬ માં પાટણમાં સખત પ્લેગ ચાલેલો તે પ્રસંગે ત્યાં આગળ એક ધર્મોદ્ધાર દવાખાનું ખોલી લોકોને દવા તથા ડાકટરની મદદ આપેલી. ૪) પાટણમાં “આનંદભૂવન ફ્રી લાઇબ્રેરી” નામની એક સારી લાઇબ્રેરી તેમણે સ્થાપેલ છે, આ લાઇબ્રેરી સ્થાપન કરી તે વખતે પણ ત્યાંના જાણીતા ગૃહસ્થોએ એક મેલાવડા કરી છોટાલાલભાઈને માનપત્ર આપેલું હતું. આ શિવાય કેટલેક ઠેકાણે તેમણે પાણીની પરબો મંડાવેલ છે, તેમજ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ, શ્રી તથા પુસ્તકો વિગેરેની મદદ પણ તેઓ કર્યા કરે છે. સુપ્રસિદ્ધ છપનીયા દુકાળ વખતે કેટલાંક મધ્યમ તથા ગરીબ કુટુંબોને તેમણે છુપી મદદ પણ કરેલી હતી.

વિશેષમાં પોતાના વતન તરફના મુંબઈ આવતા ગરીબ તથા નિરાધાર માણસોને સારી સહાયતા તથા સલાહ આપી તેઓ ધંધે લગાડી દીધે છે.

શ્રીયુત છોટાલાલભાઈની લાયકાત તથા કુશળતાથી વડોદરા રાજ્યની તેમણે પ્રીતિ મેળવેલી છે, તેઓ પાટણની મ્યુનીસીપાલિટીના સભાસદ છે, અને વડોદરા રાજ્યની દીવાની યા ફોજદારી કોર્ટમાં સાક્ષી માટે હાજર નહિ થવાની રાજ તરફથી તેમને છૂટ આપવામાં આવેલ છે, એવું માન એ રાજમાં ધણુ થોડા ગૃહસ્થોને મળે છે. તે ઉપરાંત સને ૧૯૧૪-૧૫-૧૬ ને માટે તેઓ વડોદરા રાજ્યની ધારાસભાના સભાસદ પણ નિમાયા હતા.

શ્રીયુત છોટાલાલભાઈ મુંબઈમાં પણ સારી લાગવગ તથા પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે, તેઓ અત્રેની આનંદભૂવન નામની કલળના સેક્રેટરી હોવા ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક સંસ્થાઓમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે. તેમની લાયકાતની કદર કરીને નામદાર સરકારે સને ૧૯૧૭ માં તેમને જી. પી. નો માનવંતો ઇલ્કામ આપેલો છે.

ધર્મર કૃપાથી છોટાલાલભાઈ સારી સ્થિતિ ભોગવે છે, છતાં પણ તેઓ પોતાની રહેણી કરણી સાદી રાખે છે, ધર્મધ્યાન તરફ તેમને શ્રદ્ધા છે, અને બનતાં સુધી દેવદર્શન તથા સેવાપૂજામાં ખામી આવવા દેત નથી. પોતાની કોમ પ્રત્યે પણ તેઓ સારી લાગણી ધરાવે છે.

પરમ દયાળુ પરમાત્મા શ્રીયુત છોટાલાલભાઈને દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને ભવિષ્યમાં તેમના હસ્તે અનેક શુભ કૃત્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sheth Chhotalal Kilachand, J. P.

શેઠ છોટાલાલ કીલાચંદ, જે. પી.

Sheth Shantidass Askaran Shah, J. P.

શ્રી શાન્તિદાસ આશકરણ શાહ, જે. પી.

શેઠ શાન્તિદાસ આશકરણ શાહ. જ. પો.

મુંબઈના શ્રીમંત ગૃહસ્થોમાં અને વેપારી મંડળમાં આગેવાની ધરાવતા શેઠ શાન્તિદાસ ન્યાતે કચ્છી જૈન ઓસવાળ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૮ ના પોષ સુદ છઠના રોજ-સને ૧૮૮૨ માં થયો હતો.

શેઠ શાન્તિદાસના વડિલોનું મૂળ વતન કચ્છ-માંડવી છે, જ્યાંથી એમના પિતા આશકરણ શેઠ સંવત ૧૯૨૨ માં મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. મુંબઈમાં આવીને એમણે શરૂઆતમાં પરચુરણ રૂની દલાલીનો ધંધો શરૂ કરેલો અને પોતાની કુશળતાથી ધીમે ધીમે આગળ વધી થોડાં વરસમાં રૂના એક પ્રખ્યાત અને પ્રતિષ્ઠિત દલાલ તેઓ થયેલા. તે વખતની સુપ્રસિદ્ધ મેસર્સ નીકલ કંપનીના તેઓ દલાલ હતા અને કોલાબાના રૂના બજારમાં તેઓ ભારે લાગવગ તથા પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા હતા. સદરહુ કંપની ઓર્ચિંતી પડી ભાગતાં આશકરણ શેઠે પછી બીજો શેઠ નહિ ધારવાનો નિશ્ચય કરી ઉત્તરાવસ્થાનો વખત શાન્તિમાં ગાળવા માટે તેઓ પોતાને વતન જઈ વસ્યા હતા, જ્યાં સંવત ૧૯૫૫ માં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા, પિતાના અવસાન વખતે શાન્તિદાસ શેઠની ઉંમર લગભગ અઠાર વરસની હતી.

શેઠ શાન્તિદાસની બાલ્યાવસ્થા પોતાના વતનમાંજ વ્યતિત થયેલી હતી અને તેમણે ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીનું શિક્ષણ પણ ત્યાંજ લીધું હતું. અભ્યાસમાંથી નિવૃત્ત થયા પછી તેઓ પોતાના ગસસના વહીવટના કામકાજમાં જોડાયા હતા, અને તેની સાથે પોતાના પિતાના શરાફીના કામકાજમાં પણ ભાગ લેતા હતા, એમના પિતાના અવસાન પછી લગભગ પાંચેક વરસ તેમણે એ કામકાજ ચલાવ્યું હતું અને તે પછી સંવત ૧૯૬૦ માં તેઓ મુંબઈ આવ્યા હતા.

મુંબઈમાં આવ્યા પછી સુપ્રસિદ્ધ ભાટિયા વેપારી સ્વ. રા. બા. વસનજી ખીમજીના હાથ નીચે તેમણે વેપારી તાલીમ થોડો વખત લીધી હતી અને પછી તેમણે શરાફીની પેઢી મુંબઈમાં ખોલી હતી. પેઢી ચાલુ થયા પછી થોડા વખતે તેઓ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ રૂના વેપારી તથા દલાલ મેસર્સ ગીલ કંપનીના ભાગીયા નિભાયા હતા અને તેથી શરાફીની પેઢી બંધ કરવાની તેમને જરૂર પડી હતી. ગીલ કંપનીની સાથે શાન્તિદાસ શેઠે લગભગ પંદર વરસ કામ કર્યું હતું અને સારી આબરૂ તથા પૈસો મેળવ્યાં હતાં. એમની વ્યાપારી કુનેહ તથા સાહસિક વૃત્તિથી કોલાબાના રૂના બજારમાં તેમણે આગળ પડતી જવ્યા મેળવેલી છે.

સંવત ૧૯૭૪ માં સદરહુ કંપનીથી છૂટા થઈને શાન્તિદાસ શેઠે પોતાનો ધંધો સ્વતંત્રપણે ચાલુ કરેલ છે અને રૂ, શેર, ચાંદી, સોનું વિગેરે ચીજોનો વેપાર તેઓ મોટા

પાયા પર ખેડે છે, એમની વ્યાપારી કારકીર્દિમાં એમની સાહસિકવૃત્તિ તથા ઊંડી ગણતરી વખાણવા જોગ છે અને તેનાથી તેમને સારો લાભ થયો છે, એટલું જ નહિ પણ એમની કુશળતાથી વ્યાપારી મંડળમાં પણ એમને માટે સારી છાપ પડેલી છે, અને ઘણા વેપારી બંધુઓ વખતો વખત એમની સલાહ પૂછે છે.

શેઠ શાન્તિદાસની વેપારી કારકીર્દિની માફક તેમની જાહેર કારકીર્દિ પણ નોંધ લેવા લાયક છે, અને જાહેરની ઘણી હિલચાલોમાં તેઓ ભાગ લીધે છે સ્વ. દેશભક્ત ગોખલેએ સ્થાપેલ ડેકન એજ્યુકેશનલ સોસાયટી, અને મુંબઈ હિંદુ જીમખાનાના તેઓ પેટ્રન છે, વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા ટર્ક કલબ તથા ખીજી પણ કેટલીક જાણીતી કલબોના તેમજ સાર્વજનિક સંસ્થાઓના તેઓ સભાસદ કે સહાયક છે. તેમનો કોમની હિલચાલોમાં પણ તેઓ સારો ભાગ લીધે છે, અને જૈન એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડિયાના લાઇફ મેમ્બર, ભારત જૈન મહામંડળના મદદનીશ, જૈન કોન્ફરન્સની સ્ટેન્ડિંગ કમિટી તથા એજ્યુકેશનલ બોર્ડના સભાસદ અને મહાવીર જૈન વિદ્યાલય તથા માંગરોળ જૈન સભાના તેઓ સહાયક છે. મુંબઈ ખાતે છેલ્લી મળેલી ફસમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સમાં પણ તેમણે આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો અને ખીજે દિવસે જ્યારે એ કોન્ફરન્સ પડી ભાંગવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો ત્યારે સામસામા પક્ષો વચ્ચે સમજુતી કરાવવામાં તેમણે આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો, એમની એ મહેનતની કદર કરતાં તે વખતની કોન્ફરન્સના પ્રમુખ મી. બાલાભાઈ નાણુવટીએ પોતાના ભાષણમાં શાન્તિદાસ શેઠનો આભાર માન્યો હતો અને કહેલું હતું કે “ આપણા જીવાન મિત્ર શાન્તિદાસે કોન્ફરન્સને નવું જીવન આપેલું છે ” શેઠ શાન્તિદાસને માટે આ કાંઈ જેવું તેવું માન કહેવાય નહિ.

શેઠ શાન્તિદાસના હસ્તે સખાવતમાં દ્રવ્ય પણ સાફ વપરાયું છે, અને ઇશ્વરે એમને આપેલ લક્ષ્મીનો એમણે ખનતો સફળપયોગ કરેલો છે, એમના હસ્તે થયેલાં શુભ કાર્યોમાંના કેટલાંકની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) પૂનાની ડેક્કન એજ્યુકેશનલ સોસાયટીને તેમણે એક હાલ બંધાવી આપ્યો છે, જેમાં એમની જૈન કોમના વિદ્યાર્થીઓને રહેવા માટે પ્રથમ પસંદગી મળે છે. ૨) મુંબઈ હિંદુ જીમખાનાના પેટ્રન થયા ત્યારે તેમાં તેમણે રૂપિય ૧૦૦૦ આપ્યા હતા. ૩) એમનાં વતન કચ્છ માંડવીમાં ઊંચી કેળવણી લેતા એમની કોમના વિદ્યાર્થીઓને કાયમને માટે મદદ મળે એવો બંદોબસ્ત કરેલ છે. ૪) તેની સાથે ગરીબ માણસોને અનાજ વિગેરેની મદદ પણ કાયમને માટે મળે તેવી તજવીજ તેમણે કરેલી છે. ૫) સંવત ૧૯૬૮ ના દુકાળ વખતે કચ્છ માંડવીની પાંજરાપોળને તેમણે રૂપિયા પંદર હજારની મદદ કરી હતી. અને ૬) ગરીબ માણસોને માટે રસોડું ખોલી હમેશાં એક હજાર માણસને ખીચડો ખવરાવવાનો બંદોબસ્ત એમણે કર્યો હતો. ૭) છેલ્લા દુકાળ વખતે પણ તેમણે દુકાળ-પીડિત પ્રજાને તથા એમના વતનની સામાન્ય પ્રજાને પણ રાહત મળે તેવાં કેટલાંક કાર્યો કર્યાં હતાં, જેમાં પૈસાપાત્ર, મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગોને માટે પોતાના વતનમાં ખોલેલી

દાણાની દુકાન, પોતાને ત્યાં નિભાવવા રાખેલાં ૭૫ જનવરો, ગરીબ અને અનાથોને મફત ખીચડો ખવરાવવાની ઠરેલી ગોઠવણ અને કેટલાક ખરડાઓમાં ભરેલી રકમો વિગેરે મુખ્ય છે.

છેલ્લી મહાભારત લડાઈ દરમ્યાન સરકારને વોરલોન ભરાવી આપવાના કામમાં પણ શાન્તિદાસ શેઠે સારી મદદ કરી હતી, અને પોતે પોતાના તરફથી પણ છેલ્લાં એકજ વરસમાં અઢો લાખ રૂપિયાની લોન લીધી હતી.

ઉપરની બધી હકીકતથી સારી રીતે સમજી શકાય છે કે શેઠ શાન્તિદાસની આજ સુધીની વ્યાપારી, જાહેર તથા એક પરોપકારી ગૃહસ્થ તરીકેની કારકીર્દિ સંતોષકારક છે, તેઓ મુંબઈનાં વેપારી મંડળોમાં, શ્રીમંત વર્ગમાં અને સરકારી અમલદારો તથા સામાન્ય પ્રજામાં પણ સારી લાગવગ ધરાવે છે. નામદાર બ્રિટિશ સરકારે એમને સને ૧૯૧૮ ની આખરે જે. પી. નો ઈલ્કાળ પણ આપેલો છે અને હાલમાંજ તેઓ મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીમાં ગીરગામ લત્તા તરફથી એક પ્રતિનિધિ ચુંટાયલા છે. શેઠ શાન્તિદાસ સ્વભાવે હસમુખા, મળતાવડા અને ગરીબ પ્રત્યે સારી લાગણી રાખનારા છે, એમની ભવિષ્યની કારકીર્દિ આથી પણ વિશેષ ઉજ્જવળ નિવડે એવી શુભેચ્છા છે.

શેઠ મુસાભાઈ બફરભાઈ. જે. પી.

શેઠ મુસાભાઈ ન્યાતે ખોબા ગૃહસ્થ છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૬૨૩ ના જેઠ સુદ પુનેમ ને સોમવાર, સને ૧૮૬૭ ના જુનની ૧૭ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ ઠચ્છના વતની, જ્યાંથી તેમના દાદા શેઠ પ્રધાન રવજી આસરે પોણેસો વરસપર મુંબઈ આવેલા, તેઓ જંગળાર સાથે વેપાર કરતા અને તેમાંથી તેમણે સારો પૈસો મેળવ્યો હતો. મુસાભાઈના પિતા બફરભાઈ હજી હૈયાત છે, તેઓ ખોબા કોમમાં સાડું માન ધરાવે છે અને જમાતના એક અગ્રેસર ગૃહસ્થ છે, નામદાર સરકાર તરફથી તેમને જે. પી. નો ઇલકાબ પણ મળેલો છે.

જરૂર જોગો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી અભ્યાસ કરીને પંદર વરસની ન્હાની વયે મુસાભાઈ પોતાના વડિલના ચાલતા ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા, જ્યાં લગભગ દસ વરસ સુધી કામ કરી ધંધાનો સારો રીતે અનુભવ મેળવી પચ્ચીસ વરસની ઉમરે તેમણે પોતાના નામની જુદી પેઢી સ્થાપી હતી, જે પેઢી હજી ચાલુ છે.

પોતાના ધંધામાંથી મુસાભાઈ શેઠ સારો પૈસો મેળવ્યો છે, અને એ પૈસાનો બનતો સફ્ટઉપયોગ પણ તેમણે કરેલ છે, એમણે સખાવતનાં જે કાર્યો કરેલાં છે, તે વખાણવા લાયક છે અને દરેક કોમના શ્રીમંતોએ અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે, એમની એ સખાવત તે પોતાની કોમનાં સાધારણ કુટુંબોને માટે સસ્તાં ભાડાંની જગ્યા અને કોમનાં બેરાં માટે સુવાવડખાનાની સ્થાપના છે, જે બન્ને ખાતાંની એમની કોમને ખાસ જરૂર હતી. ખડક ઉપર લગભગ રૂપિયા અઢી લાખના ખર્ચે તેમણે પોતાના નામથી “મુસાભાઈ બિલ્ડીંગ” નામનું મકાન બંધાવ્યું છે, જેનો અમુક ભાગ સુવાવડખાનાના ઉપયોગ માટે અલગ રાખેલો છે, અને એ સુવાવડખાનાનું નામ પોતાનાં ધણીયાણીના નામપરથી “મીસિસ સકીનાબાઈ મુસાભાઈ ખોબા સુવાવડખાનું” રાખેલું છે મકાનનો ખાકીનો ભાગ એમની કોમનાં મધ્યમ વર્ગનાં લોકોને સસ્તાં ભાડાંથી વસવાટ માટે આપવામાં આવે છે.

શેઠ મુસાભાઈનાં આ અતિ જરૂરનાં અને પરાંપકારી કાર્યને માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે, મુંબઈ જેવાં શહેરમાં દરેક કોમમાં આવાં એક નહિ પણ અનેક ખાતાંઓની ખાસ જરૂર છે અને મુંબઈના શ્રીમંતોએ આવાં ખાતાં સ્થાપન કરી ઇશ્વરે આપેલ લક્ષ્મીનો સફ્ટઉપયોગ કરવા સાથે પોતાની જાતિનાં ગરીબ કુટુંબોની આશિષ લેવા અમારી ખાસ લલામણ છે, આ ઉપયોગી સખાવતનાં કાર્યો શિવાય બીજાં ન્હાનાં ન્હાનાં સખાવતનાં કેટલાંક કાર્યો પણ મુસાભાઈના હસ્તે થયાં છે અને હજી થયા કરે છે.

શેઠ મુસાભાઈ સ્વભાવે શાન્ત અને મિલનસાર છે, બહાર દિલચાલોમાં બહુ આગળ પડતો ભાગ નહિ લેતાં જેમ બને તેમ શાન્ત જીવન ગાળતું એમને વધારે પસંદ છે. એમની લાયકાત તથા સખાવતની કદર કરીને નામદાર સરકારે સને ૧૯૧૮ માં તેમને જે. પી. નો ઇલકાબ આપેલ છે.

Sheth Casamalli Jairibhai, J. P.

શેઠ કાસમઅલી જૈરાજભાઈ, જે. પી.
ખાદન કામના એક શ્રીમેત અને ઉદાર ગ્રાહક.

શેઠ કાસમઅલી જેરાજભાઈ. જ. પો.

શેઠ કાસમઅલી આતે ખોળ ગૃહસ્થ છે, એમનો જન્મ સને ૧૮૮૬ ના અક્ટોબરની ૨૮ મી તારીખે સંવત ૧૯૪૨ માં મુંબઈ મુકામે થયેલો હતો.

શેઠ કાસમઅલીનું ખાનદાન ખોળ કોમમાં ઉંચો દરજ્જો ધરાવે છે, અને પ્રતિષ્ઠિત લેખાય છે, એમના પિતાશ્રી જેરાજભાઈ એમની કોમમાં એક આગેવાન, પ્રખ્યાત અને પ્રતાપી પુરૂષ થઈ ગયા છે, તેઓ એક નામાંકિત વેપારી હોવા ઉપરાંત શહેરના આગેવાન ગૃહસ્થોની સાથે સારો સંબંધ ધરાવતા હતા, એમની કોમમાં જે વખતે કેળવણી બહુ જુજ હતી તે વખતે કેળવણીનો ફેલાવો કરવા તેમણે તન મન અને ધનથી બનતો પ્રયત્ન કરેલો હતો, જેને માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. કાસમઅલી શેઠના ભાઈ નૂરમહમદ પણ એક પ્રખ્યાત અને સખાવતી નર થઈ ગયા છે. એ બન્ને ગૃહસ્થોનાં વૃત્તાંતો આ પુસ્તકમાં જુદાં છપાયેલ છે.

એમના પિતાના મૃત્યુ વખતે શેઠ કાસમઅલીની ઉંમર ફક્ત એકજ વરસની હોવાથી પાછળથી તેમનાં માતૃશ્રીએ તેમને ઉછેરીને મોટા કર્યા હતા, સાંભળવા મુજબ શેઠ કાસમઅલીનાં માતૃશ્રી એક બાહોશ અને ખબરદાર બાઈ છે, તેમણે પોતાના પુત્રનો હક્ક તથા વારસો બાળવવા ઘણી જહેમત ઉઠાવેલી અને એ કામમાં અદ્ભૂત બાહોશી બતાવેલી, જો એમની જગ્યાએ કોઈ ગાફલ બાઈ હોત તો શેઠ કાસમઅલીનો હક્ક જળવાવો જરૂર મુશ્કેલ થઈ પડત. આ બાઈએ પોતાના પુત્રને યોગ્ય કેળવણી આપવા માટે પણ સારી કાળજી લીધેલી છે.

શેઠ કાસમઅલીએ અંગ્રેજી કેળવણી સેંટ ઝેવીયર હાઈ સ્કૂલમાં લીધેલી અને ત્યાર પછી મી૦ જેમ્સ મેકડોન્લડ નામના યૂરોપીયન શિક્ષકના હાથ નીચે તેઓ કેળવાયેલા હતા.

અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા પછી તેઓ પોતાના વડિલોની મિલકતની ફેખરેખ રાખવાના તથા તેના વહીવટ કરવાના કામમાં જોડાયેલા છે, જે કામ તેઓ કાળજી પૂર્વક કરે છે, ઇશ્વર કૃપાથી તેઓ ગર્ભશ્રીમંત છે અને તેથી તેમને ધંધાની વિશેષ ખટપટમાં પડવાની કાંઈ અગત્ય જણાતી નથી.

શેઠ કાસમઅલીની વય હજુ ત્રીસ વરસની યુવાન છે, અને તેમની બહેનજીવની હજુ શરૂઆત છે, તો પણ તેમના હસ્તે સખાવતનાં ન્હાનાં મોટાં ઘણાં કાર્યો થયેલાં છે અને હજુ થયા કરે છે, એમના કુટુંબના દરેક ગૃહસ્થને હાથે સખાવતના કાર્યોમાં લાખો રૂપિયા ખપરાયેલા છે, શેઠ કાસમઅલીના હસ્તે પણ લાખોની સખાવત થયેલ છે, જેની ટુંક નોંધ નીચે પ્રમાણે છે.

૧) સવા લાખ રૂપિયા “ મોસ્લેમ યુનીવર્સિટી ”ને માટે આપવા ઉપરાંત પોતે ગામોગામ ફરી ઉધરાણું કરી લાખો રૂપિયા ભરાવી આપેલા હતા, એમના જેવા શ્રીમંત માણસને ઉધરાણા માટે ગામોગામ ફરવાની નિરાશિમાનવૃત્તિ રાખવા માટે ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે, કારણ કે એવી બતનું નિરાશિમાનપણું ઘણાજ થોડા શ્રીમંતો ખતાવી શકે. ૨) વીસ હજાર રૂપિયાના ખરચે હોર્નબી અને પલટન રોડ મળે છે ત્યાં આગળ એક અવેડો તથા વિશ્રામસ્થળ પોતાના સ્વ. પિતા તથા લાઇની યાદગીરીમાં ખંધાવેલો છે. અને પાંચ હજાર રૂપિયા તેની મરામતને માટે બુદ્ધા કાઢેલા છે, આ અવેડો સને ૧૯૧૧ નવેમ્બરની ૧૭ મી તારીખે તે વખતના ગવર્નરના પત્ની લેડી સીડનહામના હસ્તે ખુલ્લો ચુકાયેલો હતો. ૩) સને ૧૯૧૧ માં પોતાના મૂળ વતન કચ્છમાં દુકાળ નિમિત્તે ગરીબ માણસો માટે સસ્તા અનાજની દુકાન ખોલી તેમાં હજારો રૂપિયા ખરચેલા હતા. ૪) દક્ષિણ હૈદરાબદમાં રેલ આવેલી ત્યારે તેને લીધે નિરાધાર થઇ ગયેલાં લાચાર કુટુંબોને મદદ તરીકે રૂ. એક હજાર મોકલાવેલા. ૫) ટર્કી અને ઇટાલી વચ્ચે ત્રિપોલીની લડાઇ થયેલી તે વખતે નિરાધાર તૂકું વિધવાઓ તથા તેમનાં બચ્ચાંઓને મદદ કરવા પાંચ હજાર રૂપિયા મોકલાવેલા. ૬) તેવીજ રીતે બાલ્કન વોર વખતે પણ નિરાધાર તૂકોને મદદ આપવા રૂ. વાંસ હજાર મોકલાવેલા. ૭) નામદાર શહેનશાહ હિંદ પધારેલા ત્યારે તેમની “વિઝીટ ફંડ”માં રૂ. પાંચ હજાર ભરવા ઉપરાંત મુંબઈની બુની ચીજોનું પ્રદર્શન થયેલું તેમાં પણ બે હજાર રૂપિયા આપેલા. ૮) “ મહોમેડન ગર્લ્સ એાફનેજ ” તથા “ વિક્ટોરીયા મેમોરીયલ સ્કૂલ ફોર બ્લાઇન્ડ ”માં પણ સારી મદદ આપેલી. આ શિવાય બીજી ન્હાની મોટી ઘણી સખાવતો તેમના હસ્તે થયેલ છે, તેમની ઉદારતા તથા દયાળુ વૃત્તિ એટલી બધી છે કે અંગ્રેજીમાં એમના જીવનવૃત્તાંતનું એક પુસ્તક લખાયેલ છે તેમાં તેમની ઉદારતા તથા દયાળુ વૃત્તિ માટે નીચેનાં વાક્યો નજરે પડે છે.

His Private charities have been extensive. No deserving cause has been laid before him in vain, and no subscription list is brought to him without securing his support.

Mr. Cassamali's philanthropic activities are as wide as they are varied. They are not confined to any one sect or object, but extended over a wide remification of educational, social and humane field of medical relief and protection of the helpless and the poor. He is generous to a fault and no appeal for a worthy cause is made to him in vain. There is not a single list of public charities in Bombay to which his name is not appended.

છેલ્લી મહાન લડાઇ વખતે કાસમઅલી શેઠ અનેક પ્રકારની મદદ આપીને પોતાની દયાળુ વૃત્તિ તથા ખ્રિસ્તિયતાજ તરફની પોતાની પ્રીતિ ખતાવી આપેલ છે, વોર ફંડમાં હજારો રૂપિયા ભરવા ઉપરાંત લડાઇ સખંધી હસ્તપત્રો પણ તેમણે પ્રસિદ્ધ કરેલાં હતાં.

ઘાયલ થયેલા સિપાઈઓને માટે આંહી છાવણી નાખવાની શરૂઆત થઈ ત્યારે સ્ટેશન-પરથી ઘાયલ સિપાઈઓને છાવણીમાં લાવવા શી રીતે? એ મુશ્કેલી ઉભી થતાં શેઠ કાસમઅલીએ પોતાની એક મોટર આપી દીધી અને પાછળથી એમનું અનુકરણ બીજા ગૃહસ્થોએ પણ કર્યું. બ્રિટિશ સેનાપતિ લોર્ડ રોબર્ટસ ગુજરી ગયા ત્યારે તેનું સમારકામ રાખવા ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાં તેમણે લેખ લખેલા અને પોતાના નામથી રૂ. ૭૫૦૦ તથા પોતાનાં પત્નીના નામથી રૂ. ૨૫૦૦ મોકલાવેલા. હિંદના વાઈસરોયલાં લોર્ડ હાર્ડીંગનાં પત્ની ગુજરી ગયાં ત્યારે તેમની યાદગીરી રાખવા માટે એક બહેર સલાખોલાવવાની તજવીજ કરવા તેમણે ઘણો શ્રમ લીધેલો અને એ સલાનો દિવસ મુકરર પણ થયેલો, પરંતુ તેવામાં ઓચિંતી મહાન લડાઈ શરૂ થવાથી એ બાબત મુલતવી રહી, તો પણ શેઠ કાસમઅલીએ એ બાબત ધ્યાનમાં રાખેલી અને જ્યારે મુંબઈમાં લેડી હાર્ડીંગ વોર હોસ્પિટલ ખોલવામાં આવી ત્યારે તેમાં તેમણે બનતી મદદ કરેલી.

પોતાના પિતાની માફક કેળવણીનો ફેલાવો કરવા કાસમઅલી શેઠે લાખો રૂપિયા ખર્ચેલા છે, અને કેળવણીની ઘણી સંસ્થાઓને તેમણે બનતી મદદ કરેલ છે. તેઓ મેરલેમ લીગના એક મેમ્બર હોવા ઉપરાંત મુંબઈની તેની શાખાના એક ઉપપ્રમુખ છે અને ખોબા પંજેભાઈ કલગના પ્રમુખ છે.

સને ૧૮૧૧ માં તેમને નામદાર સરકાર તરફથી જસ્ટીસ ઓફ ધિ પીસનો ખેતાબ આપવામાં આવેલો છે, તેમજ તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીના એક મેમ્બર તરીકે સને ૧૯૧૪ માં ભાયખળા વોડ તરફથી ચુંટાયેલા હતા.

શેઠ કાસમઅલી મોટર હાંકવામાં ઘણાજ કુશળ છે, અને જુદી જુદી જાતની કેટલીક મોટરો તેઓ રાખે છે. થોડાં વરસ પહેલાં “મોટર મ્યુનીયન ઓફ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા” તરફથી થયેલી હરિકાઈમાં તેઓ ત્રણ ધનામ જીતી ગયા હતા. તેમજ એક વખત તેઓ એંગ્લોર ગયેલા ત્યારે ત્યાંથી મહિસુર સુધી તેમણે મોટરમાં મુસાફરી કરેલી અને કલાકના ચાલીસ માઈલની ઝડપે મોટર ચલાવી નવ કલાકમાં તેમણે એ મુસાફરી પુરી કરી હતી.

શેઠ કાસમઅલી સ્વભાવે શાન્ત, ભલા અને ઉદાર હૃદયના છે, પરમાત્મા એમને દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષે અને એમના હસ્તે હજુ વિશેષ શુભ કાર્યો થાય એવી શુભેચ્છા છે.

શેઠ રતનચંદ તલકચંદ માસ્તર. જી. પી.

શેઠ રતનચંદભાઈ ન્યાતે વીસા ઓસવાળ વાણિયા છે, એમને જન્મ સંવત ૧૯૪૬ ના ભાદરવા સુદ પાંચમ. તા. ૨૦-૮-૧૮૬૦ ના રોજ મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના પિતા સ્વ. શેઠ તલકચંદ માણેકચંદ સુરતના વતની હતા અને ધંધાર્થે મુંબઈ આવી વસ્યા હતા, મુંબઈમાં તેમણે એક દલાલ તરીકે સાફ નામ કાઢ્યું હતું, એમનું વૃત્તાંત આ પુસ્તકમાં જુદું છપાયેલું હોવાથી અત્રે તેમના સમ્બંધે વિશેષ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી.

રતનચંદભાઈનાં માતૃશ્રી એમને ચાર વરસની વયના મુકીને અને એમના પિતાશ્રી એમને સાત વરસની વયના મુકીને સ્વર્ગવાત્રી થયા હતા, મતલબ કે માતાપિતાનું સુખ તેમણે બાલ્યાવસ્થામાં જ ગુમાવેલું હતું, એમના માતાપિતાને સ્વર્ગવાસ થવાથી એમના પિતાના ભાગદાર શ્રીમાન સર શાપુરજી બરબેરજી ભરૂચાએ પોતાની દેખરેખ નીચે તેમને ઉછેરેલા હતા.

સેંટ જેવીયર હાઈ સ્કૂલમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ કરીને રતનચંદભાઈ પોતાના પિતાએ સ્થાપેલ “તલકચંદ અને શાપુરજી”ની પેઢીમાં જોડાઈ ગયા હતા, જે પેઢીમાં હાલ પણ તેઓ કામ કરે છે.

શેઠ રતનચંદભાઈ પણ પોતાના પિતાશ્રીની માફક જૈન ધર્મ પ્રત્યે સારી લાગણી ધરાવે છે, અને તેના હિતને માટે બનતો પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ અત્રે પાયધુગ્ધાપર આવેલ ગોડીજી મહારાજના જૈન મંદિરના એક ટસ્ટી છે, તથા જૈન શ્વેતાંતર કેન્દ્રનસની રોન્ડીંગ કમિટીના એક સભાસદ છે, જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયા કે જે કેટલાંક વરસ મંદ પડી ગઈ હતી તેને બગૃતિમાં લાવવામાં તેમણે સારો પ્રયાસ કરેલો, અને કેટલાંક વરસ સુધી એ સંસ્થાન એક સેક્રેટરી તરીકે તેમણે કામ કર્યું. સને ૧૯૧૭ માં હિંદી પ્રધાન મીં. મોન્ટેગ્યુ તથા હિંદના વાઇસરોય લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ હિંદી સુધારા અર્થે મુંબઈ આવેલા ત્યારે એસોસીએશન તરફથી રતનચંદભાઈએ તેમને માનપત્ર આપેલું હતું.

શેઠ રતનચંદભાઈ જો કે એક ગર્ભશ્રીમંત ગૃહસ્થ છે, છતાં પણ તેઓ સ્વભાવે શાન્ત મિલનસાર, સાદા અને નિરલિભાની છે, એમની લાયકાતનું વિશેષ વર્ણન કરવા કરતાં રૂબરૂ મુલાકાત લઈ એમની લાયકાતની ખાત્રી કરવા અમરું ભલામણ છે, તેઓ જાહેરમાં પણ સારો ભાગ લે છે અને વીલોંગટન સ્પોર્ટ્સ ક્લબ, આરોએન્ટલ ક્લબ તથા બોમ્બે મરચન્ટસ ક્લબ જેવી મુંબઈની જાણીતી સંસ્થાઓના સભાસદ છે, તેમની લાયકાતથી નામદાર સરકાર તરફથી સને ૧૯૧૬ માં તેમને જી. પી. નો માનવંતો ઇલ્કાબ તથા ઑનરરી માજિસ્ટ્રેટનો હોદ્દો આપવામાં આવેલો છે. તેમને જી. પી. નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો તેની ખુશાલીમાં જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયા તરફથી તેમને ગાર્ડનપાર્ટી અને હિંદુ મરચન્ટસ ક્લબ તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

Sheth Ratanchand Talakchand Master, J. P.

શેઠ રતનચંદ તલકચંદ માસ્તર, જે. પી.
જૈન કોમના એક અગ્રસર અને ઉદાર શહેરી.

Sheth Dwarkadass Gordhandass, J. P.

શેઠ દ્વારકાદાસ ગોરધનદાસ, જી. પી.

શેઠ દ્વારકાદાસ ગોરધનદાસ. જ. પી.

શ્રીયુત દ્વારકાદાસભાઈ ન્યાતે ભાટિયા ગૃહસ્થ છે, એમનો જન્મ સને ૧૮૮૬ ના એગસ્ટ માસની ૧૭ મી તારીખે—સંવત ૧૯૪૨ ના શ્રાવણ વદ ૩ ને મંગળવારે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડવાએમાં એમનાથી પાંચમી પેઢીએ કાનજી ચતુર કરીને એક પ્રખ્યાત પુરૂષ થઈ ગયા છે, તેઓ મૂળ કાઠીયાવાડમાં આવેલ જામ ખંભાળીયાના વતની હતા અને ત્યાંથી ધંધાર્થે મુંબઈ આવેલા હતા, મુંબઈમાં આવીને તેમણે રેશમી કાપડનો ધંધો શરૂ કરેલો અને ચીન તથા હોંગકોંગ વિગેરે સ્થળોથી કાપડ મંગાવી તેનો વેપાર કરતા, તેમાંથી તેમણે સાડું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરેલું હતું. પોતે મૂળ સાધારણ સ્થિતિના હોવાથી પૈસાની કિમ્મત સારી રીતે સમજી શકતા, તેની સાથે પૈસા વગરગરીબ માણસોને કેવી હાડમારી ભેગવવી પડે છે તે પણ સમજતા. આથી જેમ જેમ તેમને દ્રવ્ય મળતું ગયું તેમ તેમ તેનો સંગ્રહ કરવા સાથે પરોપકારનાં કાર્યોમાં તેનો વ્યય પણ કરવા લાગ્યા. ટુંકામાં કાનજી શેઠ દ્રવ્યનો સંગ્રહ પણ સારો કર્યો અને તેનો વ્યય પણ સારી રીતે કર્યો. ગોકુળમાં ધર્મશાળા, મુંબઈમાં માધવળાગ નજીક ગોસ્વામિ મહા જ્ઞે માટે ઉતારો તથા ધર્મશાળા, તેમજ વાલકેશ્વર બાણગંગા નજીક ધર્મશાળા અને પોતાનાં વતન ખંભાળીયામાં પણ ધર્મશાળા ઇત્યાદિ ધર્મશાળાઓ વિગેરે બંધવીને તથા પરોપકારનાં અન્ય કાર્યો કરીને કાનજી શેઠ પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે, તેઓ મુંબઈના ભાટિયા મહાજનના અગ્રેસર શેઠ હતા, એમને જીવજીદાસ તથા રણછોડદાસ નામના બે પુત્રો હતા, જેમાંના જીવજીદાસ ન્હાની વયે ગુજરી ગયેલા. રણછોડદાસની જીંદગીમાં વિશેષ બાણવા જેવું ગનેલું નથી, પણ તેમણે એક સદાવૃત સ્થાપેલ છે એ હકીકત નોંધ લેવા લાયક છે. એમણે સ્થાપેલ એ સદાવૃત હજી ચાલુ છે. તેનો મિલકત ગીરગામ એક રોડ પર આવેલ છે, તે પછી જીવજીદાસના પુત્ર પરમાનંદદાસ થયા તેઓ ઉદાર દિલના, પરોપકારી અને બાહોશ ગૃહસ્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી ગયા છે, તેઓ પોતાનું ધાર્યું કરવામાં તથા બાલ્ય પાળવામાં ગમે તે ભોગ આપવો પડે તો તે આપે તેવા હતા, એક ખરા ગૃહસ્થને છાજે તેવા કેટલાક સદગુણો તેમનામાં હતા, તેઓ પોતાની મિલકતનો જાતેજ વહિવટ કરતા અને પોતાનું દ્રવ્ય કેટલું છે ? તે ગણતા કે ગણાવતા નહિ. ઠહેવાય છે કે એમની પાસે ઘણું દ્રવ્ય હતું. એમના સ્વર્ગવાસની નોંધ લેતાં એક દૈનક પત્રે લખેલું કે “આજે મુંબઈનો કુબેર ભંડારી મરણ પામ્યો છે.” તેમના પછી તેમના દિકરા ગોરધનદાસ થયા તેમણે પોતાના પ્રતાપી પિતાનું નામ અમર રાખવા તજવીજ કરી “પરમાનંદદાસ હિંદુ જીમખાનું” સ્થાપેલ છે. શેઠ ગોરધન દાસ ૨૭ વરસની બરજીવાન વયે પોતાની પાછળ દ્વારકાદાસ, હરિદાસ તથા ભગવાનદાસ નામના ત્રણ પુત્રો મુકી સ્વર્ગવાસી થયેલા. આ ત્રણ પુત્રોમાં વચલા હરિદાસ ગુજરી

ગયા છે. કહે છે કે તેઓ ઘણા હુશિયાર, ઉદાર અને આશાજનક યુવક હતા, વીસ વરસની વયે પી. એ. ની પરિક્ષા તેમણે પસાર કરી અને તે પછી તુર્વજ ગુજરી ગયા.

શેઠ દારકાદાસના પિતાના મરણ વખતે એમની ઉંમર આઠ વરસની હોવાથી તેઓ ટ્રસ્ટીઓના હાથ નીચે ઉછરીને મોટા થયા હતા. ઉંમર લાયક થતાં તેમણે ગુજરાતી નિશાળમાં શરૂઆતની કેળવણી લીધેલી અને તે પછી અંગ્રેજી હાઈ સ્કૂલમાં મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કરેલો, તે પછી તેમની બહોળી મિલકતની સંભાળ લેનાર કોઈ નહિ હોવાથી તેમને અભ્યાસ બંધ કરવાની જરૂર પડી.

શેઠ દારકાદાસની સ્થાવર મિલકત એટલી બધી વિશાળ છે કે તેનો વહીવટ સંભાળવો એ સાધારણ માણસથી બની શકે તેવું કામ નથી. આવો બહોળો વહીવટ દારકાદાસ શેઠે સંભાળી લીધેલ છે, અને જાતિ દેખરેખથી તેમાં તેમણે સુધારો વધારો પણ કરેલ છે, આશા છે કે શ્રીમાન દારકાદાસ શેઠ પોતાની મિલકતની જેવી સંભાળ લે છે, અને તેમાં ઉમેરો કરવાની કાળજી રાખે છે, તેવીજ રીતે ધંધરે તેમને આપેલ દ્રવ્યને પરોપકારનાં કાર્યમાં વ્યય કરી પોતાના દાદા શેઠ પરમાનંદદાસ તથા વડિલ શેઠ કાનજી ચતુરના જેવી કીર્તિ મેળવવાની તજવીજ પણ જરૂર કરશે.

શેઠ દારકાદાસ સ્વભાવે હસમુખા અને મિલનસાર છે, તેઓને માથે કામઠાજનો બોલે વિશેષ રહેતો હોવાથી બહારમાં તેઓ વિશેષ ભાગ લઈ શકતા નથી તો પણ મહત્વની બાબત હોય તો તેમાં ભાગ લેવાનું ચુકવા નથી. તેમની લાયકાતથી નામદાર સરકારે ઇ. સ. ૧૯૦૯ માં તેમને જે. પી. નો માનવંતો ઇલ્કાબ આપીને તથા તે પછી એનરરી માજિસ્ટ્રેટ બનાવીને તેમની યોગ્ય કદર કરેલી છે. શેઠ દારકાદાસને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવે ત્યારે તેમની ઉંમર ફક્ત પચીસ વરસનીજ હતી, જે ઉંમરે આવો ઇલ્કાબ બહુ થોડા ગૃહસ્થોને આપવામાં આવે છે.

શેઠ દારકાદાસનું લગ્ન અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થ શેઠ મુળરાજ ખટાઉનાં પુત્રી શ્રીમતી વેલાંબાઈ સાથે સંવત ૧૯૫૮ માં થયું હતું. એમનાં પત્ની કેળવાયેલ શાન્ત સ્વભાવનાં અને ઘણી ધાર્મિક વૃત્તિનાં છે, અને ભગવદ્ ગીતા પર તેમને બહુજ આદન છે. સંતતિમાં તેમને એક પુત્ર તથા એક પુત્રી છે.

પરમ દયાળુ પરમાત્મા શેઠ દારકાદાસને તથા તેમનાં ધાર્મિક વૃત્તિનાં ધર્મ પત્નીને દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને તેમના હસ્તે અનેક શુભ કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાળા.

બી. એ. એલ. એલ. બી. જી. પી.

શ્રીયુત ભવાનીદાસભાઈ ન્યાતે વીસા નાગર વાણીયા છે, એમનો જન્મ સને ૧૮૭૬ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૬ મી તારીખે મુખ્યમંત્રી થયે હતા.

એમના વડિલો હીરામોતીના વેપારી હોવાથી તેમની અટક મોતીવાળા પડી છે, શ્રીયુત ભવાનીદાસભાઈના દાદા, બાપા તથા કાકા વિગેરે સઘળા ગૃહસ્થો એમની ન્યાતના શેઠ હતા, મતલબ કે એમની ન્યાતમાં એમનું કુટુંબ ઘણું પ્રતિષ્ઠિત અને આગળ પડતું ગણાય છે. ભવાનીદાસભાઈના પિતા સને ૧૯૦૨ માં પોતાની પાછળ જમનાદાસ તથા ભવાનીદાસ નામના બે પુત્રો મુકી ગુજરી ગયેલા, એમના અવસાન વખતે એમના પુન્યાર્થે તથા યાદગીરી અર્થે રૂ. દસ હજારની સખાવત કરવામાં આવી હતી.

શ્રીયુત ભવાનીદાસભાઈએ ન્યુ હાઈ સ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું અને સને ૧૮૯૨ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી, તે પછી આગળ અભ્યાસ કરવા માટે તેઓ જેવીયર કોલેજમાં દાખલ થયેલા અને સને ૧૮૯૬ માં બી. એ. ની પરિક્ષા પસાર કરેલી.

બી. એ. ની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી ભવાનીદાસભાઈ સોલ્ડીસીટરની પેઢીમાં આર્ટિકલ ક્લાર્ક તરીકે જોડાયેલા, જ્યાં આગળ ત્રણ વરસ સુધી તેમણે કામ કરેલું, તે દરમ્યાન કાયદાનો અભ્યાસ પણ તેમણે કરેલો અને સને ૧૯૦૨ માં એલ. એલ. બી. ની ડીગ્રી લીધેલી.

શ્રીયુત ભવાનીદાસની લાયકાત તથા વિદ્વતાથી સને ૧૯૦૬ માં નામદાર સરકારે તેમને જોનારરી માળુસ્ટ્રેટનો હોદ્દો આપેલો, જે હોદ્દો હાલ પણ તેઓ ભોગવે છે, સને ૧૯૦૮ માં સરકારે તેમને જે. પી. નો ઇન્કાબ આપેલો છે.

શ્રીયુત ભવાનીદાસભાઈ જાહેરની ઘણી હિલચાલોમાં આગળ પડતો ભાગ લીધે છે. રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી, ગવેરીલાલ ઉમીયાશંકર લાઇબ્રેરી, સ્ટુડન્ટસ ક્લબરહુડ, અંસાર સુધારા સમાજ, વનિતા વિશ્રામ, ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, એલ ઇન્ડિયા હિંદુ સભા, અનાજના ભાવ ઠરાવનારી કમિટી, એલ ઇન્ડિયા ટેમ્પરન્સ સોસાયટી અને સોસીયલ સર્વિસ લીગ ઇત્યાદિ સંસ્થાઓના તેઓ સભાસદ છે, અને તેમાંની કોઈ કોઈ સંસ્થાના તેઓ સેક્રેટરી અથવા મેનેજિંગ કમિટીના સભાસદ પણ છે, વળી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ તથા સોસીયલ સર્વિસ લીગના એક સ્થાપક તરીકે પણ તેમણે ભાગ લીધો છે.

તેમની લાયકાતથી સને ૧૯૧૭માં તેમની જ્ઞાતિની પહેલી કોન્ફરન્સ વડનગર મુકામે મળેલી તેના પ્રમુખ તરીકે તેમને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમજ મુંબઈની સને ૧૯૧૮ ની છેલ્લી મ્યુનીસીપલ ચુંટણી વખતે બુલેથરના લત્તા તરફથી એક પ્રતિનિધિ તરીકે તેઓ ચુંટાયેલા છે.

શ્રીયુત ભવાનીદાસભાઈએ કેટલાંક ભાષણો તથા લેખો પણ લખેલા છે. તેમનાં ભાષણોમાં શશિપદ એનરબલના જીવન પર તેમણે આપેલું ભાષણ તથા તેમની જ્ઞાતિના પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલ ભાષણ મુખ્ય છે, અને જમનાબાઈ સક્કઈ સ્મારક અંકમાં લખેલ લેખો, સ્વાર્પણ નામનું ન્હાનું પુસ્તક, તથા જીવહયા જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી લખેલું પુસ્તક એ તેમના લેખો છે, એમનું “વેજીટેરીયન ડાયેટ એઝ એ પ્રોમોટર ઓફ હેલ્થ એન્ડ સ્ટ્રોંગ્થ”નું પુસ્તક હરિકાઈમાં પ્રસાર થયેલું છે, અને તે બદલ તેમને ધનામ મળેલું છે.

શ્રીયુત ભવાનીદાસભાઈ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર અને દયાળુ ગૃહસ્થ છે, તેઓ સુધરેલા વિચારના છે, એમનો સુધારો કરેલ તથા આખરફાર કુટુંબને શોભે તેવો છે. ટુંકમાં એમની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઉજવણ છે.

Shreeyut Bhavanidass Narandass Motiwala, B.A. LL. B., J. P.

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાળા, બી. એ., એલએલ. બી., જે. પી.

Sheth Barjorjee Sorabjee Kooper, J. P.

શેઠ બરજોરજી સોરાબજી કુપર, બે. પી.

શેઠ બરજોરજી સોરાબજી કુપર. જ. પી.

શેઠ બરજોરજીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૯૪ ના જુન મહિનાની તેરમી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. એમના પિતા શેઠ સોરાબજી નવરોજજી કુપર એક આપખોળે આગળ વધેલા ગૃહસ્થ હતા, અને મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીમાં પચાસ રૂપિયાના કારકૂનની જગ્યાએ નોકરીની શરૂઆત કરીને થોડાં વરસમાં ચીફ એકાઉન્ટન્ટ તથા એડીટરના હોદ્દા સુધી પહોંચ્યા હતા, જ્યાં તેમને માસિક ૧૫૦૦ રૂપિયા પગાર અને ૨૫૦ રૂપિયાનો એમની કુશળતા બદલ વધારો મળતો હતો. એ જગ્યા પર તેઓ ઘણાં વરસ સુધી-મૃત્યુ સુધી રહ્યા હતા અને એડીસરોની તથા સરકારની ચાહના મેળવી હતી. તેઓ ગુજરી ગયા પછી તેમના કુટુંબને મ્યુનીસીપાલિટી તરફથી પંદર હજાર રૂપિયા બક્ષીસ આપવામાં આવ્યા હતા અને સ્ટેન્ડીંગ કમિટિએ એમના શોકજનક અવસાનની નોંધ લેવાનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો. એમના અવસાન વખતે બરજોરજી શેઠની ઉંમર લગભગ ૨૪ વરસની હતી.

બરજોરજી શેઠે એલ્ફીસ્ટન સ્કુલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધું હતું અને મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી તેઓ મી. બી. પી. નાળીયેરવાળાની કંપનીમાં એક ભાગીયા તરીકે ધંધાર્થે જોડાયા હતા. જ્યાં પંદર વરસ સુધી મેસર્સ નારીયેરવાળા અને કુપરની કંપનીના નામથી ધંધો ચલાવ્યા પછી બી. એસ. એન. કુપરનાં નામથી સ્વતંત્ર પેઢી સ્થાપી હતી.

સને ૧૯૧૪ માં યુરોપની મહાભારત લડાઈ શરૂ થઈ ત્યારથી બરજોરજી શેઠે લડાઈને તથા લશ્કરને લગતા કંદાકટ લેવાનો ધંધો શરૂ કર્યો અને લડાઈ દરમિયાન લગભગ એક કરોડ રૂપિયા કરતાં વધારે કિંમતનો માલ પૂરો પાડી કંદાકટર તરીકે સારી નામના મેળવી; અને હાલ તેઓની ગણતરી એક આગેવાન કંદાકટરમાં થાય છે. આ શિવાય તેઓ કેમીસ્ટ્રીયેટ તથા વીમાનું કામકાજ પણ કરે છે.

શેઠ બરજોરજીની કારકીર્દિમાં જે કંઈ ખાસ નોંધ લેવા જેવું છે તે એ છે કે તેઓ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ ડોક્ટર માસીનાંની હોસપીટલના એક આગેવાન મદદગાર છે, તે એટલે સુધી કે ડોક્ટર માસીના સાથે તથા માસીના હોસપીટલ સાથે એમનું નામ વરસો થયાં જોડાયેલું છે, અને તેની દરેક હિલચાલમાં મી. કુપરે આજ સુધીમાં ઘણી મહેનત લીધેલી છે, અને તન, મન તથા ધન સુદ્ધાંતનો ભોગ આપવામાં તેઓ પછાત પડ્યા નથી.

પોતાના ધંધાની કુશળતાને માટે સને ૧૯૦૦ માં એમ. આઇ. ઇ. એસ. તથા સને ૧૯૦૫ માં એમ. એસ. એ. નાં ડીગ્રીઓ પણ બરજેરજી શેઠે મેળવેલી છે. વળી ચિત્રકળાને પણ તેમને સારો શોખ હોવાથી સને ૧૯૧૦ માં મુંબઈના આર્ટ એકઢી-બીશનમાં તેમણે “બ્યુગલ એન્ડ ઇટસ સેટીસફેક્શન” નામનું એક ચિત્ર રજુ કરેલું હતું, જે ચિત્રની ઉત્તમતા બદલ તેમને પહેલું ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું.

મી. કુપર પારસી કામમાં, મુંબઈના વેપારી મંડળોમાં અને સરકારમાં સારી લાગવગ ધરાવનારા ગૃહસ્થ છે, સને ૧૯૧૭ માં તેઓ ઇન્ડિયન વોર લોન કમિટિના એક મેમ્બર નિમાયા હતા, અને એ કામમાં બનતી મદદ કરી હતી. વળી તેઓ નામદાર સરકાર તરફથી જે. પી. તથા બોનરરી માજીસ્ટ્રેટના હોદ્દા મેળવવાને પણ લાગ્યશાળી થયેલા છે, ટુંકમાં મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી તરીકેની બરજેરજી શેઠની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઝળઠતી છે, અને ભવિષ્યમાં તેમાં ઉમેરા થશે એવો સંભવ છે.

વિભાગ સાતમો-પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો.

શ્રીમંતો, વેપારીઓ તથા કારીગરો વિગેરે.

શેઠ રણછોડદાસ ત્રિભૂવનદાસ.

શેઠ રણછોડદાસભાઈ ન્યાતે કપોળ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૯૨૦ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો. એમના વડિલો નવલખીના નામથી ઓળખાય છે, અને એમની કેમમાં એમનું કુટુંબ અગ્રેસર તથા આળસદાર લેખાય છે. એમના વડિલો આજથી આસરે બસે વરસ પર કાઠીયાવાડમાંથી અત્રે વેપાર અર્થે આવી વસ્યા હતા, અને ચીન સાથે તેઓ વેપાર કરતા હતા. કાઠીયાવાડમાં એમનું મૂળ વતન પાલીતાણા હતું, ત્યાંથી તેઓ થોડો વખત માંગરોળ જઈ વસ્યા હતા અને માંગરોળથી મુંબઈ આવ્યા હતા, તે વખતથી તેમના વંશજો મુંબઈમાંજ વસે છે અને મુંબઈની આબાદી સાથે તેમની પણ આબાદી થયેલી છે.

શેઠ રણછોડદાસના વડિલો વેપારી તરીકે તથા પરમાર્થી ગૃહસ્થો તરીકે સારી આખર મેળવી ગયા છે. મુંબઈનું સુપ્રસિદ્ધ મુગ્યાદેવીનું તળાવ તથ તેની નજીકનાં દેવળો એમના વડિલોએજ બંધાવેલ છે. આ તળાવ સંવત ૧૮૧૯ ના અરસામાં બંધાયેલ છે, અને તેની પાછળ લગભગ સાઠ હજાર રૂપિયા, તથા તેની નજીક ગણપતિ, બાલાજી અને કામનાથ મહાદેવનાં મંદિરો વિગેરે પાછળ લગભગ વીસ હજાર રૂપિયા ખર્ચ થયેલ કહેવાય છે. અત્યારે એ જગ્યાની કિમ્મત લાખો રૂપિયા અંકાય છે, અને તેનો વહીવટ રણછોડદાસ શેઠ તથા તેમના કુટુંબીઓ કરે છે.

શેઠ રણછોડદાસના પિતા ત્રિભૂવનદાસ જીના વિચારના અને નિવૃત્ત જીવન ગાળનારા હોવાથી ધંધાની વિશેષ ધમાલમાં નહિ પડતાં શરાફીનું કામકાજ કરતા, અને શાન્ત જીવન ગાળતા તેઓ સંવત ૧૯૪૫ માં ગુજરી ગયા ત્યારે રણછોડદાસની ઉંમર પચીસ વરસની હતી.

શેઠ રણછોડદાસભાઈએ શરૂઆતની ગુજરાતી કેળવણી ફોર્ટ ઓ'થ સ્કૂલમાં અને અંગ્રેજી કેળવણી એલ્ફ્રીસ્ટન હાઇ સ્કૂલમાં લીધી હતી, જ્યાં તેમણે મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો અને સને ૧૮૮૨ માં એટલે કે સોળ વરસની વયે મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી, તે પછી વિશેષ અભ્યાસને માટે તેઓ એલ્ફ્રીસ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા હતા અને ત્યાં પ્રિવિયસ સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો.

અભ્યાસમાંથી પરવાર્યા પછી રણછોડદાસભાઈ પોતાના પિતાના ચ લતા શરાફીના ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા, અને સને ૧૮૮૯ માં એમના પિતા સ્વર્ગવાસી થતાં એમણે એ ધંધો સ્વતંત્રપણે સંભાળી લીધો હતો, જે તેઓ હાલ પણ કરે છે.

કોમના એક હિતચિંતક આગેવાન તથા શહેરના એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી તરીકેની રણછોડદાસ શેઠની આખરૂં સારી છે, અને કોમના હિતની તથા જાહેરની ઘણી હિલચાલોમાં તેમણે ભાગ લીધેલો છે.

કપોળ કોમના એક સેક્રેટરી તથા કપોળ મિત્રમંડળના તેઓ વાઇસ પ્રેસીડન્ટ હતા અને હાલમાં કપોળ નિરાશ્રિત ફંડના તેઓ ટ્રસ્ટી છે. સુ'બધની પહેલી મરફી વખતે તેમણે પોતાની કોમની સારી સેવા બજાવી હતી અને કપોળ કોમને માટે ખાસ હોસપીટલ સ્થાપવામાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લેવા ઉપરાંત તેના જોઈન્ટ ટ્રેઝરર (બજાવચી) તરીકે તે કોમના આગેવાન મનમોહનદાસ શેઠની સાથે તેમણે કામ કરેલું હતું, અને તેના ફંડમાં રૂ. ૫૦૦૭ પાંચસો આપ્યા હતા. આ શિવાય કપોળ એક્ઝિજેન્સી સ્થાપનામાં તથા જ્ઞાતિહિતની બીજી પણ ઘણી હિલચાલોમાં તેમણે આજ સુધીમાં આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે.

જાહેરની જે હિલચાલોમાં રણછોડદાસ શેઠે ભાગ લીધેલો છે, તેની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. સુ'બધની પ્રેસીડન્ટી એસોસિએશન તથા ગોકળદાસ તેજપાળ ધર્મખાતાંની જનરલ કમિટીના સભાસદ, આર્થ સુધર્મોદય સભાના કાયમના ટ્રસ્ટી, તથા હિંદુ જીમખાનાના, ભુલેશ્વર લાઇબ્રેરીના અને યંગમેન્સ હિંદુ એસોસિએશનના તેઓ લાઇફ મેમ્બર છે, અને જીમખાનાના ટ્રેઝરર તરીકે પણ કેટલાંક વરસ સુધી તેમણે કામ કર્યું હતું. આ શિવાય, સોનાપુર કમિટીના સને ૧૮૯૬ થી તેઓ સેક્રેટરી છે. વળી પ્રોવીન્સીયલ બેંક તથા ખાનદેશ પ્રેસ કંપનીની બોર્ડના ચેરમેન તરીકે પણ તેમણે કેટલોક વખત કામ કરેલ છે.

સખાવતનાં કેટલાંક કાર્યો પણ એમના હસ્તે થયેલાં છે, જેની ટુંક નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) રૂપિયા પચીસ હજારનું એક મકાન તેમણે પોતાના પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે પોતાની કોમના “કોનવેલેસન્ટ હોમ” માટે આપેલ છે. ૨) રૂપિયા ત્રણ હજાર ખરચીને મુખ્યાદેવીના તળાવને એક ટનલ મારફત તેમણે ગટર સાથે જોડાવેલ છે, આથી તે તળાવનું પાણી સ્વચ્છ રહે તેવી ગોઠવણ થઈ છે, તેમજ ડાઘૂએને નહાવા માટે ત્યાં ગરમ પાણી મળી શકે તેવો બંદોબસ્ત પણ કરેલો છે. ૩) પોતાના હસ્તકનાં મુખ્યાદેવીનાં મંદિરોમાં આરસ જડાવવામાં તથા પોરબંદરનું સુંદર દર્શન બંધાવવામાં રૂપિયા દસેક હજારનો ખર્ચ તેમણે પોતાના કુટુંબીઓ સાથે મળી કરેલ છે. ૪) રૂપિયા એક હજાર કપોળ નિરાશ્રિત ફંડમાં પોતાના પિતાની યાદી અર્થે આપેલા છે, ૫) રૂપિયા ૫૦૦૭ કપોળ હોસપીટલ ફંડમાં. ૬) રૂપિયા ૫૦૦૭ હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસના ફંડમાં અને ૭) રૂપિયા ૫૦૦૭ અમરેલી કપોળ બોર્ડિંગ સ્કૂલના ફંડમાં તેમણે આપેલા છે. આ શિવાય પરચુરણ સખાવતમાં પણ એમના હસ્તે સારી રકમ વપરાયેલ છે, અને હજી વપરાયા કરે છે, જેને માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

Sheth Ranchhoddass Tribhuvandass.

શેઠ રણછોડદાસ ત્રિભુવનદાસ.

કર્પોળ કામના એક અગ્રેસર.

Sheth Dwarkadass Tribhuvandass.

શેઠ દ્વારકાદાસ ત્રિભુવનદાસ.

કંપોળ કોમના ઝોડ અગ્રેસર અને રૂના આગેવાન દલાલ.

શેઠ દ્વારકાદાસ ત્રિભૂવનદાસ.

શ્રીયુત દ્વારકાદાસભાઈ ન્યાતે કપોળ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૭ ના જેઠ વદ સાતમને શનીવાર તા. ૧૮ મી જુન ૧૮૮૧ ના રોજ મુંબઈ મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલોમાં એમના દાદા સ્વ. શેઠ જીવજી કમળશી એક પ્રખ્યાત પુરૂષ થઈ ગયા છે, તેઓ ભાવનગર તાળાના સથરા ગામમાં જનમ્યા હતા, અને ત્યાંથી સોળ વરસની કુમળી વયે—સંવત ૧૮૮૫ માં મુંબઈ આવ્યા હતા. મુંબઈમાં આવ્યા પછી શરૂ-આતમાં જૂજ પગારની નોકરી કરી છેવટે રૂની દલાલીના ધંધામાં જોડાયા હતા, અને પોતાની બાહોશી તથા ભાગ્યદેવીની કૃપાથી એ ધંધામાંથી તેમણે સાડું દ્રવ્ય તથા આબરૂ મેળવ્યાં હતાં, જેના પ્રતાપે હજી પણ એમના વશજો આબાદ સ્થિતિ ભોગવે છે. અંગ્રેજી કે ગુજરાતી અભ્યાસ વગર માત્ર વ્યાપારી કુનેહથીજ જીવજી શેઠ મોટા મોટા પારસી તથા યૂરોપીયન વેપારીઓ અને મીલ માલિકોના વિશ્વાસપાત્ર થઈ શક્યા હતા, અને દલાલીના કામથી સહુને સંતોષ આપ્યો હતો. પહેલા સર દીનશાજી પીટિટની છ મીલોની, તથા બીજી પણ એકાદ બે મીલોની તેમજ ગાડમ કંપની તથા બીજી યૂરોપીયન કંપનીની રૂની દલાલીનું કામ જીવજી શેઠના હાથમાં હતું. તેઓ સંવત ૧૯૩૨ માં સાઠ વરસની વયે પોતાના એકના એક પુત્ર શેઠ ત્રિભૂવનદાસને પોતાનું તમામ કામકાજ સોંપી ધંધામાંથી નિવૃત્ત થયા હતા અને સંવત ૧૯૫૨ માં એંસી વરસની પાકી વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા. એમના અવસાન પછી થોડાજ વખતે સંવત ૧૯૫૬ માં ચરિત્રનાયકના પિતાજી શેઠ ત્રિભૂવનદાસ પણ પોતાની પાછળ પરમાર્નવદાસ, દ્વારકાદાસ અને લલ્લુભાઈ નામના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ મુકી ગુજરી ગયા હતા. પિતાના અવસાન વખતે દ્વારકાદાસભાઈની ઉંમર લગભગ વીસ વરસની હતી.

શેઠ દ્વારકાદાસભાઈએ આઠ વરસની વયે ગુજરાતી કેળવણી લેવાનું મુંબઈમાંજ શરૂ કર્યું હતું, અને ગુજરાતી અભ્યાસ કરી લીધા પછી ગોકળદાસ તેજપાળ એંગ્લો વર્નોક્યુલર સ્કૂલમાં અંગ્રેજી ત્રણ ધોરણ સુધીનો અને પછી ગોકળદાસ તેજપાળ હાઈ સ્કૂલમાં પાંચમા ધોરણ સુધીના અને તે પછી એલફ્રીડટન હાઈ સ્કૂલમાં મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કરેલો હતો, અભ્યાસમાં તેઓ એટલા બધા નિર્ચમત અને ટાળજીવાળા હતા કે હાઈ સ્કૂલમાં દાખલ થયા પછી ચાર વરસમાં એક દિવસ પણ તેઓ ગેરહાજર રહ્યા નહોતા. દરેક પરિક્ષામાં તેઓ ઉંચે નંબરે પાસ થતા અને ધનામ મેળવતા હતા. તેઓ મેટ્રિક કક્ષાસમાં હતા તે અરસામાં એમના પિતાજીનો સ્વર્ગવાસ થવાથી, અને વડિલોના ચાલતા ધંધામાં પોતે માહેતગાર ન થાય તો ભવિષ્યમાં તે ધંધો ગુમાવી બેસવાનો વખત આવે એવું વિચારી મેટ્રિક કક્ષાસથી પોતાનો અભ્યાસ છોડી દેવાની તેમને જરૂર પડી હતી.

ઉપર જણાવેલ કારણથી પોતાનો અભ્યાસ બંધ કરી દ્વારકાદાસભાઈ સને ૧૯૦૦ ના ઓગસ્ટ માસથી પોતાના વડિલોના રૂની દલાલીના ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા, જે વખતે એમના હાથમાં ગાડમ કંપની તથા સર દીનશા પીટિટની ત્રણ મીલોની દલાલીનું કામ હતું, જે તેમણે સને ૧૯૦૭ સુધી પોતાના પિત્રાઈ કાકા બેચરદાસ લોટભાઈની સાથે રહીને ચલાવ્યું હતું. સને ૧૯૦૭ ના મે માસમાં જાપાનની જાણીતી “જાપાન કોટન ટ્રેડિંગ કંપની લીમીટેડ” નામની પેઢીએ પોતાની શાખા મુંબઈમાં ખોલી અને તેના મેનેજર મી. એ. ચામાડાએ કોલાબાના રૂના દલાલો તથા મુકાદમોની ઘણી અરજીઓ વાંચ્યા પછી પોતાની નવી શાખાના દલાલ તરીકે શેઠ દ્વારકાદાસને ચુંટી કાઢ્યાથી તે કંપનીની દલાલીનું કામ તેમણે હાથમાં લીધેલું, જે તેઓ હજી સુધી કરે છે.

પોતાને નવી કંપનીનું કામ મળવાથી ગાડમ કંપનીના જુના કામમાં ખસેલ પહોંચવાનો સંભવ લાગવાથી તે કામ પોતાના જ્ઞાનાભાઈ લલ્લુભાઈને સોંપી દીધું છે.

જાપાન કોટન ટ્રેડિંગ કંપનીનો વેપાર છેલ્લાં દસ વર્ષો થયાં ઘણો વધી ગયો છે, અને એ કંપની હસ્તક દર વર્સે રૂની લગલગ ચાર લાખ ગાંસડી જાપાન ચડાવવા માગ્યાં છે, શ્રીયુત દ્વારકાદાસભાઈ મજકુર કંપનીના રૂના દલાલ તરીકે સાડું કામ કરે છે અને કોલાબાના રૂના ખજારમાં એક આગેવાન તથા જાણીતા દલાલ લેખાય છે, સદરહુ પેઢીની વતી તેઓ હંમેશાં રૂની હજારો ગાંસડીઓની ખરીદી તથા વેચાણ કરે છે, પરંતુ પોતે એક ગાંસડીનો પણ સટ્ટો કરતા નથી. ભાવની વધઘટની લાલચથી તેઓ કદી પણ લોભાતા નથી. તેમનો આ મનોનિશ્ચય પ્રશંસાપાત્ર તથા અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

પોતાના કામકાજથી પોતાના ઉપરી સાહેબોને સંતુષ્ટ રાખવાની સાથે દ્વારકાદાસભાઈ પોતાના હાથ નીચે કામ કરતા માણસોને પણ સંતુષ્ટ રાખે છે, અને લાયકની લાયક કદર કરે છે. માણસોને દર વર્સે શિરપાવ આપવા ઉપરાંત તેમના તરફથી મળતાં કામના સંતોષના પ્રમાણમાં બધે ત્રણ ત્રણ વર્સે તેમના પગારમાં પણ વધારો કરી આપે છે. આ પ્રમાણેની એક ધંધાર્થી તરીકેની દ્વારકાદાસભાઈની કારકિર્દી છે.

કંપનીમાંના પોતાના તાબાના માણસો પ્રત્યેનું દ્વારકાદાસભાઈનું વર્તન સાડું છે, તેવીજ રીતે પોતાના ખાનગી માણસો પ્રત્યેનું તેમનું વર્તન પણ ઉમદા છે, અને તેમની પણ તેઓ ઘટિત કદર કરે છે, વળી પોતાના કુટુંબના, સગાજાલાંના અને મિત્ર વર્ગના કેટલાક છોકરાઓને દ્વારકાદાસભાઈએ આજ સુધીમાં રૂની દલાલીનું શિક્ષણ આપી ધંધે લગાડી દીધા છે. જેઓ હાલમાં સુખેથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે.

કુટુંબમાં તથા બંધુઓમાં સલાહસંપન્ન મળવવા માટે પણ દ્વારકાદાસભાઈ સાડું લક્ષ આપે છે, અને પોતાના બંધુઓ તથા અન્ય કુટુંબીજનો પ્રત્યે માયાથી વરતે છે. તેમના પિતાશ્રીની હૈયાતીમાં સંવત ૧૯૫૩-૫૪ ના અરસામાં તેમના પિતા તથા તેમના વડિલ ભાઈ વચ્ચે કંઈક કારણસર કલેશ ઉત્પન્ન થયેલો તે વખતે તેમણે બન્નેને સમ-

જાવી કલેશનું સમાધાન કરાવ્યું હતું. આ કલેશનું સમાધાન પોતાના વચેટ પુત્રની વિલક્ષણ બુદ્ધિથી થયું છે, અને તેથી વકીલ બારીસ્ટરોમાં જનારા હબરો રૂપિયાનો ખચાવ થયો છે, તેમજ ઘરની આખરૂં પણ જળવાઈ રહી છે, એવું જ્યારે દારકાદાસ-ભાઈના પિતાજીના સમજવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે અતિ ખુશ થઈ સ્વ. બહવજી શેઠને સને ૧૮૬૬ માં ગાડમ કંપની તરફથી કંપનીના મોનોગ્રામવળું ૭૦૦૭ રૂપિયાની કિમ્મતનું સોનાનું ઘડીયાળ કુશળતા બદલ ધનામમાં મળેલું, અને જે ઘડીયાળ કુટુંબમાં એક સ્મરણ ચિન્હ જેવું હતું, તે દારકાદાસભાઈને બક્ષીસ આપેલું જે હાલ પણ તેમની જ પસંદ છે. આ પછી સંવત ૧૯૭૨ માં ભાઈજીમાં કલેશનાં ચિન્હો જણાતાં સમાધાન કરાવવા તેમણે પ્રયત્ન કરેલો અને ઇશ્વરકૃપથી એ વખતે પણ એમને જસ મળેલો.

સંવત ૧૮૭૨ થી દારકાદાસભાઈના બધા ભાઈઓએ મળ્યારે વહેચી લીધો કે, અને બધા ભાઈઓ જુ રહે છે, છતાં પણ દારકાદાસભાઈ પોતાના ભાઈઓ તરફ સારો પ્રેમ રાખે છે અને પોતાના દલહીના ધંધાની આવકમાંથી અમુક ભાગ તેમને ઘેર બેઠે આપે છે.

વેપારી ભાઈનના મણસ હોવા છતાં કેળવણી તથા સહિત્ય પ્રત્યે દારકાદાસભાઈ સારી લાગણી રાખે છે. સ્કૂલ તથા કોલેજમાં બણતા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તેઓ માસિક મદદ આપે છે, અને સાહિત્યની સેવા કરનારા લેખકોને પણ મદદ કરે છે. પુસ્તકો વાંચવાનો તેમને સારો શોખ છે, અને તેથી ઘર આગળ તેમણે એક લઈશ્વરી રાખેલી છે. વિશેષમાં તેમના પોતાનામાં પણ લખવાની શક્તિ છે, અને આજ સુધીમાં ત્રિવિધ વિષયો પર તેમણે કેટલાક લેખો લખેલા છે. એમના સાર્વજનિક લેખોનાં એક સંગ્રહ લલ્લુભાઈ કાળેદસ આજ નામના ગૃહસ્થ સંવત ૧૯૭૩ માં “અનુભવ પ્રકાશ” નામના પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

દારકાદાસભાઈને યાત્રા તથા મુસાફરીનો શોખ પણ ઘણો છે અને આજ સુધીમાં તેમણે ઘણી યાત્રાઓ તથા મુસાફરી કરી તેમાં હબરો રૂપિયાનો ખચ કરેલો છે. તેમજ હિંદનાં લગભગ તમામ પવન સ્થળોની મુલાકાત લીધેલી છે.

શેઠ દારકાદાસભાઈનું માનપાન તેમની કોમમાં પણ સાફ છે. અને જ્ઞાતિના હિતનાં તથા જ્ઞાતિની સેવાનાં કેટલાંક કાર્યો તેમણે કરેલાં છે. સંવત ૧૮૬૧ ના અરસામાં એમની જ્ઞાતિમાં ગામઠી અને વિલાયતી એવાં બે તડ પડી ગયેલાં, જેને એકત્ર કરવા માટે કોમના ઘણા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોએ મહેનત કરેલી, પરંતુ કોઈને યશ મળેલો નહિ. એ બંને તડો સંવત ૧૮૬૮ માં દારકાદાસભાઈનાં માતૃશ્રીનાં કારણ પ્રસંગે તેમની સમજવટથી એકત્ર થઈ ગયાં હતાં. છેલ્લા દુકળ વખતે પણ દારકાદાસભાઈએ એક બીજા ગૃહસ્થના સાથે મળીને “કપોળ ફેમીન રીલીફ ફંડ” સ્થાપીને જ્ઞાતિનાં મુંબઈ તથા ઠાઠીયાવાડનાં ગરીબ કુટુંબોનો ભાર સેવા બજાવેલી છે. કપોળ સ્ટુડન્ટસ યુનીયન તથા કપોળ કોમની મેનેજિંગ કમિટીના સભાસદ તરીકે પણ દારકાદાસભાઈએ આજ સુધીમાં સાફ કામ કર્યું છે.

શ્રીયુત દારકાદાસભાઈના વડિલો તરફથી તથા તેમની પોતાની તરફથી સખાવતનાં પણ કેટલાંક કાર્યો થયેલા છે, જેનો નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧૭ તેમના વતન સથરામાં તેમના

દાદાના નામથી એક સદાવૃત સ્થાપેલ છે, જે ખાતે રૂપિયા સત્તર હજાર ટ્રસ્ટ કરી રોકેલ છે. ૨) રૂપિયા દસ હજારના ખરચે એજ ગામમાં એક ધર્મશાળા ખંધાવેલ છે, અને રૂપિયા ચાર હજાર તેની મરામત માટે જુદા રાખેલ છે. ૩) તેજ ગામમાં રૂપિયા પાંચ હજારના ખરચે એક પગથીયાંવાળી વાવ તથા ઢોરને પાણી પીવાનો અવેઠો ખંધાવેલ છે. ૪) દ્વારકાદાસભાઈના પિતા શેઠ ત્રિભુવનદાસના નામથી કમૂતરોને જીવાર નાખવા માટે રૂપિયા દસ હજાર રોકેલા છે. ૫) નાસિકમાં પંચવટીમાં સીતા ગુફા આગળ દ્વારકાદાસભાઈના વડિલ ભાઈ પરમાનંદદાસના નામથી “પરમાનંદ ભૂવન” નામની ધર્મશાળા રૂપિયા પાંત્રીસ હજારના ખરચે ત્રણે ભાઈઓએ મળીને ખંધાવેલ છે. ૬) એમના પિતાએ જી. આઈ. પી. રેલ્વેનાં કલ્યાણ સ્ટેશન નજીક મોટાં રામજી મંદિરના મહંત કાન્તાદાસજીને સાધુએને જમાડવા માટે રૂપિયા ત્રણ હજારની કિંમતનાં ભાતનાં ખેતરો ૦ ક્ષીસ આપેલાં છે. ૭) રૂપિયા સાડા પાંચ હજારના ખરચે શેઠ દ્વારકાદાસની બે સ્વર્ગસ્થ જીદોને ગોદાવરી બાઈ તથા જેકોરબાઈની યાદીમાં ભાવનગર તાબાના તળાબ ગામમાં “ગોદાવરીબાઈ તથા જેકોરબાઈ કન્યાશાળા” સ્થાપેલ છે અને એક હજાર રૂપિયા તેમાં સ્ટોલ-શીપ આપવા રોકેલા છે. ૮) સંવત ૧૯૫૬ માં પોતાના સ્વ. સાસરા શેઠ આણંદજી શામજીના નામથી તળાબમાં એક સદાવૃત સ્થાપવા માટે રૂપિયા સાત હજાર, તથા બીજી યાદગીરો માટે રૂપિયા પાંચ હજાર મળી કુલ રૂપિયા બારેક હજાર તેમણે વાપરેલા. વળી કેટલાંક નિરાધાર બ્રાહ્મણ કુટુંબોને “કોટન ડીલર્સ એસોસીએશન”ના ફંડમાંથી તેમણે પોતાની લાગવગથી જીંદગીભરને માટે માસિક પગાર ખંધાવી આપેલ છે, ૯) સને ૧૯૧૯ ના જીન માસમાં શેઠ ગોકળદાસ જીવણદાસ કપોળ બોર્ડીંગ સ્કૂલ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા કરવાને ભાવનગરની કપોળ જ્ઞાતિએ એમને ખાસ આમંત્રણ કરવ થી તેઓ ત્યાં ગયેલા અને એ વખતે બોર્ડીંગ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા કરી રૂપિયા એક હજાર ૧૦૦૦) આપ્યા હતા, જેના વ્યાજમાંથી દર વરસે ઇનામનો મેળાવટો કરી પાસ થયેલા બોર્ડીંગના વિદ્યાર્થીઓને એમના નામથી ઇનામ આપવાનું નક્કી થયું છે. આ શિવાય બીજી ન્હાની ન્હાની ઘણી સખાવતો દ્વારકાદાસભાઈના હસ્તે થયેલ છે અને હજી થયા કરે છે, જેને માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

શ્રાવ્યુત દ્વારકાદાસભાઈને સંતતિમાં એક પુત્ર તથા ત્રણ પુત્રીઓ છે, જેમાંની બે મેટી પુત્રીઓનાં લગ્ન તેમણે મુંબઈમાં ઘણી ધામધૂમથી કરીને સાફ ખર્ચ કર્યું હતું, અને એ લગ્ન વખતે મુંબઈના જાણીત. યુરોપીયન તથા દેશી ગૃહસ્થો ઉપરાંત જાપાનીઝ ફોનસલ તથા જાપાનીઝ ગૃહસ્થોએ પણ હાજરી આપી હતી. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તથા યંગમેનસ હિંદુ એસોસીએશનના લાઇફ મેમ્બર, અમરેલી કપોળ બોર્ડીંગની મેનેજીંગ કમિટીના એક સભાસદ, તથા મુંબઈના એક આગેવાન શહેરી તરીકેની દ્વારકાદાસ ભાઈની કરકીર્દિ સુપ્રસિદ્ધ છે. તેઓ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર અને માયાળુ છે, પોતે ગર્ભશ્રીમંત તથા સારી આવકવાળા હોવા છતાં ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો અનુસાર પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે, જેને માટે એમને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

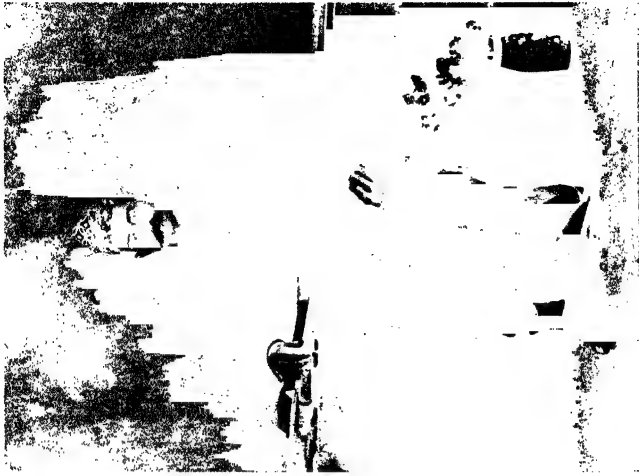
Shreeyut Jamnadass Dwarkadass, B. A.

શ્રીયુત જમનાદાસ દ્વારકાદાસ, બી.એ.

એક રાજદારી અગ્રેસર.

Sheth Velji Lakhamshi Napoo, B. A.

શેઠ વેલજી લખમશી નપૂ, બી.એ.

કામદિનેચ્છુ અને કેળવણીના ચાહક ગૃહસ્થ.

Sheth Ardeshar Shapurji Narierwala.

શેઠ અરદેશર શાપુરજી નારીયેરવાળા.
 મીલ રટેરના એક આગેવાન વેપારી તથા પરોપકારી શહેરી.

શેઠ અરદેશર શાપુરજી નાળીયેરવાળા.

મુંબઈનાં જૂનાં અને ખાનદાન પારસી કુટુંબોમાં શેઠ નારીયેરવાળાનું કુટુંબ પણ સારી પ્રખ્યાતિ ધરાવે છે, એ કુટુંબના હાલના અગ્રેસરનું નામ શેઠ અરદેશર છે, અને તેમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૫૬ ના મે માસની ૩૧ મી તારીખે-સર્વત ૧૯૧૨ માં મુંબઈ મુકામે થયેલો છે, એટલે હાલ એમની ઉંમર ૬૪ વરસની છે.

શેઠ અરદેશરના વડિલો ભરૂચ જીલ્લાના હાંસોટ ગામના મૂળ વતની હતા, જ્યાં એમની પેઢીના મૂળ પુરૂષ શેઠ રૂસ્તમજી હીરજી ભાઈ પટેલ હતા. તેઓ પટલાઈની સાથે લીનનો ધંધો પણ કરતા અને ગુજરી ગયા ત્યારે પોતાની પાછળ છ છોકરા તથા સારી પુંજ મુકી ગયા હતા, એમના મૃત્યુ પછી એમની પુંજની વહેંચણી માટે છોકરાઓમાં અંદર અંદર વાંધો ઉઠવાથી બધા પૈસા રફેફે થઈ ગયા અને છેકરાઓની સ્થિતિ પણ નરમ થઈ ગઈ. છ ભાઈઓમાં એક કાવસજી પોતાની સાધારણ સ્થિતિથી કંટાળી કોઈને ખબર આપ્યા વિના ઘેરથી ચાલી નિકળ્યા અને માહીમ આવીને એક પાંતુ ગૃહસ્થની વાડીમાં ઉતર્યા સને ૧૯૬૬. તે વખતથી આ કુટુંબનો મુંબઈમાં પ્રવેશ થયો અને મુંબઈ સાથે તેમનો સંબંધ જોડાયો. જે ગૃહસ્થની વાડીમાં કાવસજી શેઠ ઉતર્યા હતા તે વાડીમાં નાળીયેર બહુ થતાં તેથી તે મુંબઈમાં લઈ જઈ વેચી અવવાનું કામ કાવસજી રેઠે હાથમાં લીધું અને તેમાં નફો થવાથી તે કામ માટે મુંબઈમાં વખાર રાખી અને બીજેથી પણ નાળીયેર ખરીદ કરી મોટા પાયા પર વેચાર ચલાવ્યો, અને પોતાની અટક નાળીયેરવાળા રાખી. આ સ્થિતિમાં બે વરસ ગુજરી પછી તેમણે ભરૂચથી પોતાનાં બંસાં છોકરાંને પણ મુંબઈ તેડાવી લીધાં. આ કાવસજી શેઠને છ પુત્રો હતા જેમાંના ચોથા પુત્ર શેઠ નવરોજજી કાવસજીની હકીકત બાબતે જોવા છે, તેમનો જન્મ સને ૧૭૫૦ માં હાંસોટ મુકામે થયો હતો અને અઢાર વરસની વયે એટલે કે સને ૧૭૬૮માં તેઓ મુંબઈ આવી વસ્યા હતા પિતાના ધંધામાં એમની મદદની જરૂર નહિ હોવાથી તેઓ શેઠ માણે-કજી લવજી વાડીયાને ત્યાં ચાઠરી રહ્યા હતા અને ત્રણેક વરસ ત્યાં નોકરી કર્યા પછી સને ૧૭૭૧ માં તેઓ કલકત્તા ગયા હતા. કલકત્તા ગયા પછી તેમણે વેપાર શરૂ કર્યો હતો અને કલકત્તાનાં માલ મુંબઈ મોકલવાનું તથા મુંબઈનો માલ કલકત્તા મંગાવવાનું કામ કરતા હતા એ વેપાર તેમણે સારા પાયા પર ચલાવ્યો હતો અને જરૂર જણાતાં તેમાં પોતાના ભાઈ પેસ્તનજીને સામેલ કીધા હતા આ વેપારમાં સારો પૈસો મેળવ્યા પછી તેઓ મુંબઈ આવ્યા હતા અને મુંબઈ આવીને કેટલાંક બારકસો ખરીદ કરી માલ લઈ જવા લાવવાનો ધંધો ચાલુ રાખી બધો વહીવટ પોતાના ન્હાના ભાઈ પેસ્તનજીને સોંપ્યો હતો જેઓ બારકસોમાં મુસાફરી કરી વેપાર ચલાવતા અને નવરોજજી શેઠ મુંબઈમાંજ રહેતા.

આ પ્રમાણે બારકસોમાં મુસાફરી કરતાં પેસ્તનજી શેઠને એક વખત અકસ્માત થયો અને તેથી તેઓ મલબાર કિનારાના ત્રિવેન્દ્રમ બંદરે ઉતરી પડ્યા. ત્યાંના સત્તાવાળાઓ

તરફથી ત્યાં રાખેને પરવાના વગર ઉતરવાની છૂટ નહિ હોવાથી પેસ્તનજ શેઠને પરજ ઠરવામાં આવ્યા અને ત્યાંના રાજા પાસે તેમને લઈ ગયા પેસ્તનજ શેઠે રાજાને બધી હકીકતથી વાકેફ કરવ થી તેમને આખરૂંદાર ગૃહસ્થ માની મુકત કરવામાં આવ્યા અને રાજાએ તેમને ત્યાં રહી વેપાર કરવાની સૂચના કરી અને તેમની પાસેના માલ ખરીદ કરી બદલામાં તેમને પોતાના પ્રદેશમાં નિપજતો માલ ભરી આપ્યો જેમાં તેમના તથા ધમારતી લોકડાં મુખ્ય હતાં. આ માલ ભરીને પેસ્તનજ શેઠ મુંબઈ આવ્યા અને પોતાના વડા ભાઈ સાથે મસલત કરી પછી પોતાનાં બધાં ખારકસે લઈ પાછા રવાના થયા. નવરોજજી શેઠે સદગુહુ આવતાં લોકડાં ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીને વહાણો વિગેરે બાંધવાના કામ માટે આપવાને ઠગવ કર્યો અને વેપાર ધમધોકાર ચાલુ થયો. તે પછી નવરોજજી શેઠ પણ રાજાના આગ્રહથી ત્યાં ગયા અને તેમણે આલપાઈ બંદર પસંદ કરી રામ રાજાની મંજૂરી મેળવી ત્યાં પોતાનું રહેઠાણ રાખ્યું અને ઘણાં વરસો સુધી ત્યાં રહી વેપાર ચલાવ્યો. વેપારને માટે તેમણે ૨૮ વહાણો રાખ્યાં હતાં અને એમની નાતના ૧૮ રહેતા રાખ્યા હતા જેમાં બે રહેતાઓ પ્રખ્યાત થઈ ગયા છે એક હોરમસજી ફરામજી મહેતા જેઓ સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત સર દીરાજશાહ મહેતાના દાદા થય અને બીજા શાપુરજી પેસ્તનજી મહેતા. શેઠ નવરોજજીની આલપાઈ તથા મુંબઈમાં ઘણી મિલકતો હતી.

ઘણાં વરસ આલપાઈમાં ગુજરાં પછી વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે પોતાથી કામકાજ નહિ બનવાથી વિદ્યાન પાત્ર મણસેને ત્યાંની પેઠીનું કામ સોંપી નવરોજજી શેઠ મુંબઈ આવેલા હતા અને સને ૧૮૨૫ના જુલાઈની બીજી તારીખે ૭૫ વરસની પાકી વયે ગુજરી ગયા હતા.

આલપાઈના નિવાસ દરમ્યાન ત્યાં આગળ તેમણે એક અગીયારી તથા એક હોખમુ એવી રીતે પોતાના ધર્મની બે પવિત્ર જગ્યાઓ બાંધાવી હતી, તેમજ ભરૂચમાં પણ બે અગીયારી બાંધાવી હતી અને પોતાની પાછલી વયમાં મુંબઈ આવ્યા પછી મરવા અગાઉ ત્રણ વરસે એટલે કે સને ૧૮૨૨માં મુંબઈમાં મજગમ ખાનેની પોતાની 'નાજીયેર વાડી' ની જગ્યામાં પણ એક અગીયારી બાંધાવી હતી મુંબઈનું પહેલા સર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટનું હાલનું મકાન તે શેઠ નવરોજજીની માલેકીતું હતું અને એમના મરણ બાદ તે વેચવામાં આવ્યું હતું.

શેઠ નવરોજજીને હોરમસજી તથા મેરવાનજી નામના બે પુત્રો હતા, જેમાંના હોરમસજી તે તેમની હૈયાતીમાંજ તેમના મરણ અગાઉ ત્રણ વરસે એટલે કે સને ૧૮૨૨માં ગુજરી ગયા હતા, એટલે વવરોજી શેઠ ગુજરી ગયા ત્યારે મેરવાનજી નામના એક પુત્ર તેમની પાછળ હૈયતમાં હતા, તેમને વેપારમાં મોટી ખોટ લાગવાથી તેમની સ્થિતિ નરમ થઈ ગઈ અને તેઓ પોતાની પાછળ છ પુત્રો મુકી સને ૧૮૪૨ માં ૫૦ વરસની વયે ગુજરી ગયા હતા.

નવરોજજી શેઠની હૈયાતીમાં ગુજરી ગયેલ એમના પુત્ર હોરમસજીને સોરાબજી નામનો એક દિકરો હતો અને એ સોરાબજીને ધનજીભાઈ, રૂસ્તમજી, શાપુરજી તથા હોરમસજી

એ ચાર પુત્રો હતા, જેમાંના ત્રીજા શાપુરજી તે ચરિત્રનાયક શેઠ અરદેશરના પિતા થાય તેઓ સને ૧૮૬૩ માં ગુજરી ગયા છે. તેમને સાત પુત્રો હતા જેમાંના ચાર હાલ હયાત છે, અને એ ચારમાં શેઠ અરદેશર સહુથી વડા છે.

શેઠ શાપુરજી પણ પોતાની કુશળતાને લીધે ધંધામાં ઘણા અગ્રણ વધેલા હતા, અને ધર્મિષ્ઠ હતા. મુંબઈમાં નવાં અનમુમનનાં આતશખેડેરામમાં રૂ. ૧૫૦૦૦ ની રકમ ખંદગી કરવાના હોલ માટે તેમણે આપી હતી.

શેઠ અરદેશરે મુંબઈની એલ્ફીસ્ટન હાઇસ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું અને સને ૧૮૭૪ માં અભ્યાસ છોડી પોતાના પિતાના મીલસ્ટોર સપ્લાયરના ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા. ૧૮૬૩ માં એમના પિતા ગુજરી ગયા પછી બે વરસે તેમણે પોતાના ભાઈઓથી જુદા પડી પોતાના નામની સ્વતંત્ર પેઢી સ્થાપી અને મીલ સ્ટોર સપ્લાયરનો ધંધો મોટા પાયા પર ચાલુ કર્યો. પોતાની વ્યાપારી કુનેહ, બુદ્ધિ, તથા લાગવગથી એ ધંધાને તેમણે ખિન્નવ્યો અને તેમાંથી સારો પૈસો તથા આખરૂં મેળવ્યાં. હજી પણ એમની પેઢી એજ નામથી ચાલે છે, અને મુંબઈની સારી ગણાતી મીલસ્ટોર સપ્લાયરની પેઢીમાં તેની ગણત્રી થાય છે.

શેઠ અરદેશરે સને ૧૯૦૪ માં બારસીમાં રૂનો એક પ્રેસ પણ ચાલુ કરેલો, અને સારો નફો મેળવ્યા પછી તે વેચી નાખેલો છે, સને ૧૯૦૮ માં પોતાના ધંધાની પાલણી માટે તેઓ વિલાયત ગયેલા અને ત્યાં કેટલોક વખત તેઓ રોકાયા હતા. હિંદુસ્થાનના એક પ્રખ્યાત વેપારી તરીકે “બ્રિટિશ એક્સપોર્ટ ગેઝેટ”માં તેમની છબી તથા ટુંક હેવાલ એ વખતે પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

શેઠ અરદેશરની ઉંમર હાલમાં ૬૪ વરસની વૃદ્ધ છે, છતાં તેઓ પોતાના કામકાજ પર પૂરેપૂરું લક્ષ આપી શકે તેવી તનદુસ્ત સ્થિતિમાં છે, તેઓ જુના વિચારના, દેવ-ધર્મ ઉપર પૂરેપૂરી આસ્તવાળા અને સાદાં તથા વેપાર અને વહેવાર કુશળ ગૃહસ્થ છે, સખાવતનાં કાર્ગમાં ગરીબ માણસોને તથા પોતાનાં ગરીબ સગાંઓને મદદ આપવામાં તેઓએ સારી રકમ વાપરેલી છે, અને હજી પણ એવીજ ગુપ્ત સખાવત તેઓ કર્યાં કરે છે. તે ઉપરાંત પોતાના ધર્મ ઉપર તેમને ઘણીજ આસ્તા હોવાથી અત્રેના અંજીમને આતશખેડેરામને પોતાના ભાઈ જહેનો સાથે મળીઆઠ હજાર તોલાનું ચાંદીનું એક અક્ષરફાનીયું તથા સોનાની એક ચમચ તેમણે અર્પણ કરેલી છે, તેમજ ઉદવાડાના આતશખેડેરામને પણ એક સોનાની ચમચ તેમણે અર્પણ કરેલ છે.

શેઠ અરદેશર મુંબઈના એક આખરૂંદાર વેપારી, પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ, પૈસાદાર શહેરી અને તેમની કોમમાં તથા વેપારી આલમમાં સારી જગ્યા ધરાવનારા ગૃહસ્થ છે, અનિક તથા દેવનગર નામનાં મુંબઈથી દસ માઈલ દૂર આવેલાં બે ગામોની માલકી પણ તેઓ ધરાવે છે.

શેઠ દ્વારકાદાસ જીકીસનદાસ ગંગાદાસ.

શેઠ દ્વારકાદાસભાઈ આતે દશા પોરવાડ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૯૪૬ ના કારતક સુદ ૧૨ ને સોમવારના રોજ સને ૧૮૮૯ માં મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડવાઓમાં એમના દાદા ગંગાદાસ ત્રિજલૂખણદાસ એક પ્રખ્યાત પુરૂષ થઈ ગયા છે, તેઓ રૂના મોટા વેપારી હતા અને કોલાબાના પ્રથમ પત્રિકતા રૂના વેપારીઓમાં તેમની ગણના થતી, તેઓ મૂળ અંભાતના વતની, જ્યાંથી ધંધાર્થે જંબુસર ગયેલા અને પછી મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. તેમની ઉન્નતિ મુંબઈમાં જ થઈ હતી.

દ્વારકાદાસભાઈએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી મેટ્રિક સુધીના અભ્યાસ એલ્ફીરટન હાઈ સ્કૂલમાં કરેલા છે, અને તે પછી તેઓ પોતાની બહોળી મિલકતની વ્યવસ્થાના કામ-કાજમાં જોડાઈ ગયા છે. તેઓ સ્વભાવે સારા અને આશાજનક ગૃહસ્થ છે.

એમની બહેર કારકીર્દિની શરૂઆત હોવથી ને ધ લેવા લાયક કંઈ કાર્યો હજી એમના રૂતે થયાં નથી, તેઓ પોતાની લક્ષ્મીના લવિષ્યમાં સારાં કાર્યોમાં ઉપયોગ કરે અને એમની કારકીર્દિ ઝળકતી નિવડે એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

તૈયાર છે.

અમદાવાદનાં અગ્રેસર સ્ત્રીપુરૂષોનાં સંક્ષિપ્ત વૃત્તાંતોનો સચિત્ર સંગ્રહ.

રાજનગરનાં રત્નો.

દરેકની છબી સાથે.

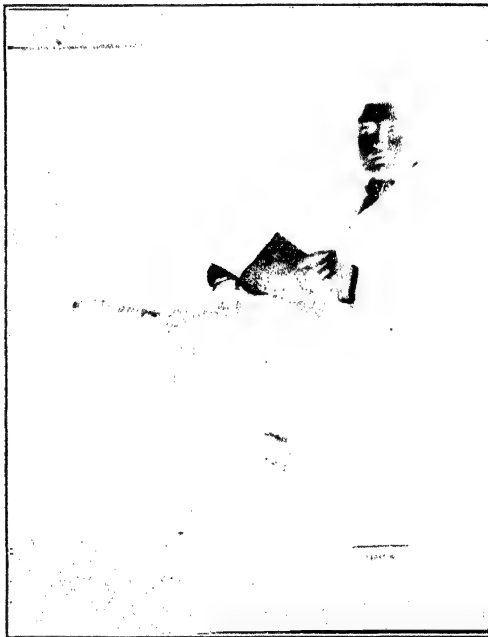
સદરજી પુસ્તકમાં અમદાવાદનાં હૈયાત તથા સ્વર્ગસ્થ પ્રસિદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષોનાં હું મ વૃત્તાંતો તેમની છબીઓ સાથે દ્રાખલ દરેલ છે, બધાં મળીને ૮૧ વૃત્તાંતો અને લગભગ તેટલી છબીઓનો સમાવેશ આ પુસ્તકમાં કરેલો છે.

આ બધાં વૃત્તાંતોમાં ગુજરાતના મીલ ઉદ્યોગના પિતા સ્વ. રા. બા. રણછોડલાલભાઈ, સ્વ. સરદાર સર આનુભાઈ સ્વ. શેઠ હડીસોંગ ઠેસરીસોંગ, સ્વ. હરદોર શેઠાણી, સ્વ. નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ, સ્વ. શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, સ્વ. રા. બા. એચરદાસ લશ્કરી, સ્વ. દી. બા. આ બાલાલ સાકરલાલ સ્વ. રા. બા. લાલશંકર ઉમીયારા કર ત્રવાડી અને સ્વ. રા. સા. મહીપતરામ નીલકંઠ ઇત્યાદિ વિદેહી રત્નોના, તેમજ કર્મચીર મહાત્મા ગાંધી, સર નવરોજી, શેઠ મંગળદાસ, શ્રીયુત બાઈશંકર ન્હાનાભાઈ, રા. સા. હરિલાલભાઈ, શ્રીયુત આરોરામ દલીયંદ, ખા. બા. ફરદુનજી કુવરજી તારાપુરવાળા, ખા. બા. ડોક્ટર બી. એચ. નાણાવડી, શ્રીયુત મોહનલાલ મગનલાલ ઝવેરી, શેઠ રણછોડલાલ ગીરધરલાલ મજકીવાળા, રા. બા. રણછોડભાઈ, શ્રીયુત આનંદશંકર કુવ, શ્રીયુત દેશવલાલ જી. કુવ, અને વૈદ્ય જટારા કર લાલાધર ત્રિવેદી ઇત્યાદિ ગૃહસ્થોનાં વૃત્તાંતો ખાસ વાંચવા જેવાં છે, તે શિવાયનાં બીજાં વૃત્તાંતો પણ વાંચવા જેવાં છે.

ગણેશ કાગળ, સારી છપાઈ અને પાકું સોનેરી બાઈન્ડીંગ, છતાં કિંમત ફક્ત રૂપિયા પાંચ, પુસ્તક કોષ પણ પ્રસિદ્ધ બુકસેલરને ત્યાંથી મળી શકો, ન મળે તો નાચિને સિરનામે લખાંડ.

વલ્લભજી મુંદરજી પુંજભાઈ-રાજકોટ.

Sheth Dwarkadass Jekisandass.

શેઠ દ્વારકાદાસ જેકીસનદાસ ગંગાદાસ.

Sheth Gulabchand Devchand Zaveri.

શ્રેષ્ઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરી.

મુંબઈના ઝવેરી મહાગૃહના અગ્રેસર તથા એક ઉદાર અને આગેવાન શહેરી.

શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ અવેરી.

શ્રીયુત ગુલાબચંદભાઈ ન્યાતે વીસા એસવાળ વાણિયા છે, તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૪૫ ના ભાદરવા સુદ ૧૪ ને દિવસે સુરત મુકામે થયો હતો, એમના વડિલો સુરતના પ્રખ્યાત અવેરીઓ હતા, તેમણે સુરતથી મુંબઈ આવી મોતી તથા અવેરાતનો વેપાર શરૂ કર્યો હતો અને ધીમે ધીમે એ ધંધાને સારી રીતે ખિલાવ્યો હતો, અત્યારે ગુલાબચંદભાઈ મુંબઈના એક સુપ્રસિદ્ધ અવેરી લેખાય છે.

શેઠ ગુલાબચંદભાઈએ અભ્યાસની શરૂઆત પાંચ છ વરસની ન્હાની વયે સુરતમાં કરેલી, પરંતુ તેમના વડિલની સાથે તેમનો મુંબઈમાં નિવાસ ધવાથી આગળનો અભ્યાસ મુંબઈમાંજ પૂર્ણ થયેલો. ન્યુ હાઈ સ્કૂલમાં અંગ્રેજી છઠ્ઠા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો બાદ કેટલાંક કારણોને લીધે તેમને સ્કૂલ છોડવી પડી હતી, પરંતુ પાછી અનુકૂળતા મળતાં ખ. નગી રી. તેમણે અંગ્રેજી ભાષાનો સારો અભ્યાસ કરેલો છે, જેને લીધે તેઓ અંગ્રેજીમાં સારી રીતે લખી વાંચી શકે છે.

અભ્યાસ છોડ્યા પછી તેઓ પોતાના અવેરાતના ધંધામાં જોડાયા હતા, જે ધંધો તેઓ હાલ પણ કરે છે. તેઓ મુંબઈના એક સારા અવેરી લેખાય છે અને મુંબઈના અવેરી મહાજનમાં અગ્રેસર જગ્યા ધરાવે છે.

શ્રીયુત ગુલાબચંદભાઈના પિતાશ્રી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈએ સખાવતનાં કેટલાંક બાણવા લાયક કાર્યો કરેલાં છે. જેમાં સુરતમાં ગોપીપુરા ખાતે હિંદુઓને માટે ડા. પચાસ હજારના ખર્ચે બંધાવેલી ધર્મશાળા તથા પ્રાચીન જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર માટે રોકેલી રકમ એ મુખ્ય છે. એ રકમનું ગુલાબચંદભાઈએ એક ટ્રસ્ટ કર્યું છે, જેની આવકમાંથી દર વરસે પ્રાચીન જૈન ગ્રંથો છપાય છે, આ ટ્રસ્ટ હાલ લગભગ એક લાખ રૂપિયાનું છે, અને જૈન પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરનારાં ખાતાંઓમાં તે સૌથી મોટું છે.

શ્રીમાન ગુલાબચંદભાઈ રાજકીય હિલચાલોમાં સારો ભાગ લે છે અને પોતાને મળતા વખતનો વધારે પડતો ભાગ રાજકીય વિષયમાં રોકે છે. નેશનલ કોંગ્રેસ તરફ તેઓ સહાનુભૂતિ ધરાવે છે, અને કોંગ્રેસની હિલચાલમાં સારો ભાગ લે છે. ઇ. સ. ૧૯૦૭ માં કોંગ્રેસની બેઠક નાગપુર મળવાની હતી, પરંતુ ત્યાંના સ્થાનિક મતભેદને લીધે છેક નવેમ્બર મહિના સુધી કોંગ્રેસની બેઠક માટે કશી ગોઠવણ કરવામાં આવી નહોતી, અને જો કોઈ બીજું સ્થાન જલદીથી પસંદ કરવામાં ન આવે તો તે વખતની સ્થિતિ એવી હતી કે કોંગ્રેસની લાંબી કારકીર્દિમાં કોંગ્રેસની બેઠક નહિ મળવાનો એ પહેલોજ પ્રસંગ આવત. આ પ્રસંગે જો કોંગ્રેસની બેઠક સુરત લાવવામાં આવે તો કોંગ્રેસ મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત થાય એવી સૂચના કરનારાઓમાં તેઓ પણ હતા. એ કોંગ્રેસની સ્વાગત કમિટીના

તેઓ એક સેક્રેટરી નિભાયા હતા, તેમજ મુંબઈમાં મળેલી સ્પેશીયલ કોંગ્રેસની સ્વાગત કમિટીના પણ તેઓ સેક્રેટરી નિભાયા હતા.

રાજકિય બાબતો ઉપરાંત, ઔદ્યોગિક બાબતોમાં તથા કોમના હિતની બાબતમાં પણ તેઓ સારો ભાગ લે છે, અને કોમની ઉન્નતિ જોવા તેઓ બહુજ ઇતેજાર છે. જૈન કોમમાં નાના નાના પેટા વિભાગો બહુ વધારે પ્રમાણમાં હોવાથી કોમની એક્યતા જોઈએ તેવી વધી શકતી નથી. એવી તેમની માન્યતા છે, અને એ પેટા વિભાગો દૂર થઈ સમસ્ત જૈન કોમ એકજ થઈ જાય એ જોવાને તેઓ બહુ આતુર છે, તેઓ જૈન એસોશીએશન ઓફ ઇન્ડિયાની મેનેજીંગ કમિટીના એક સભાસદ છે. તે ઉપરાંત દેશી વેપારી એજન્સી મેનેજીંગ કમિટીના તથા ઓમ્બે પ્રેસીડેન્સી એસોસીએશનની મેનેજીંગ કમિટીના પણ સભાસદ છે, એટલુંજ નહિ પણ ધિ ઇન્ડિયન ઇકોનોમિક સોસાયટીના તથા મુંબઈની ડિસ્ટ્રીક્ટ કોંગ્રેસ કમિટીના પણ તેઓ એક સેક્રેટરી છે.

શ્રીમાન ગુલાબચંદ ભાઈ કેળવણી તથા સાહિત્ય તરફ પણ સારી લાગણી ધરાવે છે અને વખતો વખત અગ્રેજી પત્રોમાં તથા માસિકોમાં રાજકિય વિષયો પર લેખ લખે છે, એમની ઉંમર હજી ત્રીસ વરસની યુવાન છે, છતાં તેમના વિચારો ઠરેલા અને ધડો લેવા લાયક છે, તેમજ સ્વભાવ પણ શાન્ત અને મિલનસાર છે. ધનવાન હોવા છતાં અભિમાનનો કે ઉછાંછળાપણનો અંશ પણ તેમનામાં નથી, ટુંકમાં શ્રીયુત ગુલાબચંદ ભાઈ એક આહિંસ, વિદ્યાવિદ્યાસી, ઉદાર, મિલનસાર અને નિર્ભિમાન ગૃહસ્થ છે, ભવિષ્યમાં તેઓ એક આદર્શ નર નિવડશે એવું હાલનું એમનું વર્તન છે.

પરમ દયાળુ પરમાત્મા આવા એક ભલા સ્વભાવના અને આશાજનક ગૃહસ્થને દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કર અને તેમના હસ્તે લોકહિતનાં અનેક સત્કાર્યો થાય એવી શુભેચ્છા છે.

Sheth Gordhandass
Govindji Bhanji.

શેઠ ગોરધનદાસ ગોવિંદજી ભાણજી.
સાચી લોહાણા ટ્રેન્ડર-સના પ્રમુખ.
Sheth Madhavji Jesungbhai.

Sheth Damodardass
Bhagvandass Mavani.

શેઠ દામોદરદાસ ભગવાનદાસ માવાણી.
પાંચમી લોહાણા ટ્રેન્ડર-સના પ્રમુખ.
Sheth Soorji Vallabhdass.

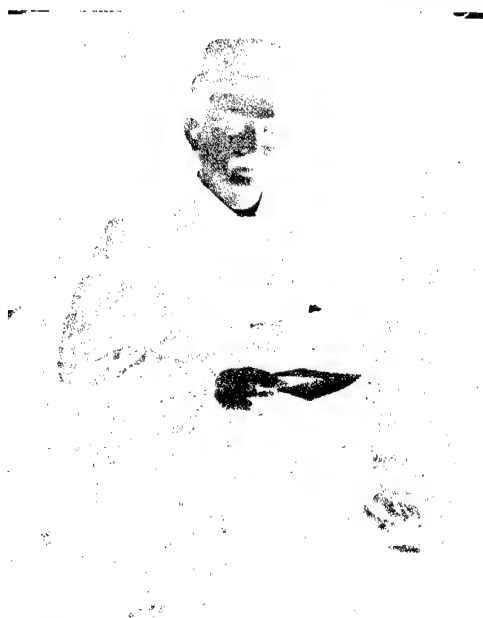

શેઠ સુરજ વલ્લભદાસ,
લોહાણા કામના એક અગ્રેસર અને
રંગના મોટા વેપારી.

શેઠ માધવજી જેસંગભાઈ.
આપ બજે આગળ વધેલા લોહાણા
કામના એક અગ્રેસર.

Sheth Sorabji Nusarvanji Pohanchkhanawala.

શેઠ સોરાબજી નસરવાનજી પોહાંચખાનાવાળા.
ધિ સેન્ટ્રલ બેંકના વડા મેનેજર અને એ ધંધાના એક અનુભવી શૂદ્ધસ્થ.

શેઠ સોરાબજી નસરવાનજી પહોંચખાનાવાળા.

મુંબઈની બાણીતી સેંટ્રલ બેંકના વડા મેનેજર અને દેશી બેંકર તરીકે સારી નામના મેળવનાર મી. સોરાબજી પહોંચખાનાવાળાનો જન્મ સને ૧૮૮૧ ના એગસ્ટ માસની ૬ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. એમના વડિલોની સ્થિતિ સાધારણ હતી અને તેઓ વેપાર કરતા હતા.

મી. સોરાબજીએ અંગ્રેજી શિક્ષણ લેવાની શરૂઆત ન્યુ હાઈ સ્કૂલમાં કરી હતી અને સને ૧૮૯૮ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી, તે પછી વિશેષ અભ્યાસને માટે તેઓ ઝેરીયર કોલેજમાં જોડાયા હતા, પણ હિસાબી કામ તરફ તેમનું લક્ષ જવાથી એક વરસ તે કામનો અભ્યાસ કરી સને ૧૯૦૦ માં “ચાર્ટડ બેંક એન્ડ ઇન્ડિયા, એસ્ટ્રેલિયા એન્ડ આફ્રિકા”ના કલાર્ક તરીકે રૂપિયા વીસના પગારથી તેઓ નોકર રહ્યા હતા. આ નોકરી દરમ્યાન સદરહુ બેંકના વડા મેનેજર મી. જોહાન સ્ટીવનની પ્રીતિ મી. સોરાબજીએ પોતાની કાર્યકુશળતાથી મેળવી હતી.

ત્યાં કેટલાંક વરસ તેમણે નોકરી કર્યા પછી સને ૧૯૦૬ માં બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની સ્થાપના થતાં તેના આસીસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે સર શાપુરજી ભટ્ટાની ભલામણથી તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી, જ્યાં પણ પોતાની હુશિયારી તથા કુશળતાથી મેનેજરની સારી પ્રીતિ તેમણે મેળવી. અત્રે એક બાબત જણાવવી જોઈએ કે યૂરોપીયન મેનેજરથી ચાલતી બેંકમાં દેશી એકાઉન્ટન્ટ કોઈ હોય તો તે મી. સોરાબજીજી હતા આ ઉપરાંત એમની કુશળતાનો ખ્યાલ આવી શકશે. સને ૧૯૧૦માં લંડનની “ઇનસ્ટીટ્યૂટ ઓફ બેંકર્સ”ની પ્રેસીડેન્ટ પદવિષ્ણા મી. સોરાબજીએ પસાર કરી હિસાબી કામનો કાયદેસર અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો હતો.

આવી પરિક્ષા પસાર કરવા છતાં બરોબર કદર નહિ થવાથી બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની નોકરી પરથી મી. પહોંચખાનાવાળાનું મન ઉઠી ગયું અને તેઓ બીજી જગ્યાએ નોકરીની શોધ કરવા લાગ્યા. આ અરસામાં સર ફ્રીડરિકશાહની રાહબરી નીચે એક નવી બેંક સ્થાપન થવાના તેમને બળ મળતાં બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની જગ્યાનું રાજીનામું આપી નવી બેંકના મેનેજરના હોદ્દાનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો, જે જગ્યા પર તેઓ આજે પણ છે અને પોતાની કુશળતાથી સદરહુ બેંકને ઘણાજ સારા પાયા પર તેમણે મુકેલી છે, આ બેંક સ્થાપન થઈ ત્યારે તેની મુડી વીસ લાખ રૂપિયાની હતી, જે અત્યારે વધીને એક કરોડની થયેલી છે, અને શહેરમાં જુદી જુદી ત્રણ ચાર તો તેની શાખાઓ છે. આ બેંકની આબાદીનો જસ મી. પહોંચખાનાવાળાને ઘટે છે, એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૯૧૩ ના બેંકના તોફાનમાંથી સેંટ્રલ બેંકને સલામત રાખવાનું માન પણ મી. પહોંચખાનાવાળાને ઘટે છે. એક બેંક તરીકેની મી. પહોંચખાનાવાળાની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઘણી ગણકતી છે, અને દેશી ગૃહસ્થોમાં એમની જોડીને માણસ મળવો મુશ્કેલ છે, સેંટ્રલ બેંક એમની હેબરેખ તળે હજી પણ વિશેષ આબાદ થાય અને એમની બેંક તરીકેની ભાવિ કારકીર્દિ હજી વિશેષ ગણકતી નિવડે એવી શુભેચ્છા છે.

રા. રા. જહાંગીરજી શાપુરજી તારાપુરવાળા. બી. એ.

મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ ફેટોઆફર મી. તારાપુરવાળાના નામથી આજકાલ મુંબઈમાં તો શું, પણ મુંબઈ ઇલાકામાં ભાગ્યેજ કોઈ અભણ્યું હશે. એ દિશામાં તેઓ ઝળકી ઉઠ્યા છે, તેનાં અનેક કારણોમાં ભાગ્યદેવીની કૃપા, કુદરતી બક્ષીસ, બચપણથીજ એ ધંધા તરફ લાગણી અને સારો અભ્યાસ એ મુખ્ય છે. જહાનપણથી આ ધંધા તરફ તેમને એટલો બધો પ્રેમ હતો કે ખાવાનું લેવા માટે મળતા પૈસાનો ઉપયોગ પણ તેઓ જીનું ચિત્રોવાળાં છાપાં લેવામાં કરતા અને તેમાંથી ચિત્રો કાઢી લઈ તે સાચવી રાખતા, ધીમે ધીમે તેમણે એક કેમેરા પણ ખરીદ કર્યો અને ફેટોઆફરનું કામ શરૂ કર્યું, પરંતુ એમના વડિલને આ વાત રૂચી નહોતી, તેથી મી. તારાપુરવાળાએ પોતાનો અભ્યાસ પણ પોતાના વડિલની ઈચ્છા મુજબ ચાલુ રાખ્યો અને મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી વિશેષ અભ્યાસ માટે સેન્ટ ઝેવીયર કોલેજમાં દાખલ થઈ બી. એ. ની પરિક્ષા પણ પસાર કરી.

તે પછી તેમને સોલ્ડીસીટર બનાવવાનું નક્કી થયું અને તેના અભ્યાસ માટે તેમને વિલાયત મોકલવામાં આવ્યા, પણ સોલ્ડીસીટરના અભ્યાસને બાબુએ મુકી તેમણે ફેટો-આફરનો અભ્યાસ કર્યો અને જર્મનીમાં રહી એ ધંધામાં સારી કુશળતા મેળવી, અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો.

આ હુન્નર શિખીને સ્વદેશ આવ્યા પછી થોડો વખત તો તેમને તે બાબુએ રાખી આડતના દલાલ તરીકે નોકરી કરવી પડી, પરંતુ દરમ્યાનમાં ભેદવાર રટ્ટીઓ વેચાવાને પ્રસંગ ઉભો થતાં મી. તારાપુરવાળાએ તે રટ્ટીયો ખરીદ કરી લીધા અને ફેટોઆફર તરીકે ધંધાની શરૂઆત કરી. આ રટ્ટીઓ મી. તારાપુરવાળાના સ્વાધીનમાં આવ્યા પછી તે પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટમાંથી ફેરવી ધોબી તળાવ આગળ કાલબાદેવીના નાકા પર લાવવામાં આવ્યો છે, અને તેનું નામ પણ ફેરવીને “તારાપુર રટ્ટીયો” રાખવામાં આવ્યું છે; એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પોતાની કુશળતાથી અનેક પ્રકારના સુધારા કરી એ વખાણાયેલા રટ્ટીયાને વિશેષ વખાણને પાત્ર બનાવેલો છે, આ રટ્ટીયામાં પ્રકાશ લેવાની એવી ઉત્તમ સગવડ મી. તારાપુરે કરેલી છે કે ભલભલા ફેટોઆફરે તે બેઠાને ચકિત થઈ જાય છે.

ઇલાકાના અનેક દેશી તેમજ યુરોપીયન પ્રખ્યાત પુરૂષોએ રટ્ટીયામાં ફેટો પડાવી પોતાનો સંતોષ જાહેર કરેલો છે, અને મી. તારાપુરવાળાની કુશળતાનાં વખાણ કરેલાં છે. મી. તારાપુરવાળા જેમ પોતાના ધંધામાં કુશળ છે, તેવીજ રીતે તેઓ સ્વભાવે પણ, શાન્ત, મિલનસાર અને હસમુખ છે, જે શુણ્ણી એમના ધંધામાં ખાસ જરૂર છે.

Mr. Jehangir Soojji Taraporewala, B. A.
A well-known Photographer.

રા. રા. જહાંગીર સાહુ જી તારાપુરવાલા, બી. એ.
મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ફોટોગ્રાફર.

Professor Tribhuvandass Kalyandass Gaijar, M. A., B. Sc., Etc.

પ્રોફેસર ત્રિભુવનદાસ કલ્યાણદાસ ગજજર, એમ. એ., બી. એસસી., ઇત્યાદિ.
દિંદના એક પ્રખ્યાત રસાયન શાસ્ત્રી.

પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસ કલ્યાણદાસ ગજજર.

એમ. એ., બી. એસસી., એફ. સી. એસ., એમ. એસ. સી. આઈ. ઠાલાદ.

મુંબઈમાં કોઠના મેદાન (એરવેનડે) નજીક આવેલાં મહારાણી વિક્ટોરીયાનાં પુતળાંના મોઢાં પર કોઈએ સને ૧૮૬૬ માં કંઈ કાળા પદાર્થનો લેપ કરી દીધેલો, આ લેપ એવો વજ્રમય કરેલો કે દેશ પરદેશના ભલભલા દેશી તેમજ યુરોપીયન રસાયણશાસ્ત્રીઓ અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં એ કાળાશ દૂર કરી શક્યા નહિ, અને તેથી સત્તાવાળાઓએ આખરે લાચાર થઈ પુતળાંનો એટલો ભાગ દૂર કરી નવો ગનાની ગોઠવવાનો વિચાર કર્યો, આ સમયે પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસ ગજજરને પાતાની કુશળતા અજમાવવા એમના કેટલાએક મિત્રોએ ભલામણ કરવાથી એમણે સત્તાવાળાઓ પાસે એવી માગણી કરી, પરંતુ બાહોશ ગણાતા અનેક યુરોપીયન રસાયણશાસ્ત્રીઓ તેમજ સરકારી રસાયણશાસ્ત્રી પણ એ પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ નિવડેલ હોવાથી મ્યુનીસીપાલ્ટી તથા ગવર્નમેન્ટને આ વાત તરફ કંઈ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ નહિ, છતાં પણ કેટલીક આનાકાની પછી એમની માગણીનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને સહુની અભયબી વચ્ચે પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસે એ ડાઘ દૂર કરી આપ્યા. સદરહુ પુતળું આજે પણ તેજ જગ્યાએ આબાદ સ્થિતિમાં મોબુદ છે. પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસે આ ડાઘ દૂર કરવાથી સત્તાવાળા તથા સર્વ હિંદીવાનો એમના પર ખુશ થઈ ગયા અને તે વખતથી પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસની કીર્તિ સર્વ સ્થળે ફેલાઈ ગઈ. હિંદીઓને મગરૂર બનાવનાર અને હિંદીઓની શ્રેષ્ઠતા યૂરોપીયનો પાસે ઠબૂલ કરાવનાર આ બાહોશ નરરત્નને હિંદી પ્રબલ્યે જેટલો ધન્યવાદ આપ્યો હોય અથવા હવે પછી આપે તેને માટે તે લાયકજ છે, અને એવા નરરત્નનો પ્રબલ્યે આભાર માનવાનો છે તેમજ એવો નર પોતાના દેશમાં ઉત્પન્ન થવા માટે મગરૂરી લેવાની છે.

આ પ્રતાપી પુરૂષ ન્યાતે વૈશ્ય સુતાર છે, અને એમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૬૩ માં સુરત મુકામે થયેલો હતો. એમના વડિલા કારિગર તરીકે કામ કરતા અને એમનું કુટુંબ એમની જ્ઞાતિમાં મૂળથીજ મોભાદાર ગણાય છે. એમના વડિલ આત્મારામ તથા એમના પિતા કલ્યાણદાસના હસ્તે તથા તેમની દેખરેખ નીચે સુરતમાં ઘણાં નાગાંકિત મકાનો બંધાયેલાં છે. પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસ એમના પિતાના ત્રીજા અને સહુથી ન્હાના પુત્ર છે. સને ૧૮૬૬ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી વધારે અભ્યાસને માટે તેઓ સને ૧૮૮૦માં મુંબઈની એલ્ફ્રીસ્ટન કોલેજમાં જોડાયા અને બી. એ., એમ. એ. તથા બી. એસસી.ની ડીગ્રીઓ મેળવી તેની સાથે મેડિકલ કોલેજનું શિક્ષણ પણ બે વરસ સુધી લીધું.

રસાયણ વિદ્યાની એમની કુશળતાથી સને ૧૮૮૫ માં વડોદરા કોલેજના રસાયણ શિક્ષક તરીકે એમની નિમણૂક થઈ. જે હોદ્દા દરમ્યાન એમણે હુન્નરદોગનું શિક્ષણ

આપનાર સંસ્થાની એક યોજના તૈયાર કરી અને એ યોજનાના પરિણામે વડોદરામાં “કળાભૂવન” સ્થાપવામાં આવ્યું, જેના વિજ્ઞાન વિષયના મુખ્ય અધ્યક્ષ તરીકે તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી. આ હોદ્દા દરમિયાન ગુજરાતી ભાષામાં વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયાસ એમણે શરૂ કર્યો અને “સચાશ્વ જ્ઞાન મંજૂષા” નામની અથમાળા રચાવા માંડેલી.

સને ૧૮૯૫ના અરસામાં એમણે વડોદરા રાજ્યની નોકરી છોડી અને મુંબઈ આવી “ટેકનોલોજીકલ લેબોરેટરી” નામની સંસ્થા સ્થાપી જે સંસ્થામાં એમ. એ. તથા બી. એસસી. થવા માટેનું શિક્ષણ અપાતું અને યુનીવર્સિટીએ એ સંસ્થાનો ઠાયદેસર સ્વીકાર કર્યો હતો. આ સંસ્થા ચલાવવાની સાથે વિદ્વસન કેલેજમાં રસાયણ શાસ્ત્રના પ્રોફેસરનો હોદ્દો પણ એમણે સ્વીકારેલો હતો. અમુક વરસો સદરહુ સંસ્થા મુંબઈમાં ચલાવ્યા પછી તેને સુરત લઈ જવામાં આવી છે, અને હાલ સુરતમાં તે મોટા પાયા પર ચાલે છે.

પ્રોફેસર ત્રિભૂવનદાસ ગુજરાતના એક પ્રથમ પંક્તિના બાહ્યેશ રસાયણશાસ્ત્રી છે. રસાયણશાસ્ત્રના અભ્યાસને ખિલવી તે વિષય તરફ વિદ્યાર્થીઓને રુચી ઉત્પન્ન કરાવવાનું અદ્વિતિય માન એમનેજ ઘટે છે. મહારાણી વિક્ટોરીયાનાં પુતળાંના ચહેરા પરનો ડાઘ દૂર કરી એમણે અનૂપમ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે, તે ઉપરાંત મોતી તથા હીરાને પાણી ચડાવવાની શોધ કરીને તથા મરકીની રામબાણ દવા શોધીને તેમજ રસાયણ શાસ્ત્રીને શોભાવે તેવી બીજી પણ કેટલીક શોધખોળ કરીને એમણે એ કીર્તિમાં ઉમેરો કરેલો છે. એમના ક્ષણદ્રૂપ લેખ માંથી હજી પણ અનેક દેશોપયોગી શોધખોળ ઉત્પન્ન થાય અને એમની કારકીર્દિ હજી વિશેષ ઉજવળ થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

વિભાગ આઠમોન્ધારાશાસ્ત્રીઓ.

ન્યાયમૂર્તિ લલ્લુભાઈ આશારામ શાહ.

એમ. એ., એલ. એલ. બી. ઇત્યાદિ.

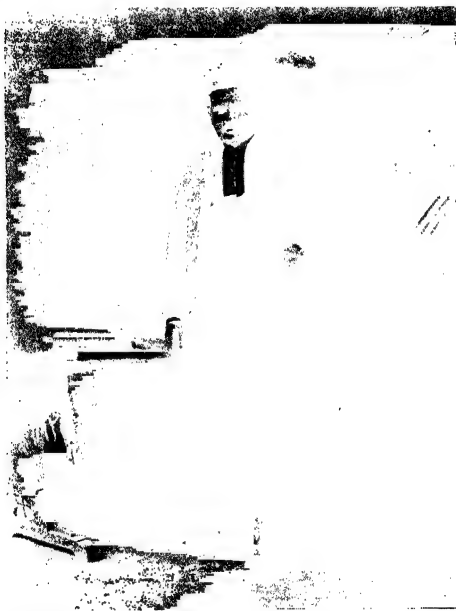
મુંબઈની હાઇકોર્ટના પહેલા વણિક જડજ તરીકેનું માન મેળવવાને ભાગ્યશાળી થનાર શ્રીયુત લલ્લુભાઈ આશારામ શાહ ન્યાતે દશા શ્રીમાળી વાણીયા છે. એમના વડિલો મૂળ ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદના વતની, પરંતુ શ્રીમાન લલ્લુભાઈના દાદા દલીચંદ ભાઈ ધંધાર્થે લાંબો વખત રાજકોટમાં રહેલા અને એક આગેવાન વેપારી તરીકે ત્યાં સારી આબરૂ મેળવેલી. એમના પિતા આશારામભાઈના તથા એમના મોટાભાઈ મુળચંદભાઈના જન્મ પણ રાજકોટમાં જ થયેલો અને તેમની જીંદગીનો કેટલોક ભાગ રાજકોટમાં વિતેલો. શ્રીમાન લલ્લુભાઈના પિતાશ્રીએ કાઠીયાવાડમાં કેળવણી ખાતામાં તથા દેશી રાજ્યોમાં લાંબો વખત સુધી નોકરી કરેલી અને કેટલાક રાજ્યોનું કારભારું પણ કરેલું. હાલ તેઓ નિવૃત્ત થઈ પોતાના વડિલોના મૂળ વતન અમદાવાદમાં વાનપ્રસ્થ જીવન ગુજારે છે અને મુળચંદ ભાઈ ત્યાં વડીલાતનો ધંધો કરે છે. તેઓ અમદાવાદના એક પ્રથમ પંકિતના વકીલ ગણાય છે અને ત્યાંની મ્યુનીસીપાલીટીના વાઈસપ્રેસીડન્ટનો હોદ્દો પણ ભોગવે છે. ટુંકમાં મુંબઈ શહેરમાં જેમ શ્રીયુત લલ્લુભાઈની આબરૂ તથા માનપાન છે તેવી જ રીતે અમદાવાદમાં તેમના પિતા તથા ભાઈ પણ સારી પ્રખ્યાતિ અને માનપાન ધરાવે છે.

શ્રીયુત લલ્લુભાઈનો જન્મ સને ૧૮૭૩માં થયેલો અને અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાંથી ટ્રેન્યુએટ થયા પછી કાયદાના અભ્યાસ માટે મુંબઈની ગવર્નમેન્ટ લૉ સ્કુલમાં જોડાઈ એલ. એલ. બી. ની ડિગ્રી તેમણે મેળવેલી.

ધારાશાસ્ત્રની તેમની કુશળતાથી સને ૧૯૧૩ માં તેઓ હાઇકોર્ટના એક દેશી જડજ તરીકે નિમાયેલા જે વખતથી આજ સુધી તેઓ એ માનવંત હોદ્દો ભોગવે છે અને આટલાં વરસની કારકીર્દિથી એક ખાહોશ તથા નિષ્પક્ષપાત ન્યાયાધિશ તરીકેની દીર્ઘિત તેમણે મેળવેલી છે. મુંબઈની હાઇકોર્ટના લોકપ્રિય જડજમાં શ્રીયુત લલ્લુભાઈની ગણના થાય છે અને એને માટે તેઓ ખરેખરી લાયકાત ધરાવે છે એવી અમારી માન્યતા છે.

એમના જેવા ખાહોશ અને ન્યાયપ્રિય તથા લોકપ્રિય જડજને પરમાત્મા દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને એક લોકપ્રિય જડજ તરીકેની તેમની ઉજવણ કારકીર્દિ પ્રતિ દિવસ વિશેષ ઉજવણ થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

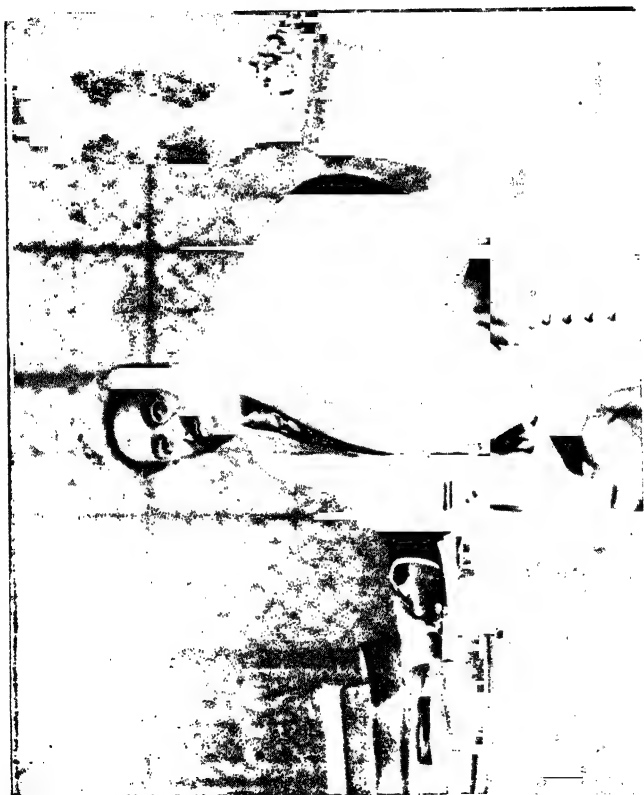
Justice Lalooibhai Asharam Shah, M. A., LL. B.

ન્યાયમૂર્તિ લલુભાઈ આશારામ શાહ, એમ. એ., એલએલ. બી.

મુંબઈની હાઈકોર્ટના પદેથી અગિયે ૧૯૬૪.

Justice Abdulalli Mahmadalli Kajiji, B. A., LL. B.

ન્યાયમૂર્તિ અબ્દુલઅલી મહમદઅલી કાજીજી, બી. એ., એલએલ. બી.

મુબદની હાકકેટના બીજા ફેરો અડદ.

ન્યાયમૂર્તિ અબ્દુલઅલી મહમદઅલી કાળુ.

બી. એ., એલ. એલ. બી., બાર-એટ-લૉ.

મુંબઈની હાઇકોર્ટના એ દેશી જજોમાંના બીજા દેશી જજ તરીકે હાલ બિરાજવા ન્યાયમૂર્તિ અબ્દુલઅલી સુરતના બાણીતા કાળુ ખાનદાનના અને વહોરા કોમના પ્રતિષ્ઠિત સદ્ગૃહસ્થ છે. એમનો જન્મ ૧૮૭૧ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૨ મી તારીખે થયો હતો.

બી. એ. અને એલ. બી. ની ડિગ્રીઓ મેળવ્યા પછી કેટલોક વખત ધારાશાસ્ત્રી તરીકે કામ કર્યા બાદ સને ૧૮૯૬માં તેઓ સરકારી નોકરીમાં દાખલ થયા હતા અને શરૂઆતમાં ગવર્નમેન્ટ લૉ સ્કૂલના પ્રોફેસર નિભાયા હતા. જે જગ્યા પર લગભગ ચાર વરસ કામ કર્યા પછી મુંબઈની હાઇ કોર્ટના પ્રોથોનોટરીનાં હેડ આસીસ્ટન્ટ તરીકે સર લોરેન્સ જેન્કીન્સે તેમની નિમણૂક કરી હતી. તે પછી સને ૧૯૧૦ માં 'માસ્ટર એન્ડ રેજીસ્ટ્રાર ઇનઇક્વીટી ઇમીશનર એન્ડ ટેક્ષીંગ માસ્ટર' નો હોદ્દો તેમને આપવામાં આવ્યો હતો અને ત્રણ માસની ટુંક મુદત પછી પ્રોથોનોટરી, ટેસ્ટીમેન્ટરી અને એક્ઝીક્યુટીવ તેમજ એડમીનિસ્ટ્રેટીવ રજીસ્ટ્રાર નિમવામાં આવ્યા હતા.

સને ૧૯૧૬ માં હાઇ કોર્ટના ચીફ જસ્ટીસ સર બેસીલ સ્કોટની જગ્યા ખાલી પડતાં તેમની જગ્યાએ એક્ઝીક્યુટીવ જજ તરીકે તેઓ નિભાયા હતા, અને તે પછી ૧૯૧૭ના જુનમાં જસ્ટીસ મેક્લાઉડની જગ્યાએ તેમણે એક્ઝીક્યુટીવ જજ તરીકે કામ કર્યું હતું, અને સને ૧૯૧૯ના જુનની ૯મી તારીખથી તેમનો નિમણૂક કાયમી જજ તરીકે કરવામાં આવી છે.

હાઇ કોર્ટના જજનો હોદ્દો એ ધારાશાસ્ત્રીને માટે સર્વોચ્ચ પદવી છે અને ઇલાકાના સેંકડો નામાંકિત ધારાશાસ્ત્રીઓમાંથી ઘણાજ થોડા એ હોદ્દો મેળવી શકે છે. એ હોદ્દો મેળવનારની ધારાશાસ્ત્રી તરીકેની કુશળતાને માટે પછી એ મત હોઇ શકેજ નહિ, અને તેજ મુજબ જસ્ટીસ કાળુને માટે સમજી લેવું.

જસ્ટીસ કાળુની હાઇકોર્ટના જજ તરીકેની કારકોર્દની હજી શરૂઆત છે છતાં લોકવાણી એમના સંબંધમાં સારી છે. એમની એ જગ્યા પર નિમણૂક થઇ ત્યારે સર્વ સ્થળેથી સંતોષ બહાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેમની જજ તરીકેની બાવિ કારકોર્દને માટે ઉંચો અભિપ્રાય બહાર કરવામાં આવ્યો હતો. એ અભિપ્રાય સત્ય નિવડે, લોકોના સંતોષમાં ઉમેરા થાય અને મુંબઈની હાઇકોર્ટના બીજા ન્યાયમૂર્તિ કાળુ મુંબઈની હાઇકોર્ટના પહેલા અને જૂના ન્યાયમૂર્તિ શાહના જેવા લોકપ્રિય નિવડે એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.

એમ. એ., એલ. એલ. બી., જે. પી. ઇત્યાદિ.

મુંબઈની રમૉલ કૉઝ કોર્ટના પહેલા ગુજરાતી ચીફ જ્જ તરીકેનું માન મેળવનાર શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ ઝવેરી ન્યાતે દશા મોઢ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સને ૧૮૬૮માં ભરૂચ મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ ભરૂચના વતની છે, અને ત્યાં તેમનું કુટુંબ સારી પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે. એમના પિતા રા. બા. મોહનલાલ રણછોડદાસે સરકારની નોકરી ડેપુટી એક્ઝીક્યુશનલ ઇન્સપેક્ટર તરીકે ૩૨ વરસ સુધી કરી હતી, અને કેળવણી ખાતાના અગ્રેસરોમાં તેમની ગણના થતી હતી તથા હજુ પણ થાય છે. ગુજરાતને માટે વાંચનમાળા રચાઈ તેમાં તેઓ પણ નિમાયા હતા.

શ્રીયુત કૃષ્ણલાલભાઈએ સુરત, ભરૂચ અને ભાવનગરમાં શિક્ષણ લીધેલું અને સને ૧૮૮૮માં ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજમાંથી અંગ્રેજી તથા પરસીયન ભાષાઓની પરિક્ષા માન સાથે પસાર કરી બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવી હતી. બી. એ. ની પરિક્ષામાં બીજી ભાષા તરીકે પરસીયન લઈને પસાર થનાર હિંદુ તરીકે તેઓ પહેલાજ છે.

બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવ્યા પછી તેઓ મુંબઈની એલફીન્સ્ટન કૉલેજમાં જોડાયા હતા, અને એમ. એ. ની તથા તે પછી એલ. એલ. બી. ની ડીગ્રીઓ મેળવી હતી. અને સને ૧૮૯૩માં વકીલાતનો ધંધો મુંબઈમાં શરૂ કર્યો હતો.

અનુકૂળતા મળતાં તેઓ સરકારી નોકરીમાં જોડાયા હતા, અને મુંબઈની રમૉલ કૉઝ કોર્ટના જ્જનેના હોદ્દા ઉત્તરોત્તર ચઢતાં હાલ તેઓ ચીફ જ્જના માનવંતા હોદ્દા પર બિરાજે છે.

એક બાહોરા ધારાશાસ્ત્રી અથવા જ્જ તરીકેની તેમના નામના જેમ સારી છે, તેમ સાક્ષર તરીકેની તેમની ખ્યાતિ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે. ગુજરાતી, ભાષાના અગ્રેસર સાક્ષરોમાં એમની ગણના થાય છે, અને જુદાં જુદાં અંગ્રેજી ગુજરાતી માસિકો તથા વર્તમાન પત્રોમાં વરસો થયાં તેઓ સારા લેખો લખે છે, એટલુંજ નહિ પણ કેટલાંક પુસ્તકો પણ તેમણે રચેલાં છે.

અંગ્રેજી, પરસીયન, ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી અને ઉર્દૂ ભાષામાં તેઓ સારી કુશળતા ધરાવે છે, અને પરસીયન ભાષાની એમની કુશળતાથી તેઓ મુંબઈ મુનીવર-સીટીની એમ. એ. સુધીની પરિક્ષાઓના પરિક્ષક નિમાયા છે, જે માન મેળવનાર હિંદુઓમાં તેઓ પહેલા અને એકલાજ છે.

શ્રીયુત કૃષ્ણલાલભાઈની એક જ્જ તરીકેની, એક સાક્ષર તરીકેની તથા એક શહેરી તરીકેની આજ સુધીની કારકીર્દિ ઉજવણ છે, અને ભાવિકારકીર્દિ એથી ઉજવણ નિવડવા અંબવ છે.

Shreeyut Krisnalal Mohanlal Zaveri, M. A., LL. B., J. P., Etc.

શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, એમ. એ., એલએલ. બી., જે. પી. ઇત્યાદિ.

મુંબઈની રમાલકોઝ કોલેના પાંદડા ગુજરાતી ત્રીજા વર્ગના.

Mr. Hussain Badrudin Tybjee, M. A., LL. B., J. P., Etc.

મી. હુસૈન બદરુદ્દીન તૈયબજી, એમ. એ., એલએલ. બી., જે. પી., ઇત્યાદિ.
મુંબઈની રમૌલકાજ કોલેજના પ્રિન્સિપલ.

મી. હુસેન બરૂદ્દીન તૈયબજી.

એમ. એ., એલ. એલ. બી., જે. પી. ઇત્યાદિ.

મુખર્ધની રમોલ કોઝ કોર્ટના બીજા જજ મી. હુસેન બરૂદ્દીન તૈયબજીનો જન્મ સને ૧૮૭૩ના અક્ટોબરની ૧૧મી ને રવિવાર-સંવત ૧૯૨૯ ના પોષ વદ ૭ના રોજ થયેલો હતો. એમના પિતામહ શેઠ તૈયબજી એક પ્રખ્યાત વેપારી હતા, અને જે વખતે એમની કોમમાં વિદ્યાના સંસ્કારો અહુ જુજ હતા તેવે સમયે પોતાના છ પુત્રોને તેમણે વિદાયત અભ્યાસ કરવા માટે મોકલાવ્યા હતા, જેમાંથી હુસેનભાઈના પિતા બરૂદ્દીન પહેલા દેશી બારીસ્ટર તરીકે બહાર પડ્યા હતા અને એમના ઠાકા કમરૂદ્દીન પહેલા સોલીસીટર તરીકે બહાર પડ્યા હતા. હુસેનભાઈના પિતા ઑન. જરૂરીસ બરૂદ્દીન તૈયબજી ઘણા હુશિયાર અને બાહોશ પુરૂષ થઈ ગયા છે. એક બાહોશ વક્તા તરીકેનું, પહેલા દેશી બારીસ્ટર તરીકેનું, હાઈકોર્ટની બેરોલરનલ સાઈડના પહેલા દેશી જજ તરીકેનું તથા નેશનલ કોંગ્રેસના પહેલા મુસલમાન પ્રેસીડન્ટ તરીકેનું માન મેળવી તેઓ પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે.

શ્રીમાન હુસેનભાઈએ મેટ્રિક સુધી મુખર્ધમાં અભ્યાસ કર્યો બાદ આગળ અભ્યાસ કરવાને માટે તેઓ વિદાયત ગયેલા હતા, અને કેમ્બ્રીજ યુનીવર્સિટીમાંથી તેમણે એમ. એ. એલ. એલ. બી. ની ડીગ્રી મેળવેલી હતી. સાત વરસ સુધી તેઓ વિદાયતમાં રહેલા હતા.

લાંબો સમય વિદાયતમાં રહેવાથી અંગ્રેજી ભાષામાં તેઓ ઘણાજ પ્રવિણ થઈ ગયા છે, પરંતુ તેની સાથે ગુજરાતી ભાષા તેઓ લગભગ વિસરી ગયા છે.

વિદાયતથી આવ્યા પછી મુખર્ધમાં બારીસ્ટર તરીકે કામ કરવું તેમણે શરૂ કરેલું અને તેમની હુશિયારીથી તેઓ થોડાજ વખતમાં રમોલ કોઝ કોર્ટના પાંચમાં જજ તરીકે નિમાયેલા, તે પછી ઉત્તરોત્તર પદવી અડતાં હાલ તેઓ રમોલ કોઝ કોર્ટના બીજા જજ તરીકે કામ કરે છે.

તેમની લાયકાત તથા હુશિયારીથી તેમને નામદાર સરકાર તરફથી જરૂરીસ બોર્ડ ધી પીસનો ઇલ્કાબ આપવામાં આવેલો છે.

શ્રીયુત મહમદઅલી ઝીણા.

એમ. એ., એલ. એલ. ખી., જે. પી., ખાર-એટ-લૉ. ઇત્યાદિ.

મી. મહમદ અલી ઝીણા કરાંચીના ખોળ ખાનદાનથી ઉતરી આવેલા છે, તેમનો જન્મ સને ૧૮૭૬ના ડીસેમ્બરની ૨૫મી તારીખે કરાંચીમાં થયો હતો. એમના પિતા ત્યાંના એક વેપારી હતા.

મી. ઝીણાની બાલ્યાવસ્થા કરાંચીમાં વ્યતિત થયેલી જ્યાં તેમણે શરૂઆતમાં ઉરદુ શિક્ષણ મદ્રેસામાં લીધેલું અને તે પછી ત્યાંની મિશન સ્કૂલમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ કરેલો અને ૧૮૯૨માં વિશેષ અભ્યાસને માટે તેઓ વિલાયત ગયેલા અને કાયદાનો અભ્યાસ કરી બારીસ્ટરની પરિક્ષા પસાર કરેલી, વિલાયતના નિવાસ દરમ્યાન હિંદના દાદા દેશ-ભકત દાદાભાઈ નવરોજીના પરિચયમાં તેઓ આવેલા અને તેથી દેશ સેવાનાં બીજ એમના અંતરમાં રોપાયેલાં જેનું પરિણામ આજે સુવિખ્યાત છે.

સને ૧૮૯૬માં તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા અને ધારાશાસ્ત્રી તરીકે કામ કરવું શરૂ કર્યું મુંબઈના બાણીતા યૂરોપીયન બારીસ્ટર મી. મેકફરસને તેમને પોતાની સાથે બેઠ્યા દેશી યૂરોપીયન ધારાશાસ્ત્રીઓનું એ પહેલું જોડાણ. દેશભકત તિલક અને હોર્ની મેનના તથા બીજા કેસોમાં એક બાહોશ ધારાશાસ્ત્રી તરીકે મી. ઝીણાએ સાડું નામ કાઢ્યું અને એક કુશળ બારીસ્ટર તરીકે તેઓ પકાઈ ગયા. તે વખતથી આજ સુધી પ્રથમ પકિતના ધારાશાસ્ત્રીઓમાં એમની ગણના થાય છે.

પોતાના ધંધામાં સારી રીતે જામ્યા બાદ, તેમજ તેમાં સારી નામના મેળવ્યા બાદ એક જાહેર પુરૂષ થવા તરફ મી. ઝીણાએ લક્ષ આપ્યું અને તેમાં પણ તેમની તેવીજ કૃતેહ થઈ છે. ઇ. સ. ૧૯૦૬થી જાહેર હિલચાલમાં ભાગ લેવો તેમણે શરૂ કરેલો અને સ્વદેશ ભકત દાદાભાઈના પ્રમુખપદ નીચે ભરાયેલી નેશનલ કોંગ્રેસમાં તેમણે હાજરી આપેલી, તે પછી તેઓ કોંગ્રેસમાં નિયામત હાજરી આપે છે તથા ભાષણો પણ કરે છે. સને ૧૯૧૩માં નામદાર આગાખાનની હાજરી નીચે લખનાં મુસ્લીમલીગની બેઠક મળેલી તે પ્રસંગે એમને આમંત્રણ થતાં તેઓ ત્યાં ગયેલા અને પોતાના વિચારો જણાવેલા.

તે પછી તુર્તજ તેઓ વિલાયત જવા ઉપડેલા, જે વખતે સ્વદેશ ભકત ગોખલે પણ વિલાયત જતા હતા. એ સફર વખતે તેમણે હિંદી વિદ્યાર્થીઓના લાભ માટે પ્રયત્ન કરેલો, જેના પ્રતાપે “ લંડન ઇન્ડિયન એસોસિએશન ”ની લંડનમાં સ્થાપના થઈ છે. વળી સંયત વગીર હુસેનની સમજાવટથી લીગના એક મેમ્બર તરીકે તેમણે તે વખત પોતાનું નામ નોંધાવેલું, અને સને ૧૯૧૭માં હોમરૂલ લીગના પ્રમુખ મીસિસ બેસન્ટ કેદ થતાં એ પ્રમુખપદ તેમને આપવામાં આવેલ છે.

સને ૧૯૧૫ માં મુંબઈમાં કોંગ્રેસની બેઠક મળી તે તકે મી. ઝીણાએ મોસ્લેમલીગની બેઠક પણ ત્યાંજ બોલાવી અને બન્ને સંસ્થાઓનું જોડાણ કરી તેઓ હિંદુ મુસલમાન ઐક્યના એક દૃઢ બનશે એવું સ્વદેશભકત ગોખલેએ એમને માટે ભાષેલું ભવિષ્ય ખરૂં પાડ્યું.

આ પછી મી. ઝીણાની કારકીર્દિમાં અનેક નોંધવા જેવા બનાવો બન્યા છે જેમાં લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ તથા વાઇસરીગલ કાઉન્સિલના મેમ્બર નિમાયાના તથા એપરવાઇઝી તેનો ત્યાગ કરવાના બનાવો, મોટેગ્યુ એમ્સકર્ડ યોજના સળંગ હાલમાંજ વિલાયત જવાનો બનાવ, ૧૯૧૬ની અમદાવાદની પ્રાંતિક કોન્ફરન્સ, તથા તે પછી લખનાં ખાતે મળેલી મુસ્લીમ લીગની બેઠકના પ્રમુખ નિમાવાના બનાવ અને મુંબઈના ગવર્નર લોર્ડ વીલીંગડનના વિદાયગીરી વખતે એમને માનપત્ર નહિ આપવાની ચળવળમાં એમણે લીધેલ આગેવાનીવાળો બનાવ વિગેરે મુખ્ય છે.

Mr. Mahmad Alli Zinah, M. A. LL. B., J. P., Etc.

શ્રીયુત મહમદ અલી ઝીણા, એમ. એ., એલએલ.બી., જે. પી., ઇત્યાદિ.
હામરૂત ઝીગના પ્રમુખ.

Shreeyut Gulamhussain R. Kheraj.

શ્રીયુત ગુલામહુસૈન રહિમતુલ્લા ખેરાજ.
મુંબઈના એક બાહોશ પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટ.

Shreeyut Mukund Ramrav Jaykar.

શ્રીયુત મુકુન્દ રામરાવ જયકર.

મુંબઈના એક આગેવાન ધારાશાસ્ત્રી અને હોમરૂડ ડીપન્ટ એક એસેસર.

Shreeyut Bhaishankar Nanabhai, J. P.

શ્રીયુત ભાઈશંકર નાનાભાઈ, જે. પી.
મુખર્જીના એક પ્રખ્યાત ભાણીસીટર.

શ્રીચુત ભાઈશંકર નાનાભાઈ. જ. પી.

મુંબઈ અમદાવાદના એક આગેવાન શહેરી, અમદાવાદની મ્યુનિસીપાલિટીના માણ પ્રમુખ અને મુંબાઈના પ્રખ્યાત સોલ્વીસીટર તથા જસ્ટીસ એફ ધિ પીસ શ્રીમાન ભાઈ-શંકર ભાઈ ન્યાતે રાયકવાળા બ્રાહ્મણ છે, એમનો જન્મ અમદાવાદ જીલ્લાના દસકોઈ પ્રગણાના ભુવાલડી નામના એક ન્હાના ગામમાં સંવત ૧૯૦૧ના શ્રાવણ સુદ ૧૦ને બુધ-વારના રોજ થયેલો હતો.

એમના વડિલોની સ્થિતિ ઘણી સાધારણ હતી, અને તેથી બાલ્યાવસ્થામાં ભાઈશંકર ભાઈ ગરીબ હાલતમાં ઉછરેલા હતા, તેમણે પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ પોતાના કાકા રા. રા. ઘનશ્યામ ભટ્ટની દેખરેખ નિચે શરૂ કરેલો હતો. અને થોડા વખત પછી અભ્યાસ માટે તેમને અમદાવાદ લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

પોતાના વડિલોની ગરીબ સ્થિતિ લક્ષમાં લઈ ભાઈશંકરભાઈ અભ્યાસ દરમ્યાન પણ ગૃહસ્થાના છોકરાઓને ટ્યુશન આપી ૧૪ વર્ષ જેટલી ન્હાની ઉંમરથીજ ઘર ખર્ચમાં મદદ કરતા હતા, એમ કરતાં કરતાં તેમને સ્વ. ભોગીલાલ પ્રજ્યુવલ્લભદાસની સાથે તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્રને તેઓ શિખવવા જતા હોવાથી સારી ગાંઠ બાંધાઈ, તેમની સલાહથી ૧૫ વર્ષની ઉંમરે ભાઈશંકરભાઈએ અંગ્રેજી શિખવાનું શરૂ કર્યું હતું, પરંતુ કુટુંબની ગરીબ સ્થિતિને લીધે તેમને વિદ્યાભ્યાસ પડતો મુકી નોકરી કરવાની ફરજ પડી, આ માટે તેમણે તે વખતે લેવાતી તલાટીની પરિક્ષાને માટે તજવીજ કરી, પરંતુ તેમાં નિષ્ફળ થયા. આથી તેમને પોતાની પ્રથમ નોકરી રેલ્વેમાં રૂપિયા વીસના પગારથી લેવી પડી, જે રેલ્વે તે વખતે નડીયાદથી અમદાવાદ સુધીની સડક બાંધવાને માટે શરૂ થઈ હતી, પરંતુ ખટપટથી કંટાળી ત્રણ મહિના જેટલી ટુંકી મુદતમાં એ નોકરી મુકી દીધી હતી. પછી ભોગીલાલભાઈએ તેમને પોતાની ઇન્કમટેક્સ કલેક્ટરની ઓફીસમાં ૧૨૭ રૂપિયાના પગારની કારકુનની જગ્યા આપી હતી.

દરમ્યાન લલ્લુભાઈ કરમચંદ નામના તેમના એક વણિક મિત્રની મારફતે તેમને અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈની સાથે ઓળખાણ થવાથી તેઓ ત્યાં નોકર રહ્યા હતા, ત્યાં તેમણે એક કામમાં નિડરતા અને બાહોશી બતાવવાથી શેઠ દલપતભાઈએ તેમને પોતાની મુંબાઈની દુકાન પર મોકલાવ્યા હતા. થોડા વખત ત્યાં નોકરી કરી ફેટલોક અનુભવ મેળવી રાજી ખુશીથી શેઠની રજા લઈ તેઓ સુરતમાં રાયલ બેંકના કેશીયરની જગ્યાએ રહ્યા હતા, અને ત્યાંથી પછી તેઓ મુંબઈમાં વિક્ટોરિયા ફીનાન્સ નામની બેંકન્ટ સ્ટોક કંપનીના મેનેજર નિભાયા હતા.

ત્યાર બાદ તેઓ જુદા જુદા યુરોપીયન સોલ્વીસીટરના હાથ નીચે રહેલા હતા. અને તેમની સોબત તથા સલાહથી કાયદાનો અભ્યાસ શરૂ કરીને ધીમે ધીમે તેમાં સારી પ્રવિ-

જૂતા મેળવી હતી, અને કેટલાક મોટા મોટા કેસમાં ફતેહ મેળવી અમદાવાદ તથા મુંબાઈના અગ્રેસર શ્રીમતોની, કેટલાક રજવાડાઓની અને ગુજરાત કાઠીયાવાડની પ્રજાની સારી પ્રીતિ સંપાદન કરેલી હતી. ઇ. સ. ૧૮૭૭થી હાઇકોર્ટના વકીલ તરીકે અને ઇ. સ. ૧૮૭૮થી હાઇકોર્ટના સોલ્લીસીટર તરીકે કામ કરવું તેમણે શરૂ કર્યું હતું. હાલ પણ તેમની સોલ્લીસીટરની પેઢી મુંબાઈમાં છે, અને એક બાહોશ સોલ્લીસીટર તરીકે તેઓ મુંબાઈમાં સારી રીતે પ્રખ્યાત છે.

શ્રીમાન બાઈશંકરભાઈ વદન સાધારણ સ્થિતિમાંથી પોતાનીજ અઘ્ઘલ હુશિયારી જાત મહેનત, ખંત, દીર્ઘદ્રષ્ટિ અને બાહોશીથી આગળ વધેલા છે, અને ઘણીજ સારી નામના તથા પુષ્કળ પૈસા સંપાદન કરેલ છે. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ લક્ષ્મીનો અનેક પ્રકારે સફળ્ય કરીને તેમણે પોતાનાં માતૃશ્રીનું પોતાનાં ધર્મપત્નીનું અને પોતાનું નામ અમર કરેલું છે.

એમનાં પરોપકારી કાર્યોમાં અમદાવાદમાં સ્ટેશન સામે બંધાવેલી ભવ્ય ધર્મશાળા, રાયપુર ચકલામાં બંધાવેલ દવાખાનું તથા લાઇબ્રેરી અને અમદાવાદનું શ્મશાન ઇત્યાદિ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

તે ઉપરાંત મુંબઈ ઇલાકાના એક પ્રજાપ્રિય અને જાહેર પુરૂષ તરીકે પણ તેમણે ઘણીજ સારી નામના મેળવેલી છે. અને અનેક સાર્વજનિક સંસ્થાઓમાં તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે, તેમાં અમદાવાદની મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખ, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીના આગેવાન, ૧૯૧૨ના આર્યન પ્રધરહુડની વિરૂધ્ધ અમદાવાદમાં મળેલી સનાતન ધર્મની ગંજાવર સભાના પ્રમુખ અને અમદાવાદ મ્યુનીસીપાલિટીની કમિટીના ચેરમેન વિગેરે હોદ્દાઓ ખાસ નોંધ લેવા જવા છે.

શ્રીમાન બાઈશંકરભાઈએ ગુજરાતી સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં પણ સારો ભાગ લીધેલો છે. તેમણે કેટલાક મહત્વના ગ્રંથો ઉત્તેજન આપીને પ્રસિદ્ધ કરાવેલા છે તેમજ “બાઈશંકર ગ્રંથમાળા” નામનું એક પુસ્તક પોતે પણ પ્રસિદ્ધ કરીને ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઉમેરો કરેલ છે.

શ્રીમાન બાઈશંકરભાઈનાં મકાનો તથા સગાં સંબંધીઓ અમદાવાદમાં છે અને તેઓ પોતે કેટલાક વખત અમદાવાદમાં રહે છે, પરંતુ લાંબો વખત થયા ધંધાર્થ નિવાસ સ્થાન મુંબાઈમાં રાખેલ છે. તેમની ઉમર અત્યારે પોણાસો વરસની વૃદ્ધ હોવા છતાં તેઓ ઘણાં ખરાં કાર્યોમાં સારો આગેવાની ભર્યો ભાગ લે છે. પરમ હયાતુ પરમાત્મા તેમને સર્વદા સુખ શાન્તિમાં રાખવા સાથે દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષીસ કરે અને તેમના હસ્તે દેશહિતનાં તથા લોકહિતનાં વિશેષ કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sheth Dinshaw Fardunji Mulla.

Sheth Pestanji Manekji Kanga.

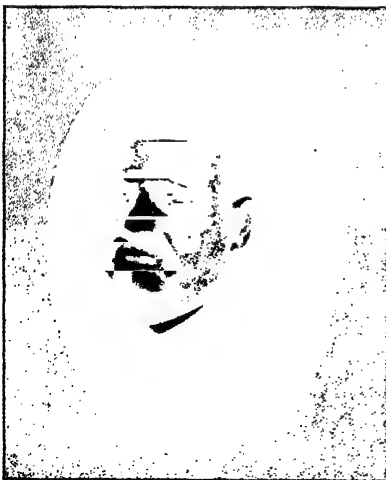
શેઠ દીનશાહ ફરદુનજી મુલ્લા.
મુંબઈના એક આગેવાન એડવોકેટ.

શેઠ પેસ્તાનજી માણેકજી કાંગા.
મુંબઈના એક આગેવાન સોશીસીટર.

Shreeyut Gokaldass K. Parekh.

Shreeyut Tribhuvandass N. Malvi.

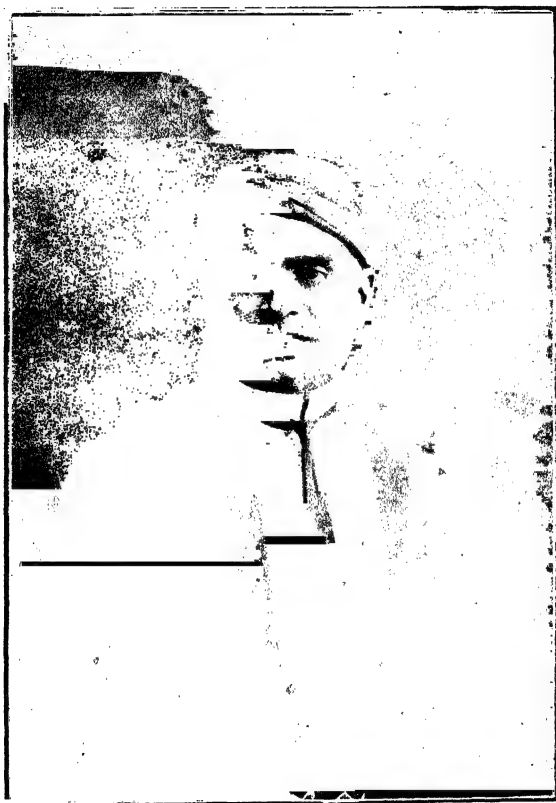

શ્રીયુત ગોકળદાસ કલ્હાનદાસ પારેખ.
મુંબઈના એક નામાંકિત ધારાશાસ્ત્રી.

શ્રીયુત ત્રીભુવનદાસ નરેન્દ્રભદ્રાસ માળવી.
મુંબઈના એક આગેવાન હિંદુ સોશીસીટર.

Shreeyut Visvanath Prabhuram Vaidya. J. P., M. R. A. S., Etc.

શ્રીયુત વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય. જી. પી., એમ. આર. એ. એસ., કૃત્યાદિ.

મુંબઈના એક નામોક્તિ પારંગત.

શ્રીયુત વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય.

બી. એ., બાર-એટ-લો., એમ. આર. એ. એસ., જે. પી. ઇત્યાદિ.

શ્રીયુત વિશ્વનાથભાઈ ન્યાતે પ્રશ્નોરા નાગર બ્રાહ્મણ છે. એમનો જન્મ સંવત ૧૯૧૯ ના ફાગણ સુદ આઠમના રોજ, સને ૧૮૬૩માં થયેલો હતો.

એમના વડવાઓના મૂળ પુરૂષ રામજી વ્યાસ જામ જ્ઞેધપુરમાં રહેતા હતા તેઓ વૈદ્ય વિદ્યા તથા કથા કીર્તનમાં કુશળ હોવાથી તે વખતના જામ શ્રી રણમલજી તરફથી તેમને ગરાસ આપવામાં આવ્યો હતો તેમજ ખાટવાના બાળી દરબારોએ નવું પરગણું વસાવતી વખત તેમને બોલાવી તેમના હસ્તે ગામને તોરણ બંધાવી ગરાસ બાંધી આપ્યો હતો. એ રામજી વ્યાસના વંશજોમાં ત્રીજી પેઢીએ દેવકૃષ્ણ નામે પુરૂષ થયા તેમને પોર-બંદરના રાણા શ્રી સુદતાનજીએ પોતાને ત્યાં બોલાવી તેમની પાસે એક યજ્ઞ કરાવેલો અને એક યજ્ઞ વ્યાસજીએ પોતે કરેલો. રાણા સાહેબે યજ્ઞ કરાવ્યો તે જગ્યા પર જગન્નાથજીનું મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું અને વ્યાસજીએ યજ્ઞ કર્યો તે જગ્યા તેમને કૃષ્ણપર્ણુ કરી ત્યાં અગ્નિકુંડની સ્થાપના કરાવી દેવકૃષ્ણ વ્યાસજીને અગ્નિહોત્રી નિમવામાં આવ્યા. આ બનાવ સંવત ૧૮૫૧માં બન્યો અને આ અગ્નિકુંડ સંવત ૧૯૩૦ સુધી ચાલુ હતો. દેવકૃષ્ણ વ્યાસથી ચોથી પેઢીએ જયકૃષ્ણ તથા પ્રભુરામ નામના બે ભાઈઓ થયા જેમાં જયકૃષ્ણભાઈએ એક આચાર્ય તરીકે તથા પ્રભુરામભાઈએ એક વૈદ્ય તરીકે મુંબઈ ઇલાકામાં સારી પ્રખ્યાતિ મેળવી છે. આ પ્રભુરામભાઈ તે ચરિત્ર નાયક વિશ્વનાથ ભાઈના પિતાજી થાય. લગભગ પાંત્રીસ વરસની ઉંમરે સંવત ૧૯૨૬માં કાઠીયાવાડમાંથી તેમનું મુંબઈ આગમન થયેલું અને તે પછી કાયમને માટે તેઓ મુંબઈમાંજ રહેલા. એટલુંજ નહિ પણ હવે તેમનાં વંશજો પણ મુંબઈમાંજ રહે છે. મુંબઈના નિવાસ દરમ્યાનની એમની કારકીર્દિ તથા એમનું ચરિત્ર જાણવા લાયક છે, પરંતુ અત્રે એને માટે સ્થાન નથી, એ જાણવાની જેમને આકાંક્ષા હોય તેમણે “મહાજન મંડળ”માં છપાયેલું અથવા જુદું છપાયેલું એમનું વૃત્તાંત વાંચવું. એમણે મુંબઈમાં “પ્રભુરામ જીવનરામ ઔષધાલય” સ્થાપ્યું. “પ્રભુરામ આયુર્વેદ કોલેજ” સ્થાપી. વેદધર્મ સલાનાં કામકાજમાં આગળ પડેલો ભાગ લીધો, અને મુંબઈમાં ત્રણ મોટા યજ્ઞો કરી સારી આખર મેળવી હતી.

શ્રીયુત વિશ્વનાથભાઈની બાલ્યાવસ્થા પોરબંદરમાંજ વ્યતિત થયેલી, અને ગુજરાતી અભ્યાસની શરૂઆત પણ ત્યાંજ થયેલી, પરંતુ એમના પિતાશ્રીનું મુંબઈ આગમન થતાં તેમનો અભ્યાસ મુંબઈમાં પૂર્ણ થયો હતો. સને ૧૮૮૩ માં એટલે વીસ વરસની વયે એમણે મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી અને તે પછી આગળ અભ્યાસ વધારવા તેઓ એલફીન્સ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા હતા.

અત્રે એક બાબત જણાવવી જરૂરની છે અને તે એ કે વિશ્વનાથભાઈનાં માતૃશ્રી એમની બાલ્યાવસ્થામાં ગુજરી ગયેલાં હોવા સાથે એમના પિતાએ બીજી વખત લગ્ન નહિ કર-

વાથી સાંસારિક તથા વ્યવહારિક કાર્યોનેા કેટલોક બોજે વિશ્વનાથલાઈ વડા પુત્ર હોવાથી તેમના પર હતો. આ બોજે એમના શિર પર આવવાનું કારણ એ હતું કે એમના પિતાશ્રીને બિલકુલ કુરસદ મળતી નહિ, એમના પિતા છેક સવારથી દરદીઓને દવા આપવાનું કામ શરૂ કરતા તે એક વાગ્યા સુધી ચાલતું અને પાછું ત્રણ વાગ્યેથી શરૂ કરતા તે રાતના નવ વાગ્યા સુધી ચાલતું, આ સ્થિતિને લીધે બે વખત રસોઈ કરવાનું, આવક બંધક સંભાળવાનું, ઘરમાં જોઈતી ચીજોની વ્યવસ્થા કરવાનું, નહાનાં ભાંડુઓની સંભાળ રાખવાનું, અને એવુંજ બીજું કેટલુંક કામ વિશ્વનાથલાઈને કરવું પડતું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે કૉલેજના એમના અભ્યાસમાં ખલેલ પડી અને મેટ્રિક પસાર કર્યા પછી બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવતાં તેમને અગીયાર વરસ જેટલો લાંબો સમય વીતિ ગયો. મતલબ કે બી. એ. ની પરિક્ષા એમણે સને ૧૮૯૫માં પસાર કરી. એજ અરસામાં એમના નહાનાલાઈએ પણ ડૉક્ટરની પરિક્ષા કરી પોતાના પિતાજીનું દવાખાનાનું કામકાજ પણ સંભાળી લીધું અને વિશ્વનાથલાઈએ બીજું બધું કામકાજ સંભાળી લઈ પોતાના પિતાશ્રીને નિવૃત્તિ આપી.

બી. એ. ની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી કાયદાનો અભ્યાસ કરી ધારાશાસ્ત્રી થવાની વિશ્વનાથલાઈની ઉમેદ હોવાથી તેઓ મેસર્સ ભાઈશંકર એન્ડ કાંગાની સોલીસીટરની પેડીમાં આર્ટિકલ ક્લાર્ક તરીકે દાખલ થયા. સાથે સાથે ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ પણ એમણે શરૂ કરી અને સને ૧૮૯૬માં વઢવાણ કેમ્પમાં સર વાઘજી મીલ સ્થાપન કરી, તે પછી સને ૧૮૯૭માં અત્રેના સ્વ. શેઠ લક્ષ્મીદાસ બીમજીએ સોલાપુરમાં લક્ષ્મી કોટન નામની મીલ સ્થાપન કરવાની તજવીજ કરી તેમાં પણ આગળ પડતો ભાગ લીધો અને તે પછી બે વરસે સ્વ. શેઠ દ્વારકાદાસ ધરમશીએ “ત્રીકમદાસ” મીલ સ્થાપી તેમાં તથા સને ૧૯૦૭માં સોલાપુરમાં સ્થાપાયેલી “વિજ્ઞા મીલ” ઉભી કરવામાં પણ તેમણે મદદ કરેલી. જેમાંની ત્રણ મીલોના ડીરેક્ટરનો હોદ્દો હાલ પણ તેઓ ભોગવે છે.

સને ૧૯૦૮માં એમણે મુંબઈમાં દેશી દવાઓ બનાવવાનું એક કારખાનું ઉભું કરવાની તજવીજ કરી, જે કારખાનું હાલ ઘણા સારા પાયા પર ચાલે છે, અને તેનું નામ “જંડુ કાર્માચ્યુટિકલ વર્ક્સ” છે. આ શિવાય બે વીમા કંપનીઓ ઉભી કરવામાં પણ તેમણે શ્રમ લીધેલો, જેમાંની એક ધિ બ્રિટાનીયા લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડના હાલ પણ તેઓ ડીરેક્ટર છે.

સને ૧૯૦૧માં કાયદાના અભ્યાસ અર્થે વિશ્વનાથલાઈ વિલાયત ગયેલા, અને ત્રણ વરસ અભ્યાસ કરી સને ૧૯૦૪માં બારીસ્ટર થઈ તેઓ સ્વદેશ પાછા ફરેલા. વિલાયતના ત્રણ વરસના નિવાસ દરમ્યાન એક વખત એમના પિતાશ્રીના સ્વર્ગવાસના કારણે તથા એક વખત કંઈ બીજા કારણસર એવી રીતે મળીને બે વખત તેમને સ્વદેશ આવવાની જરૂર પડી હતી.

વિશ્વનાથલાઈએ વિલાયતમાં ગુજરેલાં ત્રણ વરસોની કારકીર્દિ નોંધ લેવા લાયક છે. અભ્યાસની કુશળતા તથા વૈદ્યકશાસ્ત્ર અને સંસ્કૃત ભાષાની એમની પ્રવીણતાને

અંગે એમને મળેલ માનચાંદની વાત બાબુએ મૂકતાં એમની કારકીર્દિને ઝેબ આપે તેવાં બીજાં પણ કેટલાંક કાર્યો એમના હસ્તે થયેલાં, તેમજ રાજકિય ચળવળમાં પણ તેમણે આગળ પડતો ભાગ લીધેલો, તે ઉપરાંત એ વખત તેમણે જર્મનીની મુસાફરી પણ કરેલી. પહેલી વખતની મુસાફરીમાં એમને જર્મનીના સુપ્રસિદ્ધ પ્રોફેસર ડોઈ-સન Deussen ની મુલાકાત થયેલી. વિશ્વનાથભાઈ કહે છે કે અંગ્રેજી ભાષા બોલનારાઓમાં કોઈ પણ માણસ પ્રો. ડોઈસનના જેટલી પ્રવિણતા દર્શનશાસ્ત્રમાં ધરાવતો નથી. એ વિદ્વાને તત્વજ્ઞાનના વિષય પર જર્મન ભાષામાં બાર પુસ્તકો લખેલાં છે, જેમાંનાં છ આપણા દેશને લગતાં છે. એ પુસ્તકો તેમણે વિશ્વનાથભાઈને વાંચી સંભળાવતાં વિશ્વનાથભાઈને એમ માલુમ પડ્યું કે એમણે પાતંજલ યોગ દર્શનનું બરોબર વિવેચન કરેલું નથી. આ ઉપરથી તેમણે પ્રોફેસરને એ હકીકત નિવેદન કરી અને એ હકીકત સાંભળ્યા પછી પ્રોફેસરે પાતંજલયોગશાસ્ત્ર વિશ્વનાથભાઈ સાથે વાંચવાની ઇચ્છા બતાવી. જેના પરિણામે પ્રો. ડોઈસન, તેની પત્ની, વિશ્વનાથભાઈ અને પ્રો. ડોઈસનને ત્યાં શિખવા આવેલ અમેરિકાનો એક પ્રોફેસર એ ચારે જણાં એક એકાંત ટાપુમાં જઈને રહ્યાં, અને ત્યાં પ્રોફેસર ડોઈસને વિશ્વનાથભાઈ પાસેથી પાતંજલયોગશાસ્ત્ર બરોબર સાંભળી લઈ પોતાનાં પુસ્તકમાં તેનો યોગ્ય ઉદ્ધાપોહ કર્યો, આ ઉપરથી વિશ્વનાથભાઈની સંસ્કૃત ભાષાની પ્રવિણતા સારી રીતે સમજી શકાય છે.

સ્વદેશમાં આવ્યા પછી વિશ્વનાથભાઈએ એક બાહોશ બારીસ્ટર તરીકે સારી નામના મેળવેલી છે, અને તે ઉપરાંત વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં, સાહિત્યમાં, કોંગ્રેસ અને અન્ય રાજકિય બાબતોમાં, તેમજ યુનીવર્સિટી તથા કેળવણીના અન્ય કાર્યોમાં આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે. વેપાર ઉદ્યોગનાં એમનાં કાર્યોમાં ત્રણ મીલોના ડાયરેક્ટર તરીકેનો હોદ્દો મુખ્ય છે, સાહિત્યમાં, સાહિત્ય પરિષદમાં લીધેલો આગળ પડતો ભાગ, વેદધર્મ સભાના તંત્રી તરીકે કરેલું કામકાજ અને અંગ્રેજી, સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી ભાષામાં લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો એ બાબત મુખ્ય છે, કે એમણે રચેલાં પુસ્તકોની નોંધ નીચે પ્રમાણે છે. ૧) ન્યાયસાર. સંસ્કૃતમાં, અંગ્રેજી ટીકા સાથે ૨) Froce used in averent India ૩) Sushruta and his date. (4) A short paper on The Indian National Congress. ૫) હરિશ્ચંદ્ર નાટક ૬) સરસ્વતીચંદ્રનું અવલોકન. ૭) લોર્ડ લોરેન્સનું ચરિત્ર. ૮) પ્રમાણ વિચાર અને ૯) અદ્વૈતામૃત. કોંગ્રેસ અને રાજકિય બાબતોમાં, કેટલીક કોંગ્રેસોમાં તેમણે આપેલી હાજરી, વાંચેલા ભાષણો અને અદ્દાબાદની કોંગ્રેસ વખતે કોંગ્રેસના બંધારણની તેમણે રજૂ કરેલી યોજના એ મુખ્ય છે. એમની એ યોજનાના કોંગ્રેસ તરફથી વિચાર થયો હતો, અને હજુ પણ કોંગ્રેસનું બંધારણ એ વખતે થયેલી યોજના પ્રમાણે છે. યુનીવર્સિટી તથા કેળવણીનાં એમનાં કાર્યોમાં યુનીવર્સિટીના સો મેમ્બરોમાં જેમ બને તેમ સરકાર તરફથી ઓછા મેમ્બરો નિમાય અને પ્રજા તરફથી વધારે મેમ્બરો નિમાય તેવો ફેરફાર યુનીવર્સિટી એક્ટમાં કરાવવા એમણે તજવીજ કરેલી

અને તેમાં અમુક અંશે તેમને વિજ્ય પણ મળેલો, ઉપરાંત કેળવણીની વૃદ્ધિ અર્થે તેઓનો અન્ય પ્રયાસ પણ સ્તુતિપાત્ર છે. ગોકળદાસ તેજપાળ કચ્છ માંડવી હાઇસ્કુલ, કાનજી ધરમસી હાઇસ્કુલ ચીચન, ચંદા રામજી હિંદુ કન્યા હાઈસ્કુલ, દુર્ગાદેવી બોયઝ એન્ડ ગર્લ્સ સ્કુલ ઇત્યાદિ કેળવણીની સંસ્થાઓની સ્થાપનામાં તથા તે ચલાવવામાં તેમણે આજ સુધીમાં લીધેલો શ્રમ સુવિખ્યાત છે, વળી વરસો થયાં તેઓ આઠ દસ વિદ્યાર્થીઓને પોતાને ત્યાં રાખીને પણ મદદ આપે છે.

બારીસ્ટર તરીકે હાઇકોર્ટ તરફના, તેમજ રજવાડાઓના અને અન્ય પોલીટીકલ કેસમાં તેઓ વધારે પડતો ભાગ લીધે છે. ગુજરાત કાઠીયાવાડના ઘણા રાજવંશીઓના પરિચયમાં તેઓ આજ સુધીમાં આવેલા છે, અને ઘણા રાજવંશીઓ તરફથી તેમની સલાહ લેવામાં આવી છે, તથા હજી લેવાય છે. વળી વિરમગામ સ્ટેશન પરની જકાત માટે તેમણે વરસો સુધી લડત ચલાવી હતી, અને આખરે ૧૯૧૮ ની શરૂઆતથી એ જકાત નિકળી ગઇ છે.

એમની કારકીર્દિને ઝેબ આપનાર અને એમની વિદ્વતાની કદર કરનાર એક ખનાવ હાલમાંજ બનેલો છે, અને તે એ કે થોડાજ વખત પહેલાં પૂનામાં મળેલી પહેલી બોરીએન્ટલ કોન્ફરન્સની સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખ તરીકે તેમની ચુટણી કરવામાં આવી હતી.

શ્રીયુત વિશ્વનાથલાલ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર, સત્યવક્તા અને સાદા છે. એમની આજ સુધીની ઉજવણ કારકીર્દિ ભવિષ્યમાં વિશેષ ઉજવણ નિવડે અને એમના હસ્તે લોકહિતનાં વિશેષ કાર્યો થાય એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

Sheth Jehangir Dinshaw Davar.

શ્રી જહાંગીર દીનશાહ દાવર.

મુંબઈના એક આગિવાન ધારાસાજી.

Sheth Rustomji Dhanjibhai Shethna.

શ્રી રુસ્તમજી ધનજીભાઈ શેઠના.

મુંબઈની હાઈકોર્ટના પહેલા દેશી રીસીવર.

Shreeyut Kanaiyalal Maneklal Munshi, B. A., LL. B.

શ્રીયુત કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી, બી. એ., એલએલ. બી., એડવોકેટ.
શુભરાવના એક પ્રસિદ્ધ વાત્તાકાર.

શ્રીયુત કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી.

બી. એ., એલ. એલ. બી. એડવોકેટ.

શ્રીયુત કનૈયાલાલ મુનશી ન્યાતે ભાર્ગવ બ્રાહ્મણ, એમનો જન્મ ભરૂચમાં સને ૧૮૮૭ના ડીસેમ્બરની ૨૬મી તારીખે થયો હતો.

એમના સ્વ. પિતા શ્રીયુત માણેકલાલ નરસિંરામ મુનશી સરકારી નોકર હતા અને પોતાના વતન ભરૂચમાં જ ડેપ્યુટી કલેક્ટર તથા ફર્ટ કલાસ માજિસ્ટ્રેટના હોદ્દા તેમણે ભોગવ્યા હતા તેઓ સને ૧૯૦૧માં ગુજરી ગયા હતા.

શ્રીયુત કનૈયાલાલની બાલ્યાવસ્થા સુરતમાં વ્યતિત થયેલી અને અભ્યાસની શરૂઆત એમણે વડોદરામાં કરેલી. સને ૧૯૦૧માં મેટ્રિકની અને સને ૧૯૦૬માં સેકન્ડ કલાસ બી. એ. ની પરિક્ષાઓ એમણે પસાર કરેલી. તે પછી તેઓ મુંબઈની ગવર્નમેન્ટ લૉ કૉલેજમાં કાયદાના અભ્યાસ માટે દાખલ થયેલા અને ૧૯૧૦માં એલ. એલ. બી. ની ડીગ્રી એમણે મેળવેલી. તે પછી એડવોકેટનો અભ્યાસ કરી સને ૧૯૧૩માં એડવોકેટની અધરી પરિક્ષા પણ એમણે પસાર કરી.

શ્રીયુત કનૈયાલાલની કોલેજની ઠારકીર્દિ ઉજવણ હતી અને અભ્યાસ દરમ્યાન અભ્યાસમાં કુશળતા બતાવવા સાથે કેટલાંક ઇનામો પણ તેમણે મેળવ્યાં હતાં.

એડવોકેટ થયા પછી તેઓ વકીલાતના ધંધામાં પડ્યા અને શરૂઆતમાં કામની બહુ મારામારી નહિ હોવાથી કુરસદનો વખત જ્ઞાતિ સુધારણાના કાર્યોમાં, બહેર તથા રાજદ્વારી પ્રશ્નોના અભ્યાસમાં અને સાહિત્ય સંબંધી માહિતી મેળવવામાં ગાળ્યો. ભરૂચમાં દાદાભાઈ લાઇબ્રેરી સ્થાપી, હાલ તેઓ તેના ઉપ પ્રમુખ છે, જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓ માટે કેળવણી ફંડ સ્થાપવામાં મદદ કરી, જ્ઞાતિપત્ર ભાર્ગવના તંત્રી બન્યા, જ્ઞાતિપત્ર વાર્ષિકના સહતંત્રી તરીકે કામ કર્યું, નવજીવન અને સત્ય માસિકના સહયોજક બન્યા અને છેલ્લે શ્રીયુત જમનાદાસ દ્વારકાદાસની સાથે તેમના “ યંગ ઇન્ડિયા ” પત્રમાં પણ જોડાયા.

શ્રીયુત કનૈયાલાલ હાલ એડવોકેટનો ધંધો કરે છે, અને ઇન્ધર કૃપાથી તથા તેમની કાર્યકુશળતાથી તેમનો ધંધો ઘણી સારી રીતે ચાલે છે. ધંધામાં ધ્યાન આપવાની સાથે બહેર હિલચાલમાં ખાસ કરીને રાજદ્વારી અને તે પણ સ્વરાજ્યને લગતી હિલચાલમાં તેઓ વિશેષ લક્ષ આપે છે, અને તેવી સંસ્થાઓમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લીએ છે, અત્રેની હોમરૂલ લીગના તેઓ એક સેક્રેટરી છે, પ્રેસીડેન્ટ એસોસીએશનની કારોબારી કાઉન્સીલના એક સભાસદ છે અને ડીરેક્ટ કોંગ્રેસ કમિટીના પણ એક સેક્રેટરી છે, ટુંકમાં સ્વરાજ્યને માટે લાગણી રાખનારાઓમાંના તેઓ પણ એક છે.

પરંતુ આ સર્વ કરવાં એમની ઠારકીર્દિને વિશેષ ઝેબ આપે, મહાન પુરૂષોમાં એમની અણના કરાવે, અને એમનું નામ અમર રાખે એવું કૃત્ય તે એમની લેખન પ્રવૃત્તિ છે.

જેમ એક સલાનો પ્રમુખ બીજા ગૃહસ્થો કરતાં સલામાં મોટો આવે છતાં સલામાં અગ્રસ્થાન તો એનેજ મળે. એવુંજ કંઈક કનૈયાલાલના સંબંધમાં બન્યું છે. લેખન પ્રવિર્ત્તિમાં તેઓ થોડો વખત થયાં બેઠાયલા હોવા છતાં આધુનિક સર્વ વાર્તા લખનારાઓના મોખરે તેઓ પહોંચી ગયા છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાકનો અભિપ્રાય તો એવો છે કે એમના જેવો વાર્તાકાર છે પણ નહિ અને થયો પણ નથી. એક વાર્તાકાર તરીકે આવો ઉત્તમ અભિપ્રાય મેળવવા માટે લાઇ કનૈયાલાલને હું મુખારકળાદી આપું છું.

શ્રીયુત કનૈયાલાલે વાર્તાનાં નીચેનાં પુસ્તકો લખેલાં છે ૧) મહારી કમળા અને બીજી ત્રણ ૨) વેરની વસુદાત ૩) પાટણની પ્રભુતા ૪) ગુજરાતનો નાથ અને ૫) કોનો વાંક ?

આ પાંચે પુસ્તકો માટે જાહેર પત્રો તથા પ્રસિધ્ધ સાક્ષરોએ સારા અભિપ્રાય આપેલ છે અને પાંચે પુસ્તકો ખરેખર છે પણ વાંચવા લાયક, પરંતુ ગુજરાતનો નાથ એ કનૈયાલાલનો સર્વ કૃતિઓનો શિરોમણી છે અને એમની કૃતિઓના શિરોમણીનો માફક ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિધ્ધ થયેલાં સર્વ નોવેલનો પણ તે શિરોમણી છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક એટલું બધું સરસ લખાયું છે, અને તેનાં પાત્રો એવાં ઉત્તમ આળેખાયેલાં છે કે બીજાઓનું વચસ્વ ભાગ્યેજ ઠબૂલ કરે તેવા અભિમાની સાક્ષરોએ પણ એ પુસ્તકના ગુણ ગાયા છે. અને એક સર્વોત્તમ નોવેલ તરીકે તેને કબૂલ રાખેલ છે. ગુજરાતી ભાષામાં સર્વોત્તમ ગણાતાં “સરસ્વતી ચંદ્ર” નોવેલની જગ્યા હવે કોઈ “ગુજરાતનો નાથ” ને આપતું હોય ત્યાં ભવિષ્યમાં આવે તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

“ગુજરાતનો નાથ” નાં પાત્રો સંબંધમાં લખતાં શ્રીયુત નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટીયા એજ પુસ્તકના ઉપોદ્દઘાતમાં લખે છે કે—“મુંબલ, ઠાકમજરી, અને મીનલ-દેવી ઇત્યાદિ પાત્રો તો અન્યની ઉપમાથી પરિચય અપાય હેવાં નથી, એ તે એજ, અન્ય નહિ એમ અનન્વય અલંકારનું તત્ત્વ હેમની વ્યક્તિતામાં પ્રવિષ્ટ થયેલું નજરે પડે છે. એ પાત્રો અનિશ્ચિત રેખાવાળી શિથિલ વ્યક્તિતાનાં નથી, અમુક વર્ગનાં type નમૂના રૂપ નથી. જગતમાં શોધવા જઈએ ને જરાક શ્રમ કરીએ તો વિદ્યાચતુર, માનચતુર, અને ગુણસુંદરી વિગેરે તો શું ? પણ બુદ્ધિધન, સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદસુંદરીએ જડે ખરાં (કારણ કે) એ અમુક વર્ગનાં types પ્રતિનિધિભૂત રૂપ છે. સમર્થ હાથથી ઘડાયેલાં છતાં વ્યક્તિતાના અંશમાં અનન્વય પામનારાં અનન્ય નથી, ત્હારે રા. કનૈયાલાલની સૃષ્ટિમાં વ્યક્તિતાના ઉપર કહેલા ગુણો મૂળે જણાય છે.” પ્રસ્તુત વાર્તામાં આવેલાં, ત્રિભૂવનપાળ અને કાશ્મીરાદેવી એ બે પાત્રો પણ એવાં પ્રભાવશાળી નથી.

શ્રીયુત કનૈયાલાલ મુંબઈને ધંધાની ઘણી જાળ બેઠા છતાં હાલમાં પણ તેમની લેખન પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે, અને તેઓ વીસમાં સદીમાં “પૃથ્વી વલ્લભ” નામની વાર્તા લખે છે. એટલુંજ નહિ પણ હાલમાં તેઓ પંબળ તરફ ગયેલા અને ત્યાં થયેલ રમખાણો સંબંધી તપાસ ચલાવનારી કમિટીમાં નિમાયેલા હતા.

લાઇ કનૈયાલાલની એક ધારાશાસી, એક વાર્તાકાર, તથા એક સ્વરાજ્યવાદી તરીકેની આજ સુધીની કારકિર્દી નોંધ લેવા લાયક છે અને એમની ભાવિ કારકિર્દી હજી વિશેષ ઉજવણ નિવડવા સંભવ છે.

મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી કવિ સુંદરજી પુંજભાઈએ રચેલાં પુસ્તકોમાંનાં

ત્રણ ઉત્તમ પુસ્તકો.

આનંદ સાથે ઉપદેશ આપનાર, દુનિયાદારીની માહિતી બક્ષનાર, અને રજ-
વાડામાં બનતા બનાવોનો તાદરશ ચિતાર બતાવનાર એક રસિક નોવેલ

સત્યવાદી સુંદરલાલ અથવા રાજરંગ.

આવૃત્તિ ત્રીજી. કિંમત રૂપિયા ત્રણ.

સદરહુ રાજરંગનું પુસ્તક ધણુજ રસિક, સુખોત્તમ અને લોકોપયોગી હોવાથી તેની પહેલી તથા બીજી આવૃત્તિની તમામ નકલો ખલાસ થઈ ગયેલી છે, અને છતાં પણ હજી એ પુસ્તકની લોકો તરફથી ઉપરા ઉપર માગણી થવા કરે છે, પરંતુ બીજા પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાના વ્યવસાયમાં શેઠાણુ થવાને લીધે તેની ત્રીજી આવૃત્તિ આજ સુધીમાં અમો પ્રસિદ્ધ કરી શક્યા નથી, પરંતુ માગણી ધણી વધી જવાને લીધે હવે ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. જે ધણાજ સુધારા તથા ચિત્તાર્પક ચિત્રોના વધારા સાથે થોડાજ વખતમાં બહાર પડશે. પુસ્તકનું કદ લગભગ ૫૦૦ પૃષ્ઠનું થશે અને બાઈન્ડીંગ પાકું તથા સોનરી બનાવવામાં આવશે. કિંમત માત્ર રૂપિયા ત્રણ.

તેવુંજ રસિક, બોધક અને લોકોપયોગી એક બીજું પુસ્તક.

વીરવટ અને રૂપાળી રાણી.

આવૃત્તિ ત્રીજી. કિંમત રૂપિયા ત્રણ.

રાજરંગના પુસ્તકની માફક ઉપરનું પુસ્તક પણ તેટલુંજ લોકપ્રિય થયેલ છે, અને તેની પણ એ આવૃત્તિ ખલાસ થવા છતાં હજી માગણી આવેજ છે, તેથી એ પુસ્તકની પણ ત્રીજી આવૃત્તિ કઢાવવાનું નક્કી કર્યું છે. તે પણ રાજરંગની માફક ધણા સુધારા તથા સુંદર ચિત્રોના વધારા સાથે થોડાજ વખતમાં બહાર પડશે. સદરહુ પુસ્તકનું કદ તથા બાઈન્ડીંગ વિગેરે બધું રાજરંગના જેવુંજ ઉત્તમ થશે, અને તેની કિંમત પણ તેજ પ્રમાણે એટલી કે માત્ર રૂપિયા ત્રણ રાખવામાં આવશે.

મારા પિતાશ્રીની રચેલી પ્રસિદ્ધ તથા અપ્રસિદ્ધ કવિતાઓનો સંગ્રહ.

લગભગ ત્રણ હજાર રસિક અને બોધક છંદોનો એક અપૂર્વ ભંડાર.

સુંદર સંગીત.

આવૃત્તિ બીજી-કિંમત રૂપિયા સવા.

આ પુસ્તકની અંદર લગભગ ત્રણ હજાર રસિક અને બોધક છંદોનો સમાવેશ કરેલ છે, અને એકસો કરતાં પણ વધારે જુદા જુદા વિષયો છે, જેમાંથી દરેક માણસને પસંદ પડતો અમુક વિષય તો અવશ્ય મળી શકે છે. પુસ્તકનું કદ ૩૧૨ પૃષ્ઠ, પાકું બાઈન્ડીંગ, છતાં કિંમત માત્ર રૂપિયા સવા.

ત્રણે પુસ્તકો લાઘ્યેરીઓ વિગેરેમાં રાખવા માટે મંજુર થયેલ છે.

મળવાનું મુખ્ય સ્થળ:—વહીભજી સુંદરજી પુંજભાઈ—રાજકોટ.

વિભાગ નવમો—પ્રસિદ્ધ વૈદ્ય, ડાક્ટરો.

Dr. Hormusji Manekji Masina, F. R. C. S., J.P., Etc.

૩૧. હોરમસજી માણેકજી માસીના, એફ.આર.સી.એસ., જે.પી., ઇત્યાદિ.
મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર.

K. B. Dr. Nusarvanji Hormusji Choksi, M. D., J. P. Etc.

આ. આ. ડોક્ટર નસરવાનજી હોરમસજી ચોકસી, એમ. ડી., જે. પી., ઈત્યાદિ.
મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર.

ખા. બા. ડોક્ટર નસરવાનજી હારમસજી ચોકસી.

એમ. ડી., એલ. એમ. એન્ડ એસ., જે. પી. ઇત્યાદિ.

ખા. બા. ડોક્ટર ચોકસીનો જન્મ સને ૧૮૬૧ ના અક્ટોબરની ૭ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. મુંબઈની એલફીસ્ટન હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ કરીને વેધક અભ્યાસ માટે તેઓ સને ૧૮૭૯ માં ગ્રાન્ટ મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થયા હતા. વેધક અભ્યાસ દરમ્યાન એક વિદ્યાર્થી તરીકેની તેમની કારકીર્દિ ઘણી ઉત્તમ હતી અને સહુમાં તેઓ મોખરે રહેતા હતા. એલ. એમ. એન્ડ એસ.ની ડીગ્રી એમણે પહેલે નંબરે મેળવી હતી.

અભ્યાસ દરમ્યાન ઘણાં ઇનામો તથા સ્ટોલરશીપો પણ તેમણે મેળવ્યાં હતાં, જેમાં વનસ્પતિશાસ્ત્રની કુશળતા માટે અપાતી ‘લીસ્મો સ્ટોલરશીપ,’ નિદાનશાસ્ત્રની કુશળતા માટે અપાતું ‘સર દાવસજી જહાંગીરજી પ્રાઇઝ’ અને વેધક કુશળતા માટે અપાતો ‘સર જમશેદજી જીજીભાઈ ગોલ્ડ મેડલ’ ઇત્યાદિ મુખ્ય હતાં.

એમની કુશળતાથી કોલેજના તે વખતના પ્રિન્સિપાલે ખુશી થઇ એમને શસ્ત્ર વિદ્યા, વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને મેટિરીયા મેડિકાના આસીસ્ટન્ટ પ્રોફેસર નિમ્ત્યા હતા, જે હોદ્દો એમણે ત્રણ વરસ સુધી ભોગવ્યો હતો. તે પછી સને ૧૮૮૪ માં ‘ફેક્ટરી કમી-શન’માં તેમને નિમવામાં આવ્યા હતા, અને તેમણે બજાવેલ સેવાને માટે સરકાર તરફથી સંતોષ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. વળી સને ૧૮૮૮ માં શિતળાનો રોગ ફાટી નિકળતાં ગ્રાન્ટરોડની શિતળાની હોસપીટલ ખાતે તેમને નિમવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેમણે ઘણુંજ સાફ કામ કરવાથી તેમને ફરીથી એ જગ્યાપર નિમી સને ૧૮૯૧ સુધી રાખવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ આ સર્વ કરતાં ડોક્ટર ચોકસીને વધારે કીર્તિ અપાવનાર અને વધારે પ્રખ્યાત કરનાર, કામકાજ તે આર્થર. રોડ હોસપીટલમાં તેમણે મરકીના દરદીઓની ઠરેલી સારવારનું હતું. આ સિવાય માટુંગાના લેપર એસીલેમમાં તેમણે કરેલું કામકાજ પણ વખાણુને પાત્રજ છે. ત્યાં આગળ તેમણે બજાવેલા કામકાજથી બહીંનના પ્રખ્યાત પ્રોફેસર મીં. કોચને ઘણીજ સારી અસર થવાથી તેમણે સને ૧૮૯૭ માં બહીંનમાં ‘લેપર કોન્ફરન્સ’ મળવાની હતી તેમાં હાજર થવાનું ડોક્ટર ચોકસીને આમંત્રણ આપ્યું હતું.

સને ૧૮૯૨ ની સાલથી ડોક્ટર ચોકસી આર્થર રોડ હોસપીટલમાં જોડાયેલા, જ્યાં એમણે ઘણાં વરસ સુધી કામ કરેલું છે. સને ૧૮૯૬-૯૭ માં મુંબઈમાં પહેલવહેલી સખત મરકી ફાટી નિકળી ત્યારે ડોક્ટર ચોકસીએ આ હોસપીટલમાં રહી ઘણુંજ સાફ કામ

બળવેલું જેને લીધે સરકાર તથા મ્યુનીસીપાલિટીની તેમજ બહાર પ્રજાની પ્રીતિ તેમજ મેળવેલી, એ વખતે એમણે બળવેલ કામકાજના સંબંધમાં જુદા જુદા અમલદારોએ સારા અભિપ્રાય આપી એમનાં વખાણ કરી પોતાના તરફનો સંતોષ બહાર કરેલો. એમને મળેલ અભિપ્રાયમાંના બેના નમુના અત્રે આપેલ છે.

મી૦ ડબલ્યુ. એલ. હાર્વેનો અભિપ્રાય:—

I personally as well as the city, are much indebted to you for the admirable way in which the hospital work under you has always been executed."

મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીના તે વખતના કમીશનર મી૦ પી. એચ. સ્નો. સી. આઈ. ઇ.નો અભિપ્રાય:—

"On the Arthur Road Hospital has fallen the brunt of the work during the plague epidemics of 1896-97 and 1897-98, and throughout this very trying time Dr. Choksy has worked with a courage, zeal and energy that are beyond all praise night and day he has laboured at the hospital, and the results obtained by him in plague treatment are some of the best in the country. Both Government and the Corporation have recognised the splendid services of Dr. Choksy, and I can only add my feelings of high appreciation of his courage, humanity, medical skill and devotion to duty,

એક બાહોશ ડોક્ટર તરીકે કામ કરવાની સાથે એમણે એક વેંચક માસિક પણ સ્થાપેલું જે સને ૧૮૯૩ થી ૧૮૯૬ સુધી ચાલેલું, અને વેંચક પુસ્તક તથા લેખો પણ લખેલા.

કોઠ, મરકી, શિતળા, કેલેરા, મુંબઈના અનેક પ્રકારના તાવો અને બીજા પણ કેટલાંક દરદોની કુશળતાને માટે ડોક્ટર ચોકસીએ આજ સુધીમાં ભારે પ્રખ્યાતિ મેળવી છે. આથી રાઉ હોસપીટલ ઉપરાંત સને ૧૯૦૨ થી એમને મરાઠા લેગ હોસપીટલનું કામકાજ પણ સોંપવામાં આવેલ.

ડોક્ટર ચોકસીએ મરકી દરમ્યાન કરેલ કામકાજથી ખુશી થઈ સને ૧૮૯૭ માં એમને ખાન બહાદુરનો ઇલ્કાબ આપવામાં આવેલો, અને સને ૧૮૯૮ માં chevalier of The Crown of Italy નો ઇલ્કાબ મળેલો. સને ૧૯૦૦ માં તેમને એમ. ડી. નો ઇલ્કાબ મળેલો, અને ૧૯૦૧ માં મ્યુનીસીપીટીની મેડિકલ સોસાયટીના અને સને ૧૯૦૩ માં ક્લોરેન્સની મેડિકલ પ્રીક્ટીકલ એકેડેમીના તેઓ મેમ્બર નિમાયલા, એટલુંજ નહિ પણ એજ વરસમાં એમને જે. પી. નો ઇલ્કાબ પણ આપવામાં આવેલો હતો, આ પછી પણ ડોક્ટર ચોકસીની કારકીર્દિમાં આજ સુધીમાં ઘણા નોંધવા જેવા બનાવો બનેલા છે, અને મુંબઈના એક બાહોશ ડોક્ટર તરીકે તેઓ પુરવાર થયા છે.

Dr. Nussarvanji Fakirji Surveyer, B. Sc., M. D., J. P., Etc.

ડૉક્ટર નસરવાનજી ફકીરજી સર્વેયર, બી. એસસી., એમ. ડી.જે. પી. ઇત્યાદિ.

મુખ્યના એક પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર.

Dr. Nadirshaw Hormusjee Edalji Sukhia, L. M. & S., L. V. Sc., J. P. Etc.

ડૉક્ટર નાદિરશા હોરમસજી એદલજી સુખીયા,
એલ. એમ. એન્ડ એસ., એલ. વી. એસસી., જે. પી. ઇત્યાદિ.
મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર, અને કારપોરેશનના અગ્રેસર.

ડોક્ટર નાદિરશાહ હોરમસજ એદલજ સુખીયા.

એલ. એમ. એન્ડ એસ., એલ. વી. એસ. સી., એફ. આર. એસ. ઇન્સ્ટીટ્યૂટ., જે. પી.

ડોક્ટર નાદિરશાહનો જન્મ સને ૧૮૬૦ ના મે માસની ૨૬ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો. એમના વડિલો મૂળ નવસારીના વતની પણ પછી સુરતમાં જઈ વસેલા જ્યાં તેઓ રેશમી કાપડનો વેપાર કરતા હતા, સુરતથી મુંબઈમાં પહેલવહેલા આવી વસનાર ડોક્ટર નાદિરશાહના દાદા શેઠ એદલજ દાદાભાઈ સુખીયા હતા, જેઓ સને ૧૭૮૫ ના અરસામાં મુંબઈ આવ્યા હતા અને શરૂઆતમાં થોડો વખત છુટક વેપાર કર્યા પછી અંગ્રેજ વેપારીઓની સાથે લીલાંઉના ધંધામાં ભાગ રાખ્યો હતો. તેઓ સને ૧૮૬૧ માં પોતાની પાછળ પાંચ પુત્રો તથા બે પુત્રીઓ મુકી ગુજરી ગયા હતા. આ પાંચ પુત્રોમાં ડોક્ટર નાદિરશાહના પિતા હોરમસજ સહુથી મોટા હતા, તેમણે પોતાની જીંદગીનો ઘણો ભાગ મેસર્સ ઇર્લ લેધમને ત્યાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે ગાળ્યો હતો, તેઓ સને ૧૮૭૮ માં પોતાની પાછળ ચાર પુત્રો અને પાંચ પુત્રીઓ મુકી ગુજરી ગયા હતા, એમના ચાર પુત્રોમાં સહુથી ન્હાના ડોક્ટર નાદિરશાહ જેમની ઉંમર પિતાના અવસાન વખતે અઠાર વરસની હતી.

ડોક્ટર સુખીયાનાં માતૃશ્રીનું નામ બાઇજીમાય હતું, જેઓ સને ૧૯૦૨ માં ડોક્ટર સુખીયાને સારી જાહોજલાલીમાં મુકીને તેમજ તેમની આબાદ સ્થિતિ જોઈને સ્વર્ગ-વાસી થયાં હતાં. ડોક્ટર સુખીયા એમના સહુથી ન્હાના પુત્ર હોવાથી તેમના પ્રત્યે તેમને વિશેષ મમતા હતી, અને તેમના અભ્યાસમાં આગળ વધવાની હિંમત આપનાર અને દરેક પ્રકારની સગવડ કરી આપનાર એ બાઇજી હતાં. ડોક્ટર સુખીયાને પણ એમનાં માતૃશ્રીના માટે સારી લાગણી હતી, અને આજે પણ તેઓ તેમને ઘણાજ માનપૂર્વક યાદ કરે છે. ડોક્ટર સુખીયા કહે છે કે “ મેં કંઈ પણ નામના મેળવી હોય, પૈસો મેળવ્યો હોય કે સારી સ્થિતિએ હું પહોંચ્યો હોઉં તો એ બધો પ્રતાપ મારાં મહુમ માતૃશ્રીનો છે, અને મારી સ્થિતિને માટે હું અંતઃકરણપૂર્વક એમનો આભારી છું.” પોતાનાં માતૃશ્રી પ્રત્યેની આવી ઉત્તમ લાગણીને માટે ડોક્ટર સુખીયાને ધન્યવાદ થટે છે.

ડોક્ટર નાદિરશાહે અંગ્રેજી શિક્ષણ એલ્ફ્રીસ્ટન હાઇસ્કૂલમાં લીધું હતું અને સને ૧૮૭૭ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી, તે પછી તેઓ ગ્રાંટ મેડિકલ કોલેજમાં ચેલક અભ્યાસ માટે જોડાયા હતા અને પાંચ વરસ અભ્યાસ કરી સને ૧૮૮૨ માં એલ. એમ. એન્ડ એસ.ની પરિક્ષા પસાર કરી હતી.

એલ. એમ. એન્ડ એસ.ની પરિક્ષા પસાર કરવાથી આસીસ્ટન્ટ સર્જનની સરદારી નોકરીની જગ્યા એમને મળવી જોઈએ તે એમને નહિ આપવાં, એમનાથી નીચે નંબર

પાસ થયેલ આશામીને આપવામાં આવ્યાથી ડોક્ટર સુખીયાને માઠું લાગ્યું અને એમણે આ પ્રમાણે ચાલતા અન્યાયની સવિરતર હકીકત સરકારને લખી જણાવી. તે પછી સર જમશેદજી હોસપીટલમાં તેમની નિમણૂંક થઈ, અને બે વરસની ફેરબદલી પછી સને ૧૮૮૬ માં ધુળીયા જીલ્લાના માલેગામમાં તેમને મોકલવામાં આવ્યા.

માલેગામના તેમના નિવાસ દરમ્યાન ત્યાં આગળ હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે મોટું હુલ્લડ થયેલું, જેની તમામ વિગત એમણે સરકારને જણાવી સરકારની તથા પ્રજાની પ્રાંતિ મેળવી હતી, તેમજ લાંચના બે કેસ ઉઘાડા પાડી ગુન્હેગારોને સજા કરાવી હતી.

સને ૧૮૮૬ માં બર્મા પ્રાંત સરકારે ખાલસા કર્યો અને ત્યાંના રાજાને પકડી લાવવામાં આવ્યો, તેને રતનાગીરી મુકામે થોડા વખતને માટે ડોક્ટર સુખીયાના સ્વાધીનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો, તે પછી મુંબઈમાં નવી ઉઘડનારી જનવરોની કોલેજના લેકચરર-અધ્યાપક તરીકે તેમને નિમવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં સને ૧૮૯૦ સુધા એમણે કામ કર્યું હતું આ પછી સરકારે એમને એડન મોકલવા વિચાર કરેલો, પણ તે વાત તેમણે કબૂલ કરી નહોતી, અને સર્જન જનરલના હેડ ક્લાર્ક આસીસ્ટન્ટ સર્જનોની કૃપે તેમ ફેરબદલીઓ કર્યા કરતાં તે બાબત સર્જન જનરલનું ધ્યાન ખેંચી સરકારી નોકરીનું એમણે રાજીનામું આપ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૯૦ ના જુન માસમાં સરકારી નોકરીથી મુક્ત થઈ એમણે મુંબઈમાં ખાનગી ડોક્ટર તરીકે ધંધો શરૂ કરેલો, જે ધંધો હાલ પણ તેઓ કરે છે, અને મુંબઈના પ્રખ્યાત તથા આગેવાન ડાક્ટરોમાં એમની ગણતરી થાય છે. શરૂઆતમાં એમણે પોતાનું દવાખાનું ગીરગામમાં ખોલ્યું હતું, અને થોડા વખત પછી પાયધુણી તરફ એક બીજી શાખા ખોલી હતી. તેઓ માણસોની દવા કરતા તેની સાથે જનવરોની દવા પણ કરતા હતા.

સને ૧૮૯૦ થી ૧૮૯૬ સુધી બન્ને દવાખાના ધમધોઠાર ચલાવ્યા પછી એમના મોટા બાઈ જહાંગીરજી કે જેમની એમને જનવરોના દવાખાનામાં મદદ હતી તેઓ ગુજરી જવાથી જનવરોનું દવાખાનું બંધ કરવાની તેમને ફરજ પડી હતી.

ડોક્ટર સુખીયાનાં આહકોમાં મુસલમાન-મેમ્બર કોમનાં માણસો વિશેષ હોવાથી એમણે મેમ્બર મહોદલામાં પોતાનું દવાખાનું રાખ્યું હતું, અને સને ૧૮૯૩ માં હિંદુ મુસલમાનોનું મોટું હુલ્લડ થયું ત્યારે એમનું દવાખાનું મેમ્બર મહોલામાં હતું.

સને ૧૮૯૬ માં તેઓ મ્યુનીસીપાલિટીના એક પ્રતિનિધિ તરીકે બહાર પડ્યા હતા, પરંતુ સામા જખરા હરીફો હોવાથી ફતેહમંદ થઈ થકયા નહોતા, પરંતુ તે પછીની સને ૧૯૦૧ ની ચુંટણી વખતે તેઓ એક પ્રતિનિધિ તરીકે ચુંટાયા હતા, તે વખતથી આજ સુધી દરેક વખતે તેઓ ચુંટાયા કરે છે, અને આજે લગભગ વીસ વરસ થયાં ફોરપોરેટરની જગ્યા ભોગવે છે.

સને ૧૯૧૧ માં તેઓ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના મેમ્બર નિભાયા હતા, અને સને ૧૯૧૮ સુધી તેઓ એ કમિટીમાં હતા સને ૧૯૧૮ માં એ કમિટીના પ્રમુખપદ પર એમનો હક્ક પહોંચતો હતો, પરંતુ પૂરતા વોટ નહિ મળવાથી એ હોદ્દો તેઓ મેળવી શક્યા નહોતા. તે પછી સને ૧૯૧૬ માં મ્યુનીસીપાલિટીના પ્રમુખપદને માટે એમણે ઉમેદવારી કરી હતી, અને તેઓ સહુથી જીત્યા તથા અનુભવી હતા, પરંતુ એ વખતે પણ વોટ નહિ મળવાથી એ હોદ્દો તેઓ મેળવી શક્યા નહોતા.

ડોક્ટર સુખીયા મ્યુનીસીપાલિટીના એક જીના અને અનુભવી સભાસદ, તેમજ એક જીના અને અનુભવી ડોક્ટર તથા પશુ વેદ છે. વેટરનરી—પશુ વિદ્યાની એલ. વી. એસ. ની જે ડીગ્રી તેમણે મેળવેલી છે, તે ડીગ્રી મુંબઈના ઘણાજ થોડા ડોક્ટરોને મળેલી છે.

સને ૧૯૧૧ માં જે. પી. નો ઇલકાબ તથા સને ૧૯૧૬ માં આંતરરી માજિસ્ટ્રેટનો હોદ્દો મેળવવાને ડોક્ટર સુખીયા ભાગ્યશાળી થયા છે, અને તેજ વરસમાં પારસી ચીફ મેટ્રિમોનીયલ કોર્ટના એક ડેવીગેટ તરીકે પણ તેઓ ચુંટાયેલા છે.

ડાક્ટર વિનાયક રામચંદ્ર ભાજેકર.

ડાક્ટર ભાજેકર ન્યાતે ચિતપાવન બ્રાહ્મણ છે, એમનો જન્મ સને ૧૮૬૬ ના મે માસની ૨૭ મી તારીખે પૂના શહેરમાં થયો હતો.

એમના વડિલોનું કુટુંબ ખાનદાન અને ઘણું આબરૂદાર તથા સમૃદ્ધિવાન છે, તેઓ જાગીરદાર છે, અને પરશુરામ ક્ષેત્ર તથા ભાજેના ઇનામદાર છે, ડાક્ટર વિનાયકના પિતાએ કાઠીયાવાડનાં દેશી રાજ્યોમાં અમલદાર તરીકે કેટલાંક વરસો સુધી નોકરી કરી કાઠીયાવાડમાં પણ સારી પ્રખ્યાતિ મેળવી છે, જામનગરના ન્યાયાધિશ તથા ધાંગધાના દીવાન તરીકેનો હોદ્દો તેમણે કેટલાંક વરસો સુધી ભોગવ્યો હતો. તેઓ ઇ. સ. ૧૮૯૨ માં પોતાની પાછળ બે પુત્રો તથા એક પુત્રી મુકી સાઠ વરસની વયે સ્વર્ગવાસી થયા હતા. ડાક્ટર વિનાયકે પૂનાની ન્યૂ ઇંગ્લીશ સ્કૂલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધું હતું, અને સને ૧૮૮૭ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરી વધારે અભ્યાસને માટે તેઓ ડેકન કોલેજમાં જોડાયા હતા, પરંતુ તે પછી વૈદક અભ્યાસ તરફ એમનું વલણ થવાથી ગ્રાન્ટ મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થયા હતા અને સને ૧૮૮૯ થી ૧૮૯૪ થી સુધી વૈદક અભ્યાસ કરી એલ. એમ. એન્ડ એસ.ની ડીગ્રી મેળવી હતી. અભ્યાસ દરમ્યાન શસ્ત્રવિદ્યામાં તેઓ કુશળ હતા. અને એ વિષયનાં લગતાં ઇનામો તેમણે મેળવ્યાં હતાં.

સને ૧૮૯૫ માં તેઓ વિશેષ અભ્યાસને માટે ઇંગ્લાંડ ગયા હતા અને સને ૧૯૦૦ સુધી ત્યાં રહ્યા હતા, જે દરમ્યાન એલ. આર. સી. પી., એફ. આર. સી. એસ., તથા ડી. પી. એચ.ની ડીગ્રીઓ તેમણે મેળવી હતી.

સને ૧૯૦૦ માં સ્વદેશ આવીને થોડો વખત સર જમશેદજી હોસપીટલમાં કામ કર્યા પછી સને ૧૯૦૨ માં એમણે વાઢકાપની હોસપીટલ ખોલેલી છે, જે સેન્ડહર્સ્ટ રોડપર વનિતા વિશ્વામની પાછળના ભાગમાં આવેલી છે. આ હોસપીટલમાં શરૂઆતના છ બિછાનાની સગવડ હતી, જે ધીમે ધીમે વધીને આજે લગભગ ૪૦ બિછાનાની સગવડ થયેલી છે, અને મુંબઈની પ્રખ્યાત ખાનગી હોસપીટલમાં આ હોસપીટલની પણ ગણતરી થાય છે. ડાક્ટર ભાજેકરની ઓપરેશનની કુશળતા તથા એમના હસમુખા સ્વભાવથી અને બીજી કાર્યકુશળતાથી આ હોસપીટલની દિનપ્રતિદિન આબાદી થતી જાય છે, અને લોકોની લાગણી તેના તરફ ખેંચાતી જાય છે.

ડાક્ટર ભાજેકરે પોતાની કુશળતાથી મુંબઈના પ્રખ્યાત ડાક્ટરોમાં જગ્યા મેળવેલી છે, અને એક બાહોશ ડાક્ટર તરીકે તેઓ પુરવાર થયા છે. છેલ્લી લડાઈ દરમ્યાન તેમણે સરકારને પણ મદદ કરેલી છે, અને લેડી હાર્ડીંગ વોર હોસપીટલના સર્જન તરીકે પાંચ વરસ સુધી કામ કરેલું છે, એમની સેવા લક્ષમાં લઈ સરકારે એમને લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ તથા એમ. બી. ઇ.નો ઇલ્કાબ આપેલ છે.

Dr. Vinayak Ramchandra Bhajekar.

ડૉ. વિનાયક રામચંદ્ર ભાજેકર.
મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર.

Dr. Kavasji Edalji Dadachanji.

ડા. કાવસજી એદલજી દાદાચાનજી.

મુંબઈની મુન્શીરીયાડીટીના

અને ૧૯૧૧ ના પ્રમુખ.

Dr. Faramroz R. Parekh.

ડા. ફરામરોઝ આર. પારેખ.

સેન્ટ્રલ ટ્રેડિંગ પર્સની પ્રસિદ્ધ યોગેશ

લોસ પીટલના સ્થાપક.

Li. Dr. Kekhusru Kersasp Dadachanji.

લેફ. ડૉ. કેકુશરુ કેરશાસ્પ દાદાચાનજી.

મુંબઈના ઐદ આગેવાન ડૉક્ટર.

Dr. Phiroz C. Bharucha, M. D.

ડૉ. ફીરોઝ સી. ભરુચા, એમ. ડી.

મુંબઈના ઐદ આગેવાન ડૉક્ટર.

Dr. Punshi Hirji Mesri, L. M. & S., J. P., Etc.

ડા. પુનશી હીરજી મેસરી. એસ. એમ. એન્ડ. એસ., જે. પી., ઈત્યાદિ.
મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર.

ડૉક્ટર પુનશી હીરજી મેસરી.

એલ. એમ. એન્ડ. એસ., જે. પી. ઇત્યાદિ.

ડૉક્ટર પુનશી ન્યાતે કચ્છી દશા ઓશવાળ વાણિયા છે, એમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૭ ના ભાદરવા વદ ૫ ના રોજ મેસરી કુટુંબમાં થયો હતો.

એમની જ્ઞાતિ વિશેષે કરીને દેશ પરદેશ સાથે કપાસ વિગેરેનો વ્યાપાર કરનારી હોઈને ડૉક્ટર પુનશીના પિતા હીરજીભાઈ પણ તેવીજ જાતનો સામાન્ય વેપાર ધંધો કરતા હતા, આટલું છતાં પોતાનાં સંતાનોના સારા ભવિષ્યને માટે તેમને કાળજી હતી, અને પોતાનાં સંતાનો ભવિષ્યમાં સારી જાહોજલાલી ભોગવે એવી એમની પ્રબળ આકાંક્ષા હતી, પરંતુ ઇશ્વરની ગહન ગતિના નિયમ મુજબ તેઓ એવું કંઈ જોવાને ભાગ્યશાળી થાય તે પહેલાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. અવસાન વખતે તેઓ પોતાની પાછળ લખમસી તથા પુનશી નામના બે પુત્રો મુકી ગયા હતા.

આ પ્રમાણે ડૉક્ટર પુનશીના પિતા હીરજીભાઈના સ્વર્ગવાસ થવાથી ઘરના વહેવારનો તથા લખમસીભાઈ તેમજ પુનશીભાઈને કેળવણી આપવાનો બોજો એમનાં માતૃશ્રી પર આવી પડ્યો હતો. ઘરની આર્થિક સ્થિતિ સામાન્ય હોવા છતાં આ સુજ્ઞ બાઈએ પોતાના વડિલ પુત્રને બી. એ., એલ. એલ. બી. સુધીની કેળવણી અપાવી હતી, અને તેવીજ રીતે પુનશીભાઈને પણ કેળવણી આપવાનું કામ ચાલુ રાખ્યું હતું, પરંતુ મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી એમનું ચિત્ત વૈદ્યક અભ્યાસ તરફ દોરાવાથી તેઓ મેડિકલ કૉલેજમાં દાખલ થયા, અને ત્યાં વૈદ્યક અભ્યાસ કરી સને ૧૯૦૮ માં એલ. એમ. એન્ડ. એસ. ની પરિક્ષા પસાર કરી.

કચ્છી દશા ઓસવાળ જેવી વેપારી કોમમાં એલ. એલ. બી. તથા એલ. એમ. એન્ડ એસ. તરીકે આ બંને બંધુઓ પહેલાજ હોવાથી સમસ્ત જ્ઞાતિ તરફથી તથા સ્નેહીવર્ગ તરફથી લબ્ધ મેલાવડાઓ કરી આ બંને બંધુઓને માનપત્ર આપી તેમની કદર કરવામાં આવી હતી.

પુનશીભાઈનાં માતૃશ્રીને પોતાની મહેનત સફળ થયેલી જોઈ એ પ્રસંગે કેટલો આનંદ હિરપક્ષ થયો હશે? તેનો ખ્યાલ વાંચનારેજ કરી લેવાનો છે.

ઝેક્ટર પુનશીલાઈએ માતાના શુભ આશિર્વાદ સાથે પોતાના માંડવીના લત્તામાંજ ખાનગી દવાખાનું સ્થાપન કરી ડાક્ટર તરીકે સને ૧૯૦૮ થી ધંધાની શરૂઆત કરી છે.

એમનું દવાખાનું આજે પણ એજ લત્તામાં ધમધોકાર ચાલે છે, અને આબુખાબુના દરદીઓનો ઘણો ભાગ એમની દવા લીએ છે. મળતાવડા અને નમ્ર સ્વભાવથી, કાર્ય કુશળતાથી, તથા ધંધાની બાહોશીથી ડાક્ટર પુનશીલાઈએ શરૂઆતથીજ પોતાના માટે સારી લાગણી ઉત્પન્ન કરેલી, અને મૂળથીજ ગંભીર દરદોમાં પણ એમની સલાહ લેવામાં આવતી, જેમાં એમની કુશળતા જણાતાં એ લત્તાના લોકોની લાગણી પ્રતિદિવસ એમના પ્રત્યે વધતી ગઈ છે, અને દરદીઓ પ્રત્યેની લાગણી, આશ્વાસન, મીઠીવાણી, તથા કાળજી-ભરી સંભાળને લીધે તેઓ એક સારા ડાક્ટર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા છે.

એમના પ્રત્યેની આ લોકલાગણીનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે માંડવીના લત્તાના લોકોએ ઉપરાઉપર એ વખત એમને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે સામા બીજા હરીફો હોવા છતાં ચુંટી કાઢીને મ્યુનીસીપાલિટીમાં એક કોરપોરેટર તરીકે મોકલ્યા છે, જ્યાં તેમણે એ લત્તાના લોકોની કેટલીક અગવડો રજૂ કરી તે દૂર કરાવવા બનતો પ્રયત્ન કરી પ્રજાની પોતાના પ્રત્યેની ચાહનામાં વૃદ્ધિ કરી છે.

સને ૧૯૧૮ માં મુંબઈમાં સખત ઇન્ફ્લુએન્ઝા ફાટી નિકળ્યો તે વખતે પણ ડાક્ટર પુનશીલાઈએ એક સારા ડાક્ટરની માફક માંડવીના લત્તાના લોકોને બનતી મદદ કરેલી, અને રાત દિવસ દવાખાનાનું કામકાજ ચાલુ રાખી આવતા દરદીઓની સારવાર કરેલી તથા અન્ય દરદીઓને તેમજ લોકોને સારી સલાહ આપેલી; એટલુંજ નહિ પણ પોતાની કોમ તથા અન્ય કોમો તરફથી એ વખતે ઇન્ફ્લુએન્ઝાના દરદીઓને સહાયતા કરવા માટે જે જે પ્રયત્નો થયેલા, અને મદદ કરવા માટે સંસ્થાઓ ખોલવામાં આવેલી તેમાં કુરસદના વખતમાં કામ કરી બનતી સહાયતા આપી હતી.

આ પ્રમાણે ડાક્ટર પુનશીલાઈએ માંડવીના લત્તામાં એક સારા ડાક્ટર તરીકે આજ સુધીમાં સાડું કામ કરીને પોતાને માટે સારી લોકલાગણી ઉત્પન્ન કરેલી છે, જેના પ્રતાપે એમનું દવાખાનું સારી રીતે ચાલ્યા કરે છે, અને એ લત્તાના દરદીઓ બનતાં સુધી એમનાજ દવાખાનાનો લાભ લીએ છે.

એક ડાક્ટર તરીકે સાડું કામ કરવાની સાથે પોતાની જ્ઞાતિ તરફથી ચાલતી “કચ્છી દશા ઓશવાળ જૈન પાઠશાળા” કે જ્યાં ધાર્મિક, નૈતિક તથા વ્યવહારિક શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, તેના ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે સને ૧૯૦૮ થી સને ૧૯૧૮ સુધી એટલે કે સતત દસ વરસ સુધી એમણે કામકાજ કરેલું છે, અને પાઠશાળાને સારા પાયા પર લાવવામાં સહાયતા કરેલી છે, હાલ એ વરસથી એમની લાયકાતથી સદરહુ શાળાના પ્રમુખ તરીકે તેમને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા છે.

માંડવીના લત્તાના લોકોની અને પોતાની જ્ઞાતિની ચાહના મેળવવાની સાથે નામદાર સરકારની ચાહના પણ ડોક્ટર પુનશીલાઈએ મેળવેલી છે. જેને લીધે સને ૧૯૧૭ માં તેમને જે. પી. નો ઇલિકાબ આપવામાં આવેલો છે.

ડોક્ટર મેસરી સ્વભાવે શાન્ત, મળતાવડા અને સાદી વૃત્તિના છે. દુઃખી દરદીઓ પ્રત્યે તેઓ સારી લાગણી રાખે છે, અને વખતો વખત તેમને પોતાથી બનતી મદદ કર્યા કરે છે, એમની આજ સુધીની ઉજ્જવળ કારકીર્દિ લવિષ્યમાં વિશેષ ઉજ્જવળ થાય એવી શુભેચ્છા છે.

ડોક્ટર પુરૂષોત્તમદાસ તુલસીભાઈ પટેલ.

એમ. ડી., એમ. આર. સી. પી., ડી. ટી. એમ. એન્ડ. એચ. તથા એલ. એમ. એન્ડ. એસ. ઇત્યાદિ

ડોક્ટર પુરૂષોત્તમદાસભાઈ ન્યાતે લેઉઆ પાટીદાર છે, એમનો જન્મ સને ૧૮૮૭ માં વડોદરા રાજ્યના સોજીત્રા નામના ન્હાના ગામડામાં થયો હતો.

એમના વડિલો વડોદરા રાજ્યના ભાદરણ નામના ગામડાના વતની, જ્યાં તેઓ ખેતીવાડીનો ધંધો કરતા હતા. પુરૂષોત્તમભાઈના પિતાનું નામ ઝવેરભાઈ હોવા છતાં તેમના દાદા તુલસીભાઈએ તેમને દત્તક લેવાથી તેઓ પુરૂષોત્તમદાસ તુલસીભાઈના નામથી ઓળખાય છે.

ડોક્ટર પુરૂષોત્તમભાઈની બાલ્યાવસ્થા ભાદરણ તથા સોજીત્રામાં વ્યતિત થયેલી અને તેમણે ગુજરાતી કેળવણી પણ ત્યાંજ લીધેલી, તે પછી અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે તેઓ વડોદરા ગયેલા અને ત્યાંની હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરી સંન ૧૯૦૨ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી, તે પછી એક વરસ વડોદરા કોલેજમાં તેમણે અભ્યાસ કરેલો, અને પછી વેદક અભ્યાસ તરફ એમનું વલણ થવાથી મુંબઈ આવી ગ્રાન્ટ મેડિકલ કોલેજમાં તેઓ દાખલ થયેલા, જ્યાં પાંચ વરસ અભ્યાસ કરી એલ. એમ. એન્ડ. એસ. ની પરિક્ષા એમણે પહેલે નંબરે પસાર કરેલી, આ પરિક્ષામાં ઉત્તમ નંબરે પાસ થવાથી નામદાર ગાયકવાડ સરકારે તેમને મદદ આપી વધારે અભ્યાસ કરવા માટે વિલાયત જવાની સગવડ કરી આપવાથી સંન ૧૯૦૬ માં તેઓ વિલાયત ગયા અને ત્યાં વેદકના અભ્યાસ કરી એમ. આર. સી. પી., ડી. ટી. એમ. એન્ડ. એચ., તથા એમ. ડી. જેવી વેદકની ઉંચી ડીગ્રીઓ તેમણે મેળવી અને અમુક વખત ધંધાનો અનુભવ લેવા માટે લંડન, લીડસ વિગેરેની મોટી હોસ્પિટલોમાં ડોક્ટર તરીકે રહીને પણ ત્યાં ગાળ્યો. ટુંકમાં સાડા છ વરસ જેટલો લાંબો સમય વિલાયતમાં રહી તેમણે વેદક જ્ઞાન મેળવ્યું અને તે પછી સંન ૧૯૧૫ માં તેઓ સ્વદેશ પાછા ફરીને નામદાર ગાયકવાડ સરકારની નોકરીમાં દાખલ થયા. રાજ્ય તરફથી તેમને વડોદરાની જનરલ હોસ્પિટલના મુખ્ય ડોક્ટરની જગ્યા આપવામાં આવી, તેની સાથે મહારાજના પર્સનલ ડોક્ટર તરીકે પણ તેમની નિમણૂક થઈ. લગભગ ત્રણ વરસ સુધી પુરૂષોત્તમભાઈએ એ નોકરી કરી, અને તે પછી તેઓ મુંબઈમાં આવી વસ્યા છે.

ડોક્ટર પુરૂષોત્તમભાઈને મુંબઈ આવ્યાં ઘણા થોડા વખત થયો છે, અને મુંબઈમાં ધંધાની હરિકાંઈ ઘણીજ છે, છતાં એ ટુંક વખતમાં પુરૂષોત્તમભાઈએ કેટલાંક હિંદુ શ્રીમંત કુટુંબોમાં સારી લાગવગ જમાવી છે અને સમય જતાં તેઓ મુંબઈના જુના તેમજ નમોલા ડોક્ટરોની હરેણમાં આવી જશે એવી તેમનામાં કુનેહ છે. રૂક્મણી હિંદુ સુવાવડ-ખાનામાં તેઓ હાલમાં કામકાજ કરે છે, અને સદરહુ સંસ્થાને મદદ કરવાના શુભ હેતુથી કંઈ પણ બદલો લેતા નથી.

Dr. Purusottamdass Tulsibhai Patel.

ડોક્ટર પુરૂષોત્તમદાસ તુલસીલાલ પટેલ.

મુંબઈના એક પ્રસિદ્ધ હિંદુ ડોક્ટર.

Vaidyaraj Trimbaklal Jatashankar.

વૈદ્યરાજ ત્રિબકલાલ જટાશંકર.

મુંબઈના એક અગ્રેસર, દેશી વૈદ્ય.

વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલ જટાશંકર.

મુંબઈના દેશી વૈદ્યોમાં અગ્રેસર અને આબૂષણરૂપ વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલભાઈ ન્યાતે પ્રત્નોરા નાગર બ્રાહ્મણ છે. એમનો જન્મ સંવત ૧૯૨૨ ના કારતક સુદ ૧ ના માંગળિક દિવસે કુંડલા મુકામે થયો હતો.

એમના વડિલોનું મૂળ વતન ઘણા કાળથી કુંડલા છે, જ્યાં વૈદ્યરાજના તીર્થસ્વરૂપ પિતાજી મહારામા જટાશંકરભાઈ હજી પણ વસે છે, અને એ કુટુંબને ભાવનગર રાજ્ય તરફથી ગરાસ બાંધી આપવામાં આવ્યો છે.

શ્રીયુત ત્રંબકલાલભાઈના વડિલોએ એ બાળુના પ્રદેશમાં વૈદ્ય તરીકે તથા શાસ્ત્રજ વિદ્વાનો તરીકે સારી પ્રખ્યાતિ મેળવેલી છે, અને એ કુટુંબમાં વૈદ્ય વિદ્યા તથા વિદ્વતા વંશપરંપરાથી ઉતરી આવે છે, ત્રંબકલાલભાઈના પિતાશ્રી એક સમયે વિદ્વાન મહા પુરૂષ તરીકે તથા એક કુશળ વૈદ્ય તરીકે કુંડલા તથા આબુબાળુના ભાગમાં સારી પ્રખ્યાતિ ધરાવે છે, એમની વૈદ્યકિય કુશળતા એવી છે કે ઘણાં અસાધ્ય દરદોવાળા દર-દીઓને પણ એમના ઔષધોપચારથી આરામ થયેલો છે, અને એવી રીતે દર્દમુક્ત થનારા અનેક દરદીઓએ એમને સારાં પ્રમાણપત્ર આપેલાં છે. આવી રીતની એમની વૈદ્યકિય કુશળતાથી શ્રીમંતોમાં, આબુબાળુનાં રાજવંશી કુટુંબોમાં અને ભાવનગરના મહુમ મહારાજા સર તક્ષસિંહજી તથા સર ભાવસિંહજીના પ્રસંગમાં તેઓ આવેલા, અને તેમના તરફથી સાડાં માન મેળવવા ભાગ્યશાળી થયેલા છે. એવા પણ દાખલા બનેલા છે કે અનેક વૈદ્ય ડાકટરોની દવા કરીને કંટાળવા છતાં વ્યાધિમુક્ત નહિ થવાથી થાકીને ઘણા દરદીઓ વૈદ્યરાજ જટાશંકર ભટ્ટજી પાસે આવેલા અને એમની દવાથી દર્દમુક્ત થયેલા.

ભાવનગરના મહુમ મહારાજા સર તક્ષસિંહજીનાં મહુવાવાળાં મહારાણી શ્રી રાજબા સાહેબને ક્ષયની ભયંકર બિમારી લાગુ પડેલી, જેને લીધે તાવ તથા ઉધરસની સાથે છાતીમાંથી લોહી પડતું હતું, અને તેમના બચવાની આશા સહુએ મુકી હતી. આવા સંજોગોમાં વૈદ્યરાજ જટાશંકર ભટ્ટજીની દવા કરવાની કોઈએ એમને સૂચના કરી અને મહારાજાશ્રીએ એ બાબતની મંજૂરી આપી, એટલે બા સાહેબે પોતાના પિયર મહુવા જઈ વૈદ્યરાજને માનપૂર્વક ત્યાં તેડાવ્યા અને તેમની દવા ચાલુ કરી. પરિણામે તેમને એ વ્યાધિ નાબૂદ થયો અને શરીર સુધરીને સાવ આરામ થઈ ગયો. આથી બા સાહેબે પ્રસન્ન થઈ વૈદ્યરાજને યોગ્ય ધનામ આપ્યું અને પોતાના હસ્તાક્ષરથી એક માનપ્રદ પત્ર લખી આપી વૈદ્યરાજને યોગ્ય ધન્યવાદ આપ્યો. અને અત્યાર સુધી રાજ્ય કુટુંબમાં સર્વત્ર એક વડિલ તરીકે તેમનું માન સચવાય છે.

આ પ્રમાણે મહુવાવાળાં બા સાહેબે સત્કાર કરવા ઉપરાંત મહારાજ સર તા'સિંહજી સાહેબે પણ તેમની યોગ્ય કદર કરી 'રાજવૈદ્ય'ની પદવી આપી અને રાજકુટુંબમાં જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે વૈદ્યરાજ જટાશંકર ભટ્ટજીની દવા લેવાની ભલામણ કરી હતી, તે વખતથી આજ દિન સુધી ભાવનગરના રાજકુટુંબમાં વૈદ્યરાજની દવા લેવામાં આવે છે, અને ભાવનગર રાજ્યનો સબંધ પોરબંદર સાથે જોડાતાં એ રાજમાં પણ વૈદ્યરાજનો પગ પેસારો થયેલો છે. જે બન્ને રાજ્યો તરફથી વૈદ્યરાજને યોગ્ય માનપાન આપવામાં આવે છે.

આવા પ્રખ્યાત અને પ્રભાવશાળી કુટુંબમાં વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલભાઈનો જન્મ થયેલો અને બાલ્યાવસ્થા કુંડલામાંજ વ્યતિત થયેલી. અભ્યાસની શરૂઆત પણ કુંડલામાંજ થયેલી અને સરકારી દરબારી શાળામાં ગુજરાતી અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી સંસ્કૃત અભ્યાસનો આરંભ પોતાના પિતાજી પાસે કરી વ્યાકરણ, સાહિત્ય તથા આયુર્વેદનું શિક્ષણ મેળવેલું.

પોતાના પિતાશ્રી પાસેથી યોગ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલભાઈએ રામાનુજ સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી ઠમજનયનજી મહારાજ પાસે વિશેષ અભ્યાસ કર્યો હતો. એ મહાત્માનો નિવાસ જો કે જુનાગઢમાં હતો, પણ તેઓ અમુક વખત કુંડલામાં રહ્યા હતા, અને એ વક્રેનો ત્રંબકલાલભાઈએ લાભ લઈ પોતાના વૈદ્યક તથા સંસ્કૃત જ્ઞાનમાં વધારો કર્યો હતો.

અભ્યાસથી નિવૃત્ત થયા પછી વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલભાઈએ પોતાના પૂજ્ય પિતાજીના હાથ નીચે અનુભવ લેવાની શરૂઆત કરેલી, અને વિવિધ વ્યાધિઓના નિદાન તથા ઉપચારમાં તેમની સાથે રહી જ્ઞાન મેળવેલું, એટલુંજ નહિ પણ ધીમે ધીમે આબુ-આબુના ગામડાઓમાં ફરદીઓને જોવા તપાસવા માટે એમના પિતાજી જતા તેમની સાથે સામેલ રહેવાનું પણ શરૂ કરેલું, આથી ઘણુંજ સારો અનુભવ મેળવવા તેઓ શક્તિવાન થયા અને શ્રોમંતો, અધિકારીઓ તથા રાજ કુટુંબમાં પરિચિત પણ થઈ ગયા. એમનો સ્વભાવ મૂળથીજ હસમુખો અને મિલનસાર હોવાથી સહવાસીઓમાં સારી છાપ પાડી, અને ટુંક વખતમાં ખંડોળું મિત્રમંડળ તથા ચાહકમંડળ તેમણે મેળવી લીધું.

વૈદ્યરાજ જટાશંકર ભટ્ટજી જો કે બાહોશ અને કુશળ વૈદ્ય હતા, પરંતુ નવીન પદ્ધતિ પર સુવ્યવસ્થિત દવાશાળા સ્થાપવાની તેમને જરૂર નહિ જણાવાથી એવી કંઈ ખટપટ એમણે કરી નહોતી, પરંતુ સમયના પ્રવાહમાં આગળ વધવું હોય તો સમયને અનુસરતા સુધારા વધારા પણ કરવા જોઈએ એવું વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલભાઈને જણાતાં એમણે પદ્ધતિસરની દવાશાળાની કુંડલામાં સ્થાપના કરી, અને થોડાજ વખતમાં તજ કુંડલામાં તથા આબુઆબુનાં ગામડામાં તેઓ ઘણા પ્રખ્યાત તથા આકર્ષક થઈ પડ્યા.

આ પ્રમાણે વૈદરાજ ત્રંબકલાલભાઈ કુંડલામાં ધમધાકાર પોતાનું દવાખાનું ચલાવતા હતા, દરમ્યાન એમનીજ જ્ઞાતિના અને એમના સગા તેમજ અત્રે પ્રસિદ્ધ પામેલા સ્વ. વૈદરાજ પ્રભુરામ જીવણરામે એક માટેા યજ્ઞ આરંભ્યો, તે પ્રસંગે સગપણના સબંધથી વૈદરાજ ત્રંબકલાલભાઈનું મુંબઈમાં આગમન થયું.

ઠાઠીયાવાડની બહાર પગ મુકવાનો ત્રંબકલાલભાઈને પહેલોજ પ્રસંગ હતો, અને તેથી અલભેલી મુંબઈ નગરીની રમ્યતા તથા વૈભવ અને વ્યાપાર ઉદ્યોગ વિગેરે જોઈ તેઓ ચકિત થઈ ગયા; એટલુંજ નહિ પણ “ પોતાની ખુદ્દિ શકિત બતાવી પૈસો તથા પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાને માટે આ સ્થળ અદ્વિતિય છે, માટે અનુકૂળતાએ આ સ્થળનો લાભ લેવો ” એવો એમણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો.

યજ્ઞ નિમિત્તે જે થોડો વખત મુંબઈમાં ત્રંબકલાલભાઈને નિવાસ થયો તે ટુંક વખતમાં પણ એમને પોતાનો વૈદક ચમત્કાર બતાવવાનો સુયોગ પ્રભુએ સાંધી આપ્યો, અને અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ મીલ માલેક શેઠ ગોઠળદાસ માધવજીના પુત્ર શેઠ મથુરાદાસના પગે થયેલું ખરજપું મરાઠી પ્રખ્યાતિ મેળવી. આ પ્રસંગે આ કુટુંબના અધિક પરિચયમાં આવવાનું થશે અને મુંબઈ કાયમનું નિવાસસ્થાન થશે એવું ત્રંબકલાલભાઈએ ભાગ્યેજ ધાધું હશે, પરંતુ દૈવની ગતિ ગહન છે.

પ્રભુરામભાઈનું યજ્ઞકાર્ય પૂર્ણ થયા પછી વૈદરાજ ત્રંબકલાલભાઈ પાછા કુંડલા ગયા અને પોતાના દવાખાનાને મુંબઈના પોતાના અનુભવનો લાભ આપી મેળવેલ અનુભવનો સફળપયોગ કર્યો.

ધીમે ધીમે વૈદરાજ ત્રંબકલાલભાઈની પ્રસિદ્ધિ વધતી ગઈ, અને તેથી ભાવનગરના રેવન્યુ અધિકારી વજીરશ્રી હરિસિંહજી જેસાભાઈએ પોતાને થયેલ મધુપ્રમેહના ઉપચાર અર્થે ત્રંબકલાલભાઈને ભાવનગર ખેલાવી તેમની દવા શરૂ કરી અને એમને પોતાને ત્યાંજ પોતાની પાસે રાખ્યા. વૈદરાજની વૈદક કુશળતા અને આનંદી સ્વભાવથી વજીર હરિસિંહજી બહુજ પ્રસન્ન થયા અને તેમને ડીસ્ટ્રીક્ટમાં પણ પોતાની સાથેજ રાખ્યા. એમની દવાથી વજીર સાહેબને આરામ થવાથી એમની પ્રખ્યાતિમાં વધારો થયો અને તેથી ખોટ દના નગરશેઠ હરિલાલભાઈ જેઓ દસ વરસ થયાં ઉદરના વ્યાધિથી પીડાતા હતા તેમણે પણ વૈદરાજને ઉપચાર અર્થે પોતાને ત્યાં તેડાવ્યા. ઈશ્વર કૃપાથી વૈદરાજ ત્રંબકલાલભાઈના ઉપચારથી એમનું દર્દ પણ નાબુદ થઈ ગયું.

આ અરસામાં વજોદના મહુમ દરબાર શ્રી હૈયાતખાનજીની તબિયત ખિમાર હતી, અને તેમની સારવાર અર્થે સુપ્રસિદ્ધ વૈદરાજ પ્રભુરામ રોકાયા હતા, પરંતુ પ્રકૃતિ સુધારા પર આવ્યા પછી પ્રભુરામભાઈએ વિશેષ પ્રવૃત્તિને લીધે રજા લીધી અને દરબારશ્રી પાસે એક સારા વૈદની જરૂર હોવાથી ત્રંબકલાલભાઈને પોતાને બદલે દરબારશ્રી પાસે રાખી

અથા. વઘોહ દરબાર આઠ વરસ થયાં બિમારી ભોગવતા હતા અને હરીફરી શક્તા નહોતા તે વૈધરાજ ત્રંબકલાલભાઈની સંભાળભરી સારવારથી પૂર તનદુરસ્તીમાં આવી ગયા.

દરબારશ્રીનું શરીર સુધર્મા પછી તેઓ વૈધરાજ ત્રંબકલાલભાઈને સાથે લઈ હવા ફેર માટે મુંબઈ આવ્યા અને ત્રણ મહિના સુધી મુંબઈમાં રહી પાછા વઘોહ ગયા. હવે દરબારશ્રીની તબિયત સારી થઈ ગયેલી હોવાથી વૈધરાજે એમની પાસેથી રજા માગી, પણ દરબારશ્રી એમને મુક્ત કરવા ખુશી નહોતા, કારણ કે વૈધરાજના આનંદી સ્વભાવથી તેમનો પરિચય દરબારશ્રીને પ્રિય થઈ પડ્યો હતો, પરંતુ એમનો અતિ આગ્રહ હોવાથી અંતે લાચાર થઈ દરબારશ્રીએ એમને વિદાય ઠર્યા અને પ્રેમ ભરેલા અંતરે બંને વિખૂટા પડ્યા.

આજ અરસામાં ભાવનગરના મહારાજ તખ્તસિંહજી સાહેબનો કૈલાસવાસ થયો, અને મહારાજ ભાવસિંહજી તખ્તાડૂઢ થયા. તેઓ નામદાર જ્યારે યુવરાજ પદે હતા, ત્યારે વૈધરાજ ત્રંબકલાલભાઈ તેમના પ્રસંગમાં આવેલા અને તેમના પગે ખરજવું થયેલું તેની દવા કરી આરામ કરેલો, આથી ગાદીએ આવતાં મહારાજ ભાવસિંહજીએ એમને યાદ કરીને બોલાવ્યા અને પોતાની હજુરમાં રાખ્યા. વૈધરાજની લાયકાત, વૈદક કુશળતા, વિદ્વતા, તથા વિનોદી સ્વભાવથી મહારાજ મુગ્ધ થયા અને સ્વારીમાં પણ એમને પોતાની સાથેજ રાખવા લાગ્યા. વૈધરાજ ત્રંબકલાલભાઈ આ પ્રમાણે લગભગ ચાર વરસ સુધી મહારાજ ભાવસિંહજીની હજુરમાં રહ્યા અને તેમની પૂર્ણ પ્રીતિ મેળવી. એમણે ધાર્યું હોત તો મહારાજની કૃપા વડે ભાવનગર રાજ્યમાં કોઈ સારા હોદ્દા મેળવી શકત, પણ એવી ભતનો એમને મુજથી શોખજ નહોતો.

ઉપર જણાવી ગયા તેમ મુંબઈને નિવાસસ્થાન બનાવવાની વૈધરાજ ત્રંબકલાલભાઈની ઇચ્છા હોવાથી અનુકૂળતા મળતાં તેઓ મુંબઈ આવ્યા, અને શરૂઆતમાં શેઠ ગોહળદાસ મધાજીને ત્યાં વૈધ તરીકે રહ્યા. ધીમે ધીમે શેઠ ખટાઉ મકનજી તથા બીજા ભાટિયા ગૃહસ્થોમાં એમનો પ્રતિષ્ઠા તથા લાગવગ બન્યાં, અને તે પછી સ્વતંત્ર દવાખાનું ઉઘાડવાની જરૂર જણાતાં સંવત ૧૯૫૫ માં ભુલેશ્વર શ્રીરંગીના દેવળ નજીક કેથેડ્રલ સ્ટ્રીટમાં એમણે ખાતાનું દવાખાનું ખોલ્યું, જે દવાખાનું આજે પણ આબાદ સ્થિતિ પર મોજુદ છે અને વૈધરાજની કોઈ પણ ભતનો ધાંધલ કે આઠંબર નહિ હોવા છતાં મુંબઈના બલભલા શ્રીમંતો તથા વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના આચાર્યો એમના દવાખાનાનો લાભ લીધે છે. મુંબઈના મોટા મંદિરોના અને અન્ય વૈષ્ણવ મંદિરોના વૈધરાજ ખાસ વૈધ છે, અને એમની દવાનાં ગોસાંઈજીના બાળકો તરફથી નિશ્ચિંતપણે સ્વીકાર કરવામાં આવે છે, શ્રી ગોસાંઈજીનાં બાળકો પ્રત્યેના વૈધરાજનો ભક્તિભાવ અનુપમ છે, અને પોતાને ગમે તેવું કામ હોય, હબરોનો હાંસલ હોય પણ મહારાજશ્રીની આજ્ઞા થતાં સર્વ પડતું મુકી તેઓ તેમનો સેવામાં હાજર થાય છે, ભક્તિભાવથી તેમની દવા કરે છે, અને ગમે તેવી કિંમતી

હવાઓનો ઉપયોગ કરવો પડે તો પણ કોઈ દિવસ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરતા નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમના નાના મોટા નોકરોને પણ મફત હવા આપે છે, અને પૈસા આપનારા દરદીઓ કરતાં પણ એમના પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપે છે, આ શિવાય ગ્રાહ્ય પણ તથા અભ્યાગતને પણ કેવળ પરોપકારવૃત્તિથી મફત હવા આપે છે, વિશેષમાં સ્નેહીઓ પાસેથી પણ વેધરાજ કોઈ દિવસ હવાના પૈસા લેતા નથી, એટલું જ નહિ પણ એમને ઘેર જોવા જવાનો પ્રસંગ આવતાં વિછીટ ફી તો ખાતુએ રહી પણ ગાડી ભાડું સુદ્ધાંત ગાંઠનું ખરચી વગર વિલંબે ઉત્સાહપૂર્વક હાજર થાય છે. મુંબઈ જેવા ખરચાણ શહેરમાં આવા પ્રકારની નિસ્વાર્થ અને ઉદારવૃત્તિ રહેવી બહુ મુશ્કેલ છે, અને તેથી તેવી વૃત્તિ રાખવા માટે તથા “વેશ્યા, વેદ અને વકીલ એ ત્રણે રોકડીયાં” એ કહેવત ખોટી પાડવા માટે વેધરાજ ત્રંબકલાલભાઈને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો ઓછો જ છે. “ખાનાર પીનારને પ્રભુ આપી રહે છે” એ કહેવત મુજબ વેધરાજ ત્રંબકલાલભાઈ આવી નિસ્વાર્થ વૃત્તિ રાખે છે, કેઈ પણ જાતની ધાંધળા કરતા નથી અને પ્રવૃત્તિમાન મુંબઈ શહેરમાં દુષપ્રાપ્ય એવું શાન્ત અને નિવૃત્ત જીવન ગાળે છે, છતાં કોઈ ખાળતની ઉણપ એમને આવતી નથી, અને એક અમીરના જેવા વૈભવ તથા ઠાઠથી તેઓ રહી શકે છે.

વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં મંદિરોના ખાસ વેદ હોવા ઉપરાંત શેઠ મથુરાંદાસ ગોકળદાસ, શેઠ મુળજી હરિદાસ તથા શેઠ ખીમજી આસરવીરજી વિગેરે મુંબઈના મુખ્ય સિદ્ધ શ્રીમંત કુટુંબોના અને ભાવનગર તથા પોરબંદર જેવાં કાઠીયાવાડનાં ફર્સ્ટ ક્લાસ રાજ્યોના વેધરાજ ખાસ વેદ છે, અને સર્વને પોતાની કુદાળતાથી એમણે સંતોષ આપેલો છે, અને સર્વના તરફથી એમને ઠાયમને માટે વર્ષાસન મળ્યા કરે છે.

વેધરાજના કેટલાક વેદક સિદ્ધાંતો ઘણા ઉમદા છે, બીજા દેશી વેદોની માફક તેઓ કોઈ પણ ભયંકર દંદમાં પણ દરદીને તુરત આરામ જણાય પણ પાછળથી શોષવું પડે તેવી હવાઓનો ઉપયોગ કરતા નથી, તેમજ સંગ્રહણી જેવા ભયંકર દંદમાં પણ ખોરાક બંધ કરવાની સલાહ આપતા નથી. નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ખાતાં પીતાં અને રહેણી કરણી રાખતાં જેટલો આરામ થાય તેટલો જ આરામ લાલકારક છે, એવી એમની માન્યતા છે, ભયંકર પ્રયોગો અજમાવી દરદીને થોડો વખત આરામ દેખાય અને પછી જીંદગીભરવું લાકડું પેસી જાય એ તેમને પસંદ નથી, તે કરતાં ધીમે ધીમે આરામ થાય અને દરદીને અવિધ્યમાં શોષવું ન પડે એ તેમને વધારે પસંદ છે.

વેધરાજની કેટલીક હવાઓ—દ્રાક્ષારસ, જીવન તથા પાચન વિગેરે પણ ખાસ ખૂબી વાળી અને સાધારણ વેદોને ત્યાં બનતી હવા કરતાં ચમત્કારિકતત્વ ધરાવનારી છે, એમની હવાઓની શ્રેષ્ઠતાને માટે અનેક માણસોએ એમને સર્ટિફિકેટ આપેલ છે, તેમજ ભાવનગરના પ્રદર્શનમાંથી પણ ચાંદ મળેલો છે.

ટુંકમાં વેધરાજ ત્રંબકલાલભાઈની વૈભવ તથા ગૃહસ્થ તરીકેની આજ સુધીની તમામ કારકીર્દિ ઘણી ઉત્તમ, વખાણવા લાયક તથા નોંધ લેવા જોય છે.

પહેલીવારનાં પત્ની, તથા ભણીગણીને તૈયાર થયેલ ચોવીસ વરસની ઉમરના યુવાન પુત્રનો સ્વર્ગવાસ એ બે દુઃખી અને ખેદમય પ્રસંગો બાદ કરતાં વૈદ્યરાજનું આજસુધીનું જીવન ઘણી સારી રીતે પસાર થયું છે, અને હાલ પણ ઇશ્વરકૃપાથી તેઓ સુખી તથા આબાદ સ્થિતિ ભોગવે છે. સંતતિમાં હાલ એમને એક પુત્ર તથા એક પુત્રી હોય છે.

વૈદ્યરાજ ત્રાંબકલાલભાઈને હાલ ૫૪ મું વર્ષ ચાલે છે, છતાં એમની તનદુરસ્તી સારી છે, અને એમના પિતાજીને હાલ ૭૨ મું વર્ષ ચાલે છે, છતાં એમની તનદુરસ્તી ઘણી આબાદ છે, અને એજ એમના કુટુંબની વૈદ્યક કુશળતાની પ્રત્યક્ષ સાબિતી છે.

વૈદ્યરાજ ત્રાંબકલાલભાઈ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર, હસમુખા, ગરીબો પ્રત્યે દયા રાખનારા, સ્નેહીઓ પ્રત્યે મમતા રાખનારા અને સૌજન્ય રૂપી સુધાના ભરેલા સાગર સમાન છે, એમના ઉત્તમ ચારિત્ર્યનું વર્ણન આટલી ટુંકી જગ્યામાં થઈ શકે નહિ, એને માટે તો ખાસ એક પુસ્તક રચાવું જોઈએ, અને ઇશ્વર ઇચ્છા તો અનુકૂળ સમયે આતુર અંતરોની તૃપ્તિ અર્થે એમના ચારિત્ર્યનું એક પુસ્તક રજુ કરવામાં આવશે. પ્રભુ એમના જેવા સત્પુરુષને દીર્ઘ આયુષ્ય, સુખશાન્તિ તથા સંપત્તિ અપાવું કરે અને એમની ભાવિ કારકીર્દિ ચોર ઝળકતી નિવડે એવી અંતરની શુભેચ્છા છે.

વિભાગ દસમો—પત્રકારો.

શેઠ જહાંગીર બહેરામજી મર્ઝબાનજી. પી.

મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ દૈનિક પત્ર “જામે જમશેદ” ના માલિક, હાલ સ્થ રસની, મુસાફરીની તથા વિવિધ વિષયની અનેક ચોપડીઓના લેખક, પારસી કોમના એક અગ્રેસર, મુંબઈના એક નામાંકિત અને ઉપયોગી શહેરી તથા એક પ્રથમ પંકિતના પત્રકાર શેઠ જહાંગીર મર્ઝબાનજી જન્મ સને ૧૮૪૮માં મુંબઈ શહેરમાં થયો હતો.

એમના વડિલોનો સંબંધ છાપાકળા તથા વર્તમાન પત્રના ધંધા સાથે ધણો વખત થયાં છે, અને જ્યારે છાપવાની કળા છેક પછાત હતી તે વખતે પણ તેઓ એ કામ કરતા હોવાથી જહાંગીરજી શેઠ પર પણ બચપણથી એ સંસ્કારો પડેલા છે.

જહાંગીરજી શેઠે અત્રેની એલ્ફીસ્ટન સ્કૂલ તથા કૉલેજમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું અને અભ્યાસમાંથી પરવાર્યા પછી તેઓ વર્તમાન પત્રના ધંધામાં જોડાઈ ગયેલા. ૧૭ વરસની વયે એમણે લીલીપટનાં વહેંટીયા નામનો પહેલો લેખ પ્રગટ કરેલો. ૨૨ મે વયે રાત્ર ગોક્તરના આસીસ્ટન્ટ અધિપતિ તરીકે કામ શરૂ કરેલું અને ૨૪ મે વર્ષે ‘કૌતક સંગ્રહ’ નામનું રમુજી સચિત્ર પુસ્તક પ્રગટ કરેલું. આજ અરસામાં ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા પત્રના માલિક મીં ભારદીન વુડે ટાઇમ્સ પત્રની નેટિવ પ્રેસની કોલમ એમના હાથમાં મુકેલી, અને ભારદીન વુડે રવાના થયા પછી તે જગ્યાએ આવેલા મીં ગ્રેટન ગીયરીએ એમને રાત્ર ગોક્તરનું કામ મુકાવી દઈ દોઢસો રૂપિયાના પગારથી મહદંશે મેનેજર નિમેલા જે કામ એમણે સાત વરસ સુધી કર્યા પછી મીં ગ્રેટન ગીયરીને ‘ટાઇમ્સ પત્રના માલિકો સાથે વાંધો પડવાથી છૂટા થયા અને તેમણે “બોમ્બે ગેઝેટ” ખરીદ કરી તેના વડા મેનેજર તરીકે જહાંગીર શેઠની પાંચસો રૂપિયાના પગારથી નિમણૂક કરી અને પેપરની આવકમાંથી દસ ટકા ઠમીશન પગાર ઉપરાંત આપવાનો ઠરાવ કર્યો. આ હોદ્દા પર જહાંગીરજી શેઠે નવ વરસ સુધી કામ કર્યું, અને પછી કેટલાક નામાંકિત ગૃહસ્થોના ભાગમાં ‘એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડિયા’ પત્ર ચાલુ હજાર રૂપિયામાં ખરીદ કર્યું. થોડાજ વખતમાં બીજા ભાગીદારને તેમના પૈસા આપી દઈ પત્રને પોતાનું કરી લીધું. આ વખતે શેઠ કાવસજી મેરવાનજી શરાફ સાથે ‘જામે જમશેદ’ પત્રમાં પણ તેમનો ભાગ હતો. ‘એડવોકેટ’ ને થોડો વખત ચલાવ્યા પછી જહાંગીરજી શેઠે વીસ હજાર રૂપિયામાં તે વેચી નાખ્યું, અને પછી ‘જામે જમશેદ’ ના કામકાજમાં જોડાયા. આ વખતે ‘જામે જમશેદ’ ના માત્ર ૫૫૦ શ્રાહક હતાં અને વરસે ૬૦૦ રૂપિયા બહેરામજી આવતા હતા. થોડા સમય પછી મી. શરાફ ભપાનની મુસાફરીએ જવા નિકળ્યા અને તેથી ‘જામે જમશેદ’ જહાંગીર શેઠે

સ્વતંત્ર રાખી લીધું જે આજે પણ એમની માલેકી તળે છે, અને એમની કુશળતાથી પ્રતિદિન આબાદ થઈ આજે હજારો ગ્રાહકોની સંખ્યા ધરાવે છે.

એક લેખક તથા પત્રકાર તરીકેની જહાંગીરજી શેઠની કારકીર્દિ જેવી ઉજ્જવળ છે, તેવીજ એક આગેવાન શહેરી તથા કોમનાં ઉપયોગી નર તરીકેની તેમની કારકીર્દિ મશહૂર છે. કોમનાં અનેક જાહેર, કેળવણીનાં તથા ધર્મનાં ખાતાંઓ એમની મદદથી હૈયાતીમાં આવેલ છે, તથા આબાદ થયાં છે. દેવલાલી, ખંડાળા સેનેટોરીયમ અને ગરીબ જરથોસ્તીઓનું ફંડ, એ સઘળાંની આબાદી તથા બુલંદ સ્થિતિ શેઠ જહાંગીર મર્ઝબાનનેજ આભારી છે. એટલુંજ નહિ પણ અત્રેની સુપ્રસિદ્ધ ‘માસીના હોસ્પિટલ’ ની ચરૂતીના ચશમાં પણ એમનો ભાગ છે.

એક જાહેર પત્રના માલેક તરીકે કોમની સેવા બજાવતાં કેટલાક ખરચાળા ઝગડામાં પણ એમને ઉતરવું પડ્યું છે, જે ઝગડાઓમાં ચીરડી કેસ, રંગુન જુદીન નવજોત કેસ, અને મોએદ્દોને જુગાર રમતા અટકાવવાનો મુકદ્દમે! ઈત્યાદિ કેસોમાં કોમ હિતાર્થે લડતાં લડતાં લગભગ પચાસ હજારના ખરચમાં તેઓ ઉતરી ગયા છે, અને કોમની કિમતી સેવા બજાવેલી છે, જેની યોગ્ય કદર કોમ તરફથી કરવામાં આવેલી છે.

શેઠ જહાંગીર મર્ઝબાનની ઉંમર હાલ લગભગ ૭૨ વરસની છે, જે અરસામાં એમણે અનેક પત્રોની ઉત્પત્તિ તથા વ્યવસ્થામાં ભાગ લીધેલો છે, અનેક પુસ્તકો લખેલાં છે, અનેક પ્રકારની ચળવળોમાં આગેવાની લીધી છે અને નોંધ લેવા લાયક જીવન પસાર કરેલું છે, જેની વિગતવાર હકીકત આ ટુંકી જગ્યામાં આપી શકાય તેમ નથી. એમના જેવી બુલંદ કારકીર્દિવાળા પુરૂષના જીવનના હેવાલનાં એક જુદાં પુસ્તકની ખાસ જરૂર છે, જે એમના પ્રત્યે શુદ્ધ લાગણી રાખનાર એમના પરિચિત ગૃહસ્થોમાંથી કોઈ તયાર કરશે એવી આશા છે.

આ દુનિયામાં બધી રીતે ભાગ્યશાળી પુરૂષો બહુ થોડા હોય છે. કોઈને ધનની ખામી, કોઈને તનહુરસ્તીની ખામી, કોઈને આબરૂની ખામી, કોઈને અક્ષલની ખામી, તો કોઈને સંતાનોની ખામી, એવી રીતે દરેક માણસને કાંઈને કાંઈ ખામી હોય છે. ઈશ્વર કૃપાથી શેઠ જહાંગીરજી બધી રીતે ભાગ્યશાળી છે, અને સર્વ સુખની સાથ સંતાનોનું પણ એમને સંપૂર્ણ સુખ છે. ફીરોજશાહ, શાવકશાહ અને બલભાઈ એ એમના ત્રણ પુત્રોનાં નામ છે. મોટા પુત્ર ફીરોજશાહ પણ પિતાની માફક એક પ્રખ્યાત અને બાહોશ લેખક છે. પીઝમના ઉપનામથી તેઓ મશહૂર છે. એમ. એ. ની ડીગ્રી એમણે મેળવેલી છે, અને હાલ તેઓ ‘બમે જમશેદ’ ના અધિપતિના હોદ્દા પર છે. નાટક લખવામાં તેઓ વિશેષ કુશળ છે. બીજા પુત્ર શાવકશાહ પણ પત્રના કામકાજમાં જોડાયેલા છે, ત્રીજા પુત્ર બલભાઈ પણ બી. એ. થઈને પ્રેસના મેનેજર તરીકે કામ કરે છે.

Sheth Jehangir Behramji Marzban, J. P.

શેઠ જહાંગીર બહેરામજી મર્ઝબાન, જે. પી.
મુંબઈ ઇલાકાના પ્રથમ પંડિતના એક પત્રકાર.

Sheth Kustomji Nusarvanji Wachhagandhy.

શેઠ કુસ્ટમજી નસરવાનજી વાચ્છાગાંધી.

સુપ્રસિદ્ધ દૈનિક પત્ર સાંગલ્લભાનના માલિક.

શેઠ રૂસ્તમજી નસરવાનજી વાઝ્છાગાંધી.

સુપ્રસિદ્ધ દૈનિક પત્ર “સાંજ વતંમાન”ના માલિક અને અધિપતિ શેઠ રૂસ્તમજીને જન્મ સને ૧૮૬૫ના જાન્યુઆરીની વીસમી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ સુરતના વતની હતા, જ્યાંથી રૂસ્તમજી શેઠગી કેટલીક પેઢીએ થઈ ગયેલા મોદી હીરજી વાઝ્છાગાંધી નામના એક ગૃહસ્થ મુંબઈ ટાપુ પોર્ટુગલના રાજા તરફથી ઇંગ્લાંડના રાજા ખીજ ચાલ્ડસને પહેરામણીમાં આપવામાં આવ્યો તે આગાઉ થોડાં વરસે મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. મુંબઈમાં આવીને તેઓ મોદી તરીકેના ધંધો કરતા હતા અને સારી પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા હતા. એવું કહેવાય છે કે મુંબઈ ટાપુને કબજે પોર્ટુગીઝ સત્તાવાળા પાસેથી લેવા માટે રાજા ચાલ્ડસ તરફથી હીરજી શેઠને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. હીરજી મોદી જેમ એક સારા વેપારી હતા, તેમ સાહિત્ય તરફ પણ સારી લાગણી રાખનારા હતા, અને એ વાતનો પુરાવો રૂસ્તમ પેશોતન હોરમગઢીયાર નામના એક પારસી ધર્મ ગુરૂએ પારસીઓના કયાની વંશના શહેનશાહોની દંતકથાનું “શ્યાવક્ષનામું” નામનું પુસ્તક સને ૧૯૮૦માં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તે ઉપરથી મળી શકે છે. એ ધર્મગુરૂએ હીરજી મોદીના સાહિત્ય પ્રેમની તારીફ કર્યાનું કહેવાય છે. આ હીરજી શેઠે સને ૧૯૬૮માં મલબાર હીલ ઉપર એક હોખમું બંધાવ્યું હતું. તેમજ કોટમાં એક અગીયારી બંધાવી હતી, જે કોટની મોટી આગમાં નાશ પામી છે. એ હીરજી શેઠના પૌત્ર શેઠ મોદી સોરાબજી બમનજીએ સને ૧૮૫૬માં ચોપાટી ઉપર એક દરેહમહેર બંધાવી હતી જે હજુ મોજુદ છે. શેઠ રૂસ્તમજીના પિતા નસરવાનજી શેઠ પણ પોતાના વડિલોને ચાલતો સરકારી મોદી તથા ઠંદાકટરને ધંધોજ કરતા. તેઓ પોતાની પાછળ ચાર પુત્રો તથા ત્રણ પુત્રીઓ મુકી સને ૧૮૭૪માં ગુજરી ગયા હતા, જે વખતે રૂસ્તમજી શેઠની ઉંમર માત્ર નવ વરસની હતી.

શેઠ રૂસ્તમજીએ અભ્યાસની શરૂઆત સાત વરસની વયે ગામઠી મહેતાજી પાસે કરેલી અને થોડો વખત અભ્યાસ કર્યા પછી અંગ્રેજી શિક્ષણ માટે તેઓ ફોર્ટ હાઇસ્કૂલમાં જોડાયેલા જ્યાંથી સને ૧૮૮૨માં એટલે કે સત્તર વરસની વયે તેમણે મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરેલી તે પછી આગળ અભ્યાસ લંબાવવાની એમની ઇચ્છા હતી. પણ આખ નબળી હોવાથી ડોક્ટરોએ સલાહ નહિ આપવાથી અભ્યાસ બંધ કર્યો હતો.

અભ્યાસ બંધ કર્યા પછી તેઓ ગુજરાત કાઠીયાવાડના પ્રવાસે નિકળ્યા હતા અને એ પ્રવાસેથી આવ્યા પછી ગ્યુનીસી પાલીટીમાં તથા કોલાબા લેન્ડ એન્ડ મીલ કંપનીમાં થોડો વખત નોકરી કરી હતી. તે પછી સને ૧૮૮૭માં પોતાના મહુમ મિત્ર અરદેશર ખેરામજી પટેલ કે જેણે જામે જમશેદના અધિપતિ તરીકે વીસથી વધારે વરસ કામ કર્યું હતું તેમની સાથે તેઓ હિંદુસ્થાનના પ્રવાસે નિકળ્યા હતા, જે વખતે તેમણે કાશ્મીરની મુસાફરી પણ કરી હતી. સને ૧૮૮૯માં પાછા તેઓ પ્રવાસે નિકળ્યા હતા અને એ વખતે

પ્રવાસની સાથે વેપાર પણ કરવાના હૃદયથી બે લાખ રૂપિયાનું ઝવેરાત પોતાની પાસે રાખેલું હતું જેમાં સારો લાભ મળવાથી બીજે વરસે વધારે કિંમતનો માલ લઈ પાછા પ્રવાસે ગયા હતા.

સને ૧૮૬૨ માં જમશેદજી પેસ્તાનજી મીસ્ત્રી તથા ધનજીશાહ પેસ્તાનજી લેદવાર નામના બે ગ્રહસ્થાના ભાગમાં મેર્સસ મીસ્ત્રી, લેદવાર અને વાચ્છાગાંધી નામની કંપનીમાં તેઓ જોડાયા હતા અને સરકાર તથા મ્યુનીસીપાલિટી તરફથી બાંધ-કામના મોટા કંટ્રાક્ટ મેળવ્યા હતા. આ ધંધા દરમ્યાન સને ૧૮૬૪ માં શેઠ પેસ્તાનજી દોરાબજી ચૌકસી નામના એક ગ્રહસ્થ સાથે જોડાઈને મદ્રાસની ઇસ્ટ કોસ્ટ રેલવેનાં સ્ટેશનોપર કોન્ટ્રાક્ટ લીધા હતા જે સને ૧૯૦૪ સુધી ચાલુ રહ્યા હતા. આ વખત દરમ્યાન તેમણે દક્ષિણ હિંદ તથા સીલોનનો પ્રવાસ કર્યો હતો.

ઉપરની હકીકતથી સમજી શકાય છે કે શેઠ રૂસ્તમજીની જીંદગીનાં પહેલાં આળીસ વરસો તે બ્યાપારમાં વ્યતિત થયાં હતાં. વર્તમાન પત્રના ધંધામાં ત્યાં સુધી તે તેમણે કંઈ ભાગ લીધો નહોતો અને ભવિષ્યમાં તેઓ એક પત્રકાર થાય તેવા કોઈ સંજોગ પણ હતા નહિ, પરંતુ માનવ જીવનમાં ક્યારે પરિવર્તન થશે? તેનો લેઈ કોઈ પાત્રી શકતું નથી.

સને ૧૯૦૨ માં શેઠ અરહેશર બેરામજી પટેલે જામે જમશેદના અધિપતિ તરીકેના પોતાના હોદ્દાનું રાજન મુંબાઈ અને મુંબઈમાં સાંજનું કોઈ પણ રોજીંદું પત્ર નહિ હોવાથી તેવું પત્ર કાઢવાનો વિચાર કર્યો અને પોતાના મિત્રની ઇચ્છાથી શેઠ રૂસ્તમજી પણ તેમાં એક ભાગદાર તરીકે જોડાયા. આ રીતે સને ૧૯૦૨ માં “સાંજ વર્તમાન” નો જન્મ થયો.

[શેઠ રૂસ્તમજીએ આ કામમાં શરૂઆતમાં માત્ર નાની પુંજ રોકી હતી પણ થોડાજ વખત પછી તેમને જણાયું કે પૂરતી મુડી રોક્યા શિવાય પત્રનું કામકાજ બરોબર ચાલી શકશે નહિ, તેથી ધીમે ધીમે તેમાં વધારો કરતા ગયા અને આખાદ સ્થિતિ પર લાવી મૂક્યું.

સાંજ વર્તમાનના કામમાં રૂસ્તમજી શેઠને શરૂઆતમાં ઘણી મુશ્કેલીઓ પડેલી જેમાં પહેલી મુશ્કેલી એ હતી કે પત્રની શરૂઆત થયા પછી બેજ મહીનાના અરસામાં એમના મિત્ર મી. પટેલ કે જેમના પર પત્રનો મુખ્ય આધાર હતો તેઓજ ગુજરી ગયા. બીજી મુશ્કેલી એ પડી કે સાંજનું પત્ર એ એક નવો અખતરો હતો, પરંતુ રૂસ્તમજી શેઠે અઠવાડિક પત્રો કરતાં પણ પોતાના રોજીંદા પત્રનું લવાજમ બોલું રાખ્યું અને તેથી ગ્રાહકોની બાબતમાં તેમને હરકત પડી નહિ.

પત્રનું કામ થાળે પડયા પછી રૂસ્તમજી શેઠે પાછું વેપાર તરફ લક્ષ આપ્યું અને સને ૧૯૦૬ માં પોતાના ભાઈઓ શેઠ બાપુજી તથા કાવસજી તથા જમશેદજી સાથે ભાગમાં

યુરોપ તથા જાપાન તરફ રૂ મોકલવાનો ધંધો કરવા માટે વાચ્છાગાંધી એન્ડ સન્સના નામની પેઢી સ્થાપી હતી. જે પેઢી સને ૧૯૧૧ સુધી ચાલી હતી. તે પછી રૂસ્તમજી શેઠ બીજા વેપારમાં જોડાયા હતા, અને હાલ પણ તેઓ વેપાર ચલાવે છે.

શેઠ રૂસ્તમજીનો ઘણોખરો વખત વેપારનાં કામકાજમાં જતો હોવાથી પત્રના કામકાજમાં પોતાને મદદ કરવા માટે તેમણે મી. સોરાબજી રૂસ્તમજી કાપડીયા નામના એક ગૃહસ્થને પોતાના મદદનીશ નિમેલા છે, જેમની કુનેહ પણ સાંજ વર્તમાનની ફતેહને ઓછી આભારી નથી. એ શિવાય જમશેદજી નામના તેમના એક ભાઈ તથા જહાંગીરજી નામના તેમના વડા પુત્ર પણ તેમના કામકાજમાં જોડાયેલા છે, અને તેઓ બન્ને પણ રૂસ્તમજી શેઠને સારી મદદ કરે છે.

શેઠ રૂસ્તમજી પારસીઓ પરકોમમાં લગ્ન કરેલા વટલીજાય તેના વિરોધી છે, અને તેથી તેવા બનાવોની વિરૂધ્ધ તેઓ પોતાના પત્રમાં વખતો વખત પોકાર ઉઠાવે છે. સને ૧૯૧૪માં રંગુનમાં એક એવો બનાવ બનેલો કે એક વર્ણુશંકર છોકરીની નવજોત ક્રિયા કરવામાં આવી. હવે નવજોતની ક્રિયા શુદ્ધ પારસી બચ્ચાંઓ શિવાય બીજાને થઈ શકે નહિ, તેથી અને આ પ્રશ્ન આખી કોમના ધર્મનો હોવાથી સાંજ વર્તમાનમાં તેની વિરૂધ્ધ લખવામાં આવ્યું, જેના પરિણામમાં સામા પક્ષ તરફથી રંગુનની અદાલતમાં બદનક્ષીની ફરીયાદ માંડવામાં આવી હતી. આ મુકદ્દમો પાંચ માસ જેટલી લાંબી મુદત સુધી ચાલ્યો હતો અને રૂસ્તમજી શેઠને રંગુન જવું પડ્યું હતું, અને મોટી રકમનો ખર્ચ કરવો પડ્યો હતો. આ કેસ લડવા માટે રંગુનના પારસી ઓએ તેમને માનપત્ર આપ્યું હતું અને સુબંધના પારસીઓએ પણ આદખલેસ બાગમાં સલા ભરી તેમનો આભાર માન્યો હતો, અને તેમને થયેલ ખર્ચ માટે ફંડ ઉભું કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. અત્રે કહેવું જોઈએ કે આ બદનક્ષીની ફરીયાદ જામે જમશેદ પર પણ આવી હતી. અને હરેક બાબતમાં જામે જમશેદ પણ સાંજ વર્તમાનની સાથેજ હતું.

વેપાર તથા પત્રના કામકાજ ઉપરાંત બહેરની તથા કોમની બાબતમાં પણ રૂસ્તમજી શેઠ બનતો ભાગ લીધે છે તેઓ પારસી ચીફ મેટ્રોપોલીટલ કોર્ટના એક ડેલીગેટ ચુંટાયેલા છે અને સને ૧૯૧૮માં સરકારે પબ્લીસીટી બોર્ડ નિમેલી તેના દેશી આપાના એક પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

શેઠ કેપુશરૂ માણેકજી મીનાચહેરજી.

બો. એ., જે. પી. ઇત્યાદિ.

—૧૮૭૨—

સુબંધ સમાચારના હાલના અધિપતિ અને માલેક શેઠ કેપુશરૂનો જન્મ સને ૧૮૭૨ માં સુબંધ મુકામે થયો હતો. એમના પિતા શેઠ માણેકજી એક બાહોશ પત્રકાર તરીકે ઘણી સારી નામના મેળવી ગયા છે. પત્રકાર તરીકેની તેમની કારકીર્દિ ઘણી ઝળકતી છે અને એમના વખતમાં એમની જોડીના પત્રકારો બહુ થોડા હતા એ નક્કી છે.

શેઠ કેપુશરૂએ એત્રેની પ્રોપ્રાયેટરી હાઇસ્કૂલ તથા એલ્ફ્રીસ્ટન કૉલેજમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લીધેલું છે અને સને ૧૮૯૬માં તેમણે બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવેલી છે તે પછી બે વર્સે એટલે કે સને ૧૮૯૮થી તેઓ સુબંધ સમાચારના અધિપતિ પદ પર આવેલ છે તે વખતથી આજ સુધી તેઓ સમાચારનું તંત્ર ચલાવે છે. સમાચાર ઉપરાંત લોકમિત્ર નામના દ્વિવારિક-બાઇવીઠલી પત્રના અધિપતિ તરીકે પણ તેમણે કામ કરેલું છે.

શેઠ કેપુશરૂને સને ૧૯૧૧માં નામદાર સરકારે જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપેલો છે.

શેઠ મહેરજી પાલનજી માદન.

—૧૮૯૦—

પ્રજામિત્રના હાલના અધિપતિ મહેરજીભાઈનો જન્મ સને ૧૮૯૦માં થયો હતો. એમના વડિલા ધર્મશુરૂ હતા અને મહેરજી ભાઈમાં પણ એ સંસ્કારો છે. તેઓ અવસ્તા તથા પહેલવી ભાષાના એક અચ્છા અભ્યાસી છે અને જરથોસ્તી ધર્મને લગતાં સાહિત્યમાં સારી કુશળતા ધરાવે છે.

અંગ્રેજી મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી સને ૧૮૭૧માં તેઓ સુબંધ સમાચારમાં બાર રૂપિયાના પગારથી મુક રીડર તરીકે નોકર રહેલા અને અખબારે સોદાગર તથા જામે જમશેદમાં પણ તેમણે નોકરી કરેલી. તે પછી સને ૧૮૮૫ માં પાછા સુબંધ સમાચારમાં જાયેલા.

સુબંધ સમાચારના મહુર્મ માલેક શેઠ માણેકજી મીનાચહેરજીના હાથ નીચે એમને પત્રકારની તાલીમ મળેલી છે અને જાત મહેનત તથા ખંતથી તેઓ એ ધંધામાં ધીમે ધીમે ઉંચી પાયરી પર ચઢેલા છે.

સને ૧૯૧૫ થી તેઓ પ્રજા મિત્રના અધિપતિ નિભાયેલા છે અને તે વખતથી આજ દિન સુધી તેઓ એ હોદ્દો લોગવે છે. પત્રકાર તરીકેનું મહેરજીભાઈનું જ્ઞાન તથા અનુભવ વખાણવા લાયક છે અને એમની કુનેહથી પ્રજામિત્ર દિન પ્રતિદિન આબાદ થતું જાય છે.

Sheth Kekhusru Manekji Minocherji. B A., J. P., Etc.

શેઠ કેખુશરુ માણેકજી મીનાચહેરજી. બી. એ., જે. પી., ઇન્ડિ. દિ.
મુંબઈ સમાચારના હાજના અધિપતિ અને માલિક.

Sheth Khemraj Shreekrishnadass.

શેઠ ખેમરાજ શ્રીકૃષ્ણદાસ.

‘વ્યંકટેશ સમાચાર’ના અધિપતિ તથા માલેક.

Shreeyut Kashinath Raghunath Mitra.

श्रीयुत काशीनाथ रघुनाथ मित्र.

सुप्रसिद्ध भराडी मासिक 'मनोरंजन'ना संपादक तथा भाषिक.

Sheth Ranchhoddass Bhavanbhai.

શ્રીયુત રણછોડદાસ ભવાનભાઈ.

વિદ્યુતચાલના મેનેજિંગ પ્રોપ્રાયેટર.

શેઠ રણછોડદાસ ભવાનભાઈ આટાવાળા.

શેઠ રણછોડદાસ ભવાનભાઈ ન્યાતે લોહાણા છે. એમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૩ માં મુંબઈ મુકામે થયો હતો. એમના સ્વ. પિતા શેઠ ભવાનભાઈ જીવરાજ વેપારી લાકનના માણસ હતા, અને અનાજ વિગેરેના વેપાર કરતા હતા. તેમણે ડંકન રોડ ક્લાવર મીલ નામનું આટો ફળવાનું મોટું કારખાનું અત્રે જે ટાંકી પર સ્થાપેલ છે, જે આજે રણછોડભાઈના વહીવટ નીચે ધણી સારા પાયા પર ચાલે છે, તેઓ આસરે દસેક વરસ પહેલાં સ્વર્ગવાસી થયા છે.

શેઠ રણછોડભાઈએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ મુંબઈમાજ મેળવેલ છે, અને મેટ્રીક પસાર કર્યા પછી કેલેજની કેળવણીની પણ પ્રસાદી આપેલ છે, તેથી ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી ભાષામાં તેઓ પ્રવીણતા ધરાવે છે, ઉપરાંત સંસ્કૃત સાહિત્ય પ્રત્યે પણ તેમને સારી લાગણી છે, પરંતુ એ ભાષાનો ખાસ અભ્યાસ એમનાથી થઈ શક્યો નથી.

અભ્યાસમાંથી પરવાર્યા પછી તેઓ પોતાના વડિલના ચાલતા વેપારમાં જોડાઈ ગયેલા અને પોતાની આટાની મીલને ખિલવવા તરફ લક્ષ આપેલું, જેના પ્રતાપે સદરહુ મીલ સારી સ્થિતિ પર ચાલે છે અને એ મીલનો આટો હિંદુસ્થાનમાં વપરાવા ઉપરાંત પરદેશ ખાતે પણ સારા જથ્થામાં ચડે છે.

વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં સ્વસ્થ થયા પછી રણછોડદાસ શેઠે જાહેર હિલચાલોમાં ભાગ લેવો શરૂ કરેલો, અને ખાસ કરીને આર્ય સમાજની પ્રવૃત્તિઓ તરફ એમનું ચિત્ત વિશેષ આકર્ષાયું. તેઓ સ્વામી હયાનંદ સરસ્વતીના એક ચુસ્ત ચાહક તથા આર્ય સમાજની સંસ્થાના ખાસ અનુયાયી છે. આર્ય સમાજનાં સર્વ ખાતાઓને તેમણે સારી આર્થિક મદદ કરેલી છે અને હજી પણ એ મદદ આપવાનું કામ ચાલુજ છે.

આર્ય સમાજના મુંબઈ ઇલાકાના વાળંત્ર રૂપ ગણાતાં “ આર્ય પ્રકાશ ” પત્રની ઉત્પત્તિ તથા હેંચાતી એમનેજ આભારી છે, કારણ કે સદરહુ પત્રને શરૂઆતમાં દસ વરસ સુધી વાર્ષિક ત્રણસો રૂપિયાની મદદ આપીને તેમણેજ ટકાવી રાખ્યું છે. તે શિવાય મુંબઈ ઇલાકાની પ્રતિનિધિ સભાના પ્રમુખ, મુંબઈ આર્ય સમાજના દસ્તી આર્ય વિદ્યા સભાના વ્યવસ્થાપક તથા સભાસદ પરીપકારિણી સભા તથા સર્વદર્શક આર્ય પ્રતિનિધિ સભાના તેઓ સભાસદ છે. ટુંકમાં આર્ય સમાજની લગભગ તમામ સંસ્થાઓના તેઓ અગ્રેસર જેવા છે.

આતિ અર્ચાને પાત્ર થઈ પડેલ આર્યન ધ્રુવરહુડના પ્રેરક તથા મુખ્ય સહાયક તરીકે રણછોડદાસ ભાઈનું નામ સુવિખ્યાત છે, અને એ કામમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ જ્ઞાતિના બંધનને તેમણે તિલાંજલી આપેલી છે.

મુખાબમાં હિંદુ માલેકીતુ એક પચ્ચ દૈનિક પત્ર નહોતું તે એમની મદદથી થયું છે, અને એ પત્ર તે 'હિંદુસ્તાન' છે, સદરહુ પત્ર પહેલાં અખમારે સોદાગરના નામથી ચાલતું તે વેચાવા નિકલ્યું ત્યારે સાંજ વર્ષમાનના ચીફ રિપોર્ટર તથા સખ એડીટર સ્વ. રતનલાલ આતમારામ શાહે શેઠ રણછોડદાસની આર્થિક મદદથી ખરીદ કરી લીધું અને ચાલુ કર્યું, પરંતુ સદરહુ પત્રની સ્થિતિ મૂળથી સારી નહિ હોવાથી શરૂઆતમાં ખોટ ખમવી પડી હતી જે ખોટ રણછોડદાસનામથી સહન ન કરી હોત તો હિંદુસ્તાન પત્ર આબાદ થયું હોત કે નહિ તે એક સવાલ છે.

સ્વ. લાઇ રતનલાલની કુશળતા અને રણછોડદાસ શેઠની આર્થિક સહાયતાથી હિંદુસ્તાન પત્ર ધીમે ધીમે પગભર થઈ ગયું અને પછી તેને લીમીટેડ કરી નાખવામાં આવ્યું. જે લીમીટેડ કંપનીના રણછોડદાસ શેઠ હાલ મેનેજીંગ ડીરેક્ટર છે.

શેઠ રણછોડદાસ સ્વભાવે શાન્ત સાદા અને નિર્વ્યસની છે. આર્થ સમાજ તથા સુધારક પક્ષ તરફ તેમની સહાનુભૂતિ વિશેષ છે. તેની સાથે વિદ્યાવૃદ્ધિ તથા સાહિત્યની ખિલવણી પ્રત્યે પણ તેઓ સારી લાગણી રાખે છે એ પ્રશંસા પાત્ર છે. નિત્યાનંદ લાઇબ્રેરી એમની મદદથીજ ચાલે છે અને કેટલાંક પુસ્તકો પણ તેમણે પ્રસિદ્ધ કરાવેલાં છે. દુરોપ આદિ પરદેશોની મુસાફરી પણ તેમણે એ ત્રણ વખત કરેલી છે.

Sheth Pir jshah Jehangir Murzban.

શેઠ પીરજશાહ જહાંગીર મર્ઝબાન.
નમેજમશેદ તથા ગણસપના બાદોશ અધિપતિ.

Shreeyut Manibhai Itchharam Desai, B. A.

શ્રીયુત મણિભાઈ ઈચ્છારામ દેસાઈ, બી. એ.

સપ્રસિદ્ધ ગજરાતી પત્રના દાસના તંત્રી.

શ્રીયુત મણિલાલ ઈચ્છારામ દેસાઈ. બી. એ.

સુપ્રસિદ્ધ “ગુજરાતી” પત્રના હાલના તંત્રી શ્રીયુત મણિલાલ ઈચ્છારામ જ્ઞાતિએ દશા શ્રીમાળી વાણિયા છે. એમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૫ના જેઠ વદ ચૈત્ર ૪ ના રોજ, સં. ૧૮૮૮ના જુનની ૨૬ મી તારીખે સુરત મુકામે થયો હતો. ગુજરાતી પત્રનો જન્મ તે પહેલાં વીસ દિવસે થયો હતો. ટુંકામાં કેટલાક જુના વિચારના ગૃહસ્થોની માન્યતા પ્રમાણે કહીએ તો શ્રીયુત મણિલાલને શુભ સુકનનો જન્મ એજ એમના પિતાની ચડતી દશાનું એક મંગળાચરણ.

શ્રીયુત મણિલાલ પિતા પક્ષે જેમ મગડર છે, તેવીજ રીતે તેમનાં માતૃશ્રીનું ક્ષણ પણ એમને મગડરી લેવા જેવું છે, મતલબ કે એમનાં માતૃશ્રી સુરતના મપારા કુટુંબના આગેવાન શેઠ મોતીરામ લલ્લુભાઈનાં પુત્રી થાય, તેમનું નામ દિવાળીભાઈ.

શ્રીયુત મણિલાલની બાલ્યાવસ્થા સુરતમાંજ વ્યતિત થયેલી અને તેમણે શરૂઆતના ગુજરાતી અભ્યાસ પણ સુરતમાંજ કર્યો હતો. દસ વરસની વયે તેઓ મુંબઈ આવેલા હતા અને એલ્ફીસ્ટન હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે દાખલ થયા હતા અને ૧૮૯૮ માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કરીને તેઓ આગળ અભ્યાસ કરવા એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા હતા. જ્યાંથી સને ૧૯૧૪માં તેમણે બી. એ.ની પરીક્ષા પસાર કરી હતી.

તેઓ અંગ્રેજી છઠ્ઠા ધોરણમાં હતા, ત્યારથીજ પેપરમાં લખવાનું તેમણે શરૂ કરેલું અને કોલેજના અભ્યાસ દરમિયાન પણ પુરસદ તથા અનુકુળતાએ લખવાનું કામ ચાલુ રાખેલું. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તેઓ નિયમિત રીતે ઇ. સ. ૧૯૦૭ થી ઓપ્રીસમાં જોડાયલા અને લગભગ છ સાત વરસ સુધી પોતાના પિતાજીના હાથ નીચે તાલીમ લીધેલી.

સને ૧૯૧૨ નો આખરે એમના વિદ્વાન પિતાજી સ્વર્ગવાસી થયા અને તે વખતથી એમના સર્વ કામકાજનો મુખ્ય ખેજ મણિલાલના શિરે આવી પડ્યો. તેમણે અગાઉથી એ સખંધી શિક્ષણ લીધેલું હોવાથી એ જોખને તેઓ સહન કરી શક્યા અને સહુ જાણે છે તેમ આજ લગભગ આઠ વરસ થયાં તેઓ ગુજરાતી પત્રનું તંત્ર સત્તામત રીતે ચલાવે છે, તે ઉપરાંત પ્રેસ તથા ગ્રંથો આદિનું કામ પણ તેઓ અવિચ્છિન્ન રીતે સંભાળે છે.

એક પત્રકારના રાજકીય, સામાજિક તથા ધાર્મિક વિચારો તેમજ તેની કુશળતા તેના પત્ર પરથી જાણી શકાય છે, અને તે મુજબ મણિલાલના વિચારો તથા કુશળતા પણ ગુજરાતીનાં છેલ્લાં આઠ વરસની કારકીર્દિથી જાણી શકાય તેમ હોવાથી એ સખંધે વિશેષ વિવેચન નહિ કરતાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે શ્રીયુત મણિલાલ એ એમના પૂજ્ય પિતાજીના અનુકરણીય પગલે ચાલીને “ગુજરાતી” ની ઉજવણ આખરૂં ટકાવી રાખેલી છે.

શેઠ બરજેરજી નવરોજી આપઅખત્યાર.

સુપ્રસિદ્ધ હિંદી પંચના માલેક તથા અધિપતિ શેઠ બરજેરજીનો જન્મ સને ૧૮૫૭ના એપ્રિલની ૨૬મી તારીખે થયો હતો.

એમના વડિલો મુજસુરતના વતની હતા, જ્યાંથી એમના દાદા દોરાબજી સને ૧૮૩૦ના અરસામાં મુંબઈ આવી વસેલા, તેઓ ઠાપડનો વેપાર કરતા હતા. શેઠ બરજેરજીના પિતા મી. હંટર નામના યૂરોપીયનની ખાનગી સ્કૂલમાં માસ્તર હતા અને ગણિતના વિષયમાં સારી પ્રવિણતા ધરાવતા હતા. એમનાં માતૃશ્રી જીવણબાઈ દેશી વૈદ્યામાં બહુજ કુશળ હતાં અને એ ખાતે સારી પ્રખ્યાતિ ધરાવતાં હતાં.

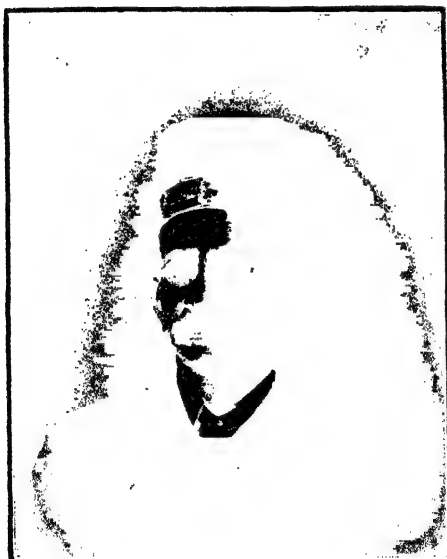
બરજેરજી શેઠે ગુજરાતી અભ્યાસ ગામઠી નિશાળે કર્યો હતો અને તે પછી અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે પારસી સુપીરીયર સ્કૂલમાં અને તે પછી એલ્ફ્રીટન હાઈસ્કૂલમાં તેઓ જોડાયા હતા, અને સને ૧૮૭૫માં મેટ્રિકની પરિક્ષા પસાર કર્યા પછી સને ૧૮૭૬માં બેચે ગેઝેટમાં નોકર રહેલા, જે નોકરી એમણે વીસ મહિના સુધી કરેલી, તે પછી પારસી પંચ તથા યજ્ઞાં પરસ્તનાં કામકાજમાં જોડાયા હતા, એમના ઠાકા શેઠ નસરવાનજી દોરાબજી આપઅખત્યાર એ પત્રો, તથા આપઅખત્યાર નામના પ્રેસના માલિક હતા, તેઓ સને ૧૮૭૮નાં જુન માસની તા. ૨૦ મી એ જહાનગી ખાતે સ્વર્ગવાસી થતાં તેમના બંને પત્રો તથા છાપખાનાનું તમામ કામકાજ બરજેરજી શેઠે સંભાળી લીધું હતું.

યજ્ઞાં પરસ્ત પત્ર તેમણે પોતાના કાકાના અવસાન પછી અગીયાર વરસ સુધી ચલાવી સને ૧૮૮૬માં અંધ થયું, અને પારસી પંચનું નામ ફેરવીને હિંદી પંચ રાખ્યું તે વખતથી એમનાં તંત્રીપણા નીચે હિંદી પંચ ચાલે છે, અને દિનપ્રતિદિન આબરૂ સ્થિતિ પર આવતું ગયું છે. મુંબઈ ઇલાકામાં નહિ પણ આખા હિંદુસ્થાનમાં એ જાતનું એ એકજ પત્ર હોવાથી લોકલાગણી તેના પ્રત્યે ઘણી સારી છે અને બરજેરજી શેઠની કુશળતા તથા અનુભવને લીધે તે કામ પણ સારું કરે છે. સને ૧૮૮૪થી તેની માસિક આવૃત્તિ ઠાઠવી પણ શરૂ કરી છે, અને સને ૧૯૦૦થી તેની વાર્ષિક ચુંટણીના અંક કારટુન્સ ફ્રેમથી હિંદી પંચ ઠાઠવાનું પણ ચાલુ થયું છે. ટુંકમાં બરજેરજી શેઠની કુશળતાથી હિંદી પંચની અઠવાડિક માસિક તથા વાર્ષિક આવૃત્તિઓ પ્રતિ દિવસ લોકપ્રિય થતી જાય છે.

શેઠ બરજેરજી સ્વભાવે ઘણાજ શાન્ત, મિલનસાર, મધ્યમ વિચારના અને દયાળુ હિલના છે, મુંબઈ ઇલાકાના પત્રકારોમાં તેઓ સહુથી એક જુના તથા અનુભવી અને એમની લાઇનના બીનહરીફ પત્રકાર છે.

એક પત્રકાર તરીકે સારી આબરૂ ધરાવવાની સાથે કોમના એક આગેવાન તથા ઉપયોગી શહેરી તરીકે પણ બરજેરજી શેઠ પ્રખ્યાત છે, અને કોમની તથા જાહેરની હિલચાલોમાં પણ તેઓ આગળ પડતો ભાગ લીધે છે.

Sheth Burjorjee Navaroji Apakhtyar.

શેઠ બરજોરજી નવરોજી આપઅખત્યાર.

હિંદી પંચના અધિપતિ અને માલેક.

Sheth Erachshaw Rustomji Hirjee Behdin.

શ્રી એરચશ રુસ્તમજી હીરજી બહેદીન.

કચ્છના હિંદના આદિવાસી તંત્રી.

શેઠ એચશાહ રૂસ્તમજી હીરજી બહેદીન.

ઠયસરે હિંદના હાલના અધિપતિ અને માલેક ભાઈ એચશાહનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૮૨માં વડોદરા મુકામે થયો હતો. એમના વડિલો વડોદરાના વતની છે અને હાલ પણ તેમના નિવાસ વડોદરામાંજ છે. ભાઈ એચશાહના પિતા રૂસ્તમજી શેઠ હાલમાંજ વડોદરા મુકામે સ્વર્ગવાસી થયા છે.

ભાઈ એચશાહની બાલ્યાવસ્થા વડોદરામાંજ વ્યતિત થયેલી અને તેમણે પોતાનું ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી શિક્ષણ પણ ત્યાંજ લીધેલું છે.

“પુત્રનાં લક્ષણ પાંચામાંથી જણાય” એ કહેવત મુજબ ભાઈ એચશાહનો લેખક તરીકેના બુસ્સો નાની વયથીજ ઝળકી ઉઠેલો અને આરેક વરસ જેટલી નાની વયે તેમણે વડોદરાના પ્રસિદ્ધ પત્ર ‘સયાજી વિનય’માં પોતાના કુઆકે જેઓ ત્યાંની અંગ્રુમનના એક ટ્રસ્ટી હતા તેમની વિરુદ્ધ એક લેખ લખેલો. આ ઉપરથી એમના શિક્ષક તથા સગા વડાલાં-એઓ એચશાહ ભવિષ્યમાં એક પત્રકાર થશે એવી ધારણા બાંધેલી અને આજે સહુ જાણે છે તેમ એ ધારણા ખરી પડી છે. એમના પત્રકાર તરીકેની કારકીર્દિમાં ખાસ નોંધવા જવી બાબત તો એ છે કે જે પત્રના એક અખર પત્રી તરીકેનું કામ તેઓ પોતાના ન્હાના વયમાં પોતાના વતનમાં હતા ત્યારે કરતા હતા તેજ કયસરે હિંદ પત્રના અધિપતિ અને માલેક બનવાને તેઓ ભાગ્યશાળી થયા છે. ભાગ્યદેવીની કૃપા અને પુરુષાર્થનું મિલન થાય તો કંઈ સિદ્ધિ અસંભવિત છે ? કોઈજ નહિ.

મેટ્રિક સુધી અભ્યાસ કર્યા પછી લગભગ ૧૯ વરસની ઉંમરે ભાઈ એચશાહ મુંબઈ આવ્યા અને શરૂઆતમાં જામે જમશેદ પત્રની ઑફીસમાં એક રીપોર્ટર તરીકે નોકર રહ્યા જે પત્રમાં અગાઉ તેમણે બેદહીનના ઉપનામથી કેટલાક લેખ લખ્યા હતા. ભાઈ એચશાહ જો કે એક રીપોર્ટરની જગ્યા પર હતા પણ તેઓને લખાણને બહુ શોખ હતો અને તેઓ ઝમકદાર લખાણ લખી શકતા હતા તેથી જામે જમશેદના અધિપતિ શેઠ ફીરોજશાહ જહાંગીરજી મર્ઝબાન તથા મદદનિશ અધિપતિ ભાઈ કેબશરૂ મુન્ન એમને લખવાને પુરતું ઉત્તેજન આપતા અને એક ઝમકદાર લેખક તરીકે તેમની કદર કરતા. આથી જામે જમશેદના વાંચનારાઓમાં મી. બેહેદીન બાણીતા થઈ પડ્યા હતા. આ પ્રમાણે ભાઈ એચશાહ જામે જમશેદ પત્રમાં સુખે નોકરી કરતા હતા પણ મહત્વાકાંક્ષાઓ એમના હૈયામાં ઉછળાતી હતી અને જામે જમશેદમાં એમનાં કરતાં યુના માણસો વધારે હોવાથી ટુંક વખતમાં ત્યાં એમને કોઈ સારી જગ્યા મળવાને સંભવ નહિ હોવાથી કોઈ બીજા પત્રમાં ચડીયાતી જગ્યા તેઓ શોધતા હતા એટલામાં જોગ એવો બન્યો કે પારસી પત્ર જે રૂઠવ અંગ્રેજી ભાષામાંજ પ્રસિદ્ધ થતું હતું તેમાં ગુજરાતી વિભાગનો વધારો કરવાને તેના માલીક શેઠ જહાંગીરજી સોરાબજી તાલીયારખાનનો વિચાર થયો અને તેને માટે લાયક અધિપતિની શોધ કરતાં તેમનાજ ભાઈ શેઠ ફરહુનજી સોરાબજી તાલીયારખાને ભાઈ એચશાહ માટે ભલામણ કરી, અને તેમની ઇચ્છાને માન આપી “જામે જમશેદ” માંથી પોતાની જગ્યાનું રાજીનામું આપી ભાઈ એચશાહ સને ૧૯૦૭ માં “પારસી” પત્રના ગુજરાતી વિભાગના અધિપતિની જગ્યાએ દાખલ થયા. એમના અધિપતિપણા નીચે એ પત્રની સારી પ્રખ્યાતિ થઈ અને તે આખા દેશમાં ગયું, તેથી તેના માલીકે સને ૧૯૧૨ માં લીમીટેડ કરી એ પત્રને અઠવાડિકને બદલે રોજનામાં ફેરવી નાખ્યું, અને રોજના “પારસી” ના અધિપતિ તરીકે પણ ભાઈ એચશાહનેજ ઠાયમ રાખ્યા.

આ પ્રમાણે ભાઈ એરચશાહ એક સાધારણ રિપોર્ટરમાંથી દૈનિક પત્રના અધિપતિ જેવા માનવંતા હોદ્દા સુધી પહોંચ્યા, પણ એથીએ એમના આત્માને સંતોષ થયો નહિ. એમની ઇચ્છા એક પત્રના માલિક અને અધિપતિ થવાની હતી. ઇશ્વર કૃપાથી જોગ પણ એવો બન્યો કે એમને ભાવતું મળી ગયું અને સને ૧૯૧૫ માં “કચસરે હિંદ” પત્ર ખરીદ કરી તેને પોતાની માલિકીનું બનાવ્યું.

“કચસરે હિંદ” એક પ્રખ્યાત અને મોલાદાર પત્ર હતું અને સર દીનશાહ વાઘ્લા જેવા હિંદના એક અચેસર રાજદ્વારી તેમાં બનતાં સુધી નિયમિત લેખો લખતા, પરંતુ ગમે તે કરણથી ભાઈ એરચશાહે તે ખરીદ કર્યું તે અરસામાં તે નબળી હાલતમાં હતું. ભાઈ એરચશાહે એ પત્ર ખરીદ કર્યા પછી તેમાં કેટલાક સારા સુધારા વધારા કર્યા અને તેથી થોડાજ વખતમાં તે પગભર થઈ ગયું અને ગ્રાહકોની સંખ્યા ઘણી વધી પડી. ભાઈ એરચશાહની માલિકી નીચે આવ્યા પછી સદરહુ પત્રે ટુંક વખતમાં જે ખ્યાતિ મેળવેલી તેના સંબંધમાં વિશેષ વિવેચન નહિ કરતાં મહુંમ જડજ સર દીનશાહ દાવરનો એકજ અભિપ્રાય નીચે આપેલો છે.

“થોડાજ માસના ટુંક અરસામાં પ્રમાણિક હેતુ અને સંગીન વિચારોથી શું શું બબલી શકાય છે? તે તમે (કચસરે હિંદ પત્ર) દેખાડી આપ્યું છે. સને ૧૯૧૪ નું મરવા સુતેલું “કચસરે હિંદ” પત્ર આજે એક બાળવાન અને કોમનું આખાદ વાળું થઈ પડ્યું છે. અને પારસી કોમના વિચારો તથા લાગણીઓ સમ્યક તથા પુર જોસથી બહાર પાડે છે. તેની આ આબાદીમાં ચાલુ વધારો થતો રહે એવું હું ઇચ્છું છું, અને તમે ખાત્રી રાખજો કે પ્રમાણિક તથા હિમતવાન પત્ર તરફ પારસી કોમ બેઠક નથી, જ્યારે તેથી ભિન્ન પ્રકારનાં પત્રોને તે જેમ અત્યાર સુધી કરતી આવી છે, તેમ ધુળમાં રોળાતાં પડી રહેવા દેશે.”

સર દીનશાહ દાવર શિવાય બીજા પણ ઘણા પ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થોએ અને કચસરે હિંદના ખુદ આગલા માલિક રત્ન શેઠ ફરામજી કાવસજી મહેતાએ પણ કચસરે હિંદની આબાદી માટે સંતોષ બતાવેલો.

કચસરે હિંદ પત્રનાં ગ્રાહકો વધ્યાં, તેનાં વાંચનારાં વધ્યાં અને સહુને તે વાંચવાની આકાંક્ષા વધી તેનાં જે ખાસ કારણો છે, તેમાં ભાઈ એરચશાહની સ્વતંત્ર વડક્રીયા પદ્ધતિ અને ચલણી રૂપિયાના હિમ્મતી લેખો મુખ્ય છે. એમની આ પદ્ધતિ તથા ચલણી રૂપિયાના તખલ્લુસથી આવતા લેખ (કે જે ઘણું કરીને તેઓ પોતેજ લખે છે, એમ અમારું માનવું છે) ઘણા ગૃહસ્થોને ખુંચે છે, અને ભાઈ એરચશાહના શબ્દોમાં કહીએ તો “એવા સ્વતંત્ર લેખોથી કચસરે હિંદ પત્ર આજે ઘણાં જણને ખાસ્તી લયું થઈ પડ્યું છે, તેની સાથે એ પણ કહેવું જોઈએ કે આ ભવની કાર્ય-પદ્ધતિથી તેણે કેટલાંક પુરાણાં રોજાં પત્રોને પણ બાબુએ મુકાવી દીધાં છે, અને દેશી છાપા માટે સ્વતંત્ર જર્નાલીઝમનો એક નવોજ રસ્તો ખુલ્લો કર્યો છે.”

ભાઈ એરચશાહનું કચસરે હિંદ પ્રતિદિવસ વિશેષ આબાદ તથા લોકપ્રિય થાય અને પત્રકાર તરીકેની તેમની કારકીર્દિ ઝળહળતી નિવડે એવી અમારી શુભેચ્છા છે.

રા. રા. પરધુભાઈ વહાલાભાઈ શર્મા.

‘આર્ય પ્રકાશ’ પત્રના હાલના અધિપતિ પરધુભાઈ ન્યાતે બ્રહ્મભટ્ટ છે. તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૩૬ ના અષાઢ સુદ ૯ ના રોજ નડિયાદ મુકામે થયો હતો. એમના વડિલોનો નિવાસ ઘણા વખતથી ગુજરાતમાંજ છે, તેમની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણજ ગણાય.

પરધુભાઈએ અભ્યાસની શરૂઆત પોતાના વતનમાંજ કરેલી અને પાંચ ધોરણ પૂરાં કર્યા પછી એક શુભેચ્છકની સલાહથી મિડલ સ્કોલરશીપની પરિક્ષા પસાર કરેલી. અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી એમનો અભ્યાસ સારો ચાલ્યો પણ પછી વાંચવા-લખવા તરફ વૃત્તિ દોરાવાથી અભ્યાસમાં ખલેલ પહોંચી, આટલી ન્હાની વયે મુગ્ધા-વિનોદ અને ચંદ્રકિશોરી નામે નોવેલ, તથા એક ન્હાનું નાટક તેમણે લખેલાં, જે છપાવવાનું એમના એક સ્નેહીએ માથે લેવાથી એમને સોંપવામાં આવેલાં, પણ પ્રસિદ્ધ થયાં નથી.

અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધી નડિયાદમાં અભ્યાસ કર્યા પછી છઠ્ઠા ધોરણના અભ્યાસ માટે તેઓ અમદાવાદ ગયા, પણ કૌટુંબિક ઉપાધિઓને લીધે અભ્યાસ લખાવી શકાયો નહિ, અને સંવત ૧૯૫૬ માં પંચમહાલમાં રેલ્વે ખાતામાં કારકુન તરીકે નોકર રહ્યા. તે પછી ઉમરેડ જવાનું થયું અને ત્યાંથી ટિકીટ કલેક્ટર નિર્માઈ મુંબઈ આવ્યા. થોડા વખત રેલ્વેની નોકરી કર્યા પછી તેઓ વેપારીઓની નોકરીમાં દાખલ થયા અને શેઠ દામોદર રતનસીની કંપની તથા કે. એમ. નારણજીની કંપનીમાં નોકર રહ્યા. આ નોકરી દરમ્યાન વ્યાપારને સારો અભિનુવ તેમને મળ્યો, અને જો નોકરી ચાલુ રાખી હોત તો આજે પગાર પણ સારો મળતો હોત, પરંતુ લેખન વાચન તરફ એમની વૃત્તિ વિશેષ હોવાથી વ્યાપારને તેઓ પોતાનું જીવન અર્પણ કરી શક્યા નથી.

સને ૧૯૦૦ થી આર્ય પ્રકાશ પત્રમાં એક મદદગાર તરીકે કામ કરવું તેમણે શરૂ કરેલું, અને સને ૧૯૧૧ થી તેઓ તેના સ્વતંત્ર અધિપતિ નિભાયા, તે વખતથી આજ દિન સુધી તેઓ તેના તંત્રીપદ પર છે.

આર્ય પ્રકાશના કામકાજમાં તેઓ જોડાયા તે પહેલાં તેમણે પોતાની જ્ઞાતિને માટે “બ્રહ્મભટ્ટ” નામનું એક માસિક પણ કેટલાક વખત ચલાવેલું, અને જ્ઞાતિમાં સુધારો થાય તથા કેળવણી વધે તેવા બીજા પણ કેટલાક પ્રયત્નો કરેલા, પરંતુ જ્ઞાતિની વિશેષ સેવા થવાનું એમના માટે નિર્માણ નહિ હોય તેથી તેઓ આર્યન બ્રધરહુડમાં દાખલ થયા અને પારિણમે એક વખત પ્રાયશ્ચિત લેવા છતાં કેટલાક અગ્રેસરોની ઈર્ષાને લીધે ફરીથી જ્ઞાતિમાં તેમનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નહિ. રા. પરધુભાઈએ પણ જોયું કે એક વખત રીતસર પ્રાયશ્ચિત લેવા છતાં માત્ર અદેખાધને લીધે તેમના કેટલાક જ્ઞાતિબંધુઓ બીજા વખત પ્રાયશ્ચિત લેવાનો ખોટો દુરાગ્રહ કરે છે, ત્યારે તેમણે પણ જ્ઞાતિની પરવા તણ લીધી છે.

પરધુભાઈ આર્ય સમાજના મુંબઈ ઇલાકાનાં એકના એક વાળંત્રના તંત્રી છે, તેની સાથે સમાજની બીજી સંસ્થાઓના પણ અગ્રેસર છે. સમાજના એક સેક્રેટરી તરીકે દોઢેક વરસ કામ કર્યો પછી છેલ્લા પાંચેક વરસ થયાં તેઓ પ્રતિનિધિ સભાના ઉપમંત્રી નિભાયા છે. એટલુંજ નહિ પણ લગભગ તેટલોજ વખત થયાં તેઓ મુંબઈની આર્ય સ્ત્રી સમાજના મંત્રી તરીકે પણ કામ કરે છે. સ્ત્રી સુધારણાના વિષયો પર તેમણે મુંબઈનાં ગુજરાતી હિંદુસ્ત્રીમંડળ, જૈન મહિલા સમાજ, તથા સુરત અને વડોદરા સ્ત્રી સમાજ સમક્ષ કેટલાંક વ્યાખ્યાન આપેલાં છે, અને લગ્નાદિ પ્રસંગે ગાવા માટે નવી ભાવનાવાળાં ગીતોનું સાહિત્ય તેઓ સ્ત્રીઓ માટે તૈયાર કરે છે. આ શિવાય વડોદરા સાહિત્ય સભા, સુરત સેવામંડળ તથા ગોધરા અને નડિઆદની સંસાર સુધારા પરિષદ સમક્ષ પણ તેમણે વ્યાખ્યાનો આપેલાં છે.

કેળવણી તથા સાહિત્યની ચળવળમાં પણ તેઓ સારો ભાગ લીધે છે. સને ૧૯૧૧ ના અરસામાં તેમણે શ્રીયુત નૃસિંહદાસ વિલાહર, મનસુખલાલ માસ્તર, ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા અને કવિ મહારાણીશંકર શર્મા વિગેરેની સાથે મળીને મુંબઈના વિદ્યાવિલાસી ગુજરાતીઓ માટે ધિ યુનીયન નામની સંસ્થા સ્થાપવામાં ભાગ લીધેલો જે હાલ 'ગુર્જર સસા'ના નામથી ઓળખાય છે.

રા. રા. પરધુભાઈ આર્ય સમાજના એક અગ્રેસર હોવા છતાં એમના ધાર્મિક વિચારો છેક નાસ્તિક નથી, જેમને જે રસ્તો અનુકુળ પડે તે રસ્તે ઇશ્વરને ભજવાની તેઓ વિરુદ્ધ નથી. સમાજ સુધારા સંબંધી તેમના વિચારો મધ્યમ છે, છેક ઉખડી ગયેલા સુધારકની પંક્તિમાં ભળી જાય તેવા તેઓ નથી, તેઓ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર, સાદા અને સહેલીઓ પ્રત્યે મમતાળુ છે,

Shreeyut Pardhubhai Vahalabhai Sharma.

શ્રીયુત પરધુભાઈ વહાલાભાઈ શર્મા.

આય પ્રકાશના નેતા.

Shreeyut Hajeemahamad Alarakhia Shivji.

શ્રીયુત હાજીમહમદ અસારખીયા શિવજી.

વાસમી સદીના આહોશ તંત્રી.

રા. રા. હાજીમહમદ અલારખીયા શિવજી.

માસિક પત્રોમાં મોટો જન્મ લઈ સહુથી વિશેષ પ્રખ્યાતિ આપી જનાર, તથા લોક લાગણી મેળવવાને લાગ્યશાળી થનાર સુપ્રસિદ્ધ માસિક પત્ર “વીસમી સદી” ના અધિપતિ અને માલિક હાજીમહમદનો જન્મ સને ૧૮૭૮ ના ડીસેમ્બરની ૧૩ મી તારીખે મુંબઈમાં થયો હતો.

એમના વડિલો મૂળ ઠગ્ઠ લુજના વતની, જ્યાંથી એમની ચોથી પેઢીએ થઈ ગયેલા શેઠ માલિક મુસાણી સને ૧૮૩૫ માં મુંબઈ આવી વસેલા અને વેપાર શરૂ કરેલો, તે વખતથી તેમના વંશજે મુંબઈમાંજ વસે છે અને વેપાર કરે છે. હાજીમહમદના પિતાજીએ પણ વેપારી તરીકેજ પોતાનું જીવન પસાર કરેલું અને સને ૧૯૦૬ માં તેઓ એકજ પુત્ર તે હાજીમહમદને મુકી સ્વર્ગવાસી થયેલા.

હાજીમહમદે ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યા પછી ફ્રાંસ દેશ દાખરકુલમાં અંગ્રેજી છ ધોરણુ સુધી અભ્યાસ કરેલો.

દસ વરસ જેટલી ન્હાની વયથીજ વાંચનનો એમને ઘણો શોખ હતો, અને ચૈદ વરસની વયથી હિંદી ભાષાનાં સાહિત્યનો શોખ લાગ્યો હતો. વાંચનનો શોખ લેખનના શોખ અને શક્તિમાં પરિવર્તન પામતાં સત્તર વરસની વયે એમણે એક ટુંકી વાર્તા લખી ગુલઅફશાન નામના માસિકમાં આપી હતી. તે પછી અંગ્રેજી માસિકોનો અભ્યાસ તેમણે શરૂ કર્યો હતો, અને એવી પદ્ધતિ પર એક માસિક કાઢવાનો તેમને વિચાર થયો હતા, જે વિચાર આપણે જોઈએ છીએ તેમ ઉત્પન્ન થયા પછી વીસ વરસે “વીસમી સદી”ના નામથી અમલમાં મુકાયો છે. આ ઉપરથી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિઓનાં કાર્ય કેટલાં મુશ્કેલ અને વિઘ્નથી ભરેલાં છે તેનો ખ્યાલ વાંચનારને આવી શકશે. સને ૧૮૯૮ માં એમણે હિંદી ભાષામાં “રનેહ વિરહ પંચદશી” નામનું પુસ્તક તૈયાર કરેલું અને સને ૧૮૯૯ થી જાહેર પત્રો સાથે પ્રથમ મુંબઈ સમાચાર સાથે તેમના સંબંધ જોડાયો. સને ૧૯૦૦ માં “ઇમાનનાં મોતી” નામનું પુસ્તક તેમણે અંગ્રેજી ઉપરથી તૈયાર કર્યું અને સને ૧૯૦૧ માં એક રૂપિયાના લવાજમવાળું “ગુલશન” નામનું સચિત્ર માસિક ચાલુ કરી એક વરસ ચાલુ રાખ્યું. વળી તેજ અરસામાં “ઠયસરે હિંદ” પત્રની મુસલમાન કોલમનું કામકાજ તેમણે સંભાળી ચાર વરસ સુધી ચલાવ્યું. ૧૯૦૩ માં અલીગઢ એન્જ્યુકેશનલ કોન્ફરન્સ મુંબઈ ભરાતાં હિંદના સમર્થ મુસલમાન નરો ઉપર લેખ લખી “મુંબઈ સમાચાર”માં આપેલો, અને એજ અરસામાં ભરણેલ દિલ્લી દરબાર વખતે મોગલ શહેનશાહોનાં સચિત્ર ચરિત્રો તેમણે તૈયાર કરેલાં.

સને ૧૯૦૪ માં મુંબઈ સમાચારમાં “મહેરુનિસા” નામની વાર્તા અને સને ૧૯૦૭ માં નૂરે અલમમાં રશીદા નામની વાર્તા ચાલુ કરેલી. પાછલી વાર્તા સને ૧૯૦૮ માં એમણે પુસ્તક રૂપે પણ પ્રસિદ્ધ કરેલી છે. સને ૧૯૦૬ થી દર વરસે “સાંજ વર્તમાનના પટેલીના અઠમાં લેખો આપવા તેમણે શરૂ કરેલાં.

ભાઈ હાજીમહમદને એમર ખયામની રૂબાયતોનો બહુજ શોખ છે, જે શોખ સને ૧૯૦૦ ની સાલથી એમને લાગ્યો છે. એ શોખના પરિણામે સદરહુ પુસ્તકની જે જે નવી આવૃત્તિ પ્રકટ થાય તે તેઓ અવશ્ય જોઈ જાય છે અને ખનતાં સુધી ખરીદ પણ કરી લીધે છે. સદરહુ પુસ્તકની જુદી જુદી ૧૧૬ આવૃત્તિઓ ભાઈ હાજીમહમદ પાસે છે, જેવો સંગ્રહ ઘણે થોડેજ ડોકાણે હશે. સને ૧૯૧૪ માં એમણે “એમર ખ્યામ” પર વીસ ત્રયો અત્રેના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર ધુરંધર પાસે તૈયાર કરાવી પ્રદર્શનમાં મુકેલાં, તથા ઇંગ્લાંડનાં પ્રસિદ્ધ સ્ટીઅર પત્રના અધિપતિ પર મોકલાવેલાં.

સને ૧૯૧૪ માં “વીસમી સદી” નું ડેકલેરેશન એમણે નોંધાવેલું, પરંતુ લડાઈ શરૂ થવાથી કાગળ વિગેરેના ભાવ ચડી જતાં તે નરમ પડે ત્યારે શરૂ કરવાનો તેમણે વિચાર ઠર્યો, પણ થોડા વખત પછી જ્યારે માલુમ પડ્યું કે લડાઈનો છેડો તો અદૃશ્ય છે અને કાગળના ભાવ પ્રતિદિવસ વધતા જાય છે, ત્યારે સને ૧૯૧૬ માં તેમણે “વીસમી સદી” શરૂ કર્યું અને ગુજરાતની પ્રખ્યાત હાથમાં એક નવીજ જાતનું માસિક મુક્યું. ભાઈ હાજીમહમદનું બહોળું જ્ઞાન અને ખર્ચ કરવાની શક્તિને લીધે વીસમી સદીની પ્રખ્યાતિ પ્રતિદિવસ વધતી ગઈ છે અને આજે આપણે જોઈએ છીએ તેમ એ માસિક વરસો પહેલાંનાં જુનાં તથા સમર્થ હાથથી ચાલતાં પ્રતિષ્ઠિત માસિકાને પાછળ મુકી સર્વાં મોખરે પહોંચી ગયું છે.

એક પત્રકાર તરીકેનું ભાઈ હાજીમહમદનું જ્ઞાન ઘણું વખાણવા જોગ છે, અને આપણા કારિગરો તરફથી એમને જે કેટલાંક અણચિંતવ્યાં વિધો નડે છે, તે ન નડતાં હોત તો વીસમી સદીને તેઓ વિશેષ આકર્ષક કરી શકત.

ભાઈ હાજીમહમદ સ્વભાવે શાન્ત, મિલનસાર, હસમુખા સાદા અને મળતાવડા છે, કહેવતા સાક્ષરોમાં હોતી ઈર્ષા તેમનામાં નથી અને તેથી તેમનો કોઈ પણ સહયોગી તેમની સલાહ પૂછે તો સાચી અને સારી સલાહ તેઓ આપે છે, તથા ખનતી મદદ પણ કરે છે. એમના જેવા મળતાવડા સ્વભાવના તથા સરળ હૃદયના બધા પત્રકારો હોય તો ગુજરાતનું જર્નાલીઝમ જે તદ્દન નિસેજ દેખાય છે, તેને બદલે કંઈક ચૈતન્યવાળું થાય ખરું. પ્રભુ અમારા સહયોગીઓને સદ્ગુણિ આપો.

આ પુસ્તકનાં પૃષ્ઠ ૧૭ થી ૫૮ સુધી અમદાવાદ પીરમરા રોડ પર આવેલા નિર્મળ પ્રેસમાં પૃષ્ઠ ૫૯ થી ૨૭૦ સુધી મુંબઈ બોરા બક્ષી સ્ટ્રીટમાં આવેલા ઇન્ડિઅન નેશનલ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં, પૃષ્ઠ ૨૭૧ થી ૪૪૦ સુધી પંદર રોડ પર આવેલા કે. એન. સેલર પ્રેસમાં અને ચિત્રોનાં તમામ પૃષ્ઠ સેન્ટ્રલ રોડ પર આવેલા મનોરંજન પ્રેસમાં છપાયાં છે.

મુંબઈ સબંધી કંઈક માહિતી.

અસ્તાવ.

મુંબઈ સબંધી સંપૂર્ણ માહિતી આપવી હોય, યાને વિસ્તારથી મુંબઈનું વર્ણન કરવું હોય તો તેને માટે ઘણી જગ્યા જોઈએ, અને એ સબંધી લેખનું એક જીવું પુસ્તક તૈયાર કરવું જોઈએ. અત્રે તેવી અનુકૂળતા નહિ હોવાથી ઘણું ટુંકમાં વર્ણન કરેલ છે. આ વર્ણનમાંથી મુંબઈમાં હુમેશને માટે રહેનારાઓને તથા વિદ્વાનોને કંઈ જાણવાનું મળશે કે નહિ? તેમજ તેમને તે ઉપયોગી થશે કે નહિ? એટલુંજ નહિ પણ તેમાં તેમને કંઈ રસ આવશે કે નહિ? તે તો હું ચોક્કસ કહી શકતો નથી, પરંતુ બહારના અને સાધારણ માણસોને તો તે ઉપયોગી થશે ખરું.

જીનાં મુંબઈનેા ઇતિહાસ.

આગળના વખતમાં મુંબઈ એક ન્હાનું બેટ હતું, અને તેની આજુબાજુ બીજાં ન્હાનાં ન્હાનાં છ બેટ હતા. એ સાતે બેટ ધીમે ધીમે જોડાઈ ગયાં છે અને તેનું હાલનું બધું મુંબઈ શહેર બનેલ છે. સદરહુ બધાં બેટ પહેલાં કૉકણના રાજાઓના તાબામાં હતાં. જેમાં માહિમ સહુથી મોટું ગણાતું હતું. કૉકણના રાજાઓ પાસેથી મુસલમાનોએ તે જીતી લીધું અને તે વખતથી ગુજરાતના સુલતાનોના હાથમાં તે ભાગ આવ્યો. કેટલાંક વરસો પછી ફીરંગી લોકોએ તેમની પાસેથી તે જીતી લઈ ત્યાં પોતાની સત્તા જમાવી.

અંગ્રેજ સત્તા નીચે કંઈ સાલમાં અને કેવી રીતે આવ્યું? ૧

ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં ફીરંગીઓના રાજાએ પોતાની કુંવરી કેથેરાઇન ઇંગ્લાંડના બીજા ચાર્લ્સ નામના રાજા સાથે પરણાવી, અને તેને પહેરામણીમાં મુંબઈ આપ્યું, તે વખતથી મુંબઈ અંગ્રેજોની હકુમત તળે આવ્યું. એ વખતે એ બેટમાં માત્ર દસ હજાર માણીઓની વસ્તી હતી, અને તેની કંઈ ખાસ આમદાની નહોતી.

આ પ્રમાણે તે આવક ઉપજ વગરનું હોવાથી ઇંગ્લાંડનાં રાજાએ ઇ. સ. ૧૬૬૮ માં તે 'ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની'ને વરસના સો રૂપિયા લેવાના ઠેરાવી ભાડે આપ્યું. આજે મુંબઈમાં વરસે સો રૂપિયા આપતાં એક કોટડી પણ ભાડે મળતી નથી, અને વેચાણ લેવા જઈએ તો સો રૂપિયાની એક વાર જમીન પણ મળતી નથી.

'ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની' એ વખતે હિંદુસ્થાનમાં વ્યાપાર કરતી હતી, અને તેનું મુખ્ય થાણું તે વખતે સુરતમાં હતું, પરંતુ મુંબઈ પોતાની હકુમત તળે આવ્યા પછી તે કંઈ વિશેષ અનુકૂળ જણાયાથી સને ૧૬૮૭ માં કંપનીએ પોતાનું થાણું સુરતથી ઉડાવી મુંબઈમાં નાખ્યું, અને ત્યારથી એ બેટની આબાદીની શંકુઆત થવા લાગી રહ્યું રહ્યું બાજુનાં બીજાં તમામ બેટ પણ કંપનીના હાથમાં આવી ગયાં, જે સર્વને જોડી દેવામાં આવેલ છે, અને હજુ પણ વસ્તી પ્રતિદિવસ વધતી જતી હોવાથી હરિયો પુરીને તથા પાસેનાં બીજાં ગામડાંઓને જોડીને મુંબઈ શહેરને વધારે વિસ્તારવાણું બનાવવાની તજવીજ ચાલ્યા કરે છે.

હાલનું મુંબઈ.

હાલ મુંબઈનો વિસ્તાર ફોલાબાથી માહિમ સુધી લંબાઈમાં લગભગ બાર માઈલ છે, અને સરાસરી પહોળાઈ ત્રણ સાડા ત્રણ માઈલ છે. જોકે ફોલાબાથી માહિમ સુધીનો તમામ ભાગ મુંબઈજ કહેવાય છે, પરંતુ લોકો તો ફોલાબાથી પરેલ સુધીના ભાગનેજ મુંબઈ ગણે છે, અને એટલા વિસ્તારના પણ ફોટ અને બહારફોટ એવા બે વિભાગ ગણાય છે. ફોલાબાથી મરીન લાઇન્સ-ધોળીતળાવ સુધીનો ભાગ ફોટમાં ગણાય છે, અને તેની બીજી બાજુનો ભાગ બહાર ફોટ કહેવાય છે. ટુંકમાં ધોળીતળાવ એ ફોટ તથા બહાર ફોટનું મધ્યબિંદુ છે. જોકે ખરો ફોટ તો જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ આગળથીજ ગણી શકાય, કારણ કે કિલ્લાની દિવાલ અગાઉ ત્યાં હતી. આ દિવાલ સને ૧૮૬૩ માં પાડી નાખવામાં આવેલી, અને તેની આબુળાબુની ખાંધ પણ પુરી નાખવામાં આવેલી છે.

મુંબઈની વસ્તી.

બ. સ. ૧૯૧૧ નાં છેલ્લાં વસ્તીપત્રક વખતે મુંબઈની વસ્તી ગણતાં તેની સંખ્યા લગભગ ૬૨ લાખ માણસની નોંધાયેલી, પરંતુ હાલમાં તો તે વધીને લગભગ ફોટી એટલે કે સુમારે પંદર લાખની થઈ ગયાનું સંભળાય છે. વસ્તીમાં પારસી, ખેલ, મેમણ, દક્ષણી, ભાટિયા, વાણિયા અને લુહાણા એટલી જાતો મુખ્ય છે, તે શિવાયની તમામ જાતિ અમુક સંખ્યામાં છે ખરી.

મુંબઈનાં હવાપાણી.

મુંબઈ શહેરની આસપાસ ફરીયો આવેલો હોવાથી તેની હવા બહુ ગરમ પણ નથી તેમ બહુ ઠંડી પણ નથી, શિયાળામાં સખત ઠંડી કે ઉનાળામાં સખત ગરમી મુંબઈમાં જણાતી નથી, પરંતુ હવામાં ભેજની અસર તો કાયમને માટે રહે છે, એકદમ સુકી હવા નથી. સરવાળે મુંબઈનાં હવા પાણી બીજાં શહેરોની સાથે સરખાવતાં કનિષ્ઠ ગણાય છે, મુસલમાન, પારસી, દક્ષણી તથા કચ્છી વિગેરેને મુંબઈનાં હવાપાણી માફક આવે છે, તેટલે અંશે ગુજરાતીઓ કે કાઠીયાવાડીઓને માફક આવતાં નથી.

મુંબઈનાં હવા પાણી બહાર ગામનાં માણસોને અનુકૂળ નહિ આવવાનાં કારણોમાં મુખ્ય કારણ ભેજવાળી હવા, બાંધેલા તળાવનું પાણી, કનિષ્ઠ પ્રદારનું ધી, દુધ તેમજ અન્ય ખોરાક, સખત મહેનત, લાંબા પદલા, દાદરાઓની ચડઉતર, ગીચ વસ્તી અને ચોખ્ખી હવા તથા અજવાળાંની ખામી એ મુખ્ય છે.

મુંબઈને પાણી પુરું પાડવાનાં સાધનો.

મુંબઈને પાણી પુરું પાડવા માટે ચાર તળાવ છે, જેમાંનાં ત્રણ મુંબઈની નજીક સાહિતમાંજ છે, તેનાં નામ વિહાર, તુલસી અને પવાઈ છે, ચોથું મુંબઈથી સાડા માઈલ દુર કોંકણ પ્રાંતમાં છે, તે તાનસાના નામથી ઓળખાય છે, એ તળાવોમાંથી નળ વાટે પાણી લાવી મળને પુરું પાડવામાં આવે છે. આ તળાવોમાં પાણીની અછત હોય છે ત્યારે મુંબઈની મળને પાણી પણ પુરું મળતું નથી, અને ઘણું કરીને દર ઉનાળે પાણીની ખેંચ પડે છે, તેમાં વરસાદ ન આવ્યો હોય તે પછીના ઉનાળામાં તો જરૂર ખેંચ પડે છે, વિશેષમાં બહાર ફોટ ખાતે પાણી અમુક વખત સુધીજ મળી શકે છે, સવારના ચારથી દસ વાગતાં સુધી અને સાંજે ચારથી નવ વાગતાં સુધી પાણી મળી શકે છે. દિવસના

ભાગમાં સવારના દસ વાગ્યાથી સાંજના ચાર સુધી નળ ખંધ રહે છે, ફેટમાં નળ ખંધ રાખવામાં આવતા નથી. શહેરના લગભગ તમામ કુવાઓ મ્યુનીસીપાલિટી તરફથી પુરાવી નાખવામાં આવેલ છે, છતાં કેાઈ કેાઈ જગ્યાએ કુવા રહી ગયા છે, જેમાંના કેટલાક કુવાનું પાણી હળવું તથા સાડું ગણાય છે. હાઈ ફોર્ટના કુવાનું પાણી ઘેટ ગણાય છે.

મુંબઈનું જીવન.

મુંબઈમાં સ્વર્ગ અને નર્ક એ બન્ને મોજુદ છે, અફશોસ માત્ર એટલોજ છે કે સ્વર્ગ સદન બહુ થોડાં છે, જ્યારે નર્ક ભૂવન અગણિત છે, બલકે નેવું ટકા મુંબઈની વસ્તી કંગાળ અને દુઃખી જીવન વ્યતિત કરે છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે જ્યાં રહેવા માટે માણસને પુરી જગ્યા પણ મળતી નથી, અને પુરું પાણી પણ મળતું નથી, તે મુંબઈ શહેરની વસ્તી પ્રતિદિવસ હજારોની સંખ્યામાં વધતી જાય છે, અને મુંબઈનું જીવન બેહાલ છે એવું સમજવા છતાં ગાડરીયા પ્રવાહની માફક લોકો હિંદમાં જાણે એ એકજ શહેર હોય તેમ આંખેથી મીંચીને મુંબઈ ધસી આવે છે, ખરેખર, મુંબઈનું મોહમયી નામ યથાર્થજ છે.

ગાડરની માફક લોકો મુંબઈ ધસી આવે છે, તેનાં અનેક કારણોમાં એક કારણ તો એ છે કે ગમે તેટલાં અને ગમે તેવાં માણસો મુંબઈમાં આવે છે, તે ઠેકાણે પડી જાય છે, સહુને સહુની લાયકાત તથા હુશિયારીના પ્રમાણમાં રોજ મળવામાં વાંધા આવતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ બીજાં ગામમાં જેનો ઘડો પણ ન થાય તેવાં નિર્માલ્ય માણસો પણ મુંબઈમાં ઠેકાણે પડી જાય છે.

મુંબઈમાં માનવ જીવન પશુ જીવન જેવું અધમ બની જાય છે, તેનાં જે કેટલાંક મુખ્ય કારણો છે, તેમાં જગ્યાની-રહેવાનાં મકાનની ખેંચ અને સખત ભાડું એ કારણ ગણવતું છે, જે એ કારણ દુર થઈ જાય તો મુંબઈનાં જીવનની અરધી અધમતા તો એાછી થઈ જાય એ નિર્વિવાદ છે, આ બાબતની ખાતરીને માટે નીચેની ઘટના પુરતી છે.

ગુજરાતના એક ગામડાનું બ્રાહ્મણ કુટુંબ છેલ્લા દુષ્કાળના ત્રાસથી કંટાળી માત્ર ગુજરાતનું સાધન મેળવવા મુંબઈ આંચું, કુટુંબનો વૃદ્ધ વહિલ તો મુંબઈનું નામ પણ લીધે તેવો નહોતો, પરંતુ યુવાન પુત્રને મુંબઈની મોહિની લાગેલી હોવાથી તે આબહ કરી સહુને તેડી આંચો. આવ્યા પછી ઉતારા માટે બહુ હેરાન થયા, સબંધીનું ઘર તથા ધર્મશાળાનો આશરો લીધો ત્યારે મહામુશિબતે અઠવાડીયું પસાર થઈ શક્યું, છેવટે કાયર થઈ ઓરડી ભાડે લેવા નિકળ્યા, પણ ચાર દિવસ રખડવા છતાં અને તમામ લક્ષ્ણોમાં તપાસ કરવા છતાં રહેવા લાયક જગ્યા પણ ભાડે મળી નહિ. અંતે વીસ રૂપિયાના ભાડાથી એક ઓરડી મળી. વતનમાં વીસ રૂપિયા હોય તો આખા કુટુંબનું આવી સખત મેંધવારીમાં સરળતાથી ગુજરાત ચલાવનાર કરકસરીયા ડોસાને આ સ્થિતિથી આંખમાં આંસુ આવ્યાં. મોંઘા મૂલ્યની આ એકજ ઓરડીમાં પુણી ઓરડી, રસોડું, સરસામન રાખવાનું ઘર, કેાઈ આવે જાય તેને બેસારવાની જગ્યા, પોતાને દિવસ ગાળ-

જાની જગ્યા અને ઘરનાં ખેરાંને દિવસ ગાળવાની જગ્યા એ બધી સગવડ શી રીતે થશે ? તેના વિચારમાં ડોસો રથાંભી ગયો. અધૂરામાં પુરું એરડી મળેલી પણ ખરાબ માળામાં. સડરહુ માળામાં લગભગ તમામ મહાસતીઓનો જ નિવાસ હતો. થોડો વખત મુંબઈમાં રહી પોતાની સગવડતા જરા પણ નહિ સચવાયાથી કંટાળી ડોસો પોતાની પત્નીને લઈ પોતાને વતન વિદાય થયો. દિવસમાં ત્રણ વખત સંધ્યા ગાયત્રી તથા પાઠ પુજા કરનાર, પવિત્ર વિચાર અને વાતાવરણમાં રહેનાર, અનેક વખત સ્નાન ધ્યાન કરનાર અને પુરતી સગવડથી ખુદ્દી હવા તથા સુર્યની રોશનીમાં દિવસ વ્યતિત કરનાર બ્રાહ્મણને મુંબઈના નિવાસના દિવસો કેદખાના કરતાં પણ વિશેષ લયકર લાગેલા, અને ત્યાંથી છૂટયો ત્યારે જેલમાંથી મુક્ત થયો હોય તે કરતાં પણ વિશેષ આનંદ થયેલો. વિદાય થતી વખત તેણે પુત્રને મુંબઈને લાત મારવા સમજાવ્યો. પણ સાઠ રૂપિયાનો મળતો પગાર, મુંબઈની બહારની મજાદ અને અંદરની ખુવારી છોડતાં પુત્રનું દિલ માન્યું નહિ.

બ્રહ્મપુત્રની નોકરી સવારના નવથી રાતના નવ સુધીની—ચેટલે કે ફક્ત બાર કલાકની જ હતી, અને તેથી સવારમાં ઓલો જમી નોકરી પર જતો તે મોડી રાતે ઘેર આવતો એની પત્ની ગામડાની અને બ્રહ્મ કુળની હોવાથી સાદી, સરળ અને રાંચા જેવી હતી. વતનમાં કુટુંબ, પાડોશી, પહેનપણીઓ તથા કામકાજમાં દિવસ કયાં જતો તેની ખબર પણ પડતી નહિ, આંહી મુંબઈમાં દિવસ ખૂટતો જ નહોતો, ધીમે ધીમે દિવસ ગાળવા માટે પડોશણ મહાસતીઓને ત્યાં આવતી જતી થઈ, સોમતનો રંગ લાગ્યો, ભૂત જેવી બ્રાહ્મણી ફેન્સી સાડી, ફેન્સી ચોળી, ફેન્સી રૂમાલ, ફેન્સી પોલકાં, ફેન્સી સીલાઈ અને વાચણ, મજલીન તથા પપલીનનાં નામ શિખી, તથા ભુલેશ્વર તરફનાં મંદિરો, હવેલીઓ અને લતાઓમાં ફરતી હરતી થઈ. શરૂઆતમાં તો પતિ વઢવાની બીક લાગતી, પણ પછી તો ફરવા હરવાનો અને સારાં કપડાં લતાં પહેરવા ઓઢવાનો શોખ લાગ્યો. પતિની કમાણીમાં કંઈ વળે તેમ હતું નહિ, તેથી પડોશણ મહાસતીઓએ સુચવેલા માર્ગે વળી, પતિત થઈ શોખ પુરો કરવા લાગી. પારકી ગુલામીમાં જીવન વ્યતિત કરનાર બ્રહ્મપુત્રને આ વાતના સચુસારા કાને આવતા, પણ ઊંડી ચોકસી કરી પત્નીને એ રસ્તે જતી અટકાવવા જેટલો સમય નહોતો, અને મુંબઈનું પાણી પીધા પછી પત્ની પર હાક રાખવા જેટલું પાણી પણ રથું નહોતું.

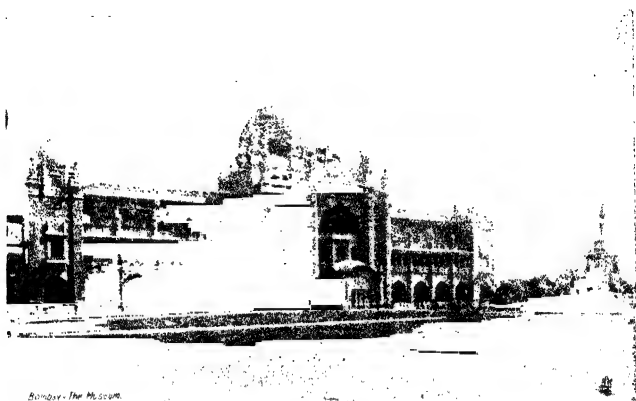
વાંચનાર ! વિચાર કર કે આ બ્રહ્મકુટુંબને મુંબઈમાં રહેવાનાં મકાનની હાડમારી ન નડી હોત અને સહેલાઈથી સસ્તા ભાડામાં ભેળતી જગ્યા લાડે મળી હોત અને આખું કુટુંબ સાથે રહેતું હોત તો આ બ્રહ્મપુત્ર તથા તેની પત્નીના સંસારમાં—જીવનમાં આખું ઝેર ભેળાત ખરું કે ?

રહેવાનાં મકાનની હાડમારીને લીધે મુંબઈમાં અનેક યુવકો માત્ર પોતાની પત્ની સાથે જ રહે છે, ઈચ્છા હોય તો પણ કુટુંબને, પેદા કરનાર માતા પિતાને પણ સાથે રાખી શકતા નથી, પોતે આખો દિવસ નોકરી કે ધંધાની હાથ હાથમાં ગુંથાઈ રહે છે, ઘર તરફ પુરતું તો થું પણ જરાય ધ્યાન આપી શકતા નથી, અને પરિણામે પત્ની ખરાબ સોખવમાં પડી જીવન ધૂળ મેળવે છે.

મુંબઈના રસ્તામાં રાહદારીઓની સ્થિતિ.

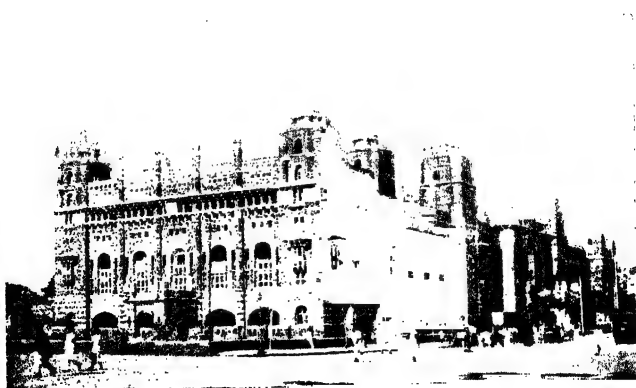
Museum.

Bombay - The Museum.

મુંબઈનું મ્યુઝીયમ અથવા મેકેટરીયટ.

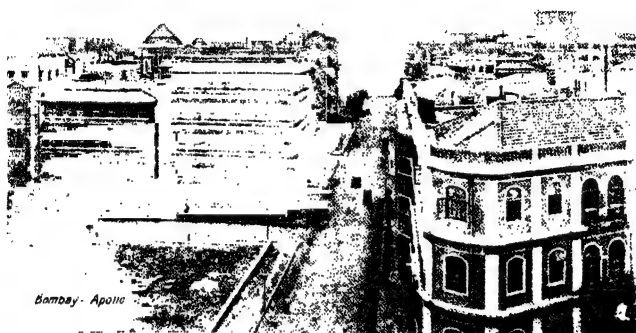
General Post Office.

Bombay - General Post Office.

મુંબઈની જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ.

Appollo Bundar Street.

મુંબઈની એક શેરી. એપોલો બંદરનો રસ્તો.

Municipal Office and Bori Bundar Station.

મ્યુનીસીપલ ઓફીસ તથા બોરીબંદર સ્ટેશનવાળો રસ્તો.

I. E. Sir George Lloyd and Lady Lloyd George.

નામદાર સર જ્યોર્જ લોઈડ.

મુંબઈના હાલના ગવર્નર.

મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટી, ગવર્નમેન્ટ તથા મુંબઈના શ્રીમંતો રહેવાની જગ્યાની આ હાડમારી તરફ લક્ષ દોડાવી તે દુર કરવાની બનતી તજવીજ કરશે તો માનવબલિ પર અનહદ ઉપકાર કર્યો ગણાયો.

આવા પ્રકારની હાડમારી આજ સુધી તો ફક્ત મુંબઈના અમુક લત્તાઓમાં જ હતી, પરંતુ હવે તો મુંબઈના સર્વ લત્તાઓની સ્થિતિ લગભગ એક સરખી થઈ પડી છે, એટલું જ નહિ પણ ઘાટકુપર, મલ્લાડ, વાંદરા, અંધેરી, દાદર અને બાબુનાં તમામ ગામડાંઓમાં ભાડાં વધી જવા સાથે જગ્યા મળવી મુશ્કેલ થઈ પડી છે.

મુંબઈના કારભાર.

મુંબઈ ઇંગ્લાંડના રાજા અને હિંદના શહેનશાહના તાબામાં છે, પરંતુ તેઓ કંઈ અરે રહેતા નથી, તેથી તેમના તરફથી એક અમલદાર મુંબઈના કારભાર ચલાવવા માટે નિમવામાં આવે છે, એ અમલદારને ગવર્નર કહે છે. મુંબઈના હાલના ગવર્નરનું નામ સર જ્યોર્જ લોઇડ છે, જેમની સહકુટુંબ છબી વાંચનારને ભ્રામા માટે સામે આપેલી છે.

મુંબઈના ગવર્નરની સત્તા મુંબઈ ઇલાકાનાં બ્રિટિશ તાબાનાં તમામ શહેરો પર ચાલે છે, જ્યારે તેમને પોતાને હિંદના ગવર્નર જનરલ-વાઇસરોયના હુકમ પ્રમાણે કામ કરવું પડે છે, જેમનું થાણું કલકત્તામાં છે.

મુંબઈના કારભારમાં ગવર્નરને મદદ કરવા માટે એકઝીક્યુટિવ અને લેજિસ્લેટિવ નામની બે કાઉન્સીલનો છે, લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલ એટલે કે ધારા ઘડનારી મંડળી અને એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલ એટલે ધારા અમલમાં મેલનારી મંડળી.

લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સીલ.

આ કાઉન્સીલના સભાસદો ઠરાવેલે દિવસે ભેગા થાય છે, અને અમુક નવા ધારા ઘડવાના સબંધમાં, તેમજ જુના ધારામાં ફેરફાર કરવાના સબંધમાં ચર્ચા કરે છે, ચર્ચાને અંતે વધારે સભાસદોના મત ધારાની તરફથી માંડાય તે ધારો પસાર થાય છે, અને વિરૂદ્ધમાં વધારે મત જાય તો તે ધારો ઉડી જાય છે.

એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલ

એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સીલમાં ચાર મેમ્બરો છે, જે બધા અગાઉ તો યુરોપીયન જ પસંદ કરવામાં આવતા, પરંતુ હાલ તેમાં એક દેશી સભાસદ પણ છે. જેમનું નામ સર ઇબ્રાહીમ રહિમતુલ્લા છે.

પોલીસ ખાતું, ન્યાયખાતું અને જકાતખાતું વિગેરે સર્વ ખાતાંઓ મુંબઈના નામદાર ગવર્નરના હાથમાં છે, અને એ દરેક ખાતાંને માટે તેમના તરફથી જુદા જુદા અમલદારો નિમવામાં આવેલ છે, જેઓ પોતાનાં ખાતાંનો વહીવટ ચલાવે છે, માત્ર એક મ્યુનીસીપાલિટી એટલે કે શહેર સુધારાખાતું લોકોના હાથમાં છે.

મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટીનો ઇતિહાસ.

સને ૧૬૬૮ થી ૧૭૬૧ સુધી મુંબઈનો વહીવટ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના હાથમાં હતો, તે પછી સને ૧૭૬૨ થી હિંદના વાઇસરોય તરફથી જે. પી. નિમવામાં આવ્યા અને શહેરીઓ પાસેથી અમુક કર ઉઠાવી તે રકમમાંથી શહેરને સાફસુદ કરાવવાનું

કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું, તે પછી સને ૧૮૭૨ માં ત્રીજી મ્યુનીસીપલ એક્ટ બહુવામાં આવ્યો અને “ મ્યુનીસીપલ ફોરપોરેશન ઑફ ધિ સીટી ઑફ બોમ્બે ”ની સ્થાપના કરવામાં આવી. તેમાં ૧૪ સભાસદોની ચુંટણી કરવાનું નક્કી થયેલું. આ ૧૪ સભાસદોમાંના ૧૧ સરકાર તરફના, ૧૬ જે. પી. નો હોદ્દો ધરાવનારામાંના અને ૩૨ પ્રજા તરફના રાખવાનું નક્કી થયેલું. તે પછી સને ૧૮૮૮ ના કાયદાથી સભાસદોની સંખ્યા વધારીને ૭૨ ની કરવામાં આવી, અને ચુંટણીની મુદત વધારીને બે ને બદલે ત્રણ વરસની કરી. આ ૭૨ સભાસદોમાં ૩૬ પ્રજા તરફથી, ૧૬ જે. પી. આ તરફથી, ૨ મુંબઈની મ્યુનિસિપલ સીટી તરફથી, ૨ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ તરફથી અને ૧૬ સરકાર તરફથી મોકલવાનું નક્કી થયું છે, આ બંધારણ પ્રમાણે હાલની મ્યુનીસિપાલિટીમાં પણ ૭૨ સભાસદો છે.

શહેરના રસ્તા સાફસુક રાખવા, તે ઉપર નિયમિત પાણી છંટાવવું તથા ખાડા ખરાબા હોય તે દૂરસ્ત કરાવવા, રસ્તાઓ પર રાત્રે રોશની પૂરી પાડવી, શહેરની પ્રજાનાં બાળકોને કેળવણી-વિદ્યાભ્યાસનાં સાધનો પૂરાં પાડવાં, લોકોપયોગી બાંધકામ કરાવવાં અને તેને નિભાવવાં, તથા પ્રજાને પીવાનું પાણી પુરું પાડવું વિગેરે કાર્યો મ્યુનીસિપાલિટીને કરવાનાં છે.

મ્યુનીસિપાલિટીએ શહેરના એ. બી. સી. ડી. ઇ. એફ. જી. એચ. એ પ્રમાણે આઠ ભાગ પાડેલા છે, જેને વોર્ડ અથવા તો લત્તા કહેવામાં આવે છે, આ દરેક વોર્ડમાંથી અમુક સભાસદો લેવાનું નક્કી થયેલ છે, પરંતુ તે કરતાં વધારે માણસો મ્યુનીસિપાલિટીના સભાસદ થવા માટે ઇચ્છા કરે છે, તેથી હરિકાંઈ થાય છે, અને દરેક ઉમેદવાર ફતેહ મેળવવા માટે મહેનત કરી ખર્ચમાં ઉતરે છે, પરિણામે જેને વધારે મત મળે તે ચુંટાય છે. મત આપવાનો હક્ક અમુક કર ભરતા હોય, અમુક પગાર મેળવતા હોય, અમુક હોદ્દા પર હોય, અમુક મિલકતના માલિક હોય અને અમુક ડીગ્રી મેળવેલી હોય તે લોકોનેજ હોય છે.

૭૨ સભાસદોની ફોરપોરેશન-મંડળી વળી પોતામાંથી ચુનંદા આઠ માણસોને કામઠાજ માટે ચુંટી કાઢે છે, જે રેન્ડીંગ કમિટી કહેવાય છે, આ કમિટી ફોરપોરેશનના તમામ સભાસદો ભેગા થાય ત્યારે યોગ્ય કામ રજૂ કરે છે. મ્યુનીસિપાલિટીના સભાસદો અઠવાડિયામાં બે વખત, દર સોમવારે અને ગુરુવારે ભેગા થાય છે.

સને ૧૮૮૮ થી મુંબઈની મ્યુનીસિપાલિટીનું બંધારણ આ પ્રમાણે છે, પરંતુ હાલમાં એ બંધારણમાં ફેરફાર થવાનું સંજોગાય છે, અને સભાસદોની સંખ્યા વધારીને એકસો કરવાનું કહેવાય છે, તેમજ બીજા પણ ફેરફાર થવા સંભવ છે.

શેરીફ, જે. પી. એમ. તથા ઓનરરી માજિસ્ટ્રેટો.

ગવર્નર તથા મ્યુનીસિપાલિટી શિવાય શેરીફ, જે. પી. એમ. તથા ઓનરરી પ્રેસીડન્ટી માજિસ્ટ્રેટો પણ અમુક સત્તા મુંબઈની હદમાં ધરાવે છે. સે સન્ન જોલવી, ફાંસીની સજા પર સહી કરવી અને કેદખાના પર અમુક હદ સુધીનો કાયુ ધરાવવાની સત્તા શેરીફને હોય છે. શેરીફ દર વરસે સરકાર તરફથી નિમાય છે. અને અંગ્રેજ, મુસલમાન, પારસી તથા

હિંદુ કોમમાંથી વારાફરતી પસંદ કરવામાં આવે છે. મ્યુનીસીપાલ્ટીટીના પ્રમુખની ચુંટણી પણ એવીજ રીતે થાય છે, એટલે કે એક વરસે મુસલમાન કોમમાંથી, તો બીજે વરસે હિંદુ કોમમાંથી અને ત્રીજે વરસે પારસી કોમમાંથી તો ચોથે વરસે અંગ્રેજોમાંથી એ પ્રમાણે મ્યુનીસીપાલ્ટીટીના પ્રમુખ તથા શેરીફના વારા આવે છે, મ્યુનીસીપાલ્ટીટીના પ્રમુખ તરીકે હાલમાં પારસી ગૃહસ્થ છે, જેમનું નામ શેઠ કાવસજી જહાંગીર રેડીમની છે, અને શેરીફના હોદ્દા પર હાલમાં હિંદુ ગૃહસ્થ છે, જેમનું નામ આન. શેઠ પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ છે. અગાઉ શેરીફને અમુક હક્ક રિસો મળતો તેથી જારી આવક થતી, પરંતુ હવે એ હોદ્દો આનરરી-માનવંતો થઈ ગયો છે, શેરીફની નિમણૂક સને ૧૮૪૮ થી શરૂ થયેલી, અને પહેલાં આઠ વરસો સુધી અંગ્રેજ શેરીફો નિમણા આદ નવમે વરસે એટલે કે સને ૧૮૫૬ થી એ હોદ્દો દેશી ગૃહસ્થને આપવાની શરૂઆત થયેલી.

દેશી ગૃહસ્થોમાંથી શેરીફના હોદ્દાનું માન પહેલું પારસી ગૃહસ્થ મેળવ્યું, જેમનું નામ શેઠ માણેજી ખરશેદજી હતું, અને સને ૧૮૫૬ માં તેઓ શેરીફના હોદ્દા પર હતા. દક્ષણીઓમાંથી એ માન પહેલું શેઠ વિનયક વાસુદેવે સને ૧૮૬૭ માં, મુસલમાનોમાંથી મી. રહિમતુલ્લા મહમદભાઈ સયાઈએ સને ૧૮૮૫ માં, અને હિંદુઓમાંથી સ્વ. શ્રીયુત જવેરીલાલ ક્રમીયાશંકર યાજ્ઞિકે સને ૧૮૮૬ માં પહેલ વહેલું એ માન મેળવ્યું હતું.

જે. પી.—સુલેહના અમલદારો.

જે. પી. નો ઇલ્કાબ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થને આપવાની શરૂઆત સને ૧૭૦૪ માં કરવામાં આવેલી, અને પ્રથમ ફક્ત યૂરોપીયનોનેજ એ ઇલ્કાબ આપવામાં આવતો હતો. સને ૧૮૩૫ માં દેશી ગૃહસ્થોને જે. પી. નો ઇલ્કાબ આપવાની શરૂઆત થઈ અને પ્રથમ ખાર ગૃહસ્થોને એ ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો, જે ખાર ગૃહસ્થો પહેલો એ ઇલ્કાબ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયા તેમનાં નામ:—

૧. સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખેરોનેટ, ૨. સ્વ. જગન્નાથ શંકરશેઠ. ૩. શેઠ ફરામજી નસરવાનજી પટેલ, ૪. શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ, ૫. શેઠ ખરશેદજી નસરવાનજી કામા, ૬. શેઠ ખરશેદજી ફત્તમજી કામા, ૭. શેઠ નવરોજજી ફરદુનજી, ૮. શેઠ ડોસાભાઈ ફરામજી, ૯. શેઠ અરદેશર ફરામજી મુસા, ૧૦. શેઠ ભાસ્કર સુંદરજી, ૧૧. શેઠ રામચન્દ્ર લક્ષમણજી અને ૧૨ શેઠ માધોબા હરિશ્ચન્દ્ર.

જે. પી. નો ઇલ્કાબ અગાઉ ધણોજ મહત્વનો અને માનપ્રદ ગણાતો હતો, પરંતુ હવે એ ઇલ્કાબ ધરાવનારાની સંખ્યા વધી પડવાથી અગાઉ જેટલો તે માનપ્રદ ગણાતો નથી હાલ જે. પી. નો ઇલ્કાબ લગભગ ૫૦૦ ગૃહસ્થો ધરાવે છે.

આનરરી માજિસ્ટ્રેટ.

આનરરી માજિસ્ટ્રેટોની ચુંટણી જે. પી. થયેલા ગૃહસ્થોમાંથીજ થાય છે.

મુંબઈનાં જોવા લાયક સ્થળો.

મુંબઈ શહેરના રસ્તાઓ તથા સર્વ ઇમારતો જોવા લાયકજ છે. ગામડામાંથી કે, સારાં શહેરમાંથી આવનાર માણસ પણ પ્રથમ દૃષ્ટિએ તો ચકિત થઈ જાય એવી મુંબઈની ભવ્યતા છે, ગમે તેવો બાહોશ માણસ પણ જુલો પડી જાય એવી આ શહેરની વિશા-

જતા તથા ખાંધણી છે. ચોપાટી, એપોલો બંદર, વાલકેશ્વર, મલબાર હીલ, હેંગીંગ ગાર્ડન તથા મહાલક્ષ્મી વિગેરે જગ્યાઓ પ્રવૃત્તિમાન મુંબઈ શહેરનાં આનંદનાં ધામ અને કુદરતની યાદી આપનારાં તથા મનરંજન કરનારાં સ્થળો છે. ખાબુલનાથ, વાલકેશ્વર, મહાલક્ષ્મી, મુગળાદેવી, ભુલેશ્વર અને વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના આચાર્યોની હવેલીઓ તથા માધવભાગ ઇત્યાદિ હિંદુઓનાં દેવમંદિરો અને મુમલમાનોની જુમા મસ્જિદ તથા જૈનોનાં દેવળો પણ જોવા લાયક છે. વિક્ટોરીયા ગાર્ડન અથવા રાણીભાગ એ મુંબઈનું સર્વથી આકર્ષક અને ખાસ જોવા લાયક સ્થળ છે, મોટો વિશાળ માઇલોની લંબાઈ પહોળાઈ ધરાવનારો એ ભાગ છે, તેમાં એક તો સંગ્રહસ્થાન છે, જેમાં મુએલાં પ્રાણીઓ, નાનાં પુતળાંઓ, ચિત્રો, તથા વિવિધ કારીગરીના અનેક નમૂનાઓ છે, ભાગમાં સિંહ, વાઘ, હીપડા, હાથી, રીંછ, મગર, વરૂ, વાંદરા વિગેરે તમામ જીવતાં પ્રાણીઓ, પશુઓ તથા પક્ષીઓ અને અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ, વૃક્ષો તથા જળાશયો છે. જે જોઈને હરકોઈ માણસનું મન ખુશ થાય તેવું છે.

ગામહેવી, પેડર રોડ, વાલકેશ્વર રોડ, નેપીયનસી રોડ, વોર્ડન રોડ, એપોલો પીયર, કોલાબા રેકલેમેશન, ચોપાટી સી ફ્રેસ, કક્ પેરેડ ઇત્યાદિ સ્થળોએ મુંબઈના શ્રીમંત લોકોનો નિવાસ છે, અને તેમના ત્યાંના બંગલાઓ બગ્ય, આકર્ષક તથા જોવા લાયક છે, સામેજ દરિયાનો મનહર દેખાવ અને પવનની હલેસ્થી એમાં વસનારાનાં ચિત્ત શાન્ત થઈ જાય તેવું છે, એ લક્ષણોમાં શાન્તિ દેવીનો સહાને માટે વાસ છે, જ્યારે કવીન્સ રોડ, સેન્ટહર્સ્ટ રોડ, ભુલેશ્વર, કાલબાદેવી, નળબજાર, પાયધુણી, માંડવી, ગીરગામ, કાર્ડ્સ મારકીટ, હોર્નબી રોડ ઇત્યાદિ સ્થળોએ ગાડી, મોટરો અને માણસોની એટલી બધી ધમાલ રહે છે કે સ્થિરતાથી એ જગ્યાએ જરાએ વાર લેવા રહી શકાતું નથી, વાતચિત થઈ શકતી નથી, તેમ રસ્તાની સામી બાજુ જવું હોય તો સહેલાઈથી જઈ શકાતું નથી. રાહદારીની જીંદગી પ્રતિપણે જોખમમાં જ રહે છે, અને ગાડી, મોટર, દ્રામ, સાઇકલ કે અન્ય રાહદારીની ઝપટમાં આવી જવાનો ભય રહ્યા કરે છે, આ સ્થળે શાન્તિદેવીની પધરામણી કોઈ દિવસ પણ થતી હશે કે કેમ? એ વિષે શંકાજ છે, જ્યારે જુઓ ત્યારે કોલાહલ અને ઘોંઘાટજ મચી રહ્યો હોય છે.

કોલાબાની જુની અને નવી હીવાદાંડી, યાય કલબ, તાજમહાલ હોટેલ, મ્યુઝીયમ, રાજબાઈ ટાવર, હાઈ કોર્ટ, ટાઉન હાલ, જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ, ટેલીગ્રાફ ઓફીસ, મ્યુનીસીપલ ઓફીસ, કાર્ડ્સ મારકેટ, વિક્ટોરીયા ટરમીનસ અથવા બોરીબંદરનું સ્ટેશન, જુમા મસ્જિદ, બી. બી. રેલ્વેની ઓફીસ, અંજુમને ઇસલામ, ટંકશાળ, જર જમશેદજી આર્ટ સ્કૂલ, હોસ્પિટલો, મેડિકલ કોલેજ, અંધ શાળા, અને વર્કસશોપ ઇત્યાદિ ધમારતો, ઠેકાણે ઠેકાણે ઊભાં કરેલાં મહાપુરુષોનાં પુતળાંઓ, મોટા મોટા વેપારીઓની કોટ તથા બહાર કોટમાંની બગ્ય દુકાનો અને અનેક સંસ્થાઓ તથા સ્થળો ખાસ જોવા લાયક છે. ટુંકમાં મુંબઈ એ હિંદુસ્થાનનું એક પ્રથમ પંકિતનું, બગ્ય, આબાદ તથા વેપાર રાજગારમાં આગળ પડતું અને ખાસ જોવા લાયક શહેર છે. હિંદુસ્થાનનાં અન્ય મહાન શહેરો કરતાં અલભેલી મુંબાપુરીની રોનક કંઈક ન્યારીજ છે એમાં તો શક નથી.

આ પુસ્તક સુંબઈ નં. ૬૩ ગીચપોકરી પદેશ રાડપર લેજ નોર્થકોર
 હિંદુ આરક્ષેજ કે. એન. સેલર પ્રેસમાં ભાડવજી પીતાંબર ઠક્કરે જાણું છે.
 અને કવી વલ્લભજી સુંદરજી સુંબલાઈ એ પદેશ બીહોંગ માન્ડ રાડ
 ફાઈ સુંબઈ નં. ૧ માં થી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

